8/873. 2119

HADTÖRTÉNELMI KÖZLEMÉNYEK.

ÉVNEGYEDES FOLYÓIRAT
A MAGYAR HADI TÖRTÉNETÍRÁS FEJLESZTÉSÉRE.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
HADTÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁNAK ÉS A MAGYAR
KIR. HADTÖRTÉNELMI LEVÉLTÁRNAK MEGBIZÁSÁBÓL

SZERKESZTI:

GYALÓKAY JENŐ

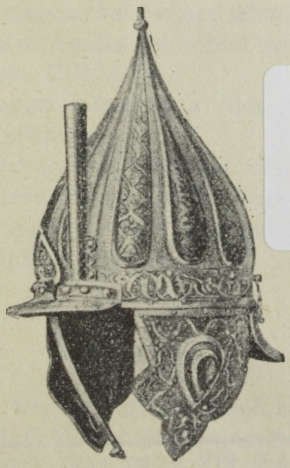

MOL Könyvtára
9 210000 185602

1924. ÉVFOLYAM
(XXV. KÖTET)

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BUDAPEST, 1924.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA.

M. TUD. TÁRS. SAJTÓVÁLLALATA RT. BUDAPEST. – SZABÓ T. ISTVÁN.

TARTALOM.

		Lap
Beköszöntő		1
Godányi Ernő:	Jellachich tudósítása az 1849 július 14-i hegyesi ütközetről	220
Gyalókay Jenő:	Jellachich hadműveleti tervei 1849 május havában	60
	Šabac vára 1787—88-ban	205
Lukinich Imre dr.:	A szatmári béke előzményei	181
Mályusz Elemér dr.:	A Toldi-monda történeti alapja	3
Márki Sándor dr.:	A sarkadi hajdúk	33
Nagy Vilmos:	A nagyszebeni csata jelentősége és méltatása Erdély felszabadításának szempontjából. (1916.)	244
Schwarczer Jenő:	Magyar huszárok a világháborúban. (2. és 3. közlemény.) 90,	269
Szendrei János dr.:	Magyar hadtörténelmi emlékek a külföldi múzeumokban. (6. közlemény.)	285
Varga Sándor:	A cebrów—worobijówkai harcok 1916 június és július havában	101

TÁRCA:

Pilch Jenő:	Br. Vécsey Péter tábornok hagyatéka. (1809.)	130
	Fábry Mihály altábornagy hagyatéka. (1809.)	294

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR:

Br. Mecséry Dániel altábornagy önéletrajza (1759—1814.) 133,	298
A magyar nemesinsurrectio 1797-ben	160
Magyar vezérkar terve 1848-ból	165

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM:

Lap

ARZ: Zur Geschichte des Grossen Krieges. (1914—1918.) 327

BELLONA, 1923/24. (Ism. Ernyey József).. .. .. .. 171, 343

CONRAD: Aus meiner Dienstzeit (IV. kötet, ism. Vadnai Emil) 327

LUKINICH IMRE DR.: Auer János Ferdinánd naplója, 1664. (Ism. —y.) 325

ORSZ. MAGY. RÉGÉSZETI TÁRSULAT ÉVKÖNYVE, I. évf. (Ism. —ő.).. .. 175

RUBINT DEZSŐ: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban. (Ism. Vadnai Emil.) 169

STEIER LAJOS: Beniczky Lajos. (1813—1868.) Ism. —y. 325

VOJENSKÉ ROZHLEDY, 1923/24. (Ism. Ernyey József.) 176, 333

ZOLNIERZ POLSKI, 1923. (Ism. Ernyey József.) 179

PILCH JENŐ: A Magyar Tudományos Akadémia hadtörténelmi bizottságából 345

NEKROLOG:

PILCH JENŐ: † Olchváry Ödön 347

MELLÉKLET:

Az I—XXV. évfolyam tárgymutatója.

BEKÖSZÖNTŐ.

A kényszerűségszülte megszakításokat leszámítva, immár XXV. évfolyamunkat indítjuk meg.

Nem a nálunk annyira elfajult jubilálás vágya, nem is a feltűnniakarás állítja ezt a rövid megemlékezést idei első füzetünk élére. Kegyeletünket és tiszteletünket akarjuk leróni azok iránt, akik — harminchat évvel ezelőtt — folyóiratunkat szárnyára bocsátották; úgyszintén azok iránt is, akik azt minden akadályon átsegítve, napjainkig életben is tartották.

1888-ban vállalkozott a Magyar Tudományos Akadémia III. osztályában alakult „Hadtudományi Bizottság" arra a nehéz és bizonytalan feladatra, hogy az első magyar hadtörténelmi folyóirat megindításával kiragadja a feledés ködéből s követésreméltó például állítja a mai nemzedék elé, régi harci dicsőségünk egyre jobban elmosódó emlékét.

Rónai-Horváth Jenőre hárult legelőször a szerkesztés gondja s ő töltötte be ezt a hivatalt 1897 végéig, amikor Budapestről áthelyezték s ennek következtében szerkesztői állásától is megvált.

Rónai-Horváth Jenőnek, mint hadtörténetírónak és kutatónak, lehettek hibái és tévedései, de senki el nem vitázhatja tőle azt a buzgalmat és lelkesedést, amellyel ébredő hadtörténetirodalmunkat művelni és népszerűsíteni igyekezett. Az ő nevéhez fűződik ezen a téren az úttörés nehéz és hálátlan munkája, amelyet csak az tud igazán méltányolni, aki ilyesmivel már maga is próbálkozott.

Utána a jobb sorsra érdemes Bárczay Oszkár következett volna, akinek váratlan halála, a pártolás hiányával karöltve, 1897 végén megállította a szépen fejlődő folyóiratot. Nemsokára megszünt a Magyar Tudományos Akadémia Hadtudományi Bizottsága is.

Különös, de egyúttal elszomorító jelenség, hogy egy olyan harcos nemzet, mint a magyar, amely egy évezred óta szakadatlanul küzd őt szétmarcangolni bármely pillanatban kész szomszédaival: vak és süket akkor, ha saját vitézi hírnevének feltámasztásáról, nagy haditetteinek megörökítéséről

van szó. Nem akadt széles Magyarországon — hősök utódai között — egynéhány száz ember, aki egyetlen hadtörténelmi folyóiratunkat pártolta és fenntartotta volna.

Több mint tizenkét hosszú évnek kellett elmúlnia, amíg végre 1910 január 7-én, néhány lelkes férfiú fáradozása nyomán, feltámadott a Magyar Tudományos Akadémiában a Hadtudományi Bizottság utóda, a II. osztályba tartozó „Hadtörténelmi Bizottság". Pár hónappal később újra megindult a folyóirat is, amelynek szerkesztését dr. Szendrei János intézte 1913 végéig, nagyon szép eredménnyel, de állandóan sok baj, nemtörődömség és anyagi nehézség között.

Utóda Pilch Jenő lett. Az ő működése már arra az időre esett, amikor nemcsak írtuk, hanem csináltuk is, a hadtörténelmet. De ugyancsak az ő szerkesztősége idején szakadt reánk történelmünknek talán legcsúfosabb és legszerencsétlenebb korszaka: a forradalom és a kommunizmus, amely sárba tiport és meggyalázott mindenkit, aki — akár a közeli, akár a távolabbi multban — Magyarország védelmére kardot rántott. A vitézségnek nem volt többé Magyarországon becsülete. Ennek a lélekmérgező munkának káros utóhatásait — sajnos — még most is érezzük, sokat szenvedett magyar katonák.

Természetes, hogy a kommunizmus alatt folyóiratunknak is szünetelnie kellett. Ámde mihelyt a rémuralom megbukott, ismét megkezdődött az abbahagyott munka és új lendületet kapott akkor, amidőn József királyi herceg Ő Fenségének, a Hadtörténelmi Bizottság elnökének, javaslatára folyóiratunk a Hadtörténelmi Levéltár kiadásában 1921-ben megindult „Hadtörténelem"-mel olvadt egybe, átvéve annak tárgyát, a világháborút is.

XXV. évfolyamunkat megkezdve, bizalommal fordulunk a hadtörténelem minden művelőjéhez és barátjához, kérve őket: ne hagyják folyóiratunkat elakadni éppen akkor, amikor a katonai- és hadtörténetirodalom külföldön mindenütt hatalmas fejlődésnek indult, még olyan országokban is, amelyeknek katonái, vitézség dolgában, a legutolsó sorban sántikáltak a világháború alatt.

A TOLDI-MONDA TÖRTÉNETI ALAPJA.

A Toldi-kérdés irodalmunknak egyik legtöbbet vitatott problémája. Feleslegesnek véljük a különböző hipotézisek felsorolását, amelyek mind a monda eredetét akarták megmagyarázni, mert ezek csak azt bizonyítják, hogy a kutatás még nincs lezárva.[1] Mivel történeti mondáról van szó, a probléma egyformán érdekli a folklore, az irodalomtörténet, a történelem és hadtörténelem tanulmányozóit. Az első két tudományágnak ezt a kérdést illető feladatát már pontosan megjelölte Solymossy Sándor.[2] Ő arra az eredményre jutott, hogy a Toldi-monda nem magyar eredetű s nem is tartalmaz népmondai elemeket, hanem csaknem minden mozzanata a külföldi lovagepika terméke, amelyhez Ilosvai Selymes Péter a magáéból semmit sem adott.

Még Solymossy Sándor elméletének elfogadása esetén is, amikor a történetírásnak látszólag már alig lehet szava a tisztán irodalomtörténetinek tekintett probléma megoldásánál, eldöntetlen, hogy miért éppen Toldi Miklós nevéhez kapcsolódtak az egyes epizódok? Az énekszerző miért az ő nevét örökítette meg? Íme: a Toldi-kérdés tanulmányozásánál a történeti szempont semmiképen sem mellőzhető. Az alapvető kérdésre csak a történeti Toldi Miklós életének minél részletesebb felderítésével válaszolhatunk.

E tekintetben Szilády Áron kutatásai ma már átmentek a köztudatba.[3] Tanulmányának megjelenése az irodalomkedvelők számára valóságos esemény volt, mert meggyőzőleg igazolta Arany János sejtését. Egyik-másik megállapítása, például a flórenci követség, azóta tévedésnek bizonyult, azonban még ma is az ő adatgyüjtő munkája a kiindulás alapja, amelyhez a későbbi kutatók semmi lényegest sem tudtak

[1] A különböző elméleteket ismerteti Pintér Jenő: *A magyar irodalom történetének kézikönyve.* Budapest. 1921. I. köt. 158. l. Ugyanő a Toldi-kérdés bibliografiáját is közli.

[2] *A Toldi-mondához.* „Ethnographia." 1918. évf. 1. és k. l.

[3] *Régi magyar költők tára.* IV. k. Budapest. 1883. 347. és k. l.

hozzátenni.[4] Eszerint: Toldi Miklós 1320 körül született Bihar megyében; 1354: pozsonyi alispán és várnagy; 1365: mint zsoldosvezér Olaszországban tartózkodik; 1372: Heves megye főispánja; 1375: Bihar megye főispánja; 1383 és 1385: pedig Szabolcs megye főispánja. *Olyan adatot, amely Toldi Miklós rendkívüli erejét bizonyítaná, eddig nem sikerült találni.*

Kétségtelen, hogy a Szilády tanulmányának megjelenése óta eltelt négy évtized alatt egyrészt új levéltári források nyíltak meg, amelyekből Toldi életére vonatkozó adatok is meríthetők, másrészt a történeti kutatás methodikája is fejlődött annyira, hogy a szétszórt adatok értékelése és magasabb egységbe vonása is újból megkísérelhető. A kérdés rendkívül komplikált volta azonban arra kényszerít bennünket, hogy mindkét irányú revizionkat ne rendszeres munka keretében végezzük el, hanem az előadás egységének elmellőzésével, hogy a későbbi kutatás munkáját ne nehezítsük meg se állásfoglalásunkkal, sem pedig ma még jelentéktelennek tetsző, később azonban esetleg fontosnak bizonyuló adat fel nem említésével. Igyekszünk továbbá a jövő kutatás feladatait is lehetőleg kijelölni.

* * *

Ha fölfejtjük azokat az adatokat, amelyek a történelem Toldi Miklósának életéről szólnak, pályájának legszembeötlőbb vonásait a következő képben rajzolhatjuk meg. Nem egyszerű köznemesi, hanem vagyonos s amellett előkelő rokoni összeköttetésekkel dicsekvő családból származott. Mint legfiatalabb fiú, nem maradt otthon apja birtokán gazdálkodni, ami egyébként is rendesen a legidősebb testvér feladata volt, hanem — amely elhatározásában nyugtalan vére is vezethette, de családi viszonyai is kényszeríthették — beállott egy környékbeli előkelő főúr szolgálatába. Ennek környezetében, a nemes ifjaknak ebben a szokott iskolájában, az átlagosnál több ismeretet szerezhetett — amit „magister" címe is bizonyít, ha ugyan ez nem valami magasabbfokú iskolázottságának bizonyítéka[5] —, sőt könnyen beletanult a megyei közigazgatás gyakorlatába is. Ura, mint pozsonyi főispán, a gondjára bízott megye minden ügyének elintézésére, mint teljesen megbízható emberét, alispánjává és várnagyává tette. Csak rövid ideig

[4] Legtöbb figyelmet még Wertner Mór tanulmánya érdemel: *Adalékok Toldi Miklós életrajzához.* „Akadémiai Értesítő." 1913. évf. 172. és k. l.

[5] A magisterség a lovagi élettel a legcsekélyebb mértékben sem volt ellentétben. Egy német lovag például a jogtudomány doktora volt. — V. ö. *Schäfer* alább idézendő művét. I. k. 130. l.

volt ennek a főúrnak a szolgálatában. Mint teljesen szabad ember, szerződésének letelte után már a leghatalmasabb egyházi főúr, az esztergomi érsek udvarába lépett át, ahol ugyanazon familiárisi viszony fűzte urához, mint korábban a pozsonyi főispánhoz. Működése azonban itt már sokkal inkább vitézi jellegű. Az érsek *miles*-e volt, ellátását pénzben és élelemben az érsektől kapta, aminek fejében nem valamely birtok gazdasági vezetését kellett elvégeznie, hanem az esztergomi udvarban az érsek legszemélyesebb környezetéhez tartozó lovag gyanánt élt[6] — mondjuk — mint hivatásos katona, életét igazán kardjával tartván fenn. Ezután — egyelőre meg nem állapítható módon — Olaszországba jutott, ahol zsoldos csapatvezéri minőségében mint a maga ura működött. Hazatérve egyszerre feljutott a legmagasabb polcra, ahová saját erejével, vitézi kiválóságával csak fölemelkedhetett valaki, a király személyes környezetébe. Az udvarban eddig is megfordulhatott nem egyszer, mikor még másnak szolgálatában állott, de most már a király milese lett,[7] tagja az uralkodó „familiájának", állandóan az ő közvetlen környezetében tartózkodván. Itt alkalma nyílott ura bizalmát megszerezni, aminek határozott bizonysága, hogy több megye főispáni méltóságát is elnyerte a szokásos gazdag jövedelmekkel együtt, anélkül, hogy ez nagy elfoglaltságot is jelentett volna számára, mert most már ő állított maga helyett alispánt a megyei közigazgatás élére. Nagyobb országos méltóságot nem kapott ugyan, államférfiúi bölcseségének talán nem sok jelét adta, de — aminek a különböző nevek (miles, dominus, comes) az ismertető jegyei — bizonyára annál inkább vitézségének.

El kell ismernünk, hogy ez az életpálya nem azonos az Ilosvai-féle feldolgozás hősének életével, viszont az alap: önerejével, vitézségével, összeköttetések nélkül küzdeni fel magát a király udvarába, olyan, amelyre a mondai elemek, akár magyar, akár más, külföldi eredetűek, könnyen lerakódhattak. A teljes megegyezés nem is lehetséges, hiszen a mondának — amely a tiszta igazságot már eleve kizárja — eredeti alakját nem is ismerjük.

* * *

Ennek a vázlatos képnek pontosabb kidolgozása csak megbízható adatok összegyüjtése után lehetséges. Ismerjük a

[6] A *miles* terminus technicusnak a magyar lovaggal való egyenértékűségét már *Wertner Mór* is helyesen felismerte. (Id. m. Akadémiai Értesítő. 1913. évf.)

[7] *A gróf Csáky-család története.* I. k. (Oklevéltár.) 154. és k. l.

Toldi-család XIII—XIV. századi történetét[8] s annál szembetűnőbb Toldi Miklós ifjúságáról szóló ismereteink hézagos volta. E tekintetben a kutatás éppen nem látszik eleve meddőnek, noha az sem valószínű, hogy egyenesen a fiatal Toldiról szóló oklevél fog a kutató kezébe kerülni. Az egész kérdés lényegét — hogyan lehet legjobban biztos adatokat találni egy-egy középkorban élő egyéniség életére — legjobban Karácsonyi János ismerte fel, mikor rámutatott arra, hogy nem a földrajzi kapcsolat alapján kell magyarázni, vajjon lehetett-e egy biharmegyei származású nemesember pozsonyi alispán, hanem azon személyes viszony kutatásával, amely az illetőt valamely előkelő pártfogójához fűzte.[9]

Ma már egész világosan áll előttünk az a kötelék, a familiárisi viszony, amely középkori társadalmunk tagjait egymáshoz fűzte.[10] Ebben az irányban kellene kutatni és sok adat alapján megismerni azok szereplését, akiknek alkalmazottja volt mint alispán vagy mint miles s így a környezet ismerete révén keresni a reávonatkozó adatokat. De ez a vizsgálódás a középkori történet terén csak nagyon széleskörű levéltári kutatás alapján, hatalmas és teljes oklevélkiadványok segítségével lehetséges. S amíg ezek el nem készülnek, nagyon fáradságos és bizonytalan a munka, sőt Toldi Miklós olaszországi tartózkodása előtti életének pontosabb felderítése lehetetlen is.[11]

* * *

[8] *Karácsonyi János:* „Toldy Miklós származása." (Katholikus Szemle. 1899. évf. 749. és k. l.)

[9] „Toldy Pozsony megyében Medgyesy Simon főispán alispánja és várnagya volt, ki szintén tiszántúli férfiú és Szatmár megyében az aranyos-medgyesi hatalmas uradalom földesura vala. Ez nevezte tehát ki Toldy Miklóst pozsonyi alispánnak és várnagynak, ennek szárnyai alatt kezdett emelkedni s ha valaki meg akarja állapítani azt, részt vett-e valóban Toldy Miklós a nápolyi hadjáratban? azt legkönnyebben úgy érheti el, ha Medgyesy Simonnak, Toldy Miklós első gazdájának, útjait kutatja." (U. o. 758. l.)

[10] *Szekfű Gyula:* „Serviensek és familiarisok." Akad. Értek. a Tört. Tud. Köréből. XXIII. k. 3. sz.

[11] Felesleges nehézséget okozhatna még a főispán és alispán elnevezések felcserélése, amely hibába például a *Gróf Zichy-család okmánytárá*nak (IV. k. 243., 304., 308. l.) szerkesztői is beleestek, amikor a regesztákban a comest alispánnak fordították. Még különösebb, hogy *Wertner (Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához.* „Történelmi Tár." 1907. évf. 59. l.) nyomukban haladva, szintén alispánnak nevezi Toldit! A comes ekkor mindig főispánt jelent, az alispán neve mellett pedig mindig vicecomes van kitéve. Hasonlóképen tévesen tartja Wertner Toldit gömöri alispánnak. *(U. o.* 9. l.)

Szintén nem eléggé tisztázott még Toldi Miklósnak olaszországi szereplése sem. A már ismert adat szerint 1365-ben az angol és magyar harcosokból álló, úgynevezett „fehér csapat"-nak egyik vezetője volt.[12] Mindenesetre nem kis mértékben volna fontos erről a szerepléséről bővebb adatokat találnunk. A kérdés az, vajjon lehetséges-e ez s remélhető-e? Erre pedig határozott igennel kell válaszolnunk. K. H. Schäfer a Görres-Gesellschaft megbízásából szinte emberfeletti szorgalommal összegyüjtötte az olaszországi különböző szuverén hatalmak szolgálatában álló német zsoldosokra vonatkozó adatokat s öt kötetre tervezett nagy munkájának I—II. kötetében a pápai, III. kötetében pedig a gibellin-párti Pisa és Lucca városi levéltárakban találtakat ki is adta már.[13] Bennünket legelsősorban Schäfernek a közlött anyag provenienciájára vonatkozó megjegyzései érdekelnek, amelyekből kitűnik, hogy az *összes* zsoldosok jegyzékét az egyes államok közigazgatási hatóságainak számadáskönyvei, amelyeknek a pápai kúriában „Introitus et exitus", Flórencben és Luccában „Camera", Pisában „Provisiones" a neve, évről-évre, a kifizetett zsold bejegyzésével kapcsolatban tartalmazzák. Ezek a számadáskönyvek természetesen óriási nagy tömeget képviselnek (Pisában például a XIV. századból 114 hatalmas kötet van), amelyekből a szerkesztő csakis a szorosan tárgyára vonatkozó, német anyagot adta ki, de egyes megjegyzéseiből kitűnik, hogy az ott szerepelt magyarokról is vannak feljegyzések, még pedig olyanok, amelyek eddig előttünk ismeretlenek voltak.[14] Mivel a német tudós feladatának és érdeklődésének körén kívül esett a magyar vonatkozású anyag összegyüjtése, ezt a fáradságos munkát nekünk kellene elvégeznünk. Ilyen módon, minden emberi számítás szerint, Toldi Miklós személyét és szereplését illusztráló anyag is fog majd előkerülni, még pedig először legbiztosabban Flórenc levéltárából s azután, az ottani anyag nyujtotta útmutatás alapján, esetleg máshonnan is.

Addig is, amíg ez megtörténik, Schäfer könyvének alapján — per analogiam — indirekt adatok alapján kell megkísérelnünk Toldi Miklós katonai szereplését kissé pontosabban megvilágítani. Az ugyanis kétségtelen, hogy egy olasz-

[12] *Anjou-kori diplomáciai emlékek.* II. k. 625. l.

[13] *Deutsche Ritter und Edelknechte in Italien während des 14. Jahrhunderts. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiete der Geschichte.* XV. 1—2., XVI. k. Paderborn. 1911.)

[14] I. k. 78. l. Az 1357. évben: pápai szolgálatba álló magyar lovagokról van szó, akik „unter einem Grafen Nikolaus aus Ungarn" jöttek. Vajjon nem a mi Toldi Miklósunk ez?

országi magyar zsoldos csapatvezér szereplésének külső formái alapjában véve ugyanolyanok lehettek, mint a többi külföldi származásúé, hiszen ez a zsoldért teljesített szolgálat mivoltából önként következik.

Elsősorban a már eddig is ismeretes adatot kell megvizsgálnunk, amelynek interpretálásánál a hazai oklevelektől elütő szokatlan kifejezések eddig bizonyos nehézségeket okoztak. Az olasz közjegyző előtt „potentes milites, dominus Hugo de Mortimer capitaneus generalis Albe Societatis, dominus Nicolaus Comes de Thodi Ungarus, necnon egregii et potentes viri Andreas de Belmonte, Johannes Birche Conestabilis, Ugynus Ecton“ jelentek meg, hogy az egész csapat nevében megbizottjaiknak felhatalmazást adjanak. A Toldi Miklós neve melletti „dominus“ nem pusztán udvariassági kifejezés. Schäfer megállapítja, hogy jelentése általában egyenértékű a „lovag“-gal, az előírt szertartások között lovaggá ütött vitézt megillető címmel, amely tehát Toldi Miklós magyarországi „miles“ címének csupán más kifejezése. A comes elnevezéssel pedig a XIV. századi olasz terminológia a legelőkelőbb főúri körökből, így a német grófi családokból származókat szokta megjelölni.[15]

Toldi Miklós nem volt az egész „alba societas“ vezére: ezt a tisztséget az angol Mortimer viselte. Capitaneus generalis volt az egész pápai haderő parancsnokának a neve s így világos, hogy oklevelünkben is ez a cím Mortimer neve mellett azt fejezi ki, hogy ez intézte a két külön elemből alakult nagyobb csapat egységes vezetését. Mivel pedig Toldi mindjárt őutána s a conestabilisnek nevezett zászlóaljparancsnokok előtt következik, e rangsorból is könnyen megállapítható, hogy ő a csapat magyar vitézeinek parancsnoka volt, aki — amíg az angolokkal szorosabb együttműködésre nem léptek — önállóan vezette csapatát. Egy-egy zászlóalj (banneria, banderia), amelyre a lovagcsapatok oszlottak, különböző létszámú volt. Volt 80—100 főből álló, de, legszigorúbb számítással is, legalább 20—25 lovasból állott. Középkori fogalmak szerint, nehéz lovasságról lévén szó, taktikai értéke nem volt csekély s Toldi állása is jelentős, még ha csak egy ilyennek is lett volna a parancsnoka. Toldi azonban sokkalta nagyobb tömeg katonaságnak parancsolt, amint azonnal látni fogjuk.

Magának az oklevélnek tartalma azt — a zsoldos csapat életében bizonyára nagyon fontos — tényt örökíti meg, amikor elszerződött egy szuverén szolgálatába. A felsoroltak a nápolyi királynővel és a pápai sereg főparancsnokával, Albornoz-i

[15] U. o. 108. skk. l.

Egyed bíboros, pápai legátussal való tanácskozások folytatására adtak meghatalmazást a megbizottaknak. A legátus ugyanis, amint más forrásokból tudjuk, ekkor nagy előkészületeket tett hadjárata sikeres folytatására s az „alba societas"-t valóban zsoldjába is fogadta.

Kutatóink figyelmét valahogyan elkerülte, hogy már rég megjelent nyomtatásban ennek a végleges szerződésnek teljes szövege is.[16] Ebből pedig kiderül az a bennünket közelről érdeklő tény, hogy a csapat 5000 főből állott, amelyből 3000 jól és kellőleg felszerelt lovas, 1000 pedig gyalogos volt. Az angol és magyar vitézek számarányának megállapítására elfogadható támaszt nyujt azon parancsnokok nemzetiségének vizsgálata, akik 1365 január 14-én, egy mezőn, a végleges szerződésre letették a csapat nevében az esküt — miután a közjegyző által „instrumento... de verbo ad verbum lecto et vulgarizato" — s „akik a societast képviselni szokták" és a szerződést pecsétjeikkel is megerősítették. Szerepel pedig itt névszerint felsorolva s nevük mellett az „Ungarus" vagy „de Anglia" pontos megjelöléssel Mortimeren és Toldin kívül és után 20 angol s 10 magyar parancsnok. Nagyon valószínű, hogy az alattuk álló sereg megoszlása is hasonló volt, azaz az egésznek egyharmada, tehát körülbelül 1600 ember volt magyar származású. Ilyen tömeg parancsnoka pedig nem lehetett közepes katonai érdemű.[17]

A „fehér csapat" hat hónapra állott az egyházi állam és Johanna királynő szolgálatába. Kötelezte magát, hogy ezen idő alatt harcolni fog urai minden ellensége, főleg azonban Annichinus de Bongardo serege ellen.[18] Kapott pedig a sereg

[16] *Theiner:* „Codex diplomaticus dominii temporalis Sanctae Sedis." II. k. 419—426. l.

[17] Ebben a kérdésben nem érthetünk egyet Szekfű feltevésével (i. m. 52. l. 3. sz. jegyzet), aki az olaszországi magyar zsoldos csapatokat egy-egy úr köré csoportosuló familiarisok tömegének tartja. Legalább is a mi esetünkben Toldinál nem a gazdagság és családi hatalom játszott közre fényes állása elérésében, hanem csak egyéni érdeme és kiválósága.

[18] A vitézek feltétlen engedelmességet fogadnak. A hat hónapi szolgálati idő letelte után, húsz nap alatt eltávoznak az egyházi állam területéről s öt évig nem viselnek mostani uraik ellen háborút. Viszont ők is kikötötték, hogy nem tartoznak a tengeren átkelni vagy szigetre menni, továbbá Flórenc, Pisa, Siena elleni háborúra sem kötelezhetők. Megfogadták, hogy illő áron fognak élelmiszert stb. bevásárolni, a háború folyamán több pénzre, város bevételénél külön jutalomra igényt nem támasztanak, viszont az ellenség fegyverei, a foglyok, a hadizsákmánnyal együtt, az övék lesznek. Sem levél, sem követ útján nem érintkeznek az ellenséggel. A csapat mindig együtt marad, csak nagy szükség esetén szabad egységét megbontani.

a félévi szolgálatért összesen 160.000 arany forintot. Ennek a szolgálatnak letelte után[19] Toldi nem maradhatott sokáig Olaszországban, mert 1366-ban már otthon van s gömöri főispán.

A zsoldos szolgálatot nem szabad a mai állapotok után ítélve, megalázónak tartanunk. A hatalmas dinaszta, Hugo, Vienne-i dauphin, tiltakozóan és önérzetesen jelentette ki, hogy ő nem mint a birodalom vazallusa, hanem mint zsoldos (stipendiarius) vett részt VII. Henrik hadjáratában, vagyis azoknál sokkal függetlenebbnek érezte magát. A XIV. században a cseh király francia, a savoyai gróf pedig pápai zsoldban állott. A XIV. századi zsoldos csapat még nem a későbbi szedett-vedett népség volt, hanem komoly, harcos elem, amelyről az olasz krónikások is sok elismeréssel szóltak. A zsoldosok hűségesen szolgáltak uruknak, megegyezés és jog szerint, mint bátor harcosok fejedelmüknek. Bizonyos kedvező anyagi feltételek szükségesek is voltak, hogy teljes fegyverzettel, jó lóval jelenjék meg az illető vitéz, mert csak így állhatott szolgálatba. A nehézfegyverzetű külföldi lovagság volt az olaszországi seregek magva, mellette a belföldi elemből a csekélyebb értékű gyalogság és könnyű lovasság került ki. A harcmodor ekkor még olyan, mint a korai középkorban általában: változó a vezér *egyénisége* szerint. Csendes napokban nem volt ritka a harcijáték sem a városok piacterén. Sok páros viadalnak maradt fenn emlékezete.

Természetes, hogy ezt az elit-katonaságot jól meg is kellett fizetni. A zsold változó volt. 1350—60 között egy pápai szolgálatban álló conestabilis havonta átlag 20 forintot, az egyszerű lovas pedig 7 forintot kapott. Az arány azonban mindenkor ugyanaz volt: a parancsnok zsoldja háromszorosa a nehéz lovasénak. Ismert nevű, vitéz lovag zsoldján kívül még külön magas jutalmat is nyert s ezért is fontos volna pontosan ismernünk a különböző számadáskönyvekből Toldi zsoldját, mert ennek a szokottnál nagyobb volta egyenes bizonyítéka volna kiváló katonai értékének. De még az egyszerű zsold is szokatlanul nagy összeg volt. Például a bolognai egyetem egyik tanára a XIII. század végén évi 33 forint fizetést kapott, a kiterjedt adminisztrációjú egyházi állam kincstárnokának, pénzügyminiszterének, összes fizetése pedig havi

[19] A „fehér csapatnak" az 1365. év folyamán a pápai szolgálatban vívott harcait röviden ismerteti *Schäfer:* i. m. I. k. 94. l. — Külön részletes monografia is foglalkozik e zsoldos csapattal: *Temple-Leader e G. Marcotti:* „Giovanni Acuto." (Sir John Hawkwood) Firenze. 1889. Ez a mű azonban — sajnos — nem állott rendelkezésünkre.

8 forint volt. Különösen nagy értéke volt azonban a pénznek a magyarországi állapotok között, ha meggondoljuk, hogy a birtokeladásról szóló oklevelekben mily csekély összegek szerepelnek. A lovag természetesen messze idegenbe nem pénzt ment összegyüjteni szorgalmas munkával, s Toldiról sem maradt semmiféle adat, hogy hazatérve, valaha is birtokot szerzett volna magának pénzért. Annál inkább tágulhatott látóköre s nyílott alkalma lovagi kalandokban résztvenni, erejének, vitézségének számos tanujelét adni.

* * *

Szilády Áron s a Toldi-kérdés többi kutatója se mondott le arról a reményről, hogy Toldi Miklós életére vonatkozó oklevelek kerülhetnek még elő s itt — ha tudat alatt is — főleg Toldi életének utolsó, királyi szolgálatban eltöltött idejére gondoltak. Bizonyára valamely bőbeszédű királyi donációs levelet vártak, amely részletesen elmondja a hős vitézi cselekedeteit. A közelmultban nyomtatásban is megjelent egy ilyen oklevél,[20] de a várakozók nagyot csalódhattak. Zsigmond király adománylevele 1387 április 19-i kelettel a szatmármegyei Daróc elajándékozásáról szól. Toldi érdemeit ez sem részletezi, hanem csak általánosságban, a szokott stereotip szavakkal említi meg a Nagy Lajosnak, Erzsébet és Mária királynőknek, végül a neki és Magyarországnak tett nagy szolgálatait, amelyek jutalmául Daróc királyi birtokot, amelynek jövedelmét emelte az is, hogy vámhely volt, neki és fiainak, Györgynek s Jánosnak adományozta, új adomány címén. Érdekes az oklevélnek az a biztosítéka, hogy ha Zsigmond vagy utódai elveszik ezt a birtokot, cserébe másikat kell adniok érte.[21]

A birtokba a váradi káptalan minden ellenmondás nélkül beiktatta még ugyanezen év május havában Toldit, aki a hiteleshely jelentésének alapján a következő év (1388) februárjában a király végleges megerősítését is elnyerte a számára kiállított privilégiális oklevéllel. Két év mulva azonban Daróc helyett Bátor falut kapta adományul s ez azután utódjainak állandó lakhelye lett.

* * *

[20] *A gróf Csáky-család története.* I. k. (Oklevéltár.) 154. és k. l.

[21] A nyomtatott szövegben levő „Polorum rege opitulante" kifejezés — az eredeti oklevelet nem volt alkalmunk látni — dr. Madzsar Imre lekötelezően szíves értesítése szerint, valószínűleg olvasási hiba „caelorum rege opitulante" helyett s így e szavaknak semmi jelentőségük sincs.

Minthogy Toldi érdemeit elmondó királyi oklevél előkerülésére már nem sok reményünk lehet, nem marad más hátra, mint közvetett úton-módon szerezni minél több ismeretet. A XIV. századi, az ezen kori külföldihez képest még mindig gyér, okleveles gyakorlatunk mellett nem egyszer fordul elő, hogy a szó szoros értelmében valami homályos vagy ismeretlen kérdés megvilágításához egyetlen biztos támasztékul szolgáló oklevelünk van csupán. Ez a körülmény bizonyos tekintetben mentségére szolgálhat következő analizáló eljárásunknak, amellyel egy, Toldi életére felhasználható oklevelet fogunk tárgyalni. Hogy pedig az olvasó maga is megismerhesse, hogy mi a tény s mi a kombináció, előre bocsátjuk az alapul szolgáló oklevelet.

Ez az oklevél, amelynek eredetije jelenleg az „Országos Levéltár" diplomatikai osztályában van (7414. sz.), tulajdonképen magánlevél, missilis és — mivel 1388 június 22-én kelt — már ebből a szempontból is figyelemreméltó volna, ha nem külföldi lenne a kiállító. A levél írója ugyanis Sternberg Péter, ki levelét a morvaországi Wessele-ből[21a] Pernstain-i Lestárnak öt, névszerint felsorolt kezeséhez: Perényi Miklós, Toldi Miklós, Rozgonyi Simon, Szemesi János és H[u]russói László „nemes urakhoz és becsületes férfiakhoz" intézte, akik vele szemben Pernstain-iért Vágújhely és Galgóc vagy Beckó között kötött valamilyen szerződésben vagy megállapodásban tízezer forint erejéig kezességet vállaltak. Levelében felhívja a kezesek figyelmét, hogy Lestár az első terminust, a Szt. György-nap utáni két hetet, amikor Ausztria hercegének kúriájában kellett volna megjelennie, elmulasztotta megtartani, s hanyagságából neki nem csekély kára származott. De nem jöttek el a kezesek sem, ámbár kötelezettségük szerint az osztrák herceg által az előbbi helyen kitűzött második határnapon már meg kellett volna jelenniök. Mivel már ez is elhalasztódott, arra kéri a kezeseket, hogy Lestárt törekedjenek rávenni arra, hogy ígéretéhez híven ő is kérjen a hercegtől helyet és időt a találkozásra, mert a levélíró már a harmadik alkalommal küldi el megbizottjait hasonló kérelmével az osztrák herceghez. Ha Lestár vonakodnék ennek a felszólításnak eleget tenni, akkor a kezesek hassanak oda, hogy Bécsbe jöjjön össze vele egy bizonyos napon, amikor majd, kölcsönösen biztosítékot nyujtva egymásnak, keresztényi békességben mindketten a herceg elé mennek, felkeresve őt, bárhol is találják meg, hogy az,

[21a] *L. Oesterley:* „Historisch-geographisches Wörterbuch des Mittelalters." Gotha. 1881. 756. l.

meghallgatva mindkettőjüket, intézze el ügyüket. Ha pedig Lestár minderre nem volna hajlandó, úgy Sternberg a kezesek személyére való tekintettel kelletlenül ugyan, de Lestár miatt komolyan figyelmezteti őket kötelességük teljesítésére. Bízik is bennük, mert ha nem tennének eleget felszólításának, úgy rajtuk fogja keresni a maga igazát, amire neki biztosítékot nyujtottak jótállásukkal.[21b] Akár egyszerű kölcsönzés-

[21b] Érdekes volta miatt szükségesnek tartjuk ezt az eddigelé kiadatlan oklevelet teljes szövegében is közölni. [L.:Függelék.] Stilizálásának kuszáltságán kívül megértését nem kevésbbé megnehezíti az a körülmény is, hogy hazai jogéletünkben csak ritkán előforduló esetet ad elő, természetszerűleg idegen frazeológiával foglalva azt írásba. Morvaországi oklevelek nagy számmal maradtak fenn, amelyek azt tartalmazzák, hogy valaki kölcsönt kezesek jótállása mellett kap s éppen ezeket használtuk fel a mi szóbanforgó oklevelünk tartalmának visszaadásánál. Pl. a *V. Brandl*nál (Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. XI. k. 257. l.) levő 1383-i oklevél szerint Jodok őrgróf Prokóptól 2000 márkát vett kölcsön, kötelezvén magát, hogy Szt. György-napkor egy megjelölt várban vissza fogja fizetni. Ha ezt nem tenné, akkor a kezesek felszólítására és figyelmeztetésére maga helyett „honestum clientem idoneum militarem" egy szolgával és két lóval Prágába egy vendégfogadóba fog küldeni. Ha a hitelező tizennégy napi ott időzés után sem kapja meg pénzét, akkor neki és a kezeseknek joguk van keresztényektől és zsidóktól akkora kölcsönt felvenni, hogy a 2000 márka és minden kár megtérüljön. „Habebunt insuper ipsi creditores iam dicti nos de negligencia predicti debiti potestatem plenariam monendi. — A *Dobner*től (Monumenta historica Bohemiae. Prága. IV. k. 376. kk. ll. és 388. kk. ll.) közölt 1385-i oklevél szerint Sternberg Péter birtokainak részeseivé tette Krawarz-i Pétert és Sternberg Marquardot, akik viszont ennek fejében megigérték, hogy mindazt megteszik, amit csak Sternberg Péter vagyona felől elrendel s amit servitorainak vagy szolgáinak rendel adatni, teljesítik. Ha nem teszik, akkor azok a névszerint felsorolt előkelők, kik értük kezességet vállaltak, figyelmeztetik őket: erre a figyelmeztetésre kötelesek két szolgával és három lóval Brünnben, egy kijelölt vendégfogadóban megjelenni. Sternberg Péter halála után örököse ki is jelentette, hogy, ha Szt. György-napig a magára vállalt kötelezettségének eleget nem tesz, akkor a károsodást szenvedett félnek jogában lesz akár keresztényektől, akár zsidóktól az ő terhére kölcsönt felvenni, mindaddig, amíg csak mindennemű kára meg nem térül s az elmulasztott kötelezettségnek elég nem tétetett. — Bizonyos közös vonások kétségtelenül felismerhetők e szerződésekben. A mi oklevelünkben is ott van a szokásos Szt. György-napi terminus, a kezesek szereplése stb., de valószínűleg nem egyszerű kölcsönről lehetett szó — az összeg is szokatlanul nagy —, hanem, mint talán a contractus szó is sejteti, valamilyen, a legutóbbi esethez hasonló bonyolultabb szerződésről. Sőt az osztrák hercegnek békebírói szereplése két különböző állam alattvalójának ügyében, amelynél a materiális érdekek túlságosan háttérbe szorulnak, a „propter verba quedam, quibus michi obviavit", „quidquid uni de alio noceret" kifejezések

nél, akár pedig bonyolultabb ügyben szerepelt is Toldi, az első szempillantásra is szembetünőleg, nem közönségesen kisszerűek voltak a körülmények, hiszen a felek vitás ügyük elintézését egy külföldi souverain-re bízták.

A részletek bővebb megismerése kedvéért az ügyben szereplők egyénisége felől kell elsősorban tájékozódnunk. A levélíró, Sternberg Péter, Morvaország legelőkelőbb és legbefolyásosabb főúri családjának sarjadéka volt. Az övé volt Sternberg városa[22] s még sok más birtok Cseh- és Morvaországban. Teljesen kétségtelenné teszi személyének a levél írójáéval való azonosságát, hogy 1397-ben is egy oklevelében a „datum et actum in Wessely" helymeghatározást használja.[23] Felesége révén rokoni kapcsolatba jutott Jodok és Prokóp morva őrgrófokkal, Zsigmond király unokatestvéreivel. Ugyanis ezeknek Anna nevű nővérét vette feleségül.[24] Ezen összeköttetéseinek köszönhette, hogy nagy kiváltságokban is részesült. Vencel cseh király például megengedte, hogy birtokait, amelyek pedig halála után az uralkodóra szállottak volna vissza, bárkinek eladhassa.[25] Előkelő állását bizonyítja, hogy Zsigmondnak is kezese lett. Ő is egyike volt ugyanis azoknak, akik biztosítékot nyujtottak, hogy Zsigmond a nővérével, Margittal, Ernő osztrák hercegnek ígért 20.000 forint hozományt valóban meg fogja fizetni. Ha nem fizetne Zsigmond, negyedmagával joga lesz a pozsonymegyei Újvár, Holics, Brancz és Jókő várakat lefoglalni.[26]

Pernstain-i Lestár nevét a pozsonymegyei Borostyánkő várától kapta. Történelmünkben ő nem ismeretlen egyénisége, csupán másik birtoka után szokottabb néven mint Ilsvai Lestárt szokták az oklevelek említeni.

A század kilencvenes éveiben már Magyarország nádora, ekkor azonban még csak szerényebb udvari méltóságot viselt: főajtónállómester volt. A privilégiális oklevelek záradékai mint ilyent említik fel 1387-től 1392-ig. Nagy birtokai voltak

annak feltevését is megengedik, hogy itt talán valamely becsületbe vágó ügynek mintegy lovagi bíráskodással való elintézéséről van szó, amelynél a szóbanforgó nagy összeg mintegy a kezeseknek teljes anyagi lekötöttségét jelzi. Mindenesetre nagyon sajnálatos, hogy nem ismerjük azt az eredeti oklevelet, amelyet az ügy legelső stádiumában állítottak ki s amelyet a kezesek, közöttük Toldi is, saját pecsétjeikkel erősítettek meg.

[22] *Brandl* i. m. XI. k. 210. l.

[23] *Dobner* i. m. IV. k. 388. l.

[24] *U. a.* IV. k. 384. l.

[25] *Pelzel*, Fr. M.: „Lebensgeschichte des römischen u. böhmischen Königs Wenceslaus." Prága. 1788. I. rész. 113. l.

[26] *Brandl* i. m. XII. k. 57. l.

a Felvidéken, az övé volt például Bajmóc is. Több megye, Zólyom, Gömör főispánja volt, családja a legelőkelőbbek egyike: az ősi, hatalmas, nagyvagyonú Ráthold-nemzetség sarjadéka.[27] A Perényi- és Rozgonyi-családok előkelő származását, gazdagságát, nagy befolyását emlegetni egészen felesleges dolog. Perényi Miklós ebben az időben királyi főpohárnok volt. Ilyen kiváló történelmi nevek viselőivel együtt, velük egyenrangú személy gyanánt szerepel Toldi s ez mindennél inkább bizonyítja, hogy nem jelentéktelen volt az a társadalmi állás, amelyet betöltött.

A levélben említett találkozásnak időpontjára is valószínű következtetést vonhatunk. Zsigmond mindjárt Magyarországba jövetele után, 1385-ben pénzszűkében lévén, kénytelen volt unokatestvéreinek, Jodok és Prokóp morva őrgrófoknak elzálogosítani az országnak a Duna és Vág közé eső részét.[28] Ezen az elzálogosított területen feküdt Borostyánkő vára is és így nagyon érthető, hogy a vár ura és az elzálogosítás következtében királyi jogokat élvező őrgrófok között vitás ügyek merülhettek fel. Az őrgrófok, sógorai, kíséretében pedig Sternberg is többször megfordult Magyarországon, például egy örökösödési szerződést 1385-ben „ante Nitram in Ungaria" kötött.[29] A Vág-folyó mellett, amely immár egy-két évig a két terület határa volt, 1387 május 16-án, Semptén, Zsigmond a két őrgróffal személyesen is találkozott s az összejövetelen éppen az elzálogosított, a Vágtól nyugatra eső terület közigazgatási állapotainak rendezését végezték el.[29a] A mi levelünkben jelzett hely „Újhely és Galgóc vagy Beckó" között szintén csaknem teljesen megfelel ennek a vidéknek. Amikor 1388-ban egy, a mult évinél még fényesebb összejövetel volt Zsigmond, a morva őrgrófok és János brandenburgi őrgróf között, amely hosszú ideig (május 20— június 4) tartott,[30] akkor is ott volt Zsigmond környezetében Lestár főajtónállómester, ki Zsigmondnak egy fontos oklevelét többedmagával, a nádorral, az esztergomi érsekkel együtt megerősítette saját pecsétjével.[31] Valószínű, hogy az egy évvel

[27] *Karácsonyi J.:* „A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig." III. k. 1. rész. 16. skk. l. és 2. rész. (Csoma J.) 150. skk. l. — Nemzedékrendjét közli *Wertner Mór:* Eberhard von Windecke und die ungarischen Namen. Ungarische Rundschau. 1913. évf. 379. l.

[28] *Pelzel* i. m. I. k. 167. l.

[29] *Dobner* i. m. IV. k. 376. skk. l.

[29a] Ugyanitt adta ki Zsigmond a Dl. 7264. sz. oklevelet is.

[30] V. ö. *Brandl* i. m. XI. k. 418—26. l. *Ráth K.:* A magyar királyok utazásai, tartózkodási helyei. 1861. 93. l.

[31] *Brandl* i. m. XI. k. 423. skk. l.

korábbi találkozásnál is elkísérte Zsigmondot s ekkor, 1387-ben történhetett meg találkozása Sternberggel, valamivel északabbra Semptétől (ha ugyan a levélíró bizonytalan helymeghatározása nem éppen Semptének körülírása), ahová a király környezetéből előkelő főurak — barátai —, Rozgonyi, Perényi, Toldi is elkísérték.[32]

Mindebből joggal állapíthatjuk meg, hogy Toldi az uralkodó környezetéhez tartozó, előkelő férfiú volt s ugyancsak joggal következtethetjük, hogy ezt a társadalmi állását, mivel nem volt nagy vagyona, kiváló egyéni tulajdonságaival nyerhette el.

Következtetéseinket azonban tovább is fűzhetjük. Ha az 1388-i levélben említett Nova Civitas-t, a mai Vágújhelyt, amelynek környékén kellett végbemennie az 1387-i találkozásnak, az Ilosvai-féle krónikában szereplő Újhellyel azonosítjuk, ahol Toldi az olasz vitézzel barátruhában megvívott, akkor már sikerült a monda egyik epizódjának színterét a történelem talaján is megrögzítenünk. Ilosvai ugyan azt írja, hogy Lajos király „Új udvart hirdette Németújhely várába", de az őáltala nyujtott adatok értékesítésénél mindig erős kritikát kell alkalmaznunk, sohasem feledve el, hogy ő a mondai elemeket nem közvetlenül vette át, hanem már erősen eltorzítva. Németújhely váránál hajlandók vagyunk az első benyomásra Bécsújhelyre gondolni. Valóban így értelmezte Szilády is,[33] amint ez kitűnik abból a kijelentéséből — Mátyás ausztriai hódításaira gondolva —, hogy „Lajosnak még nem, csak Mátyásnak volt módjában vitézi játékokat tartani Újhelyben" és hogy Ilosvai „a csupán Mátyás korába illő németújhelyi újudvar említésével" anachronizmust követett el. Ebben a két idézetben benne van egyszersmind annak megállapítása is, hogy Nagy Lajos nem hívhatott össze udvart egy idegen állam területén levő várba, aminthogy nincs is tudomásunk arról, hogy Lajos, vagy akár Zsigmond is, 1390 előtt megfordult volna Bécsújhelyen. Gondolhatunk még a vasmegyei Németújvárra is, de Ilosvainál a viadal színterének neve öt eset közül négyszer Újhely s az ötödik sem Németújvár. A felmerült nehézségeket könnyen eliminálhatjuk, ha feltesszük, hogy a viadal az 1387-i fejedelmi találkozás alkal-

[32] *Talán* tartalmazhat a találkozásra vonatkozólag közelebbi adatokat a ma is élő gróf Sternberg-család levéltára. Ebből a levéltárból anyagot eddig még csak Dobner tett közzé, de ő is csak hézagosan, a Sternberg-családnak egy kéziratos diplomatáriumából. A család eredeti levéltárát például Brandl nagy kiadványa sehol sem idézi.

[33] I. m. 349. l.

mával ment végbe. Egy-egy fontos fejedelmi találkozáson ugyanis lovagi harci játékok, amelyek hivatva voltak az összejövetel fényét sokszorosan emelni, bizonyára nem lehettek szokatlan jelenségek.[34]

Igaz, így csak azt tudjuk igazolni, hogy a történelem Toldi Miklósa valóban ott volt Újhelyen, amely a monda egyik epizódjának színhelye, a további részletekről azonban már semmi biztos adatunk sincs. Azonban figyelembe kell vennünk, hogy ebből a korból a magánélet hasonló eseményeiről, lovagi bajvívásokról, nálunk megforduló olasz vagy cseh vitézek harcairól okleveles emlékek amúgy sem szólnak, mert nem is emlékezhetnek meg. A történeti tények, amint azokat az oklevelek előadják, nem mondanak ellen a mondának, sőt a részletek, amint kifejtettük őket, csak növelik a valószínűséget. Hogy e valószerűség még bizonyossá is legyen, arra vonatkozólag a cseh történeti forrásokat, főleg a Sternberg-család okleveleit kellene tüzetesebben átvizsgálni, amelyekben nem alap nélkül remélhetünk Toldi életére vonatkozó részleteket találhatni.

* * *

Mai forrásanyagunk és ismereteink alapján is sokkal könnyebben igazolható egy másik epizód, a prágai kaland történeti valószínűsége, ami annál figyelemreméltóbb, mivel vele megegyező epizódot Solymossy sem talált a lovagepikában, azaz a mondának ez a része magyar eredetűnek tartható. A prágai kaland történelmi alapjául Szilády, annak feltevése következtében, hogy az csak Lajos király idejében történhetett, az 1372-i hadi készülődést említi fel, amelynek folyamán azonban a magyar király csak Trencsénig jutott el.[35] Nagy Lajos szerepeltetésével azonban Ilosvai belső ellenmondásba keveredik. Kijelenti, hogy nem szól tovább Toldi ifjúságáról, hanem „vénségének csuda dolgairól", s mégis pár sorral alább azt írja, hogy a császár „*ifjú* Lajos királynak" akarja személyét látni. Teljesen biztos lévén ma már, hogy Toldi Zsigmond uralkodásának első éveiben is szerepet játszott, az öreg vitéz és az ifjú király egymás melletti szerepeltetése többé nincs ellenmondásban. Az ifjú uralkodó azonban nem Lajos.

[34] Annak feltevése és vizsgálata, hogy vajjon *cseh* vitéznek a margitszigeti bajvívásnál való szerepeltetése nem reminiszcenciája-e a fentebb előadott cseh kapcsolatoknak, nem csehvel vívott-e meg Újhelyen Toldi s az olasz vitéznek itteni szerepeltetése nem egyszerű, öntudatlan csere-e Ilosvai részéről — mindez már túlságosan messze vezetne, azonban mégis jónak véljük megemlítését.

[35] I. m. 353. l.

hanem Zsigmond volt, aki mellett mégis csak inkább elkép-zelhető Toldinak szinte erőszakos bátorítása — eltekintve minden mondai túlzástól —, amikor a megijedt királynak a sarkait hátulról úgy nyomkodta, hogy a vér is kiserkedt, mint Nagy Lajossal szemben. Zsigmond pedig éppen 1388-ban járt Prágában, ahol április 17-én valóban „örök békességet" is szerzett „hit alatt" Vencel császárral és Jodok morva őr-gróffal, amint azt szövetségüknek ismeretes írásba foglalt emléke is bizonyítja.[36] Hogy a király magyar kísérete ekkor boltokat is feltört, az nem is volt lehetetlen, aminthogy a magyaroknak Ilosvainál leírt vakmerősége is inkább emlé-keztet valami rakoncátlanságra, mint rendes ostromra.

* * *

A biharmegyei Toldi-család történetét 1386-ig az adatok szigorú megrostálásával Karácsonyi állította össze.[37] Tovább a történetéből csak két-három össze nem függő, elszórt adat volt ismeretes, az utolsó 1422-ből.[38] Talán ez indíthatta Reiszig Edét azon kijelentésre, hogy a család már a XV. század első felében kihalt.[39] Nem érdektelen tehát megvizsgálnunk a rendelkezésünkre álló adatok alapján a család további leszármazását is, főleg azon bennünket közelebbről érintő szempontból, hogy vajjon voltak-e Toldi Miklósnak egyenes leszármazói. Így Karácsonyi idézett tanulmányát is kiegészíthetjük s Nagy Ivánnak a családról közölt nemzedékrenjét helyreigazítván, természetessé tehetjük a kapcsolatot az 1552-bihari conscriptióban említett Toldyak és Miklós utódjai között.

Toldi Miklós idősebbik fiának, a már 1387-ben említett György mesternek, birtoka volt a biharmegyei Zalánta is

[36] *Fejér*, X. 1. 439. és k. l.

[37] *Katholikus Szemle.* 1899. évf. — Az ő előadásához még a következő adatot fűzhetjük hozzá: 1338-ban Bihar megye hatóságá előtt Tamás fia István „iobagio magistri Choka de Nogfolu" le fizette azt a nyolc márkát Izsák fia Istvánnak és Gergely fia Já nosnak, amely bírságban Gergely megölése miatt elmarasztalta tott. Az erről szóló oklevél eredetije az Orsz. Levéltárban van. D. C 26.555. Ugyancsak Karácsonyi találta meg a Toldyak középkorc nagyfalusi udvarházának alapfalait is Rojt falu határában (v. ö A Toldyak nagyfalusi kastélya. Biharvárad. I. k. Szerk. Peszeke Ferenc. Nagyvárad, 1913. 32—6. l.). Ugyanitt érdekes adatokat nyujt arra vonatkozólag is, hogy a XVI. sz. elején még virágzó Toldy-család miként pusztult el a század végére Bihar megyében

[38] *Wertner* i. m. Akadémiai Értesítő. 1913. évf. 179. l.

[39] *Bihar vármegye monographiája.* (Magyarország vármegyéi és városai. Szerk. Borovszky.) 605. l.

amely miatt 1398-ban Szepesy Benedek fia Jánossal hosszabb ideig pereskedett. E per folyamán Mihály prépost, váradi vikárius felszólította őt, hogy a birtokjogai védelmére felhozott okleveleket eredetiben mutassa be, mivel ellenfele ezeket átiratban nem fogadja el hiteleseknek.[40]

Györgynek Julianna nevű feleségétől két fia született: László[41] és Miklós. Lászlónak első felesége, Potenciana, Marhathfy András leánya,[42] a Károlyi-családból származott; 1421-ben elismerte, hogy rokonai az őt megillető leánynegyedet kiadták neki.[43] László már 1459 előtt meghalt, második feleségét, Katalint és két gyermekét, Tamást és Lászlót hagyván maga után.[44]

Olyan adatunk, amely expressis verbis kimondaná, hogy Györgynek a fia volt II. Miklós, nincs, de közvetve teljes határozottsággal ez állapítható meg. Özvegye, Erzsébet, 1459-ben már Neczpáli Balázs felesége, elismerte a váradi káptalan előtt, hogy Toldy László özvegye és két fia visszaadták neki előbbi férjétől reáhagyott vagyonát, kivéve az ő hozományát és nászajándékát. Nyilvánvaló már ebből is, hogy a két özvegy férje a legszorosabb rokoni viszonyban lehetett egymással, mert csak a testvér támaszthatott ilyen követelést az elhunyt birtoka után. Még világosabban kitűnik ez abból a hosszú pereskedésből, amelyet Miklós özvegyének kellett folytatnia Toldy Tamás ellen. Oka ennek a vitának bizonyára az volt, hogy a Toldy-család nem szívesen látta, hogy az özvegy második férjének, Neczpáli Balázsnak kezére jut a családi vagyon egy része. 1465-ben Toldy Tamás és László, továbbá anyjuk, „néhai nagyfalusi Toldy László özvegye“ már erőszakhoz is folyamodtak. Lefoglalták a maguk számára Neczpáli Balázs Erzsébet nevű leányának a zarándmegyei Bethlenősi, Seprős és Bodon falvakban fekvő birtokrészeit, különféle adókkal sujtották a jobbágyokat, Balázsnak egyik, György nevű familiarisát elfogatták, bizonyos királyi leveleket és egy lovat elvettek tőle, sokáig fogságban tartották és csak négy aranyforint váltságért bocsátották szabadon, de minden nála levő értéktől megfosztva. Így összesen több mint háromszáz aranyforintnyi kárt okoztak neki. A király parancsára ez ügyben a váradi káptalan bonyolította le a szokásos vizsgálatot s meggyőződvén a

[40] Dl. 28.125.
[41] *Wertner* i. m. 179. l.
[42] 1466 november 1. *Justh-család levéltára.* Nemzeti Múzeum.
[43] *Gróf Károlyi-család oklevéltára.* II. k. 64. l.
[44] 1459. Váradi káptalan. *Justh-család levéltára.*

vádló, Neczpáli Balázs panaszának alaposságáról, meg is-
idézte a vádlottakat Szt. Mihály nyolcadára a királyi szemé-
lyes jelenlét bírósága elé.[45] De Neczpáli sem maradt el a
hatalmaskodás terén Toldy Tamás mögött s a zarándmegyei
Koth faluban lakó jobbágyai szekereit és ökreit vitte el tőle,
úgyhogy e tette miatt a királyi bíróság előtt Toldy is panaszt
tett ellene. Erre Neczpáli meg vele szemben, a egyházi
törvényszék előtt, feleségének azon jogait akarta érvényesí-
teni, amelyek Julianna, Toldy György özvegye, továbbá
Potenciana, Toldy László hitvese és Katalin, Toldy Miklós
felesége hozománya és nászajándéka révén illették őt meg.
Juliannát a monda hősének fia vette feleségül, Potencianával
már találkoztunk, Katalinról és férjéről pedig még alább
fogunk szólani. Toldy Tamás is elismerte Neczpáli Balázs
felesége igényének jogosultságát s ezért, hogy a további
viszálykodásnak kölcsönösen véget vessenek, fogott bírák
ítélete alapján úgy egyeztek meg, hogy Toldy Tamás a hozo-
mányok fejében 50 aranyforintot fizet Neczpáli Balázsnak.[46]
1466 november 1-én a váradi káptalan előtt Erzsébet ünne-
pélyesen el is ismerte, hogy Toldy Tamás ezen kötelezettsé-
gének eleget tett,[47] a következő napon meg Tamás jelentette
ki, hogy a Neczpáli ellen, hatalmaskodása miatt kibocsátott
királyi ítéletlevél érvényesítésétől eláll.[48]

Világos mindebből, hogy Toldy Miklós özvegyének, mint
legközelebbi rokonnak, valóban joga volt a nevezettek hozo-
mányára, ami csak úgy lehetséges, hogy Julianna: férjének
anyja, Potenciana pedig férje testvérének felesége volt.

Maga Erzsébet, Neczpáli Balázs felesége, Nadabi János-
nak leánya volt. Ennek a Nadabinak másik leánya, Katalin
szintén egy Toldy Miklósnak özvegye volt.[49] Erről a Miklós-
ról a váradi káptalan 1466 november 1-i oklevele egész vilá-
gosan megmondja, hogy apját Jánosnak hívták, akiben
viszont a monda hősének fiatalabbik fiára ismerünk. Hősünk
vitézi hírneve is bizonyára közrejátszott, hogy egy időben az
ő nevét két unokája is viselte, akiknek hitvesei — különös
véletlen — testvérek voltak.

A monda hősének birtokait a XV. században a családfám

[45] 1465. Váradi káptalan. *Justh-család levéltára.*
[46] 1466 május 26. Aradi káptalan. U. o.
[47] U. o.
[48] U. o.
[49] A Justh-család levéltárában levő „1519. consignata gene-
racio nobilium Lely in possessione Thoth in comitatu Bihoriensi
generancium" című feljegyzés szerint férje halála után Lély László
felesége lett.

feltüntetett leszármazók kezében találjuk. Ezek a birtokok azonban sajátságos módon a század elején egy ideig nem voltak az övéik. Zsigmond király ugyanis a biharmegyei Báthor, Zalántha, Csátfalva, a zarándmegyei Ölyved (Elweth), Visznek, Koth, Vasan (Varsán?), Thwrsegyház és Pél birtokokat azon a címen, hogy Toldy Pál — akit különben családfánkon nem tudunk biztosan elhelyezni, de valószínűleg I. Miklós testvérének (Mátyásnak?) fia lehetett — magtalan halála révén őreá szállottak, Báthori Istvánnak s két testvérének, Bertalannak és Tamásnak 2000 forintért elzálogosította. De azután „certis et racionalibus causis", főleg azonban Garai Miklós nádor ítéletleveléből meggyőződvén, hogy azok jog szerint Nadabi Wayda fia István és Toldy László meg János birtokai, a 2000 forintnyi összegnek a Báthoriak részére való lefizetése mellett visszaadatta őket. 1433-ban a váradi káptalan előtt Toldy László az összegnek reá eső egyharmadát le is fizette a Báthoriaknak.[50] Nincs több adatunk arra vonatkozólag, hogy mikor történt ez a birtokelvétel a Báthoriak részéről, de a Toldyak jogának kétségtelen érvényességét s a birtokfoglalás törvénytelen voltát jelzi, hogy a hatalmas szomszédok is kénytelenek voltak a birtokokat igazi tulajdonosaiknak visszaadni. A monda hősének birtokai a visszaváltás alkalmával Tamás leszármazóihoz jutottak. Ennek unokái, Imre és Potenciana birtokában volt 1485-ben többek között Nagyfalu, Told, Zalánta, Szentmiklós és Báthor.[51] 1508-ban Toldy László unokái, György és László, továbbá Tamás unokája, Ferenc, szintén még itt voltak birtokosok. Ekkor ugyanis panaszt emeltek a király előtt, hogy Turzó Zsigmond váradi püspök Feketebáthor és Csáthfalva határában levő szántóföldjeiket, makkoserdeiket és rétjeiket elfoglalta.[52]

Körülbelül eddig állapíthatjuk meg teljes határozottsággal Toldi Miklós egyenes leszármazóinak rendjét, amint azt a következő táblázat is feltünteti. (L. II. Függelék.)

Természetes, hogy a XV. század végére már ez a család is annyira szerteágazott, hogy a rendelkezésünkre álló csekély számú oklevél alapján a bennük szereplő Toldyakat egész pontosan összeszedni nem vagyunk képesek. Például Toldy Lukács, György, János, László, Pál, akik Szentmiklóson laktak,[53] vagy Nagyfalusi Toldy Lukács fiai János és László

[50] Dl. 30.169.
[51] Dl. 36.422.
[52] Dl. 21.858.
[53] Dl. 29.639.

(1524-ben)[54] minden kétséget kizáróan egyenes utódjai a
családfán szereplőknek, noha — számunkra ez már nem is
fontos — nem teljes határozottsággal feltüntethető módon.
Csak szemléltetés céljából említjük meg, hogy 1522-ben egy
Báthori Toldy,[55] 1524-ben pedig Elywed-i Toldy László szerepel.[56] Bizonyos tekintetben talán nem érdektelen tudnunk, hogy Toldi Miklós egyenes leszármazói éltek a XVI. században és hogy a család nem halt ki. Így ugyanis a családi hagyományok könnyebben származhattak át nemzedékről-nemzedékre s az utódok is hívebben őrizhették meg azokat.

* * *

A Toldi-monda kutatóinak útjából még egy zavaró momentumot óhajtunk elhárítani. Az általánosan elterjedt és elfogadott véleménnyel szemben, hogy Toldi Miklós Bihar megyéből származott, volt egy másik hagyomány is, amely Nógrád megyéből származtatta a monda hősét, Mátyás király korába helyezve életét. Ezt a hagyományt támogatta az az körülmény is, hogy itt Nógrád megyében tényleg volt Tholdi és Nagyfalu nevű falu és élt egy Tholdy-család, amely csak a XVII. században halt ki. Erre a családra vonatkozó ismereteinket Nagy Iván ismeretes alapvető műve,[57] illetőleg néhány adattal megtoldva, posthumus munkája, „Nógrád vármegye története"[58] foglalta össze. Mindkettőben a család történetének újabbkori része, a XV. századtól, teljesen hibás, a régi pedig hasonlóképen ingatag alapokon nyugszik. Nagy Iván a családfa töredékét egy táblai perből közölte s aki foglalkozott genealógiával, az tudja, mennyi hitelességet lehet az ilyen bizonyítéknak tulajdonítani. Pozitiv adatok hiányában, a család történetének ismerete nélkül, teljes határozottsággal nem lehetett eldönteni, van-e alapja a nógrádi hagyománynak? Nyilt kérdés maradt, hogy Ilosvai műve hatása alatt alakult-e ki itt a nép körében a helynevek egyezése következtében a monda, vagy pedig lehetnek-e mélyebbek gyökerei?

A felsővattai Vattay-családnak eddig figyelemre nem méltatott levéltárában[59] azonban fennmaradtak ezen Tholdy

[54] Dl. 26.696.
[55] Váradelőhegyi konvent. *Justh-család levéltára.*
[56] Váradi káptalan. U. o.
[57] Magyarország családai. XI. kötet. 160. skk. l.
[58] Nógrád vármegye története az 1544-ik évig. Balassagyarmata, 1907. 114. skk. l.
[59] Pomázon, Pest megyében.

családnak régi oklevelei, amelyek oda a Tholdy-család utolsó sarjadéka, Katalin révén, aki még a XVII. század első felében Budai Bornemisza Bolgár Pál felesége volt, jutottak. Az ő leánya, Budai Anna, ugyanis Vattay Pálhoz ment nőül[60] s így a birtokkal együtt a tulajdonjogot biztosító oklevelek is az új tulajdonos kezébe kerültek. A Tholdy-család oklevelei, úgy, amint azok a XVII. században voltak, hiány nélkül megmaradtak, ha eredetiben már nem is, legalább másolatban, amiről könnyen meggyőződhetünk, ha a legrégibb, 1698-i elenchus adatait összehasonlítjuk a meglevő oklevelekkel.

Lehető teljes részletességgel kell megismernünk e nógrádmegyei Tholdy-család multját, hogy azután eldönthessük, lehetett-e ennek ivadéka a monda hőse?

Különösen két oklevél figyelemreméltó adatait kell kiemelnünk. Az első a sághi premontrei konvent kiadványa, amely szerint Tholdy Benedek fiai: Domonkos, János és Ivánka, 1295-ben felosztották egymás között eddig közösen élvezett ősi birtokukat, Tholdot és Halápot. Az oklevél középkori pontossággal Domonkos birtokrészét írja körül s mert a másik két testvér birtokát együtt említi, azt kell következtetnünk, hogy csak ő nem volt megelégedve a közös birtoklással, illetőleg talán ő volt kénytelen megválni szűkebb hazájától. Az oklevélnek különösen az a rendelkezése érdemel figyelmet, hogy az egyház ezután is közös marad.[61] Hogy milyen egyház lehetett ez a szóbanforgó, arra nézve a váci káptalan 1358-i oklevele nyujt felvilágosítást.[62] Nagy Lajos előtt megjelent ugyanis Tholdy Márton mester s a maga és rokonai nevében előterjesztette állítását, hogy ők a Mindszentekről nevezett garábi monostor igazi kegyurai és az említett Garáb birtoka minden jogon őket illeti meg. A király a váci káptalant bízta meg az ügy megvizsgálásával. Ennek kiküldöttje a királyi emberrel, Nádasdi Egyeddel, együtt kihallgatta a helyszínen a szomszédokat, nemeseket és jobbágyokat egyaránt s meg-

[60] A családi levéltárban levő, kétségtelenül hiteles adatok alapján.

[61] „Item ecclesia communis est.“ László sághi prépost ezen 1295-i oklevele csak 1389 május 26-i átiratban maradt fenn. Ennek egyszerű XVIII. századi másolata a Vattay-család levéltárában van, bár egy 1776-ban készült elenchus szavai szerint megvolt az eredeti is „pendenti sigillo Gothico charactere“.

[62] Eredetije lappang, három XVIII. századi másolata u. o.

állapította, hogy Tholdy Márton előadása megfelel a valóságnak, továbbá, hogy Garáb régtől fogva prépostság volt.[63]

Nógrád megyében két Garábot is találunk. Mindkettő premontrei prépostság volt, ma már csak nevük van meg. Az egyik, Szent Hubertről címezve, Fülektől északnyugatra,[64] a másik, amelynek védőszentjét eddig nem ismertük, Szécsény és Pásztó között, Thold falu szomszédságában. Az előrebocsátott adatok alapján kétségtelen, hogy ennek az utóbbi Garábnak volt kegyura a Tholdy-család, még a XIV. század közepén is és neki is kellett letelepíteni ide a premontreieket.

Karácsonyi vetette fel azt a hipotézist, hogy a Rainouart-monda elemei a premontreiek közvetítésével jutottak el hozzánk. A premontreiek első szállóhelye a nógrádmegyei Garáb, melynek szomszédságában ott volt Thold falu s ezt még a XIV. és XV. században a hasonló nevű kisnemesi család bírta. „Mily könnyen kerülhetett e család tagjai közül — mondja Karácsonyi — olyan óriási erejű ember, mint a regés Rainouart, akire önkéntelenül reá mondták a premontreiek, hogy ez másik Rainouart! És ezzel megvolt a Rainouart-monda magyar alakja."[65] Most, hogy tudjuk, hogy ezen premontreiek első kegyurai éppen a Tholdyak voltak, a mondai elemeknek éppen a Tholdy-család egyik tagjához való kapcsolása igen sokat nyerne valószínűségében. Az már könnyen elfogadható volna, hogy a premontreiek éppen annak a családnak nevéről nevezték el a monda hősét, amellyel úgyszólván mindennapi érintkezésben voltak, amelytől birtokukat, javadalmaikat stb. kapták.

A garábi monostorra vonatkozó ismereteink révén különben eldönthetjük a Tholdy-család származásának kérdését is. Garábra a premontreieket a lotharingiai Valvoi monostorából 1179 előtt telepítette le Mikodin fehérvári prépost, később győri püspök,[66] aki a Kökényes-Radnót-nemzetségből származott. Ennek a nemzetségnek Nógrád megye délkeleti szög-

[63] Különben közvetve ugyanezt állapíthatjuk meg azon ismert tényből is, hogy midőn 1345-ben Nógrád megye alispánja és szolgabírái Ambrus garábi prépost kérésére eltiltották a szomszédokat Garáb használatától, a név szerint felsorolt szomszédok közül éppen a Tholdyak, a kegyurak hiányzanak — egész természetesen. *Anjou-kori okmánytár.* IV. k. 495. l.

[64] *Fuxhoffer-Czinár:* Monasteriologia. Pestini. 1860. 17. skk. l.

[65] *Karácsonyi János:* Délszláv eredetű-e a Toldi-monda? *Ethnographia.* 1912. évf.

[66] *Karácsonyi János:* Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban. Nagyvárad. 1915. 71. l. — *Pauler Gyula:* A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. Budapest. 1899. I. kötet. 2. kiad. 518. l.

letében voltak ősi birtokai és ezek közé tartozott Garáb és tartozhatott Thold is. Nagyon valószínű, hogy, ha Mikodin nemzetsége területén telepíti le őket, akkor az a család, amely kevéssel utóbb mint a monostor kegyura tünik fel, csak ebből a nemzetségből származhatott.[67]

A Kökényes-Radnót ősi magyar nemzetség volt, amint azt Karácsonyi kutatásai igazolták. Ez a tény másrészt megerősíti Toldy Ferenc nézetét is, ki a Told nevet ősi magyar névnek tartja. Azonban meg kell állapítanunk, hogy nyelvészeink még nem vették vizsgálat alá e név etymológiáját, „rejtelmének megvilágítása még a jövő feladata"[68] lévén, még nem vonhatunk le belőle semmiféle következtetést sem.

Az a kérdés, hogy e családnak Miklós nevű tagja valóban élt-e, akár Nagy Lajos, akár Mátyás idejében? A Nagy Iványtól közölt családfán[69] tényleg szerepel egy Miklós 1381-ben, akinek apja Tamás volt. Ennek életéről azonban eddig hiteles adat még nem emlékezett meg. Az előbb említett 1295-i birtokfelosztó oklevél a sághi konvent 1389-i átiratában maradt csak fenn. Elmondja az átíró oklevél, hogy megjelent a konvent előtt Kéri Tamás fia Miklós (Nicolaus filius Thome de Keer), kérvén az 1295-i pátens-oklevélnek privilégiális formába való átírását. Ismerjük a két oklevéltípus közötti különbséget: az elsőt ideiglenes, átmeneti, az utóbbit pedig végleges intézkedés megörökítésénél alkalmazták.[70] A dolog természetéből következik, hogy a Tholdyak birtokáról való megegyezés végleges érvényre emelése csak az osztozkodó felek egyikének egyenes leszármazóitól indulhatott ki. Tényleg Kérben a későbbi időben is a Tholdyakat találjuk mint

[67] L. a nemzetség történetét *Karácsonyi János:* A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. II. kötet. Budapest. 1901. 336—42. l. — Értékes kiegészítések jelentek meg a nemzetség dobokai ágának s magának a garábi monostornak történetéhez is a „Fejérpataky-emlékkönyvben". (Budapest. 1917.) *Eckhart Ferenc:* Néhány kiadatlan Árpád-kori oklevél (75. skk. l.) és *Madzsar Imre:* A Kaplony-nemzetség és a Vetési-család történetéhez. (284. skk. l.)

[68] *Bán Aladár:* A Toldi-monda alaprétege. Ethnographia. 1917. évf. 30. l.

[69] *Id. m.* XI. kötet. 161. l.

[70] Ha például a király valamilyen adományt tett, akkor az erről szóló oklevelet pátens alakban bocsátotta ki s most az adományozott feladata volt a hiteleshely emberével beiktattatni magát a birtokba. Ha az adományozás nem sértette meg más jogát, ha nem volt ellenmondó s erről a hiteleshely jelentést tett a királynak, csak akkor történhetett meg a végleges intézkedés, a privilégium kiállítása.

birtokosokat[71] és a család egyik ága a XVI. század elején nagykéri Tholdynak is nevezte magát.[72] Kéri Tamás és fia Miklós tehát tulajdonképen Tholdy-ivadékok s csak azzal az egyáltalán nem szokatlan jelenséggel állunk szemben, hogy a családok magukat birtokukról nevezvén el, ilyen módon két nevük is lehetett, vagy új nevet is vehettek fel.[73] Bizonyára házasságkötés révén jutott a Tholdyak birtokába Kér. A Nagy Ivánnál feltüntetett leszármazási töredék szerint János, a birtokfelosztó testvérek egyike, kéri Tomb unokáját vette nőül, ennek fia volt Tamás, unokája pedig Miklós. Tekintetbe véve azonban, hogy a többször említett 1295-i oklevél Domonkos birtokát írja körül, azt határozza meg, ellenben a másik két testvérét mint szét nem választottat tünteti fel, sokkal valószínűbb, hogy Domonkos származott el Kérbe és az ősi birtokról való eltávozása tette éppen szükségessé a felosztást is.

Ennek a Tholdy Miklósnak életkora nem egyezik meg teljesen a biharmegyei Toldi Miklós korával, mert körülbelül két évtizeddel túlélte még őt. A róla fennmaradt oklevelekben hiába keresünk olyan emlékezést, amely az ő és a monda hőse személyének azonosságát bizonyítaná vagy bármily kapcsolatba is volna vele hozható. Ezek az adatok semmiben sem különböznek az oklevelek százaiban megszokott módon elő-jövő jogi esetek emlékeitől. Például 1398-ban a sághi konvent előtt Nagykéri Lukács özvegye, Skolasztika, elismerte, hogy Miklós kifizette neki a férjének Dednek nevű birtokából őt megillető részt.[74] 1409-ben Zsigmond király Nagykéri Miklóst és fiát, Jánost, továbbá Geréb Pető fiát, Miklóst, abban a kiváltságban részesítette, hogy mint más nemes és birtokos földesurak, ők is a szolgálatukba állott szabad származású, de birtoktalan szolgáik felett többi jobbágyaik módjára maguk ítéljenek, bizonyos súlyos bűnügyeket kivéve.[75]

Mindezekből világosan kitűnik, hogy a nógrádmegyei Tholdy-családnak élt ugyan egy Miklós nevű tagja a XIV. század végén, de ez már csak azért sem lehet Ilosvai krónikájának hőse, mert nem is nevezte önmagát Toldinak, hanem Nagykérinek. Bizonyos tehát, hogy a Toldi Miklósról ok-

[71] Hédervári Lőrinc 1471-i oklevele. Eredetije a Vattay-család levéltárában.

[72] L. alább az 1520-i oklevelet.

[73] Például hogy éppen a Tholdyaknál maradjunk, a bihar-megyei család egyik tagja, László, új birtokáról Szakállynak nevezte magát. *Kath. Szemle.* 1899. évf. 754. l.

[74] Eredetije a Nemzeti Múzeum levéltárában. Törzsanyag. (Nagy Iván gyüjteményéből.)

[75] Eredetije u. o.

levelekben fennmaradt adatok nem vonatkozhatnak a nógrádmegyei Tholdy Miklósra, hanem csak a biharmegyeire. Határozottan téved Wertner, midőn a pozsonyi alispánságot mindenképen a nógrádi Miklós részére akarja vindikálni. Ennek feltevésére nincs is szükség. Középkori közigazgatásunk szervezete egyébként is — amint Holub tanulmánya[76] alapján ma már világosan látjuk — lehetővé és érthetővé teszi, hogy egy bihari család tagja messze elkerülhetett és az ország másik felében lehetett alispán.

Arra vonatkozólag, hogy Mátyás király idejében élhetett-e a nógrádmegyei Tholdy-családnak Miklós nevű tagja, két oklevél adatai nyujtanak felvilágosítást. 1503 március 24-én Szentgyörgyi Péter országbíró előtt a Tholdy-család néhány tagja megjelenve, a következő megállapodásra lépett: Néhai Tholdy Benedek fiai, János és Mihály, az előbbi fiának, Miklósnak nevében is a nógrádmegyei Kishaláp nevű birtokukban levő négy jobbágytelküket minden tartozandóságukkal néhai Tholdy László fiainak, Tamásnak és Andrásnak elzálogosítják negyven aranyforintért.[77] A másik oklevél, amelyben a család György nevű tagjáról történik említés, II. Ulászló 1508 január 26-án Budán kelt adománylevele, amelyben Bucsa (Bwcha) Illésnek, a királyi kancellária jegyzőjének és Tholdy Tamásnak, királyi aulicusnak, adományozza a ius regiumot, királyi jogot Tholdy Mihály és János, valamint ennek fia Miklós, továbbá néhai Tholdy György fiai László, Ferenc és Péter Thold, Kishaláp és Nagykér nógrádmegyei falvakban levő birtokrészeiben, más jogának megsértése nélkül.[78] 1520-ban, mint Nógrád megye alispánjának okleveléből tudjuk, Nagykéri Tholdy Miklós (Nicolaus Tholdy de Nagykeer) pereskedett Tholdy Tamással (Thomas de Thold) egy Tholdon lakó Szentivány Lőrinc nevű jobbágy miatt, kit Miklós elzálogosított testvére, Mihály özvegyének, Margitnak.[79]

Elemezzük a fenti oklevelek adatait. 1508-ban György már néhai, ugyanakkor fiai is szerepelnek, tehát élhetett Mátyás uralkodása alatt.[80] 1503-ban Tholdy János fia, Miklós nevében is intézkedik, tehát szinte a lehetetlenséggel határos,

[76] A főispán és alispán viszonyának jogi természete. Különlenyomat a „Fejérpataky-emlékkönyv"-ből.

[77] Szentgyörgyi Péter országbíró oklevelének eredetije papíron, töredezett viaszpecséttel, a Vattay-család levéltárában.

[78] II. Ulászló oklevelének eredetije, papíron, u. o.

[79] Rongált eredetije, amelyen a napi dátum kiszakadt, u. o.

[80] 1466-ban csakugyan szerepel is éppen a sághi konvent garábi birtoka miatti perben „Georgius filius Johannis de eadem Thold", Dl. 16.404, 1465-ben pedig Garáb birtok határjárásánál Dl. 16.219.

hogy ez a Miklós jelentős szerepet játszhatott volna Mátyás alatt. Sőt valószínűnek kell tartanunk, hogy az 1520-ban pereskedő Miklóssal azonos. Igaz, hogy itt mint Nicolaus Tholdy de Nagykeer-t, viszont előbb mint Nicolaus de Thold-ot említi oklevelünk, ámde hogy ez a változás, az elnevezés a birtokról történvén, nem lehet döntő argumentum véleményünk ellen, azt igazolja az a tény is, hogy testvére, Mihály, már ismét Michael de Thold. Ez a Miklós, mint neve elárulja, Nagykéren volt birtokos, de ugyanott volt birtoka néhai Tholdy Györgynek is. Habár nem is voltak testvérek, de bizonyára szorosabb rokoni kötelék fűzte őket egymáshoz s ennyiben a nógrádmegyei hagyománynak előnye is volna a monda hősét Bihar megyéből származtató tradicióval szemben, de viszont nincs olyan adatunk, amely döntő bizonyossággal szólna Tholdy Miklósnak Mátyás korabelisége mellett. Lehet, hogy a nógrádi Toldi-monda kialakulására befolyással volt Györgynek és Miklósnak egy helyen, jórészt egy időben való szereplése is, de viszont túlzott jelentőséget még sem szabad ezen adatoknak tulajdonítanunk. A családnak Mátyás alatt legtöbbet szereplő tagja László volt. Okleveleink[81] leggyakrabban róla emlékeznek meg, ellenben mellőzik Miklóst, ami nem történhetett volna meg, ha valóban oly rendkívüli egyéniség lett volna. A család főtörzsének tagjai kedvelik a László nevet, holott a biharmegyei Tholdy-család tagjai között, amint már Szilády is kiemelte, a Miklós név előfordulása igen gyakori.[82] Nem tartjuk valószínűnek, hogy olyan

[81] Felsoroljuk — mellőzve a Vattay-család levéltárában levő Tholdy-okleveleket — a még kezünkbe jutottakat is, hogy a család története jövendő megírójának munkáját megkönnyítsük. Mindezek az oklevelek azonban egyetlenegyszer sem emlékeznek meg sem Miklósról, sem Györgyről, ami szintén végső megállapításunkat igazolja. 1456: Dl. 28.990. — 1464: Sághi konvent: Balassa-család levéltára. Nemzeti Múzeum. — 1469: Dl. 16.927. — 1470: Dl. 17.039. — 1475. Nógrád megye hatósága: Balassa-család levéltára. Nemzeti Múzeum. — 1475. Mátyás király: u. o. — 1476: Dl. 17.841. — 1488: Dl. 19.415, Dl. 19.416. — 1493: Dl. 20.081. — 1509: Dl. 21.923. — 1511. Budai káptalan: Nemzeti Múzeum lvt. Törzsanyag. — 1517: Dl. 22.866, 22.868. — Mindezek negativ bizonyítékok ugyan, de számuknál fogva is döntők.

[82] A nógrádi Tholdy-család főágának ezen kori leszármazása a következő:

Imre

Mihály 1421

László 1471

Tamás 1503, András 1503

László, Imre, András, Ferenc

jelentős okiratot sikerülne még valahol találni, amely a fentebbiekről vont következtetésünk helyességét megingatná. Így lezártnak tekinthetjük a kérdés azon részét, hogy a Toldi-monda hőse Mátyás idejében élő, jelentékeny szerepet játszó egyéniség lett volna .

A nógrádmegyei Toldi-monda tehát minden valószínűség szerint Ilosvai vagy a XVIII. századi írók (mint Bél, Dugonics) munkáinak hatása alatt fejlődött ki. Ennek a folyamatnak pontos megállapítása azonban már az irodalomtörténet feladata. A történetíró csak azt a negativumot tudja megrögzíteni, hogy a nógrádi mondának nem lehet történeti alapja. Csak egy esetben volna figyelemreméltó a nógrádi hagyomány, ha tudniillik következő hipotézisünket, amelynek problematikus voltáról mi magunk vagyunk a legnagyobb mértékben meggyőződve, a későbbi kutatások igazolnák.

* * *

Megállapítottuk fentebb, hogy a nógrádmegyei Tholdy-család az ősmagyar Kökényes-Radnót-nemzetségből származik. Ennek a nemzetségnek pedig már a XIII. században igen nagy kiterjedésű birtokai voltak Erdélyben Kolozs, Szilágy, Szolnok-Doboka megyében, szinte Bihar megye tőszomszédságában.[83] Ne csodálkozzunk azon, hogy egy nógrádi nemzetség olyan messze vidékre elkerült, hiszen a történelmi kutatás ma már bebizonyította, hogy a híres Kaplyon-nemzetség, amelyből a gróf Károlyi-család is származik, a Dunántúlról került a Szamos mellé.[84] Így az sem lehetetlen, hogy a Kökényes-Radnót-nemzetség egyik ága a szomszédos Biharban is szerzett birtokot, ott megtelepedett s megalapítója lett a biharmegyei Tholdy-családnak. Számtalan példát lehetne felemlítenünk arra, hogy az egyes nemzetségek, családok, tagjai is mennyire szétszóródhattak; maga a Tholdy-család is a XIV. században például Zaránd megyében is birtokos volt. Tholdy Miklósnak és fiának, Györgynek, Szatmár és Szilágy megyében is voltak birtokai. Eddig nem tudtuk, hogy a nógrádmegyei Tholdy-család mely nemzetségből származott, hátha a biharmegyeinek származását is csak *még* nem tudjuk? A sajátságos Thold, Tholdy név két, egymástól annyira távoleső helyen való előfordulása sem magyarázható meg másképen. Ne felejtsük el, hogy Ilosvai Péter Szolnok-Doboka

[83] L. a nemzetség történetét *Karácsonyi* i. m. II. k. 338—42. l.
[84] Viszont az igazságnak tartozunk azzal a megállapítással, hogy Hóman Bálint és Éble Gábor, Karácsonyival szemben, a krónikának ad igazat.

megyében született, Szatmár és Szilágy megyében tartózkodott,[85] ugyanott, ahol a Kökényes—Radnót-nemzetség birtokai voltak s ahol hallhatta a Toldi-mondát.

Kiemeltük tárgyalásunk elején a garábi monostor alapítását. Nehezen volna feltehető, hogy az a nemzetség, amely a premontrei rendet meghonosította, később más birtokain is ne alapított volna számukra monostorokat, hiszen egy-egy nemzetség középpontja saját külön monostora volt. Mindenesetre sajátságos, hogy éppen Bihar megyében találunk számos premontrei kolostort és nem lehetetlen, hogy ezek, vala mint a többi biharmegyei, esetleg most még csak mint homályos eredetűnek ismert, monostor alapítására döntő befolyása lehetett a Kökényes-Radnót-nemzetségnek. Sajnos, a premontrei rend története még szerfölött homályos s lehetetlen a biztos tájékozódás.[86] De figyelembe véve, hogy — igaz, már a XVIII. században — a garábi prépostságot a nagyváradi rendházhoz kapcsolták,[87] talán arra is gondolhatunk, hogy a két prépostság között alapítása révén szorosabb viszony lehetett már előbb is és a tradició alapján rendelkeztek ilyen módon, ha öntudatlanul is. Mert különben felvethetnők a kérdést: miért éppen ehhez kapcsolták és nem más, közelebb fekvőhöz?

Ha valónak bizonyulna az a hipotézisünk, hogy a biharmegyei Toldy-család is a Kökényes-Radnót-nemzetségből származik, a két Tholdy-család rokoneredetének megállapítása egészen új és érthető világításban tárná fel a Toldi-monda két helyen való előfordulását, kialakulását; esetleg a premontrei közvetítést, a franciából való átvétel jogosultságát is eldönthetnők, vagy legalább is nagymértékben közelebbd jutnánk a kérdés összekuszált szálainak kibogozásához. Ezen cél elérésére szükség volna történeti irodalmunkban eddig fel nem vetett következő kérdés eldöntésére: a biharmegyei Tholdy-család milyen eredetű, melyik magyar nemzetségből származik s az ugyanezen megyében levő premontrei monostorok hogyan keletkeztek? Az elsőre s talán részben a másodikra is a feleletet a gróf Horváth-Tholdy-család levéltárai adhatja meg, amelyre, valamint a herceg Esterházy-családéra is, amelyekben a Tholdy-családra vonatkozó oklevelek lehetnek, már Karácsonyi felhívta a figyelmet,[88] de hogy történtek-e lépések az adatok felkutatására, annak semmi nyomára sincs.

[85] *Karácsonyi* i. m. Katholikus Szemle. 1899. (XIII. évf.) 759. l.
[86] *Bunyitay V.:* A váradi püspökség története. II. kötet.
[87] *Fuxhoffer-Czinár* i. m. 18. l.
[88] *Katholikus Szemle.* 1899. évf. 757. l.

Függelék.

I.

Sternberg Péter levele Pernstain-i Lestár kezeseihez: Perényi Miklóshoz, *Toldi Miklóshoz,* Rozgonyi Simonhoz, Szemesi Jánoshoz és Hrussói Lászlóhoz. Wessele, 1388 június hó 22. *(Orsz. Ltár:* Dipl. 7414. sz.)

Nobilibus dominis et honestis viris Nicolao de Peryn, Nicolao de Told, Simoni de Rosgon, Iohanni de Semes et Ladislo (!) filio Petri de Hurusso, ceterisque fideiussoribus Lewstachii de Pernstain, suis amicis dilectis Petrus dictus de Sternberg, obsequium paratum servitutis. Amici dilecti. Sicut memoramini, quod inter Civitatem Novam et Galaucz, sive Beczkow in regno Vngarie pro Lewstachio propter verba quedam, quibus michi obviavit, michi fideiussistis pro decem milibus florenorum, sicut de talibus contractibus verborum in curia illustris ducis Austrie deberemus peraudiri. Ita dilecti amici noveritis, quod ipse Lewstachius terminum primum, quem solus michi signaverat, videlicet duabus septimonis proximis post festum Sancti Georgii continuis de sui negligencia michi in preiudicium observare non curavit, qui per ipsum michi terminus deperiit, nam pro illo duci nunquam supplicavit. Ex eo michi videtur amici dilecti, quod predictum vadium in vobis obtinui ipso facto, quod iam in isto termino secundo per ducem dato in curia sua debui edocere contra eum. Sed quia terminus ille michi prolangatur (!) et nescio quare, ideo dilecti amici, pro tunc alio modo vos monere desisto, sed peto diligenter, quod ipsum Lewstachium ad hoc teneatis fideliter inducentes, quod dicto duci pro curia et termino vobis dandis instaret supplicando adimplens, quod promisit, nam ego de novo tercia vice meos premittens nunccios gracie ducis pro termino nobis daturo supplicavi, quod eciam ipse Lewstahch (!) idem faciat, statim eundem adhoc inducatis. Si autem hoc facere nollet, tunc hortamini ipsum, quod mecum subfideli amicicia in Wyenna die certo conveniret et inbrevi et dum conveniemus, tunc ipse michi et ego sibi ponat fideiussoriam caucionem, quod in pace sub veris xpianis treugis, ambo simul ad presenciam dicti ducis accedemus, ubicunque illum possemus invenire, quod nos audiret, ibidem quidquid uni de alio noceret, edicturi, nam de iure Lewstach debet facere. Ex quo curiam ducis michi deputavit et ostendit. Si vero nullum illorum faciet inbrevi, tunc amici, quamvis propter vos invi-

tus, sed propter Lewstachium me vos seriose monere oporteret, confidens vobis, quod illum ulterius moneretis, timeo namque, quod pro ipso vadium in vobis tunc repetam de vobis et precipue de ipso, cauta loquiturus, nisi amiciciam, fidem et honorem habueritis, tunc michi implebitis aut mecum ad audienciam proborum, quod peraudiantur, devenire non parcetis, propter moniciones et verba seriosa, nam que loquor, verba loquar veritatis. Si promissa vestra contra me vana forent, ad premissa vestram michi citam daturi insinuam. Scriptum Wessele de anno domini M⁰ CCC⁰ LXXXVIII⁰ die sanctorum decem milia martirum, sub proprio sigillo meo.

Kívül: Nicolao de Peryn, Nicolao de Told, Simoni de Rosgon, Iohanni de Semes, Ladislao filio Petri etc.

II.

A Toldyak családfája.

Miklós

- György 1387, f. Julianna
  - László 1422, 1433, † 1459 előtt, f. 1. Potenciana 1421, 2. Katalin 1461
    - Tamás 1459, 1466, 1473, f. 1. Anna 1465, 2. Justina 1485
      - Imre 1485
        - Ferenc 1508.
      - Potenciana 1485
    - László 1459, 1466, 1473
      - György 1508
      - László 1508
  - Miklós, f. Nadabi Erzsébet később Neczpáli Balázs felesége
    - Erzsébet, György, László, Ferenc
- János 1387, 1433
  - Miklós † 1466 előtt, f. Nadabi Katalin, később Lély László felesége

Dr. Mályusz Elemér.

A SARKADI HAJDÚK.

I.

A sarkadi vár 1527-től 1636-ig.

A biharvármegyei Sarkad nagyközség határában a XVI. században több vár volt. Az első és legnagyobb magában a községben, a gróf Almásyak mostani kastélyával szemben, az úgynevezett Vár, melynek őrszeme délkeleten a Gyepes-folyó egyik kanyarulatában a Sánc; a másik Sarkadtól északkeletre Peckes vára, a Miső-ér egyik nagyobb kanyarulatánál, egy Őrfészek nevű kisebb erősséggel; a harmadik a Fekete-Körös közelében az Adományvár, másképen Dézsenvár, mely a Nagyhidas vizének a Feketeérből való kiszakadásánál épült. Valamennyi földvár, úgyhogy ma már csak elmosódott nyomaik látszanak. Valaha szigetek gyanánt emelkedtek ki a Gyula és Sarkad közt levő „megmérhetetlen" Sarkadi-tóból.[1]

A község leggazdagabb birtokosa, Mezőgyáni Sarkady, másképp Miklósy Boldizsár, mindjárt a mohácsi veszedelem után Szapolyai János királyhoz csatlakozott és „igen sok rossz és kárhozatos tettet követett el" a németpártiak veszedelmére; s mivel a Ferdinánd király koronázására kitűzött ideig sem tért meg, Ferdinánd király őt 1527 december 24-én mint felségsértőt összes javaitól megfosztotta és azokat szentmihályi Thuróczy Miklós túróci főispánnak ajándékozta.[2] Sarkad azonban, melyet Oláh Miklós egykorú geográfiája 1536-ban a két Kőrös közt levő mezővárosnak nevezett,[3] továbbra is a Sarkadyaké maradt és Sarkady Farkas, amannak talán fia, Mágochy Gáspár gyulai várkapitány előtt, mint a sarkadi vár ura, csak 1556 június 16-án tett hitet, hogy János király özvegyét és fiát odahagyva, Ferdinánd király mellé áll.[4] Pedig Izabella királynénak még az imént is szolgálatot tett azzal,

[1] Mindezekről l. *Márki:* Sarkad története, 1—189. lap.
[2] *Liber Regius Ferdinandi I.* I. kötet, 58. l. (Országos Levéltár.)
[3] *Bél Mátyás*nál, Adparatus ad historiam Hungariae, 30. l.
[4] *Pray:* Epistolae Procerum, III. 90.

hogy a Fráter György erdélyi kormányzó bosszúja elől menekülő Patócsy Ferenc békési és zarándi főispánt a Sarkadi-tó szélén kikötni és megpihenni engedte, holott ezt továbbbujdosásakor a kölesériek (a mostani szalontaiak ősei) elfogták és bevitték Nagyváradra.[5]

Sarkady Farkas kikényszerített esküje után kevéssel, az erdélyi országgyűlés hívására, az özvegy királyné és fia 1556 szeptember 22-én lengyelországi számüzetéséből hazaérkezett Kolozsvárra, s ezzel Erdély Ferdinánd király számára megint elveszett, Nagyvárad pedig Erdély védőbástyája lett. Az erdélyi országgyűlés Bihart már is Erdélyhez számítván, 1560 március 10—15-én elrendelte, hogy Zsáka, Bethlenősi, Sarkad, Szalonta és Tótfalu erősségeit vizsgálják meg, mennyiben érdemlik meg fenntartásukat, hogy gondatlanságból az ellenség kezébe ne jussanak.[6] Azonban a török 1566 szeptember elsején bevette Gyula várát, melynek védelmében Leel-Őssy Gáspár, egy sarkadi ősrégi család ifjú tagja is elesett.[7] Mostantól fogva gyanítani lehetett, hogy a király és az erdélyiek közt vitás alföldi kis várat mostan már a törökök is maguknak követelik. A vár kapitánya maga Sarkady Farkas volt, 35 portával Sarkad legnagyobb birtokosa, aki szemmel láthatta Gyula bevételét,[8] 1572-ben már verekedett is a gyulai törökkel[9] s élt még 1577-ben is, mikor a király hívének mondták.[10] Azonban az erdélyi fejedelem híve volt.

Egy másfél század mulva[11] tett sarkadi tanuvallomás szerint „mikor Gyulát s több más várakat is a török megvette, akkoron is Gyula megvétele (1566) után maguk fegyverekkel öt esztendeig oltalmazták magukat a török ellen és úgy szolgáltak ő felségének és az hazának; mikor a körül való helységeket a török megvette, úgy kényteleníttettek feladni magukat". II. Szelim szultán 1573 január 25-én valóban figyelmeztette Báthory István erdélyi vajdát,[12] hogy az egri, tokaji, kassai, szakmári és egyéb várak lovasai és gyalogosai a télen

[5] *Tinódi Lantos Sebestyén* históriás éneke *Sziládynál*, Régi Magyar Költők Tára, III. 27.

[6] *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, II. 133., 175. lap.

[7] *Haan*, Békés vármegye hajdana, I. 30.

[8] V. ö. *Pray*, Epist. Proc. III. 22. és *Bunyitay*, A váradi püspökség tört. II. 216.

[9] *Dudás* (A szabad hajdúk, 24. l.) már itt sarkadvidéki hajdúságról beszél.

[10] *Haan*, Diplomatarium Békésiense, 189.

[11] 1721 szeptember 12-én. (A sarkadi Leel-Őssyek leveles ládájában.)

[12] Törökből közli *Karácson Imre*, Török-magyar Oklevéltár, 104—105. lap.

„a köröskörül két-három évi nád felhalmozódása és a süppedékes hely miatt megközelíthetetlen helyen fekvő Sarkad[13] nevű párkányhoz közel összegyülekeztek, némely falvakat kiraboltak és maguknak behódoltattak. Mikor az iszlám harcosai ellen mennek, akkor az említett párkány (végvár) szolgál nekik menedékhelyül s így megszabadulnak". Meghagyta tehát a fejedelemnek, égesse föl ezt a párkányt, kerítse kézre a benne levő gonosztevőket, ne kímélje őket s a párkányt pusztítsa el teljesen. Ez azonban nem történt meg, sőt 1575-ben Báthory István azért ítélte az ellene fölkelt Békes Gáspárt fő- és jószágvesztésre, mert hogy fejedelem legyen, többek közt Sarkad várát is odaígérte a szultánnak.[14] A gyulai olajbég, sőt maga a gyulai szandsák-bég is 1591-ben felszólította a sarkadi vár meg nem nevezett tiszttartóját, hogy hír szerint a szolgáinak ruháival és szerszámaival Sarkadra szökött hét inasát küldje vissza hozzá. Báthory Zsigmond 1591 szeptember közepén utasította Konstantinápolyba induló követét, Garay Miklóst, nyugtassa meg a portát, hogy a szökevények már régen nincsenek Sarkadon, valahova máshová futottak s különben sem szokás a menekülőket bántani és kiadni.[15] 1592 május elsején viszont arra utasította Bocskay István váradi kapitányt, hogy „az környülálló kastélyokra, Zsákára, Bajomra, Sarkadra, Bélre s a többire, mindazokra, kik a mi számunkra valók s mind az egyebekre gondja legyen és amint a bennök levő szolgáló rendnek készenlétét, vigyázását s mindegyéb azoknak megőrzésére s megtartására való szükséges dolgokat úgy rendeljen, hogy azokban való fogyatkozások miatt valami dolog ne történjék".[16]

Mikor 1598-ban Báthory Zsigmond fejedelem értesült, hogy a törökök Nagyváradot ostromolják, táborával Déva alól azonnal oda indult, minek hírére a környékbeli kisebb várak őrségei azonnal odahagyták a reájuk bízott erősségeket s hozzá csatlakoztak. Ezek között volt Nagy Lukács a sarkadi várnagy, s Angyal Márton, a gyalogok hadnagya alatt az egész sarkadi katonaság. A krónikás szerint[17] joggal hihették, hogy Várad védelmében „többet használtak vérök ontásával, mint hogyha egy gyenge kastélyba berekesztve, gyáván és senkinek sem használva esnek el a közjóért, vezéreik parancsához képest

[13] Az okirat előbb Serakának, utóbb Zakának írja. Szalonta közelében lévén, nem Zsákával, hanem Sarkaddal vettem egynek.
[14] *Budai:* Polgári Lexikon, I. 315., 353.
[15] *Haan-Zsilinszky:* Békésmegyei Oklevéltár, 209—210.
[16] *Erdélyi Országgy. Eml.*, III. 407.
[17] *Szamosközi* Történelmi munkái, III. 173.

tehát átmentek Váradra, hol valamennyien minden dícséretre méltó hősiességgel véreztek el".[18]

Természetes, hogy az ekként üresen hagyott sarkadi várat a gyulai törökök azonnal megszállták. De még természetesebb, hogy Várad új kapitánya, Nyári Pál, az első kedvező alkalommal visszafoglalni sietett. Esztergomból egy tudósítás már 1599 július 3-án jelentette,[19] hogy hadai „Scharkardt" várát bevették és ott 407 keresztényt szabadítottak meg a rabságból. Egy egykorú írott hírlapnak Kassáról 1599 szeptember 7-én kelt tudósítása szerint[20] „Nieary (Nyári) Pál nagyváradi ezredes a német és magyar végvidéki hadi népekkel néhány napja Scharkad várát éjjel megrohanta, rohammal bevette, minden benne levő törököt levágott s a házat (das Hawsz) megszállta. Ez a ház csak két mérföldnyi útra van Gyulától". Más, közel egykorú, szintén német forrás szerint[21] Nyáry az ostromra 1599 szeptember 27-én (új naptár szerint) állította fel a váradiakat. Ágyúival oly szerencsésen lövette a keményebb töretésnek ellenálllani amúgy sem képes erősséget, hogy már másnap (28-án) sikerült elfoglalnia. Mintegy 80 török esett el, az elfogott sok asszonyt és gyermeket pedig a nem kicsiny zsákmánnyal együtt Váradra vitette, a várba pedig őrséget vetett. Nemsokára[22] panaszkodva írta Mátyás királyi hercegnek, hogy Várad városában (in civitate) csak száz magyar lovasból és tíz gyalogosból álló őrsége van, mert a többit Sarkad, Belényes és Somlyó védelmére kellett rendelnie. A gyulaiak 1600 februáriusának közepén, mikor a sarkadi tó jól befagyott, megint a sarkadi kastély alá mentek s nagyobb erejökkel elfoglalván, 400 keresztény legyilkolásával álltak bosszút tavalyi vereségükért.[23] Különösen a nemességet nem

[18] *Rödern Menyhért* cs. tábornagynak Várad ostromáról írt jelentését (amely azonban erről nem szól) kiadta *Dudik Béla* a Történelmi Tárban, 1878. 99—116. l. Ismertettem a nagyváradi *Szabadság*ban, 1878. 29—31. sz.

[19] *Marczali* regesztái külföldi levéltárakból. Tört. Tár, 1878, 907. lap.

[20] *Crispin Lamperters* handschriftliche Original Zeitung an Jeremiam Pistorium von Augsburg verschikt, az I. kötetben. (Az aradi kaszinóban.)

[21] *Birken*, Der vermehrte Donau-Strand (Nürnberg, 1684.), 1021. lap.

[22] 1600 január 8. *Tört. Tár*, 1883, 740. lap.

[23] *Birken*, u. o. Orteliusra hivatkozva ugyanezt írja *Zeiler* (Neue Beschreibung des Königreichs Ungarn). Az 1664.-i kiadás átdolgozása *Bezától*, 356. lap, „Liegt bey Wardein" — teszi a hatsoros leíráshoz.

szenvedték a várban;[24] s ezek 1599-ben, 1600-ban, majd 1604-ben, mikor a várat a hajdúk — ismeretlen körülmények közt — a törököktől megszabadították,[25] Sarkad háromszoros leégése következtében jóformán mindenöket elvesztették.[26] Sarkad vár kapitánya most Dormáni Péter lett. Bocskay István fejedelem 1606 március 16-án Kölesér mezővárost (a mai Nagyszalonta magvát) háromszáz hajdúnak adván, Debreczeni János kanonokkal, mint a váradi káptalan emberével, homo regius gyanánt őt küldte ki a beiktatásra; meg is akart jelenni június 3-án a helyszínén, de a környéken annyi tatár kóborolt s ezek olyan öldöklést, pusztítást vittek végbe, hogy a beiktatást máskorra halasztották s végre is Körösszegen tartották meg.[27] A fejedelem október 21-én meg is hagyta a mezei hadak főkapitányának, Török Istvánnak, hogy hadai egy részét küldje Biharba az Erdőhátságra, Sarkad felé s vigyáztasson a tatárokra; mert ha magyarjai ott maradnak a szőlőhegyek közt, egy csepp bor sem marad.[28] Úgy látszik, hogy a tatároknak valami kóbor csapata mégis elfoglalta s a gyulai törököknek adta át Sarkad várát, mert viszont 1611-ben Zsákát, Sarkadot, Kerekit, Telegdet néhány kisebb erősséggel együtt Nagy András hajdúkapitánynak azok a hajdúi vették be, akikkel Forgách Zsigmond egész Erdélyt visszahódítani kívánta a király számára.[29] Jó száz esztendő mulva[30] egy tanu a sarkadiaktól úgy hallotta, hogy „mikor Sarkadot a törököktől megvették volna, akkoron adott volna II. Ferdinánd privilegiumot nekiek, mivel fegyverrel szolgálták". Sajátságosan ellentmond ennek ugyanakkor egy másik tanu, ki szerint „mihelyt a török Gyulát megvette, mindjárt megszűnt a sarkadiak végbelisége". Éppúgy tévedtek, mint azok, kik ugyanakkor fogadkoztak, hogy Sarkad sohasem volt a töröké. Magát a várost és tanyáit a szomszédos gyulai törökök, ahol csak szerét tehették, sarcolták, adóztatták, de a hajdúk sikere után Omer szol-

[24] *Balog György* 1721 július 24-én tett vallomása szerint „Sarkadot a török bírta, neki a nemesség nem kellett". (Bihar vármegye jegyzőkönyve 1721 október 6-ról IV. kötet, 6—7. sz., 70—101. lap.)

[25] „Bihar", 108. sz.

[26] *Orsz. Levéltár*, Dicalis conscriptio, VIII. kötet. („Sarkad 1599, 1600, 1604 possessiones nobilium sunt combustae.")

[27] *Rozvány:* Nagyszalonta története, 33. Dormánira ma is emlékeztet a Sarkad határában levő Dormán-zug neve.

[28] *Történelmi Tár*, 1878, 602.

[29] *Forgách* jelentése a királyhoz 1611 november 21. *Hurmuzachi*, Documente, IV. I. 447. V. ö. *Angyal Dávid* Báthory Gábor uralkodásáról. (Századok, 1896, 116. lap.)

[30] 1721 szeptember 12. Bihar vármegye IV. jegyzőkönyvében, id. helyen.

noki bég 1613 december 27-én magyar levélben méltatlankodott, hogy a sarkadiak már 21 év (tehát 1592) óta nem akarnak adót fizetni.[31] Annál jobban bánthatta őket, miről a portai magyar követ értesítette Bethlen Gábor fejedelmet, hogy Homonnay György 1616-ban egyebekkel együtt Sarkad várát is odaígérte a szultánnak, ha őt teszi meg Erdély fejedelmének.[32] Az 1616 április 17—május 7. közt Gyulafehérvárt tartott erdélyi országgyűlés 1. §-a szerint[33] Homonnay, Bethlen fejedelem ellen fondorkodván, Ali basának, hogy a portán előmozdítsa a dolgát, „nemcsak Lippát, Jenőt, hanem Lugost és Karánsebest is az egész Vaskapuig, és Bélit, Sarkadot Váradnak kapuja előtt, az ország tíz esztendeig való adójának beküldésével offerálá". Pedig ezeket — a rendek szerint[34] — „soha török ekkédig nem bírta és kívánni sem tudta".

Abban az időben Dobozi Vörös Márton volt a sarkadi kapitány; tekintélyes és vagyonos volt a családja, mely Báthory Gábor fejedelemtől 1609-ben Békés mezőváros felét kapta adományban;[35] ő maga pedig 1616-ban a jobbágyok örökváltsága történetében azt a följegyzésre méltó tettet követte el, hogy tizennyolc jobbágyának ötszáz forintért minden szabadságát visszaadta. Talán a sarkadi vitézekre költötte a pénzét, mert utóbb is hol egy darab földet adott el, hol pedig Doboz és Békés határai miatt pörösködött.[36]

A sarkadi kapitányságban Csatáry János követte őt, ki azután majdnem három évtizedig (1620—1659) állott a sarkadiak élén. Egyik legvitézebb katonája volt Mágocsi Nagy Mihály gyalogos tizedes, aki Somogyi századából tizedmagával[37] kísérte 1621-ben a Kassára bevonuló Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszonynak szekerét.[38] Kassáról a fejedelem Horváth István 4000 lovasával Csatáryt és a sarkadiakat Thurzó István megsegítésére Érsekújvár alá rendelte; s ott történt, hogy Mágocsi Nagy Mihály 1621 július 10-én Bouquois császári fővezért, a fehérhegyi csatában a csehek legyőzőjét, dárdájával

[31] *Tört. Tár* (régi folyam), II. 213.

[32] Követjelentés 1616 április és szeptember 6. *Tört. Tár*, 1881. 607., 612.

[33] *Erd. Orsz. Eml.* VII. 322.

[34] Levelük Thurzó Györgyhöz 1616 május 15. U. o. 327. V. ö. Bethlen levele 1616 május 8. U. o., 332. lap.

[35] *VI. Liber Regius*, 351. l. Orsz. Lt.

[36] *Haan*, Békés vármegye hajdana, I. 161—2; II. 220; *Rozvány*, Nagyszalonta tört., 38.

[37] Szilágyi Demeter, Csizmadia Mihály, Erdélyi István, Gagyi Domokos, Varga István, Pálosi János, Csányi Pál, Mocsi György, Kis István.

[38] Bethlen Gábor levele, *Történ. Tár*, 1879. 259.

keresztülszúrta, ezzel a csata sorsát eldöntötte s megakadályozta, hogy Érsekújvárnál a magyarok vallási és politikai szabadsága éppúgy elvesszen, mint ahogy a cseheké elveszett a Fehérhegynél.[39] Bethlen Gábor a hadjáratban való részvétele miatt Magyarbród (Hunnobroda) városában Csatáry János sarkadi kapitány több vitézének címeres nemességet adott; így november 18-án Nyilas Györgynek, november 20-án Sarkadi Gyulai Jánosnak, Szűcs Mihálynak és Gergelynek,[40] december 11-én Nagy, másképp Mágócsi Mihály szakaszvezetőnek.[41] Sarkadiak az 1624. évi támadásban is harcoltak; ezért tette a fejedelem Kis-Balázs Istvánt és Lászlót, majd Sarkadi Szabó Andrást, kik Sarkad várában mint lovas vitézek szolgáltak, 1624 július 5-én Gyulafehérvárott címeres nemesekké, utóbbit földesura már előbb különben is szabadossá tévén.[42] A harmadik támadásban való részvétel jutalma lehetett, hogy a fejedelem özvegye 1630 május 5-én, Csomaközy András váradi alkapitány kérelmére, sarkadi Csuray (Cziuraj) Balázsnak Békés vármegyében egy Szénás nevű pusztát ajándékozott.[43] Időközben Csatáry kapitány 1626 április 24-e táján megjelent a szalontai hajdúk beiktató nagy ünnepén[44] s nem csoda, ha vágya támadt, hogy nemsokára Sarkadon is része legyen hasonló ünnepben.

Része is lett, mikor — tíz év mulva — a szalontai hajdúk erősebben írták be nevüket a történelem könyvébe s reászolgáltak, hogy kései ivadékuk, Arany János, megénekelje dicsőségüket, a szalontai harcot. Mikor ugyanis a szultán hadat küldött, hogy I. Rákóczi György helyett Bethlen Istvánt tegye erdélyi fejedelemmé, a törvényes fejedelem hadai Nagyvárad, a török hadak pedig Gyula felől Szalonta felé igyekeztek a nagy mérkőzésre. Kornis Zsigmond, az ország generálisa, bihari és zarándi főispán, már 1636 október 9-én értesítette Bornemisza Pál jenei kapitányt, hogy másnap Szalonta alá száll, mert onnan Jenőre, a hajdúvárosokra és Sarkadra is gondot viselhet.[45] Mivel már eleve úgy tervezte, hogy Szalonta alól néhány napig sehova sem megy, a török vezér Gyu-

[39] *Rácz Károly* „Bihar", 1884. 108—113. és „Szabad Egyház" 1915, 1—3. sz.

[40] *Liber Regius*, XI. 9 a l. Orsz. Lt.

[41] A gyulafehérvári kápt. levéltárból fordításban közölte *Rácz Károly* „A sarkadi hajdúk fényes haditette" címmel, „Szabad Egyház" 1891. 2—3. sz. Az armális nem említi a Mágócsynak tulajdonított érsekújvári hőstettet.

[42] *Liber Regius*, XIII. 58 a. lap.

[43] *XVI. Liber Regius*, 99. levél. Orsz. Lt.

[44] *Rozvány*, Nagyszalonta tört. 47.

[45] *Történelmi Tár*, 1884. 501.

láról október 6-án a temesvári basát nagy sereggel küldte fölkeresésére. A Gyula, Sarkad és Szalonta közt levő négy mérföldet baj nélkül tették meg, mert a Körösön és annak erein a nagy szárazságban könnyen átgázolhattak, estefelé meglepték a magyarokat, az egyik vezért, Ibrányi Mihályt meg is szalasztották, Kornis Zsigmond azonban a többit együtt tartotta s Győri Jakab hajdúhadnagy ügyes csele éjjel szétrobbantotta a török tábort.[46] Másnap Váradőssinél levő táborából a fejedelem különösen a szalontai és sarkadi kapitányoknak hagyta meg, hogy szorgalmasan vigyázzanak, a török vezér Gyuláról merrefelé mozdul. A kapitányok kémei valóban folytonosan jártak-keltek s a fejedelmet mindenről pontosan értesítették. Csatáry János sarkadi kapitány vette először észre, hogy a vezér egész hadával megindult Gyuláról s bizonyosan Lippára igyekszik, hogy onnan, hacsak teheti, Bethlen Istvánt a Maroson fölfelé haladva vigye Erdélybe. A pálülési (paulisi) csata után azonban tél közeledtével a magyarok is, törökök is leszállították hadaikat s a fejedelem Lippáról a Várad vidékére való hadakat és hajdúságot hazabocsátván, megparancsolta, hogy Sarkadot, Szalontát, Borosjenőt vitézlő néppel megerősítsék, Bethlen Istvánnal kibékült s a karácsonyt már székvárosában, Gyulafehérvárt ülte meg.[47] A fejedelem majdnem másfél esztendő mulva személyesen győződhetett meg, teljesítették-e Sarkad megerősítésére vonatkozó rendeletét.[48] A sarkadiak már ekkor tapasztalták kegyelmét. 1642 augusztus 16-án Fogarason Rácz Miklós sarkadi vitézt, valamint feleségét, Kasznár Zsuzsit, fiukat Istvánt s leányukat Erzsébetet s ennek urát, Kiss Ferencet, valamint unokájukat, Kiss Pált emelte nemességre;[49] szeptember 3-án pedig Gyalumarében Pap Jánost, ki részint a sarkadi végvárban, részint pedig egyebütt tett neki hű szolgálatokat.[50] Két esztendő mulva már a város és a vár egész népével éreztette jóindulatát.

II.

A sarkadi hajdúk 1644-től 1699-ig.

I. Rákóczi György fejedelem a sárosi kúriában 1644 július 9-én kelt levelében Erdős Péter sarkadi bíró, Csatháry

[46] *Szalárdy*, Siralmas Krónika, 111—118.
[47] *Szalárdy*, 125—130.
[48] 1638 január 30-án Kassai István remélte, hogy mire levele Kolozsvárhoz a fejedelemhez érkezik, ez meg is térhet Sarkad és Bajom felől. *Történelmi Lapok*, II. 1406.
[49] *Liber Regius*, XX. kötet, 125 b., 126 b. lap. Orsz. Lt.
[50] U. o. 124 b—125 b. lap.

János, Balás Dániel, Varga Miklós, Balássi Pál, Eősi Gáspár, Szeőcs András, Mészáros János, Terepély György esküdtek, Herpay Mihály ductor és Sarkad vára és mezővárosa egyéb lovas és gyalog katonái, valamint lakosai kérelmére, mivel őt minden időben s minden viszontagság közt tehetségükhöz képest híven szolgálták, Sarkad mezőváros bíráinak, lakosainak és utódaiknak ajándékozta az egész Győr pusztát, mely kelet felé Sarkad tőszomszédja, Herpa és Nyék pusztákon és Csáky-kér[51] szigeten s a Leel-ősi pusztán egy-egy, magában Sarkad városában pedig három üres telket, amelyek Tholdi Tamás magvaszakadtával a kincstárra szálltak.[52] Ezzel, ha ki nem mondta is, már hajdúnemességet adott Sarkad városának. Egy Bártfán 1645 februárius 26-án kelt oklevelében[53] nyiltan hajdú-mezővárosnak (oppidum hajdonicale) nevezte Sarkadot, mikor Szathmáry György ottani lakost, feleségével Szabó Ilonával és István, András, János és Mihály nevű gyermekeikkel együtt megnemesítette. 1647 januárius 20-án Nagyváradon Tarsoly M. Gergely és Lukács sarkadi vitézeket[54], 30-án Nagyváradon vitézlő Sarkadi Szabó Jánost[55], december elsején pedig Morra Jakab sarkadi hajdút s az ő érdemei következtében egyik testvérét Istvánt s ennek feleségét Peczkes Annát, valamint ettől született fiát Istvánt, — másik tesvérét Jakabot, ennek feleségét Fodor Zsófiát s tőle született Boldizsár, Benedek, János, András, Bálint és István nevű gyermekeit emelte nemességre.[56] 1649 június 18-án Déván Vajai Ibrányi Mihály váradi alkapitány kérelmére a neki híven szolgáló sarkadi Simon Miklóst,[57] 1650 április 2-án Gyulafehérvárott sarkadi Pap Andrást,[58] július 20-án sarkadi Bakos Tamást és feleségét Sándor Margitot, „ha nem jobbágya valakinek“,[59] július 31-én pedig Illyés Péter, Mihály, Márton és István sarkadi hajdúkat nemesítette meg, szintén Ibrányi Mihály váradi alkapitány kérelmére.[60] A kard egyik-

[51] Most Csáky-ér.

[52] *Liber Regius*, XXI. kötet, 82 b—83 a. lap. Orsz. Lt. V. ö. *Mogyoróssy*, Gyula hajdan és most 235—237. és *Márki*, Sarkad tö-ténete, 48. és 120—122. lap. Az adományt Szalárdy János történetíró, mint másodtitkár ellenjegyezte.

[53] *Liber Regius*, XXIII. kötet, 15. l. Gy. F. 103. és 25 a. lap.

[54] *Liber Regius*, XXIII. 52 b—53 a. l. Orsz. Lt.

[55] *Liber Regius*, XXIII. 33 a. l. Orsz. Lt.

[56] U. o. 43 a—44 b. Gy. F. Címerök kék mezőben karddal átszúrt török főt ábrázolt.

[57] *Liber Regius*, XXIV. 230 a—231 a.

[58] U. o. XXV. 76—78. l.

[59] U. o. XXV. 233. l.

[60] U. o. XXV. 252—3.

nek címeréből sem hiányzik. Az utóbbiak címerének kék mezejében páncélos vitéz áll, aki jobbjában kardot, baljában pedig levágott ellenséges főt tart. Sarkadi Nagy Gál (1652 február 13-án Gyulafehérvárott kapott címerében) vörös ruhában lovagolva s kardjában kardot villogtatva rohan előre.[61] Sarkadi Balogh Jánost pedig s feleségét Nagy Annát, valamint János, Mihály, Erzsébet és Johanna nevű gyermekeiket a fejedelem Gyulafehérvárott olyan föltétellel nemesítette meg, hogy török területről Sarkadra költözzenek át és annak kapitányától függjenek.[62]

A vitézlő népség Sarkadon ekként meggyökerezvén, természetesen a vár nagyobb megerősítésére törekedett. A gyulai bég panaszt is emelt a fejedelemnél s a szultánnál, hogy az erdélyi tisztviselők még a török hódoltságról is élést követelnek Sarkad számára, Sarkad építése végett pedig palánkfák hordására kényszerítették a körüllevő falvakat. „Sarkadra hogy palánkfát hordanak — a fejedelemnek a portai követekhez 1646 október 14-én küldött utasítása szerint[63] — az nem illetlen dolog, holott ők (a törökök) mind Lippára, Gyulára valami épületre való fák kívántatnak, a mi birodalmunkban levő hódolt falukkal egész Debrecen felől is annyit hordatnak, amennyit akarnak.“ Csatáry János kapitány tehát buzgón építette tovább a várat, de nem boldogult azokkal a sarkadiakkal, kiket az öreg Rákóczi György az utóbbi időkben nemesített meg. Mikor tehát Jármy Ferenc váradi alkapitány, a Részekben levő hajdúvitézek fő generálisa sürgette a munkálatokat, Sarkadról 1651 január 16-án megkérte,[64] tudakolja meg az új fejedelemtől, régibb parancsa értelmében kényszerítheti-e a várcsinálásra az új nemeseket, kik azelőtt, s mióta ő várkapitány, a várcsinálásban mindenkor résztvettek. Mert ha a nemesek nem, a többiek sem vesznek részt benne. „Bizony uram — írta — az egynihány parasztember, az kik mostan csinálják, soha el nem győzik; bizony, kidől az palánkja. Lám, uram, Borosjenőt az egész Zaránd vármegyében levő nemesemberek személyválogatás nélkül mind csinálják; semmi nemességök nem vesz el vele, sem böcsületök ellen nincsen, hogy maguknak megmaradásra való helyet építenek.“ Az idő és az út pedig most alkalmas volna a palánkfa hordására. A törökök tehát tovább is vádaskodhattak. „Ha szintén Sarkad felől is panaszolna valaki, meg tud-

[61] *Liber Regius*, XXVI. 24. l.
[62] U. o. 747. l.
[63] *Török-magyarkori Okmánytár*, V. 386—7. l.
[64] Eredetije a Székely Nemzeti Múzeumban 53/883. jegy alatt.

nak felelni" — írták a fejedelemnek Balogh Máté és Harsányi Jakab Konstantinápolyból;[65] de hozzátették, hogy „még olyan (panasz) nincsen".

A török, II. Rákóczi György lengyelországi szerencsétlen hadjárata után, Sarkadot is magának követelte. A lemondásra unszolt fejedelem aggódott is,[66] hogy „ha Jenő, Sarkad, Szalonta odaleszen az országtól, mi jó redundál, mi hírünk lesz!" A sarkadi vitézeket megbecsülte, mert „a törökre, lengyelekre fegyverekkel szolgáltak neki".[67] Szolgáltak most is, mikor a törökök halálra keresték a „lázadó" fejedelmet, ki Lippánál mégis erőt vett rajtuk, kik ezt Bihar vármegye hódoltatásával akarták megtorolni. Hogy a Fekete-Körös völgyében állást ne foglalhassanak, a fejedelem megparancsolta a sarkadiaknak, bélieknek és szalontaiaknak, hogy városaikat és váraikat ők maguk gyujtsák fel. Meg is cselekedték, csupán értékesebb holmijokat és jószágaikat vivén magukkal. Hajlék nélkül maradtak, de a portyázó tatárok és törökök sem találtak hajlékot és eleséget.[68] A sarkadiak annál búsabban vágták az ellenséget, ahol találták. Csatáry János igen jeles vitéz volt a törökkel szemben és Sarkad alól sokszor elverte az ellenséget.[69] A bujdosó sarkadiak élén ellenük hősiesen küzdve esett el 1659-ben.[70]

A pusztán, hamuban maradt Sarkad várát Nagyvárad bevétele után a törökök szintén elfoglalták. Kemény János, az egyik új fejedelem 1661 április 29-én Bécsbe, a segítség kieszközlésére küldött követe, Bánffy Dénes útján e miatt panaszt is emelt;[71] s a panaszt Bánffy 1665 március 25-én is megújította. Pedig a törökök magát a várat nem tartották meg s beérték vele, hogy a lakosoktól némi adót szedjenek, vagy tetszetősebb marháikat, lovaikat elhajtsák. Miattuk a lakosok még tehénfejni is alig mehettek ki a mezőre, de ha lehetett, a törököktől ők is elszedték a Várad felé hajtott marhákat. Aratáskor, földbevert ágas fákon, mindig kezük ügyében tartották fegyvereiket, s majdnem mindennap összeverekedtek a portyázó törökökkel. Egyszerre 80 törököt is levág-

[65] 1658 október 8. *M. Történelmi Tár*, 1871., XVIII. 128. A török kívánságát a fejedelem már 1658 aug. 7-én említette. L. *Szilágyi*, A két Rákóczy György családi levelezése, 553. l.

[66] 1656 június 27. *Szilágyi*, Okmánytár II. Rákóczy György diplomatiai összeköttetéseihez, 396. l.

[67] 1721 szept. 12. tanuvallomás. Sarkadi levéltár.

[68] Bővebben *Szalárdy*, 384—405. l.

[69] 1721 július 24. Fábián István vallomása. A 79 éves tanu Csatáryt még ösmerte.

[70] *Szalárdy*, 473. l.

[71] Bővebben *Márki*, Sarkad története, 49—55. l.

tak. Hol ők kergették a törököket Gyula alá, hol ezek őket a sarkadi sáncokig. A basa az elfogott hajdúk fejét levágatta, póznára tűzette a gyulai vár elé, amit azonban a sarkadiak is megcselekedtek velük, s különösen Leel-Őssy János vitézségét emlegették sokáig. A módosabb sarkadiak fejenkint 3—4 felföldi katonát is tartottak házuk és jószáguk védelmére.

Ezek a felvidéki katonák Wesselényi, majd Thököly kurucai voltak. Mezőgyáni szállásaikról már 1674 március 29-én közgyűlést hirdettek Sarkadra, mit némely főrendűek belényesi szállásukról április 11-én a szilágysági atyafiakkal is tudattak.[72] Nem tudjuk, mit végeztek itten; de mikor egy esztendő mulva a törökök arra intették Apafi Mihály fejedelmet, adna helyet Erdélyben a bujdosóknak, a fejedelem 1675 május 2-án Rosnyay Dávid útján azt izente, hogy ha volnának ilyen helyek, azokat inkább a Várad, Jenő, Sarkad, Szalonta stb. vidékéről kibujdosott rendek számára kellene fönntartania.[73]

A sarkadiak különben a felszabadító török háborúban a király érdekében kezdtek hadakozni. Ez lehetett az oka, hogy Szentjobbról Hangossi (Imre?) 1687-ben hajdúival Sarkadon termett, a református templomot fölverte, a városnak ott őrzött levelesládáját feltörette és földhöz vagdosta, II. Ferdinándnak a város részére adott kiváltságleveléről a függő pecsétet leszakította s diadala jeléül köpenyegére varratta, a városra 40.000 forint hadisarcot vetett ki s mivel ezt a nagy pénzt előteremteni nem tudták, két elüljárót magával vitt Szentjobbra s őket ottan úgy megverette, hogy az egyik (Szűcs) bele is halt a kínzásba.[74] Nagyváradot 1692-ben a királyi csapatok visszafoglalván, a hazavergődött sarkadi hajdúk a király szolgálatába álltak s kapitányuk, Szabó Sándor, 1698 szeptember 11-én mint az ő szószólójuk jelent meg Bihar vármegye közgyűlésén.[75] Egy esztendő mulva, 1699 december 14-én I. Lipót király végképen megszüntette és közös adózás alá vetette a Szalonta vidékén levő tizenhárom hajdúvárost, Sarkadot is odaértve, azzal a kiváltságlevelükben foglalt kötelességükkel együtt, hogy a Nagyváradról három ágyúlövéssel adott jelre tízezeren szálljanak táborba; mert — a kamara vádja szerint — ez a kötelesség csak arra

[72] A bujdosók levéltára, 15. *Karácsonyi*, a biharm. tört. társulat 1901/2. évkönyvében, 48.
[73] *Török-magyarkori Tört. Eml.* VII. 337.
[74] *Szűcs András* vallomása 1721 július 24.
[75] *Bihar vármegye* jegyzőkönyve, I. kötet, 933. sz., 399. l.

volt jó, hogy törvényes királyuk ellen örökösen fegyverben álljanak.[76] A leszerelést azonban II. Rákóczi Ferenc fölkelésének kitörése megakasztotta.

III.

Rákóczi szabadságharcában 1703-tól 1710-ig.

Bercsényi Miklós gróf 1703 augusztusában gyalogságával körülzárta Nagyváradot, a lovassággal pedig Gyula alá ment, hogy a rác helyőrséget hódolatra bírja. Ez ugyan nem sikerült, de Szalonta és Sarkad hajdúi azonnal felcsaptak kurucoknak. Sarkad egymaga 300 hajdúval, 100 lovassal állt Rákóczi mellé, mire Bercsényi azonnal megint katonailag szervezte őket s elrendelte Sarkad újból való megerősítését, hogy Arad és Jenő felől a rácokat Nagyvárad megsegítésében meggátolja. Diószeg és Székelyhíd felé azután augusztus 7—8-a táján indult vissza a fejedelemhez.[77] A sarkadiak ettől kezdve a fejedelem mundérjában jártak s tőle, vagy inkább az országtól, 1704-től 1710-ig $64^5/_8$ vég angliai posztót, 34 vég közönséges ravicsai (rawitschi) posztót és 1245 vég abát kaptak ruházatukra.[78] Hajdú zászlóaljaik nem tartoztak ezredek kötelékébe,[79] de sorukból Ölyűs[80] János, kit Rákóczi fejedelem már 1703 november 29-én hadnagynak nevezett,[81] sarkadiakból s másokból egész ezredet alakított, amelyet a fejedelem 1705 szept. 29-én mindenestül Szolnokra rendelt, majd 1706 okt. 19-én Esze Tamással együtt egyenesen Tállyára küldte „lisztezni és kenyerezni", ellenben november 4-én Ötvös Miklós útján hordókban száz köböl lisztet küldetett Sarkad ellátására. A fejedelem a szabadságharc vége felé (1710 március 31.) úgy rendelkezett, hogy ha Ölyűs János meghalna, Vay Ádám hadakban forgott és a regulához valamennyire értő más haditisztről gondoskodjék helyette.[82] De az otthon maradottak is megtették kötelességüket. Gyulának 1705 május 31-én megkezdett ostromakor ők élelmezték a kuruc sereget.

[76] *Közös pénzügym. levéltár.* Hung. fasc. 14.735. Említi *Takáts Sándor*, Századok, 1904. 32.
[77] *Thaly*, A Bercsényi-család. III. 32—33.
[78] *Archivum Rákóczianum*, VI. 494—5.
[79] *Thaly*, A Bercsényi-család. III. 711.
[80] Ellős, Ellyős, Eölyűs, Eölves néven is. Ölyűsök ma is élnek Sarkadon.
[81] *Archivum R.* I. 148., 154.
[82] *Arch. R.* I. 424., 640., III. 224. *Károlyi-oklevéltár*, V. 560.

Károlyi Sándor gróf ugyanis ott állíttatta fel a tábori sütőkemencét, mert — ahogy május 1-én jelentette a fejedelemnek — egyebütt sehol semmi lakott hely nincs azon a földön.[83] A mellett szorgalmasan építette Sarkadot, mely igazi végvár lett, mert Gyula a rácok kezén maradván, a fejedelem úgy rendelkezett (1706 január 4-én), hogy (fegyverszünet esetében) „a német" Jenőn és Gyulán felül ne hozhassa hadait, de a kurucok se menjenek lejebb Belényesnél és Sarkadnál.[84] Ebben az esztendőben a sarkadi földvár és palánk már teljesen elkészült,[85] de a sáncbelieket Löffelholz aradi ezredes hiába szólította fel hódolatra.[86] Ezzel szemben a fejedelem december 30-án meghagyta a munkácsi kapitánynak, hogy a sarkadiak és sólyomköviek oltalmára szükséges hadiszerekről tehetségéhez képest gondoskodjék, azokat Károlyi Sándor tábornok parancsolata szerint adja ki, mert Károlyi ismeri a vár szükségleteit s azt fölösleges követelésekkel nem rövidíti meg, Munkácson sem lévén minden olyan bőségben, mint kellene.[87]

Wilson ezredes, ki Löffelholzot az aradi parancsnokságban felváltotta, semmiképen sem akarta tűrni, hogy a sarkadi sánc Arad és Nagyvárad császári katonasága közt az összeköttetést megszakítsa, 1707 elején tehát Tököli (Tekelija) János szerb határőrségi ezredes vezetése alatt két ágyúval egy csapatot s Plackner kapitány vezetése alatt ötven német gyalogpuskást küldött annak elfoglalására. A létrákkal, deszkákkal stb. jól ellátott különítmény 1707 február 13-án ért Sarkad alá, hol azonnal rohamfalakat készítvén, azoknak védelme alatt közeledtek a sáncokhoz. Néhányan azonban kelleténél előbb kirohantak fedett helyükről; nevezetesen Trägätsch hadnagy tíz gyalogossal s két zászlótartó néhány ráccal átkelvén az árkon, a mellvédő kurucokkal kéziviadalra keltek. A sáncon most már ember ember ellen küzdött, de a támadók közül Trägätsch hadnagy, egy őrmester, három gyalogos és a két zászlótartó elesvén, a rácok megfutottak. A többi gyalogos az árkon túl levők puskatüzelésétől támogatva egyideig még küzdött, de végre is vissza kellett vonulniok, mert Plackner kapitány, sőt maga Tököli ezredes sem tudta rávenni a tartalékban levő rácokat, hogy segítségükre siesse-

[83] Bőven: *Thaly*, A szentandrási csata. Békés várm. tört. és rég. társ. évkönyve, VI. 10., 24., 28., 41.

[84] *Arch. R.* I. 460.

[85] Katonai leírását adtam Sarkad történetében, 169—174. l.

[86] Pátense megvolt a Rákóczi-levéltárban 1370. sz. a. Arch. R. I. 17.

[87] *Arch. R.* I. 659. és *Károlyi-oklevéltár*, V. 586.

nek. Az egész ostrom húsz császárinak életébe került s a különítmény februárius 15-én már visszaérkezett Aradra;[88] és Praunstorff alezredes azt jelentette az udvari haditanácsnak, hogy Sarkad sokkal erősebb hely, mint vele az aradi rácok elhitették. Nagyobb nyomaték kedvéért mellékelte a sáncok alaprajzát is.[89] Károlyi ugyan maga is azzal csúfolódott, hogy aki nem látott még *kendervárat,* menjen Sarkadra, az aradiakat mégis szerette volna azonnal megfenyíteni, ha a fejedelem március 3-án türelemre nem inti.[90] Nem hitte el a fejedelem a sarkadiaknak azt a hírét sem, hogy Borosjenő táján németeket „sajdítottak". Csak Rabutin járhatott arra, akinek azonban — írta április elsején — „ki kölletett mennie, de annak bár bottal üssük a nyomát!"[91] Május 5-én mégis Békéshez parancsolta a füvelő tábort és Sennyei Ferenc tábornok odamenetelével a Körös közt levő „tolvajos helyeknek" szekereivel és marháivai akarta megtöltetni a sarkadi tárházat.[92] Arad ostromát azonban Károlyi július 25-én háromheti erős töretés után abbahagyta[93] és szeptemberben Rabutin, az erdélyi parancsnok 4000 németje a rácokkal egyesült; a debreceniek tehát, kik szeptember 23-án hallották, hogy Sarkad felől egész tábor indul feléjük, negyedszer is menekültek s üresen hagyták városukat.[94] Ellenben a fejedelem már harmadnap (szept. 25.) rendelkezett, hogy ha az ellenség Békés felől a sarkadi sáncot megszállná, Károlyi Sándor derekas portyázással segítsen a sáncbelieken.[95] Tököli e közben a hegyekbe vonult „rebellisekre" csapott, kihajtotta őket a síkságra, közülük 74-et Szalontánál megölt, 2000 barmot és sok lovat elvett tőlük s az egész zsákmányt bevitte Aradra.[96] A falvak lakosai Sarkadra menekültek, mely nemcsak a természettől, hanem mesterségesen és hadilag is meg lévén erősítve, „az egész német sereg sem árthatott neki. Ott az embertelen ellenség támadásaival szemben sok ember, barom és értéktárgy csodálatosan megmaradt."[97]

[88] *Hipssich-Komers,* Spanischer Successions-Krieg. Feldzug 1707. (*Feldzüge des Prinzen Eugen.* I. sorozat, IX. kötet, 315—6. l.)

[89] Thaly Kálmán szívességéből közöltem Sarkad története mellékletében. A jelentés a bécsi cs. és kir. hadilevéltárban a Krieg mit denen Hung. Rebellen 1707 februárius havi csomagjában.

[90] *Arch. R.* II. 2., 36.

[91] U. o. II. 222.

[92] U. o. II. 73.

[93] Bővebben *Márki,* Arad története, II. 287—290.

[94] *Szűts,* Debrecen története, 723.

[95] *Károlyi Oklevéltár,* V. 702.

[96] A Cursor Ordinarius (hírlap) október elseji tudósítása. (Erdélyi Múzeum.)

[97] *Ttétsi* egykorú krónikája. Monum. Hist. Hung. XXVII. 326.

Eggyel több ok arra, hogy a sarkadiak végre leszámoljanak az aradi szerb határőrökkel. A kurucok hírlapja már 1708 július 28-án ujságolta,[98] hogy a sarkadi kommendánsnak — saját jelentése szerint — „az aradi rácok ellen szerencsés expediciója volt, úgyhogy azoknak legderekabb kolonellusát, Tököli nevűt, elfogta". Július 31-én az udvari haditanács is értesült,[99] hogy Károlyi emberei Arad közelében hatalmukba kerítettek egy csárdát s elfogták a benne levő Tökölit, a rácok főkapitányát. Ezt a sikerült fogást Szabó Sándor sarkadi kapitány 60 válogatott hajdúval és másfélszáz Boné-huszár segítségével tette. Palocsay György báró Károlyi altábornagynak 1708 augusztus 3-án így jelentette a dolgot:[100]

„Megtudván, hogy (Tököli) Aradnál levő górában lakik, főtrázsamester Félegyházi Pál uramat magam regementembeli katonáimmal, úgy az Boné ezredbeli katonasággal, kik töltek 150-re és hatvan sarkadi hajdúsággal, elkommandéroztam Aradhoz Rác-Tököli elfogatására. Hajnal előtt azon postám érkezvén Aradhoz, elsőben Félegyházi Pál uram egynehányad magával bényargal az város kapuja elejbe, az hol az mi sáncunk volt és ottan találván hét muskatéros németet egy német strázsamesterrel együtt, az hét németet helyben levágatja, az strázsamestert rabúl elhozza; most is itten vagyon. Annak utána alámenvén az víz (Maros) mentén, azon górénál az vizen átkelnek; hasig ért az lónak. Az góré mellett ki volt vonva az Tököli sátora. Gondolván, benne vagyon, körülvették az sátort; mellette levő strázsa-rácot levágván, bémennek az sátorba. Egyebet nem találnak síposánál, mely mindgyárt mondja, hogy Rác-Tököli az górában fekszik. Azon sípost is levágván, az górának esnek. Mivel fel volt vonva az lajtorja, fel nem mehettek. Rác-Tökölit szólítják, adja meg magát, mert el nem hagyják, már annyira fáradván. De meg nem adta magát; a minthogy most (a fogságban) mondja Rác-Tököli, azért nem adta meg magát, (mert) bízott várbeli segítséghez, meghallván az puskázást. Az mieink is sokat puskáztak reá, de semmit nem árthattak, mivel az deszkának vastag volta miatt az golyóbis által nem járta; hanem utoljára az katonaság és hajdúság szalmát, gazt hordván az góré alá, — azelőtt való nap nyomtatván lovai számára árpát Rác-Tököli, szalma az góré mellett elég volt, — azon szalmát az góré alatt meggyujtották. Azonnal az góré meggyuladott; legelsőbben is az láng felcsapván azon az lyukon, az melyen szokott feljárni: leghamarébb az Tököli ágyában az tűz akadott; úgyannyira égett, hogy az góré tetején jött ki az láng. Mindgyárt az Vice-Colonellus

[98] *Mercurius Veridicus Hungaricus.* Ismertette Thaly a Vasárnapi Ujságban, 1866. 139. l.

[99] *Kriegsarchiv*, Ungarn, 1708. fasc. VII. nov. 2. Feldzüge des Prinzen Eugen, X. 111. l.

[100] *Thaly* a Nagyváradi Tört. és Rég. Közleményekben, 1875. 5. szám.

öccse kiugorván, az szalmára esett; az második öccse is kiugrott, de igen elrontotta egyik lábát, kit Sarkadnál tovább nem hozhattak. Maga Rác-Tököli leereszkedvén az góréból, szíve iránt esett lövés rajta, de meg nem járta az golyóbis; onnét leugorván, egyik lába eltört, de már gyógyul és így mind az hármat elhozták. Az pestistől nem kell tartani, mert jól megfüstölték az górában."

Mindez július 31-én történt s másnap, augusztus elsején a glogováci rác határőrök már jelentették is Kriechbaum tábornoknak, de a sarkadiak említése nélkül.[101] Kérték, tegyen lépéseket Rákóczinál Tököli kiszabadítása iránt s addig is nevezzen ki valakit élükre, mert „a haza nagyon megrémült" s félnek, ha nincs elüljárójuk, egyéb bajuk is eshetik. A fejedelem, az aradiak fejetlenségére s arra számítva, hogy a pestis miatt nagyon megfogyatkoztak s így a vigyázat sem megy rendben, 1708 augusztus 20-án megparancsolta, hogy Szűcs János kapitány a sarkadi hajdúkkal, a sárréti lakosok javával s az otthon levő hajdúvárosiakkal, valamint a rendes gyalogsággal együtt próbálja meg Aradot;[102] de mikor Szabó Sándor sarkadi kapitány e miatt még a szalontai hajdúkat is fuvarozásra kötelezte, a fejedelem szeptember 30-án a buzgó, vitéz kapitányt megintette, hogy ne avassa magát ebbe a dologba, melyhez semmi köze sincsen.[103] Félesztendő mulva pedig kicserélte Tökölit a még 1704-ben elfogott Deák Ferenc ezredesért. A granicsár csakhamar bosszút állt a sarkadiakon; mert mikor Wilson parancsára Debrecen felé portyázott, a kurucok ellen, Szabó Sándor sarkadi kapitányt, ki várába a menekült debrecenieket is befogadta, több más sarkadi hajdúval együtt elfogta s őket egészen a sarkadi vár feladásáig (1711) Aradon tartotta rabságban.[104] Helyettese, Pap Mihály kapitány nem tudott olyan jó rendet tartani s a pestis a sarkadi várat sem kímélvén meg, az odamenekült debreceniek már 1709-ben behódoltak Steinville gróf császári tábornoknak, Erdély új parancsnokának.[105] Debrecenből Pápay János és gr. Teleki Mihály, a nándorfehérvári basához rendelt követek, már 1709 január 19-én jelentették a fejedelemnek, hogy mielőbb jó kísérettel indulnak el útjukra és kíséretüket Sarkadról is megszaporítják a helyőrség egy részével. Istenre

[101] Közli *Szentkláray*, Száz év Délmagyarország újabb történetéből, 119.

[102] *Szűts*, Debrecen története, 723. Magyar Ujság, 1898 nov. 2. (A pestis Magyarországon.)

[103] A *Károlyi-levéltárban* Budapesten.

[104] Említi az 1711 jan. 11-i sarkadi kapituláció 1. pontja. *Márki*, Sarkad tört., 61.

[105] *Cserey* Mihály históriája, 446. *Szűts*, Debrecen tört., 727.

bízva tehát utazásuk sorsát megindulnak Sarkad felé, tudván, hogy az ellenség most nem állhat útjukba, ha Várad alá jönne is.[106] Mindamellett februárius 18-án, még mindig Debrecenből, aggódva írták, hogy bajosan mennek, mert az ellenség már Sólyomkőnél van; mindazáltal másnap megindulnak, mert Sarkadig 500 főből álló kíséretük van, ott pedig annál nagyobb hadat vesznek maguk mellé s így bátorságosabb lesz az útjuk a Marosig és azon túl.[107]

A „nagy halál", a pestis, még abban az esztendőben erősen megapasztotta a sarkadi őrséget s 1710 márciusában a bécsi udvari haditanács meg is rótta Wilson vezérőrnagyot, az aradi vár parancsnokát, hogy az aradi rácokat Sarkad és Debrecen felé engedte portyázni, holott azon a tájékon a pestis még nem múlt el; arról azonban kedvesen értesült, hogy Sorbán kapitány száz kocsival (többnyire hídcölöpökkel) ez alkalommal Nagyváradra érkezett.[108] Maga Károlyi Sándor gróf azt tervezte, hogy a szomszédos Békés vármegyében Szarvas romokban heverő várát helyreállíttatja s abba a sarkadi hajdúságnak egyik felét teszi őrségül. „Jó kegyelmes urunk" — írták erre a sarkadiak 1710 július 17-én a fejedelemnek — „felséged méltóságos parancsolatja ellen nem reflektálhatunk; mindazonáltal akarjuk intimációjára adnunk, hogy az pestis miatt úgy megfogytunk, hogy magunk sáncának konzervációjára is alig szufficiálhatunk; annálinkább ha az milícia szekvesztráltatik, jobban debiliáltatunk és erőtlenedünk... Minekokáért felségedet alázatosan instáljuk, hogy az miliciának szekvesztrációjától deszisztálni kegyelmesen méltóztassék, ismervén benne az prezidiumnak nemcsak megerőtlenedését, hanem egész elfogyását, úgy az békésieknek hazaszállásokban is pusztulásunkat kauzálni."[109]

A sarkadi állapotokat megvizsgáló Vay László sehogysem volt megelégedve Pap Mihály kapitánnyal s a fejedelem is erélyesebb embert szeretett volna az őrség élére állítani, de nem tudta, kit küldjön helyébe. Ez iránt 1710 szeptember 11-én Bercsényit is megkérdezte, de megjegyezte, hogy legjobb volna, ha Szabó Sándort valamiképen kiszabadíthatnák az aradi rabságból.[110] Rá lett volna szükség, mikor a fejedelmi udvari gazdasági tanács október 7-én arra kérte Károlyi Sándort, hogy az ellenség miatt Belényes és Dézna vidékéről két

[106] *Monum. Hung. Hist.* XXVII. 193. Scriptores.
[107] U. o. 191.
[108] *Feldzüge des Prinzen Eugen,* XII. 506.
[109] *Zsilinszky,* Szarvas város történelme, 23—24. (Thaly adata.)
[110] *Arch. R.* III. 162.

év óta elmaradt adó behajtása végett az adószedő tisztek mellé karhatalom gyanánt a sarkadi kapitányt rendelje ki egy csapattal.[111] Kevéssel később, Gyula sikertelen ostroma után, a kurucok Sarkad és Szalonta felé húzódván vissza, a szalontaiak őket már be sem eresztették hajdúvárosukba. Maguk a sarkadiak még egyszer megpróbálták a hadiszerencsét; 1710 december 15-én éjjel az Arad mellett levő Mondorlakról sok marhát hajtottak el. Tököli ezredes azonban száz emberrel utánuk vágtatott, a Fekete-Körösnél (valahol Remete táján) elérte és szétzavarta őket, a zsákmányt visszavette s több fogollyal és 14 megrakott lóval tért vissza Aradra.[112] A sarkadiak most már jónak látták, hogy szóba álljanak gróf Löwenburg Frigyes altábornaggyal, aki már két héttel azelőtt hódolatra intette őket.

IV.

Sarkad kapitulációja, 1711.

Löwenburg altábornagy, a gyalog-németek ezredese, Várad várának és tartozékainak főparancsnoka, egy rab útján Nagyváradról 1710 december 2-án levelet küldött a sarkadiaknak.[113]

„Emlékezetében lehet kegyelmeteknek — írta —, miként tartozó kötelessége ellen, kegyelmes királya ellen, minden igaz ok nélkül fölfegyverkezett legyen és hét esztendőktől nem úgy, mint vitézlő rendeknek szokás, hanem inkább tolvajúl az országot pusztította, és annyi kárt tött, hogy soha erszényéből, hanem fejével kölletik megfizetni. Mely cselekedetéért valahára, akkorra érdemes jutalmát (hogyha alkalmatos időben meg nem tér) el is veszi. Annakokáért, most lévén ideje, keresztényi szánakodástól viseltetvén, intlek mind fejenként, hogy megemlékezvén és szemeitekkel is látván, miként az kurucságnak dolgai rosszúl folynának és végefelé legyenek, fő-fő rendei inkább a maguk, semhogy a tü megmaradástokról gondolkodjanak, megtérjetek és énvelem inkább, semhogy másokkal sarkadi prezidiumúl kapituláljatok; azonkívül tudva lévén, hogy az régi üdőben is Sarkad Váradnak filiálisa volt és idevaló fő kommendánsoktól függött. Az rácoknak, kik természet szerint való ellenségei az magyaroknak, ha szintén akkordálni kívánna is, mint hihessen, megítélheti. Engemet penig nem egyéb viszen ez írásra, csak hogy szánakodván rajtatok, tudom, sok ártatlan ember légyen köztetek és az ő felsége ármádiája kétfelől csakhamar most, végét akarván vetni ezen háborúnak, első-

[111] *Károlyi-levéltár.*
[112] *B. Hipssich*, Feldzüge des Prinzen Eugen, XII. 544.
[113] Eredetije a Károlyi-levéltárban, 1710. 98. sz.

ben is rajtatok kezdi el, az mint is minden hadi és várszállásra kívántató eszközök itt készen vannak. Hogyha azért ez atyai intésemet megvetvén, vakmerőségre veti magát és az extremitást elvárja, hogy nagy munkával, az hadi eszközökkel a hadakat oda köllessék fárasztanom, akkoron késő lesz a megtérés és az kapitulációnak is, mint aféle emberekkel, helye nem levén, senkinek abszolute gráciája nem lészen. Az futáshoz és szaladáshoz se bízzatok, mert minden állapotját kitanúlván Sarkadnak, oly formában körűlvétetlek, hogy se vizen, se szárazon kezemből ki nem szállatok; és akkoron a mi keserves baj s veszedelem követ benneteköt, magatok vakmerőségének tulajdonítsátok. Hogyha penig ezen atyai inkább, semhogy úri szánakozó intésimet béveszitek, és énvelem akkordában ereszkedvén, az sarkadi prezidiumot ő felsége hűségére nékem föladjátok, aszekurállak, hogy mindennemű cselekedetek s ellenkezéstek örökösen feledékenységben mégyen. Valakik ki akarnak menni és tovább való hűséget Rákóczihoz tartani, mindennémű javaitokkal, feleségtekkel, gyermekeitekkel elbocsátván, azhová akarjátok, elkísértetlek és minden kár ellen megoltalmazlak. Azki penig kegyelmes királyunk ő felsége hűségében benn kíván maradni s fegyverrel szolgálni, békével maradhatni fog mindenével és kit-kit proporciója szerint fogom akkomodálni. Hogyha penig valamely lakos-parasztok ott volnának, azoknak is elég protekciót adván, azhova kívánnak szállani, elbocsátom, avagy ha helyben maradni akarnak, minden kár s baj nélkül szabad lészen lakásuk. Annak okáért is ezen rabot kezesség alatt hozzátok küldöttem, hogy szemmel látott dolgokat néktek béjelentsem és tréfára ezen keresztényi intésemet ne vegyétek, hanem mennélhamarabb való választételeteket s rezolúciótokat nékem béküldjétek, hogy ahhoz tudván magamat alkalmaztatnom, tovább való dolgokról veszedelmetekre dispozíciókat tehessek; akkoron se Isten, se a világ előtt az tü véretek kiontásának s feleségtek s gyermeketek veszedelmének oka ne légyek, mert idein intlek és az megtérésre hívlak. Tü lássátok, mit míveltek. Ezzel Isten veletek!"

Löwenburg felszólításának gyorsan híre futott; Komáromi Csipkés György debreceni főbíró harmadnap, december 4-én[114] már úgy hallotta egy tiszttől, hogy Sarkadot feladták és a kapitányt önként kiszolgáltatták volna. A főbíró azonnal Berettyóújfaluba küldte egyik emberét, hogy az igazságot megtudja; és csakhamar meg is tudhatta, hogy a hír korai. Pedig gróf Pálffy János tábornagy és teljeshatalmú főparancsnok is írt december 14-én a sarkadiaknak, ezúttal másodszor intvén őket hódolatra a következőkben:[115]

[114] Gróf Károlyi Sándorhoz. A Károlyi-levéltárban.

[115] Piros pecsétjével lezárt eredetije ugyanott. A boríték címzése: „Sarkadi sáncban bészorult kurucságnak és lakosoknak közönségesen adassék sietve".

„Isten áldjon meg benneteket! E minap írott levelünknek kontinenciáját tudjuk, hogy bőven megértettétek; elhitetjük azt is magunkkal, tudtotokra esett Újvárnak, Egernek, Krasznahorkának, Jászónak, Szendrőnek s több erősségeknek felséges császára, koronás királyunk részére lett megvétele, nem-különben az ő felsége hadainak a felföldön, Tokaj táján, levő városokban való kvártélyozása. Azt is tapasztaljátok, hogy sem a Dunán túl, sem innen, sem pedig a Tiszán túl, Rákóczinak semminemű ereje s hadai nincsenek. Biztat ugyan, szokása szerint, a segítséggel benneteket, de hiszen elejétől fogvást észrevehettétek, hogy az ő hitegetése merő hazugság és haszontalan ámítás, mert ennyi esztendőknek forgása alatt, ha valamit remélhetett volna, bizony Indiából rákháton is eljöhetettt volna segítsége; mégis ez ilyen vakító biztatásit Rákóczinak magatokkal elhitettétek és azon nyomorúlt helybe beszorúlván, most is vakmerőképen fentartjátok, noha a felűlírt, általunk már megvett várakhoz képest azon sarkadi sánc csak tolvajok barlangja. Nagy nehezteléssel azért megátalkodott voltotokat s nem is akarunk ez okból többször levelünkkel utánatok járni, sőt mindjárt a mozsárokat és ágyúkat, melyek már el vannak rendelve azon sáncnak megvételére, útban akartuk bocsátani; hanem magunk is magyar lévén, még utolsó válaszotokat venni kívántuk, nem akarván a magyar vért ártatlanul ontani. Az mint hogy ez leszen hozzátok utolsó levelünk; lássátok mit cselekesztek. Ha magatokat jó móddal feladjátok, az előbbeni levelem szerént lészen teljes gráciátok és tiszteletben való megmaradástok; de ha tovább is elmerűltök a megátalkodásban, Isten s világ előtt protestálok, valami rajtatok történik; s ha mind egy lábig levágnak is benneteket kicsintől fogvást nagyig, oka nem leszünk, hanem magatoknak tulajdonítsátok. Küldök is olyan kemény hadakat hozzátok derék municióval, hogy csakhamar megvevén sáncotokat, mindezeket rajtatok elkövetheti; hanem aradi kommendáns (Wilson) úrnak e végett írván, a kapitulációt ő kegyelmével végezhetitek s magunk is, ha veszni nem akartok, fogjuk várni utolsó rezoluciótokat; s veszedelmes is leszen a dolog, ha tovább halogatjátok, mert bizony lészen példa. Isten veletek! Költ Pesten, die 14. Decembris 1710. Jót kivánótok

Gróf Pálffy János.

P. S. (Post scriptum.) Abban bizonyosak legyetek, hogy ha egyszer odavitetjük az ágyút, hát egy átaljában nem kapitulálnak veletek, hanem akkor osztán, amint lehet, csak oltalmazzátok magatokat. Haszontalan allegáljátok azonban a Rákóczinak letett hiteteket; mert többel tartoztok törvény és természet szerént való királyotokhoz. Az rácoktól nem kell tartanotok, mert vagyon nekiek kemény parancsolatjok az iránt, hogy a kapituláció ellen semminemű excesszust rajtatok el ne kövessenek s a parolát tartsák meg; aminthogy fognak is jó diszciplina alatt tartatni, — van az iránt rendelés.“

A sarkadiak azonban előbb saját vezéreiket kérdezték meg,

mitévők legyenek. Károlyi Sándor karácsonykor elkészítette azt a kiáltványt, amelyet a fejedelem intézett volna a nemzethez.[116] Ebben azt, a sok mindenféle szerencsétlenség közt is, a szabadság ügyének diadalával biztatta. „S a midőn sokan ebben kételkednek, sokan nem is hiszik — úgymond —, az ellenség pedig felfuvalkodásában teljességgel elnyomottaknak hinne bennünket, — akkor Isten kívánt boldogulásra juttat nemcsak minket, hanem maga szent kegyelme által megcsalhatatlan segítség erejével azokat is, kik az ellenség jármába vetették nyakukat, oltalmával megvigasztalja. Tetszik azért nekem, hogy Aranyos-Medgyes, Károly, Sólyomkő, Szentjobb, Sarkad ily kázusban tovább semmi hasznára nem lévén sem nemzetünknek, sem ezen földnek, egynémelyike égettessék föl és a prezidiumok Munkácsra diszponáltassanak és Ecsedbe NB., mert úgyis a mezőben levő had meg nem maradhatván a premittált (előrebocsátott) példák szerint, ezek is mind elveszendők, akkor nemcsak azon gaz sárba fészkeli, hanem fegyverünk is vesz és Munkács hajdúból csorbulást szenved."

A fejedelem december 28-án helyeselte, hogy az aranyosmedgyesieket, nagykárolyiakat és ha rajtuk kívül mások is volnának, mind Munkácsra vigyék a helyőrség szaporítása végett; de mivel a sarkadiak helyes-töves lakosok, nem hitte, hogy rászánják magukat városuk odahagyására; sőt attól tartott, hogy ha értesülnek szándékáról, mely szerint Munkács várát mindhalálig kell védniök, elpártolnak tőle.[117] Ebben a tekintetben tévedett. A sarkadiak készen álltak a mindhalálig való védelemre, ha Sarkadot a fejedelem hadai megsegíthetik. Károlyi hajlandó is volt megsegítésükre; de 1711 január 8-án maga a fejedelem intette őt,[118] „meg se gondolja kegyelmed, hogy Sarkadra menjen piszmogni!"

Erre már különben sem maradt ideje, mert a sarkadiak többsége elszánta magát a vár föladására.

Egyrészük a kapitulációban mindenesetre biztosítani akarta azt a jogát, hogy Rákóczihoz szabadon elvonulhasson. A sarkadi parancsnok 1711 január 10-én Szabó György strázsamestert, Őssy Gáspárt és Debreczeni Sámuelt küldötte Váradra Löwenburg altábornagyhoz, hogy az átadásról tárgyaljon. Előleges szerződést kötöttek, de annak elfogadásáról a küldöttek nem kezeskedhettek. Löwenburg tehát azzal bocsátotta el őket, hogy ezt a biztosítékot megszerezzék; de

[116] A Károlyi-levéltárban. Az egész Károlyi kezeírása, Rákóczi jegyzeteivel.
[117] *Arch.* R. III. 209.
[118] U. o. III. 562.

nyomban útnak indította Sarkad felé a térparancsnok-őrnagyot is 200 muskétással. Mikor a térparancsnok Sarkad alá érkezett, a várparancsnok mindenféle ürügyek alatt halogatta a dolgot, de a törzstiszt erélyes föllépése következtében másnap, január 11-én az őrség a kapitulációt valóban elfogadta.[119] Ez teljes szövegében így hangzik:

„Római császár és kegyelmes koronás király urunk ő felsége nevével én alább megírt, ugyan római császár és kegyelmes koronás király urunk ő felsége generális hadi marsallusnak helytartója, gyalog németeknek kolonellusa, Várad városa és hozzá tartozó appertinenciáinak fő kommendánsa, adom tudtára mindeneknek, hogy in anno 1711. die 11. Januarii az sarkadi prezidium deputátusi között, úgymint Szabó György strázsamesterrel, Eőssi Gáspárral[120] és Debreczeni Sámuel uraimékkal ez alább megírt kapitulációt következőképen ineáltam:

Elsőben is kívánjuk az sarkadi prezidiáriusok s lakosok, hogy nemzetes vitézlő *Szabó* Sándor Aradon levő rabkapitányunkat mellette levő tisztjeivel és az több Váradon s Aradon levő rabjainkat is méltóztassék kiszabadítani. *Felelet:* Valamennyi rab az én kezem alatt vagyon, azonnal elbocsáttatik; az kik penig Aradon vagynak, azonnal méltóságos hadi marsallus és kommendírozó generális gróf *Pálffy* János úr ő excellenciájának írok, hogy az kívánt Aradon levő raboknak elbocsátása felől parancsolni méltóztassék.

Másodszor. Helyünkben megmaradhassunk feleségünkkel, gyermekünkkel, előbbeni szabadságunkban, melyben az atyáink ő felsége hűsége alatt éltenek, konzerváltassunk. *Felelet:* Helyükben való megmaradásuk feleségestül, gyermekestül s jószágostúl megengedtetik és az, ki kegyelmes királyunk ő felsége hűsége alatt fegyvert kíván viselni, úgy fog traktáltatni, mint vitézlő rend; az ki penig le akarja magát tenni, az fegyverét letévén, protekcionális rite inszinuálja magát; ígyen is, mint lakos-ember, javaiban konzerváltatik. Az mi penig az pretendált régi szabadságot illeti, mivel nekem azok nem konstálnak, az ország gyűlésére és fentemlített kegyelmes urunk ő felsége dispozíciójára relegáltatnak; de ha én személyemben az fölséges udvarnál valamit használhatok rekomendációm által, kész leszek.

Harmadszor. Előbbeni szabadságunkban, melyben az atyáink az ő felsége hűsége alatt éltenek, konzerváltassunk. *Felelet:* Az második punktumra való felelet megmagyarázza.

Negyedszer. Az milicia propter antea acta (előbbi tetteiért)

[119] *Kollinovics*, Rerum Ungaricarum Liber IX. (Kézirat a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban.), 301. lap. *B. Mühlwerth-Gärtner Frigyes* alezredes: Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XIII. kötet, 424. l.

[120] *B. Mühlwerth* (Feldzüge, XIII. 424.) Szabót Szarkadinak, vagyis Sarkadinak, Őssyt (Ussi, vagy Eőssi) helytelen olvasással Ullinak nevezte.

ne perszekváltassék, sem tiszt, sem gregárius. *Felelet:* Amnisztia s fejöknek grácia adatik és senkinek ez háború alatt elkövetett hosztilitásai (ellenségeskedései) szemére nem vettetnek; kik helyben feleségestül, gyermekestül, jószágostul megmaradhatnak s gazdálkodhatnak. Ellenben kívántatik, hogy mihelyt az császár ő felsége hadai odaérkeznek, az vár kulcsait várastúl, municióstúl és mindennemű appertinenciával kézhez adják; és prófuntot, puskaport, ágyút etc. rezignálják és az prezidiumot bevegyék.

Hogy penig ezen kapituláció mindkét részről szentűl s megmásolhatatlanúl megtartatik, magunk kezeírásával s pecsétünkkel megerősítettük. Váradon, die et anno supra notato. (P. H.) Fridericus Comes a Löwenburg. (P. H.) Szabó György estrázsamester és deputátus. (P. H.) Üssi Gáspár. (P. H.) Debreczeni Sámuel deputátus."[121]

Január 11-én délután négy órakor a várparancsnok a vár kulcsát kivitte a Platzmajorhoz, aki 200 főnyi katonasága élén ágyúk dörgése, puskák ropogása közt vonult be a sarkadi sáncba. Ott a kuruc-hajdúk közül egy hadnagy, három altiszt, egy dobos és 40 muskétás, magában Sarkad városban pedig 46 huszár és 270 hajdú, „mindnyájan helyes-töves és régi katonák" azonnal letették a hűségesküt a király iránt és annak szolgálatába léptek át.[122] A többiek éltek azzal a jogukkal, hogy néhány ágyúval fegyveresen vonuljanak ki Rákóczi tovább való szolgálatára. A császáriak nagyra voltak hódításukkal, a Fekete-Körös mellett fekvő erős „Schloss Scharkat", „Schloss Szarkard" elfoglalásával. „A vár ugyan kicsiny — írta egyik osztrák lap[123] —, de olyan kedvező helyen fekszik és mocsaraktól úgy körül van véve, hogy kiéheztetés nélkül nem lehetett volna bevenni. Vele a császáriaknak Jenő, Arad, Szeged, Szolnok, valamint Erdély felé biztos útjok nyílt."

Maga az átadás nem ment olyan nagyon símán. Úgy látszik, hogy mikor a sarkadiak a labancok bevonulásakor az utolsó dísztüzet adták, elkeseredésükben ágyúik egy részét szétrepesztették. Egy ilyen ágyútöredéken még ott van a

[121] A kapituláció a Leel-Őssy-család sarkadi levelesládájában. Egy példányát Peretsényi Nagy László a M. N. Múzeumnak ajándékozta. (L. *P. Nagy* kézirati naplóját, 580. sz.) Latinul, de hiányosan közölte *Mogyoróssy:* Gyula hajdan és most, 238—9. lap.

[122] Europ. Fama. 112. füzet, 1711., 255. és 113. füzet, 323. lap. *Kollinovics:* Rerum Ungaricarum Liber IX, 301. (Kézirat.) *Feldzüge des Pr. Eugen,* XIII. 425.

[123] Az *Europ. Fama* 1711. évi évfolyama, 112. rész, 255. és 113. r. 323. lap. Majdnem szóról-szóra átvette *Kollinovics* id. h. 301. lap, sőt egy modern katonai író is, *báró Mühlwerth,* Feldzüge des Pr. Eugen, XIII. 425.

„Pro libertate“ felirat utolsó másfél betűje.[124] A sok lövöldözés közben a sáncok közt levő város meggyulladt s akkor a sarkadi kurucoknak valamennyi lakóháza leégett. Löwenburg altábornagy Váradon március 30-án megengedte tehát, hogy „Sarkad mezőváros helyén vagy alapján házakat építhessenek, ott lakhassanak, fegyvereiket azonban megőrzés végett a várban levő kapitányuknál tegyék le;[125] de úgy, hogy a vele kötött egyesség értelmében akkor, amikor és ott, ahol szolgálatukat megkívánja, mint tőle függő császári-királyi katonák, azonnal fegyvert fogjanak és ő szent felségét fegyverrel szolgálják“.[126]

A hajdani kurucok azonban csak néhány hétig szolgáltak mint labancok. A szatmári béke után a király jobbnak látta lebontatni az efféle sáncokat, melyekben a fölkelés tüze minden pillanatban lobot vethetett. Löwenburg altábornagy még abban az esztendőben leromboltatta a sarkadi sáncot, melyet azonban a nép ma is várnak nevez. A helyén alakított várkertben mint gyermek, sokat játszottam, mint férfiú sokat elgondolkoztam a sarkadi vitéz hajdúk történetéről.

A legvitézebbek bizonyára azok voltak, kik teljes hadirendben, zászlósan, fegyveresen hagyták oda Sarkadot, hogy kövessék a fejedelmet, ki „a hozzá váltig ragaszkodó, érette szülőföldjüket is odahagyó hű sarkadi hajdúk“ szállásául Ecsed várát jelölte ki.[127] Sarkadi barátainak kérelmére Komáromi Csipkés György megkérte Pálffy tábornagyot, engedje meg, hogy akik Sarkadról Rákóczihoz kimenni akarnak, hadd jöhessenek ki s adjon nekik útlevelet, hogy bátorságosan kiköltözhessenek, az erősséget pedig rontassa le. Éppen a kapituláció napján kérdezte meg Károlyi Sándort, jól tette-e mindezt s mit parancsol ebben az ügyben.[128] „Noha a sarkadiak iránt tett előhozásával kegyelmednek sietnie nem kellett volna — felelte Gyulajon másnap, január 12-én Károlyi[129] — mindazonáltal már meglévén, hogy a végett is megmutatott ő excellenciája jóakarata meg ne vettessék, ha minden cselédökkel, jószágukkal zászlósan — valamely tarackokat is

[124] A négykilós ágyúdarabot, levélnyomtatónak megcsinálva, a sarkadiak nekem, városuk történetírójának, ajándékozták.

[125] Bondár Mihály volt sarkadi főbírótól hallottam, hogy az átadott hadiszerek jegyzéke a városháza leégésekor, 1866. május 1-én pusztult el.

[126] Eredetije és 1727 október 11-én kelt hiteles átirata a Leel-Őssy-család levelesládájában. Latinul Mogyoróssy közölte id. h., 239—240. lap.

[127] *Thaly* levele hozzám.

[128] *Gróf Károlyi Sándor* önéletírása. II. rész, 247—8. lap.

[129] U. o. 243—4. lap.

ő excellenciája engedvén, kiköltözködésöket engedni méltóztatik, ne terheltessen vagy ötven szekereket is ily hirtelen való kiköltözésökre nézve nékiek, hogy megadják, parancsolni és Károlyba kísértetni.“ Mihelyt erre választ kap, azonnal rendelkezik a bujdosók elkísérése és az erősség lerontása iránt, amit Komárominak is ajánl. Ezt csak a dolog sürgőssége miatt teszi, mert máskülönben a fejedelem tudta nélkül nem cselekedhetné 's nem is tudja, miként fog neki számot adni cselekedetéről. Mentül hamarább elvárja Pálffy rendeletét a sarkadiak iránt s már most megküldeni ígérte ebben az ügyben báró Sennyei István brigadérosnak.

A levél megírásakor Sarkad már Löwenburg hadainak kezében volt, de Rákóczi kurucainak elszállításáról még nem történt intézkedés. Legalább Károlyi Sándor Hadházon még január 21-én is fogadkozott Pálffy tábornagy előtt, hogy Sarkad, Sólyomkő és Ecsed várakat kiürítteti[130] s március 12-én, mikor a béketárgyalásokat annak rendje és módja szerint elkezdték, Debrecenben újból kijelentette, hogy Szatmárt, Ecsedet, Sarkadot, Somlyót átadja a császáriaknak, Szabolcs és Szatmár vármegyéket pedig lecsendesíti.[131] Elég sajátságos, hogy a labanckézben levő Sarkad városával a kuruc tábornagy rendelkezzék. De Löwenburg altábornagy teljes becsülettel: zászlósan, fegyveresen, néhány tarackkal a feladott várból, leégett városból, különben is urukhoz, Rákóczihoz engedte a bujdosókat; Wilson tábornok pedig kibocsátotta aradi börtönéből szeretett kapitányukat, Szabó Sándort, aki Ecseden csatlakozott hozzájuk. De már ott sem szolgálhatták „kegyelmes jó urukat“; mert alig érkeztek meg, az ecsedi kurucok, „a béke őszinte kívánása jeléül“ feladták várukat,[132] mit a fejedelem március 3-án „Pálffy és Ebergényi akárhogy szépítsék is az ecsedi históriát“, adott szavuk megszegésének tulajdonított.[133] A sarkadiak tehát másodszor is hajléktalanok lettek, mindvégig hűségesen szolgált fejedelmük maga is bujdosó, a szatmári béke pedig május elsején amúgy is véget vetett a háborúnak. A sarkadi bujdosók lassankint beletörődtek a dolgok fordulatába s egykori kapitányuk, Szabó Sándor példájára, lassankint visszaszállingóztak Sarkadra, hogy szülőföldjükön szántsanak, vessenek, éldegéljenek. De urukat sohasem tudták elfelejteni. Nyulak Mihály, a vén sarkadi

[130] *Feldzüge des Pr. Eugen:* XIII. 40.
[131] U. o. 45.
[132] *Thaly,* Rákóczi emlékirataihoz tett jegyzetében, 295. lap.
[133] *Arch. R.:* III. 597.

kuruc, Szűcs István és Tokay György nyiltan csatlakoztak Péró lázadásához, mely Rákóczi visszahozatalának ürügye alatt 1735 április 27-én tört ki,[134] akkor már, mikor a rodostói remete, a dicsőséges fejedelem, három hét óta pihent koporsójában.

Dr. Márki Sándor.

[134] A lázadás sarkadi részeseiről bővebben szóltam Péró lázadásáról szóló akad. székfoglalómban (1893).

JELLACHICH HADMŰVELETI TERVEI 1849 MÁJUS HAVÁBAN.

(Egy vázlattal.)

I.

Az a hatalmas forráskiadvány-sorozat, amely mostanában a Magyar Történelmi Társulat fáradozása nyomán lát napvilágot, lassan-lassan világosságot derít hazánk újabbkori történetének eddigelé homályos és így vajmi gyakran félremagyarázott eseményeire is.

Ámde mindez, bármily nagyszabású munka is, csak részben érinti a hadtörténelmet, s alig itt-ott töri fel annak hosszú időn át parlagon hevert talaját. Itt az ideje tehát, hogy azok, akiket Magyarország sokszázados szakadatlan élet-halálharcának története érdekel, szintén hozzálássanak a nagy munkához s hozzák elő a levéltárak rejtekéből mindazt, amit az eddigi kutatók érintetlenül hagytak.

A magyar hadtörténelem egyik alig kimeríthető, kincsesbányája: a bécsi cs. és kir. hadilevéltár, immár hozzáférhető s csak arravaló munkaerő kell, hogy a múltak kényszerűségszülte mulasztásait, ezen a téren is minél hamarabb helyrehozhassuk.

Magam is abba a szerencsés helyzetbe jutottam, hogy darabról-darabra átvizsgálhattam az erdélyi cs. kir. főhadparancsnokságnak s a területén alakult osztrák hadtestnek szintén a bécsi hadilevéltárban őrzött s 1848—49. évi szabadságharcunkra vonatkozó anyagát. E munka közben ismerkedtem meg alaposabban a nagyravágyó és ravasz, bizonyos fokig kalandortermészetű horvát bánnal — báró Jellachich József táborszernaggyal — is, aki a nyári hadjáratban a Dél-Magyarországon működött osztrák sereg parancsnoka volt.[1]

[1] Ez a hadsereg 1849 június elején négy hadosztályból, egy rác dandárból és az ágyútartalékból állott, mindössze $31^1/_3$ zászlóaljjal, $35^1/_2$ lovasszázaddal és 137 ágyúval. Állománya: 26.700 főnyi gyalogság, 4400 főnyi lovasság és 2600 főnyi tüzérség, vagyis 33.700 ember volt, a Péterváradot körülzáró (vagy inkább csak figyelő) hadosztály *nélkül. (Ramming:* „Der Feldzug in Ungarn und in Siebenbürgen, im Sommer des Jahres 1849." 23. l.)

Ne gondolja senki, hogy elbicsaklott a tollam, s azért boronálom össze Erdéllyel a horvát bánt. Szándékosan teszem, mert ez a kapcsolat valóban fennállott, de csak kevesen tudnak róla.

Amidőn t. i. 1849 május havában (papiroson már április 22-én) a délmagyarországi osztrák hadsereg megalakult: Jellachich a fővezérségtől azt az utasítást kapta, hogy védje meg Horvátországot, tartsa szemmel Pétervárad ot, mentse fel az ostromtól Temesvárt és Aradot, azután pedig Erdélyt foglalja vissza.[2]

Evégből alája rendelték az Erdélyből kivert s most Turnu-Severin mellett táborozó osztrák hadtestet is, amelyet előbb báró Puchner Antal altábornagy, majd az áprilisi délmagyarországi hadjáratban Malkowski Ignác altábornagy vezetett. Ime, itt az összefüggés Jellachich és Erdély között s ez magyarázza meg azt, hogyan jutottak a bán rendeletei és levelei az erdélyi hadtest iratai közé. Nem sok az egész, csupán néhány darab, de tartalmuk nagyon érdekes, mert kitűnik belőlük, hogy Jellachich talán nem is volt, vagy legalább nem mindig volt, annyira aulikus gondolkozású, mint ahogy azt olvastuk és hallottuk róla.

Hadműveleti tervei azt bizonyítják ugyanis, hogy csak addig engedelmeskedett vakon a Bécsből kapott parancsoknak és utasításoknak, míg azok Horvátország különleges érdekeibe nem ütköztek. Mihelyt az utóbbiak csorbításáról vagy annak csak lehetőségéről esett szó: tüstént egérutat keresett s kész volt az általános nagy hadműveleti gondolat rovására a kínálkozó taktikai vagy stratégiai sikert is feláldozni, szűkebb hazája kedvéért.

S mindezt olyan ügyesen bujtatta katonai fejtegetések mögé s olyan meggyőződéssel és nyomatékkal hirdette és védte a maga álláspontját, hogy nemcsak a fiatal és tapasztalatlan Ferenc József császár, hanem maga a fővezér, Br. Welden Lajos táborszernagy is hajlott a szavára s ha az oroszok is kötélnek állanak, a nyári hadjárat sorsa merőben másként alakult volna ki.

Ez volna most következő fejtegetéseimnek rövid foglalatja. Mielőtt azonban Jellachich javaslatainak boncolgatására térnék át, tájékoztatás okából az orosz beavatkozásnak

[2] *Jellachich* Weldennek: Ruma, 1849 jún. 1. *(Kriegs-Archiv Wien:* 1849. Armée-Corps in Siebenbürgen, 140. VI. 1.) — „Kriegs-Archiv“ ezentúl = *K. A.*

Erdélyt érintő második tervéről s az annak alapjául szolgált általános hadihelyzetről is kell szólanom.[3]

A most említett terv a bécsi hadügyminisztériumban, 1849 április 9-én született s benne — legalább a támadás irányát illetően — megtaláljuk Lüders és Paskiewitsch későbbi hadműveleti tervének csiráit.[4]

Ez az áprilisi javaslat arra a föltevésre épült, hogy a Dél-Magyarország megszállására ugyanakkor utasított osztrák hadtest Orsovánál tör be s vagy rögtön behatol a Bisztra völgyén és a Vaskapuhágón át — Karánsebes felől — Erdélybe, vagy pedig előbb Temesvárnál fog kezet az ottani osztrák haderővel.[5] Azonban mind a két esetben nyugatról fenyegeti Erdélyt, hogy ezzel a borgói és tömösi szoroson át oda behatoló oroszok munkáját megkönnyítse.

Mikor ez a rendelkezés, valamint az oroszok erdélyi támadásáról szóló javaslat megszületett, akkor már a tavaszi hadjárat sorsa — főként az április 6-án vívott isaszegi csatától fogva — mindegyre jobban a magyarok javára kezdett dűlni. Néhány nappal később pedig Bem Erdélyből váratlanul Dél-Magyarországba tört s április 17-én Karánsebest, 19-én Lugost elfoglalván, mind az orsova—temesvári, mind a karánsebes—hátszegi hadműveleti vonalat elzárta az osztrákok elől.[6]

Majd — április 21. és 22-én — Perczel átkelt Adánál a Tiszán s Kollmann ezredes Szegedről érkező hadosztályával egyesülve, 24-én megverte a rácokat Melencénél, április 30-án pedig Nagybecskereket is megszállotta.[7]

Akkor, mikor ez Dél-Magyarországon történt, az osztrák hadsereg már mindenütt a legsúlyosabb válságba jutott. Komárom felszabadulása (ápr. 26.) után nem ok nélkül tartottak tőle Bécsben, hogy Görgey nyomon követi és újabb harcra kényszerítve tönkreteszi hátráló ellenfelét, még mielőtt az Olaszországban most már fölöslegessé vált haderő megérkez-

[3] Az oroszoknak Erdélyben tett, 1849 január 31-től március 28-ig tartott, *első* látogatását részletesen leírtam „Az első orosz megszállás Erdélyben" címen. (*Századok:* 1922. évf. 626—663. l.)

[4] *„Über die Möglichkeit der Operationen der Russen gegen Siebenbürgen":* Wien, 9. IV. 1849. (*K. A.:* u. o. 140. IV. 13 b.) Bővebben tárgyaltam, a későbbiekkel együtt: „Az oroszok hadműveleti tervei Erdély megszállására" c. tanulmányomban. (*Hadtörténelem:* 1922. évf. 193—221. l.)

[5] *Disposition für das aus Siebenbürgen nach dem Banate bestimmte Corps:* Wien, 9. IV. 1849. (*K. A.:* u. o. 142. XIII/A. 10.)

[6] *Bem* Tóth Ágoston ezredesnek: Lugos, 1849 ápr. 24. (u. o. 142. XIII/A. 19. v.)

[7] *Gelich:* Magyarország függetlenségi harca: III. 298—300. l.

nék.[8] Az oroszok gyors segítségére akkor még nem lehetett számítani.

Azonban a magyar hadsereg támadása, a komáromi tökéletlen diadal után, a szó szoros értelmében elfulladt. A további előnyomulás Győr megszállásával véget ért[9] s a felső-dunai hadsereg javarésze, az ellenségnek hátatfordítva, Budára tért vissza, 17 drága napot pazarolva ennek a — most már könynyen elszigetelhető — várnak ostromára.

Buda 1849 május 21-én a mieink birtokába került s főként ez volt az a fordulat, amely Jellachich táborszernagyot arra ösztönözte, hogy az Erdélybe szánt orosz segítséget, úgyszintén az erdélyi osztrák hadtestet is, a maga céljaira — elsősorban tehát Horvátország megmentésére — foglalja le. Tudnunk kell ugyanis, hogy Bem az említett osztrák hadtestet május 15-én csúfosan visszakergette Oláhországba, anélkül, hogy bárhol is komolyabb mérkőzésre került volna vele a sor.

Ez a dolog éppen kapóra jött Jellachichnak, aki most minden befolyását azonnal latbavetette, hogy nemcsak ezt a foglalkozás nélkül maradt erőt, hanem az egész V. orosz hadtestet is, megkaparíthassa.

Kívánságát azzal okolta meg, hogy a reárótt többféle súlyos feladatot nem tudja másképen megoldani. A délmagyarországi osztrák hadsereg t. i. — mint már hallottuk is — azt a parancsot kapta, hogy védje meg Horvátországot, tartsa szemmel Pétervárad és Ujvidéket, mentse fel Temesvárt és Aradot, Erdélyt pedig foglalja vissza.[10]

Csakugyan keserves feladat, kivált ha meggondoljuk, hogy Jellachich, aki egy év alatt lett ezredesből táborszernagy, csak alig közepes katonai képességgel és tudással dicsekedhetett.

Mint Weldennek írott jelentése tanusítja, sokféle tennivalója közül — Horvátország oltalmazásán kívül — most már csak Temesvár felmentésére gondol. Arra törekszik tehát, hogy a titeli fennsíkot mindenképen biztos hadműveleti alappá fejlessze, hogy onnan a már csak ötnapi járóföldre levő Temesvár felé hatásosan működhessék.

Hadseregének egy része[11] a Duna jobbpartján — Karlo-

[8] Az olaszországi hadjáratot az 1849 március 23-án vívott novarai csata döntötte el végképen az osztrákok javára.

[9] *Poeltenberg* tábornok jelentése: Győr, 1849 máj. 2. *(Orsz. Levéltár:* HT. 1849. — D. 827.)

[10] *Jellachich* Weldennek: Ruma, 1849 jún. 1. *(K. A.:* u. o. 140. VI. 1.)

[11] Tíz zászlóalj, egy lovasszázad, 51 ágyúval (10.400 fő, 515 lóval). *Ramming:* i. m. 23. l.

vitznál — maradt, de nagyobb része[12] már akkor a balparton állott s a titeli fennsíkot, azonkívül pedig a megerősített perlaszi tábort is megszállva tartotta.

Úgy látszik, hogy az északi horvát határ védelmét eleinte Puchner hadtestének szánta, ámde erről a verthadról csakhamar olyan híreket kapott, hogy tüstént elment minden kedve és bizodalma.[13] A Dráva és Mura vonalának védelmére nem maradt tehát más, mint a Pettauban levő 22 újonc-század, annak a 15 ezer főnyi tartalékhadtestnek gyönge csirája, amelynek külön erre a célra kellett volna alakulnia.

Minthogy Budánál — állítólag — 30.000 főnyi magyar sereg szabadult fel: Jellachich az említett tartalékhadtest mielőbbi megszervezését sürgeti, mert különben Horvátország nyitva áll a magyarok előtt, minthogy a déli osztrák *hadsereg*, amelynek a Bánátot is meg kellene szállania, tulajdonképen máris egy *hadtestté* zsugorodott össze.

Mindebből a gyors segítség szükséges volta következik, az pedig most már csakis az oroszoktól várható. Érthető tehát, hogy *Jellachich mindent elkövetett, hogy az V. orosz hadtestet — Puchnerével együtt — Erdélytől eltérítve, Eszékre indíttassa, még pedig Rácországon át.*

A bánnak olyan nagy volt a befolyása, hogy maga Ferenc József császár, valamint a fővezér is, egészen elejtette Erdélyt mint harcteret, s Jellachich eszméjét, egy másikkal egyszerre, ajánlotta Lüdersnek választásra.

Ez a másik eszme az volt, hogy az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtest Orsován át jöjjön be s Dél-Magyarországon átvonulva, a Tisza jobb (nyugati) partján nyomuljon Szeged felé. A császár azonban ahhoz is hozzájárult, hogy Lüders, ha egyik tervet se találná elfogadhatónak, saját belátása szerint cselekedjék, úgy, amint azt a pillanatnyi helyzet parancsolja.[14]

Mayerhofer tábornok, Jellachich kívánságához képest, már utasítást is kapott, hogy a dolog diplomatai részét a török kormánnyal és Karagyorgyevics Sándor fejedelem kormányával intézze el, úgyszintén rendezze a Rácországon át-

[12] Kb. 20.000 fő.

[13] „Ich gebe mich, bei der dermaligen Führung der siebenbürgischen Truppen... keineswegs der Hoffnung hin, dieses Corps in die Ereignisse der Gegenwart eingreifen zu sehen; es ist, wenn nicht ausserordentliche Zufälle eintreten, für die Südarmee so gut wie verloren.“ (*Jellachich* Weldennek: i. h.)

[14] *Lüders* Jellachichnak: Bukarest, 1849 május 25. (*K. A.:* u. o. 140. V. ad 15.)

vonuló szövetséges hadak ellátásának és elszállásolásának kérdését is.[15]

Puchner kezdettől fogva nem pártolta ezt a megoldást s részint katonai, részint diplomáciai természetű aggodalmait a hadügyminiszternek s a hadsereg főparancsnokságának is kifejtette. Mivel azonban hadtestével május közepe óta a bán rendelkezett, bele kellett a dologba nyugodnia.[16]

II.

Jellachich aggodalmairól szólván, nem tagadhatjuk el, hogy Horvátország megtámadásáról már nem egyszer volt — magyar részről — különböző formában szó. Például, a honvédelmi bizottmányban fogamzott délibábos hadműveleti tervek egyike már 1848 őszén álmodozott Fiume megszállásáról. Legutoljára, 1849 május 21-én, Bem kapott parancsot, hogy bánáti seregét Perczel hadtestéből 6000 fővel erősítse meg, törjön be Szlavóniába, Péterváradot mentse fel, azután pedig a már kiadott utasítások szerint működjék.[17]

Természetes, hogy semmi se lett belőle, s az események Jellachich egyéb rémlátásait se igazolták. Bem május 29-én visszaindult Erdélybe, ahonnan mindegyre sűrűbben szállingóztak már az oroszok küszöbön álló betörését jelentő hírek.

Dél-Magyarországból pedig — Perczelnek a titeli fennsík ellen indított meddő támadásai után — szintén nem fenyegette Horvátországot baj. De nem környékezte észak felől se, mert a felsődunai magyar hadsereg helyzete, a kedvező pillanat elszalasztása után, éppen nem volt rózsásnak mondható. Az osztrákok lélekzethez jutottak s Poeltenberg tábornok (a VII. magyar hadtest parancsnoka), aki pedig nem volt ijedős ember, május 6-án már az osztrákok komoly készülődéseiről ad hírt s egyúttal jelenti, hogy erősebb támadás esetén Komárom felé kell visszavonulnia.[18]

Nem lehetett tehát szó arról, hogy a magyar hadsereg valami diversiót hajtson végre Horvátország felé, sőt az vált mindegyre sürgősebbé, hogy az osztrák támadás iránya sze-

[15] *Dorsner* ezredes jelentése: Bukarest, 1849 május 21. *(K. A.:* u. o. 140. V. 25.)

[16] *Puchner* Jellachichnak: Craiova, 1849 május 24. *(K. A.:* u. o. 140. V. 21.)

[17] *Orsz. Levéltár:* H. T. 1849. — D. 66. (Az utasítás még eddig nem került elő.)

[18] *Poeltenberg* a hadsereg főparancsnokságának: Győr, 1849. V. 6. *(Orsz. Levéltár:* H. T. 1849. — D. 827.)

rint, vagy a Vág, vagy a Rába vonalán, minél keményebben megvesse a lábát.

Majd, május 14-én, elkövetkezett Kosztolányi ezredes csallóközi hadosztályának, vaklárma okozta, szégyenletes megszaladása is, amelynek következtében a magyar megszállás vonala néhány kilométerrel hátrább került.[19] Ez volt a felsődunai hadsereg első *önkéntelen* hátráló mozdulata, amely semmiképen se volt alkalmas arra, hogy a várható osztrák támadással szemben valami nagy reménységet ébresszen.[20]

Jellachich, mint az a mondottak alapján megállapítható, nagyon is feketének látta az ördögöt, amikor olyan sötét színekkel pingálta le szűkebb hazája helyzetét. Dehát az ő érdeke ezt kívánta. Ezzel hajtotta a saját malmára a vizet s ezzel vélte legjobban megvalósíthatni hadműveleti terveit.

Hogy a bán Buda eleste, továbbá Bem és Perczel eltávozása után is Horvátország közvetlen védelmét tartotta legfontosabbnak, és hogy mennyire nem akart semmi áron a főhadműveletekbe avatkozni: azt csattanósan bizonyítja az a körülmény, hogy ő maga csak május 18-án indult el a derékhaddal Rumára,[21] tehát akkor, amikor Bem már ki is verte a délvidékről azt az osztrák hadtestet, amelynek éppen Jellachich hadseregével kellett volna együttműködnie. A titeli fennsíkon pedig csak június 3-án, tehát Perczel visszavonulása után, ütötte fel főhadiszállását.

Most érkezett el az az alkalom, amikor Jellachich gyors és merész előretöréssel hátbakaphatta és szétverhette volna a Temesvárt körülzáró gyönge magyar haderőt, amivel feladatának legalább egy részét meg is oldotta volna. Ámde a bán effajta kemény fába nem merte vágni a fejszéjét és nem volt az a hatalom, amely őt a titeli fennsík közeléből ki tudta volna, ilyen célra mozdítani. A legolcsóbb és így a legsilányabb megoldást választotta és a két vár felmentése, valamint Erdély visszafoglalása érdekében akkor se, később se, tett semmit.

Ne tévesszen meg senkit a rácországi átvonulással egy füst alatt elgondolt eszék-budai, vagy eszék-komáromi hadművelet se, mert Jellachich sohasem volt a merész elhatározás és gyors cselekvés embere, legalább is a harctéren nem. Nagyon

[19] *Kosztolányi* igazoló jelentése: Buda, 1849 május 23. *(Orsz. Levéltár:* H. T. 1849. — D. 815.)

[20] A veszteség nem volt ugyan nagy (mindössze 26 ember és négy ló), de annál nagyobb kárt okozott a Komáromig szaladt vészhírterjesztőknek a valóságot elferdítő, ijedségsugalmazta oktalan beszéde. (U. o.)

[21] Ezt az osztrák fővezér határozottan rosszallotta is. *(Welden* Jellachichnak: Pozsony, 1849 május 12. *K. A.* Feldakten der öst. Hauptarmée, 1849. Fasc. 5, No. 307.)

valószínű tehát, hogy ez a támadás, amely kellő gyorsasággal és nyomatékkal végrehajtva, a felsődunai magyar hadsereget katasztrófaszerűen érhette volna, valójában csak valahol a hadműveleti terv saroglyájában húzódott meg, s az északi orosz segítség megindulása előtt úgyse volt megvalósítható. Ha mármost a rácországi átvonulás lehetőségeit vizsgáljuk, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy ez az ige papiroson könnyen testté válhatott ugyan, de a valóságban nagyon is kellemetlen akadályai lehettek volna.

A terv úgy szólott, hogy az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtest Turnu-Severinnél egyesülve, Orsovánál keljen át a Dunán s annak déli (jobb) partján hatoljon Belgrádig; onnan a Száván áthajózva, vonuljon Eszékre. Eszék lett volna azután a kezdőpontja egy Buda vagy Komárom (avagy mind a kettő) ellen induló hatalmas támadásnak. Ezt az utóbbit azonban — mint már említettem is — nem szabad nagyon komolyan venni.

A terv részleteire áttérve, meg kell állapítanunk, hogy az Alduna szorosában, a folyam déli partján, nem volt (s most sincs még) összefüggő út az Orsovával szemben levő Tekija s a szoros nyugati végét jelző Golubac (Galambóc) között.

Traianus római-császár (98—117 Kr. u.) volt az egyedüli, aki a Duna legnehezebb szakaszán: „montibus excisis, amnibus superatis, viam fecit". Óriási munkával útat vágatott a sziklafalakba, de nagy művének javarésze megsemmisült s megmaradt összefüggéstelen darabjai se járhatók. Csak egy-két évvel a világháború előtt fogtak hozzá, bizonyára stratégiai okból, a rácok, egy aldunamenti nagy országút építéséhez, amelynek a galambóci szép várrom alsó része is áldozatául esett. Így tehát az a gondolat, hogy a szövetséges hadak Orsovánál keljenek át a Dunán, s annak jobbpartján haladjanak tovább, technikai okokból is lehetetlen volt, de nem volt lehetséges katonai okokból se.

Orsovát ugyanis, május 16-án délelőtt 10 órakor, magyar csapatok szállották meg,[22] amelyek ott mindenféle áthajózást meghiúsítottak volna. Sőt Puchner és Malkowsky altábornagyok úgy tudták, hogy az Allion-hegy déli végén, vagyis Orsova és Verciorova közé, is befészkelte magát egy magyar

[22] A 27. és 78. zászlóalj, a 11. huszárezred 3-ik százada, továbbá 2 darab 6 ℔, 4 darab 3 ℔ ágyú és 2 darab 7 ℔ tarack, mindössze 2198 ember 222 lóval, Herkalovits András alezredes parancsnoksága alatt. (*Gyalókay* lt.) Ada-Kaleh várában — természetesen — török őrség maradt.

csapat.[23] Ez ugyan nem volt igaz, de egy argumentummal több az ottani áthajózás ellen. Az átkelésnek ilyenformán, taktikai és technikai okokból egyaránt, Orsovától keletre kellett történnie; annyival is inkább, mert Tekija s a most leírandó másik út között se volt, ágyúval is járható, összeköttetés sehol.

Erről a kérdésről szólva, természetes, hogy nem mostani, hanem régibb, az akkori eseményekkel legalább is közel egykorú, térképekhez kell folyamodnunk.

Magyarországnak 1806-ban készült s 1849-ben még széltében használt térképe[24] Oláhország és Belgrád között csupán egy utat tüntet fel, azt t. i., amely a Calafattal ezemben levő Widdinből kiindulva, a Golubinski-Planinán és Rudnán át a Lisac-Planina déli lejtőjére, onnan pedig részben a Pek völgyén, Posarevacra visz.

Ez azonban az 1856. évi s az 1849-i viszonyoknak alkalmasint jobban megfelelő Scheda-féle térképen — legalább is ilyen egyenes irányban — nincs meg.[25] Schedánál arrafelé csak egy csavargós rossz öszvérút van, amelyen se ágyúk, se málhásszekerek nem járhatnának. Volna azonban ezen a térképen egy másik — valamivel jobbnak látszó — út is, amely Turnu-Severinnel[26] szemben, Cladovonál (Fet-Islam) kezdődik s Brza-Palankán át mint országút visz fel a Golubinski-Planina gerincére; onnan azután gondozatlan szekérút alakjában halad lefelé D. Milanovacra. Az utóbbi helyről már csak mint rossz öszvérút kapaszkodik fel a Gerdab-Planinára s a Lisac-Planina gerincéről egy — északra tartó s a Dunába torkolló — patak mentén mint dűlőút folytatódik a golubac—gradistei országútig.[27]

Ez az országút Posarevacon át a Moraváig tart, de már a Morava és Kolarj között újra csak egy dűlőutat látunk. Azonban Kolarj és Belgrád között megint valami országút-féle van.[28]

[23] *Puchner* Jellachichnak, továbbá *Malkowsky* jelentése: Cerneti, 1849 május 18. (*K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 19. és 21.)

[24] *Mappa Novissima Specialis ac Postarum Regnorum Hungariae, Croatiae, Slavoniae et Magni Principatus Transilvaniae.* Viennae, in officina Artarianae et Comp. 1806. (Kb. 1 : 902.000.)

[25] „*General-Karte des österreichischen Kaiserstaates.*" (1 : 576.000. XIV. lap.)

Az 1806-i térképen feltüntetett helységek nagyrészét meg se lehet találni Scheda térképén.

[26] Ennek szomszédságában, Cernetinél, táborozott a Dél-Magyarországból kivert osztrák hadtest.

[27] Ezt az utat rajzoltam a mellékelt hadműveleti vázlatba. Ha az átvonulás terve megvalósul, az orosz és az osztrák hadtest alkalmasint erre szorult volna.

[28] Az egész út, Cladovótól Belgrádig, körülbelül 277 km.

A Lisac- és Gerdab-Planinától délre eső Pek völgyének Majdanpek és Neresnica közötti szakasza — úgy látszik — járhatatlan volt. De a Lisac-Planináról, egy öszvérúton, a Pek völgyében levő Neresnicára ereszkedve, szintén ki lehetett a Duna partjára, Gradistera, jutni.

Ismerve a balkáni állapotokat, bátran kimondhatjuk, hogy a most leírott út nagyobb részén nem lehetett tüzérséget és normális hadiszekeret vontatni; de még megrakott parasztszekeret (honvédül: országos járművet) se. Sőt nagyon valószínű, hogy sok helyen a lovasság is csak gyalogszerrel, libasorban, haladhatott volna.

A tüzérség, a lövőszer, az eleség és a málha szállítására tehát nem maradt más közlekedővonal, mint maga a Duna. Minthogy azonban Orsova május 16-ika óta magyar kézben volt s a folyam — egész szélességében — az ágyúk hatásos lövőtávolságába esett, ez a szállítás se lett volna egykönnyen lebonyolítható.[29]

Fokozta a nehézséget ráadásul az is, hogy az akkor még teljesen szabályozatlan Aldunán csak nagyon sekélyjárású és kis teherbírású hajók uszkálhattak. Sőt a Puchner rendelkezésére állott két vontatógőzös felfelé egyáltalán nem is bírt uszályt vontatni.[30]

Így tehát a szállítás, a vázolt viszonyok között, nemcsak veszedelmes, hanem nagyon hosszantartó is volt s nagy kérdés, hogy a hegyen-völgyön gyalogszerrel haladó csoport a Dunán hajókázó és Orsova alatt valahogyan átsiklott másik csoporttal hol és mikor találkozhatott volna?

A bánnak ez a kedves terve nem is volt hosszúéletű. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy bármekkorák voltak is katonai akadályai, nem ezek, hanem a kipattantott diplomáciai bonyodalmak buktatták meg. Hogy ezt megérthessük, vissza kell térnünk egy pillanatra az erdélyi első orosz megszállás körülményeire is.[31] Magukat az eseményeket pedig — a hétköznapi szokástól eltérve — a világtörténelem keretébe kell foglalnunk.

Ismert dolog, hogy Angol- és Franciaország már kezdettől fogva nem jó szemmel nézte, hogy az oroszok Moldva- és Oláhországot megszállották. Mikor pedig erről a — semlegesnek nyilvánított — területről Erdélybe rontottak: nemcsak Törökország, hanem az említett két nagyhatalom is tiltako-

[29] A Duna szélessége, a Cserna torkolata táján, 5—600 lépés. A hatfontos táboriágyú legnagyobb lövőtávolsága: 1400 lépés.

[30] *Malkowsky id.* jelentése. (*K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 19.)

[31] 1849 január 31-től március 28-ig. (*Gyalókay:* Az első orosz megszállás Erdélyben. — *Századok:* 1922. évf. 626—663. lap.)

zott a semlegességnek ilyetén való megsértése ellen.[32] A különben elég lanyha tiltakozás mögött azonban korántse a magyar ügy pártolása lappangott. Az angol és francia hivatalos körök, mint az az egykorú jelentésekből és utasításokból megállapítható, nagyon hűvösen, sőt ridegen kezelték a magyar szabadságharc kérdését, bárha az oroszok első beavatkozását rosszallották is. Anglia csak Törökország érdekében s Oroszország hatalmaskodása ellen avatkozott a dologba, Franciaország pedig főként azért, hogy a negyvennyolcadiki mozgalmakat elfojtani akaró Ausztria ehhez a munkájához ne kaphasson külső segítséget.

Azonban hiába volt minden akadékoskodásuk, mert Du Hamel altábornagy, a bukaresti rendkívüli orosz követ, nagyon jól keverte a kártyát s nagyon ügyesen és ravaszul tudta a különféle zavarokat saját hazája érdekében kihasználni. Gróf Nesselrode orosz külügyminiszter pedig egy jegyzékkel némította el az angol és francia kifogásokat.[33] Ebben a jegyzékben megállapította, hogy az orosz cárt nem valami hódító szándék, hanem csupán emberies gondolkodása indította Nagyszeben megszállására, meg akarván Erdély déli részét a magyarok dúlásaitól és kegyetlenkedéseitől óvni. Ezt a segítséget tehát sehogyan se lehet fegyveres beavatkozássá fújni fel. (?) Különben is a két város megszállása nem fog sokáig tartani[34] s az orosz csapatok azonnal kivonulnak, mihelyt nem lesz többé szükség reájuk.[35]

Ez a bonyodalom el is símult minden nagyobb lárma nélkül, azonban újra elmérgesítette a helyzetet az erdélyi osztrák hadtestnek török területre — már másodízben — történt menekülése (május 15.), amelynek híre nagyon kellemetlenül lepte meg Bukarestben nemcsak az oroszokat és törököket, hanem az angol és francia főkonzulokat is.[36] A váratlan esemény hatása annál is inkább bosszantó volt, mert Bem levelet írt Ómer pasának, az oláhországi török csapatok főparancsno-

[32] *Sir Stratford Canning* Pisaninak: Konstantinápoly, 1849 február 3. (*„Correspondence relative to the affairs of Hungary, 1847—1849.“* 37. lap.) Ezentúl ez a forrás = *„Correspondence“*.

[33] *Nesselrode* Br. Brunnow londoni orosz nagykövetnek: Szentpétervár, 1849 febr. 9. (*„Correspondence“:* 144—145. l.)

[34] Ebben igaza is lett, csakhogy nem úgy, ahogyan ő gondolta.

[35] Ezt válaszolta a minisztertanács 1849 febr. 26-i ülésén Hg. Schwarzenberg osztrák külügyminiszter is Bach miniszter kérdésére. (*Bécsi házi, udvari és állami levéltár:* A minisztertanács jegyzőkönyve, 4. pont. Kab. Z.—722., Min. Z.—584/49.)

[36] *Dorsner* ezr. jelentése: Bukarest, 1849 május 21. (*K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 25.)

kának, amelyben az odafutott osztrák hadtest lefegyverzését kérte.[37]

Omer pasa ugyan nem volt magyarbarát, sőt szláv származású és — az oláhok szerint — könnyen megvásárolható ember lévén, mindenkor inkább az oroszok szekerét tolta.[38] Ámde Fuad Effendi, a porta bukaresti rendkívüli követe, továbbá a konstantinápolyi angol és francia nagykövetek is, komoly zavaroktól tartottak arra az esetre, ha Puchnernek — netalán orosz csapatokkal is megtámogatott — hadteste újra Oláhországból akarna Erdélybe vagy Dél-Magyarországba hatolni.

Omer pasa, rögtön az osztrákok visszavonulása után, török csapatokat küldött Orsova felé, amelyek ugyan bizonyára Bemnek török földre való betörését voltak hivatva meggátolni,[39] de Puchner attól tartott, hogy az osztrák hadak előnyomulásának is útját állhatják.[40]

Kétségtelen, hogy a porta — alighanem Ali pasa, külügyminiszter, javaslatára — már azzal a tervvel is foglalkozott, hogy az osztrákok ügyében tanácskozást hív egybe s ha a többi hatalmak képviselői is hozzájárulnak, lefegyverzi és Oláhország különböző részeiben osztja szét Puchner hadtestét.[41] Tudjuk jól, hogy ez a terv se vált valóra.

Anglia és Franciaország már a márciusi események után — még pedig az oroszok készülődéseiből — gyanította, hogy a cár minél hamarabb igyekszik majd kiköszörülni a hadserege tekintélyén esett csorbát, akár egy újabb erdélyi, akár egy bánáti betörés útján.[42]

[37] *Puchner* Jellachichnak: Craiova, 1849 május 24. *(K. A.:* i. h. 140. V. 21.)

[38] *Omer pasa* — eredeti nevén *Lattas Péter* — 1806-ban, a horvátországi Plaskiban született. Mint zászlós szolgált a cs. kir. 3. (ogulini) határőr-gyalogezredben, de 1833-ban Törökországba szökött s a mohammedán hitre tért át. Az 1839/40. évi syriai hadjáratban már tábornok, 1848-ban pedig a dunai fejedelemségek katonai kormányzója. 1852-ben Montenegró ellen harcolt, majd az 1852/53. évi orosz-török háborúban, valamint a krimi háborúban is, a török sereg fővezére volt. 1867-ben a krétai lázadást fojtotta el. 1871 április 18-án halt meg.

[39] *Anul 1848 în Principatele Române:* VI. 157. l.

[40] *Puchner* Jellachichnak. *(K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 21.)

[41] *Pisani* Canningnek: Pera, 1849 március 28. *(Correspondence:* 224. l.)

[42] Az oroszok, a nagyszebeni kudarc hírére, 12.000 főnyi erősítést akartak Nagy-Talmácsra indítani. *(Colquhoun* főkonzul Canningnek: Bukarest, 1849 március 16. „*Correspond.*": 169. l.)

Erő lett volna hozzá elég, még ha a moldva- és oláhországi tudósítások egy kissé el is vetik a sulykot: „Numârul trupelor ruseşti în ambe Principate se suie la 97 de mii, în ziele aceastea

Azonban, br. Brunnow londoni orosz nagykövet nyilatkozata szerint, a cárnak ezúttal nem volt olyas szándéka, hogy — a nagyszebeni vereség megtorlásául — újra Erdélybe nyomuljon s akár ott, akár Magyarországon, a „polgárháborúba" avatkozzék.[43]

Az is igaz, hogy az erdélyi osztrák hadtest egyedül — orosz segítség nélkül — tört be április elején a Bánátba,[44] ámde újabb balsikere megint csak homloktérbe tolta az orosz beavatkozás gondolatát[45] s — mint Fuad Effendi Colquhoun angol főkonzulnak mondotta — Du Hamel már május 25-e táján utasítást kapott, hogy Dél-Magyarországra orosz csapatokat indítson. Az indulás napja május 30. lett volna, de az utolsó pillanatban érkezett ellenparancs, további rendelkezésig, elhalasztotta azt.[46]

Feltűnő, hogy az eddig francia és angol befolyásnak hódoló Fuadot most egyszerre Du Hamel igézete fogta meg. Mikor ugyanis Colquhoun angol főkonzul megkérdezte tőle: vajjon a porta hozzájárult-e ahhoz, hogy az oroszok újra az ő birodalmából csináljanak hadműveleti alapot? — Fuad kijelentette, hogy nem hiszi, legalább is nem hallott róla, hogy Orosz- és Törökország ebben is megegyezett volna már. De, bárha neki semmiféle utasítása nincs, nem tartja szükségesnek, hogy valami akadályt támasszon, mert az orosz hadak felvonulása legalább is 24 napig tart; így hát van rá idő bőven, hogy Konstantinápolyból értesítést és parancsot kaphasson.[47]

Vajjon miért nyergelt át Fuad egyszerre ilyen gyorsan és alaposan? Az Orosz- és Törökország között 1849 május 1-én

se mai aştepta să treacă pe la Sculeni şi pe la Lipcani vreo 17 mii de infanterie şi cavalerie." (1849 márcus 23-án kelt jassy-i tudósítás: „*Anul 1848.*" VI. 152. l.)

[43] *Palmerston* Canningnek: London, 1849 április 24. („*Correspondence*": 182. l.)

[44] Az osztrák hadtestről Fontblanque belgrádi angol főkonzul nagyon rossz híreket hallott: „They are described, as having scarcely ammunition for one day, and for the most part so demoralized, as to be far more disposed to join the Magyars than to resume operations against them." (*Fontblanque* Palmerstonnak: Zimony, 1849 április 22. „*Correspondence*": 190. l.)

[45] *Colquhoun* Palmerstonnak: Bukarest, 1849 április 26. (U. o. 220. lap.)

[46] „The Russian forces were to have marched for Little Wallachia and the frontier of the Banat as to morrow, but it appears counter-orders have ben received *to await further intstructions.*" (*Colquhoun* Palmerstonnak: Bukarest, 1849 május 29. („*Correspondence*": 220. l.) Ezen a napon kellett volna megindulnia, Pozsony felől, az osztrákok támadásának is.

[47] U. o.

létrejött balta-limani szerződés alig magyarázhatja meg. Igaz ugyan, hogy ez, a további szükség tartamára, meghosszabbította Oláh- és Moldvaország orosz-török megszállását, de ez a meghosszabbítás — mint az a IV. §-ból világosan kitűnik — csupán *védő* intézkedés volt, mert arra kötelezte a két szerződő országot, hogy mindaddig, amíg kell, 25—35 ezer főnyi haderőt tartson mindenikük a két dunai fejedelemségben, hogy azt bármiféle *külső támadástól* is megvédhessék.[48]

Most azonban félre nem magyarázható *orosz támadás* állott küszöbön Magyarország ellen, amiről az említett szerződésben szó sincs. Fuad „Pál-fordulását" tehát nem ez, hanem valami más, alkalmasint az orosz rubel, okolhatta csak meg.

A készülőben levő diplomáciai zavarodást Fuad most idézett nyilatkozata nem szüntette meg, sőt az csak akkor hágott igazán tetőfokra, amikor kitudódott, hogy Jellachich — Puchner hadtestével együtt — az orosz segítséget is Rácországon át akarja a maga számára útbaindíttatni.

Sir Stratford Canning, konstantinápolyi angol nagykövet nagyon veszedelmesnek tartotta ezt a játékot, amelynek következtében Törökország — akaratán kívül és hivatalosan kinyilatkoztatott semlegessége ellenére is — háborúba sodródhatnék s ilyenképen az eddig érintetlen Rácország is harctérré válhatnék.[49] A porta iránti részvét hátterében bizonyára ott lappangott az az aggodalom is, amelyet a délszlávok lakta Rácországnak netaláni orosz megszállása okozott a Balkán sorsát intézni és szabályozni akaró angol és francia diplomaták körében.[50].

[48] *Acte, şi documente relative la istoria renascerei României:* I. 357—360. l.

Megemlítem, hogy már az 1833 július 8-án kötött unkiar-iskelessi-i szerződés III. pontja kötelezte Oroszországot, hogy szükség esetén — akár szárazföldön, akár tengeren — akkora segítséget adjon Törökországnak, amekkora csak kell. (U. o. 333. l.) Ez a szerződés azonban leginkább az Osztrák-Magyar monarchia ellen irányult.

[49] Ces circonstances menacent si directement de compromettre la neutralité de la Porte et d'exposer les populations de ses frontières à toutes les calamités de la guerre, et tendent si manifestement à entraîner l'Empire Ottoman dans les déplorables complications qui ont déjà porté le trouble et l'affliction dans plusieurs Etats de l'Europe, que je ne saurais les envisager sans une extrème inquiétude. *(Canning* Pisaninak: Pera, 1849 május 31. „*Correspondence*": 226—227. l.)

[50] A Rácországon át tervezett felvonulás s az ott akkor el nem maradható orosz megszállás a baltalimani szerződést is meghamisította volna, amely határozottan csak Moldva- és Oláhország megszállására jogosította Oroszországot.

Oroszország balkáni álmai sohase illettek Angol- és Franciaország terveibe. Nem ok nélkül tartottak tőle, hogy ha a cár hadai Rácországban, továbbá Horvát-Szlavonországban — tehát délszláv területen — is megvetik a lábukat, a féltve őrzött keleteurópai egyensúly tüstént felbillen. Ezért volt tiltakozásuk ezúttal sokkal nyomatékosabb és ennélfogva hatásosabb is, mint az elmult télen, amikor csupán Erdélyről volt szó, ahol — szláv lakosság hiányában — az orosz megszállásnak úgyse volt semmi gyökere.

Az öreg Puchner, aki pedig — egyik-másik magyar forrás szerint — ugyancsak korlátolt ember volt, ezúttal is nagyon józanul ítélte meg a helyzetet. Mint Jellachichnak írja, a bukaresti hangulatból következtetve *most már az is megtörténhetnék, hogy Angol- és Franciaország a leghatározottabban tiltakozni fog az oroszoknak mindennemű, török földön kezdődő vállalkozása ellen, s akkor az Erdélynek szánt segítség is csak Bukovinából, tehát osztrák területről indulhatna meg.*[51]

Fokozta az izgatottságot az a valónak bizonyult hír is, hogy Theodorovic tábornok osztrák-rác hadosztálya, amelyet Perczel május 7-én Tomasovácnál megvert, Szurduknál a Duna jobbpartjára volt kénytelen átkelni;[52] a hadosztály jobbszárnyának egy része pedig — Pavelic őrnagy vezetésével — rác területen át vonult vissza Zimonyba[53] s így a török birodalomnak most már ez a része is a hadak útjává lett.[54] Ebben a kényes ügyben az utolsó szót — a porta parancsára — a rác kormány mondotta ki, váratlanul és határozottan tiltakozva minden további átvonulás ellen, aminek azonban — a diplo-

[51] *K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 21. Erről különben az erdélyi magyar hadsereg parancsnoksága is hallott: „...Ma értesültem egy Vöröstornyon állomásozott Vadász kapitány által, ki pár nap előtt Ibráhim Béget Kininbe meglátogatta, hogy a Muszkák Oláhországból nem törnének bé, mivel az Angolok, Francziák és Törökök ellentmondottak volna.“ *(Czetz* tbk. Kossuthnak: Nagyszeben, 1849 május 24. — *K. A.* Feldakten der ung. siebenbürg. Armée 1849. Fasc. 6. Nr. 1 a.)

[52] *Malkowsky* id. jel. *(K. A.* u. o. 140. V. 19.)

[53] *Gelich:* i. m. III. 302. l.

[54] „...les débris d'une autre division des armées Impériales auraient traversé la ville de Belgrade, pour arriver à Semlin. Il est même à supposer que la territoire Ottoman ne serait pas à l'abri d'une violation qui devrait resulter du passage du Danube par une partie des forces alliées pour traverser la Servie Turque, et faciliter le succés des opérations projectées sur la rive gauche du fleuve.“ *(Canning* Pisaninak: Pera, 1849 május 31. — *„Correspondence“:* 226. l.) Jellemző a török viszonyokra, hogy a belgrádi pasa jelentése mélységesen agyonhallgatta ezt a fontos eseményt. *(Pisani* Canningnek: Pera, 1849 május 28. — U. o. 224. l.)

máciai zavaroktól való félelmen kívül — még egy másik oka is volt: Rácország, továbbá Moldva- és Oláhország, mint hűbérállam, akkor még a portától függött, de az osztrákok mégis elkövették azt a tapintatlanságot, hogy a szóbanforgó kérdéseket — Törökországot mellőzve — közvetlenül az oláhokkal és a rácokkal kezdették tárgyalni. Természetes, hogy a törökök megorroltak érte, s így eggyel több okuk volt arra, hogy Jellachich hadműveleti tervét — éppen megvalósulása küszöbén — megbuktassák, még mielőtt Angol- és Franciaország ultimátumszerű beavatkozására kerülhetett volna a sor.

Május 25-e óta nem is volt többé Jellachich első tervéről szó, mert Lüders, aki eleinte pártolta a bán eszméjét,[55] bizonyára felsőbb helyről kapott intésre, köpenyeget fordított, s maga is a leghatározottabban ellenezte a Rácországba irányuló hadműveletet.[56]

Nem tartozik ugyan közvetlenül Jellachich javaslatához, de azzal egyszerre lévén megvitatás tárgya, néhány szóval meg kell emlékeznünk a másik hadműveleti tervről is, amelyet Ferenc József császár adott Lüders tudtára.

Ez, mint már hallottuk, azon sarkallott, hogy az oroszok (Puchnerrel együtt) Orsovánál jöjjenek be Magyarországba s azután a Tisza jobb (nyugati) partján hatoljanak Szeged felé. Ezt a mozdulatot valószínűen Jellachich hadműveleti alapja — a titeli fennsík — irányában kellett volna végrehajtani, hogy a Tiszán való átkelés mindenféle ellenséges behatás nélkül történhessék meg. Iránya tehát: Orsova—Mehádia—Bozovics—Szászkabánya—Fehértemplom, onnan pedig Uzdin—Perlasz—Titel, vagy legészakibb lehetőség gyanánt: Fehértemplom—Tomasovác—Nagybecskerek—Törökbecse lett volna. Ez a terv azonban se Lüdersnek, se a bánnak nem volt inyére.

Jellachich, ha már nem sikerült az V. orosz és az erdélyi osztrák hadtestet Horvátország közvetlen védelmére megkapnia, legalább szűkebb hazája közelébe — a Bánátba — igyekezett csalogatni mind a kettőt. Azt gondolta, hogy ilyen-

[55] *Dorsner* ezredes jelentése: Bukarest, 1849 május 21. és június 27. *(K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 25.)

[56] „Prenant en considération toute la gravité des inconvenients que je viens d'exposer et ayant reçu de S. M. la latitude d'agir selon les circonstances et d'après les combinaisons que je trouverai les plus pratiquables, je me suis arreté sur le projet que j'avais dans le temps soumis à S. M. et d'après lequel j'ai choisi la ligne d'opération par la Transylvanie." *(Lüders* Jellachichnak: Bukarest, 1849 május 25. — *K. A.* u. o. 140. V. ad 16.)

formán majd neki se kell Horvátországból kimozdulnia, s ezzel együtt Erdélynek — reá váró — felszabadítása is lekerül a napirendről.

Ennek a tervnek akarta megnyerni, még június 1-én is, az akkor már makacsul elleneszegülő Lüders tábornokot.

III.

Az a terület, amely — a bán kívánsága szerint — alkalmasint sorsdöntő események színpadjává válhatott volna, a Maros, a Tisza és a Duna vize s a Kárpátok határgerince közé esik.

Ezt a négyszöget a fehértemplom—temesvár—aradi országút két, egymástól teljesen különböző részre osztja. Nyugati fele egészen sík, amelyen — vízmennyiségénél fogva — csak a Temes és a Béga alkot nagyobb akadályt. Másik fele keleti irányban mindegyre emelkedő domb-, majd hegyvidék, amely az ország határán már a magas hegység típusába megy át.

Érdekes, hogy ez a terület nem is egy, hanem három különböző hegyrendszerhez tartozik. Ugyanis a Temes forrásvidékétől, továbbá a Mehadicától s a Cserna alsófolyásától nyugatra eső rész, a Balkán-hegyrendszer legészakibb tagja, s a krassói (453 m), verseci (741 m), Plesiva (1144 m), Szemenik (1449 m), Lokva (726 m), Almás (725 m)[57] és Szretinye (1226 m) hegységre tagozódik. Ebbe a „Magyar Balkán"-ba a Pogáncs, a Berzava, a Karas és a Néra ásott egy-egy mély árkot, déli végét pedig a Duna vágta ketté, hátráló — részben barlangi — erosio útján.

A Bisztra, Temes és Béga völgye közé az ú. n. „Keleti középhegység"-nek a Maroson túl terjedő szakasza, a Ruszka-hegység, ékelődik,[58] míg a Bisztrától délre, a Temes, Mehadica és Cserna völgyétől keletre, a déli Kárpátoknak az a hatalmas láncolata nyúlik le a Dunáig, amelyet — összefoglaló néven — szörényi havasoknak szoktunk nevezni.[59]

Ha mármost Jellachich második hadműveleti tervét erre a vázlatosan ismertetett területre vonatkoztatjuk, akkor azt látjuk, hogy hadműveleteinek tárgya egy háromszög, melynek csúcsait Temesvár, Arad és Szeged jelzi. Az Orsova felől

[57] „Almás"-nak hívják a Néra-völgynek azt a hosszúranyúló kitágulását is, amelynek közepetáját Bozovics jelzi.
[58] Pagyes: 1380 m; Ruszka: 1359 m.
[59] Godean: 2229 m; Szárkő: 2196 m.

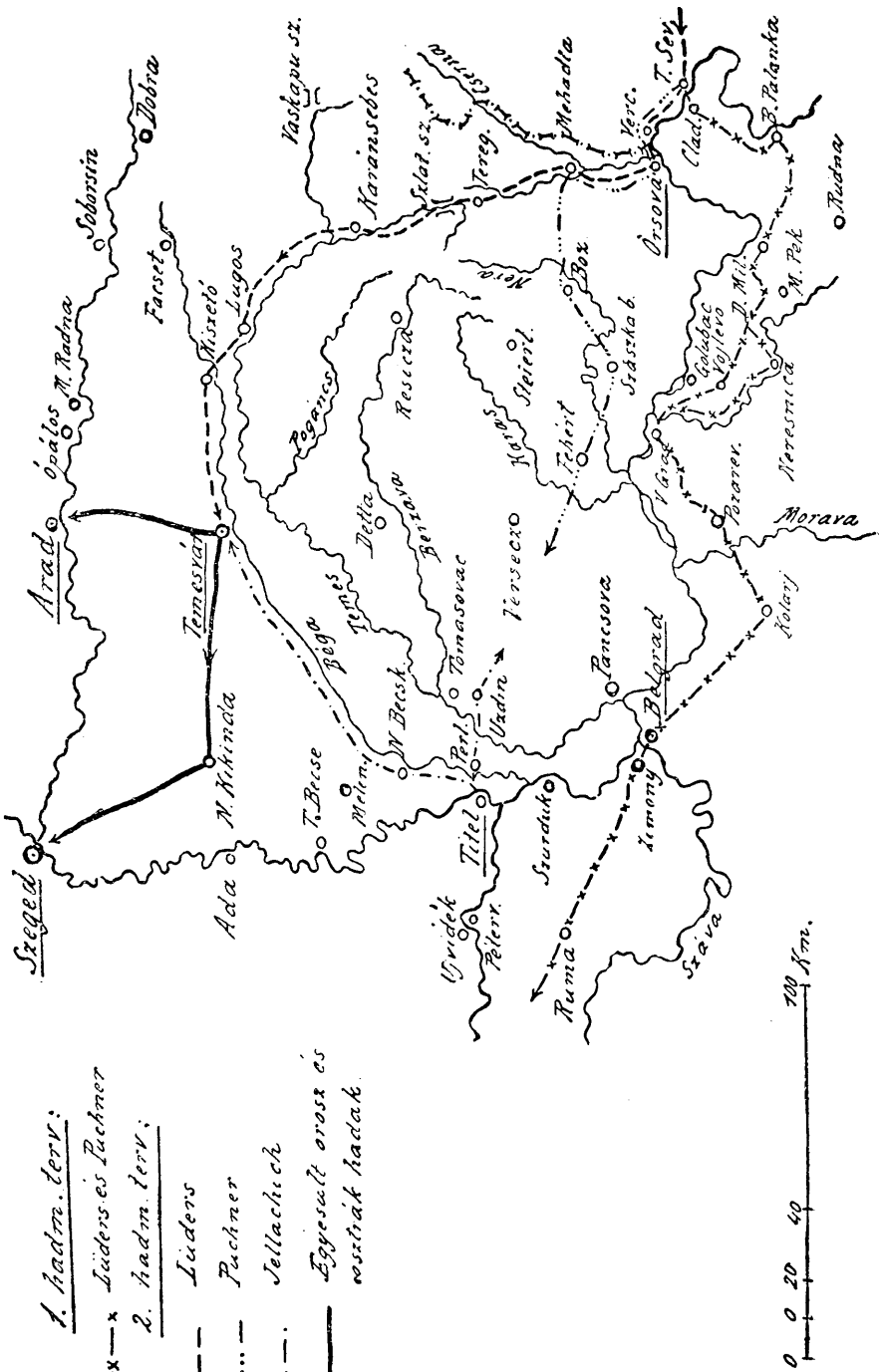
1. hadm. terv:
Lüders és Puchner
2. hadm. terv:
Lüders
Puchner
Jellachich
Egyesült orosz és osztrák hadak
Szeged
Arad
Ópálos
M. Radna
Soborsin
Dobra
Temesvár
Facset
Kiszetó
Lugos
Vaskapu sz.
Karánsebes
Szlat. sz.
Tereg.
Mehadia
Verc.
T. Sev.
Orsova
Clad.
B. Palanka
Rudna
M. Pek
Nera
Box
Szászkab.
Steierl.
Fehert
Resicza
Pogancs
Detta
Berzava
Temes
Béga
Tomasovac
Versecz
Uzdin
Pancsova
Belgrad
Kolarj
Morava
Pozarev.
Neresnica
Golubac
Vojlevo
D. Mil.
Kikinda
N. Kikinda
T. Becse
Melin.
N. Becsk.
Perl.
Titel
Szurduk
Zimony
Ada
Uvidék
Peterv.
Ruma
Szava
0 0 20 40 100 Km.

támadó hadsereg ide két, egymástól ugyancsak elágazó úton juthat el. Az egyik, a rövidebbik, az orsova—karánsebes—lugos—temesvári, a másik az orsova—mehádia—bozovics—fehértemplom—temesvári út.

Több nincs, mert a magyar Balkánon, Mehádiától északra, 1849-ben nem vitt még át egyetlen, hadiszekérrel is járható út se.[60]

Az orsova—temesvári út előbb a Cserna, majd a Mehádica völgyén felfelé haladva, Teregovától délre 609 m tengerszínfeletti magasságban kel át a Cserna és a Temes vízválasztóján.[61] A szlatinai szorosból kiérve, a Temes fokozatosan tágulóvölgyében Karánsebesre és Lugosra, s az utóbbi helyről — már sík területen — Temesvárra ér.

A másik út Mehádiáról — a Cserna és a Néra 457 m magas vízválasztóján át — Bozovicsra, s Szászkabányán át Fehértemplomba, onnan pedig sík földön Temesvárra visz.

Jellachich feltevése szerint Bem — aki Temesvárt körülzárta — mindössze 35—40.000 (!) főnyi sereggel áll a Bánátban.[62] Mindenfelé szabadon mozoghat s ennek az országrésznek valamennyi segítőforrását könnyen kizsákmányolhatja.

Ellenben a szövetségesek három egymástól távolesó csoportban vannak:

Jellachich, kb. 20.000 főnyi derékhadával, részint a titeli fennsíkon és a perlaszi táborban szállott meg, részint pedig útban van Rumáról Titel felé. Tőle tíz napi járásra, Orsovánál, a 8—10.000 főnyi osztrák hadtest,[63] végül onnan 14 napi járóföldre — Oláhországban — a 25.000 főnyi orosz hadtest tanyázik.

Bem tehát megteheti azt, hogy fölös erővel támadja meg a három csoport bármelyikét s tönkreveri, még mielőtt a má-

[60] Az Alduna északi (bal) partján végigfutó országút („Széchenyi-út") nem került a bán tervén számításba. Nagyon rossz hadműveleti vonal is, mert nagyobbára sziklába lévén vágva, csak imitt-amott lehet letérni róla észak felé. Délfelé, természetesen, sehol.

[61] A temesvár—orsovai vasútvonal a „Porta orientalis" nevű alagúttal törte át ezt a vízválasztót.

[62] *Jellachich* Lüdersnek: Ruma, 1849 június 1. *(K. A.* A. C. Sibenb. 140. VI. 1 b.)

Ezzel szemben a valóság az, hogy Bem csak 7²/₆ zászlóaljat, 9 lovasszázadot, 31 ágyút (és tarackot), mindössze 8212 embert és 1005 lovat vitt magával Erdélyből a délvidékre. *(Standes- und Dislocations Ausweis* der ung. siebenbürg. Armée auf den 8. May 1849. — *Gyalókay lt.)*

[63] Így írja Jellachich (i. h.), de tudjuk, hogy ez a hadtest akkor már nem Orsovánál, hanem Turnu-Severin szomszédságában táborozott.

sik kettő közbeléphetne. Hogy ez meg ne történhessék, a szövetségeseknek minél hamarabb egyesülniök kell, de ez — éppen a szóbanforgó esetben — nagyon nehéz.

Jellachich belátja, hogy a Rácországon való átvonulásnak sok és kellemetlen akadálya lett volna; erről tehát lemond, de annál nagyobb buzgalommal igyekszik az orosz hadtestparancsnokot az Erdélyen átmenő hadműveleti vonalakról lebeszélni.

El akarja vele hitetni, hogy semmiféle más úton nem lehet könnyebben Erdélybe törni, mint Orsován, Karánsebesen és a Vaskapuhágón át, mert *a délmagyarországi hegyek kevésbbé alkalmasak a védelemre* (?) *s azonkívül Jellachich kezében van a megerősített perlaszi tábor is, ahonnan a hegyszorosokat hátulról lehet fenyegetni.*

Abban a feltevésben, hogy Orsova pár nap mulva újból Puchner kezében lesz, természetesnek tartja, hogy az erdélyi osztrák hadtest Mehádián s a Néra völgyén át Fehértemplomba nyomuljon s onnan Perlasz irányában igyekezzék az osztrák déli hadsereggel kapcsolatot létesíteni. Puchner tehát meghiusíthatja Bemnek minden olyan kísérletét, hogy a most említett úton haladva, megszállja Orsovát, a már bevonult orosz hadtest háta mögött.

Egyébiránt, ha a pillanatnyi szükség úgy kívánja, Orsovát is ki lehet egy időre üríteni, anélkül, hogy az ellenségnek haszna lehetne belőle.

Ilyenformán csakis Erdélyt kell majd „szemmeltartani", mert Temesvár nem szorul segítségre; sőt — felmentése után — a nélkül is túlságosan nagy őrségét csökkenteni kell, ami csak a mozgó hadsereg erejét fogná növelni.

Ha a déli osztrák hadsereg és az V. orosz hadtest egyesülten áll Temesvár vagy Arad előtt, könnyű dolog lesz a Tisza- és Maros-vonal kulcsát — Szegedet — elfoglalni s akkor az ellenség már csak két út közül választhat, még pedig olyanformán, hogy vagy Nagyváradra, vagy Erdélybe vonul vissza.

A döntés minden bizonnyal az arad—nagyváradi vonalon, tehát a síkságon lesz, ahol a bán és Lüders — az északi (orosz) s a nyugati (osztrák) hadsereggel kezetfogva — megsemmisítő csapást mérhet az ellenségre.

A „nagyháború" sorsa ilyenformán az Alföldön dűl el. Ha ez megtörtént, elesik Erdély is, amely többé nem is lehet nagyobbszerű hadiesemények színhelye.

Mindenki láthatja, hogy ez a hadműveleti terv, amilyen rövid és felületes, olyan biztató is, ha elhisszük mindazt, amit a bán állít.

Ha azonban egy kissé figyelmesebben vizsgáljuk és alaposabban boncolgatjuk a dolgot, akkor egészen más meggyőződésünk támad.

Mindenekelőtt is feltűnő, mennyire kapaszkodik Jellachich abba a feltevésbe, hogy Bem maga Dél-Magyarországon várja be az egyesült osztrák és orosz hadak támadását,[64] s hogy a különben jól működő kémrendszer milyen hamis híreket költött a bánáti magyar sereg erejéről.

Hivatalos, tehát hiteles okmányok alapján tudom a valóságot megállapítani, amely a május 29-től június 2-ig terjedő — vagyis éppen szóbanforgó — időre vonatkoztatva, a következő volt:

A gróf Vécsey Károly tábornok[65] parancsnoksága alatt állott V. hadtestből $3^5/_6$ zászlóalj, hat lovasszázad és 34 ágyú Temesvár ostromával foglalkozott.[66]

Aradot $2^2/_6$ zászlóalj (2548 ember), egy lovasszázad (147 lovas) zárta, 32 ágyúval, körül.[67]

Ugyanebből a hadtestből a Maros völgyén — Soborsinnál — három gyalog-, fél lovasszázad állott,[68] három ágyúval, az oláhok szemmeltartása végett.

Ez mindössze $6^4/_6$ zászlóalj, $7^1/_2$ lovasszázad, 7791 emberrel és 1957 lóval. Ha ehhez, *a május 31-én szerkesztett hadrend alapján*,[69] a hadtestparancsnokság 35 emberből és 20 lóból, a tüzérség 752 emberből és 421 lóból, továbbá az utászok 46 főből álló létszámát hozzáadjuk: eredményül 8624 embert, 1498 lovat és 69 ágyút kapunk. Ennyi volt az egész V. hadtest.

Bem, csapatainak egy kis részével, már május 29-én útban volt vissza, Erdély felé. Délmagyarországi haderejének zöme — $6^1/_6$ zászlóalj, $6^1/_4$ lovasszázad és 23 ágyú[70] — „erdélyi hadosztály" néven olvadt a IV. (Perczel) hadtestbe, amelynek többi része május 22—25. között már a titeli fennsíkot tá-

[64] Ugyanezt hitte Lüders is. (*„Rapport des Commandeurs des 5. Inf. Corps G. d. I. Lüders, an S. K. Majestät:* Bukarest, 1849 május 25. — *K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 15.)

[65] Aradon halt vértanuhalált, 1849 október 6-án.

[66] 4672 ember 840 lóval. A tüzérség ember- és lóállománya nélkül, mert ezt a hebehurgyán készült magyar hadrendek legnagyobb része következetesen kihagyja. (*5. Armee-Corps des Generalen Grafen Vécsey:* Ordre de bataille mit 2. Juni 1849. — *Orsz. Levéltár:* H. T. 1849-D. 823.)

[67] Arad vára csak június 28-án kapitulált; Temesvár azonban mindvégig nem.

[68] 571 ember 70 lóval (a tüzérség nélkül).

[69] *Orsz. Levéltár:* H. T. 1849-D. 823.

[70] 6880 fő, 916 lóval. — *„Standes- und Dislocations-Ausweis der ung. siebenb. Armée.":* Pancsova, 1849 május 29. — *Gyalókay lt.)*

madta, de eredmény nélkül, június 3-án pedig — Újvidéken át — Péterváradra vonult vissza.

Így tehát június 1-én, amikor Jellachich már többször idézett levelét írta Lüdersnek, se Bem, se Perczel nem volt többé a Bánátban s az ottani haderő, legjobb esetben is, csak 15.500 főből állhatott, ami a bán említette 35—40.000 embertől bizony nagyon messzire jár. Azt a veszedelmet tehát, hogy a délvidéki magyar sereg fölös erővel vetheti magát a szövetségesek valamelyik csoportjára, csak a rémlátás találhatta ki.

Attól, amitől komolyan kellett volna tartania, egyáltalán nem félt Jellachich: Erdélyt s annak katonai fontosságát nagyon kevésre becsülte s nem hitte, hogy onnan bármiféle zavaró behatás érje az Orsova felől Temesvár ellen irányuló hadműveletet.

Pedig már Lüders is találóan jegyezte meg, hogy Dél-Magyarország birtoklása mindaddig nincs biztosítva, amíg Erdély Bem kezében van.[71] Más helyen is kifejtettem már, hogy az oroszok és osztrákok semmit se okultak a téli és tavaszi erdélyi hadjárat tanulságain. Nem akarták elhinni, hogy az erdélyi magyar hadseregnek a Bánát csak mellékharctere lehet s hogy tulajdonképeni főfeladata a Királyhágón túl levő területhez köti. Látniok, vagy legalább is hallaniok kellett, milyen szívósan és ügyesen védelmezte Bem Erdélyt, amelyet — Gyulafehérvár kivételével — végre is megtisztított az ellenségtől. Tudhatták volna tehát azt is, hogy most se fogja hagyni magát s ott fog ellenségeihez férkőzni, ahol az nekik a legalkalmatlanabb lesz, anélkül, hogy Erdélyt kiürítené.

A térképre csak úgy futtában is rápillantva, láthatjuk, hogy az orsova—temesvári úton haladó orosz hadtest — a Vaskapuhágó felőli magyar támadás esetén — oldalmenetet hajt végre. Ilyenképen az oroszok, ha a bán szerint nem nagyfontosságú — de valójában könnyen védhető — teregovai hágón és a szlatinai szoroson jószerével átvergődtek is: a Bisztra völgyét, továbbá a dobra—facset—lugosi és a facset—kiszetói útat is kénytelenek megszállani, hogy nyugodtan haladhassanak tovább, Temesvár felé.[72]

Talán mondanom se kell, hogy Orsova erős megszállása se maradhatott el, hiszen ez volt az egyetlen összekötőkapocs az orosz hadtest és hadműveleti alapja — Kis-Oláhország — között. Éppen ezért nem tudom megérteni, hogyan írhatott a

[71] *K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. 15.

[72] *Malkowsky* mind a teregovai hágót, mind a szlatinai szorost könnyen védhetőnek és nagyon fontosnak tartja. (Id. jel: *K. A.* 140. V. 19.) Annál meglepőbb, hogy az osztrákok — május 14-én — kardcsapás és puskalövés nélkül hagyták el mindakettőt. (U. o.)

bán Lüdersnek olyasmit, hogy ha az orosz hadtest már bevonult, egyidőre baj nélkül üresen hagyhatja Orsovát. Az osztrák déli hadseregnek nem volt fontos Orsova, de annál fontosabb volt — a már elmondott okoknál fogva — az oroszoknak. Ha mindezzel számítunk, akkor rájövünk, hogy Lüders már csak jócskán megcsappant erővel érhetett volna Temesvár alá, amely körülmény további hadműveleteire is kedvezőtlenül hathatott volna.

Az erdélyi osztrák hadtest — mint hallottuk — villámhárítóul volt szánva valamely, az orosz balszárnyat Fehértemplom irányából fenyegető, támadás ellen. Jellachich, amikor ennek a kétszer megvert és kétszer kiüldözött hadtestnek ilyen súlyos feladatot szánt, már elfelejtette, hogy Weldennek küldött jelentésében maga is értéktelennek mondotta azt. (Lesújtó bírálatát egy — már idézett — angol hivatalos jelentés is támogatja.) Ha tehát csakugyan komoly baj kerekedik, ez a megtépett, agyonhajszolt, hadtest most is csak meghátrált volna Mehádia felé, oda — vagyis az orosz hadtest hátába vagy oldalába — terelve a nyugatról támadó magyar sereget is.

Jellachich, amint tervéből megállapítható, arra számított, hogy a perlaszi táborból majd hátbatámadja azt, aki Puchnernek Fehértemplom felől akarja útját állani.

El nem tagadható, hogy a perlaszi tábornak volt bizonyos katonai fontossága, amennyiben a titeli fennsík előretolt védőműve lévén, a Tiszán és a Bégán való átkelést biztosította, sőt Perlaszról a Temes átkelőhelyeit is könnyen szemmel lehetett tartani.[73]

Ámde, ha Jellachich főcélja az volt, hogy Temesvárnál Lüderssel egyesüljön, akkor a (szerinte) már csak 20.000 főre apadt működő seregből nem sokat szánhatott Perlasz megszállására, legalább is nem annyit, amennyi egy onnan meginduló támadáshoz kellett volna. Viszont a már Bozovics és Fehértemplom között haladó osztrák hadtestet Versecen, Oravicán, Steierlakon és Bozovicson át is el lehetett volna vágni az orsova—mehádiai úttól. Valami — Bem típusú — szemfüles vezér bizonyára meg is próbálta volna, még mielőtt Puchner a távoli perlaszi táborból segítséget kaphat.[74]

Ebből tehát vagy az következik, hogy az amúgy is rossz bőrben levő osztrák hadtest, kényszerűségből, két vonalon oszlik meg, s akkor éppen seholse elég erős; vagy pedig az,

[73] A perlaszi tábor, már 1848 őszén, ismételten jutott fontos szerephez. (*Gyalókay:* „A perlaszi tábor megvétele, 1848 szept. 2." — *Századok:* 1915. évf. 274—287. lap.)

[74] Perlasz—Versec: 95 km. Perlasz—Fehértemplom: 112 km.

hogy megáll az Almás-medencében, Bozovics táján, akkor pedig Perlasszal nem tud érintkezni.

De menjünk tovább. Mihelyt az V. orosz hadtesttel egyesült déli osztrák sereg Temesvárnál vagy Aradnál áll, könnyű lesz — a bán vélekedése szerint — a Tisza és Maros vonalának kulcsát, Szegedet, elfoglalni, mert akkor már, Erdély szemmeltartásán kívül, úgy sincs egyéb dolguk.

Amennyire nem lehet elfogadni Jellachich egyéb okoskodásait, annyira nem válik be az se, amelyet Szeged elfoglalásához fűz. Szeged Temesvártól 111 kilométer, Aradtól 97 kilométer távolságban, a Tisza jobb (nyugati) partján van. Ott már a Tisza vize jókora akadály; Szegeden pedig akkor még állott a régi vár. A város körül volt sáncolva, sőt az újszegedi hídfő is meg volt valamennyire erősítve.

Ennélfogva a folyón való átkelés és a város elfoglalása — csak félig-meddig arravaló védőt feltételezve is — nem lett volna könnyű dolog.

Szeged tehát csak akkor eshetik el olyan könnyűszerrel, 177 ha — Arad és Temesvár elveszte után — üresen maradna, amit azonban bajos volt feltételezni, de elhinni is. Hogy Szegeddel mi történjék, az nemcsak Jellachichtól és Lüderstől, hanem a különféle magyar hadseregek viselkedésétől is legalább annyira függött.[75]

Csakis az általános, előre soha meg nem határozható stratégiai helyzet dönthette el, vajjon a Temesvár és Arad táján megvert déli magyar hadsereg Szegedre, vagy — mint a bán gondolta — Nagyváradra avagy Erdélybe húzódik-e vissza? Nem volt tehát egyáltalában bizonyos, hogy a háborút bevégző nagy csatának éppen az arad—nagyváradi vonalon *kell* megtörténnie, ahol Jellachich akarta volna a mindenfelől odagyűlt magyar hadsereget — Lüdersszel, a Pest felől jövő Haynauval, továbbá az észak felől érkező Paskiewitsch-sel egyesülve — összeroppantani.

Ezzel tulajdonképen meg is cáfolta azt, amit előbb állított, hogy t. i. a magyar sereg — Arad, Temesvár és Szeged eleste után — Erdélybe *is* visszavonulhat. Mihelyt ugyanis Jallachich, Lüdersszel vállvetve, a Maros északi partjára szorította az ellenséget, feltétlenül elvágta azt a temesvár—lugos—

[75] Jellachich számítása alapján az oroszok június 20-a táján már magyar földön lehettek, akkorára azonban — Perczel (később Vetter altábornagy) parancsnoksága alatt — megalakult a IV. és V. hadtestből, valamint a péterváradi várőrségből kombinált (bácsbánáti) déli hadsereg is, amely 37½ zászlóaljból, 28 lovasszázadból — mindössze 36.800 főből — állott, 88 tábori ágyúval. (*Gelich:* i. m. III. 498. lap.)

facset—dobra—dévai és a temesvár—máriaradna—dévai úttól is. Sőt nagy valószínűséggel az arad—máriaradna—dévaitól is elzárhatta, mert egy Temesvárról Máriaradnára kellő időben indított erősebb különítmény, az utóbbi hely és Ópálos között, a Maros és a meredek hegylábak határolta keskeny sávon, bárhol könnyen megállíthatta volna a megvert s így bizonyára jócskán meglazított magyar hadsereget. A visszavonulásnak Aradról okvetlenül a most említett irányban kellett történnie, mert a mieink bizonyára nem akarták se a tüzérségüket, se a vonatjukat az ellenségnek odadobni. A Hegyes-Drócsa-hegységen ugyanis csak szétszedhető, vagy legalább is kis nyomtávolságú, tábori ágyúkat (tarackokat) lehet *akadálytalanul* átszállítani, ilyenek azonban 1849-ben még nem voltak. Málhás szekerek pedig egyáltalán nem járhattak a meredek és rossz — nagyobbára csak tönkővontatásra használt — utakon, így tehát a hegyeken csupán a gyalogság és a lovasság kelhetett volna át.[76]

Van ugyan Arad és Nagyvárad között még egy út Erdély felé, amely a Fehérkörös völgyén Brádra s onnan, a hegyeken át, Dévára visz. Ez azonban, Nagyhalmágytól kezdve, az oláh felkelés teljesen még ki nem hamvadt tűzfészkén haladt át s így a zavartalan és gyors visszavonulásnak sehogyan se kedvezett. Azután pedig a Fehérkörös völgyén már a Nagyvárad felől érkező orosz fősereg beavatkozására is lehetett számitani.

Jellachichnak az a feltevése, hogy az utolsó nagy harcnak Arad és Nagyvárad között kell lezajlania, már csak azért is sántikál, mert a magyar honvédsereg, minden hibája és fogyatkozása mellett se volt valami juhnyáj, amelyet ellenállás nélkül lehetett ide-oda terelgetni, s amely semmiféle zavaró meglepetést többé nem okozhatott. A nyári hadjárat a szövetségeseknek sok mindenféle számítását meghazudtolta, legjobban pedig a bánét, aki csak a Tiszától keletre számított valami veszedelemre, holott éppen az akkor már biztosnak

[76] 1897-ben, aránylag rövid darabon — Ágris és Kladova között —, megpróbáltuk a Hegyes-Drócsán való átkelést, de a két 75 M. 9 cm. — rendes nyomtávolságú és szét nem szedhető — tábori ágyúsüteget csak 24 órai késéssel tudtuk Máriaradnára juttatni s a lovak — a túlságos megerőltetés következtében — további 24 órára hasznavehetetlenek voltak. 1849-ben a felsődunai hadseregnek Komáromtól idáig hajszolt lovai már az első nagy kapaszkodónál feltétlenül kidűltek volna.

Tájékozásul megjegyzem, hogy az 1849-ben használt hatfontos gyalogoságyúnak egy-egy hámoslóra eső súlya körülbelül akkora volt, mint a 75 M. 9 cm tábori ágyúé. A tizenkétfontos gyalogoságyú azonban jóval súlyosabb volt.

hitt talajon — a Duna és a Tisza között — támadta és verte meg őt Vetter, Kishegyesnél, július 14-én.

Az Alföldön vívott döntő csata — úgy mondja a bán — Erdély sorsát is megpecsételi, ahol ezután már nem is lehet nagyobb hadieseményre számítani. *A látszat,* ebben az egy pontban, igazat adott Jellachichnak, mert az erdélyi hadjárat kilenc nappal a temesvári csata s öt nappal a világosi fegyverletétel után — augusztus 18-án — csakugyan véget ért. De — ismétlem — ez a körülmény csak *látszóan* igazolja a bán számítását. *Így történt a dolog, annyi bizonyos, de éppen annyira kétségtelen az is, hogy nem kellett volna így történnie,* még akkor se, ha az V. orosz hadtest — Jellachich javaslata értelmében — Dél-Magyarországba vonul. Ekkor ugyanis feltétlenül elkövetkezett volna az, *amitől Lüders már eleve tartott,* hogy t. i. Bem Erdélybe vonul vissza s onnan Oláhországba törve, az ottani gyönge orosz csapatokat tönkreveri s Orsova és Oláhország között az összeköttetést megszakítva, az egész V. hadtestet is visszavonulásra kényszerítheti.[77] Ebből a nagyon is alapos aggodalomból folyik, hogy Lüders bizonyára görcsösen kapaszkodott volna Orsovába s a februáriusi és márciusi eseményekből következtetve, a teregovai természetes védőálláson túl aligha merészkedik. Jellachich pedig — mint azt maga a hadjárat igazolja — gyönge volt arra, hogy az események alakulását számottevő módon irányíthassa.

Közbejött akadályok miatt az egymástól olyan távollevő orosz és osztrák derékhad mozgását se lehetett annyira pontosan szabályozni, hogy ugyanabban az időben érhettek volna — mondjuk — Arad tájékára. Sőt, ha Görgey nem pocsékolja hiába a Hernád vonalán az időt, Dembinsky pedig — úgy, amint kellett volna — Temesvár helyett Aradra tart: a helyzet olyanformán alakul, hogy a körülbelül 86.000 főnyi és 280 ágyúval felszerelt felsődunai- és délmagyarországi egyesült honvédsereg teljes diadalt vehet a Szeged felé csak 46.000 fővel és 284 ágyúval[78] közeledő Haynaun, még mielőtt Paskiewitsch beleártakozhatott volna. Vagyis — *az erők aránya alapján — megvolt legalább is egy győzelmes csata lehetősége.*

[77] Bem már a nyári hadjárat kezdetétől fogva szüntelenül azzal a tervvel foglalkozott, hogy a háború színhelyét Oláhországba teszi át, amint ezt Kossúthnak szóló, júl. 6., 7. és 28-án kelt jelentései bizonyítják. (*K. A.:* Feldakten der ung. siebenb. Armée 1849. Fasc. VII. Nr. 4., 7. u. 14.)

[78] I., III. és IV. osztrák hadtest, továbbá Panutine orosz hadosztálya. (*Ramming:* i. m. 286. lap.) A fenti összegből a betegállomány (csupán az I. hadtestnél 6400 fő) már le van vonva.

A Debrecenen és Nagyváradon át, herceg Paskiewitsch tábornagy parancsnoksága alatt délfelé igyekező orosz derékhad[79] — ha minőségre nem is, de legalább számra — valamivel gyöngébb lett volna az egyesült felsődunai és délmagyarországi hadseregnél.

Feltéve azonban, hogy a magyar hadsereg az osztrákkal vívott csatája következtében annyira meggyöngült, hogy már nem lehetett az orosszal is sikeresen szembeszállania: akkor is ott volt még az Erdélybe nyíló egérút.

Ha tehát a magyar hadsereg, az oroszok elől kitérve, Erdélybe vonul vissza, az ottani hadsereggel és Kazinczy Lajos tábornok[80] szintén odarendelt — idáig céltlanul ődöngő — hadtestével[81] egyesül: arravaló, elszánt és ügyes — nem pesszimista — vezér alatt ugyancsak sok borsot törhetett volna még a szövetségesek orra alá.[82]

Erdély nem azért nem lett — Arad és Szeged eleste után — fontos hadiesemények színhelye, mert nem volt elegendő katonai jelentősége, hanem csakis azért, mert nem volt már harcraképes hadsereg, amelyet oda lehetett volna vinni.

* * *

Manapság, több mint két emberöltő elmúltával, nagyon jól tudjuk, hogy szabadságharcunk sorsát teljesen megfordítani már nem lehetett. De nem tudhatták az akkoriak, az egymásra torlódó események zűrvarában. Sőt maguk a vezetésre hivatottak is homlokegyenest ellenkező hitet vallottak.

Voltak olyanok, akik a legutolsó pillanatig bíztak a szerencsés kibontakozás lehetőségében. Legalább ugyanekkora

[79] III., IV. hadtest és a 12. gyaloghadosztály. Kikülönített részeit leszámítva: kb. 111 zászlóalj és 73 lovasszázad, 288 ágyúval. Állománya a hadjárat kezdetén kb. 97.500 főre rúghatott; ámde — egyéb fogyatékot nem is számítva — már július közepéig 15.000 volt a kolerában elhalt és megbetegedett katonák száma. Ezt tehát ki kell a fenti összegből vonni. *(H. v. N[eidhardt]:* Bericht über die Kriegsoperationen der russ. Truppen gegen die ung. Rebellen. I., II. 84. és k. l.)

[80] Aradon halt vértanuhalált, 1849 október 25-én.

[81] A július 27-én kelt hadrend szerint: 42 gyalog-, 5 lovasszázad, 21 ágyú és 6 tarack, mindössze 7345 ember, 1065 lóval. *(K. A.:* 1849. Feldacten der. ung. Insurg. Armée. Fasc. 13, Nr. 49d.) Gelich adatai (i. m. III. 815. l.) hibásak.

[82] A legkényesebb probléma azonban itt is a fővezér személye, vagyis az egységes vezetésnek valójában mindvégig meg nem oldott kérdése volt. Ez volt az a bizonyos puskaporos hordó, amely már régóta fenyegette robbanásával a magyar hadsereget s úgylehet, hogy ez a robbanás — Arad táján, vagy talán Erdélyben — éppen a legválságosabb pillanatban történt volna meg.

volt azonban azoknak a száma, akik — a tavaszi hadjárat könnyenszerzett diadala nyomán — mindent rózsaszínben láttak, de az orosz beavatkozás valóraválásával tüstént a legteljesebb kishitűség rabjai lettek. Ez a jelenség különben a magyar embernek örökös szélsőségek között hánykódó lelkivilágával függ szorosan össze.

Háborúban nagyon kártékony, sőt veszedelmes dolog. A sikerben nem bízó vezető csüggedése, az alájarendeltek hitét és bizalmát is megrendíti, s fokról-fokra lefelé hatolva, lassan, de annál alaposabban bomlasztja meg a hadsereg legfőbb összetartó kapcsát: a fegyelmet. A többi azután magától következik.[83]

Az említett belső okok nélkül, pusztán az ellenség fizikai erejének hatása alatt, a magyar szabadságharc napja se hanyatlott volna olyan zuhanásszerűen alá, mint ahogyan az valóban történt. Így azonban a már beállott bomladozás közepette csak egy lökés kellett, hogy lepattanjon az a gyönge abroncs is, amely valahogyan még összetartotta a hevenyén összerótt, de kellően soha meg nem szilárdult magyar hadsereget. Ez a lökés az orosz fősereg előnyomulásában nyilvánult meg; Jellachich hadvezéri képességének és tudásának a magyar hadsereg felbomlasztásában vajmi kevés része volt.

* * *

Az elmondottakból láthattuk, hogy miért és milyen módon akarta volna Jellachich az Erdélybe szánt orosz hadtestet Horvátország közvetlen avagy közvetett védelmére megszerezni. Most mindehhez még csak azt akarom hozzáfűzni, hogy Lüders, miután az eleinte pártolt rácországi tervet végképen elejtette: mindössze annyit ígért meg Jellachichnak, hogy a Bánátban képzelt nagy magyar sereg megtévesztése

[83] Az ilyen hitetlen vezetőre nagyon jól illik az, amit *Jules Isaac* ír az 5. francia hadsereg 1914. évi parancsnokáról, Lanrezac tábornokról:

„Ce général d'armée n'avait pas l'âme d'un vainqueur, car pour vaincre, il faut que le chef croie en la victoire, d'une foi si profonde qu'elle se communique à son armée toute entière. Comment croire en la victoire, quand on manifeste un tel manque de confiance, non seulement envers le commandement suprême, mais, ce qui est bien plus grave, envers ses propres troupes?" (*Joffre et Lanrezac:* 123. l.)

céljából olyanformán fog készülődni, mintha Orsova felé akarna elindulni.[84]

Nem kell bizonyítanom, hogy egy Magyarország ellen — északi, keleti, avagy déli irányból — nagy erővel induló hadjárat Erdélyt nem hagyhatja ki a számításból.

Mellőzöm most az 1916. évi oláh támadásból is leszűrhető tanulságot, mert hiszen keleti jó szomszédaink legfőbb célja éppen Erdély elfoglalása volt, természetes tehát, hogy hadműveleti vonalaik is arrafelé irányultak.

De felemlítek egy nagyon régi, már-már elfelejtett hadjáratot: a mongolok 1241. évi támadását.

Tudjuk, hogy derékhadjuk, amelyet maga Batu khán vezetett, a vereckei szoroson át a tulajdonképeni Magyarországot támadta meg, úgyszintén Ordának a jobbszárnyon közeledő hadteste is, amely a hrozinkaui hágón tört be a Vág völgyébe. Két hadtest azonban Erdélyre vetette magát. Kajdán, a radnai[85] szoroson átkelve, a Nagy-Szamos, Kis-Szamos és a Sebes-Körös völgyén Váradra tartott. Büdzsik hadteste pedig a törcsvári szoroson bevonulva, az Olt, majd a Maros völgyébe hatolt. Az említett négy csoport hadműveletei nem csak úgy találomra, hanem tervszerűen irányultak a Nagy Magyar Alföld közepe felé s mint a mondottakból kiviláglik, az Erdélybe küldött két hadtest is az Alföldre vivő két legtermészetesebb hadműveleti vonalon haladt.

A királyhágóntúli országrésznek mindenkor megvolt a maga katonai fontossága. Paskiewitsch tábornagy tehát alapjában véve helyesen járt el akkor, amikor az V. hadtestet nem Dél-Magyarországra, hanem Erdélybe indította, hogy a magyar hadsereg odakötött részét — elszigetelt helyzetében — tönkretegye. Ha ez — amint Paskiewitsch és Lüders gondolta — gyorsan és könnyen megtörténik, akkor az V. hadtest még nem késett el attól, hogy az orosz fősereget, akár Kolozsvár—Nagyvárad irányában, akár a Maros mentén, közvetlenül is támogassa.

[84] „Je crois devoir ajouter, que pour tromper la vigilance de l'ennemi et lui cacher mes dessins, je fais des préparatifs simulés pour une marche sur Orsova." *(K. A.* A. C. Siebenb. 140. V. ad 16.)

Meg is történt: „Sicheren Nachrichten zufolge ziehen sich die gegen Tömösch in 4 Lagern versammelt gewesenen Russen theilweise gegen Bukarest zurück. *Es scheint fast, dass diesem Rückzug andere Combinationen zu Grunde liegen, weshalb ich auch mein Hauptaugenmerk auf Alt-Orsova richten werde."* (Bem Kossuthnak: Brassó, 1849 jún. 15. — *K. A.* Feldakten der ung. siebenbürg. Armée. 1849. Fasc. 6. Nr. 12.)

[85] *Rónai-Horváth Jenő* ezt a szorost a borgóival téveszti össze. (*„Magyar hadikrónika":* I., 123. lap.)

Jellachichnak talán némi elégtételéül szolgálhatott az a körülmény, hogy Lüders ezt az utóbbi feladatát mindvégig nem tudta megoldani. Csakhogy ez semmiképen se igazolja a bán hadműveleti tervének helyes voltát. Igaz ugyan, hogy Lüders nyolcheti erőlködése árán se tudott Erdélyből a Nagy-Alföldre jutni, ámde ez nem a haditerv alapgondolatán múlott, mert az jó volt, hanem a részletekben elkövetett sokféle hibán, valamint azon az el nem vitázható valóságon is, hogy az orosz hadtest már csak a hadjárat vége felé működött azzal a gyorsasággal és azzal a nyomatékkal, amely a legelső pillanattól fogva szükséges lett volna.

Gyalókay Jenő.

MAGYAR HUSZÁROK A VILÁG-HÁBORÚBAN.

(Második közlemény, 4 vázlattal.)[1]

Lovasroham Synowuczko-Wyžne mellett.

Az 1914 november 11-i „Höfer" ezt jelentette:

„A Stryj völgyében egy ellenséges csoport páncélvonataink és meglepően fellépő lovasságunk elől nagy veszteségekkel elmenekült."

Ez az esemény a következőkép történt:

A Hoffmann- (Péter) hadtest, sikeres stryji előretörése után, az általános helyzet miatt kénytelen volt túlnyomó orosz erők elől Swiatoslawig visszavonulni. Visszavonulását a Farkas-féle lovaskülönítmény és két páncélvonat fedezte. Ezek a Stryj hídjait elrombolván, még napokig tartották magukat Skole és Synowuczko-Wyžne között. Előretöréseikkel, nyugtalanításaikkal folyton zavarták a hidakat javító muszkákat, akiknek munkája csak nagyon lassan haladt előre. November 10-ig mindössze két zászlóalj tudott egyenkint átkelni. Ez a két zászlóalj Synowuczko-Wyznet megszállotta és előtöréseivel közvetlen a helység szegélye alatt húzódó, még a megelőző harcok óta fennálló lövészárkokig jutott.

A gyalogságon kívül, valamely gázlón Synowuczko-Wyžne és Korczyn között, 4 sotnya kozák is átkelt lassan, egyenkint előre gyülekezve és a gyalogság védelme alatt az előbbi község északi szegélyén tábort ütött.

Farkas százados november 10-én elhatározta, hogy a kozákokat megtámadja és ehhez a következő tervet gondolta ki:

Egy század az erdők védelme alatt Korczynba menetel és onnan a kozákok felé előnyomul; igyekszik őket táborukból kicsalni és Korczyn irányába vonni. Ezalatt a többi három század a Dąbrowán végighúzódó vízmosásban eltolódik annak

[1] Az első közlemény a múlt évi III. IV. füzetben jelent meg.

északi kijáratához és ott bevárja a történendőket. A páncélvonatokat utasitotta, hogy szokás szerint előre-hátra mozog-

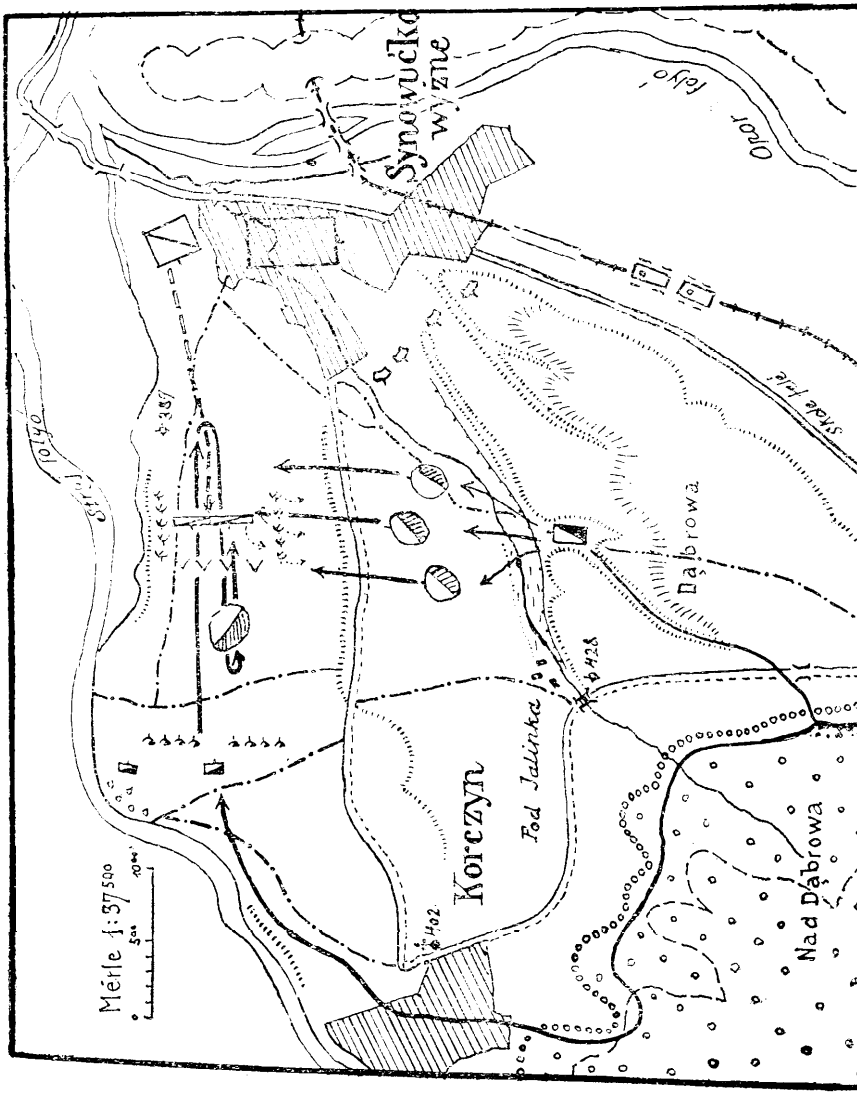

1. vázlat.

janak, nyugtalanítsák az ellenséget; ha előretörését észreveszik, azt lehetőség szerint támogassák.

A Korczynból az út és a Stryj között előnyomuló század két szakaszát laza vonalban maga elé tolta, ezt a vonalat a másik két szakasz megosztva zárkózottan követte. A század már jól előrehaladt, amidőn a kozákok megpillantották és táborukat felriasztották. Gyorsan harcalakzatba alakulva, meg is indultak ellene. Elől egy század lávát alkotott, még pedig szakaszpiramisokkal. Ezt két század követte fejlődött vonalban. Mindkét oldalukat füzéralakzatban mozgó szakaszokkal biztosították.

Mielőtt a kozákok ellenfelüket elérték volna, ez ügyesen megfordult és Korczyn felé elvágtatott. Erre a kozákok üldözőbe vették. Amint az üldöző lovascsoport a vízmosás torkolatánál lesben álló három századdal egy magasságba ért, ezek előretörnek és századonkint egy-egy gomolyagot alkotva, villámgyorsan az ellenség oldalába iramodnak.

A kozákok, első meglepetésükből felocsudva, megkísérlik ugyan, hogy az új ellenség felé forduljanak, de laza vonalaik a rövid távolság és a kanyarodó mozdulat miatt nem tudnak kellő lendületet nyerni. A huszárok viszont az 1500 lépésnyi vágta alatt kifejleszthetik lökőerejüket és sűrű gomolyagjaikkal szétzúzzák ellenfelük megbomlott és meglepett sorait. Elkeseredett kézitusa keletkezik, mely az időközben ismét előnyomuló és gomolyagba tömörült korczyni század lökésével, folyton kavarogva, Synowuczko felé vesz irányt. Eleinte egyes kozákok, majd kisebb osztagok kiválnak a kézitusa forgatagából, végre az egész ellenséges lovasság a falu felé menekül. A huszárok mindenütt nyomukban, hajszolják, aprítják őket.

Az orosz gyalogság, látva a kozákok vad menekülését, szintén elhagyja a helyét és a falu házai közé menekül. Ekkor a két páncélvonat is előregördül és géppuskáival halált hozva, növeli a fejetlenséget. Gyalogság, lovasság összekeveredve fut a félig kész híd felé, melyről egymást letaszítva, még sokan lelik halálukat a Stryj hullámaiban.

Délelőtt 11 órakor a faluban nincs ellenség többé.

Farkas százados ezután összegyűjti századait és visszatér a vízmosás torkolatához, majd a Dąbrowa északi szegélyén előörsöket állít fel és a jól végzett munka után elindul Demnia dl.-nál levő táborába.

A Hanvay-különítmény Gniewczynánál.

1914 október hó 10-ére a 10. lovas hadosztály parancsnoksága a következő parancsot adja:

„Egy vegyes felderítő különítmény (a 9. huszárezred 80 lovasa, 1 géppuskás szakasz és a 4. lovastüzérosztály 1 lövegszakasza) Hanvay László főhadnagy parancsnoksága alatt, del. 4 órakor közvetlen nyugatra Debinától keljen át a Sawa hídján és nyomuljon előre a karban nem tartott kocsiúton Bialobrzegi-Gniewczynán át egyelőre Gorziceig és derítse fel a Wistok és a vasútvonal közötti tért a Sanig."

A különítmény egy hírszerző járőrt küld előre Szilágyi hadnagy vezetésével és a menetet a jelzett időben, biztosítva, megkezdi. Az utak a tartós esőzés következtében feneketlenek, a hidak hiányzanak, minélfogva a tüzérség csak nehezen jut előre és a különítmény menetét erősen lassítja.

Swietoniowa magasságában a különítmény eléri és elhagyja az 1. Landwehr-gyalogezred egyes részeit, melyek széles harcalakzatban kelet felé előnyomulnak. Hanvay főhadnagy a csak lassan haladó lövegszakaszt 4 lovassal a gyalogságnál visszahagyja és kevéssel utóbb megelőzi ugyancsak az 1. Landwehr-gyalogezred egy előretolt szakaszát is.

A menetvonaltól északra a Wislok ligeteiben puskaropogás, Przeworsk irányából, a menetvonaltól délre, ágyúdörgés is hallható.

A különítmény del. 11 órakor a Gniewczyna-Lancucka nyugati szélén levő majorhoz (M. H.) érkezik. A Mleczkán átvezető híd leégett, a gázló a magas vízállás következtében csak nehezen járható. Az oroszok a falutól keletre beásott állásokban, a járőreik meg a faluban voltak.

A különítmény parancsnoka a falu lakosságától megtudja, hogy az északi falurészben még egy átjáró vezet a Mleczkán át. Ezt azonnal szemrevételeti és biztosítja. A különítményt báró Bees főhadnagy parancsnoksága alatt fedve a falu északi részében hagyja, maga pedig egy járőrrel átkel a Mleczkán átvezető bürün, egy terephullámtól fedetten a 193 △-től délnyugatra levő erdőcsúcshoz vágtat, ahol egy ellenséges dragonyos járőrt szétugraszt.

Itt a következő harchelyzet tárul eléje:

A falutól délre teljesen kifejlett harc, Przeworsknál heves kölcsönös ágyútűz, a falutól keletre beásott ellenség várja a támadást, járőrei még a faluban láthatók.

Hanvay főhadnagy a látottak alapján arra az elhatározásra jut, hogy az ellenség beásott jobb szárnyát megkerüli és a hátában levő erdőparcellából tűzzel rajtaüt, azt megrendíti és lehetőleg visszavonulásra bírja. Ezt a merész elhatározást annál inkább kell méltányolni, mert Hanvay főhadnagy teljes tudatában volt annak, hogy ha vállalkozása

nem sikerül, visszavonulása a csak egyenkint járható bürün, az ellenség behatása alatt, a lehetetlenséggel lesz határos.

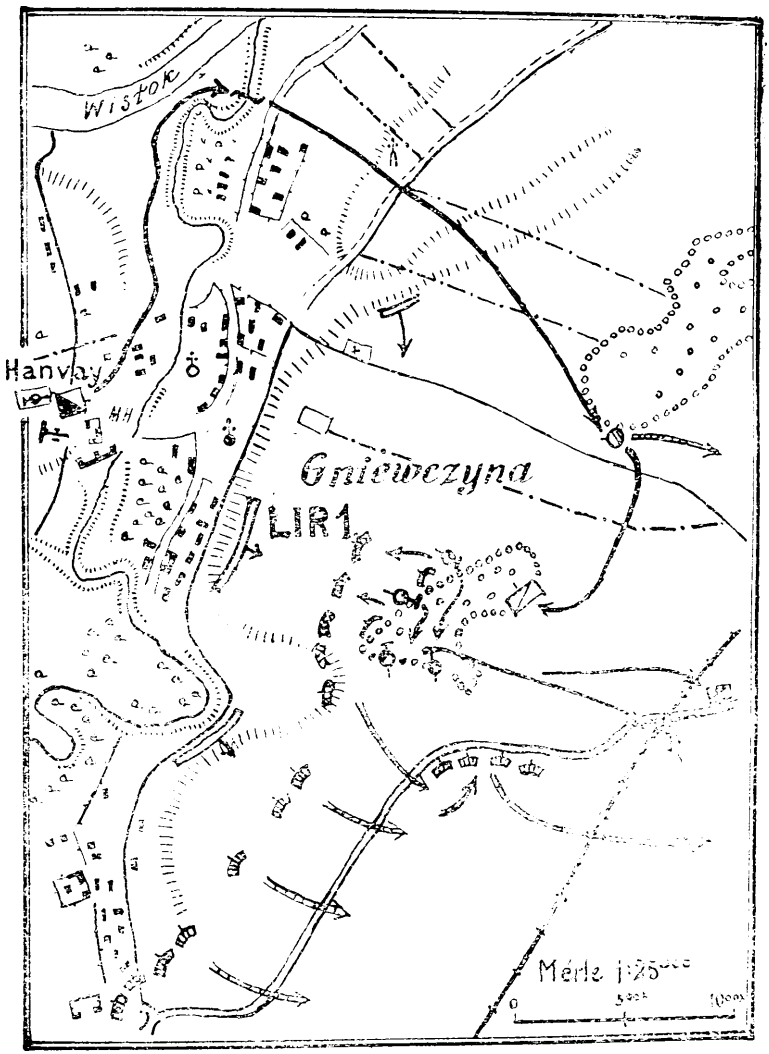

2. vázlat.

Visszatérve különítményéhez, a gyalogságnál visszamaradt lövegszakasznak azt a parancsot küldi, hogy a major-

nál vegyen fel küzdő állást és lője a mutatkozó célokat. Azután különítményét egyesével átvezeti a bürün, gyülekezteti és zárkózottan, az előbb említett terephullámtól fedetten, az erdőcsúcshoz, onnan pedig a délre fekvő erdőparcellához vezeti. Itt a géppuskák lemálháznak, a különítmény tűzharchoz lóról száll. A huszárok gyorsan elérik az erdőcske nyugati szegélyét és a már figyelmessé vált oroszokat heves tűzzel árasztják el. A visszavonulási vonaluktól megfosztott oroszok kétségbeesetten és szívósan védekeznek, de ellenállásuk a bekövetkező súlyos veszteségek folytán mindinkább csökken, amidőn az 1. Landwehr-gyalogezred előllevő osztagai, támogatva a huszárok lekötő tüzétől, a helységből előtörnek.

Ezekkel egyidejűleg a huszárok is az oroszokra vetik magukat és elfogják a még mindig védekező ellenség maradványait.

Az orosz arcvonal egész északi része 2—3000 lépésnyi szélességben meginog és menekül. A demoralizáció átterjed a déli arcvonalrészre is és ezzel előkészíti az eredményt, mely Przeworsk bevételével éri el tetőpontját.

Hanvay főhadnagy azután géppuskáit az erdőcske déli szegélyére tolja, hogy a visszavonuló oroszokat még jobban megrendítse. A géppuskák meglepetésszerűen árasztják el hatásos tűzzel a menekülő oroszokat, akik között még zárt oszlopok is vannak. Az ellenség rövid időre még arcvonalat alakít, hogy azután tovább fusson.

Az eredmény fokozására az egyik géppuskát felmálháztatja és egy szakasz fedezete alatt, a másik géppuska tüzének támogatásával, vágtában a vasút és műút keresztezéséhez küldi, hogy az ellenséget minél tovább üldözhesse.

Rajroham Smidynnél orosz gyalogságra.

1915 augusztus közepén a 11. honvéd lovas hadosztály a cholm—koweli vasút mentén nyomult előre és Dorohusknál kelt át a Bug-folyón. Tőle jobbra a 4. lovas hadosztály menetelt, közvetlen balra pedig nem volt saját csapat. Az oroszok terepszakaszról terepszakaszra vonultak vissza Kowel irányában. Podgorodnonál a 11. honvéd lovas hadosztály az ellenséget megerősített állásaiból kiűzte és előnyomulását a vasút mentén húzódó műúton, Kowel felé, folytatta. Bal oldala biztosítására két különítményt küldött ki. Ezek közül az egyik Juhász Antal főhadnagy parancsnoksága alatt a 3. honvédhuszárezred 4. százada volt.

A század a podgorodnoi harcok után augusztus 23-án délelőtt 6 órakor azt a parancsot kapta, hogy délelőtt 8 órakor induljon Poczapyn—Zaczerneczen—Smidynen és Szajnon át a kowel—brestlitowski vasúti vonalig.

A század a parancs vétele után vezetéklovait előrevonta a saját menetvonalán és attól jobbra és balra 2000 lépésre egy-egy járőrt előretolt és 8 órakor elindult.

A bal járőr Wygnankából tüzet kapott. Erre Juhász főhadnagy a század 1. szakaszát a járőr támogatására Wignankára küldte. Ez a szakasz rövid tűzharccal az ellenséget elűzte és a századhoz bevonult.

Ezután a század az előnyomulást folytatta. A Poczapy és Zaczernecze közötti erdőben két lemaradt oroszt elfogott, de ezek semmi fontosabb hírt nem adtak. Zaczerneczét zavartalanul elérte és annak keleti szegélyéről egy erős ellenséges járőrt látott északi irányban visszavonulni.

Zaczerneczén a század etetett, azután elindult Smidyn felé. A Zaczerneczetől $1^1/_2$ km-re levő útkeresztezésnél járőröktől azt a jelentést kapja, hogy Smidynt az ellenség megszállta és hogy nem tudnak előre jutni, mert a mocsaras réten végigfolyó patakon híd hiányában sehol se tudnak átkelni.

Ekkor az egyik szakaszparancsnok, Reiber Ervin hadnagy, önként jelentkezett, hogy 12 lovassal áttör a falun. Juhász főhadnagy csak hosszabb kérés után egyezett bele, de egyúttal elhatározta, hogy az egész századdal támad. Reibernek azt parancsolta, hogy kerülje meg délről a Smidyntől délnyugatra fekvő Widranica erdőparcellát és onnan iparkodjék bejutni a falu nyugati szegélyén át a délkeleti hídhoz. Juhász főhadnagy a század zömével ugyanakkor rohamra indul a falu nyugati része felé.

Reiber járőrével elindult, hogy a kiinduló helyzetbe jusson, Juhász főhadnagy pedig századát a domb mögött rajba fejlődtette és annak közepét vezetve, a falutól nyugatra levő szélmalomra vesz irányt. Amint a domb élén áthalad, látja, hogy Reiber a jelzett erdőparcella mögött felbukkan és rohamra indul. Reibert a faluból erős puska- és géppuskatűz fogadta, de ő rendületlenül folytatta útját.

Juhász ezt látva, azonnal vágtába megy át, mire a falu egész szélességéből erős puskatüzet és a szélmalomból géppuskatüzet kap. A körülbelül 2800—3000 lépésnyi téren igen gyorsan halad át, már 300 lépésről „Rajta-rajtát“ vezényel és a falu nyugati szegélyébe betör. Közben bal szárnyszakaszának elrendeli, hogy kanyarodjék ki és északnyugatról hatoljon a faluba.

A falu nyugati részének szétszórt házai között erős kézitusa keletkezik, az oroszok közül tizenegyet lekaszabolnak, tizennyolcat foglyul ejtenek, a többi eldobja fegyvereit és futva menekül. A huszárok üldözik az ellenséget, de midőn a két falurész közötti rétre érnek, a patak túlsó oldalán beásott gyalogsági állásokból igen erős tüzet kapnak és ennélfogva lóháton az üldözést nem folytathatják. Juhász főhadnagy századját visszarendeli a faluba és annak keleti szegélyén tűzharchoz fejlődik.

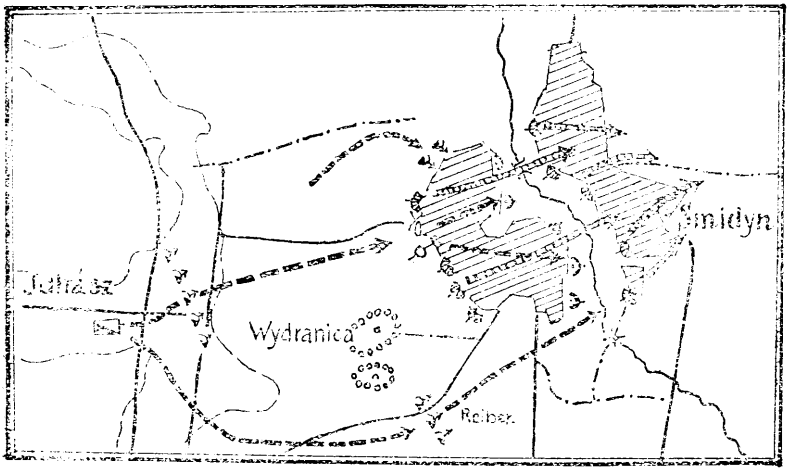

3. vázlat.

Reiber, ki járőrével kissé távolabb volt, ezt a rendelkezést nem hallotta meg és jobban előretört a patak felé a réten. Ő és két huszár megsebesül, Páll János tizedes elesik az állások előtt, öt lovat kilőnek alóluk. A szintén sebesült Turó Vince huszár előrekúszik a földön elterült Reiber hadnagyhoz és az ellenség közvetlen közeléből hátravonszolja a házak mögé és ezzel megmenti az elfogatástól. A járőr csak ezek után húzódik vissza a század vonalába.

A század igen élénken tüzel, a lótartók háromnegyedrészét a századparancsnok a patkolómester vezetésével és a tartaléklőszerrel a rajvonal megerősítésére előrevonja. Körülbelül ötnegyedórai erős harc után az ellenség ellenállása gyengül, egyes osztagai elhagyják az állást, egy további óra

mulva pedig teljesen beszünteti a tüzelést. Eközben teljesen beesteledett.

A korahajnali órákban újból előnyomúlva, a századparancsnok megállapítja, hogy a zászlóalj erejű ellenség az éj folyamán a támadás hatása alatt visszavonult és 43 sebesültet vitt magával. A faluban három szekérre való fegyvert és szereléket szedett össze a század.

A század veszteségei:
halottakban: 1 altiszt,
sebesültekben: 1 tiszt, két ember,
lovakban: 5 db.

Ütközet Grydkinél 1915 augusztus 24-én.

A 11. honvéd lovas hadosztály augusztus 23-áról 24-ére Tupalyban hált. Augusztus 24-én az eddig általánosságban északkelet és kelet felé irányított üldözést északi irányban kellett folytatnia.

A felderítő járőrök azt jelentették, hogy nagyobb orosz erők észak felé a brestlitovski úton elvonulóban vannak.

A 11. honvéd lovas hadosztály augusztus 24-én több oszlopban nyomult előre, tőle jobbra a német 5. lovas hadosztály menetelt. Délelőtt 10 órakor a 3. honvédhuszárezred azt a parancsot kapta, hogy vegyen irányt Grydki és Siekon felé. A hadosztályparancsnokság két löveget osztott be hozzá erősítésül.

Az ezred 11 óra után érkezett Grydkibe és saját járőreitől megtudta, hogy az ellenség a Myzowo melletti vasútvonalat, továbbá Siekót és Suszkyt, nagyobb erőkkel megszállotta, míg a Myzowo és Suszky közötti területen és az utóbbi helységtől délre elterülő Nebillus és Ostrow erdőkben, látszólag csak gyengébb erők állnak.

Erre az ezred lóról szállt és megszállotta a 196^-t, valamint a Grydkitől északra húzódó homokbuckákat. Majd átkaroló támadással kiszorította az említett erdőkben lévő ellenséget és megállapította, hogy egy a kowel—siekoni úton előnyomuló német lovas dandár az utóbbi helységtől délre harcra kelt.

Az arcban álló gyengébb erők visszaszorítása után előbb tüzérséggel, majd géppuskáival a német dandár támadását támogatta Suszkynál. Az oroszok, az oldalozó hatás következtében, 4 és 5 óra között elhagyták az égő falut és északi irányban visszavonultak. Azután a Myzowonál Czitó tábor-

nok csoportjával szemben álló orosz erők ellen irányította ágyúi tüzét. Az oldalozó és részben hátba fogó tüzelés ha-

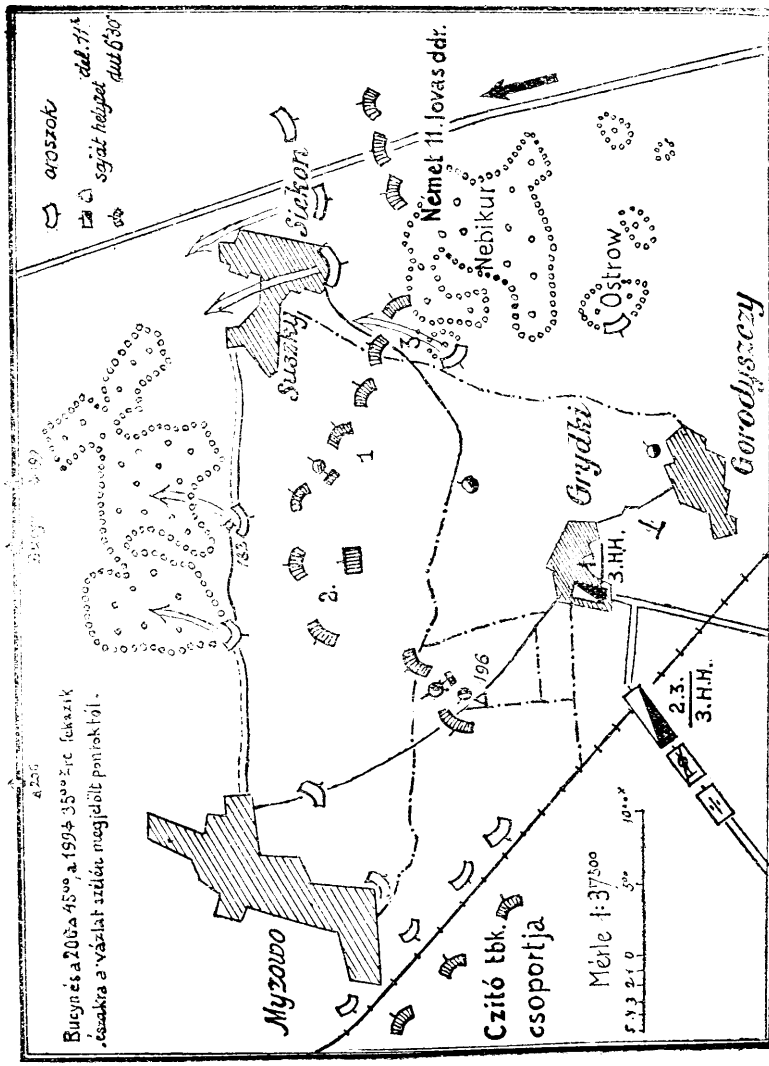

4. vázlat.

tása alatt délután 6 órakor az ellenség nagy csoportokban özönlött vissza a Myzowo és Suszky közti bozótos erdőbe,

ezen visszavonulás alatt is folyton veszteségeket szenvedve a lövegszakasz tüzétől. Azonban az erdőben se volt maradása és tovább menekült Buczyn felé.

Az ezred azután századaival és géppuskáival erélyesen követte az erdő északi széléig, járőreivel pedig a buczyni halmokig. Az esthomály beállta előtt a 182⊹-ra előrevont lövegszakasz jól irányított tüzével megakadályozta, hogy az oroszok a 206△ és 199⊹ pont vonalában jól kiépített erős állásokba befészkelődjenek.

Az állások körül tömegesen tolongó oroszok a becsapódó lövedékektől láthatólag megzavarodtak és felbomlottan menekültek Buczyn felé. Ez utóbbi helységet a lövegszakasz még este 9 óráig gránáttűzben tartotta. Közben sikerült a szomszéd csoportokkal a megszakítás nélküli összeköttetést és érintkezést helyreállítani.

A következő napokon kiderült, hogy a 75. orosz gyaloghadosztály (ez állt a lovastestekkel szemben) aug. 24-én zömével Ratno és Zdomyslben, augusztus 25-én pedig Krotylisyben hált.

Schwarzer Jenő.

A CEBRÓW-WOROBIJÓWKAI HARCOK 1916 JÚNIUS—JÚLIUS HAVÁBAN.

(Négy vázlattal.)

I.

1916 elején a keletgaliciai ú. n. újévi csata véget ért; az oroszoknak nem sikerült arcvonalunkat az oláh határ közelében áttörni. Márciusban magyar és osztrák erők megkísérlették a Tarnopol felé való előnyomulást, e harcoknak azonban nagyobb jelentőségük nem volt, s így az általános helyzeten nem változtattak. Május végén az arcvonal a keleti-tengertől Jakobstadtig, innen Postawijig, azután pedig észak-déli általános irányban Tarnopoltól nyugatra a Strypa torkolatáig húzódott, s a Pruthnál, az oláh határon, végződött.

Bukovinában és a Strypa alsó folyásánál állott a magyar-osztrák „Pflanzer-Baltin" hadsereg, a Strypánál, Buczacztól—Tarnopol vidékéig a német „Bothmer" hadsereg, Zalosce környékén s Brodytól keletre a magyar-osztrák „Böhm-Ermolli" hadsereg, Luck környékén József-Ferdinánd főherceg hadserege, tovább északra pedig a „Linsingen" német hadsereg.

Már május végén világosan észlelhető volt, hogy az orosz támadni fog. Ekkor már mutatkoztak az ú. n. Brusszilow-támadás előjelei. Ennek a Wolhynia ellen intézett vállalatnak eredeti célja az volt, hogy az általános figyelmet a tulajdonképeni betörési helytől — az északi szárnytól — elterelje. E vállalatnak nem várt sikere csak később tette át az orosz támadás súlypontját délre.

Az orosz támadást tehát a déli szárnyon, amint már említettem, Brusszilow tábornok volt hivatva vezetni, még pedig: a Dnjestertől délre Letschitcki, — Tarnopol környékén Sacharow — és Rowno környékén Scherbatschew tábornokok jól felszerelt és erős tartalékokkal ellátott hadseregeivel.

Az orosz június elején hevesen támadott a besszarábiai határon Czernovitz ellen; ahol Brusszilow, azóta fogalommá

vált tömegtüzével és tömegtámadásaival, tért is nyert. A Strypa alsó folyásánál a védők egyelőre tartották magukat, Tarnopol felől azonban igen nagy orosz erőknek sikerült június 4-én az első vonalakba benyomulniok. Az orosz támadás heve mégis főleg Luck ellen irányult, melyet június 7-én el is foglaltak. Közben az ellenséges támadás Bukovinában újabb tért nyert; június 8-án az orosz átlépte a Strypa alsó folyását s észak felé Buczacz irányában is terjeszkedni kezdett.

A Bothmer-hadsereg német és magyar-osztrák csapatainak szívós ellenállása s későbbi ellentámadása megállította e vállalkozást, míg Tarnopoltól nyugatra és északnyugatra, ugyancsak a Bothmer- és Böhm-Ermolli hadseregekkel szemben, az oroszok tért nyerni egyáltalában nem tudtak. Ez utóbbi harcokból dicsőségesen kivette a részét a Bothmer-hadsereg északi szárnyán harcoló 32. gyaloghadosztály, melynek eddig alig ismertetett tevékenységét kívánom, mint szemtanu, a következő sorokban méltatni.

* * *

Cebrów-Woróbijówka vidéke a keleti arcvonalnak egyik igen fontos pontja volt, mert Cebrów mellett halad el a Karl-Ludwig-Bahn, az egyedüli vasúti összeköttetés Tarnopol és Lemberg között és mert e vidék az ide vezető legrövidebb úton uralkodott. Az oroszok, amellett hogy védelmi vonalaikat osztrák és magyar támadások ellen jól kiépítették, tisztában voltak azzal is, hogy ha Lemberg ellen akarnak támadni, akkor előbb a szóbanforgó területet kell feltétlenül birtokukba venniök. 1916 tavaszán még a német 3. gárdahadosztály ezredei tartották e fontos állásokat. Midőn e hadosztályt a nyugati harctérre helyezték át, a Willerding-hadosztály ezredeinek jutott osztályrészül Lemberg keleti kapujának védelme.

Április 10-én rendelték a Willerding-hadosztályt (hadrendjét lásd a függeléken) a taurowi állásokból (a Strypa folyó mellett) a Hladki-Cebrów-Worobijówka-i állásokba. Derék csapataink örömmel mentek a már ismert helyre, ahol 1915 őszén a legszebb eredménnyel harcoltak. Az átvett állások megfelelőek voltak; különösen a Cebrów-Worobijówkai rész volt jól kiépítve. A Willerding-hadosztály ez állásokat még fejlesztette s annyira kiépítette, hogy azokat — amint később kiderült, — az orosz katonai és polgári lapok elragadtatással mintaállásként dícsérték fel. A hadosztály állását, védelmi szakaszokra való beosztását, stb. június elején az 1. vázlat mutatja:

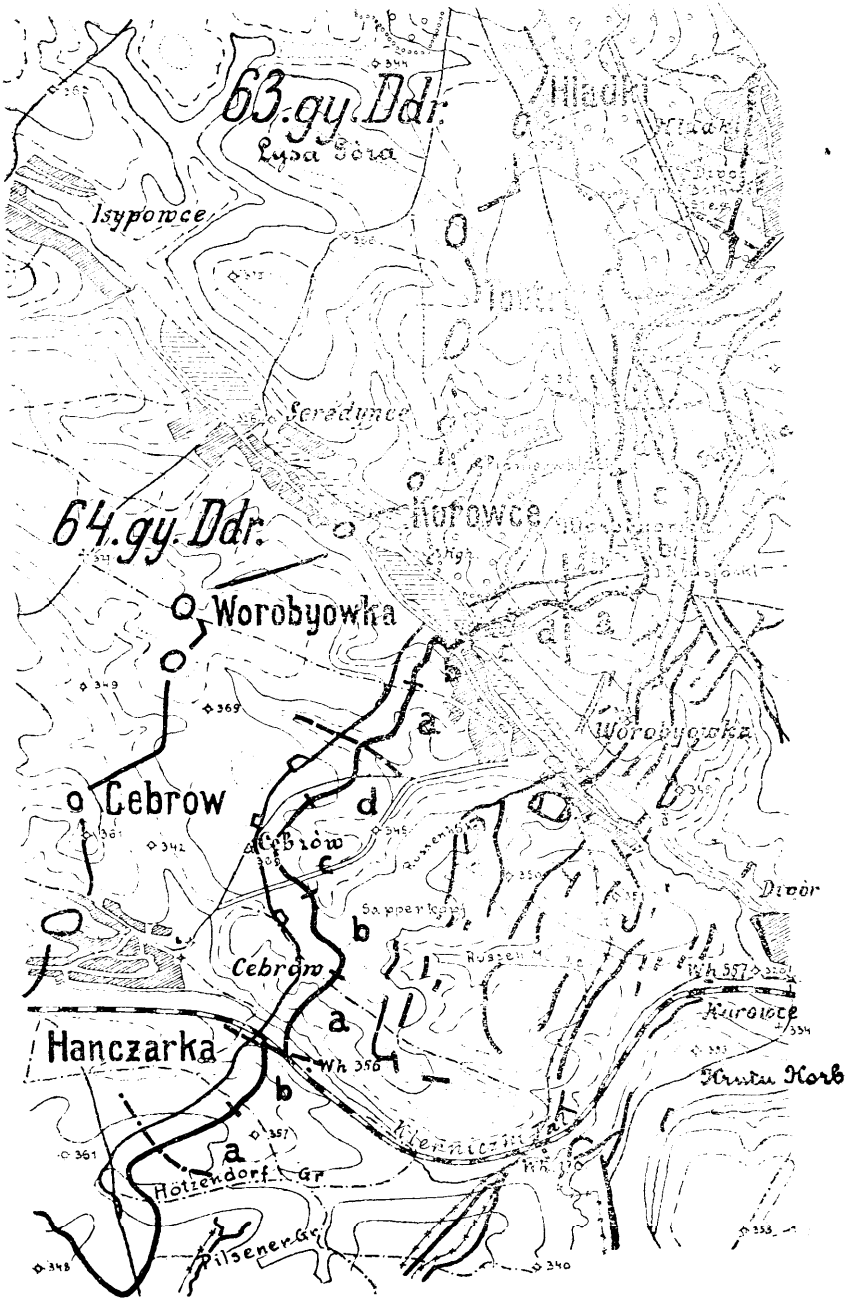
63.gy.Ddr.
Łysa Góra
Hladki
Isypowce
Seredynce
Kurowce
64.gy.Ddr.
Worobyowka
Cebrow
Cebrów
Cebrów
Hanczarka
Wh 356
Wh 557
Kurowce
Krutu Korb
Hötzendorf Gr
Pilsener Gr
Sapperkopf
Dvór
a
b
c
d

1. vázlat.

A 64. gyalogdandár a hadosztály állásának a legveszélyesebb, s így a legfontosabb részét, a „Cebrów-Worobijówka"-i szakaszt vette át. Miután a harcok oroszlánrésze főleg a 64. gyalogdandárra hárult, elsősorban is e dandár tevékenységét és teljesítményeit fogom az alábbiakban részletesebben kiemelni.

A nagy júliusi orosz támadás kezdetén a védőállás nagyjában 3 védelmi vonalból állott, melyek egymás mögött kb. 250 m. távolságra estek. A védőállás előtt három, sőt egyes helyeken négy sávból álló akadályöv volt.

Az állás első védővonalát igen mély lövészárkok alkották, melyek mellvédjéhez több lépcső vezetett. Hatalmas harántgátak védtek az oldalozó tűz ellen. Az építmények nagy része sövényfonattal volt burkolva, míg a harántgátakat többnyire gyeptéglák borították. Ez a burkolat a legnagyobb tüzér tűzben is jóformán épségben maradt. Az olasz harctéren az oly nagy eredménnyel használt kavernákat itt az ú. n. „rókalyukak" helyettesítették.

Az állás második védővonala éppen úgy volt kiépítve, mint az első. E vonalban azonban több harcos volt elhelyezve, mint az elsőben, mert a vezetőség tapasztalta már, hogy minden ellenséges támadásnál az első vonal kapja a legerősebb ágyútüzet. A századok géppuskái — a közeli harceszközök parancsnokságai, továbbá az aknavetők és a gyalogsági ágyúk is a 2. védelmi vonalban állottak.

Harmadik védővonalként támpontszerűen kiépített és az első és második védelmi vonallal összekötött földépítmények szerepeltek, melyek előtt három-, négy-, hat-, sőt egyes helyeken tíz-soros drótakadályok voltak.

A védelmi vonalak között számos összekötőárok könnyítette meg a közlekedést. Kocsik, mozgókonyhák stb. számára széles futóárkok vezettek a parancsnokságokhoz és a hadosztálynak távolabb álló csapat- és vonatrészeihez. Kokutkowce-Isypowce és Kurowce vonalában tábori vasút közlekedett, mely az egész júniusi orosz támadás alatt kiváló munkát végzett.

A hadosztály betongyára, melyet nagy szakértelemmel rendeztek be, ágyúk, géppuskák, valamint a parancsnokok és figyelők részére erős és biztos fedezékeket gyártott. E kis kupolaszerű építmények, noha a mellvédekből kiemelkedtek — s így majdnem minden esetben magukra vonták az orosz akna- és ágyútüzet, — mégis derekasan megállták a helyüket.

Felírások és különféle színes jelzésekkel ellátott táblák könnyítették meg a tájékozódást.

A távbeszélő összeköttetés kitűnően volt kiépítve. A legnagyobb ellenséges ágyútűzben is majdnem mindig lehetett beszélni. Nagyon hasznos volt a kurowcei védelmi szakaszon elhelyezett „Arendt“ állomás, mely az oroszok beszélgetését kitűnően kihallgatta és így sok hasznos adatot szolgáltatott.

A terep alakzata — mint mindenütt, úgy itt is — nagy befolyással volt a védelmi vonalak telepítésére. A Cebrów falu alatt elterülő Klerniczki-patak völgye, az Isypowce-Kurowce-i völgy és a worobijówkai védelmi szakasz északi szárnya voltak az állásnak legérzékenyebb részei. Délről észak felé menve az orosz állások mindinkább közeledtek a hadosztály állásaihoz, sőt a worobijówkai szakasz északi szárnyán az ú. n. Toutry védelmi szakaszban (ahol az orosz február havában egy tölcsért, a 23. közös gyalogezred pedig a júniusi orosz támadásig még három aknát robbantott), a hadosztály állásai és az orosz állások kb. 35 lépésnyire közelítették meg egymást. Kivétel volt a kurowcei völgy, ahol az ellenség kényszerítve volt a rommá lőtt Worobijówka falu közepéig visszamaradni.

Igen kellemetlen volt az ú. n. „Spitz“, mely a worobijówkai magaslaton kelet felé nyúlt előre, mert északról a hátába kapott ellenséges tüzet és mert egy része belátható is volt, sőt saját lövedékeink is gyakran odatévedtek. Ezért a védelmi vonalból kis árkokat ástunk előre, melyek kamrákban végződtek s utóbbiakban építettük meg azután a lövőállásokat. A hadosztály állásának e veszedelmesen kiszögelő részét ezenfelül egy reteszállás zárta le, mely a „kis zsákállás“ elnevezést kapta. A kis zsákállás háta mögött kb. a „Pionnierwäldchen“ keleti szegélyén még egy új állás kiépítése volt tervezve, az ú. n. „kibővített zsákállás“-é, ez azonban csak a júniusi harcok folyamán épült ki, midőn a „Spitz“ már az oroszok kezébe került.

Az orosz május 29-ike óta igen élénk repülő tevékenységet fejtett ki. Nehéz tüzérsége Cebrów-Worobijówka környékét többször és különböző időkben lőtte. Általában a tüzérség tevékenysége mindkét oldalon észrevehetően fokozódott. Június hó 3-án az orosz tüzérség repülők és kötött léggömbök segélyével ütegeink legtöbbjére belőtte magát. Miután saját hadosztályunk repülőket többszöri kérése ellenére sem kapott, az említett ellenséges megfigyelő eszközöket csak tüzérségünk tartotta sakkban.

A 6. gyalogezred előőrsei és az ezredektől kiküldött éjjeli járőrök jelentették, hogy a június 2-ról 3-ára virradó éjjelen az oroszok „Cebrów a. és d.“ védelmi szakaszai előtt

drótakadályainkat elvágták. Már a május 31-ről és különösen a június hó első napjairól szóló „Árendt"-jelentésekből kivehető volt, hogy az oroszok nagyobb támadást akarnak intézni, még pedig vagy a kurowcei, vagy a toutry-i védőszakasz ellen. A jelentésekből azonban nem lehetett kivenni, hogy az ellenséges vállalkozás csak helyi jellegű lesz-e, vagy nagyobb támadó hadművelet keretében fog-e történni?

A hadosztályparancsnokság már május 31-én megtette óvóintézkedéseit. A 86/I. gyalog zászlóaljat (Isypowceben állott) a Pionnierwäldchen teknőjébe, a 70/I. gyalog zászlóaljat (Pleskowceben állott) Isypowce keleti szegélyéhez, a 64. gyalog dandárparancsnokság álláspontja közelébe irányította előre, dandártartalék gyanánt. A hadosztályparancsnokság egyúttal az egész Cebrów-Worobijówka-i védelmi szakasz tüzérségét — az ittlevő nehéz tüzérséggel együtt — a 64. gyalogdandár parancsnokságának rendelte alá.

A 64. gyalogdandár parancsnoksága, hogy az első állás harmadik védelmi vonalát nagyobb ellenséges támadásokkal szemben biztosítsa, elrendelte, hogy a 23/I., 14. Lw./107. és 7/1. utászszázadok, melyek eddig a harmadik védelmi vonalban és más helyeken végeztek földmunkálatokat s egyéb építkezéseket, június hó 3-án délután 6 órától fogva szintén riadóra készen legyenek.

A „Spitz" kis zsákállásába a 86. gyalogezred a híres „Jagdkompagnie"-t küldte. A dandár mindkét ezredének parancsnoksága minden szükséges intézkedést megtett bekövetkezhető támadások esetére; így a csapatok felkészülve várták a jövendő eseményeket.

II.

A Worobijówkai magaslat elvesztése.

Nyugtalan éjszaka után, lassan virradt fel a június 4-iki reggel. Köd feküdt úgy a cebrówi, mint a kurowcei völgyön. Gyalogságunk fél három óra tájt erős tűzbe fogta a „Russenhöhe"-n serényen dolgozó ellenséget. Fél órával később a Hanczarka védőszakasz előtt álló előőrseink egész kis ütközetet vívtak a felderítésre előre küldött ellenséges járőrökkel, melyeket végre is géppuskáink és tüzérségünk tüze kergetett el. A worobijówkai védelmi szakasz előtt is előőrscsatározások játszódtak le.

A 64. gyalogdandár helyzetét e napon d. e. 6 órakor a 2. vázlat mutatja:

5 óra körül, alig, hogy keresztültörtek a nap első sugarai

a hajnali ködön, máris erős ellenséges ágyútűz borította el nemcsak a 64., de a 63. dandár (toutry-i és hladkii) védőszakaszát is. Ez a tűz nemsokára pergőtűzzé fokozódott s különösen a cebrówi vasút mellett levő védőszakaszok és a

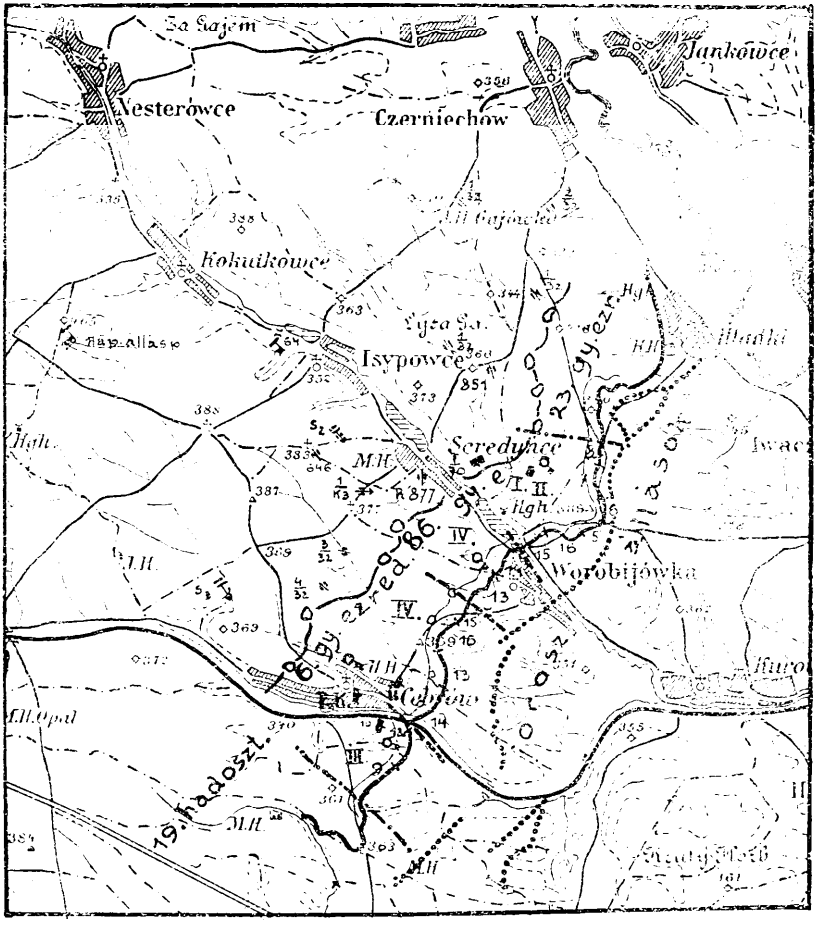

2. vázlat.

kurowcei állások ellen irányult. Tüzérségünknek egy lőszerraktárát is felrobbantotta egy orosz gránát. Saját ütegeink is jóformán szünet nélkül lőttek. E tűz alatt észrevehető volt, hogy az orosz gyalogság mindenütt az első vonalakban

csoportosul, Cebrów előtt azonban úgy látszott, mintha csak tüntetni akarna.

6 óra 15 perckor délelőtt a dandárparancsnokság a hadosztályparancsnokságtól azt az értesítést kapta, hogy az 1/2. 6./II. gyalog zászlóaljat (Jeziernában volt) Kokutkowcén át a dandárparancsnokság álláspontjához, a 19. hadosztálynak a 32. hadosztály rendelkezésére bocsátott két századát a 6. gyalogezred parancsnokságának álláspontjához, útbaindították. Ugyanakkor jelentette a 6. gyalogezred, hogy igen erős orosz vonalak nyomúlnak előre „Cebrów b." irányában. Miután az összes jelentések eddig azt a látszatot keltették, mintha az oroszok csakis a worobijówkai magaslat ellen fordulnának, az eddig Seredyncenél dandártartalékban álló 70./I. gyalog zászlóaljat is Gaksch ezredesnek, a 86. ezred parancsnokának rendelték alá; a 23. gyalogezred parancsnokát, Hahne ezredest pedig utasították, hogy Worobijówka ellen irányuló orosz támadás esetén északról az ellenség oldalába támadjon.

6 óra 45 perckor délelőtt a dandár megfigyelő tisztje és repülőnk jelentette, hogy Cebrów előtt újból igen nagy ellenséges erők csoportosulnak. A „Cebrów b." előtti csoportosulásokat, valamint a „Russenhöhe"-t és az innen Worobijówka felé vezető összekötő árkokat tüzérségünk rögtön erős tűzbe fogta.

7 óra 30 perckor délelőtt az ellenség pergőtüze a worobijówkai magaslaton gyengülni kezdett, de annál erősebben nehezedett, a „hancarkai" védelmi szakaszra. Egyúttal jelentések érkeztek a dandárparancsnoksághoz, hogy tüzérségünk kitünő hatása miatt az ellenség kénytelen volt Cebrów előtti előállását elhagyni.

Délelőtt 8 óra 15 perckor a cebrówi védelmi szakaszra irányított orosz ágyúzás újból pergőtűzzé fokozódott. Tüzérségünk, — hogy az orosz gyalogság a Russenhöhén újból ne csoportulhasson — délelőtt 8 óra 25 perckor tűzrajtaütést hajtott végre.

Alighogy tüzérségünk rajtaütése megkezdődött, az orosz tüzérség orkánszerű pergőtüzet indított a kurowcei védelmi szakasz és különösen a „Spitz" ellen. Jelentések érkeztek úgy a cebrówi, mint a kurowcei védelmi vonalból, hogy az orosz tüzérség nemcsak drótakadályainkat lőtte széjjel, hanem már hatalmas harántgátainkat is erősen megrongálta s a mellvédeket és árkokat jóformán rombalőtte. A fenti idő alatt azonban az egész arcvonalon a több sűrű vonalban előre nyomulni igyekvő orosz gyalogság nem tudott tért nyerni.

Délelőtt 10 óra 10 perckor heves puska és géppuska tüzünk az oroszokat úgy „Hancarka“, mint „Cebrów a) és b)“ védelmi szakaszok előtt visszavonulásra kényszerítette. Erre az ellenség a Russenhöhéről próbálkozott újra előnyomulni állásaink ellen, azonban gyalogságunknak és jól irányzott géppuskáinknak tüzében egyelőre ez a vállalkozása is csődöt mondott.

A kurowcei védelmi szakasz ellen azonban az eddig is heves orosz tüzértűz mindjobban erősbödött és délelőtt 11 óra 30 perckor orkánszerűvé vált. Az egész védelmi szakasz sűrű füst-, por- és lángtengerben állott, a figyelők és parancsnokok — bár a terepet igen jól ismerték — alig tudtak tájékozódni. Az ellenséges pergőtűz — a „Spitz“-től — hullámszerűen hömpölygött a „Pionnierwäldchen“ felé s hihetetlen pusztítást vitt végbe élő- és holtanyagban egyaránt.

Hiába volt minden erőfeszítés, a sokkal nagyobb orosz erőnek sikerült az említett füst- és porfelhők leple alatt a „Spitz“ támpontba betörni. Itt azonban — hála ütegeink koncentrikus tüzének és különösen a kézitusában személyesen résztvevő zászlóaljparancsnokok (Dubinievics és Schlesinger őrnagyok) hősies magatartásának — sikerült az ellenség további előrenyomulásának gátat vetni. Ki kell emelnem, hogy az oroszok e harcoknál embertelen segédeszközökhöz fordultak; tömegeiket géppuska- és ágyútűzzel kergették előre!

A dandárparancsnok arra a jelentésre, hogy az oroszok a „Spitz“-be betörtek, azonnal kiadta a parancsot, hogy a 70/I. gyalogzászlóalj ellentámadást intézzen, Hahne ezredest pedig felhívta, hogy ezen vállalkozást északról támogassa. A XVIII. menetzászlóaljat, melyet a hadosztályparancsnok álláshelyére irányított és Grallert tábornoknak rendelt alá, utóbbi a Pionniermulde-ba irányította és ott Gaksch ezredes rendelkezésére bocsátotta.

Eközben sikerült a 70/I. zászlóaljnak az oroszokat nemcsak feltartóztatni, hanem a Pionnierwäldchen keleti részéről is visszavetni. Nem sikerült azonban az ellenséget a „Spitz“-ből és a „kis zsákállás“-ból kiverni. E küzdelemben a derék zászlóalj parancsnoka és több tisztje lelték hősi halálukat. Erre Gaksch ezredes a XVIII. menetzászlóaljnak megparancsolta, hogy: Seredyncén és a Pionnierwäldchenen át nyomuljon előre, minden ott található csapatot vegyen magához és az ellentámadást a „Spitz“ ellen hajtsa végre.

Már délelőtt 11 órakor az a jelentés érkezett a dandárparancsnoksághoz, hogy az oroszoknak sikerült „Cebrów b)“

szakaszba benyomulni. A „Sappenkopf“ volt „Cebrów b)“-nél az oroszok csoportosulási helye. Amint e védőszakasz vitéz századparancsnoka egy gránáttól találva elesett, az oroszoknak sikerült a „b)“ szakasz kiszögelő részét is magukhoz ragadni. E pont elfoglalása csak heves kézitusa árán volt lehetséges, melyben a védőszakasz derék legénysége — a 6. gyalogezred 13. százada — majdnem teljesen elpusztult. Az ellenség e sikerével oly területnek jutott birtokába, mely szélességben az egész „cebrówi b)“ védelmi szakaszra kiterjedt és amely ékszerűleg második vonalunkig nyúlt be.

A Hancarka szakasz ellen végrehajtott orosz támadás, mely délelőtt 5 óra 20 perckor kezdődött, puska és ágyútüzünkben megtört. Ez idő alatt a „Cebrów a)“ szakaszba benyomult ellenséget is sikerült gyors ellenlökéssel kiverni. Mivel a Russenmulde-ból a „cebrówi b)“ Sappenkopf fele és Worobijówka helységbe mindig több és több ellenséges erő nyomult előre, tüzérségünk e helyeket erős tűzbe fogta.

Kevéssel 1 óra után érkezett meg a 6. gyalogezred 1/2 II. zászlóalja (Patrcka őrnagy vezetése alatt) Isypowcebe. Ekkor már észre lehetett venni, hogy a XVIII. menetzászlóalj támadásának a „Spitz“ ellen kevés sikere lesz. Grallert tábornok — a 64. gyalogdandár parancsnoka — ennek folytán a következő parancsot adta Patrcka őrnagynak: „A zászlóalj vonuljon Szeredyncén keresztül a Pionniermuldeba, onnan nyomuljon előre elvesztett állásaink visszafoglalására a „Spitz“ (Bildstöckl) irányában s ragadja magával a megállott hetveneseket.“

Eközben a 6. gyalogezred második 1/2 II. zászlóaljának ellenlökése (a Jagd- és a 7. századdal), melyet a dandárparancsnok a cebrówi kápolnától a „b)“ támpont irányában rendelt el, az erős ellenséges puska-, géppuska- és ágyútűzben nem tudott tért nyerni és megakadt. Erre a cebrówi védelmi szakasz parancsnoka, Wéber alezredes, parancsot kapott, hogy nyugodtan tartson ki és csak a 19. hadosztálytól kirendelt s álláspontjához irányított századok beérkezése után fogjon ellentámadásba.

Délután 2 óra 45 perckor Patrcka őrnagy a 6. gyalogezred 1/2 II. zászlóaljával a „Spitz“ felé ellentámadást intézett. A legnagyobb rendben, ember ember mellett, egy rajvonalban — mint a gyakorlótéren — nyomult előre a zászlóalj a Pionniermulde-ból az erdőtől balra és megtisztította a worobijówkai magaslatot az ellenségtől. Csak a „Spitz“ maradt — nem egész másfél szakasz szélességben — az ellenség birtokában. Az orosz kitűnő oltalmat talált a mi jól kiépí-

tett, erős állásainkban és így nagy lendülettel véghezvitt ellentámadásunk megtört az ellenség által gyorsan támponttá alakított födözékeken. Ismételt hősies próbálkozások se hozták meg a sikert.

4 óra 25 perckor délután az ellenség erős tüzérségi előkészítés után megint a kurowcei „b)“, „c)“ és „d)“ védelmi szakaszok ellen tört, — de ,bár megint hihetetlen embertömegeket vetett harcba — derék legénységünk harci kedvén és tüzérségünk kitünően vezetett tüzében minden erőfeszítése megtört.

Hahne alezredes a 23. gyalogezred parancsnoka, amikor az oroszok a „Spitz“-be betörtek, a 23. gyalogezrednek egy fél zászlóalját küldte segítségül. Ennek egy századát a 86. ezred északi, egy századát az ezred déli védőszakaszában használták fel a rések kitöltésére.

Délután 5 óra 15 perckor Gaksch ezredes, a 86. gyalogezred paarncsnoka, jelentette, hogy már nincsen tartalékja, s hogy a 6. gyalogezred 1/2 II. zászlóalja és a 86. gyalogezrednek az állásban levő részei (86/IV., Jagdkomp., 3. század és Pionn. század) a „Spitz“, a zsákállás és a többi hozzátartozó rész kivételével, az első vonalat, a 70/I. és a XVIII. menetzászlóalj pedig a 2. védelmi vonalat tartják. Gaksch ezredes fenti jelentésére a 23. gyalogezrednek még egy 1/2 zászlóalját bocsátották a Toutry védelmi szakaszból a 86. ezred parancsnokának rendelkezésére. Grallert tábornok egyúttal elrendelte, hogy Gaksch ezredes haladéktalanul tartalékokat szervezzen.

Miután időközben a 19. hadosztálynak már említett négy százada (a 35. gyalogezred 1/2 II. és a 75. gyalogezred 1/2 II. zászlóalja) délután 5 óra 20 perckor a cebrówi H. H.-hoz érkezett, Gerő ezredes a 6. gyalogezred parancsnoka, parancsot kapott az ellentámadásra.

Délután 8 óra 40 perckor, 10 percnyi erős tüzérségi előkészítés után, hat század Marschán őrnagy (75. gyalogezred) parancsnoksága alatt megkezdte az ellentámadást. Sikerült is a „cebrówi b)“ zsákállást elfoglalnia, de a védőállás első vonalát bevenni nem bírta. Így délután 10 órakor az ellenség kezén maradt az egész „Cebrów b)“ védőszakasz és a kurowcei ú. n. „Spitz“ (a kis zsákállást is beleértve).

Éjfél felé Gaksch ezredes a 1/2 70. zászlóaljat az állásból kivonta s mint tartalékot a 86. gyalogezred II. zászlóaljparancsnokságánál helyezte el. A 6. gyalogezrednek még Jezyernában tartózkodó egy századát Cebrówba irányítot-

ták, ahol még az éj folyamán az ezred veszteségének pótlására használták fel.

Az éjszaka véget vetett e kemény, küzdelmes napnak és csak ott, ahol a két ellenfél igen közel volt egymáshoz, folytatódtak a csatározások.

Megjegyezni óhajtom, hogy az ütegeknél, noha az akkori fogalmak szerint nagymennyiségű lövőszerrel voltak ellátva, (300—350 lövedék 1—1 löveg számára) már a délutáni órákban lövőszerhiány mutatkozott. Megfelelő pótlás a hadosztály lövőszertelep csekély készletéből nem volt teljesíthető. Mikorára az első pótszállítmány vasúton beérkezett, a lövőszermennyiség ütegenként már 20—80 lövedékre apadt.

Az elhasznált lövőszermennyiség ezen a csatanapon gyorstüzű ütegenként 1800—2200 lövésre rúgott.

Június 5-én: a 76. honvéd gyalogdandár (23. és 24. honvéd gyalogezred) Jezyernán keresztül a 32. hadosztály támogatására útbaindult. Ezenfelül még június 4-én délután 11 órakor a 38. honvéd tüzérezred 1. sz. tábori tarackos- és 3. és 4. sz. tábori ágyúsütegeit bocsátották a 32. hadosztály rendelkezésére, melyeket a hadosztály parancsnoka a „Süd" tüzérkörzet alá rendelt, míg a 23. honvéd gyalogezred I. zászlóalját először a 6. gyalogezred parancsnokság álláspontjára, azután Cebrówba, a II. és III. zászlóaljat pedig Isypowcebe s innen a Pionniermuldeba irányította. Az említett zászlóaljak délelőtt 3 órakor kijelölt helyükön voltak. A 23. gyalogezred I. zászlóalját Gerő ezredesnek, a 6. gyalogezred parancsnokának rendelték alá, a II. és III. zászlóalj felett a rendelkezési jogot a 32. hadosztály parancsnoka magának tartotta fenn.

Az előző csatanap nagy veszteséget hozhatott az oroszoknak, mert június 5-én nagyjában csak puska és géppuskatüzelésre szorítkozott; a mi tüzérségünk is csak ritkán lőtt.

Délelőtt a hadosztályparancsnok a dandár és az ezredparancsnokkal értekezett a „cebrówi b)" és a „kurowcei b)" (Spitz) visszafoglalásáról. Ez az értekezlet azt az elhatározást eredményezte, hogy a támadás az est beálltával történjék. Ez az idő nemcsak azért látszott célszerűnek, mert a sötétség leple alatt az orosz tüzérségtől kevésbbé kellett tartani, hanem azért is, mert így a nap folyamán a szükséges előkészületet meg lehetett tenni.

3 órakor délután a Worobijówka falu északi részében húzódó árkokban erős orosz csoportosulások voltak észlelhetők, melyek látszólag „Kurowce a)" és „b)" ellen irányul-

tak. Az ellenségnek ezen tevékenységét azonban már ágyútüzünk megbénította.

Délután 5 óra 30 perckor Grallert tábornok, a 64. dandár parancsnoka, Gaksch ezredesnek, a 86. gyalogezred parancsnokának, a következő kiegészítő parancsot adta: „a gyalogság délután 8 óra 30 perckor legyen a megállapodás szerint támadásra készen. Délután 8 óra 30 perctől 8 óra 40-ig tüzérségünk az elfoglalandó állásokra pergőtüzet zúdít, azután pedig tüzét az elfoglalandó állások mögé irányítja. A vállalkozás sikeres végrehajtása után a 23. honvéd gyalogezred II., III. zászlóalját és a 70. gyalogezred 1/2 II. zászlóalját az arcvonalból ki kell vonni és tartalékként kell készentartani." Hasonló parancsot kapott Gerő ezredes, a 6. gyalogezred parancsnoka, kinek sikeres vállalkozás esetén a 23. honvéd gyalogezred I. zászlóalját kellett az arcvonalból kivonni s — mint tartalékot — készenlétbe helyeznie.

Délután 6 órakor az ellenség újból támadást kezdett a „Kurowce a) és b)" szakaszok ellen, melyet azonban tüzérségünk csirájában elfojtott.

Délután 8 óráig csak itt-ott folytak csatározások. Ez időtájt új orosz támadás indult „Kurowce a)", „c)" és „d)" ellen. Figyelmes gyalogságunk ezt a támadást is könnyűszerrel visszaverte. A Kurowce ellen megismétlődő ellenséges támadások folytán azonban a hadosztályparancsnokság ebben a szakaszban lemondott a délután 8 óra 30 percre tervezett támadásról. Ellenben a 6. gyalogezred ellentámadása a cebrówi védelmi szakaszon teljes eredménnyel járt. Az oroszt erős kézitusa után ez állások minden részéből kiverték. 7 tiszt és kb. 700 fogoly maradt kezünkben s 4 orosz géppuskát zsákmányoltunk.

Június 6-án az orosz tüzérség már pitymallatkor, 3 óra 15 perckor, kezdte lőni Szeredynce falut. Negyedóra mulva úgy „Worobijówka b)" védőszakasza, mint a cebrówi kápolna melletti teknő erős orosz ágyútűzben állott. Az orosz gyalogságot azonban, — mely az előkészítő ágyútűz után támadásba ment át — a mi tüzünk védőárkaiba vetette vissza. Míg a délelőtt folyamán a kurowcei védőszakaszban a gyalogság szakadatlanul tüzelt, addig a dandár többi védőszakaszaiban csak kisebb csatározások folytak.

Délután 1 órakor a 86. gyalogezred IV. zászlóalja jelentette, hogy a Russenmuldeban újból igen erős orosz csoportosulás észlelhető. Ez idő alatt az orosz nehéz tüzérség a „worobijówkai d)" védelmi szakaszt borította el gyilkoló tüzével.

Délután 2 óra felé az ellenfél a „worobijówkai c)“ és „d)“ védőszakaszokkal szemben fekvő állásai előtt spanyolbak[1] akadályait széjjelhuzatta és a közelítő árkokból (Sappe) újból támadást intézett, de ez is összeomlott még a saját vonalaink előtt. A délután 12 óra 50 perc óta a kurowcei 2. és 3. védővonalainkra irányított, nehéz ellenséges ágyútűz most e védőszakasz drótakadályai és a „worobijówkai d)“ szakasz ellen fordult. Miután jelentések jöttek, hogy a „Spitz“ felé eső teknőben még mindig nagy orosz erők csoportosulnak: tüzérségünk 2 óra 45 perctől 2 óra 50 percig ezt a terepszakaszt borította el tüzével.

3 óra 30 perckor délután az orosz újból támadott; támadása főképen „Kurowce d)“ ellen irányult. Tüzünk ezt a támadást is csakhamar összetörte. Ugyanekkor az ellenség „Cebrów“ ellen is támadást intézett, különösen „Cebrów b)“ ellen, — melyet minden áron vissza akart szerezni, — de itt is súlyos veszteséggel kényszerült árkaiba visszavonulni.

Délután 3 óra 50 perckor az orosz több egymás mögötti sorban támadt Kurowce és a tőle északra fekvő „Toutry a)“ szakaszra. Harcosaink a mellvédre álltak és fokossal verték vissza az oroszokat, kiknek megfutamodott soraiban géppuskáink oldalozó tüze óriási pusztítást végzett.

Délután 4 órakor az ellenség újból erős tüzet zúdított a „kurowcei a)“ és „d)“ s az észak felé csatlakozó „Toutry“ védőszakaszokra. A majdnem háromnegyed óráig tartó pergőtűz után — délután 5 óra tájban — e napon már harmadszor ment rohamra, de ez a vállalkozása se sikerült. A fenti idő alatt „Cebrów c)“ és „d)“ is erős pergőtűzben állott. Itt is támadott az orosz, de itt is vereséget szenvedett.

Délután 6 órakor az ellenség „Kurowce b)“, „c)“ és „d)“ ellen újból támadott, de hiába. Gyalogságunk és tüzérségünk újból visszaverte. Az ellenség délután 7 óra 15 perckor megújította támadását „Kurowce c)“, „d)“ és „Toutry“ ellen; fél órával később pedig „Kurowce a)“ és „c)“ ellen is.

Erős ágyútüzének leple alatt sikerült is neki a toutry-i állásokba betörnie, a hős védők azonban rövid, de annál hevesebb kézitusa után, visszaűzték árkaiba.

Erre a harc elcsendesedett s a védők már azt hitték, hogy az orosz a sok sikertelen támadásba belefáradt, midőn délután 10 óra felé újból támadásba kezdett. Ez a támadás ezen a napon már a kilencedik különösen „Kurowce c)“ ellen irányult, de puska- és ágyútüzünkben összeroppant.

A folytonos harcokban az állás — természetesen — sokat

[1] Spanischer Reiter, magyarán: spanyoltövis, ördögtövis vagy ördöglova.

szenvedett. Nemcsak a mellvédek, de a drótakadályok is, sok helyen a felismerhetetlenségig össze voltak lőve. Különösen a „Hancarka d)“, „Cebrów b)“ „Worobijówka d)“ és az egész kurowcei védelmi szakasz volt erősen megrongálva. Néhány megszakítást kivéve, a telefonhálózat jóformán sértetlen maradt. A rókalyukak kitűnő szolgálatot tettek. Nem egynek tetején hét-nyolc telitalálat volt látható. Ott azonban, ahol a tüzérségi telitalálat a rókalyukak bejáratát érte s temette be, a bennlévő legénység csak nehezen, s legtöbbször csakis külső segítséggel tudott kényelmetlen helyzetéből kiszabadulni, s nem volt képes a mellvédeket idejekorán megszállani. Ez volt az egyik főoka annak, hogy az oroszok helyenként egyáltalában be tudtak az állásainkba nyomulni. A betonból készült géppuska- és figyelőállások majdnem mindenütt épségben maradtak. Egy ilyen géppuskafészket a „Hanczarka d)“ védelmi szakaszban telitalálat ért. A betonfészek ugyan több helyen megrepedt, de a bentlevő legénységnek baja nem történt. Csapataink nagy szorgalommal és kitartással javították ki az ellenség okozta károkat.

Június 5-én az eddigi szép, száraz és meleg időt, erős esőzés váltotta fel. A tönkretett harcárkokban az átázott agyagos föld igen megnehezítette a védők helyzetét, akik a folytonos küzdelemben sem a víz, sem a fedezékek előtt és mögött heverő hullahalmazok, eltávolítására nem találtak időt.

A csapatkötelékek teljesen összezavarodtak. Rendezésük s különösen tartalékok alakítása múlhatatlanul szükségessé vált. Mindezt azonban csakis a kurowcei védelmi szakasz összes csapatainak felváltása útján lehetett volna elérni.

A dandárparancsnokság álláspontján a délelőtti órákban Willerding altábornagy, a dandárparancsnokokkal Grallert és Karleusa tábornokokkal, továbbá a 86. gyalogezred parancsnokával tájékoztató tanácskozást tartott, melynek eredményeként megparancsolta, hogy a kurowcei és toutryi védelmi szakaszok megszálló erejét a 76. honvéd gyalogdandár csapatai váltsák fel. Ez a felváltás délután 11 óra 15 perckor meg is kezdődött s a sötétség leple alatt június 7-én hajnalig a sok nehézség ellenére is befejeződött.

A dandár helyzetét június 7-én a 3. vázlat mutatja:

Az éjszaka — kisebb gyalogsági csatározásokat leszámítva — csendesen mult el. Június 7-én csak az orosz tüzérség lőtte a „Worobijówka“ és „Cebrów b)“ védőszakaszokat s utóbbinál különösen a „Sappenkopf“-ot. Miután a délelőtt folyamán úgy a Russenmuldeban, mint a Russenhöhén fekvő ellenséges támpontban erős csoportosulás volt észlelhető:

tüzérségünk ezekre a pontokra rajtaütésszerű rövid, de igen hatásos tüzet zúdított. Délután 10 órakor a 76. honvéd gyalogdandár parancsnoka átvette a kurowce—toutryi védőszakaszok parancsnokságát. Így június 8-án a 64. dandárhoz

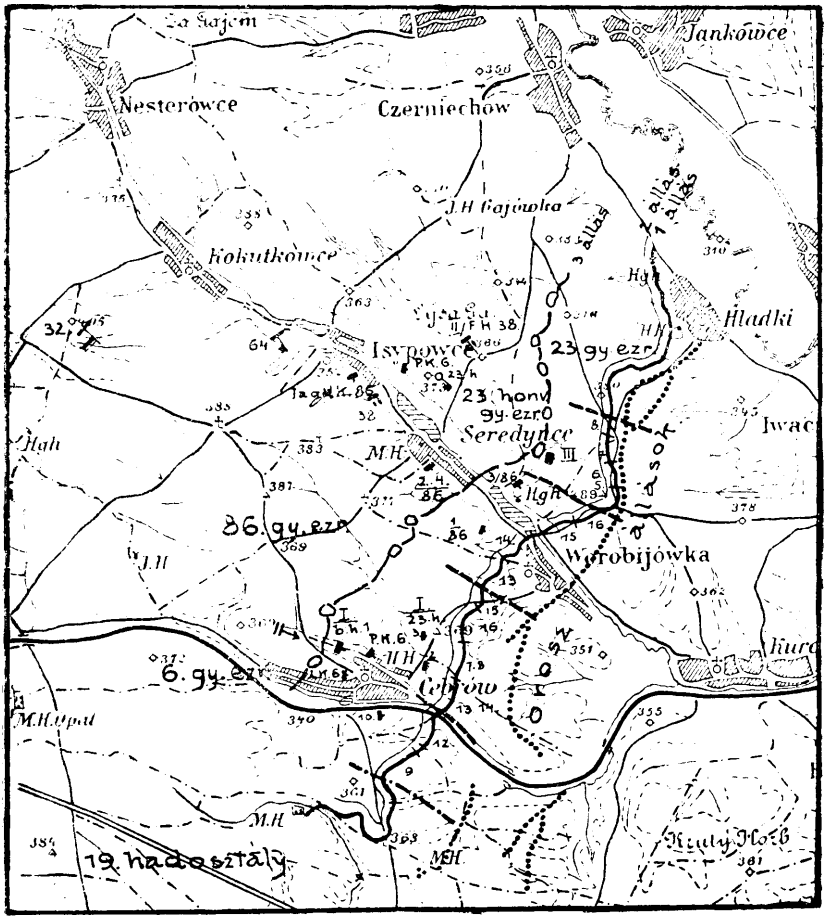

3. vázlat.

már csak a cebrów—worobijówkai védőszakaszok tartoztak. Ezen a napon csupán a tüzérségek háborgatták kölcsönösen a védők és támadók földmunkálatait.

Június 9-én már hajnalban 3 órakor jelentették a figye-

lők, hogy úgy a „cebrówi a)“ és „b)“, mint a kurowcei védőszakaszok felé eső teknőben ellenséges erők csoportosulnak. Ezeket a csoportokat tüzérségünk rögtön erős tűzbe fogta s fedezékeikbe visszaűzte.

Délelőtt 6 óra 10 perckor az orosz nehéz tüzérség pergőtüzet indított a „worobijówkai a)“, „b)“ és az egész „cebrówi“ védőszakasz ellen. Pár perc mulva a „Kurowce d)“ és a „Toutry“ védőszakaszok is tűz alá kerültek. Ezalatt a Russenhöhén, mint a Russenmuldéban új ellenség csoportosult. Ezen csoportosulások zavarására, továbbá a drótakadályunkhoz való átcsúszások meggátlására, tüzérségünk 6 óra 40 perckor délelőtt egy tízpercig tartó rajtaütést hajtott végre az említett terepszakaszokra.

A 70. gyalogezred I. zászlóalját, mely hadosztálytartalék volt, a hadosztályparancsnok már d. e. 6 órakor Nesterowce—Kokutkowce felé irányította és eredetileg a 64. dandárparancsnokságnak, a dandár balszárnyának támogatására, rendelte alá. Miután azonban az ellenséges támadás a cebrówi állás ellen irányult, a zászlóaljat később Kokutkowce faluba és onnan Gerő ezredes álláspontjához irányította.

Délelőtt 7 óra 15 perckor az ellenséges tüzérség tüze lanyhulni kezdett. Újabb jelentések és különböző jelek arra mutattak, hogy az orosz most Worobijówkánál akarja a hadosztály állásait áttörni. Ennek ellensúlyozására a 64. dandár parancsnoka a 23. honvéd gyalogezred ½ III. zászlóalját Gaksch ezredes rendelkezésére bocsátotta. Időközben úgy a Russenmuldéban, mint a Russenhöhén, újabb ellenséges erők csoportosultak. Ezeket tüzérségünk, d. e. 7 óra 20 perckor, megint egy tíz percig tartó tűzrajtaütéssel tette ártalmatlanná. Amint azonban tüzérségünk tüze elhallgatott, az orosz nehéz tüzérség is ontani kezdte gránátait úgy „Worobijówka“, mint „Kurowce“, „Hancarka“ és „Cebrów b)“ állásaink ellen.

Délelőtt 9 óra felé az orosz, a Russenhöhén levő spanyol bakjait kezdte széjjeltolni. Ugyanekkor tüzérségének tüze Cebrów és Hancarka, továbbá Kurowce ellen pergőtűzzé fokozódott. Tudva azt, hogy a várt támadás a Russenhöhéről fog kiindulni, tüzérségünk délelőtt 9 óra 10 perckor 3 perces rajtaütésbe kezdett a magaslat ellen. Azon jelentésre, hogy az orosz több sorban támad „Kurowce a) és c)“ ellen, Gaksch ezredes a 23. honvéd gyalogezred ½ III. zászlóalját a „worobijówkai d)“ védőszakaszba rendelte, a 86. gyalogezred ½ I. zászlóalját pedig ugyanezen ezred IV. zászlóaljparancsnokának álláspontjához irányította. A hadosztályparancsnok, —

mikor felismerhetővé vált, hogy a főtámadás Worobijówka ellen irányul — a 6. gyalogezredhez útbanlevő 70/I. zászlóaljat visszarendelte és Grallert tábornok rendelkezésére bocsátotta.

Délelőtt 10 órakor az orosz, egy órai igen erős pergőtűz után, „Cebrów a)“ ellen támadásba ment át. Hősies és nehéz harc után sikerült az ellenségnek a cebrówi a) szakasz bal szárnyán betörnie. A hamar ott termett tartalék innen ugyan kiverte az oroszt, de ennek közben sikerült a „Cebrów b)“ szakaszba benyomulnia.

Délelőtt 11 óra 10 perckor az ellenség újból tetemes erővel támadt „Worobijówka d)“ és „Kurowce a)“ ellen, azonban támadása gyalogságunk és tüzérségünk tüzében megtört. Délután 12 óra 30 perckor az orosz „Worobijówka d)“ szakasza ellen irányította támadását; e támadása is sikertelen maradt. Gerő ezredes délután 12 óra 45 perckor jelentette, hogy tartalékaival, még pedig a 75. gyalogezred 3 századával, a hatos Jagdkomp.-val és a 6. gyalogezred II. zászlóaljának másfél századával készen áll, hogy „Cebrów c)“ ellen előretörjön, továbbá, hogy az 1. számú bosnyák gyalogezred két százada és a 23. honvéd gyalogezred két százada fogják az ellentámadást végrehajtani. Egy órával később heves harcok után „Cebrów b)“ ismét a mienk volt.

A Russenmuldében délután 3 óra tájt újból csoportosult az ellenség és csakhamar Cebrów ellen támadásba kezdett. Gyalogságunk erején e támadása is meghiusult. Nemsokára az ellenséges nehéz tüzérség megint működni kezdett. „Worobijówka“, „Hancarka“ és „Cebrów a)“ és „b)“ védőszakaszait alig lehetett látni a füsttől. Míg a „Hancarka“ és „Cebrów“ ellen indított újabb támadásokat visszavertük, addig d. u. 4 óra 30 perckor az orosznak sikerült a „cebrówi Sappenkopf“-ba betörni. Miután az itt benyomult orosz erők gyorsan erősítéseket vettek magukhoz, nehéz tüzérségünk ide irányította a tüzét. Nemsokára azután a 6. gyalogezred $^1/_2$ I. és a 75. gyalogezred $^1/_2$ II. zászlóaljai gyors elhatározással és szép lendülettel ellentámadást intéztek a cebrówi Sappenkopf ellen, mely teljes sikerrel járt.

Délután 6 órakor „Cebrów“ védőszakasza teljes egészében kezünkben volt. E harcok alatt a cebrówi védőszakasz parancsnoka — Wéber alezredes — tüntette ki magát különösen. Az ellenség ezen a napon még egy utolsó vállalkozásba fogott, hogy „Cebrów b)“ védőszakaszát birtokába vegye, de délután 7 óra 20 perckor teljes vereséget szenvedett.

Az északi szárnyon, a kora délutáni órákban, sikerült az orosznak hatalmas tüze támogatásával kurowcei védőszakaszunkba betörnie. Újból megismétlődött a június 4-i nagy küzdelem.

A 86. gyalogezred I. zászlóalja,, — melyet a hadosztály-parancsnokság a 76. honvéd gyalogdandár parancsnokság alá rendelt — ötször ment ellentámadásba, hogy az elvesztett állásokat visszavegye, azonban a nagyobb erővel szemben sikertelenül. Erre Kőrösi ezredes — a 23. honvéd gyalogezred parancsnoka — a 83. gyalogezred II. zászlóaljának azt parancsolta, hogy maradjon mostani helyén, állását műszakilag erősítse meg, kötelékeit rendezze, az ellentámadásokat pedig szüntesse be.

A kurowcei harcokban Dubinievics őrnagy, — ki a 86. gyalogezred balszárnyát vezette — ezrede 1/2 I. zászlóaljával, a 16. századdal, a Jagdkomp.-val és a 23. honvéd gyalogezred egy századával, buzgóan segített és amidőn a támadások folyamán a kurowcei védőszakasz, valamint a 86. gyalogezred között kb. 400 lépés széles rés támadt, azt kitöltötte és így az összeköttetést a védővonal csapatai között helyreállította. Míg tehát a cebrówi harcok a mi csapatainknak sikert hoztak, addig a „kurowcei a), b), c)“ védőszakasz első és második vonala az ellenség kezére jutott.

Tovább nem sikerült az orosznak előre jutnia, mert előrenyomulását a Pionnierwäldchen keleti részén honvédosztagaink megakasztották. Veszteségünk azonban így is érzékeny volt, mert az orosz a worobijówkai magaslat legmagasabb pontját foglalta el, ahonnan nemcsak az állás vonalaiba, hanem jóformán egész Isypowceig beláthatott és úgy a „Toutry“, mint a „Kurowce d)“ védőszakaszoktól csak pár harántgát választotta el. Az orosz egy kitünő drótakadályokkal körülvett támponthoz jutott, melyet sietett is haladéktalanul felhasználni. Állásait a mi elvesztett állásrészünkkel jóformán percek alatt összekötötte és közeli harceszközökkel, különösen a reánk mindig igen kellemetlenül ható aknavetőkkel és géppuskákkal szerelte fel.

E napon az orosz nehéz ágyútűz tüzérségünknek különösen nagy veszteséget okozott. Így pl. délután 4 órakor a 32. tábori ágyúsezred 4. ütegének összes lövegeit betemette úgy, hogy azok harcra képtelenné váltak. Ezt az üteget éjjel kiásták, Jezyernába a javítóműhelybe szállították, ahonnan csak június 14-én vonult be (egyelőre két lövege) egy új állásba. Hasonló, ha nem is ily súlyos veszteségek érték a többi üte-

geket is, melyek azonban gyalogságunkat a nehéz harcokban mindamellett kellőképen támogatták.

A „Süd“ tüzérkörlet 42 lövegéből ezen a napon este csak 11 löveg tudott lőni, ami részben az ellenséges tűz hatásának, részben saját lövegeink tömegtüzelésének volt a következménye. Tüzérségünk a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett lövegeit harcra képessé tenni s másnap reggelig 30 löveg ismét tüzelhetett. A gyalogság és tüzérség együttműködése a június 4., 5., 6. és 9-i harcokban kitünő volt. A tüzérparancsnok állandóan a dandárparancsnoknál tartózkodott. A 9-i harcokra általában nyugodt éjszaka következett.

Különös érzés töltötte el június 10-én a harcterepet szemlélő védőket. Az állások, az előző nap elkeseredett és makacs harcaiban, csaknem teljesen tönkrementek. Az első harcvonal már alig volt védhető és a cebrów—hancarkai védőszakasznak második védővonala is a felismerhetetlenségig össze volt lőve. Utóbbinak oka abban rejlett, hogy az ellenség a 6. gyalogezred tartalékjait itt sejtve, nehéz lövegeinek tüzét nagyrészt ide irányította.

Ezen a napon az általános nagyobb harci tevékenység szünetelt, csak az orosz aknavetők lőtték folytonosan a „Worobijówka c) és d)“ védőszakaszokat.

Minthogy az előbbi napon a 76. honvéd gyalogdandár csapatait — különösen a kurowcei küzdelmekben — súlyos veszteség érte, a hadosztályparancsnokság ezek felváltását rendelte el.

Mivel a 32. hadosztály védőszakasza a keleti harctéren az osztrák, magyar és német haderők általános vonalának kelet felé leginkább kiszögelő s igen fontos része volt, melyet okvetlenül védeni kellett, a hadseregparancsnokság megerősítésül a 12. közös gyalogezredet bocsátotta a hadosztály rendelkezésére. A hadosztályparancsnokság ezt az ezredet eredetileg a honvéd gyalogdandár felváltására rendelte ki, de intézkedését még aznap délután megváltoztatta. Az új parancs értelmében a 76. honvéd gyalogdandárnak az éj folyamán a kurowcei védőszakasz ellen erős támadást kellett véghezvinnie s elveszített állásait visszafoglalnia.

A 76. honvéd gyalogdandárparancsnokság intézkedése folytán, délelőtt 1 óra 30 perctől 1 óra 50 percig a Worobijówka magaslaton levő orosz (volt saját) állás ellen igen erős ágyútűz indult meg, mely előkészítés után gyalogságunk támadott, tüzérségünk pedig az orosz állások mögé zúdította tüzét. Gyalogságunknak sikerült ugyan egészen a „Spitz“-ig előretörnie, de a folytonosan növekvő orosz tömegek újból a

Pionnierwäldchen keleti részéig szorították vissza. Az igen heves és véres harc június hó 11-én délelőtt 7 órakor ért véget.

A 76. honvéd dandár támadásában a 86/I. zászlóalj és a 23. közös gyalogezrednek egy százada, — melyek e dandár alá voltak rendelve — továbbá Dubinievics őrnagy csoportja vettek részt. Mindkét csoportot súlyos veszteségek érték. Dubinievics őrnagy veszedelmes tüdőlövést kapott. A balsikerű támadás után a Dubinievics-csoport régi helyét foglalta el.

Június 11-én délelőtt 11 óra felé a Worobijówka szakasz balszárnyán újból heves küzdelem tört ki, amelynek mindkét fél tüzérsége csak csendes szemlélője volt s mely végre is eldöntetlen maradt. Dél felé, általános kimerültség következtében, a harc elcsendesedett. A napnak többi részét mindkét oldalon csakis tüzértevékenység töltötte ki, mely a védőárkok helyrehozatalán fáradozó gyalogság ellen irányult. Feltűnő volt, hogy az orosz a hancarkai védőszakasz átellenében húzódó árkait drótakadályokkal igyekezett ellátni.

A hadosztályparancsnok a 12. közös gyalogezredet a 76. honvéd gyalogdandár alá rendelte. Miután azonban az általános helyzet egyáltalán nem volt megnyugtató, a hadosztályparancsnokság elrendelte, hogy az oroszok éjjeli támadása esetén, a hadosztály keretében dolgozó összes műszaki- és munkáscsapatok is harcba legyenek vetve. Az éjszaka folyamán a 76. honvéd dandár csapatait a 12. közös gyalogezred váltotta fel. Ezt a felváltást az orosz, úgy látszik, nem vette észre, mert az egész június 12-i napon — nem számítva a kisebb csatározásokat — nagyobb támadásba nem fogott. A gyalogság — a még mindig megújuló orosz ágyútűz ellenére, — amikor csak lehetett, a védelmi berendezések helyreállításával, a halottak eltakarításával stb. foglalkozott.

Június 17-ig nagy ütközet nem volt. A hadosztály ezredeit a harci napok fáradalmainak kipihenésére — ahol csak lehetséges volt — felváltották. Az egyes kötelékek fogyatékait kiegyenlítették. Voltak századok, melyeknél az összes tisztek hiányoztak, mert vagy elestek, vagy megsebesültek, vagy fogságba kerültek.

Általában kisebb csatározások jellemezték a június 12. és 17-e közötti napokat. Változatosságot csak június 13-a hozott. Ezen a napon, délután fergetegszerű jégeső tombolt. 3 óra 35 perckor a Toutry védelmi szakaszban — valószínűleg villámcsapástól — egy orosz akna felrobbant, mely esemény mindkét fél részéről rövid, de heves puskatűzre adott okot.

A felrobbant akna a 23. közös gyalogezrednek másfél szakaszát temette maga alá, de a legénység legnagyobb részét sikerült kiásni és megmenteni.

Időközben a 12. közös gyalogezred parancsot kapott az oroszok által oly nagy szívóssággal védett kurowcei védőszakasz visszafoglalására, miután e szakasz elvesztése taktikai helyzeténél fogva, a hadosztálynak nap-nap után kellemetlenebb volt, mert nemcsak veszteségeket okozott, de a pótlást (élelmiszer, lövőszer stb.) is igen megnehezítette.

Erre a támadásra már napok óta folyt a készülődés. Bevezető ágyútüzünk tartamára az első vonalból visszavonandó gyalogságunk és a tartalékok részére külön védőárkokat ástak, amelyeket számos összekötő árok kapcsolt az első vonallal össze.

Az ütegek az irányzás elemeit újra felülvizsgálták.

A támadást előkészítő ágyútűznek, a hadosztályparancsnok intézkedései szerint, június 17-én reggel 4 órakor kellett volna megkezdődnie. Az időjárás azonban nem kedvezett, mert sűrű ködfátyol borította nemcsak Isypowce völgyét, de Worobijówka magaslatát is. Ennélfogva a tüzérparancsnok halasztást kért, s így délelőtt 4 óra 30 perckor, tehát fél órával később mint ahogy tervezték, kezdődött a tüzérharc. Teljes 20 percig voltak a megtámadandó kurowcei vonalak, különösen a „Spitz“ és a hozzá vezető orosz árkok, tüzérségünk hatásos tüzében. Ezután 10 percig tartó erős pergőtűz következett, melyet 10 percig tartó szünet váltott fel. A szünet után 6 óra 30-ig délelőtt ismét hatásos tűz következett, majd 6 óra 40-ig újból pergőtűz. Ezt követte a gyalogság támadása.

A kurowcei vállalkozás valóban nem sikerült. A 12. közös gyalogezred jobb szárnya tért nyert ugyan, de az ellenség drótakadályai előtt támadása megtört. Az ezred balszárnya, valamint a közepe, az orosz tüzérség heves tüzében alig jutott előre a kiindulás vonalából.

Miután a támadás folytatása semmiféle eredménnyel nem kecsegtetett, az ezred parancsnoka, Magerl ezredes, előbbi állásaiba rendelte vissza ezredét. Ettől a naptól fogva a 19. hadosztály egyelőre beszüntette a kísérleteket a kurowcei elvesztett állások visszafoglalására.

Az eddigi támadásokból ugyanis az a tanulság következett, hogy egy ilyen támpontszerűen jól megépített és drótakadályokkal ellátott állást visszaszerezni csakis erős tüzérelőkészítés után lehet; megfelelő erejű tüzérséggel pedig a hadosztály nem rendelkezett. A hadosztályparancsnok kény-

telen volt tehát addig várni, míg felsőbb helyről elegendő tüzérségítséget nem kaphatott. Ezen időpontig azonban mindent előkészített Worobijówka visszafoglalására.

A 12. közös gyalogezredet kivették e magaslat nyugati állásaiból és helyét a terepen otthonos 6. gyalogezred foglalta el. Utóbbi ezrednek állásait — a cebrów—hancarkai védőszakaszokat — egyelőre a 19. hadosztály első bosnyák gyalogezrede vette át. A 64. dandár parancsnoksága alatt így csak a Worobijówka védőszakasz és ettől északra a Pionnierwäldchen előtt levő állásaink maradtak.

A 12. közös gyalogezred sikertelen támadása óta július 1-ig az orosz is tartózkodott minden nagyobb támadástól. Ebből azonban nem következett az, hogy a napok és a reá következő éjszakák csendben és nyugodtan folytak volna le, sőt napirenden voltak a kurowcei rés nagyobbítására célzó kisebb orosz vállalkozások, úgy a Toutry, mint a worobijówkai védőszakaszok ellen, emellett az orosz június 23-án a Pionnierwäldchen előtt levő állásaink ellen még gáztámadást is próbált. A kurowcei völgyben orosz páncélautók voltak láthatók.

Csapataink a kurowce—worobijówkai utat netaláni támadások ellen, a worobijówkai védőszakasztól úgy keletre, mint nyugatra, aláaknázták.[1]

Június hó 28-án a hadosztályparancsnok figyelmeztetett, hogy július 1-én támadnunk kell, melynek célja a júniusi harcokban elveszített „kurowcei a), b), c) és fél d)“ védőszakaszok visszafoglalása lesz, s június 29-én kiadta előkészítő intézkedéseit is, 30-án pedig, két egymást követő parancsban, a végrehajtást július 1-én délután 2 órára tűzte ki.

A 6. gyalogezred parancsnokát — Gerő ezredest — rendelték ki a támadó csoport parancsnokául. A támadó csoportot a 6. gyalogezred II., III. és IV. zászlóalja alkotta Wéber alezredes parancsnoksága alatt; míg a XV. német vadász zászlóalj és a 86. gyalogezred I. zászlóalja dandártartalékul lett kijelölve. A tüzérség vezetését maga a tüzérdandárparancsnok vette át, akinek 120 különféle löveg, közte

[1] Jegyzet: A júniusi harcokban a 64. gyalogdandár veszteségei a következők voltak:

a 6. közös gyalogezrednél: 152 halott, 700 sebesült, 19 fogságba került és 454 eltünt.

A 86. közös gyalogezrednél: 33 tiszt és 1700 ember (halott, sebesült vagy eltünt).

A hadosztály többi ezredének s a 19. hadosztály támogatására küldött osztagainak veszteségei szintén jókorák voltak.

4 darab 21 cm. német mozsár és számos aknavetőüteg, állott már akkor rendelkezésére.

A XV. német vadász zászlóaljat a „Südarmee" a támadás támogatására a 32. gyaloghadosztályhoz Isypowceba rendelte, ahová június hó utolsó napján a reggeli órákban meg is érkezett. A támadás szigorú titokbantartása érdekében a német zászlóalj nagyobb részét magyar-osztrák egyenruhával látták el.

Úgy a német parancsnokok, mint a tisztesek még e nap folyamán tájékozódtak az első vonalban és a terepen. Mint-

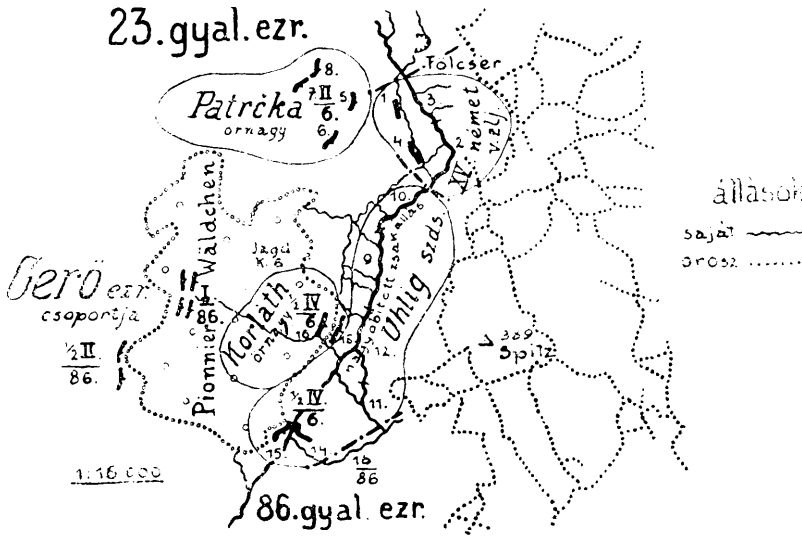

4. vázlat.

hogy a 6. gyalogezrednek II. és IV. zászlóalja már napok óta az első vonalban állott és a folytonos harcok megviselték, a 6. gyalogezred parancsnoksága elrendelte, hogy az est beálltával az ezred II. zászlóalját a XV. német vadász zászlóalj, a IV. zászlóalját pedig a III. zászlóalj váltsa fel. Az éj folyamán a támadó csoport elfoglalta a neki kijelölt helyet.

A támadó csoport helyzetét július 1-én délelőtt 11 órakor a 4. vázlat mutatja:

E helyzetből támadt Gerő ezredes csoportja délután 4 óra 20 perckor a worobijówkai magaslaton levő orosz állások ellen.

III.

A worobijówkai magaslat visszafoglalása 1916 július hó 1-én.

Szép meleg nyári nap volt. A délelőtt a megszokott, mindennapi képet mutatta; semmi sem árulta el, hogy ezen a napon valami rendkívüli esemény fog történni. Délfelé a német mozsarak repülőik segítségével belőtték magukat. Azután újból mélységes csend uralkodott. Kettőt mutattak a pontosan beigazított órák, midőn tüzérségünknek 120 különböző lövege és több aknavetőütege megkezdte működését az ellenséges vonalak ellen. A worobijówkai magaslat por- és füsttengerben úszott. Időnként a kurowcei völgyben a gyalogság tüzelése, a worobijówkai templomnál pedig a géppuskák kattogása pergett.

Délután 3 órakor az ágyútűz — amilyen hirtelen kezdődött, éppen olyan egyszerre — meg is szűnt. Néma csend állott be. Amint később foglyok vallomásából megtudtuk, e csendet az oroszok arra használták fel, hogy tartalékokat küldjenek előre a kurowcei védőszakaszban levő erőik segítségére.

Tíz percig tartó szünet után az ágyútűz újból megkezdődött és ereje mindinkább fokozódott. Közben egy rendkívül erős robbanás hallatszott és sűrű füst vált láthatóvá Worobijówka felett. Derék utászaink egyik aknánkat robbantották fel, mely 5000 kilogramm westphalittal volt megtöltve.

A támadó csoport már az aknarobbanás alatt megtette utolsó előkészületeit. Délután 4 óra 20 perckor harsány vezényszavak hallatszottak. Míg tüzérségünk most a „Spitz"-től keletre irányította tüzét, addig a tűzfátyollal eltakarva, villámgyorsan ment, azaz rohant fel, az első támadó vonal a dombra s gyorsan nyomult utána a tartalék is. A harcvonal előtt a 86. gyalogezred emberei szaladtak. Önként jelentkeztek, mint útmutatók.

Midőn délután 4 óra 30 perc táján a „Spitz"-en bevágódott az utolsó romboló gránát, egy fiatal hadnagy mint első tűzte ki a piros zászlót a magaslat csúcsán, jelt adva azzal a háttérben szorongva váró parancsnokságoknak, hogy a „Worobijówka" újból a mienk! A fizikailag elgyöngült, lelkileg megtört orosz boldogan adta meg magát, örülve annak, hogy életben maradt.

A támadó csoportnak az első vonalban levő két zászlóalja — a XV. német vadászzászlóalj és a 6. gyalogezrednek

III. zászlóalja — az összelőtt orosz állásokban rögtön megszállotta az árkoknak az ellenség felé néző részét, mert várható volt, hogy az ellenfél az elvesztett magaslat visszafoglalását meg fogja kísérleni. A két tartalék zászlóalj — a 6. gyalogezred II. és IV. zászlóalja, — mely szorosan az első támadó vonal után nyomult előre, az első vonalat megerősítette. Az előnyomulás folyamán rés támadt a támadó csoport és a worobijówkai védőszakasz balszárnya között, melyet azonban sikerült a 86. gyalogezred fél I. századával idejekorán kitölteni.

Délután 5 óra felé teljes nyugalom váltotta fel a harcot. Mint minden harc után, úgy most is, sok nehéz munka várt a győztes támadóra. A kurowcei teljesen összelőtt védőszakaszt védhetővé kellett tenni, s mindenekelőtt az oroszok felé vezető árkokat elszigetelni. Miután tüzérségünk tüze az állást teljesen tönkretette és az árkokat betemette, helyrehozataluk, továbbá az összeköttetések helyreállítása, a mindenféle pótlás, a hullák eltakarítása stb. még számos napot és éjszakát foglalt le.

Az ellenségre — e reá nézve rémes küzdelem — nagy hatással lehetett, mert a worobijówkai magaslat elvesztése után teljesen tétlen maradt. A támadó csoport vesztesége az elért sikerhez képest aránylag csekély volt; így pl: a 6. gyalogezrednél: 18 halott, 134 sebesült és 7 eltünt; a 86. gyalogezrednél: 8 halott, 42 sebesült és 3 eltünt; a XV. német vadászzászlóaljnál: 10 halott és 52 sebesült.

A hadifogságba került oroszok száma: 7 tiszt — köztük egy törzsszázados — és 1125 ember, köztük 180 sebesült volt. Zsákmányul esett: 9 orosz géppuska, 5 könnyű és egy nehéz aknavető, egy Maximpuska, kb. 1500 puska, igen sok lövőszer és felszerelési cikk.

Feltűnő volt a foglyok aránylag nagy száma.

Sok küzdelemben volt a 32-ik hadosztálynak része a világháborúban ezután is, sok ütközetben és csatában állta meg dicsőségesen a helyét, de talán soha sem kellett győzelméért oly sokáig s oly elkeseredetten küzdenie, mint a Celrów—Worobijówka-i harcokban. Méltányos tehát, hogy babérkoszorújának egyik legnehezebben megszerzett ágát az utókor számára e sorokban megörökítsem.

Varga Sándor.

FÜGGELÉK.

A 32. Gyaloghadosztály hadrendje 1916 június 4-én.
(A „Deutsche Südarmee“ IX. hadtestéhez volt beosztva.)

Parancsnok: lovag Willerding Rezső vezérőrnagy.

Vezérk. főn.: Panos Alajos alezredes.

63. Gyal. Dandár.

Parnok: Obauer Rudolf vezérőrnagy.
Vezérkari tiszt: Füleky Dezső szds.

23. Gyal. Ezr. Parnok: Hahne ezr.

(I—IV. zlj.)
4 Gp. osztag.
1 Gyal. ágyús osztag.

70. Gyal. Ezr. Parnok: Hanika ezr.

(I., III., IV. zlj.)
3 Gp. osztag.
1 Gyal. ágyús osztag.

76. Honv. Gy. Ddr. Parnok: Karleusa tbk.
VI/4-től VI/16-ig átmenetileg a 32. Gyal. Ho. körletében.

64. Gyal. Dandár.

Parnok: Grallert Konrád vezérőrnagy.
Vezérkari tiszt: Varga Sándor szds.

6. Gyal. Ezr. Parnok: Gerő ezr.

(II., III., IV. zlj.)
3 Gp. osztag.
1 Gyal. ágyús osztag (még nem érkezett be).

86. Gyal. Ezr. Parnok: Gaksch ezr.

(I., II., IV. zlj.)
3 Gp. osztag.
Gyal. ágyús osztag (még nem érkezett be).

8. Husz. Ezr. 3. és 4. százada (jelezve, de még nem érkezett be).

32. Tüzérdandár.

Parancsnok: Kreycy Ágoston vezérőrnagy.

Vk. tiszt: Heller Ágoston szds.

32. Tábori ágyúsezred.

(1., 2., 3., 4. ütg.) (22 löveg.)
(2 löveg mint Repel Zborownál.)

32. Tábori tarackosezred.

(1., 2., 3., 4. ütg.) 24 löveg.)

33/6. Tábori ágyúsüteg.

VI/5-óta beosztva.

28. Nehéz tarackosüteg.
(15 cm.)

VI/1-óta a 19. Gyal. Ho-tól beosztva.

32. Nehéz tüzérezred.
(2 tr. ütg.) (10 löveg.)
(1 á. ütg.)

38/1. Nehéz tarackosüteg.
VI/4-óta a 19. Gyal. Ho-tól beosztva.

2/6. Árkász század.
Bányász század.
32/3. Fényszóró.
2/3. Fényszóró.
32/2. Fényszóró.
35 cm. Fényszóró.

32/1. 2. Nehéz tábori tarackos lövőszeresoszlop.
32/1. 2. Tábori tarackos lövőszeresoszlop.
32/1. 2. Tábori ágyús lövőszeresoszlop.
32/1. 2. Gyalogsági lövőszeresoszlop.
32. Egészségügyi intézet.

38. Tábori ágyúsezred.
(3., 4. üteg.)
VI/1-óta a 19. Gyal. Ho-tól beosztva.

15/1. Tábori ágyúsüteg.

38/1. Tarackosüteg.
VI/4-óta a 19. Gyal. Ho-tól beosztva.

13. Kőfúró szakasz.
22 cm. Aknavető.
9 cm. Aknavető.
14 cm. Aknavető.
15 cm. Aknavető (légnyom).

32. Lókórház.
Ho. vonatparság.
105. Tábori postahivatal.
32. Ho. tábori sütőde.
32. Gyalogsági élelmezésilépcső. (1., 2., 3., 4., 5., 6.)

Tábori- és menetalakulatok.

6. Gyal. Ezr. (II., III., IV.) 1/4 XX., XXI. M. zlj.
114 kardostisztes 4500 ember.
23. Gyal. Ezr. (I., II., III., IV.) XXI. M. zlj.
128 kardostisztes 5459 ember.
70. Gyal. Ezr. (I., III., IV.) 3/4 XVIII., XIX., 3/4 XXX. M. zlj.
118 kardostisztes 5574 ember.
86. Gyal. Ezr. (I., II., IV.) 1/2 XX., XXI. M. zlj.
113 kardostisztes 5169 ember.

Július 31-én a 32. Gyal. Ho-hoz beosztott német alakulatok:

14 orosz 5·7 cm. rohamelhárító ágyú.
17. Hangmérő század.

4. sz. 112 cm. nehéz üteg.
827. sz. (8 löveg.)
801. sz. (8 löveg.)

Bányász század.
13/1. 2. Kihallgató áll.
90. Fényszóró szakasz.
248. Aknavető század.

851. sz. (8 löveg) *orosz zsákmányolt ütegek.*
646. sz. (4 löveg.)
51—52. Tüzérségi lövőszeres-oszlop.

Július 31-én a 32. Gyal. Ho-hoz beosztott osztrák-magyar alakulatok:

15/5. Tábori ágyúsüteg.
33/6. Tábori ágyúsüteg.
28. Nehéz tarackosüteg.
102. Munkásszázad.
Landwehr 14.
1/23. Munkásszázad.
7/1. Hidász század.
15 5. Lövőszeres lépcső.
33/6. Lövőszeres lépcső.

1916 május 31-én az ütközetlétszám:

13 zlj. (52 század).
17 Géppuskás osztag.
2 Gyal. ágyús osztag.
2 Műszaki század.
4 Ágyúsüteg.
4 Tarackosüteg.
1 Nehéz ágyúsüteg.
2. Nehéz tarackos üteg.

BÁRÓ VÉCSEY PÉTER TÁBORNOK HAGYATÉKA.

A Budapest székesfőváros levéltárában őrzött budai katonai törvényszék irattárának 1809-i csomói között[1] *Báró Vécsey Péter* tábornok hagyatéki iratainak egy részére találtam.

A tábornok a francia háborúknak egyik legvitézebb katonája volt. Bodollón született 1768-ban. Mint még alig serdülő ifjú, 18 éves korában, lépett be a Wallisch-vértesekhez, majd a törökök ellen viselt háborúban, a Császár-chevauxlegersekhez került, ahol hadnaggyá és főhadnaggyá lépett elő. Legfényesebb hadi tetteit 1796-ban a Rajna mellékén vitte véghez, és pedig június 8-án Neustadtnál és Moosbachnál, majd már mint százados, augusztus 25-én Rottenbergnél. A Mária Terézia-rendet október 20-án Riegelnél érdemelte ki, amikor 100 lovassal, 130 gyalogossal és 3 ágyúval a riegeli megerősített állás megfigyelésére különítették ki. Amidőn a császáriak az ellenséget megtámadták, és amikor ez makacsul védekezett, Vécseyt ismételten arra utasították, hogy semminemű hosszabb harcba ne bocsátkozzék. Mikor azonban az ellenséges állások fontosságáról Vécsey meggyőződött, a jelenlévő Fürstenberg herceg altábornagynak Riegel megrohanását javasolta és ehhez megfelelő erőt kért. Miután még négy század gyalogost és két 12-fontos ágyút bocsátottak rendelkezésére, Vécsey oly fortélyosan hajtotta végre támadását hogy a Vandamme vezette két ellenséges féldandár, 600 lovasával és 3 ágyújával együtt, Riegelből elfutott, sőt az úgynevezett Michelsberget, a legelőnyösebb hadállások egyikét, is kénytelen volt feladni.

A vitéz katona 1809-ben a wagrami csata második napján,[2] a Markgrafneusiedel birtokáért vívott ádáz küzdelemben sebbe esett, majd Nikolsburgban 1809 július 7-én 41 éves korában meghalt.

A hadrakelt sereg főparancsnokságától származó okmányok érdekes bizonyítékai az akkori idők lelkiismeretesen dolgozó katonai hatóságainak.

A július 28-án Trübauból kelt első okirathoz csatolják a végrendelet másolatát. Sajnos hogy nem állapíthattam meg, vajjon a végrendeletet a tábornok magyarul, németül, franciául vagy latinul írta-e? — mivel ezt az okmányt a helytartótanács útján az illetékes vármegyéhez küldötték.

[1] 1287., 1370., 1382. és 1552. Protoc. és irattári számok.
[2] Július 6.

A tábornok általános örököséül „Claire" nevű nővérének, Nemes Mezőssy Pál (Tolcsva, Zemplén vármegye) feleségének, Pál nevű fiát teszi meg, azzal a kikötéssel, hogy a kiskorú örökös gyámja a Szőllőskén lakó Nemes Kazinczy Péter legyen. Ezen az alapon a hadrakelt sereg főparancsnoksága utasítja a budai katonai törvényszéket, hogy a gyámfiú nevében kiállított örökösödési nyilatkozatot Kazinczytól követelje be és, feltéve, hogy az udvari haditanács is engedélyezi, Kazinczy mutassa ki, hogy a 10.000 frtot meghaladó hagyatékot teljes biztonsággal gyümölcsözőleg elhelyezni képes-e? Mert ha ez lehetetlen volna, akkor az örökség jelzálogilag fog biztosíttatni.

A budai katonai törvényszék a helytartótanácsot megfelelően értesítvén, azt is kéri, hogy Kazinczyt kérdezzék meg, vajjon elfogadja-e a gyámi tisztséget, és ha igen, terjessze be abbeli ünnepélyes fogadalmát, hogy gyámfiát erényes férfiúvá, istenfélelemre, jámborságra, a haza és a fejedelem iránti kötelességre neveli és hogy az örökséget, akár csak a maga vagyonát, hűségesen kezeli és róla évenként október végéig elszámol; és végül, hogy az árvák ügyében kiadott rendelkezéseket pontosan teljesíteni fogja.

A főhadiszállás 1809 augusztus 24. és 28-án kelt ügyiratai összefoglalják a tábornok hagyatékát, amely a következő volt:

1. Egy darab hely és kelt nélküli és Pereszlény Pál által kiállított 300 frtos adósevél,

2. Nemes Rabovszky őrnagy által hely és kelt nélkül kiállított 450 frtos adóslevél,

3. Bognár főhadnagy által Troppauban 1808 október October 3-án 1.100 és még egy 600 frtról szóló adóslevél,

4. Gross-Enzersdorfban 1809 június 9-én Komáromy hadnagy által kiállított 200 frtos adóslevél,

5. 1 drb. aranyba foglalt, 1 drb. sárgaréz és 1 drb. acél pecsétnyomó,

6. Ezüstnemű, és pedig:

1 drb. kávéskanna $30^1/_2$ lat	90 frt.	45 kr.
1 drb. tejeskanna $14^1/_4$ lat	42 „	45 „
2 drb. gyertyatartó 21 lat	69 „	—
1 drb. leveseskanál $11^3/_4$ lat	35 „	15 „
2 drb. ragoutkanál 12 lat	36 „	—
12 drb. evőkanál $11^3/_4$ lat	129 „	—
12 drb. kávéskanál $11^3/_4$ lat	26 „	47 „
5 drb. kávéskanál 5 lat	14 „	15 „

értékkel,

7. Nővérének hagyta a tábornok összes lepecsételt családi iratait, amelyek nővérére címzetten (Madame Claire de Mezőssy, née de Vécsey, à Tolcsva) hagyatékában tényleg meg is voltak.

8. Nővérének kellett átadni: a bárói, ezredesi, tábornoki és a Mária Terézia-rend pátenseit, továbbá azt a képet, amely az 1805. évi háborúban való megsebesülését ábrázolta; és végül egy ezüstbe

foglalt golyót. Mindezekről akként rendelkezett az örökhagyó, hogy azokat nővére a sárospataki kollégiumnak adja át, ahol a tábornok iskoláit végezte.

9. A végrendelet toldaléka pedig intézkedik arra nézve, hogy a tábornok különböző színű selyemből, alapszínében azonban sötétkék és felül összehúzható horgolt pénzeszacskóját Nemes Szirmaynénak, szül. Szirmay Pólynak (lakik Gatályban, Zemplén vármegyében) adják át, továbbá azt az ezüst érmet is, amelynek ez a felirata: Dem Verdienst!

10. Végül Nemes Koszinszky Zsófiának, unokanővérének, a tábornok azt a kávéscsészét hagyományozta, amelynek ez volt a felirata: Quand ce Coq chantera, mon amitié finira!

11. A hagyatékhoz tartozott még az a 450 drb. arany és 1.600 papír forint, amelyet a tábornok 1809 március 5-én Larisch János grófnak adott át megőrzésre, továbbá egy jegyzékbe foglalt különféle tárgy, amelyeket a tábornok Urfahrban egy Einkommer nevű úrnak adott át.

Híven felsorolja még a hadrakelt sereg főparancsnokságának utóbb kelt ügyirata azokat az iratokat is, amelyeket a tábornok holmija között találtak. Ezek voltak: hadipénztári beszolgáltatási jegyek, illetékkimutatások és elszámolások, egy napló, a menetállomások jegyzéke, termény- és anyagjárandósági ellennyugták, különféle számadások, egy Regenstauf alatt 1809 április 24-én kelt „Species facti“ Regensburg bevételéről és egy oktáv papirosra rajzolt arckép.

Az örökösödési eljárás egyéb tényeire és eseményeire nézve, sajnos, semminemű felvilágosítással nem szolgálnak a katonai törvényszék iratai. Az érdemekben gazdag tábornok életéről talán adatokat tartalmazhat az a napló, amelyet a talált iratok között említenek meg, — de persze csak abban az esetben, ha az Sárospatakon még megvan.

Pilch Jenő.

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Báró Mecséry Dániel altábornagy önéletrajza. (1759—1814.)

(Első közlemény.)

Az a szerény megemlékezés, amellyel mult évi III—IV. füzetünkben báró Mecséry Dániel emlékének — halálának századik évfordulója alkalmával — adóztunk,[1] örvendetes visszhangot keltett.

Kacskovics Antal százados, aki anyai ágon Mecséry Zsigmondnak (Dániel egyik testvérének) leszármazottja, közlésre átengedte a hős altábornagynak a Kacskovics-család birtokában levő s nyomtatásban még eddig meg nem jelent, németül írott, önéletrajzát.

A kézirat az 1759-től 1814-ig terjedő időszakot öleli fel, tehát írója életének utolsó kilenc évéről már nem szól. Nem is az ő kezeírása, hanem alkalmasint közelegykorú másolat, ami a léptennyomon felötlő ferdítésekből nyilván kitűnik, mert ezeket csakis a másoló követhette el.[2]

Hogy az eredeti kézirat hol van? — azt nem tudom, csak gyanítom, hogy Bécsben lehet.

Dr. Rücker Frigyes az „Österreichische Rundschau" 1911. évfolyamába[3] egy rövid cikket írt Mecséryről, „Aus dem Leben eines österreichischen Reitergenerals" címen, ezzel a megjegyzéssel: „Aus den Aufzeichnungen des Daniel Freiherrn von Mecséry." Valószínűnek tartom, hogy Rücker az eredeti kéziratból dolgozott, mert a szószerint közölt részek a Kacskovics-féle kézirat megfelelő mondataival tökéletesen egyeznek, de az utóbbinak ferdítései nélkül.[4]

Minthogy Rücker csak néhány összefüggésnélküli részletet közöl az önéletrajzból, érdemes az egészet, minden csonkítás nélkül

[1] „Mecséry tbk. megsebesülése (1805 október 20)." *Hadt. Közl.* 1922—23. évf., 467—471. l.

[2] Mecséry bizonyára nem írt volna „Weingarten" helyett „Kleingarten"-t, „Troppau" helyett „Truppen"-t, „Cordon" helyett „Contor"-t, „Leidwesen" helyett „Leidwehen"-t, „traurig" helyett „feurig"-ot, „Takácsi" helyett „Takack"-ot stb. stb.

[3] 42—50. l.

[4] Az eredeti kézirathoz családfa és — Rücker cikkéből következtetve — végrendelet is tartozott.

közreadni, mert írójának pályafutása követésreméltó például szolgálhat a mai nemzedéknek is.

Mecsérynek, mint annyi más hálátlanul elfelejtett nagy katonánknak, nincs érdeméhez méltó magyar életrajza. Vitezi tetteit a Mária Terézia-rend monografusa — Hirtenfeld — írásba foglalta ugyan,[5] de ezt minálunk alig ismerik, vagy ha ismerik is, nem olvassák. Különben is rossz idők járnak most a régi katonákra. A világháború átnemlátszó sűrű függönyként ereszkedett a jelen és a mult eseményei közé s elfödte az emlékezésnek imittamott még pislákoló halovány világát is.

Pedig a francia forradalmi és napoleoni háborúk huszonnégy évnyi időszaka a magyar vitézségnek legalább is olyan hőskora volt, mint a most lezajlott világháború. Az a sok-sok dicsőség, amelyet magyar csapatok és magyar tisztek benne arattak, föltétlenül megérdemli, hogy azzal a korral, a közeli mult eseményeinek mindent agyonnyomó súlya alatt is, foglalkozzunk.

Különösen rászolgál erre báró Mecséry Dániel altábornagy, aki csupán pihenést nem ismerő testi és szellemi munkájával, vasakaratával, nem lankadó kitartásával és rendkívüli vitézségével, szerény köznemesi sorból magas katonai méltóságra emelkedett.

Egész élete csupa küzdelem volt. Küzdött a szegénységgel, az ellene megnyilvánult bizalmatlansággal s később az irígységgel és ármánykodással is. Szerencsésen legyűrt mindent, ami ellene támadott, csak egytől, a szegénységtől, nem tudott szabadulni soha. Ez maradt leghűségesebb kísérője viszontagsággal teljes, zivataros élete pályáján.

A korai gond s a szakadatlan nehéz küzdés, a zordonsággal határos komolyság bélyegét nyomja már ifjú éveiben reá. Mint önéletrajza mutatja, teljesen hiányzik belőle a humor, amely annyira jellemzi annak a kornak egy másik tiszteletreméltó alakját, báró Alvinczi József tábornagyot, akinek leveleit dr. Iványi Béla közölte folyóiratunk multévi III—IV. füzetében.[6]

De egyben mégis hasonlít Mecséry Alvinczihoz: rendkívül szigorú katona, de igazságos, emberséges előljáró. Sokat követel az alájarendeltektől, de ő maga mutat nekik jó példát a kötelességteljesítés nehéz munkájában. Így szokta meg azt katonáskodása kezdetétől fogva s ez a tulajdonsága volt az, amellyel pártjára tudta hódítani azokat az előljáróit is, akik eleinte bizalmatlanul vagy éppen méltatlanul bántak vele. Ilyen volt az 1793-ban hősi halált halt gróf Keglevich István tábornok is, aki — midőn végkép válniok kellett — sírva búcsúzott el tőle s hálás szavakkal köszönte meg egykori segédtisztjének hűséges szolgálatát. Mecséry — bárha eleinte sok baja volt vele — ezt írja róla: „Auch er wird mir als ein Wohlthäter unvergesslich bleiben, und werde auch

[5] *Der Militär Maria Theresien-Orden:* II. 815. és k. l.

[6] „Br. Alvinczi József tábornagy levelei gf. Teleki Józsefhez." (*Hadt. Közl.* 1922—23. évf., 472—492. l.)

seine Asche verehren, denn er war im Grunde ein Menschenfreund und wohlthätig, besonders gegen die Armen."

Szokatlanul, szinte idegenszerűen, hangzó szavak a tiszteletlenségnek mai sívár korszakában. Szokatlanok már csak azért is, mert Mecséry elsősorban az érdemet s a jó tulajdonságokat, nem pedig a mindnyájunk közös gyarlóságából folyó emberi hibákat kereste parancsnokaiban.

Ebből azonban korántse következik az, hogy lefelé zsarnok, felfelé pedig gerinctelen csúszó-mászó lett volna, mert éppen az erősen kifejlett önérzet volt mindenkor egyik jellemző tulajdonsága. Ismerte a saját értékét s jól tudta, hogy többet dolgozott és tanult legtöbb bajtársánál. Büszkeséggel töltötte el, hogy nem részrehajló pártfogásnak, hanem csakis verejtékes kemény munkájának köszönhette mindazt, amit katonai pályáján elért s megkívánta, hogy nemmindennapi érdemeit mások is elismerjék és méltányolják. Nem vesztette azonban el a kedvét akkor se, ha az elismerést csak hosszabb idő multával kaphatta meg. Mintha csak Cato bölcs mondását követte volna: „Incusare deos noli, sed te ipse coërce, si tibi pro meritis nemo succurrit amicus."

Mecséry valóságos autodidakta volt. Serdülő éveitől kezdve minden szabad idejét olvasásra és tanulásra szánta, anélkül, hogy olvasmányaiban csupán a katonai tudományokra szorítkozott volna. Elolvasott minden kezeügyébe jutó hasznos könyvet, hogy magát annál jobban kiművelhesse. Jó szeme és helyes ítélete volt a hivatásához szorosan nem tartozó dolgokban is. Például, hivatalos körútjában szerzett tapasztalása nyomán, találóan jellemzi Galiciát és Horvátországot s elmaradottságuk okát főként a népnevelés és a jóléti intézmények teljes hiányában látja. Korholja a horvát paraszt tunyaságát, de sokkal keményebb szavakkal ostorozza a horvát főurakat, akik haszontalanul pazarolják óriási jövedelmüket, anélkül, hogy a közjóért csak egy garast is áldoznának. Gáncsolja azt a katonagyűlöletet, amely közöttük lábrakapott s már annyira elharapódzott, hogy üresen álló kastélyaikban egyetlen tisztnek se adnak szállást, úgy, hogy azok esztendőszámra nyomorúságos viskókban, piszkos, füstös parasztszobában kénytelenek lakni s ott vagy megbetegszenek vagy teljesen elvadulnak.

Mecsérynek felvilágosodott gondolkozásából következett, hogy vallási kérdésekben is rendkívül türelmes volt. Protestáns létére szó nélkül hozzájárult, hogy Károly fia a katholikus hitben nevelkedjék, mert — mint írja — minden vallásnak egy a célja s ezért mindeniket egyformán tiszteli és becsüli.

Rövid jellemrajzából nem hagyhatom ki azt se, hogy sohase tért le arról a göröngyös útról, amelyet katonai hivatása szabott eléje. A magyar ember veszedelmes kórsága — a politizálás — rajta nem fogott. Csak katona akart lenni, semmi más. Minden tehetségét és munkaerejét megosztatlanul állította egyetlen célnak, a katonai kötelességteljesítésnek, szolgálatába. Ennek köszönhette, hogy már 41 éves korában elérte a vezérőrnagyi rendfoko-

zatot; később a Mária Terézia-rend középkeresztese, majd altábornagy, a 2. huszárezred tulajdonosa, a magyar nemes insurrectio kerületi parancsnoka, a magyarországi lovasság felügyelője, azután temesvári, brünni vezénylőtábornok, 1815-ben udvari haditanácsos, 1819-ben pedig valóságos belső titkos tanácsos lett.

Hogy nagy állásának megfelelő anyagi függetlenséghez jusson s hogy megszabaduljon attól az adósságtól, amelybe szörnyű sebeinek hosszadalmas gyógyítása és a háborúk során szenvedett egyéb vesztesége sodorta: arra kérte a királyt, hogy kárpótlásul valami kisebb kincstári birtokot juttasson neki, amint az akkoriban még szokásos volt. Ígéretet kapott is Ferenc királytól, de birtokot soha, noha kérését Károly főherceg és a magyarországi Karok és Rendek is buzgón támogatták.[7] Mecséry szegényen halt meg 1823 december 30-án, életének 65., katonáskodásának 46. évében; adósságait azonban becsületesen letörlesztette, sőt amikor meghalt, vagyoni mérlegén némi, keservesen összekuporgatott, aktíva is mutatkozott.[8]

Utódja nem maradt, mert első házasságából született egyetlen fia, minden reménye és büszkesége — Károly — 1814 január 3-án, élete 11. évében, hirtelen elhúnyt. Most már nem volt senkije se, akiről gondoskodnia kellett volna, mert második felesége — Szirmay Teréz — nem szorult reá. Fiával elvesztette azt, aki nemcsak reménylett birtokának, hanem katonai erényeinek is örököse lehetett volna, s akinek számára önéletrajzát is írta, hogy okuljon és példát merítsen belőle. A gyászeset lesujtó hatása alatt leteszi a tollat s a kézirat 1814 január havával, minden megjegyzés vagy záró szó nélkül, megszakad.[9] De még így csonkán is nagyon érdekes.

Itt következik az egész — a forrásközlésre kötelező szabály szerint — eredeti német szöveggel.

* * *

Anno 1759. Den 29. September bin ich zu Güns in Ungarn, Eisenburger Comitat geboren. Der Vatter war Stephan Mecséry Advocat und Plenipotentiair mehrerer der ersten Familien Ungarns, besonders aber der Fürst und Graf Batthyánischen und Fürst Lambergischen Herrschaften und da ich in einem Alter kaum von 4 Jahren denselben zu früh verloren, so habe Ihn weder gekannt, sondern verblieb nebst 8 Geschwistern ein Waise und

[7] Szerencsésebb volt egy másik híres magyar huszárgenerális, — Mecsérynek kortársa — Palotai gróf Frimont János lovassági tábornok, aki Bihar vármegyében nagy uradalmat kapott. (Frimontról szólottam: *Hadtört. Közl.* 1915. évf., 213—218. l.)

[8] So enthielt sein Testament die Verfügung nur über eine geringe „sauer und mühselig, durch eine ordentliche und eingeschränkte Lebensweise" erworbene Habe. *(Rücker:* i. m. 50. l.)

[9] Önéletrajzán kívül még egy emlékiratot is állított össze Mecséry, amelyben részletesen megörökítette háborús élményeit 1792—1805-ig. Ez is lappang valahol, ha ugyan el nem kallódott.

erhielt meine Erziehung von meiner mit Kummer und Sorgen bedeckten jedoch äusserst thätigen und sorgfältigen Mutter, einer gebornen Susanna Küttl.

In dem Alter von 7 Jahren, nachdem ich annoch vorhin zu Hause lesen und etwas schreiben lernte, wurde in die Ungarische Schule nach Nemes-Csoó (in ein 1 Stunde von Güns entlegenes Dorf) geschickt, weillen wegen dem zu jener Zeit annoch geherrschten Intoleranz-Geist, die Protestanten zu Güns keine Kirche noch Schule halten durften, und alle protestantischen Kinder in das gleichgedachte Dorf zum Unterricht mit vielen Kosten Aufwand abgeschickt werden mussten. In dieser Schule erhielt ich mit meinen 2 Jahre älteren Bruder Sigmund den ersten Unterricht in der Ungarischen und Lateinischen Sprache und als wir allda bis zur Syntax studiert hatten, wurden wir allsdann von der Mutter selbst im Jahre 1773 nach Pressburg gebracht um in den dortigen Gymnasio unsere Studien weiter fortzusetzen, und da unser ältester Bruder Joseph Mecséry daselbst als Advocat etablirt war, gleich bey denselben gegen Bezahlung des Quartiers und Kost untergebracht in einen gedrängten Zimmer, gemeinschaftlich mit denen Patvaristen. Die Schule haben wir richtig frequentirt, allein aus Mangel eines Preceptors, sowie wegen beständigen Aus und Eingehen verschiedener in Process Angelegenheiten sich von Zeit zu Zeit eingefundenen Parteyen, haben wir zu Hause nicht correpetiren und uns ganz den Studien widmen können. Dieser Umstand, so wie von den Bruder Joseph sehr oft uns aufgetragenen Extra Dienste, als Abschreibungen, Verschickung in die Stadt zu Parteyen und in die Wein- u. Obstgärten verursachte, dass wir zwar dictando Latein und Deutsch schreiben lernten, jedoch hiedurch von unseren Studiis abgehalten, darinn keine erwünschten Fortschritte machen konnten. Der Zufall wollte, dass ich nach einen 4 Jährigen Aufenthalt bey meinem Bruder, wegen von denselben erlittenen Misshandlung seyn Haus verlassen, und eine Präceptors Stelle bey drey jungen Söhnen des Doctors Medicinae Kastenholz angenommen habe. Hier in diesem Hause war es, wo ich anfing mich selbst theils durch den Gesellschaftlichen Umgang mit wohlerzogenen und gebildeten Leuten, theils durch beständig fleisiges Lesen wissenschaftlicher Bücher zu bilden. Doctor Kastenholz hatte eine sehr schöne Bibliotheque und ich gewann Gelegenheit und Zugang zu denen besten Schriftstellern und da ich ohnehin Lehrer von 3 Knaben gewesen, und meinem Amte rechtschaffen nützlich und mit Ehren vorstehen wollte, so reitzte mich eigenes Ehrgeiziges Gefühl, mich zu allen Vorträgen in der Religion, Geschichte aller Zeitalter, Geographie etc. vorzubereiten, um in denen Vor und Nachmittägigen Unterrichtsstunden meine Schüller desto gründlicher in diesen Wissenschaften zu unterrichten und ausbilden zu können, in der Folge aber habe mich von der Richtigkeit des Sprichworts *docendo discimus* desto sattsamer überzeugt indem ich wirklich selbst durch den Unterricht anderer binnen einem

Jahr mehr, als durch alle übrigen Schuljahre gelernet habe. Nachdem ich sogestaltig ein ganzes Jahr in diesem Hause zubrachte, endete in meinen 18 jährigen Alter die Studien zu Pressburg und verfügte mich zur Pracktischen Erlernung der Ungarischen Rechte, auf die Patvarie um zufolge dem Willen meiner Mutter und älteren 2 Brüder Joseph und Johann mich zum künftigen Advocaten zu bilden und solchergestalten den Fussstapfen meines Vatters und meiner gleichgedinten 2 Brüder zu folgen. Ich practisirte zuförderst zu Güns bey der Districtual Tafel a latere meines Bruders Johann und dann bey den Advocaten Pruzsinszky zu Oedenburg. Da ich jedoch seit meiner ersten Jugend her, nie einen wahren Hang zum Civill, wohl aber einen entschiedenen Beruf und Neigung zum Militair Stand fühlte, so verliess ich bald auch diese Patvarie, besonders da mein Principal Pruzsinszky mir Verrichtungen auferlegte, welche mein Ehrgefühl beleidigten, und welche mit den eigentlichen Bestimmungs Obliegenheiten unverträglich waren und gieng von Oedenburg ohne Wissen und Willen meiner Mutter nach Wien zu den bey der Ungarischen Noble Garde gestandenen Garde Unterlieutenant Torkos,[10] mit welchen kurz vorhin zu Oedenburg als er durchreiste, Bekanntschaft machte und reichte persönlich mein Memorial, wegen Aufnahme als k. k. Ord. Cadett Sr. Majestät dem Kaiser Joseph ein. Da ich nun darauf zum Bescheid erhielt, dass diese Stelle blos für Offiziers Söhne reserviret werde, wohl aber mich bey ein oder andern Regiments Inhabern um die Aufnahme als Privat Cadett melden könnte, so verfügte mich unter Aufführung der 3 Garden Torkos, Hazatny[11] und Horváth[12] zum damahligen Ung. Garde Capitaine Fürst Niclas Eszterházy[13] und bat dass er mich bey seinem inhabenden Infanterie Regiment an und aufzunehmen als Cadett ex propriis, die Gnade haben wollte. Dieser willigte nicht nur sogleich in mein Gesuch, sondern versprach auch mir baldige Beförderung, wenn ich mich derselben durch ein sittsames Betragen und eifrige Application in Erlernung des Exercierens und Dienstes Pflichten würdig machen werde, und gab mir zu dem Ende ein Recommendations Schreiben an seinem Obristen Br. Devins mit, und trat ich Anno 1778 mit ersten Jänner als Cadett ex propriis in die Militair Dienste bey dem damahls Fürst Niclas Esterházy und nunmehrigen Gr. Sztáraischen Infanterie Regiment Nr. 33. wieder dem Willen meiner Mutter und all meiner Anverwandten, und reiste sodann zu den

[10] *Torkoss János;* 1772 dec. 25-től 1785 ápr. 13-ig volt magyar nemes testőr. (Grund und National Lista des Kön. Hung. Adelichen Leib Garde Corps. — *Hadtört. Levtár.)*

[11] *Hazatius Ferenc;* 1772 augusztus 19-től 1780 május 21-ig volt magyar nemestestőr. *(U. o.)*

[12] *Horváth László,* magyar nemestestőr 1772 január 24-től 1784 augusztus 30-ig. *(U. o.)*

[13] *Hg. Esterházy Miklós lovassági tábornok,* 1764 dec. 7-től 1787 aug. 28-ig volt a magyar nemestestőrség kapitánya. *(U. o.)*

damahls in Böhmen bey Jaromirsz und Leutomisl gestandenen Regiment, nach dem ich bevor von Wien nach Güns abgegangen mich allda equipiret von meiner dieserwegen trostlosen und äusserst betrübten Mutter und allen Anverwandten Abschied genommen hatte und begleitet von tausend Segenswünschen von meiner guten und unvergesslichen Mutter.[14]

Bey meiner Ankunft zum Regiment, allwo ganz fremd und keinen Menschen kannte, traf den Obristen nicht mehr an, er starb kurz vorhin, und das Regiments Commando führte der erste Major Spillmann, ein sehr bejahrter und Verehrungswürdiger Mann, dieser alte Greis, aufgemuntert durch das Empfehlungs-Schreiben des Proprietairs sorgte für mich vätterlich, gab mir zu allen Zeiten die heilsamsten Lehren, denen ich aber getreu folgte, und theilte mich zu seiner Compagnie ein, welche der Capitaine Lieut. Ziggan[15] commandirte. Da ich Lust und Freude zu meinen Metier hatte, und mich mit unermüdeten Fleiss und Eifer auf das Studium des Militair Dienstes verlegte; so erlernte das Exercitium von Corp. Szathmáry und Feldwebel Astleithner, dergestalt bald, dass nicht nur mein Hauptmann sondern gesammte Offiziers mit meiner Verwendung zufrieden waren, dass ich schon binnen 4 Wochen in die Compagnie einrangiert mit derselben exercierte, auch gleich darauf in Dienst commandirt worden bin und verrichtete den ersten Dienst als Gemeiner auf der Hauptwache zu Leutomischl und so weiter, wurde als Gefreiter und Corporal auf die Wache geschickt und so verrichtete Stuffenweise alle Dienste.

Anno 1779 wurde Frieden zu Teschen mit Preussen gemacht und das Regiment marschierte aus Böhmen nach Ost-Galizien und kam nach Lemberg in die Garnison.

Während dem dahin Marsche erhielt das Regiment den Grafen Sztáray[16] zum Obersten, welcher in Mähren zu Leipnik dasselbe erwartete. Bey dessen Ankunft dahin liess er es am Rasttage en Parade ausrücken, besichtigte dasselbe, und nach der Einrückung liess er gesammte Offiziers und Cadeten auf der Hauptwache versammeln, hielt denenselben eine bündige und geistreiche Anrede, und am Ende wurden demselben auch gesammte Cadeten einzeln vorgestellt, und da auch ich unter anderen durch den Interims Regiments Commandanten Major Spillmann Ihme aufgeführet und Denselben als ein im Dienst und Exercieren sich vorzüglich verwendender Cadet anempfohlen worden bin, so verwendete der Oberst Graf Sztáray von diesen Augenblicke an

[14] Ebből a mondatból következik, hogy Mecséry 1791 előtt nem foghatott önéletrajza megírásához, mert gróf Sztáray Antal csak ebben az évben lett a 33. gyalogezred tulajdonosa.

[15] *Br. Ziggan József*, a Mária Terézia-rend lovagja, később az óbudai „Oeconomica Commissio"-nál szolgált s mint ny. alezredes halt meg 1809 jún. 9-én. *(Hirtenfeld:* i. m. I. 303. l.)

[16] *Nagymihályi gr. Sztáray Antal*, a Mária Terézia-rend középkeresztese, 1732-ben született Kassán. Mint táborszernagy halt meg Grácban, 1808 jan. 23-án. *(U. o.* 504. l.)

seine besondere Aufmerksamkeit auf mich und da ich bey allen Gelegenheiten exact meine Schuldigkeit verrichtete, so gewann nicht nur seine besondere Zuneigung und Liebe, sondern distinguirte mich auch vor allen andern Cadeten.

Auf dem weiten Marsche aus Böhmen nach Lemberg gieng ich immer zu Fuss die Musquete auf der Schulter und die Patrontasche tragend ohne jemals Marode geworden zu seyn, und so ertrug als ein 19-jähriger Jüngling alle Fatiguen Strapatzen und Mangel an hinlänglicher Nahrung stets mit Muth und Geduld und fügte mich meinem harrten von mir selbst zubereiteten Schicksale oft mit der dringendsten Noth kämpfend mit heroischer Standhaftigkeit, ohne je meiner um mich stets äusserst besorgten Mutter, oder Verwandten über die Härrte meines Standes geklagt zu haben.

Nach der Einrückung des Regiments zu Lemberg ereignete sich dass ich einst als Corporal auf der Wache beym Hallitser Thor gestanden, und mich der im Galopp angesprengt angekommene Oberst Graf Sztáray sehr wachsam und aufmerksam angetroffen (da sehr schnell in das Gewehr getretten und exact die Ihme gebührende Ehrenbezeugung gemacht habe) hat der Oberst zum Beweis seiner gänzlichen Zufriedenheit über mein fleissiges Benehmen mich sogleich durch einen andern Corporal ablösend zum Feldwebel in den öffentlich herausgegebenen Befehl publiciren und ad latus des Regiments-Adjutanten zutheilen lassen und von nun an war ich nicht mehr bey der Compagnie, sondern beym Staab als honorarius Feldwebel.

Hier an der Seite des Adjutanten practicirte als Adjunct, und da allda die schönste Gelegenheit hatte, mit dem ganzen Lauf des Militair bekannt zu werden, und mir die nöthige Geschicklichkeit im Milit. Styl und Tabelliren eigen zu machen und Kenntnisse im höheren Dienst zu erwerben, so gewann ich bald das Zutrauen meines Obersten dermassen, dass mir bey Erkrankung des Regiments-Adjutanten die Vertretung seiner Stelle aufgetragen worden ist, und weillen den Obersten vollkommen contentiret hatte, so gebrauchte mich derselbe auch nach der Genesung des Regiments-Adjutanten zu allen Dienstes Verrichtungen und da die Art meines Commendirens Ihm besser als jene des Regiments-Adjutanten gefiel, so musste auch immer bey den Wacht Paraden die Wache exercieren ansonsten aber auch alle Dienstrapports abstatten.

Im Jahre 1780 marschirte das Regiment von Lemberg nach Ofen, und da ein wirklicher Feldwebel auf Werbung abgeschickt worden, so wurde ich statt seiner zu der Compagnie des Hauptmann Majthányi eingetheilt. Hier verblieb bis zu den Pester Lager im Jahre 1781 und da ich in demselben erkrankt bin und an dieser Krankheit meistens das grobe, mein Ehrgefühl empörendes Benehmen meines geldsüchtigen Hauptmanns Ursache gewesen, da derselbe seine Untergebenen mehr durch beständiges Fluchen und Schelten als durch eine vernünftige Anleitung und

kluge glimpfliche Behandlung unterrichtet hatte, so habe gleich nach meiner Reconvalescirung den Obersten um die Uibersetzung zu einer anderen Compagnie gebeten, und ich wurde sonach zur Compagnie des Hauptmannes Baron Kölbel transferirt. Hier war es, wo ich erst die wahren Milit. Grundsätze und praktischen Känntnisse vom Dienst und Exerciren erhalten, von einem Manne der nebst deme dass er die Art und Weise besass, Menschen gehörig mit Anstand und Bescheidenheit zu lenken, auch das Talent hatte, denenselben gründlich und Methodisch alles beyzubringen, und mithin auch mich durch eine anständige und kluge Behandlung, sowie durch einen zweckmässigen Unterricht, meinen Ehrgeitz zum fleissigen Studio meines Metier noch mehr anfachend, im Dienst und Exerciren noch mehr befestigte, dadurch, dass er öfters in seiner Gegenwart mich die Compagnie exerciren und mit derselben manoevriren liess, wobey durch die Ausstellung der Fehler und Beybringung der nöthigen Hilfsmitteln zuletzt in Manœvriren eine solche Fertigkeit erlangte, dass ich schon als Cadet und Dienstthuender Feldwebel ohne in Geringsten verlegen gewesen zu seyn, vor jedem Vorgesetzten eine Compagnie zu exerciren und mit derselben alle Evolutionen auszuüben fähig gewesen bin.

Der Oberst, welcher von meiner im Dienst und Exerciren erlangten Fertigkeit durch den Hauptmann Kölbel unterrichtet worden ist, und sich selbst hierüber überzeugte, wünschte sehnlichst mich beim Regiment zum Offizier zu avanciren, da aber wegen den im Jahr 1779 erfolgten Frieden, noch allda mehrere Supernumeraire Offiziers vorhanden waren, so konnte derselbe mir beim Regiment so gerne er es thun wollte, nicht helfen, sondern empfahl mich verschiedenen Regiments-Inhabern um, wenn bey Ihren Regimentern sich früher eine Apertur ergeben, daselbst als Offizier befördert zu werden, und hat mich wirklich in der Absicht bey dem General d. Cavallerie Graf Almásy[17] persönlich aufgeführt, und demselben mich anrecommandirt, sowie auch bey den General d. Cavallerie Graf Emeric Eszterházy,[18] da aber weder bey einem noch bey anderen Regiment Offiziers-Stelle vacant gewesen, so hat mir letzterer eine Regiments-Adjutantens Stelle angetragen,[19] welche ich auch umso freudiger angenommen habe, als ich von jeher das Verlangen trug, zu einem Hussaren Regiment, wenn auch nur als Unter Offizier übersetzt werden zu können.

Ich gieng demnach gegen Ende des 1783. Jahres zu den Eme-

[17] *Gr. Almásy Ignác* lovassági tábornok, 1767-től 1804-ig az 1. huszárezred másodtulajdoncsa volt.

[18] *Gr. Esterházy Imre* lovassági tábornok, 1768-tól 1792-ig a 3. huszárezred tulajdoncsa volt.

[19] A régi időben az ezredsegédtisztnek nem volt tiszti rangja. A lovasságnál 1649-től 1705-ig „Wachtmeister-Lieutenant"-nak, 1705-től kezdve „Regiments-Adjutant"-nak hívták. Csak 1802-ben rendszeresítették számára a hadnagyi rendfokozatot.

ric Eszterházyschen Regiment nach Troppau in Schlesien ab, nachdeme mich bevor zu Ofen equipirt, dann Abschied genommen habe von meinen braven und unvergesslichen Hauptmann und Lehrmeister Baron Kölbel, dem ich all meine Dienstes-Känntnisse zu danken hatte, so wie auch von meinem rechtschaffenen Obersten und Gönner Grafen Sztáray, der stets vätterlich für meine Ausbildung und weiteres Vortkommen gesorgt hat. Auf meiner Reise dahin nahm meinen Weg durch Güns, um meine gute und vortreffliche Mutter noch einmal zu sehen, hielt mich durch 3 Tage auf, und dann nach Abstattung meines gefühlvollen wärmsten Dankes für alle empfangene unzählige Beweise Ihrer Mütterlichen Gnaden und Wohlthaten küsste Sie zum letzten male auf das zärtlichste, so wie Sie mich, und mit den gerührtesten Herzen und thränenvollen Augen schieden wir von einander, denn wir sahen uns einander nicht mehr, da Sie 2 Jahre darauf aus dieser in eine bessere Welt übergegangen ist. Ebenso nahm ich Abschied daselbst von meinen Bruder Johann, den ich unter allen meinen Geschwistern am vorzüglichsten wegen seiner edlen Denkungsart und Herzensgütte liebte und schäzte, und von meiner lieben Schwester Barbara und endlich zu Pressburg von meinen Bruder Joseph, mit welchen mich ausgesöhnet hatte, ohne selbe wieder gesehen zu haben, denn während ich den französischen Krieg beywohnte, starben auch alle diese.

Ich traf im Monath Jänner 1784 zu Troppau ein, der damahlige Oberst dieses Hussaren Regiments, ein alter unbehülflicher Greis, Namens Michael Pallásty,[20] erschrack, als Er einen jungen 24 jährigen Menschen eintreten sah, aus der voreiligen Besorgnis, dass da derselbe nicht mehr recht fortkommen kann, ich ein so junger Mann ihme nicht werde die erforderlichen Dienste leisten können, und konnte seine Verwunderung darüber, dass der Proprietair mich zu einen so wichtigen Amt gewählt hätte, nicht verbergen. Ich der mich aus dem Selbstvertrauen in meine Dienstes-Känntnisse auch durch diesen unfreundschaftlichen Empfang nicht decontenanciren, und abschrecken liess, strengte meinen Fleiss mit verdoppelten Kräften an, mir nun auch die Geschicklichkeit im Reiten und Cavallerie Excercitio eigen zu machen und ritt täglich mit Anbruch des Tages, und auch Nachmittag in der Reitschule, allwo theils durch den Oberlieutenant Berke, theils durch den Oberlieutenant Gyólts mir die Grundsätze und Regeln der Reitkunst beibringen liess, und als allda durch einige Wochen geritten, und die Grundregeln der Reiterey mir bekannt machte, übte mich so lang durch tägliches Ausrücken in entfernten Gegenden selbst dermassen, dass ich nach 2 Monathen schon vor jedermann zu Pferd zu erscheinen mich getraute. So imgleichen habe durch die Nacht die Cavall. Reglements und sonstigen Exercier Vorschriften, Verordnungen, Regiments Befehle mit allem Fleiss und

[20] Helyesen: Palásthy József. — 1779-től 1784-ig volt a 3. huszárezred parancsnoka.

Aufmerksamkeit durchgelesen, machte mir kurze Extracts davon, und so durch meine angestrengten Bemühungen und eifrige Application erwarb mir bald auch die Cavallerie Dienstes-Känntnisse. Der Oberst, welcher durch mein sittsames Betragen, durch meine Arbeiten und durch die genaueste Erfüllung meiner Dienstes Obliegenheiten mich nun näher kennen lernte, gewann mich hierauf so lieb, dass als ich Ihme Berichte über die von mir bearbeiteten Gegenstände zur Unterschrift bringend, vorgelesen hatte, er mit thränen in Augen mir sagte: *Ich hätte in einen so jungen Menschen nie so viele Militärische Talente, und Dienstes-Känntnisse vermuthet, und muss gestehen, dass ich mit Ihnen vollkommen zufrieden bin, und dass ich Sr. Excellenz dem Herrn Regiments Inhaber für diese gute Wahl meine Danksagung abstatten werde.*

Stolz auf den erworbenen Beyfall meines Obersten verdoppelte meinen Fleiss und Application, um auch der übrigen Staabs-Offiziere Zufriedenheit zu erreichen, und dadurch mein weiteres Fortkommen zu begründen. Kaum als mein Oberst mich genauer kannte, und ich unter seinem Commando durch 4 Monathe gestanden bin, wurde derselbe Altershalber mit Generalmajors Tittl pensionirt, und statt seiner der Obstlieut. Graf Stephan Keglevits zum Obersten befördert. So sehr ich beflissen war, mich des Beyfalls meines vorigen Obersten würdig zu machen, eben so sehr liess ich mir jetzt angelegen seyn, die Liebe, das Zutrauen und die Zufriedenheit meines neuen Obersten in dem gleichen Grade zu erwerben, ohngeachtet in meinem diesfälligen Vorhaben, durch die oft erlittene Kränkung meines feinen Ehrgefühls mittelst seinem übermächtigen Ahnenstolz und grobe Behandlung sehr gehindert, und mein lebhafter Milit. Geist und entschiedener Hang und Neigung zum Metier dadurch mehrmahlen unterdrückt, und mein Gefühl für die Ehre des Milit. Standes stumpf gemacht worden ist, da ich aber in der Folge bei näherer Erkennung desselben gefunden habe, dass der Grund seines stolzen und groben Benehmens gegen alle Menschen nicht in seinem Herzen, sondern in seiner vernachlässigten Erziehung liege, so habe als Mann von gebildeter Erziehung unanständige Begegnung mit Gelassenheit und Standhaftigkeit ertragen, und alle meine Dienstes Pflichten mit der strengsten Exactitude und Treue erfüllet dergestallt, dass mein neuer Obrist alsdann nicht nur sein ganzes Zutrauen schenkte, sondern auch meiner eifrigen Dienstes-Verwendung und untadelhaften Betragen bey allen Gelegenheiten volle Gerechtigkeit wiederfahren liess.

Gleich in diesem 1784 Jahr, wo ich kaum durch 8 Monathe Cavallerist gewesen und während den fürgewesten Exercir Tagen bey denen vom Regiment ausgeübten Manoevers denselben vollkommen contentirte, belobte mich derselbe in Gegenwart des Generals Brigadiers Graf Thierheim,[21] des F. M. L. Fürsten zu

[21] *Gr. Türheim Ferenc József* vezérőrnagy, a német lovagrend commendatora.

Hohenzollern,[22] aller Staabs Offrs. und vieler fremden Herrschaften aus Preusisch-Schlesien bey dem Musterungs-Diner sagend: *Mein Adjutant der kaum vor 8 Monathen von der Infanterie zum Regiment gekommen ist, besitzt jetzt schon mehr Känntnisse vom Cavallerie Dienst und Geschicklichkeit im Reiten und Exerciren als manche Offrs., die schon 30 Jahre dienen.* Und da das Regiment darauf gleich in das Hauptlager nach Turas (?) abrückte, bey der Production vor Sr. Majestät dem Kaiser Joseph gut bestanden und der Obrist sich immer mehr und mehr während dem Lager von meinen rastlosen Diensteifer und Tätigkeit überzeugt hat, so beschenkte mich derselbe gleich nach der Einrückung aus dem Lager in die Standesquartiere mit einem Kalpag und einem Reitpferd, welches mir um so willkommener war, als ich mir solches wegen ohnehin gehabten kostspieligen Hussaren-Equipirungs-Unkösten, nicht gleich hätte beyschaffen können.

Anno 1785 marschirte das Regiment Eszterházy Huszaren von Troppau aus Schlesien im Monath November nach Böhmen, am Platz des von da nach Niederland wegen denen mit Holland über die freye Schelde-Schiffahrt entstandenen Differenzen abgerückten Wurmser Huszaren Regiments.[23] Der Staab des Regiments kam nach Reichstadt, die Obrist Division in die im Bezirk von Reichstadt liegenden Ortschaften, die Obstlts. Division in die Gegend von Gabel, die 1. Majors in jene von Leitmeritz und die 2. Majors Division nach Reichenberg.

Ich war mit dem Staab zu Reichstadt in dem Herrschaftlichen Schloss bequartirt und da dieser Ort, eine sehr kleine Provincial-Stadt seitwärts von der Post-Strasse liegend, wenig gesellschaftlichen Umgang gewährte, so habe ich ausser der Zeit der Dienstgeschäfte auf Lectur wissenschaftlicher Bücher, welche theils aus Sachsen, theils aus Prag mir verschrieb, verlegt — und dadurch meine Känntnisse immer mehr und mehr erweiternd meinen Verstand in den Grad ausgebildet, dass ich nun nicht nur eine vernünftige Lebensweise und Ordnung in meinem Lebenswandel mir eigen machte, sondern auch meinem Amte mit mehr Würde und Nutzen vorstehen, überhaupt die Gesellschaftlichen Pflichten gegen einen Mitmenschen, auf eine der Menschenwürde entsprechende Art erfüllen konnte.

In diesen Jahre musste das Regiment 800 Pferde und 400 Mann zu den Wurmserischen Hussaren Regimente abgeben, wofür dasselbe Rimonten von Mezeőhegyeser Gestütt und alle Beurlaubte vom gedachten Regimente erhielt; so mir als Regiments Adjutanten hinsichtlich der Auswahl dieser Pferde und Mannschaft, sowie wegen Dressirung der Rimonten und Beurlaubten sehr häufige Arbeiten und angestrengte Bemühungen verursachte, welche aber

[22] *Hg. Hohenzollern-Hechingen Frigyes*, a Mária Terézia-rend középkeresztese. Mint tábornagy halt meg 1844 ápr. 6-án.
[23] 8. sz. huszárezred.

alle mit aller Standhaftigkeit zur Zufriedenheit meiner Vorgesetzten verrichtet habe.

Anno 1786 rückte das Regiment in das Lager bey Prag, hier erwarb sich dasselbe abermahlen bey der Production vor Sr. Majestät dem Kaiser Joseph den allgemeinen Beifall der Generalität und die Allerhöchste Zufriedenheit. Gleich bey Ankunft Sr. Majestät zu dieser Production ereignete sich, dass als der Obrist das Regiment richtete, mich als Adjutanten mit dem Befehl dass der rechte Flügel von der 2. Majors Division vorgebracht werden soll, zu dem linken Flügel des Regiments abschickte, und ich in voller Carriere vor der Front des Regiments dahingeritten, der Obrist selbst in der nämlichen Absicht mir nachgeritten, und als ich den rechten Flügel der 2. Majors Division erreichend, angehalten und solche vorbringen wollte, derselbe nicht Meister seines Pferdes, an mich angestossen, und herunter vom Pferde gefallen ist. Ich fing sein Pferd auf, und auf meine Aufmunterung setzte sich der Obrist gleich wieder auf, und commandirte das Regiment zum Fronte-Marsch, und so hat der kaum angekommene Kaiser diesen Vorgang nicht recht bemerken können.

Anno 1787—1788 hat das Regiment seine Exercier Zeit in den Regiments Quartieren abgehalten und da in den letzten Jahr dasselbe sich vor den FML. und Divisions Commandanten Grafen Wurmser[24] bey Nimes in Böhmen producirte, gefiel ich denselben durch mein rasches Reiten vor der Fronte des Regiments und durch das thätige und zweckmässige Anhandgehen zu meinen Obristen so sehr, dass er mir gleich nach geendigten Exercieren durch seinen Adjutanten Rittmeister Taubenheim den Antrag machen liess, ob ich nicht zu seinem Regimente als Oberlieutenant übertretten wollte? Da ich nun bereits schon durch 5 Jahre das so sehr mühsame Amt eines Regiments Adjutanten mit Ehren und Beyfall des ganzen Regiments bekleidet hatte, so war mir dieser Antrag um so willkommener, als ich mich wirklich schon nach einer höheren und meinen Fähigkeiten und Dienstes Erfahrenheiten angemesseneren Wirkungskreis sehnte.

Der FML. Graf Wurmser verlangte diesennach meine Uibersetzung vom Regiments Proprietair Grafen Eszterházy, allein letzterer willigte nicht derein mit der Äusserung, dass er mich auch bei seinem Regimente avanciren könne. Diese Begebenheit veranlasste jedoch den Regiments Inhaber Grafen Eszterházy, dass um nicht mich von seinem Regimente zu verliehren, er mich bald darauf zum Oberlieutenant beim Regiment selbsten ernannt hat, an sonsten vielleicht annoch durch 3 Jahre in dieser Charge hätte verbleiben können; unter einem Inhaber wie Graf Eszterházy, der aus Mangel der Dienstes Känntnisse ächte Verdienste zu würdigen nicht verstanden hat, daher er das Regiment sehr häufig mit fremden Offiziers, welche weder Talente noch wahren

[24] *Gf. Wurmser Zsigmond Dagobert*, a Mária Terézia-rend nagykeresztese, 1797-ben halt meg mint tábornagy.

Hang und Application zum Militair-Dienst hatten, und ausser ihrer Geburt kein Verdienst besassen, überschwemmt hat, wodurch die geschicktesten und diensterfahrendsten Individuen im Regimente wieder alles Recht und Billigkeit zurückgesetzt und gekränkt worden sind — und eben bey der zur vorerwähnten Zeit üblichen Behandlung seiner Offiziere hätte mich auch das nämliche Schiksal treffen können, wenn mich nicht der FML. Graf Wurmser zu seinem Regimente verlangt haben würde; mithin habe meine Beförderung nur der besonderen Gnade und Aufmerksamkeit des die Tugend und das Verdienst zu schätzen und zu würdigen gewussten FML. Grafen Wurmser zu verdanken, da seinem Kenner Auge meine Dienstes Geschicklichkeit und Accuratesse nicht entgangen ist.

Zu meinem Nachfolger erhielt der Obrist wieder ein fremdes Individuum von Blankenstein Huszaren Regiment[25] welches ihm sein Cousin der Rittmeister Johann Nepumuc Gf. Keglevits empfohlen hat; da aber derselbe aus Mangel der nöthigen Eigenschaften und Application im Dienste, so wie wegen seinem schmutzigen Hang zur Eigennützigkeit der Anempfehlung und Erwartung nicht entsprach, so musste ich noch ferners durch ein ½ Jahr beim Staab verbleiben, und die Adjutantens Geschäfte verrichten, später aber auch, als ich schon zu meiner Escadron einrückte, wurde jedesmal, so oft nur wichtige Dienstes Gegenstände zu bearbeiten waren, zum Staab citirt; endlich da meine Beruffung zum Staab zu oft geschah, wurde zu der beim Staab bequartirten Escadron transferirt, allwo nebst Verrichtung meiner Escadrons Dienste, auch die von meinem Obristen mir aufgetragene, in des Regiments-Adjutantens Fach eingeschlagene Dienstes Gegenstände zu bearbeiten hatte, wofür bey meinen Obristen seine Tafel und besondere Auszeichnung zum Lohn meiner häufigen Arbeiten erhalten habe.

Anno 1789 brachte der mit Urlaub zu Pressburg gewesene Oblt. Michael Zichy meinen Neveu Joseph Metséry als Cadet zum Regiment. Ich nahm ihn zu mir, unterrichtete denselben selbst im Dienst, Exercieren und Reiten — und da derselbe viel Lust und Neigung zu den Milit. Stand hatte, so erlernte er bald unser Metier — weswegen derselbe binnen ½ Jahr zum Unteroff. befördert, und zugleich mit der in dem nachfolgenden Jahr nach Niederland abzurücken gehabten 1. Majors Division dahin abgehen gemacht worden ist.

Anno 1790 ist Obrist Gf. Keglevits zum General avancirt, und behielt das Regiment in der Brigade. Am Platz dessen ist Obstlieut. Dévay[26] zum Obersten und Regiments Commandanten vorgerückt in diesem Regimente. Annoch im vorigen Jahre habe ich mich zum Heirathen gemeldet, ich erhielt auch die Bewilligung.

[25] 6. sz. huszárezred.

[26] *Br. Dévay Pál*, a Mária Terézia-rend lovagja. † 1800-ban, mint altábornagy. 1790-től 1794-ig volt a 3. huszárezred parancsnoka.

nachdem die Systemmässige Caution erlegt worden ist. Allein Obrist Gf. Keglevits suchte aus angeblich guten Absichten mich als einen noch jungen Menschen von dieser Heyrath abzuhalten, und hat die ihme eingereichten Cautions-Instrumente zu dem Ende nicht weiter zum Hofkriegsrath einbefördert. Als ich nun der erste ihm die Nachricht von seiner Beförderung zum General überbrachte, und dazu gratulirte, nahm er mich besonders in sein Cabinet forderte neuerdings meine Erklärung ab, ob denn wirklich von meinen Vorhaben nicht abstehen wolle, und fest bey meinem gefassten Entschluss verbleibe.

Als ich nun denselben vorstellte, dass diese schon eine fünf jährige Amour und ich als ein ehrlicher Mann schon mein gegebenes Ehrenwort nicht brechen wollte, und denselben getreu bleibe, nahm er die Cautions-Instrumente aus seiner Chatouille nebst dem Bericht — mir sagend — nun da ich sehe dass Sie ohnerachtet meines wohlmeinenden Rathes, dennoch hartnäckig bei ihrem gefassten Entschluss beharren, so will ich Ihnen in Rücksicht ihrer mir mit so vieler Treue Eifer und Thätigkeit geleisteten Dienste, den lezten Dienst als Obrist annoch erweisen, — unterfertigte den Bericht, und schickte solchen an die vorgesetzte Behörde ab. Im Monath Februar 1790 liess ich mich alsdann mit den Fräulein Johanna von Fischer, Tochter des auf 10 Böhmischen Herrschaften des Herzog von Zweibrücken angestellten Ober-Forstmeisters Gregorius von Fischer zu Reichstadt in Böhmen, durch den Stadt Dechant von Schönfeld, im Hause der beiden lebenden Eltern copuliren, wobei der Rittmeister Auditor Bernáth und Rittmeister Szabó die Zeugen gewesen; und wobey mich mündlich und schriftlich verbindlich machte, dass alle aus unserer Ehe erzeugt werdenden Kinder Männlich- und Weiblichen-Geschlechts in der Religion der Mutter, d. i. in der Katholischen Religion erzogen werden sollen. Da nach meinen Grundsätzen alle Religionen wie sie seyen, im wesentlichen auf einen Zweck hinausgehen, und ich unter dieser Ansicht jede Religion gleich verehre, so habe wegen denen in unserer Monarchie annoch herrschenden Vorurtheilen und Intolleranz aus eigenen Antrieb mich zu diesen wohl und reif überlegten Schritt um so geneigter entschlossen, als mir aus der Erfahrung gut bekannt gewesen, dass oft Menschen von gebildetesten Verstande und Herzen, und von erkannten Verdiensten nur deswegen keinen Zutritt zu öffentlichen Ämten gehabt haben, weilen sie Gott nicht auf die nähmliche Art wie Catholicen angebetet haben. Und da ich durch Vernunftgründe eines bessern belehrt und überzeugt war, so wollte nicht dass meine Kinder über Früh aber Spät wegen dieser Verschiedenheit des Cultus und respective Catechismus einer Verfolgung ausgesetzt, und in ihrem Fortkommen gehindert werden sollten. Die Caution von 3000 Fl. ist zu Prag erlegt, Landtäflich intabulirt und mittelst Cessions-Instrumente habe solche an meine Gattin übertragen — die Hälfte davon haben bey unserer Verehelichung deren Eltern, und die andere Hälfte ich erlegt.

Kaum dass wir geheirathet und ein Monath beysam gelebt haben, als das Regiment Befehl erhielt an die Preussische Gränze zu marschiren, und zwey neue Divisionen annoch zu errichten, weil es zum Krieg mit Preussen hätte kommen sollen. Da nun 2 neue Divisionen zu creiren waren, und mithin 2 Staabs Offrs, 8 Rittmeisters und 16 Subaltern Offrs. befördert werden mussten, so hat der das Verdienst wenig beherzigende Proprietair Gf. Eszterházy bey Gelegenheit dieses starken Avancements seinen Sohn als Major, dann 6 fremde Rittmeisters und 9 fremde Subalterne Offrs. in das Regiment eingeschoben; welche meistens Grafen und Leute gewesen, welche nebst der Unkenntnis im Dienst nicht den mindesten Verdienst hatten und Männer von besonderen Talente geprüfter Dienst-Erfahrenheit und von besten moralischen Caracter präterirt haben. Es befanden sich beim Regiment Ober- und Unter-Lieutenants, die schon durch 11—12 Jahre in dieser Charge gestanden, und den Dienst Ehre und Nützen geschaft hatten. Diese ungerechte Behandlung hat das beleidigte Offrs. Corps bewogen ihre Klagschrift unterstützt von den General und Brigadier Gf. Keglevits (welcher selbst über diese Ungerechtigkeit äusserst empört war) Sr. Majestät einzureichen. Allein da der gerechteste Kaiser Joseph zu dieser Zeit eben gestorben, so fand diese Beschwerde kein Gehör, und so musste das gekränkte Offrs. Corps, folgsam auch ich, der 10 Range verlohren hat, sich diese unverdiente Präterirung gefallen lassen.

Im Monath Juny zu Gayersberg kam ich statt den zum Rittmeister avancirten Oblt. Gyolts als Adjutant zum Generalen Gf. Keglevits, und verblieb in solange allda bis nicht die Armee wieder wegen nicht mit Preussen ausgebrochenen Kriege auseinander ging. Und da der General Gf. Keglevits seine Anstellung in Siebenbürgen erhielt, und ohnerachtet seines Einschreitens beim Hofkriegsrath mich dahin nicht mitnehmen durfte, so rückte ich wieder bey meinen Regimente ein, nachdem er vorhin mir freigestellt hatte von seiner Begage zu nehmen für mich, was ich glaubte dass mir zum Gebrauch dienen könnte und schenkte ausserdem mir ein Reitpferd, welches stützig gewesen und er ohnehin nicht reiten konnte. Reiste gleich vom Gayersberg voraus nach Prag ab, ich aber marschirte mit seiner Bagage von da bis Chrudin zurück allwo in so lange verblieb, bis ich von ihn aus Prag den Befehl erhielt, seine Bagage unter Aufsicht des Kammerdieners nach Siebenbürgen in Marsch zu setzen und dass ich zur Entrevue nach Csaslau für meine Person kommen soll, um sich von mir in der Durchreise beurlauben zu können. Ich nahm von seiner Bagage etliche Feldsesseln und die Karte von Bőhmen, sonst nichts. Mit diesen und mit meiner Bagage trat endlich — nachdem die Bagage des Generals nach Siebenbürgen den Marsch angetretten hat — die Reise nach Csaslau, und von da zum Regiment nach Reichstadt an. In Csaslau nahm der General endlich auf die rührendste Art, mit thränenden Augen Abschied von mir, dankte mir auf das verbindlichste für alle von mir ihm als Oberst

und als General geleisteten Dienste mit der Versicherung, dass ich ihn unvergesslich bleiben werde, und trug mir auf fleissig mit ihm zu correspondiren, welches auch aus Dankbarkeit gethan, bis er nicht Anno 1793 in Elsass vor dem Feind geblieben ist, und uns seit der Trennung zu Csaslau nimmermehr gesehen haben. Auch er wird mir als ein Wohlthäter unvergesslich bleiben, und werde auch seine Asche verehren, denn er war im Grunde ein Menschenfreund und wohlthätig besonders gegen die Armen.

Anno 1791 im Monath September marschirte ich mit der Oberst Division nach Theresienstadt in die Festung, verblieb allda in Garnison mit dem Major Gf. Eszterházy bis Anno 1792. im Monath April, und zwar den 11. das ganze Regiment wegen den mit Frankreich ausgebrochenen Krieg, nach Niederland abgerückt ist, allwo schon seit 2 Jahren die 1. Majors Division gestanden und wobey auch mein Neveu Unterlieut. Joseph Mecséry gewesen. Im Monath Juny ist das Regiment in dem Luxemburgischen angekommen, und bezog Cantonirungs Quartiere, hielt aber die Vorposten gegen die Französische Gränze. Im Monath August rückte das Regiment als Avantgarde von den eben aus Niederland zu Arlons eingerückten Corps d'Armée des FML. Gf. Clerfait[27] gegen Comgri vor, dann durch einen Theil von Lothringen in die Champagne, endlich aber nach ansehnlichen Fatiguen, Strapatzen und Mühseligkeiten trat die Armee den Rückzug an, in die Niederlanden, und von da im Monath November und December immer auf freyen Feld campirend und respective bivuaquirend bis in das jüllichische an den Fluss — — — In dieser Gegend verblieb das Regiment auf Vorposten. Der damahlige Vorposten Commandant nahm sein Quartier im Steinstrassen, und da mich der FML. Gf. Clerfait denselben zutheilte, und mithin bey denselben zu Steinstrasse gewesen, so wurde allda aus Mangel eines trockenen Zimmers, und wegen vielen in der Champagne erlittenen, die Menschlichen Kräfte übersteigenden Mühseligkeiten und Drangsalen, krank mit gelben Fieber behaftet, wovon wieder nach 10 Tägen befreyt worden bin.

Alle seit Anbruch des Französischen Krieges sich ergebene Kriegs Begebenheiten vom Jahre 1792 bis zum Jahre 1805 sind aus meinen hierüber geschriebenen Memoirs umständlicher zu entnehmen, daher allhier in meiner Lebens-Beschreibung nur sehr kurz davon erwähnen werde.

Anno 1793 mit 1. May wurde ausser meinem Range in Rücksicht meines in der vorigjährigen Campagne, so wie wegen der bey Wieder-Eroberung Niederlands geleisteten ausgezeichneten Dienste auf Befehl des en Chef Commandirenden General Feldmarschalls Prinzen zu Coburg,[28] zum Rittmeister befördert. Da in

[27] *Clerfait Károly gróf* 1795-ben tábornagy lett. 1798-ban halt meg.

[28] *Coburg* Josias herceg, 1789-ben lett tábornagy. † 1815-ben.

diesem Jahre gegen Anfang May der GM. Baron Otto[29] per Post zur Uibernahme der Avant Garde und Vorposten aus Galizien ankam und sein Adjutant mit der Bagage erst später angekommen ist, so verlangte derselbe einen mit der feindlichen Stellung und bisherigen Operationen bekannten und Dienst erfahrenen (Offizier) von den Cden. General Feldmarschall Prinzen Coburg, und da ich dazu bestimmt und fürgewählt worden, so bin zu denselben abgegangen, worauf die Vorrükkung von der Niederländischen Gränze nach Frankreich erfolgte. Obschon nun später sein Adjutant mit der Bagage eingerückt war, so schritt er neuerdings beym Prinzen Coburg um die fernere Beybehaltung ein, vorgebend dass da er schon von Geschwächter Gesundheit wäre, derselbe einen tüchtigen und diensterfahrenen Offr. als Gehilfe unumgänglich auf denen Vorposten benöthige, und so erhielt den neuen Befehl vom Armee Commando bey dem GM. Baron Otto zu verbleiben, allwo auch wirklich bis Ende October verblieben bin. Hernach aber wurde vom Regiment beordert, mit den aus 500 ausgewählten Hussaren von Kaiser, Blankenstein, Eszterházy und Barcó Regimentern[30] bestehenden Avant-Garde von den in der Vendée in Frankreich bey — — — — zur Landung bestimmten aus 40.000 Engländern bestehenden Corps d'Armée nach Ostende abzugehen, wohin auch abgegangen, wie das weitere daselbst vorgefallene aus meinem Kriegs Memoir zu ersehen ist. Als aber nach der Zurückkunft des General Quartiermeisters Baron Mack[31] von London der vorhin verabredete Operations Plan abgeändert worden ist, so bin nach einen 2 monatlichen Aufenthalte zu Ostende, allwo wir mittelst denen bereits schon allda in Bereitschaft gestandenen Englischen Kriegsschiffen nach London hätten überschift werden sollen; wieder zum Regiment eingerückt; und da indessen der noch immer die Vorposten Commandirende GM. Br. Otto zum FML. avancirt und das vacante Eszterházische Huszaren Regiment demselben verliehen worden ist, so bat er zum drittenmal den Comden General FM. Prinzen Coburg womit er mich wieder ohnehin als Regiments Inhaber vom Regimente zu sich nehmen dürfte, und so kam Anno 1794 wieder zum gedachten FML. und meinen dermaligen Proprietair, welcher noch stets die Avant Garde und Vorposten von der Armee unter seiner Leitung und Führung habend, mir die Besorgung aller Vorposten Dienstes Angelegenheiten und feindliche Expeditionen anvertraut hat. So oft sich Affairen mit dem Feinde ereigneten, musste die Avant Garde oder Arriere Garde und Vorposten Attaquen ausführen und da ich bey all meinen Unternehmungen gegen den Feind glücklich gewesen, so erwarb mir bey diesem

[29] *Otto* Rudolf lovag (nem báró) mint lovassági tábornok halt meg 1811-ben.

[30] 1., 6., 3. és 10. sz. huszárezred.

[31] *Br. Mack Károly* altábornagy, aki 1805-ben az úgynevezett ulmi hadjárat szerencsétlenkezű intézője volt.

General ein solch grosses Zutrauen und Achtung, dass ich in diesen an Feindlichen Begebenheiten so reichhaltigen Feldzuge fast immer zu den gefährlichsten Expeditionen von demselben verwendet worden bin, und sich auf den glücklichen Erfolg derselben aus den Vertrauen gegen meine Einsicht Eifer und Tapferkeit verlassend, zuletzt ein Opfer meiner Entschlossenheit und Thätigkeit vor den Feind geworden sein würde, wenn nicht derselbe nach der Bataille von Charleroi erkranket, und wegen seiner gänzlichen Entkräftung die Armee verlassen und sich in die Ruhe zurückgezogen hätte; denn in diesem mőrderischen Feldzuge haben wir fast täglich die blutigsten Affairen mit den blutdürstigsten Feinde unter der Tyrannischen Regierung Robertspiere gehabt.

Ich diente unter diesen mit so ausgezeichneten Militairischen Talenten, Einsicht und Klugheit ausgerüsteten General sehr gerne, unterwarf mich den grőssten Fatiquen und Mühseligkeiten willig, trozte muthig den augenscheinlichsten Lebens-Gefahren für die Ehre und den Ruhm unserer Waffen und um den Beifall meines in aller Anbetracht rechtschaffenen und Talentvollen Generals zu erhalten; da ich von seiner erhabenen und gerechten Denkungsart und edelsten Caracter überzeugt, wohl wusste, dass er frey von allem Egoismus und Eigennützigkeit auch den fremden Verdiensten die volle Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen geneigt sey.

In diesem Jahre im Monath July, nachdem Se. Majestät der Kaiser während seiner Anwesenheit bey der Armee das mir nach der Action bey Troisville vom 26. April d. J. versprochene Theresien Ordens Kreutz nicht gegeben, und der General FML. Baron Otto mich wegen der in dieser Campagne unter seinen Augen mehrmalen ausgeführten und zum Nutzen der Armee ausgefallenen ausgezeichneten tapferen Thaten, vor sein Abgehen von der Armee belohnt wissen wollte, verlieh mir derselbe zur einstweiligen Belohnung eine Escadron mit Präterirung 3 im Rang älteren Cameraden und sodann von mir den rührendsten Abschied nehmend, reiste er nach Böhmen ab.

Anno 1795 als das Regiment nach der Belagerung von Mannheim über den Rhein setzte, und in der Gegend von Speyer und — — — — — — die Winter Postirungen bezog erkrankte ich, litt stark am Gallfieber, wovon mich aber der Staabsarzt Ekart den mein zu Mannheim angestellter Schwager und Feld-Kriegs-Comissaire Fischer zu mir von Mannheim abschickte, binnen 3 Wochen befreite.

A. 1796 wurde zu Mannheim Ordens Capitel gehalten und da ich in denselben die Stimmen aller Gross-Kreutze, Commandeure und Ritters für mich hatte, so erhielt im Monath May aus den Händen des Commandirenden General Feldmarschalls Grafen Wurmser jenes Kreutz, welches (er) schon Anno 1794 (auf Grund der) zu Troisville vor Catteau von mir ausgeführthen Thaten zu ertheilen mir versprach. Dieses Versprechen

wurde mir durch S. k. Hoheit den Erzherzog (Carl) und durch den Obristen des General Quartiermeister Staabs Grafen Meerfeld, die Augenzeugen meiner Thaten waren und darüber S. Majestät den Kaiser zu Chatillon mündlichen Bericht gleich nach der Affaire abgestattet haben, bey ihrer Zurückkunft aus den Hauptquartiere hinterbracht.

Im Monath Juny wurde aus Anlass meiner mit verschiedenen Truppen-Gattungen gegen den Feind geschickt und mit glücklichen Erfolg ausgeführten Expedition von Sr. K. Hoheit den E. H. Carl als Partheygänger mit 200 auserwählten Hussaren und später auch mit Letous (?) Jägers verstärkt, abgeschickt. Und da auf dieser Epoche mein schnelleres Fortkommen und Glück sich gründet, so beliebe man meine geleisteten Dienste in meinem Memoire nachzulesen.

In dem nämlichen Jahre wurde auf die von Sr. K. Hoheit dem E. H. Carl Commandierenden General wiederholt Sr. Majestät dem Kaiser gemachte Anrechnung meiner ausgezeichneten Verdienste zum 2. Major bei Barco Hussaren[32] befördert.

Anno 1797 nach dem geschlossenen Frieden zu Campoformio ist das Barcoische Regiment vom Unteren-Rhein gegen Frankfurt marschiert, verblieb durch einige Täge in der Gegend, alsdann aber rückte es in das Hessen-Darmstädtische Land, und bezog allda Cordon-Quartiere. Während dieser Cordon-Zeit hat das Regiment ihre Reckruten und Rimonten einzeln, Zug, Escadron und Divisionsweis im Exercieren zu Fuss und zu Pferd abgerichtet, endlich rückte das Regiment in das Parade Lager bey Schwetzingen, allwo es bis Ultimo Sept. blieb. Als während den Lager bey Sr. K. Hoheit den E. H. Carl zu Schwetzingen mit meinem Obristen Gf. Keglevits[33] speiste, kamen Höchstdieselben nach dem Mittagessen auf mich zu, der jetzt an einem Fenster gestanden bin, unterhielt sich mit mir von verschiedenen Kriegs Affairen, vorsonderlich aber erinnerte sich derselbe der in der Campagne 1796 als Parteygänger von mir geleisteten Dienste, vorzüglich aber der untern 11. August 1796 von mir zum wesentlichen Nutzen und Ehre der Armée ausgeführten Thaten, mit den Worten Videatur in meinen Memoiren. Diese Auszeichnung von Sr. K. Hoheit dem E. H. Carl erregte bei meinem zugegen gewesten Obristen Graf Keglevits (der als Graf solche mehr zu verdienen glaubte) Neid und Eifersucht und von dieser Zeit an wurde er kalt gegen mich und mit mir pflog er nicht mehr die bisherige vertraute Freundschaft.

Während diesem Lager wurden wir von vielen Reichsfürsten und Herrschaften besucht, ich avancierte zum Obristlieutenant, wurde nach einen Feldmanoevre von damahligen Churfürsten und Herzog und nunmehrigen König von Bayern Maximilian selbsten zum Mittagessen eingeladen, und da ich dahin kam,

[32] 10. sz. huszárezred.
[33] János.

empfing er mich in Gegenwart einer Menge Reichsfürsten, des E. H. Carl, des Commandirenden Generalen Grafen von Latour[34] und FML. Grafen von Bellegarde[35] auf die ausgezeichnetste Art, mir sagend: *Mich freut Sie als einen so ausgezeichneten Krieger, von den ich so viel Rühmliches von S. K. Hoheit dem E. H. Carl sowie von allen Commandirenden Generälen vernommen habe, kennen zu lernen;* und führte mich Sr. Churfürstin Gemahlin auf, sowie dem Erb-Prinzen, welchen ausfragen musste, wie die Staabs Offrs. bey jeden Regiment heissen, und zu meiner grössten Verwunderung wusste er sie mit Namen zu nennen. Ich war auch nur der einzige Staabs Offr. in der Armee der die Ehre hatte, an diese Tafel gezogen zu werden, hernach bey Ausführung der Feldmanoevre hielt sich der Churfürst stets bei mir auf.

In diesem Lager bey einer Ausrückung wurde meiner Ehre durch den Obristen Grf. Keglevits, der mein Glück und mein Kreutz, so wie die von der Generalität mir angediehene Auszeichnung seit einiger Zeit her beneidete, auf eine meinen Character beleidigende Art, dermassen nahe getreten, dass ich es meiner gekränkten Ehre schuldig fand gleich nach der Einrückung in das Lager von Ihm Satisfaction zu begehren, und da er diese zu leisten sich geweigert hat, Ihn zum Zweikampf herauszufordern, welchen derselbe auch von sich ablehnte, sondern um mich vom Halse zu schaffen mit einem grossen Lärm den Adjutanten herbeyrufte und mich in Zellt-Arest setzen liess, bald darauf aber mir meine Entlassung ankündigte, wobey er auch unter 4 Augen mit thränenden Augen um Verzeihung bat, allein von dieser Stunde an lebten wir mit einander in keiner guten Harmonie mehr, deswegen Er auch vom Regiment wegzukommen suchte; bat den General d. Cavallerie Gf. von Almásy, dass derselbe Ihn zu seinen Regiment bey Sr. Majestät verlangen möchte, vorschützend, dass er wegen Verfall seines Regiments eines tüchtigen Obristen benöthigte. Der Monarch willigte in das Gesuch des Proprietairs Almássy ein; der Obrist Gr. Keglevits wurde demnach zu Kaiser Huszaren Regiment übersetzt, und da statts seiner der Obristlieut. Schauroth von Kaiser Cheveaux-Legers zum Obristen ernannt worden ist, so war er ganz erfreut, darüber, dass ich nicht statt seiner Obrist geworden, nicht wissend noch, dass ich zur nehmlichen Zeit zum Obristen bey dem neuerrichteten 7. Huszaren Regiment avancirt, und da Schauroth annoch in Italien gewesen, ich aber schon als Obristlieut. das Regiment commandirte, der Hofkriegsrath des Dienstes (halber) befunden habe mich gleich bey dem nemlichen Regiment zu belassen, dagegen den Schauroth zu dem neuen Regiment abzuschicken,[36] und

[34] *Baillet de Latour* Miksa gróf, lovassági tábornok.

[35] *Bellegarde* Henrik gróf, 1809-ben tábornagy és az udvari haditanács elnöke lett. † 1845-ben.

[36] *Br. Schauroth* Károly ezredes 1791-től 1801-ig volt a 7. huszárezred parancsnoka.

so war dieses rachgierigen und eifersüchtigen Mannes Freude von kurtzer Dauer, nur so lange bis er in Wien eintraf und allda die vorgegangene Veränderung vernommen hat. Mir war leid, dass dies anfangs zwischen uns so gut bestandene Einverständnis durch die vom Rittmeister Graf Elias Almássy[37] bey dem Obristen angebrachten ungegründeten Angaben und Kletschereyen, denen er aus Schwachheit Glauben beigemessen hat, ohne den Grund oder Ungrund untersucht und sich davon überzeugt zu haben, zerstört worden ist. Denn obschon er, wie die meisten ungarischen Magnaten, aus dem Vorurtheil der Geburt einen unausstehlichen Stolz und Hochmuth hatte, die übrigen Staabsoffrs. wie seine Beamten, die Offrs. wie Ispáns auf eine der Würde und Ehre des Offrs. Charcters unanständige Art behandelte; so bin ich, der keine widerrechtliche Begegnung geduldet haben würde, mit demselben dennoch am besten ausgekommen, weil er mich vor allen anderen Staabs Offrs. im Regiment, wie ausser dem Regiment bishero besonders distinguirte, mit mir alles communicirte, und mich zu allen besonderen Dienstesverrichtungen gebrauchte, ich Ihme aber auch in allen getreulich und thätig an die Hand gegangen bin.

Nach seinem Abgehen vom Regiment zu Kaiser Hussaren, habe über diese gegen mich vom Rittmeister Almássy gespielte Intriguen nicht im mindesten demselben fühlen lassen, ohnerachtet sehr oft alle Ursache gehabt hatte denselben wegen seiner Lauigkeit im Dienst zu ahnden, und sein weiteres Fortkommen zu verhindern. Ich that es nicht, weil sogar den Schein einer Rachgierde von mir verscheuchen wollte, überdies aber eine derley niedrige Handlung ganz meiner Denkungsart entgegen gewesen wäre und wenn . . . . . gerechts nach keiner Rache athme, das Benehmen überzeugte ihn nach der Hand, dass ich weit edler wie er zu handeln gewohnt sey, deswegen auch derselbe in der Folge aus Gewissens Unruhe seine Fehler bereut hat.

Nach geendigtem Lager rückten wir in die Gegend von . . . . . in die Cantonirung; verblieben allda bis November, alsdann marschirte die ganze Armée aus dem Reich in unsere Erbländer zurück. Wir mit dem Regiment durch Aschaffenburg, Würzburg, Böhmen und Mähren nach Schlesien, allwo den 1. Februar 1798 eingerückt sind. Der Staab kam nach Teschen und ich mit der Obstlt. Division nach Freystadt. Hier verblieb das Regiment bis Ende April, am 1. May marschirte das Regiment über Mähren nach Oesterreich. Der Staab wurde zu . . . . . und das Regiment in der ganzen Gegend von Steyer, Enns verlegt. Während dem Dahinmarsche bin von Znaim aus per Post nach Callburg und Güns gefahren, um im ersteren Orte meine Frau, die seit 7 Jahren nicht gesehen und im letzteren meinen seit 15 Jahren nicht gesehenen Bruder Sigmund zu besuchen,

[37] Az 1800/1801-i nemesinsurrectióban alezredes, az 1805. éviben ezredes és a zempléni huszárezred parancsnoka volt.

hielt mich in allem durch 8 Tage auf. Alsdann eilte meinen im Marsche begriffenen Regimente nach, welches in der vorletzten Station eingeholt habe. In dieser Station übergab mir der FML. und Divisions-Commandant Graf Neuendorff[38] mein indessen vom Hofkriegsrath von Wien angelangtes Obristen Decret, und am andern Tag als am 1. Juny 1798 rückte mit dem Regiment zu ..... ein sammt den gleich gedachten FML. und GM. Brigadier Baron Kienmayer.[39]

Da der General d. Cavallerie Baron Barco mit Tode abgegangen, so wurde das Regiment von Sr. Majestät an den FML. Baron Mészáros[40] verliehen. Weillen erst kürzlich Obrist geworden und ein Regiment zu commandiren bekam, welches in der letzten Campagne wegen verfallener Ordnung, Disciplin, beständigen Processen und vielen begangenen Excessen bey der Armee nicht in den besten Ruf stand, dahero auch alle Staabs-Offrs. und zwar der sonst noch junge und rüstige Obrist Levachich pensionirt, der Obstlt. Barco cassirt und die übrigen zu andern Regimentern ihrer bekleideten Charge (gemäss) eingetheilet worden, so war meine erste Hauptsorge, die innere Ordnung wieder einzuführen, die Disciplin herzustellen und den ganz gesunkenen Geist bey der Truppe zu erwecken und neu aufleben zu machen, zugleich aber die dermalige Friedensruhe zur gründlichen Abrichtung des Regiments im innern Dienst, Exercieren und auch Adjustiren, zu benützen. Bey den Offrs., Unteroffrs. machte den Anfang, ich ertheilte eine gleiche Adjustirungs und Abrichtungs Vorschrift und zeigte selbst bey jeder Escadron denen Offrs. wie diese Praktisch auszuüben und nachdeme Selbe alle wohl begriffen hatten, hielt mich blos an die Divisions- und Escadrons-Commandanten, welche letztere insbesondere mir für die Aufrechthaltung der bestimmten Dienstes-Ordnung, Mannszucht und zweckmässige Ausbildung ihrer unterstehenden Subaltern Offrs. und Mannschaft vom Wachtmeister abwärts haften mussten und wenn ich bey meiner zu unverhofften Zeiten unternommenen Visitirung bey ein — oder anderer Escadron die nicht gehörige Befolgung der Vorschriften und Regiments-Befehle oder nicht genugsamen Eifer und Thätigkeit in Erfüllung ihrer Pflicht und Schuldigkeit wahrgenommen habe: so verwies anfangs mit Glimpf und Belehrung diese Nachlässigkeit, bey wiederholt entdeckten Lauigkeit in Befolgung der Dienstes Pflichten, ahndete

[38] *Gróf Nauendorff* Frigyes Ágost altábornagy, 1799-től 1802-ig a 8. huszárezred tulajdonosa.

[39] *Báró Kienmayer* Mihály. Később lovassági tábornok s (Nauendorff után) a 8. huszárezred tulajdonosa lett.

[40] Szoboszlói *br. Mészáros János*, a Mária Terézia-rend középkeresztese, előbb az 1. dzsidásezred tulajdonosa volt. Mint altábornagy halt meg 1801-ben. Mészáros János bárói diplomája 1794 jún. 5-én Brüsszelben kelt. *(Orsz. Ltár:* Lib. Reg. LVIII. 239.)

sie, und diese wiederum ihre Subalterne Offrs. und Mannschaft. weil nach meinem angenommenen und denen Escadrons bekanntgemachten Grundsätzen jeder Escadrons-Commandant für seine Escadron, jeder Flügel-Commandant für seinen Flügel, jeder Zugs-Commandant für seinen Zug und jeder Corporal für seine Corporalschaft in der inneren Dienstes Ordnung, in der Adjustirung und Dressiren. Exercieren, der Conservation des Mannes und der Pferde, sowie aller Monturs, Armaturs-Lederwercks und Pferderüstungs-Sorten und vollständiger Ausarbeitung derselben verantwortlich sey, und seine unterhabende Truppe zur Vorbeugung aller Excesse fortan beschäftigen müsste. Ich habe nach der Hand gefunden, dass diese Grundsätze und beständige Beschäftigung der Offrs. und der Truppe, aufgemuntert durch mein eigenes Beyspiel, welches auf meine Untergebenen die grösste Wirkung machte, mich am geschwindesten und am sichersten zur Erreichung meines Zwecks geführt und verholfen habe, denn dadurch, so wie durch die gerechte Bestraffung der von denen Escadrons-Commandanten mir angezeigten kleinsten Diebereyen und Subordinations-Verbrechen, wobey nicht nur der Gemeine. sondern auch der betreffende Zugs-Commandant und Corporal. wenn denselben Mangel in gehöriger Aufsicht zur Schuld gekommen, geahndet worden ist, habe nicht nur die im Regiment eingerissenen Diebereyen ausgerottet, sondern auch Ordnung, Disciplin und Subordination dermassen hergestellet, dass ich nach Verlauf eines Vierteljahrs nicht den mindesten erheblichen Excess beim Regiment gehöret, sondern die pünktlichste Befolgung aller Theile der Dienstes-Vorschriften bemerket habe. Ich war ein strenger aber gerechter und uneigennütziger Obrist, der mit angestrengten Fleiss und Eifer Tag und Nacht an der Dienstmässigen Ausbildung des Regiments gearbeitet hat und obschon anfangs meine Untergebenen mich nicht liebten, weil ich streng Gehorsam, Respect und Schuldigkeit von jedem meiner Untergebenen forderte, so wich dennoch von meinen Grundsätzen nicht ab. Als aber das Offr. Corps sowie die Mannschaft späterhin einsah und sich überzeugte, dass alle meine Handlungen nur Rechtschaffenheit leitete, und meine rastlose Bemühung nur die Ausbildung des Regiments folglich das Wohl und Beförderung des Dienstes, sowie die eigene Wohlfart eines jeden Regiments Individuum zum einzigen Zwecke hatte, und das Regiment aller Orten vor jeden hohen Vorgesetzten, den es sich zu praesentiren Gelegenheit hatte, besonders aber vor Seiner K. Hoheit E. H. Carl bey der Production des Regiments, so wie hernach vor dem Feind durch ihr tapferes Verhalten und ausharrenden Muth sich Ehre und Ruhm erworben, so wurde ich alsdann vom ganzen Regiment als ein wahrer und sorgfältiger Vatter nicht nur allgemein geliebt und gefürchtet, sondern gewann auch ihr gänzliches Vertrauen dermassen, dass dasselbe unter meiner Aufführung gegen

den Feind bey jeder Gelegenheit Wunder der Tapferkeit gethan, dagegen aber war ich auch unpartheyisch und billig genug, einem jeden vor dem Feind sich auszeichnenden Individuum die verdiente Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen, und immer beflissen gewesen, denenselben eine ihren Verdiensten angemessene Belohnung zu verschaffen, welche sie auch auf meine Höheren Orten gemachte Vorstellung und Anrühmung ihrer Thaten erhalten haben. Aufgemuntert durch mein diesartig gerechtes Benehmen, so wie durch meine gehaltene zweckmässige ihr Ehrgeitziges Gefühl geweckte Anreden, ist im Regiment der Milit. Geist so hoch gestiegen, dass man den günstigen Erfolg auch der gefahrvollsten Unternehmungen mit demselben sich versprechen konnte.

Eben im Jahre 1798 kam mein Neveu Johann Mecséry als Cadet ex propriis zum Regiment, ohnerachtet ich sowohl bey meinem Aufenthalte zu Güns (allwo er bey meinem Bruder Sigmund practicirte) als auch durch wiederholte Briefe, denselben den Eintritt in den Milit. Stand nachdrücklichst widerrathen und die mit diesem Stand verbundenen unzähligen Beschwerlichkeiten, Gefahren, Fatiguen und Strapatzen ihme um so angelegener vorgestellt habe, als ich überzeugt war, dass er keinen wahren Beruf noch Geist zum Militair wegen grossen Hang zur Weichlichkeit und Gemüthlichkeit habe, und mithin da er die Jura absolvirte, beym Civile ein besseres Glück hätte machen können. Rittmeister Graf Wartensleben, den ich nach Wien mit einem Flügel Hussaren zur angeordneten Erlernung der neu eingeführten Adjustirungs-Ordnung commandirte, brachte ihn zum Regiment mit. Ich wünsche das er seinem Stand getreu bleiben und alle Kriegsfatiguen mit Standhaftigkeit ertragen und sich zu einem geschickten, thätigen und tapferen Krieger bildend, dem Dienst Ehre und Nutzen schaffen, sich aber ebenfalls auf eine würdige Art bis zur höchsten Ehrenstufe hinauf schwingen möge.

Anno 1799, beym abermahligen Ausbruch des Kriges mit Frankreich, marschirte mit dem Regiment durch Ober-Oesterreich nach Schwaben und bald darauf in die Schweiz. Die Kriegsvorfälle sind in meinem Memoire enthalten, und deswegen allhier darüber keine neue Erwähnung gemacht wird.

In diesem Jahre ist mein Neveu Cadet Johann Mecséry bei meinem Regiment zum Unterlieutenant avancirt, durch die Recommendation meines Brigadiers des GM. Baron Kienmayer, welcher rücksichtlich meiner, Ihn Sr. K. Hoheit dem E. H. Carl im Vorschlag brachte und der meinen Regiments-Inhaber. Da wegen der grossen Entfernung die Resolution auf mein demselben gemachte Vorschlag über die zu befördernden Offrs. und sonstigen Individuen (worunter auch Neveu zu Unterlieutenant vorgeschlagen hatte) noch nicht eingelangt war, der Dienst aber vor dem Feind erforderte, dass die abgängigen Offrs. Chargen

besetzt werden sollen, Se. K. H. demselben selbst zum Unterlieut. ernannt hat. Bey der später erfolgten Einlangung der Resolution des Inhabers ist derselbe auch vom Proprietair auf meinen Vorschlag zum Unterlieut. ernannt worden. Da derselbe bereits durch ein Jahr Cadet gewesen, und sich während dieser Zeit die nöthigen Dienstes-Kenntnisse und Geschicklichkeiten im Exercieren und Reiten zimlich eigen gemacht hat und mir von seinem Escadrons- und Divisions-Commandanten anempfohlen wurde, so habe auf die Bestättigung derselben über seine fleissige Verwendung mich bewogen gefunden, ihn meinen Regiments-Inhaber zur Beförderung zum Unterlieutenant in Vorschlag zu bringen: denn meiner Denkungsart getreu, war bey Vorschlägen der Offrs. sehr delicat und nahm dabey nur auf Tugend und Verdienste, keineswegs aber auf Nepotismus Rücksicht, nur die ersten Eigenschaften, wenn ein Individuum damit begabt war, bestimmten mich, die Sprache für ihn zu führen und ihm zum verdienten Fortkommen zu verhelfen.

Nachdem wir uns der Stadt Zürich in der Schweitz bemächtiget hatten, und ich mit meinem Regiment durch die täglichen Affairen mit dem Feind sehr hergenommen war, so wurde durch das Vécseische Hussaren[41] und Schwarzenberg-Uhlanen-Regiment[42] abgelőset, damit mein sehr gelittenes Regiment sich erholen und sich wieder completiren könne, und marschirte diesemnach mit demselben aus der Schweitz in das Preisgauische, in die Waldstädte, allwo längst der Rhein von Waldshut bis Sekingen, dann von der Gegend Basel über Wehr und Zell die Vorposten hielt, und mit dem zu Freyburg gestandenen GM. Ignaz Gf. Gyulay[43] in Verbindung mich setzte.

Mein erstes Quartier hatte zu Thiengen, dann zu Dogern im Kloster, ohnweit Thiengen und endlich wieder zu Dogern, wegen im Herbst so wie im Winter beständig stattgehabten Bewegungen und feindlichen Ereignissen.

Anno 1800 im Monath Aprill fingen wieder die Operationen an, welche in meinem Memoire zu lesen, und da ich dabey blessirt durch einen Schuss im rechten oberen Schenkel, so musste mein Regiment verlassen, und da die Feindliche Armée stets im Vorrücken, unsere aber im Rückzug begriffen gewesen, so konnte nirgends zu meiner Cur einen ruhigen Ort finden, musste daher immer weiter zurückgehen; bis endlich zu Augsburg, dann zu Freystadt und endlich zu Landshut, mich der Cur unterziehen und in letzterer Stadt meine gänzliche Herstellung erlangen konnte. Eben in dieser Campagne wurde mein Neveu, Michael

[41] 4. sz. huszárezred.
[42] 2. sz. dzsidásezred.
[43] A Mária Terézia-rend középkeresztese. Később horvát bán, táborszernagy és zágrábi vezénylőtábornok, majd 1830-ban az udvari haditanács elnöke lett. † 1831 november 11-én.

Mecséry[14] Unterlt. von E. H. Ferdinand-Hussaren,[15] tötlich verwundet. Ich nahm ihn mit mir nach Landshut, allwo er bald in Folge seiner Wunden verschieden, auch allda begraben worden ist. Bedauert von seinem ganzen Regiment, so wie von all anderen, die seine vortrefflichen Eigenschaften und Bravour vor dem Feind kannten, besonders aber empfand ich seinen Verlust, der ihm zum Militair-Dienst gebildet und mich durch seine Folgsamkeit, besonderen Eifer und Application und sonst noblen Caracter ganz und dermassen eingenommen hatte, dass ich ihn wie meinen eigenen Sohn liebte und schätzte, und da ich jetzt Obrist gewesen, bereits den Antrag hatte, denselben seiner Zeit, wenn er bey E. H. Ferdinand-Hussaren zum Oberlt. vorgerückt sein würde, so dann zum Rittmeister zu meinem Mészáros-Regiment zu übernehmen.

Da im nemlichen Jahre auch eine Winter-Campagne ausgebrochen, so wurde ich vor Eröffnung derselben im Monath October zum GM. ernannt. In dieser Eigenschaft commandirte das in meinem Memoire genannte Truppen-Corps, und führte mit demselben die eben darinn umständlich beschriebenen Thaten aus. Als aber unsere Armée schon fast aufgelőst war (da ich bishero gar nicht bey derselben gestanden, sondern ein besonders detachirtes Truppen-Corps commandirte) und ich vom Armée-Commando Befehl erhalten habe, zu demselben einzurücken, und dem Feindlichen Strom wiederstehend, die Arier-Garde von der Armée zu machen: so hatte den 19. December das Unglück, bey Lambach in Ober-Oesterreich in einem Hohlweg, wo wegen darinn umgeworfen gefundenen Wägen, weder vor- noch seit- und rückwärts wegen den mir auf den Hals nachgefolgten Feinde einen Ausweg finden konnte, in die Feindliche Gefangenschaft zu gerathen — und wurde an diesem Tage in das Feindliche Hauptquartier nach Schwanstadt geführt, allwo von dem en Chef Comman-

[14] Az itt említett Józsefen, Jánoson és Mihályon kívül, később is sok Mecséry szolgált a cs. k. hadseregben. Többek között: *János báró*, cs. kir. kamarás, sz. 1770-ben, 1809-ben mint a 28. gyalogezred parancsnoka, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta s mint altábornagy és az 51. gyalogezred tulajdonosa halt meg 1832 december 26-án. *Dániel*, hadapród a 10. huszárezredben (1819). *Lajos*, hadapród a 60. gyalogezredben (1819). *Sándor*, hadapród a 48. gyalogezredben (1825). *Ferenc*, hadapród a 31. gyalogezredben (1825). *János báró*, százados a 21. gyalogezredben (1838). *Károly*, főhadnagy az 5. huszárezredben (1848). *Ágoston*, hadnagy és magyar nemestestőr (1848). *Jakab*, százados a 11. vértesezredben (1870). *Károly báró*, cs. kir. kamarás, 1877—1883-ig a 7. huszárezred parancsnoka. Mint ny. vezérőrnagy halt meg. *Imre báró*, cs. kir. kamarás, ezredes, 1884—1886-ig a 6. huszárezred parancsnoka. Az itt említett két Károly nem azonos.

Mecséry Dániel vezérőrnagy és Mecséry János alezredes egyszerre kapta a *magyar* bárságot. (1806 okt. 29.) *Orsz. Ltár:* Lib. Reg. LXI. 1092. 1116. 1126.

[15] 3. sz. huszárezred.

direnden Französischen General Moreau, und allen daselbst anwesend gewesenen Französischen Generals, sehr gut und ausgezeichnet empfangen worden bin. Am andern Tag wurde ich mit Fürst Moriz Lichtenstein, Obersten von Schwarzenberg-Uhlanen, der mit mir zugleich bey Lambach im Hohlwege gefangen worden ist, weiter unter Begleitung eines Französischen Capitains geführt. Da in der ganzen Gegend kein Pferd noch Wagen wegen der Vorrückung der Feindlichen Armée zu bekommen gewesen, so mussten wir mitsammen die erste Station zu Fuss machen. Das andere weitere ist in meinem Memoire zu lesen. (Folytatjuk.)

A magyar nemesinsurrectio 1797-ben.[1]

I.

Status Effectivus:

Nobilis Insurrectionis Hungaricae in Castris ad Sabariam cum fine Augusti 1797 existentis.

Supremus Hungariae Insurgentis Nobilis Militiae Generalis Serenissimus Archi-Dux et Palatinus	**Josephus**
Adjutantius Generalis:	Vice Col. Baro Ant. à Révay
» Campestris:	Supr. Vig. Mag. Ant. de Lanfrey
Caloppain Capitaneus:	Lud. de Boros.
Ex Generali Stabo:	Col. Moritz à Gomez
	V. Col. Sam. B. Hermann
	Cpt. Franz à Mumb
	» Joh. à Kucher.
Ex Genie Corps:	Cpt. Franz de Tomassich
	» Franz Baro Purzell
	Sup. Loc. T. v. Wieser.

Ala Dextra Insurrectionis:

Districtualis Generalis Cis Danubium et Gen. Campi Vig. Praefectus Illmus	D. Comes Nicolaus Pálffy.

[1] *Orsz. Levéltár*: József nádor titk. levéltára. (Acta Insurr. A. 1797, No 5, 15*A*, 15*B*.)

Adjutantii Generales Districtuales: Joannes de Borcsányi, S. C. R. A. Mattis Capitaneus, Joannes Schok, Nob. Insurrectionalis Militiae Capitaneus.

Ala Sinistra Insurrectionis:

Districtualis Generalis Trans Danubium et Gen. C. V. Praef. Celmus D. Princeps Nic. Esterházy.

Adjutantii Generales Districtuales: Jos. Seitz, S. C. R. A. M. Sup. Locumt. actualis, Joannes Kasner, Nob. Militiae Ins. Soproniensis Capitaneus.

Summarium:

Totius Nob. Insurrectionis Hung. in praementionatis Castris existentis.

Ex Magno Generali Stabo	12	Viri,	12	Equi
Utriusque Alae Distr. Generali cum Adjutantiis	6	»	6	»
Chyrurgi In Domicilo Generali et Xenodochio Generali	14	»	14	»
Summa Insurgentium Equestrium . .	13082	»	13160	»
Summa Insurgentium Pedestrium . .	1491	»	—	»
Artilleriae Personale [2]	185	»	—	»
Status Militaris annonarius [3] . . .	72	»	—	»
Summa Summarum . . .	*14862*	Viri,	*13192*	Equi

	3	6	7
		Librarum	
Tormenta Campestria [4]	6	8	—
Haubitze [5]	—	—	2
Summa . . .	*6*	8	*2*

[2], [3], [4], [5] A cs. kir. hadseregből.

Status Servitii pro Augusto 1797.

Hungaricorum Districtus Cis- et Trans Danubiani Militantium ex Insurgente Nobilitate Conflatorum Equestrium et Pedestrium Regiminum ut pote.

Distr. Generalis	Brigada	Nomina Regiminum et Comendantium	Cohortes	Status Effectivus	
				Viri	Equi
Comes Nic. à Pálffy	Ign. ab Almássy	Posoniense, Com. Rud. à Pálffy . .	6	873	866
		Pestiense, Com. Georg. à Keglevits .	6	893	899
		Nitriense, Com. Jos. ab Esterházy .	6	841	840
		Barsiense, Ignatz ab Almássy . . .	4	599	599
		Thuroziense, Baro Emer. à Zay . .	1	92	91
		Arvense, Alexius à Messkó	1	107	107
		Liptoviense, Joannes à Szent Iványi .	1	97	97
	Comes Ant. Forgách	Hontense, Theophilius à Geramb . .	4	412	413
		Neogradiense, Com. Ant. à Forgách	3	415	418
		Bacsiense, Salomon à Vojnits . . .	3	507	522
		Threnziniense, Com. St. ab Illésházy .	4	447	452
		Strigoniense, Com. Ant. Batthyáni .	1	162	171
		Zoliense, Nic. à Radvánszky . . .	1	107	107
Princeps Nic. à Esterházy	Princeps Lud. à Battthiány	Albense, Baro Jos. à Luzsinszky . .	3	329	340
		Castriferrense, Princeps Lud. Batthyáni	6	945	944
		Szaladiense, Lad. à Naypár	6	844	847
		Soproniense, Com. Ignatz à Festetics	4	531	532
		Comaromiense, Com. Mich. à Nádasdy	2	343	344
	Comes Joannes ab Esterházy	Tolnense, Com. Peter à Festetich . .	1	184	184
		Jauriniense, Com. Joann. ab Esterházy	3	289	296
		Mosoniense, Com. Jos. Andrássy . .	1	107	107
		Weszprimiense, Com. Ant. ab Amade	4	517	522
		Baranyense, Ignatius à Dőry . . .	4	425	440
		Somoghiense, Com. Lad. à Schmidegg	4	414	427

Distr. Generalis	Brigada	Nomina Regiminum et Comendantium	Cohortes	Status Effectivus Viri	Status Effectivus Equi
Comes Jos. Károly		Szathmariense, Com. Jos. à Károly .	6	946	940
		Bihariense, Ludovicus à Rhédey . .	6	808	807
		Zaboltsiense, Br. Nic. Vay	7	848	848
		Summa Equestrium . . .	98	13082	13160
Pedestre		Nitriense, Com. Aloysius à Batthvány	Bat. 3	1159	—
		Wesprimiense, Leg. Jellassits Capitaneus Jos. à Markus		332	—
		Summa Pedestrium . . .		1491	—
Artillerie Supr. Vig. Mag. Procopius Sontag v. Sonenstein				185	—
Status de provisione alimentorum Officialis Joannes Oesterreicher				72	—
		Summa Summarum . . .		14830	13160

II.

Tabella Statum Insurrectionalis Districtus Cis-Tibiscani Militiae in specie Equitatus exhibens.

Comitatus	Format Cohortes seu Esquadron	Summa Capit.	Summa Equor.	Observationes
Abaujvár . . .	4	391	391	Quarteria horum sunt in N. Ida, Sattza et Buzinka.

Comitatus	Format Cohortes seu Es-quadron	Summa		Observationes
		Capit.	Equor.	
Borsod	2	600	600	Horum autem in M. Keresztes et Püspöki.
Gömöriensis .	2	409	409	Jolsva.
Saárosiensis .	1	256	256	Nagy- et Kis-Saáros et Soóvár.
Scepusiensis .	1	218	218	Schtsavnik.
Tornensis . .	1/4	63	63	Szén.
Unghvár . . .	1	184	184	Unghvár.
Zempléniensis	2	404	404	Homonna.
Summa . .	*14 1/2*	*2812*	*2812*	

Signat. Cassoviae Die 16ª Octobr. 797.

L. B. Joannes Mészáros m. p.
Districtualis Gralis.

Tabella Statum Insurrectionalis Districtus Cis- Tibiscani Militiae in specie Peditatus exhibens.

Comitatus	Format Centuriam seu Com-pagniam	Summa Totalis	Observationes
Gömöriensis .	1	192	Quarterium in Nagy-Rocze.
Zempléniensis	2	384	Horum autem in Terebes.
Summa . .	*3*	*576*	

Signat. Cassoviae die 16ª Octobr. 797.

L. B. Joannes Mészáros m. p.
Districtualis Gralis.

Magyar vezérkar terve 1848-ból.[1]

Amidőn a délmagyarországi rác felkelésből, majd Jellachich horvát bán támadásából, mindegyre jobban kitűnt, hogy az egetverő hozsannával fogadott „vértelen forradalom" most már véres háborúba fullad s a meggondolatlanul megindított lavinát többé megállítani nem lehet: égetően szükségessé vált, hogy a magyar kormány minél hamarabb és minél alaposabban pótolja mindazt, ami a sikeres hadviseléshez eddigelé hiányzott.

Hogy a fejnélküli ide-oda kapkodásnak vége szakadjon, sürgősen kellett gondoskodni vezérkarról is, amely a hadműveleti terveket kidolgozza s végrehajtásukban a különböző seregtestek parancsnokait támogassa. Ezt a célt akarta szolgálni az a javaslt is, amely a magyar vezérkar megszervezését tartalmazza s amelyet alább szószerint közlök.

Boncolgatásába nem bocsátkozom, mert enélkül is láthatja belőle mindenki, hogy elhamarkodott s nem a valóban fennállott viszonyoknak megfelelő munka. Elhamarkodott, mert ha az, aki fogalmazta, csak egy kissé gondolkozik rajta, maga is rájöhetett volna, hogy *a vezérkar Pesten székelő főnöke (a terv szerint Görgey) nem lehet egyúttal a drávamenti hadosztály parancsnoka is.* Nem számol a valósággal, mert hadosztályonkint 10 vezérkari tiszt még akkor is nagy fényűzés lenne, ha a magyar kormánynak elegendőszámú olyan tisztje lett volna, aki erre az állásra csakugyan alkalmas is volt. Ilyet pedig talán hatot lehetett volna összeszedni az óhajtott 60 helyett.

Még összeadási hibára is bukkanunk, mert a javaslat a szükséges vezérkari tisztek együttes számát 63-ban állapítja meg, holott az — mint a részletes felsorolásból határozottan kitűnik — 75 lett volna.

Minden egyébről szóljon a terv maga:

Terv egy tábori vezérkar felállítására.

Egy tábori vezérkar harcviselésben elannyira szükséges lévén, hogy anélkül harcot viselni elméletileg mondva nem is lehet, az ország jelen körülményeiben pedig, hol a hadvezéreknek tiszta lelkű, buzgó hazafiak — kik egyszersmind a haditudományokbani kiképzésüket vagy egy hadi akadémiában vagy más felsőbb hadiintézetben nyerték — tanácsára legnagyobb, és több tekintetben elkerülhetetlen szükségük van, bátor vagyok ezen tábori vezérkar vázlatát röviden itt közleni.

Az ország jelen állásában a tökéletes csend és béke helyre-

[1] *Nemz. Múz. Levtára:* Vörös Antal kéziratai, 1420. szám. Eredeti fogalmazvány, keltezés nélkül. Külső oldalán idegen kézzel írott (de áthúzott) dátum: 1848 okt. 15, olvasható.

állításáig az országnak hat nagyobb mozgó haderőre lesz szüksége ú. m.

Hadosztály a Duna jobb partján Pozson, Pest és Balaton közt.

Egy hadosztály a Balaton Dráva és Duna közt — a Dráva mentében.

Egy hadosztály a Ferencz-csatorna és Duna közt — Bácskai osztály.

Egy hadosztály a Béga-csatorna és Duna közt — Bánáti hadosztály.

Egy hadosztály Erdélyben — erdélyi osztály.

Egy hadosztály Felső Magyarországban — Kassán.

Mindezen hadosztályokhoz neveztessék ki egy Fővezér s illetőleg dandárvezérek — az osztály maga gyalogság, lovasság és tüzérségből legyen alakítva — a tér minőségéhez képest Erdélyben s Felső Magyarországban több legyen a gyalogság, a többi hadosztályoknál aránylag nevezetesebb lovascsapatok alkalmaztassanak.

Minden hadosztályhoz neveztessék ki egy őrnagy, mint táborvezérkari főnök — adassék melléje három százados és hat főhadnagy. Az egész testület pedig az itt Pesten felállítandó tábori vezérkari főhivataltól vegye általános útasításait, melly megint folytonosan csak a honvédelmi bizottmány útasításai szerint működjék.[2] Ezek szerint a tábori vezérkar következő egyénekből álland:

Első hadosztály	egy	őrnagy,	3	százados,	6	főhadnagy.
II.	„	1 „	3	„	6	„
III.	„	1 „	3	„	6	„
IV.	„	1 „	3	„	6	
V.	„	1 „	3	„	6	„
VI.	„	1 „	3	„	6	

A főhivatalnál Pesten egy ezredes, 2 őrnagy, 4 százados, 8 főhadnagy.

Összesen: 1 ezredes, 8 őrnagy, 22 százados, 32 főhadnagy.

A tábori vezérkar tisztjei hívatásuk fontosságánál és halmozott munkálódásuknál fogva fizetésük a honvéd tisztekének egy harmadával fellebb emeltetik. Azonkívül szállás dij és ló illetmény is következőkép szabatik ki számukra:

Ezredes: 220 pft. havidij; 600 pengő ft. évre szálláspénz; 5 lóra illetmény.

Őrnagy: 170 p. ft. havidij; 400 p. ft. évi szálláspénz; 4 lóra illetmény.

Százados: 110 p. ft. havidij; 300 p. ft. évi szálláspénz; 3 lóra illetmény.

Főhadnagy: 70 p. ft. havidij; 200 p. ft. évi szálláspénz; 2 lóra illetmény.

[2] Ebből is látszik, hogy a honvédelmi bizottmány, amelynek azonban csak egy katonatagja volt, az udvari haditanácsot akarta utánozni.

Ajánlat.

A mint én az egyéniségeket ismerem, a következők volnának alkalmazandók:

Ezredes főnök: Görgey Arthur ezredes és táborvezérkari Főnök. Itt Pesten.

Őrnaggyá: Báró Stein, Sándor-ezredbeli százados. Petheő honvéd százados.

Századosokul: Szabó Imre honvéd táborkari százados, Czetz János honvéd táborkari százados, Kleinheintz honvéd százados, Ramming, Sándor-ezredbeli főhadnagy.

Főhadnagyok: a honvédsereg főparancsnokától ajánlandók.

I. *Az első hadosztálynál:*

Fővezér: Móga altábornagy.
Őrnagy: Kollmann.
Századosok: Szabó István, Nemegyei, Szirányi Albert.
Főhadnagyok: A honvédsereg főparancsnokától kinevezendők.

II. *A drávai hadosztálynál:*

Fővezér: Görgey Arthur ezredes.
Őrnagynak: Klapka honvéd százados.
Századosoknak: Meszéna honvéd százados, Pusztelnik honvéd százados, Bruckenthal székelyhuszárezredbeli főhadnagy.
Főhadnagyok: A honvédsereg főparancsnokától kijelelendők.

III. *A bácskai hadosztálynál:*

Fővezér: Eder vezérőrnagy.
Őrnagy: Schonat Károl, Sándor-ezredbeli százados.
Századosokul: Blauhorn honvéd főhadnagyot; Németh Adolf, Sándor-ezredb. főhadn. Meyer, Porosz-ezredbeli főhadn.
Főhadnagyok: A honvédsereg főparancsnokától kijelelendők.

IV. *A bánátusi hadosztálynál.*

Fővezér: Kiss Ernő ezredes.
Őrnagyul: Hollán honvéd századost;
Századosokul: Clementis Gábor honvéd századost; Bezerédy honvédszázadost, Auffenberg honvéd századost.
Főhadnagyok a honvédsereg főparancsnokától, kinevezendők.

Az erdélyi hadosztálynál.

Fővezér: Gallbrunn vezérőrnagy.
Őrnagyul: Deák Lajos 1-ső Székely ezredb. Százados.
Századosok Főhadnagyok a honvédsereg főparancsnokától kinevezendők.

A Felső Magy. Országi hadosztálynál.

Fővezér: .....
Őrnagyul: Molnár Ferdinand Huszár századost.
Századosok és Főhadnagyok: Csermelyi, Martini, Várady Sándor; a többi honvédsereg főparancsnoka által kinevezendők.

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM.

Rubint Dezső: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban. Válasz Nowak Károly Frigyes „Chaos" című könyvére. A magyarokra vonatkozó téves adatok megcáfolása. Budapest. A M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár kiadása. 8°. 106 lap.

Külföldi, főkép német írók minduntalan hangoztatják, hogy az osztrák-magyar hadsereg harcvonalának felbomlása elsősorban a magyar csapatok viselkedésére vihető vissza. Nowak „Chaos" című, regényszerűen, ragyogó irállyal megírt könyvében ezt a nemzetünket mélyen sértő, igaztalan megállapítást „adatok" tömegével igyekszik alátámasztani. Rubint Dezső, a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár igazgatója, nagyjelentőségű feladatot végzett el akkor, amidőn fenti, német nyelven is megjelenő, tanulmányában teljes sikerrel cáfolja meg Nowak téves állításait és így megakadályozza azt, hogy azok a köztudatba átmenve, foltot ejtsenek a magyar katona szeplőtlen világháborús szereplésén.

A magyar csapatoknak az az igyekezete, hogy a veszélyeztetett hazai föld védelmére siessenek, valamint József királyi herceg önfeláldozóan kötelességteljesítő működése is, a szerző által teljes egészükben közölt okmányok alapján egészen másképp tűnik fel, mint Nowak rosszindulattal szerkesztett előadásában. Hiteles adatok alapján bebizonyul, hogy a volt monarchia valamennyi nemzetisége erősebben volt részese a harcvonal felbomlasztásának, mint a magyar. A szomorú visszavonulás közben természetszerűen előfordult fosztogatások stb. terén sem érheti katonáinkat különös vád; ellenkezőleg, Rubint rámutat arra, hogy az osztrák nemzeti tanácsok fegyverezték le csapataink nagy részét és így jutottak óriási fegyver- és fölszerelési zsákmányhoz; a fosztogatókat pedig nem a *frontcsapatok* soraiban kell keresni, hanem a hadsereg fölbomlott menet- és hadtáp-alakulatai között, akikhez sűrű rajokban csatlakozott a lakosság is.

Nowak könyvének az októberi forradalmat tárgyaló fejezete se mentes a nagyrészt rosszindulatból fakadó tévedésektől, melyeket Rubint Dezső a legapróbb részletekre kiterjedő figyelemmel igazít helyre. Hogy Nowak rokonszenvesnek ítéli meg Károlyi Mihálynak „a magyar parasztság apostolának" gyászos szereplését, az általános politikai felfogásából érthető, de hogy Tisza Istvánról azt olvassuk, hogy menekülni készült és ebben csak gyilkosai akadályozták meg, különöskép jellemzi Nowak történetírásának felületes, rosszindulatú és megbízhatatlan voltát.

A mindvégig előkelő, de nyomatékos hangnemben megírt vitairat nagyérdekű adatokat tartalmaz az összeomlás történetéhez. Részletesen felsorolja az 1918. év október hó végén Budapesten és környékén volt katonai alakulatokat és boncolja azok alkalmazhatóságának kérdését is.

Köszönet a szerzőnek, hogy teljes eredménnyel utasította vissza a világháború mártírjának, a hűséges magyar katonának könnyelmű megrágalmazóját! *Vadnai Emil.*

Az Országos Magyar Régészeti Társulat évkönyve. I. évf. 1920—22. A választmány megbízásából szerkeszti Gerevich Tibor. — Budapest, 1923. (Franklin-Társulat). 8°, 234 l. 62 ábrával, 18 képestáblával és 1 melléklettel. Ára 15000 K.

A világháborút követő szörnyű összeomlás valamennyi tudomány közül talán az archaeológiát sujtotta nálunk legkeményebben. Magyarország szétdarabolása éppen azokat a részeket szakította el tőlünk, ahol legszebb műemlékeink állanak s amely terület mindenkor a legértékesebb leleteket szolgáltatta. A társulatnak onnan elmenekült tagjai se dolgozhatnak többé ott, ahol tulajdonképen dolgozniok kellene. Ilyen áldatlan körülmények között, őszinte örömmel üdvözöljük az oly sok bajjal küzdő társulat most megjelent hézagpótló évkönyvét, amelynek tartalma nemcsak a régészt, hanem a hadtörténelem minden kutatóját és kedvelőjét is érdekelheti. Ebből a szempontból az évkönyvnek különösen három közleményére hívjuk fel olvasóink figyelmét:

Dr. Kuzsinszky Bálint: „A római határvédelem és a balhavári erőd" című tanulmánya nem szorítkozik csupán a Valentinianus császár korában (364—375 K. u.) Váccal szemben, a szentendrei sziget partján épült kis balhavári burgus ismertetésére, hanem azt a nekünk annyira fontos igazságot is bizonyítja, hogy *Csonka-Magyarország már a rómaiak idején is földrajzi és katonai képtelenség volt.* Ennek belátása ösztönözte Marcus Aurelius császárt (160—180 Kr. u.) arra, hogy egész Magyarország politikai egységét *már akkor* megteremtse. Nagy tervének megvalósulását azonban megakadályozta korai halála, úgyszintén utódjának, Commodusnak, hitványsága is.

Ernyey József, a felsőmagyarországi várak történetének legalaposabb kutatója, „A turóci várhelyek és Szklabina" című tanulmányában fejtegeti, hogy a mai Turóc vármegyének Árva és Liptó felől egészen a stubnyai fennsíkig terjedő része valamikor tómedence volt, amelynek vizét a Vág csak a bronzkor első felében csapolta le. Ez az oka annak, hogy ott az emberiélet első nyomai is csak a bronzkor második felétől kezdve tünedeznek fel. Turóc rendszeres benépesítése azonban csak a XII. és XIII. század folyamán történik meg. Akkoriban ez az egész terület királyi birtok volt, nagyobbára Znió vár tartozéka. Bella és Blatnica várak építését a hagyomány, félremagyarázott adatok alapján, a templáriusoknak tulajdonítja, holott az előbbi tipikus bronzkori település, az utóbbi pedig a XIII. század végén keletkezett őrhely volt, csakúgy, mint a tanulmány voltaképeni tárgya, Szklabina vára, melyről 1242-től kezdve vannak hiteles adataink.

A tatárjárást követő időben IV. Béla királyé volt ez a favár. 1408-ban Zsigmond király Balicki Andrásnak zálogosítja el. 1434-ben baj nélkül úszta meg a husszíták betörését; 1482-ben Mátyás király visszaváltja s építkezik is benne. 1494-ben Szapolyai István kezére jut, de nem sokkal utóbb tűzvész pusztítja el. Később felépül ugyan, de csak egyszerű „caput dominii" lesz belőle, úgy azonban, hogy mindenkori birtokosa egyúttal Turóc

vármegye örökös főispánja is volt. Várnagyai egyelőre megmaradtak ugyan, de inkább fiskálisok mint katonák voltak s inkább a corpus iuris-szal mint fegyverrel oltalmazták a várat. Kardot is csak akkor kötöttek, amikor megyegyűlésre mentek, hiszen a törökvilág hullámai Turócig sohasem jutottak el. 1704 november 9-én Petrőczy István foglalta el Szklabinát s huszárokat tett bele őrségül, de 1709-ben újra üresen maradt.

1529 óta Szklabina állandóan a Révay-családé. Az alsóvár ma is lakható részét Révay Péter koronaőr 1608 és 1612 között építette. A felsővár akkor már omladozott, míg végre 1800-ban, villámcsapás következtében, beomlott legszebb része a kápolna is.

Halaváts Gyula: „A Nagyszeben környéki erődtemplomok" című értekezésében, ennek az erődtípusnak két változatát különbözteti meg, t. i.: a templomerődöt, ahol a templomteret tornyokkal is megerősített fal fogja körül s az erődtemplomot, ahol magát az egyházat alakították át védhető épületté. Ezeken az erődtemplomokon három fejlődésfokot állapít meg:

1. A szentély fölé védőkarzat épül, amely az előbbinek támasztópillérein nyugszik. (Nagycsűr, Kisselyk.)
2. A templomhajót, egész hosszúságában, védőkarzat koronázza. (Búzd, Nagybaromlak, Jakabfalva.)
3. A szentély fölött vaskos, csupán védelemre szolgáló, torony emelkedik. (Morgonda, Leses, Százhalom, Boldogváros.)

Helyszűke miatt a többi közleménynek csupán címét sorolhatjuk fel:

Bella Lajos: A bodrogkeresztúri aeneolithkori temető; *Oroszlán Zoltán:* Két új mithológiai domborműa M. N. Múzeumban; *Alföldi András:* A carnuntumi díszes ruhájú nőszobor; *Nagy Lajos:* Kézműves szerszámok a pannóniai síremlékeken; *Fettich Nándor:* Adalékok Savaria amphitheatrumához; *Alföldi András:* A nagytétényi pénzlelet; *Pikó János:* A napkorong az egyiptomi emlékeken; *Láng Margit:* Női öltözködési stílusok az ókorban; *Lattyák Sándor:* Ptolemaios geografiája; *Stőhr Géza:* Numantia, keltiberiai város, a kutatás világánál; *Lux Kálmán:* A kolozsvári Szent Ferencrendi-kolostor épülete; *Gerevich Tibor:* Kolozsvári Tamás; *Csányi Károly:* A herceg Esterházy-kincstár magyar ötvösművei; *Schoen Arnold:* A budai szobrászat két empíreemléke. *ő.*

Bellona. Miesięcznik Wojskowy. VI. évf. (Tom. IX.) 1—2. füzet. Varsó, 1923. A lengyel Hadtudományi Intézet kiadásában, *W. Tokarz* szerkesztésében megjelenő havi folyóirat két első számáról az alábbiakban adunk ismertetést.

K. Mazanek: „A lengyel alkotmányozó országgyűlés és a katonai kérdések" címen 1918 november 10-től 1922 november 22-ig tartó ülések katonai eredményeit foglalja össze a hivatalos naplók nyomán. Mennyire kényes témát választott a szerző, mutatja a szerkesztő jegyzete — „nem meríthette ki feladatát úgy, amint

majd megteheti az országgyűlés jövendő történetírója, akinek már nem kell tekintetbe venni bizonyos mellékkörülményeket".

B. Zawadzki: két számra terjedő tanulmánya: „A stratégiai védekezés két példája" címen szembe állítja Napoleon 1796. évi olasz hadjáratának hadműveleteit, Mantua-Lonato-Castiglione, majd 1805-ben Austerlitz Bécs-Pozsony alatt; másfelől a Keletporoszországi 1914. évi őszén vívott harcokat. Úgy találja, hogy a német vezérkar Napoleon ötletét sőt Napoleon taktikáját vette alapul haditerve kidolgozásában, sőt ezek az eszmék ihlették a szovjet nyugati frontjának vezérét Tuchaczewskit is.

Napoleon jelentéseiből és napiparancsaiból szerkesztett térképek mutatják hadiállását és mozdulatait a castiglionei döntő ütközetig, mely Wurmser teljes vereségével végződött. Mikép fogta fel Napoleon és mikép oldotta meg az aktiv védekezés feladatát, a szerző itt három fázisban mutatja be. 1. Az ellenség bevárása, 2. az erők csoportosítása, 3. a támadó fordulat. Ugyanezt a taktikát alkalmazta Napoleon 1805-ben is, a szövetségesekkel szemben. Az ellenség egészben véve erősebb, de hadereje megoszlott. Napoleon kisebb erejével nem léphet fel támadólag, azért kénytelen bevárni az ellenséget. Hogy meg ne lephessék és mozdulatai számára kellő teret nyerjen, messze elhelyezett erőkkel, mintegy tapogató csápokkal, kordont vont maga körül. Bernadotte hadteste Iglaunál figyeli Ferdinánd főherceget, Soult Austerlitznál, Murat Wischaunál az oroszokkal néz szembe, Davout Pozsony-Bécsnél foglal helyet, némi erő Brünnben is áll. Ilyen körülmények között az első fázisban, mihelyt megmozdul az ellenség, Napoleon szétszórt erői, kerülve minden külön hadműveletet vagy ütközetet, mint egységes tömeg a kijelölt célpont felé sietnek. És míg az ellenség e sokfelől közeledő veszedelmet fenntartani igyekszik, Austerlitznál már halálos döfést kap. A második fázisban széles elhelyezkedés jellemzi Napoleon műveit. Előrenyujtott csápjai mindenütt megérzik miként csoportosul, hol helyezkedik el az ellenség; ezzel az előre nyujtott érzőszerv megtette feladatát, visszavonul és eltűnik. A harmadik fázis az a klasszikus játék, melynek Napoleon a mestere. Ez a belső vonalokon való manőver, míg helyreáll az erőbeli egyensúly, sőt a megoszlott ellenség helyileg és időleg is gyengébb lesz. A feladat már most, nem engedni meg egyesülését, megütközni részeivel egyenkint, de ennek végrehajtása nem könnyü. Vasakaratot, gyors elhatározást kíván. Ha az első ütközet sikerül is, az ellenség nincs megverve. Hamar át kell csoportosítani az erőt új lökésre. Ha ez is sikerül, kész a diadal. Végeredményét a szerző három pontban foglalja össze: 1. Napoleon a védekező hadműveletet úgy értelmezi, hogy bevárja az ellenséget, hogy a legalkalmasabb pillanatban döntő csapást mérjen rá. 2. A várakozásra kiszemelt területen erőit védelemre készen tartja. 3. A harc színterén sikerét belső csapatmozdulatokkal éri el, központi helyzetéből támadva az ellenség szétszórt erőit. A tanulmány második része ezt az elméletet alkalmazza az 1914. évi kelet-poroszországi hadjárat elemzésére,

Pritwitz, Hindenburg és Ludendorff alatt. Evégből bemutatja a színtér elókészítését a békeidejében, majd a haditerv végrehajtását. A térszínt négy szakaszra osztja: 1. Kelet-Poroszország, Wisla-Niemno (Memel környéke), 2. Pomeránia, 3. Pozen, 4. Szilézia, mint a Berlin ellen indítható hadiműveletek útjai. Legtermészetesebb volt az 1. azért, ennek védelméről gondoskodtak legjobban. Figyelembe vették a vizeknyújtotta fedezetet is, de nem mellőzték a többi útvonalat sem. Az 1-nél számítottak a tavak 76 kilométernyi három csoportjára, mindenekelótt az úgynevezett Mazuri-mocsarakra, melyek ezenfelül mind jelentékeny erődítmény sorral is bírtak. Támaszkodtak továbbá a jól megépített vasúthálózatra és útvonalakra (térkép), mert az előrelátó von Schliefen idejekorán, 1894 óta gondoskodott mindenről, de még részletesebben 1901 felé, mikor pontosan megismerte az orosz hadsereg támadó terveit. Ennek megfelelően részletesen kidolgozta a maga belső mozdulatait is, csakhogy e munkát már Moltke fejezte be, a Japán-háborúban okult orosz sereg reformjainak figyelembe vételével. Ámde e tervnek utóbb módosulnia kellett, egyfelől Ausztria sürgetésére, másrészt azért, mert a mandzsuriai vereség óta lenézett oroszok 1913-ban megint veszedelmes ellenségként jelentkeznek. Az előzetes orosz terv szerint a 4½ hadtestnyi memeli sereg erős lovassággal, szükség esetén még két hadtestnyi szentpétervári segédcsapattal, tart az Wegorape-Bartoszyce felől. Az 5½ hadtestnyi narvai sereg, megfelelő lovassággal délről, megkerülve a mazuri tavakat, a mozgósítás utáni harmad-ötöd napon támadhatna. Vele szemben áll a nyolcadik német sereg, számra nézve ugyan gyengébb, de tüzérségi fölénynyel és értékesebb, a helyi viszonyokkal ismerős legénységgel. A szerző itt szembeállítja Napoleonnak az ötnapos ütközet után Párizsba küldött jelentését és megállapítja, hogy a helyzet most ugyanaz. Az ellenség itt szintén felvonult a mazuri tavak mindkét oldalán, de úgy, hogy a 8. német hadsereg közéjük ékelődik. Ez gyönge arra, hogy a két egyesülendő orosz sereggel szembeszálljon, de képes külön-külön felvenni a harcot, ha gyors mozdulattal előbb a memeli orosz seregre tör, megsemmisíti, majd délnek fordulva megtámadja a narvait és visszatérésre kényszeríti.

Annak idején Wurmser a földrajzi viszonyok szerint szintén a Garda-tó két oldalán haladt, alább fenntartotta és gátolta egyesülését a Mincio. Szakasztott ilyen a felvonuló orosz seregek helyzete. (3. térkép.) De ezenfelül gátolták mozdulatait a német erődök is. Azért a németek sikere biztosítva volt, bár eredményeiben nem érték el mindazt amit várhattak volna, de ez már a napoleoni gyors mozdulatok hiányán, elsősorban Pritwitz tehetségén múlott, akinek kinevezése magában is végzetes hibának bizonyult.

Z. Zórawski cikke a lovasság szerepének elméletét mutatja be Franciaországban 1914—1920-ig. Az orosz-japán és a balkáni háború tanulságai szerint, miután a lovasságnak itt jelentősebb szerepe nem volt, felvetődött a kérdés, vajjon a lényegesen átalakult had-

viselés keretében van-e még létjogosultsága a lovasságnak? Ellenségei a fegyverek tökéletessége óta kétségbevonták jelentőségét, jövője már válságosnak látszott, hiszen az újabb kor harcaiban a lovas már nem az a döntő tényező, mint pl. Napoleon korában is volt. Így a viszonyok kényszerítették, hogy taktikájában gyökeres változtatásokat tegyen, de mielőtt valóban új útra tért volna, kitört a világháború, ahol alkalma volt igazolnia, hogy a lovasság még így is megállja a helyét.

O. Pozierski: A gyalogság viszonya a tüzérséghez (személyes tapasztalatok három háborúban alcímmel).

A. Szychovski: Szovjet-Oroszország vasutai címen részletező statisztikai tanulmányt ád a mai vasúti politika, új építkezés, javítás és szénellátás teréről.

A. Osendowski: Katonai ipar és a távol Kelet címmel a hadtudományt érdeklő földrajztudományi kutatások sikereiről számol be. Így pl. Közép-Szibériában, új mangan-, wofram-, vanádium-telepeket, a Witim-folyó mellett platinát fedeztek fel, az amerikai Geolog. Survey Mongoliában molybdent és pyritet talált, melyek kiaknázása megindul, az antimontermelés Hunanban 8000 tonnát eredményezett.

A krónika-rovatban *Tesslar* ismerteti a francia hadügyminiszternek egy interpellációra adott válaszát *a hadtörténelem ápolásáról.* A világháborúnak 9 kötetre tervezett nagy művéből sajtó alatt van már kettő. Az 1914. évi marnei harcok és 1918-i ellentámadás leírása négy kötetben készen van, kéziratban. A front megállapodása 1914 őszén és az 1915—16. évi ellentámadásnak megírása folyamatban van. Ettől függetlenül jelenik meg *E. Lajoux:* „Les chasseurs a pied 1914—18" kétkötetes, 4° rétű műve.

S. Wasilewski az orosz vörös hadsereg katonai akadémiájának 1919—20. évi működését *S. Kara,* az angol hadsereg gépfegyver utasítását, *Zórawski* a lengyel lovasság szervezetét ismerteti. A havi szemlében prof. *I. Dąbrowski:* Lengyelország és a jövő háború című könyvének katonai méltatását találjuk. *H. Baginski:* ismerteti *R. Unmiastowski* könyvét, Lengyelország katonai földrajzát, melynek most jelent meg az első része.

Az 1863. évi, közönségesen januáriusi, felkelésnek 60 éves évfordulója alkalmából még élő részeseinek lembergi bizottsága kiadta *Janowski* emlékiratainak első kötetét, kiegészítésül pedig *Malisewski* külön könyvben tárgyalja a felkelés belső szervezetét.

W. Tyczynski: „Egy gyalogzászlóalj harca egy vörös lovasdandárral" címmel elmondja a II/51. zászlóaljnak 1920. évi június 20-án vívott küzdelmét Skoryki alatt. A Kiewtől viszavonuló sereg hátvédéül a szerző volt kirendelve és 19-én Hnilicénél állott csapatával, amikor erős bolseviki gyalogság Wolociska felől támadást kezdett és a 8. vörös hadosztály 23. dandára, az úgynevezett vörös kozákok, a lembergi III. hadtápzászlóaljat szorongatták (térkép). Akkor a szerző telefonparancsot kapott, hogy induljon Medyn alá. De mire odaértek volna, a hadtápzászlóalj már szétverve futott

a túlnyomó erő elől. A feladat már most az ellenség feltartóztatása volt. A terv az, hogy Medynt fedezni fogja a műszaki század, de közbe beáll az est. A mocsaras területet eléggé nem ismerték ugyan, mindamellett elhatározták a támadást, abban a reményben, hogy időközben megérkezik a segítségükre rendelt második lembergi zászlóalj. Előre törnek tehát, Medynból kiszorítják az orosz előörsöket, de a túlnyomó erővel nem bírnak. Az éjszakai harc eredménytelen volt, a várt segítség meg nem érkezett, hajnalban mégis támadásba mennek Skoryki felé, nyugatra a 314. magaslat elfoglalásáért. A támadás célja volt: elterelni az ellenség figyelmét helyzetükről, egyúttal meggátolni átkelését a közeli hídon. A kijelölt csapatok észrevétlenül elérték a falu szélét s keresztűzbe vették az ellenséget, mely a váratlan támadásra hátrálni kezdett a Zbrucz-folyó felé. (III. vázlat.)

Ez a második fázis rövid volt és döntő. A 3. fázis reggeli 8 órakor következett be, mikor a falu fedezékéből kitörtek a mezőre, bár itt a lovasság fölénye érvényesült és a zászlóalj ismét nehéz helyzetbe került. Hiányzott eddigi erőssége, a falu és a mocsarak nyujtotta védelem, mind amellett a kezdeményezést nem adta fel. Az új támadás kezdetén megérkezett a várva-várt II. lembergi hadtápzászlóalj és helyet foglalt a 318. számú magaslatnál. Az orosz lovasság helyzete most már teljesen világos volt. Nem igyekezett leplezni se mozdulatait, sem erejét. Lovon voltak mintegy 1200-an, körülbelül 20 talyiga kísérte gyalogosokkal. Lassan tempózva fejlődtek, mintha gyakorlótéren mozognának, hiszen még lőtávolunkon kívül voltak. Az ellenség könnyü ágyúi megszólaltak, de eredménytelenül lőttek, írja Tyczynski. Ezalatt a mi jobbszárnyunkon álló hadtápzászlóalj előrehaladt. Frontális mozdulatainkat megnehezítette a nyilt terep. Ezen a holt ponton éltük át a válságot: kap-e az ellenség gyalogsegítséget? Ha jókor támadunk, megelőzzük őt. A hadtápzászlóalj a mocsarak fedezetében észrevétlen már az ellenség lőtávolába ért, de még nem támadott; kímélnie kellett igen szerény tölténykészletét, azért két könnyű ágyúja sem szólalt meg. Akkor megindúlt az orosz támadás ellenünk, megszólaltak a mi ágyúink is, ugyanakkor a nádas bokrainak fedezete alatt a hadtápzászlóalj egy része megkerülte az ellenséget és támadott. (4. sz. helyzetkép.) Az ellenség lovassága megingott és hátrálni kezdett. A tisztek tartóztatni akarták, de már késő volt minden. A tüzérség tartotta ugyan magát, de kevés sikerrel, miközben a lovasság futva menekült a Zbrucz-felé; ott átkelve a gázlón tovább futott. Tüzérségünk előre nyomult és lőtte a Wolckowce felett álló orosz ágyúkat. Ezek is eltakarodtak, ekkor érkezett meg az új bolsevista gyalogság és felfejlődve igyekezett fenntartani a futamodó lovasságot és visszaszerezni az elhagyott teret, de kísérlete hasztalan volt. Egyetlen rohamát visszavertük még a Zbrucz előtt, a megeredt eső pedig végett vetett a harcnak éppen akkor, mikor a hadtápzászlóalj töltényhiány miatt kénytelen volt visszavonulni. Csak utólag tudtuk meg az orosz lapokból, hogy harcunkban a 8. hadosztály hadibiztosa, a vörös kozákság

szervezője is elesett. Részünkről csak három halott és néhány sebesült vérébe került az ütközet, a hadtápzászlóalj vesztesége ugyancsak jelentéktelen. Ez volt az első találkozása gyalogságunknak a veszedelmesnek mondott lovassággal. Hírnevét itt eljátszotta. Más fordulatot vehetett volna a harc, ha az oroszok gyalogmód is tudnak harcolni, vagy jó tüzérség kíséretében támadnak.

A Szychowski a páncélvonatok fölszereléséről és összeállításáról értekezik.

T. Balabán ismerteti Frankovski 1770-ben írt francia-német-lengyel katonai műszótárát, mely kéziratban maradt és kiadását sürgeti.

A. Miszewski a bretagnai hadgyakorlatok eredményeiről számol be.

W. Jedrzejewice az 1922. évi moszkvai lefegyverző konferencia határozatairól és eredménytelenségéről értekezik.

Thun a prágai német lapok jelentései nyomán a cseh hadifőiskolát, *Rossowski* a svéd katonai akadémiát (Krigshögskola) ismerteti, *Steblowski* a finn aëronautika jövőjéről, *Piasecki* az angol és belga iskolák sportjáról és az általános testnevelés eredményeiről beszél. Két névtelen cikk ismerteti a lengyel-litván neutrális zóna földrajzát a nemzetek szövetségének tanácsa megállapítása szerint. Az utolsó cikk a katonatiszti fizetések új skáláját mutatja be. A folyó év január havában megalakított Hadtörténeti Intézet fölhívást intéz a világháború, főleg az 1918—21. évi harcok adatainak és eredeti aktáinak összegyűjtése iránt. Minden füzethez részletes, gondosan csoportosított szakbibliografia van mellékelve, külön füzetben, hol a külföldi szaklapok és a rokonirodalom összes termékei felsoroltatnak, a könyvek, folyóiratok lengyel értékre átszámított árát is közli. *Ernyey József.*

Vojenské rozhledy. (Revue militaire Tchecoslovaque). IV. évf. 5. sz. Prága. Kiadja a Hadtudományi Intézet. Szerkeszti K. Herman.

A füzet élén *R. Wolf* a bőséges francia irodalom nyomán méltatja Foch csehországi utazása alkalmából működése jelentőségét és a marsall bő életrajzát adja. Megértjük, hogy „a hadvezér szerepének súlyát a mai kor gyermeke még nem értékelheti kellőleg, mert az izzó láva, mely öt esztendőn át elárasztotta egész Európát, még ki nem hült".

Bujac mutatványt ad készülő nagyobb művéből: „Les campagnes roumaines 1916—19." A bemutatott részlet Mackensen fogsága címen észrevételeket fűz Mackensen röpiratához: Von Bukarest bis Saloniki, bár anyagát főleg M. Luyken ismert könyvéből merítette. Egyebekben célja: megvilágítani és igazolni a szigorú büntetést, mely „Attila cinikus versenytársát" érte. Eszmemenete a következő: Visszavonulása közben elkövetett rútságai után, mivel hadserege tetteiért csak ő lehetett felelős, nem tarthatott igényt arra, hogy úgy bánjanak vele, mint lojális katonával

szokás. Mackensen serege, ez a lázongó bolsevizált sereg, különböző ürügyek alatt a határidőn túl késlekedik Erdélyben. Bár az egyik csoport, mintegy 4000 ember december 7-én Brassóban már kénytelen letenni a fegyvert a román hadak előtt, a Reichsleitung még mindig azon mesterkedett, miképen hozhatná haza katonákkal és rablott holmikkal teli vonatait. Erre törekedett Mackensen maga is, a magyar kormány csöndes támogatásával, míg végre Franchet, megelégelve a huza-vonát, ráparancsolt december 12-én a magyarokra, hogy Henrys generálissal egyetértve fegyverezzék le a német csapatokat, Mackensent pedig vessék fogságba. Ilyen körülmények között, a Károlyival való találkozás után, kegyes volt Mackensen is hozzájárulni, hogy maga Fóth várába (?) vonul, seregét pedig internáló táborokba irányítja. Ámde erről szóló hivatalos rendeletét egyidejüleg más szigorú kommentár kísérte: menjetek nyugodtan tovább hazátokba! A vezér maga Hindenburghoz intézett (szerencsésen fölfogott) rádiójában jelenti: veretlen armádám nemsokára, majdnem teljes épségben hazaér, magam az utolsó osztaggal érkezem. Veretlen armádám! A hős már megfeledkezett arról, hogy egymásután kétszer, december 2-án és 16-án tudatnia kellett seregével mily keserű sors vár reájuk. Franchet e sürgöny után nem engedhette meg neki, hogy futással meneküljön felelőssége elől és elfogatta őt.

A fóthi életet a szerző valami „titkos magyar iratcsomó" 5 levele, majd Reisner, Ladány és Hadház jelentései nyomán vázolja. Azonban Vix-Ameillel való tárgyalásokról szóló leírása olyan, mintha K. Barkóczy könyve nyomán haladna. Szakasztott ilyen ismert a spahik bevonulása Fóthra, Guesperau Vallard, Hognon megjelenése Mackensen szobájában, Reisner tiltakozása s a többi részletek. Mikép telt el a Fóthról Futtakig tartó út, a jól értesült szerző itt nem mondja el, de azt már tudja, hogy Futtakon, a *Clotik-család* (!) birtokán, a gyarmati sereg parancsnoka vette át előkelő foglyát. Fóth után ez már tökéletes fogság. Ekkor a szerb-francia vonalon, Ujvidéken az I. szerb hadsereg 76. és 11. gyaloghadosztálya állott, Szegeden és Temesvárott elhelyezett osztagokkal, mellettük a gyarmati hadsereg 11. hadosztálya és a Juinot-Gambetta hadosztályok, melynek másik része Aradon volt, míg Szabadkát ez alkalomra a 157. gyalogezred szállta meg. Mikor Mackensen innen 1919 szeptemberében elvonult „megnézni Szaloniki romjait", éppen ekkor szökött meg szakácsa, akit Neyral de Bourgon generális nyomban egy kiváló anami szakácsal pótolt. Igaz, hogy Aristtin és Lampri e kitünő tanítványát nem szemrehányás érheti túlzó eredetiségeért, hiszen a művész megvetett minden vulgáris eledelt, holmi rántott szeletet és omlettet, de másféle különleges ételekkel bőven szolgált...

Végre 1919 decemberében szabadon bocsátották Mackensent és Neyral de Bourgon generálisnak jutott a kellemetlen feladat tudatni a marsallal, hogy az entente őt teszi felelőssé a szerződések megszegéséért. Lovainak és autóinak elkobzása tehát csak az ítélet szimbóluma volt.

Tizennégy nap mulva megjelent a háború bűnöseinek listája, ahol Mackensen neve legelől szerepel. Mért bocsátotta el tehát a keleti hadsereg értékes foglyát, akire szüksége lett volna?

J. Novák tanulmányát: a mai katonaság pszichológiája, bemutatta volt a prágai hadtudományi intézet folyó évi április 8-án tartott közgyűlésén. Fejtegetése szerint a mai hadviselés elve: la nation armée levén, a katonát nem lehet elválasztani a polgártól, tehát a művelt nyugat világnézetétől. Keresni kell az átlag polgárnak lelkivilágát, hogy megértsük a katonáét. Ennek az individualizmusból folyó jellemvonása a tépelődés, kínzó keresése a miértnek? Mindenki tudni akarja miért dolgozik, miért szenved? Csak a nyugat kultúrájában nevelődött emberben támad a kérdés, miért ontja vérét a háborúban? Az a nép, mely harcra kelt tömegeinek erre kielégítő választ nem tud adni, mondjon le eleve a győzelem reményéről. Körülbelül így formulázta ezt a kérdést már Negriér generális és utána még élesebben a Revue d'infanterie 1920-ban: Ha a katonát nem hatja át ügyének tiszta és igaz volta, nem harcol és nem fog győzedelmeskedni.

L. Sandera cikke: Meghaladott álláspont-e az autóra szerelt ágyú, élénk polémia M. Regentik korábbi e tárgyú fejtegetéseivel. A vegyes rovatban *W.* méltatja Foch marsall útjának jelentőségét és csehországi sikereit.

M. Žemlička: „Észrevételek lovasságunk szervezéséhez" címen a műszaki században egyesített utász-szakaszok teljes külön választását sürgeti megfelelő létszámemelés mellett.

K. Mayer a prágai XV. nemzetközi autókiállítás hadászati újdonságaival foglalkozik. *Dr. A. Basel* kritikai észrevételekkel kíséri B. Ilić S. H. S. generálisnak a cseh hadgyakorlatokról írt cikkét. Meleghangú, névtelen nekrológ Christescu román vezérkari főnök halálát adja tudtul.

Cásek százados a Szózat folyó évi 54-ik száma nyomán közli honvédelmi minisztériumunk pályakérdéseit minden észrevétel nélkül.

R—s. A Hugersdorff-Heyden-rendszerű autó-kartograf bemutatása kapcsán ismerteti e kérdés haladását a Pulrich-féle stereokomparator illetőleg a planigráf megjelenése óta, a legújabb, Bauersfeld-féle 1920 típusú stereo-planigráfig. Ezidőszerint Umberto Nistri és egy névtelen francia tiszt a kérdésnek más megoldását is találták, tehát kétségtelen, hogy a foto-kartografia többé nem probléma.

K. Mayer: Léghajózás állapota az egyes államokban címen kimutatást ád az Egyesült-Államok, Anglia, Franciaország, Németország, Itália, Belgium, Cseh-, Lengyel- és Oroszország aëronautikai állomásairól, műhelyeiről és egyéb viszonyairól.

M. Hanák: Az északamerikai államok háború utáni katonai politikájával foglalkozik. Cikke még nincs befejezve. *W. f.* A Revue Milit. Fr. nyomán a spanyol hadsereg beosztását és az 1918. évi katonai törvény eredményeit, *K. Mayer:* a zbraslavi motorbiciklisták versenyét ismerteti, *Fr.* pedig Ferrié generális

prágai előadásainak kivonatát: a táviró és a drótnélküli sürgönyzés gyakorlati alkalmazásának mai állapotáról, tekintettel a háborús tapasztalatokra.

W. f. a francia helyőrségek könyvtárainak állapotáról számol be. 1872-ben Cessey miniszter próbaképen három könyvtárt alapított, ma pedig 283 működik, több mint 80.000 kötettel.

F. angol szaklapok nyomán párhuzamot von Franciaország és Anglia aëronautikája között. Az angol sajtó idegesen konstatálja, hogy repülőgépeinek kétharmada a gyarmatokon van, míg a franciák a maguk gépeinek csak egy negyedét foglalkoztatják odakint. A számarányokról szólván kiemelik, hogy ha a francia szervezés így halad, 1925-ben Franciaország már 2180-at tud állítani, Anglia 575 gépjével szemben. 1922-ben Anglia mindössze 200 polgári és katonai gépet készített, míg Franciaország 300 polgári és 3000 katonait ugyanannyi idő alatt, mert a francia ipar 9250 munkást foglalkoztatott e téren, míg az angol csak 2500-at.

X. Y. a lausanei konferencia eredményeiről számol be, egy másik cikkben pedig Leonardo da Vinci repülőgépeiről ád rövid ismertetést. „A mi szemlénkből" című rovatban kapjuk a cseh katonatisztek szövetségének hetilapja: a *Dustojnické Listy* ismertetését, főleg a Foch marsall tiszteletére kiadott ünnepi számmal foglalkozik, ahol minden cikk csupán a marsal személyének van szentelve. Rövidebb ismertetést kapunk a másik szaklap, a csehszlovák tengerészeti társaság folyóirata, a *More* második évfolyamáról, valamint a prágai katonai aëronautikai intézet ez évben megindult folyóirata: *Zprávy o letectvi* eddigi számairól. Az idegen nyelvű szaklapok és irodalom bőséges rezenciája után gondosan szerkesztett szakbibliografiát csatol, külön mellékleten pedig a katonai tudományos intézet könyvtára számára szerzett és katalogizált könyvek jegyzékét adja. Hirdetéseiben a lap csupán az intézet kiadványaival foglalkozik. *Ernyey József.*

Zolnierz Polski. A lengyel sorkatonaság hetilapja m. é. V. évf. 49. száma, a mi *Petőfi*-centenáriumunk alkalmából magyar vonatkozású ünnepi számot adott ki. A lap élén *Petőfi* arcképét hozza s *Wladislaw Nawrocki* meleghangú cikket szentel a „költő-dalia" emlékének: bemutatja segesvári szobrát, *Ján Styka* képeit és a költő négy versét. Hadtörténelmi érdekű *D. A.* cikke, a lengyel-magyar fegyverbarátság multja, kezdve Boleszlaw Chrobritól, mikor Kiew ellen vívott harcait magyar vitézek támogatták, fölújítja az Anjouk, Jagellók, Báthory István, Békés Gáspár stb. emlékét, szabadságharcunk lengyel vértanúit egészen az 1863-i lengyel fölkelésig, mikor gróf Csáky, Péchy Gyula, Herman Ottó stb. személyes harcai viszonozták a lengyel áldozatot. A 48-as események tárgyalásánál bőven foglalkozik Bem tábornok szerepével, vázolja Petőfi rajongó szeretetét tábornoka iránt, bemutatja Kossuth, Dembinszky arcképeit s végül Székely Bertalan festményét: II. Lajos holtteste a Csele-patakban, mint a lengyelvérű hős király tragédiáját.

A. Boguslawski ódája Bem szelleméhez, a lengyel-magyar testvériség apotheozisa. Genealógiai és biografiai szempontból érdekes *Wlad. Bem de Cosban* megemlékezése. Családi hagyomány szerint a Bem-család egyik őse Pomerániából került volna hazánkba s hadi érdemeiért Kosbán várát (?) nyervén adományul, utódai itt több nemzedéken át éltek, elmagyarosodtak és csak Thököly harcai után tértek vissza Lengyelországba. Egykori kapcsolatuk emléke a Cosban de Kosban-vár előnév, amit a család egyik ága maiglan visel. A tábornok is ebből származott. Életrajzát irodalmi munkásságának felsorolásával bővíti.

A napi események rovatában hivatalos tudósítás szól az 1830. évben alapított hadiiskola (alzászlósok iskolája) évi ünnepéről. Keretében volt tanítványai felújították az alapítók, a fölkelés vezéreinek emlékét. *Mlodzianowski* alezredes ünnepi beszéde vázolta az iskola viszontagságait és mai feladatait. Hangoztatta a nemzeti sereg szerves egységét, melyben a közember, altiszt és tiszt a szent cél szolgálatában egyenlők. Szépirodalmi és sportrovat, katonai hírek, levelezés, a legénység igényeihez mért apróságok kapós olvasmánnyá teszik *A. Oppman* őrnagy és *S. Falkiewicz* hadnagy élénk hetilapját.

Ernyey József.

A kiadásért felelős: Gyalókay Jenő.
Magyar Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Budapest. — Szabó T. István.

PÁLYÁZAT.

Napról-napra mindjobban szaporodik azoknak a külföldi katonai és egyéb tudományos műveknek a száma, amelyek a volt központi hatalmak 1918. évi összeomlásának indító okainál: vagy csupán a magyar sereg- és csapattestek lázadásait, engedetlenségeit, fosztogatásait stb.-t említik meg, vagy amelyek a volt monarchia nemzetiségei közül legalább is előtérbe helyezik a magyar csapatokat mint rendbontókat. Ezek miatt a való események részleteit és ezek előzményeit nem ismerő, leginkább külföldi olvasó, arra a végső következtetésre juthat, *hogy csakis a magyar csapatok lázongása, zendülése stb. okozta elsősorban is a volt központi hatalmaknak 1918-i összeomlását, főként azonban az olasz arcvonal romlását.*

Mi sem természetesebb, mint az, hogy a bennünket nem ismerő, történelmünkben járatlan és azután a velünk szemben ellenséges indulattal viseltető nemzetek, vakon és kárörvendve hiszik el az ilyen művekben fölsorolt látszólagos bizonyító erővel ható adatokat annál is inkább, mivel nemzetünk nyelvét, amelyen a legtermészetesebb módon védekezhetnénk, sajnos, kivülünk alig érti meg valaki.

A magyar csapattestek ilyen egyes-egyedüli és fűzzük hozzá: *sok esetben tudatosan terjesztett elmarasztalása egyáltalában nem fedi a valóságot.* Az igazságnak ez az arculütése tehát mélyen kell, hogy sértse nemcsak a nemzet becsületét, hanem háttérbe iparkodik állítani azoknak a vitéz magyar csapattesteknek derékségét és a nemzetnek a háborúban tanusított önfeláldozó és sokak által oly gyakran elismert katonai erényeit, amely csapattestek annak idején a szó legszorosabb értelmében az utolsó pillanatig lelki és testi erejük végső kimerüléséig küzdöttek.

A nemzet minden tagjának be kell látnia, hogy becsületünknek ilyen fölháborító megtámadása ellen *minden eszközzel védekezni kötelességünk és hogy keresve kell keresnünk a hozzá vezető utakat és módokat.*

Ez a *nagy horderejű nemes cél* serkentette a Magyar Tudományos Akadémia hadtörténelmi bizottságát arra, hogy adományok gyüjtése segítségével előteremtse azokat az anyagi eszközöket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy olyan műre hirdessen nyilvános pályázatot, amely alkalmas a fentebb említett rágalmak megdöntésére, illetőleg azoknak kellő értékére való leszállítására.

Mivel a becsületében megtámadott nemzet védelmére szolgáló első lépések megtételéhez szükséges anyagi eszközök a Magyar Tudományos Akadémia hadtörténelmi bizottságának rendelkezésére jutottak, a bizottság

Pályázatot hirdet:

A volt központi hatalmak 1918-i összeomlásának okait összefoglaló műre.

A pályamű jutalma: *a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének adományából 50.000 (Ötvenezer), a Magyar Tudományos*

Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának adományából még további 100.000 (Százezer) korona és 11 (Tizenegy) dollár.

A *munka tervrajzát* egy, esetleg több kidolgozott fejezet kíséretében *1924 december 31-ig kell beküldeni a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának.* Ez időponton túl beérkező művek figyelembe nem vétetnek.

A legjobb tervrajz beküldője a mű megírására megbízást nyer. *A jutalmat azonban újabb bírálat után, csak önálló becsű, teljesen kész munka nyerheti el.*

A jutalmazott pályaműnek tulajdonjoga a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságára száll, amely bizottság a mű kiadásáról is gondoskodni fog, még pedig: *elsősorban teljes egészében magyar nyelven,* másodsorban — ha ezt az anyagi eszközök is meg fogják engedni, — esetleg kivonatosan *egy, vagy két idegen nemzet nyelvén.*

A mű kiadása esetén a szerzőt az Akadémia kiadványai számára megállapított ívenkénti írói tiszteletdíj illeti meg.

Feltételül szabja ki azonban még a Hadtörténelmi Bizottság azt, hogy a szerző *különös gondot* fordítson:

1. A délnyugati (olasz) és balkán hadszíntéren az összeomlás előtti és utáni azokra a harcokra, amelyekben magyar csapatok vagy seregtestek az utolsó pillanatig kifogástalanul megállották a helyüket és legfeljebb csak akkor adták föl a küzdelmet, amikor körülöttük már minden összeomlott;

2. a leírások akár a levéltárakban vagy egyebütt található és hiteleseknek elismert harcjelentéseken alapuljanak, vagy személyes tapasztalatokon, élményeken, amelyeket az illető leírónak volt előljárói hiteleseknek bizonyítanak;

3. minthogy pedig az összeomlás indító okai *nem csupán a volt osztrák-magyar monarchia csapatainak és seregtesteinek a háború utolsó hónapjaiban tanusított magatartásán múlott, hanem egyéb és előző körülményekben is rejlett,* a szerző az összeomlást megelőző időszakban fellelhető indító okokat is foglalja össze.

Hogy pedig a pályázattétel eredményes kidolgozását a hadtörténelmi bizottság is tőle telhetőleg a legjobban előmozdítsa, a bizottság előadóját (Pilch Jenő nyug. ezredes, lakik Budapest, VIII., Ludoviceum-utca 4., III. 29) utasította, hogy a pályázni óhajtóknak esetleges közelebbi fölvilágosításokkal és útbaigazításokkal szolgáljon. Ezenkívül gondoskodott a bizottság arról is, hogy a *magyar csapatokra vonatkozó hiteles adatok* a pályázni óhajtók számára az arra illetékes hivatalos tényezők (honvédelmi minisztérium és M. Kir. Hadtörténelmi Levéltár) közreműködése révén, rendelkezésre jussanak.

A fenti pályázatra főként a tisztikar figyelmét akarjuk különös nyomatékkal felhívni. Nemzetünk becsületében gázolnak azok, akik azzal vádolnak bennünket, hogy a magyar katonák voltak az arcvonalak felbomlásának okozói. Az igazságról meg kell győznünk a világot a tények megdönthetetlen érveivel éppúgy, mint annak idején tetteinkkel bebizonyítottuk. Erre a feladatra pedig elsősorban azoknak kell vállalkozniok, akik az eseményeknek maguk is részesei voltak, s a kutatások adatait a saját tapasztalataikkal is kiegészíthetik.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR
KÖNYVTÁRA.

A SZATMÁRI BÉKE ELŐZMÉNYEI.

Tanulmányom tárgya részlet egy készülő nagyobb műből, amely a szatmári béke történetét és az arra vonatkozó okleveles anyagot fogja tartalmazni. A szatmári béke egy küzdelmes korszaknak az adott viszonyokhoz képest kielégítő befejezése, határjelző esemény, amely megszabja a XVIII. századi magyar politika irányát és jellegét. Létrejötte hosszas diplomáciai munka eredménye, melynek részleteit idáig jóformán csak gróf Pálffy János titkárának, *Pulay Jánosnak* sugalmazott munkájából ismertük, mely mű *Szalay László*, illetőleg *Thaly Kálmán* kiadásában több mint félszázad óta közkézen forog. E kétszáz év előtt készült mű azóta természetesen jórészt elavult, adatkészlete hézagosnak, történeti beállítása pedig sok tekintetben tévesnek, vagy legalább is irányzatosnak bizonyult s ennek következtében a szatmári béke története reviziójának is napirendre kellett kerülnie. Ez volt az oka annak, hogy a Magyar Történelmi Társulat elnökének, gróf Klebelsberg Kunónak megbízásából hónapokon keresztül tartó munkával átkutattam a bécsi és budapesti levéltárakat s ezen kutató munkának eredménye a szatmári béketárgyalásoknak úgyszólván teljes anyaga. Sajnálattal vagyok kénytelen azonban megállapítani, hogy a gróf Károlyi-család központi levéltárának idevonatkozó anyaga nem állott rendelkezésemre.

Minthogy a szatmári béketárgyalásoknak kezdeményezője és irányítója gróf Pálffy János horvát bán és katonai főparancsnok volt, művem első fejezetében természetszerűleg foglalkoznom kellett annak előadásával, hogy gróf Pálffy János minő körülmények között nyerte el a magyarországi főparancsnokságot gróf Heister Sigbert helyett és mik voltak közvetlen előzményei a nevéhez fűződő hadműveleteknek. Tanulmányom anyaga, a II. és III. fejezet, ehhez kapcsolódik.

*

Gróf Pálffy János november 3-án indult Pozsonyból Buda felé.[1] A feladat, melynek megoldására vállalkozott, nem volt könnyű; Bécsben is jól tudták, hogy a pestis és az élelmezési nehézségek miatt a magyarországi hadivállalat kockázatos és olyan költséges lesz, hogy egyáltalában kérdéses, megbírja-e az új pénzügyi terheket az amúgy is kimerült kincstár?[2] Az új főparancsnok maga is tudatában volt a reá

[1] 1710 november 6-i értesítés Pozsonyból. Wien. Diarium. 1710. Nr. 758.

[2] Gróf Wratislaw 1710 október 28-i levele III. Károlynak. (Staatsarchiv. Hausarchiv. Familiencorresp. A. 16.)

várakozó nehézségeknek s midőn november 10-én Pestre megérkezett, csakhamar meggyőződhetett arról, hogy a haditanács aggodalmai nem voltak alaptalanok. A rendelkezésére bocsátott haderő jelentékeny volt ugyan,[3] szétszórt elhelyezése miatt azonban, legalább ezidőszerint, nem látszott felhasználhatónak támadó hadműveletekre, bár viszont számtalan jel mutatott arra, hogy a kuruc haderő valóban bomladozóban van; Pest felé való útja közben gróf Pálffy maga is találkozott hazaszéledő kuruc osztagokkal. A császári haderő szabadabb mozgását elsősorban és főként a takarmányhiány korlátozta, mely szinte leküzdhetetlen akadályokat gördített a lovassági hadműveletek elé. A november 10-én Pestre érkező Cusani lovassági tábornok jelentései is leplezetlen ridegséggel tárták fel az alföldi megyék nagy nyomorúságát, melyet a pestis pusztításai természetesen csak fokoztak. Pest megyében például 25.000 ember esett áldozatul; a császáriaknak Jászberényt és Gyöngyöst a pestis miatt ki kellett üríteniök, mert már a hadseregben is mutatkoztak a ragály tünetei. A hadbiztossági hivatal részéről Cusani hadtestéhez beosztott Dizent kamarai tanácsos viszont kilátástalannak tartott minden olyan kísérletet, mely arra irányult volna, hogy a hadsereg a megszállt területekről élelmezze magát. „Nem lehet leírni — jelentette gróf Pálffy november 11-én —, hogy a tisztek és a közlegények mennyire tele vannak panaszokkal s mennyire türelmetlenek és elkeseredettek amiatt, hogy már évek óta nincs rendes téli szállásuk, hogy télen-nyáron át egyaránt fárasztják őket s egyszer az ellenséggel, másszor meg a pestissel küzködnek, úgyszólván a föld alatt kénytelenek lakni s szinte a földbe kell ásniok magokat, mert a falvakat az ellenség elpusztította.“[4] A haditanács azonban a pénzhiány miatt nem tudott segíteni a felpanaszolt bajokon;

[3] *Cusani* lovassági tábornok alá 3 dragonyos, 3 küraszir-ezred, 2 teljes huszárezred és több század, továbbá 38 szd. gyalogság, 12 tábori ágyú és 6 mozsár; gróf *Virmond* altábornagy alá 2 dragonyos-, 1 küraszir-, 3 huszárezred, 42 gyalogszázad s azonfelül különböző városokban helyőrségi szolgálaton 10 gyalogszázad tartozott. Gróf Virmond parancsnoksága alatt állott az Árva- és Turóc-megyékben állomásozó Hochburg vezérőrnagy 12 küraszir-századdal, gróf Breuner vezérőrnagy Érsekújvárnál egy dragonyos-, 4 huszár- és 1 gyalogezreddel és 4 század Deutschmeisterrel. Végül báró *Nehem* tábornagy alatt állott báró Löffelholtz és gróf Nádasdy altábornagy, gróf Draskovics és Lubomirsky György herceg 3 dragonyos- és 2 huszárezreddel (ez utóbbiak nem teljes létszámmal), továbbá 51 gyalogsági század elosztva Buda, Eszék, Szigetvár, Arad és Nagyvárad közt. (Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710. exp. nov. Nr. 3. Feldakten. 1710. okt. Nr. 9c.)

[4] Eredetije Kriegsarchiv. HKR. 1710. exp. nov. Nr. 247.

Pálffy ezen jelentésére egyelőre nem is válaszolt, miért is a főparancsnok „kimerült és harci kedvét vesztett csapatai"-nak szükségleteire hivatkozva, november 24-én kénytelen volt újból megsürgetni korábbi javaslatainak mielőbbi elintézését.[5]

Az új főparancsnokot azonban a katonai hadműveleteket gátló ezen élelmezési és pénzügyi nehézségek mellett tétlen idővesztegetésre kényszerítette a gróf Stainville parancsnoksága alatt álló erdélyi haderővel való együttműködés hiánya is. Az erdélyi császári ezredeknek a magyarországi harcterekben való alkalmazása már Heister főparancsnoksága alatt tervbe volt véve. Stainville 1710 augusztusának elején ennek alapján már végrehajtotta az erdélyi csapatok összevonását s augusztus 3-án Boncida mellett ütött tábort, további előnyomulását azonban a pestis megakadályozta, melynek pusztításai Erdélyben is mind nagyobb méreteket öltöttek.[6] Utóbb Érsekújvár körülzárása miatt, mely augusztus folyamán Heister figyelmét, sőt a császári haderő jelentékeny részét is lekötötte, Stainville időszerűtlennek tartotta a további előnyomulást;[7] a haditanács azonban a hainburgi értekezleten megállapított haditervek értelmében már október 25-én tudomására hozta a magyarországi főparancsnok-változást s ezzel kapcsolatosan Stainvillet a korábbi haditervek haladéktalan foganatosítására utasította. Tájékozáskép közölte vele, hogy Pálffy hadseregének legközelebbi feladata Szolnok bevétele, továbbá a tiszai átkelőhelyek megszállása Csege és Polgár mellett; Stainvillenek ezzel egyidejűleg Szatmár megszerzése után Ecsed, Szentjob és Sarkad birtokbavételére kell törekednie, de mindenkor a Pálffyval való összeköttetés fenntartásával.[8] A Stainvillenek adott ezen utasítás nem sokkal később odamódosult, hogy a haditanács az erdélyi csapatok előnyomulásának legközelebbi célpontjául Debrecent jelölte meg, a kivonuló haderő létszámát pedig három lovasezredben és 11 gyalogosszázadban állapította meg.[9] Stainvillenek november 9-én Gyulafehérvárt kelt jelentése azonban arra mutatott, hogy ő egyelőre semmiféle együttműködésre nem gondolt, mert jelentésében egy szóval sem emlékezett meg arról.[10]

[5] Eredetije u. o. HKR. exp. 1710. nov. Nr. 241.

[6] 1710. aug. 3-i jelentése. Eredetije KA. Hofkriegsrath. exp. 1710. nov. Nr. 255.

[7] A haditanács 1710. szept. 20-i leiratából. U. o. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 668.

[8] Utasítás 1710 okt. 25-ről. Fogalmazványban u. o. Hofkriegsrath. exp. 1710. reg. okt. Nr. 246.

[9] 1710. nov. 7. KA. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 776.

[10] 1710. nov. 9. Eredetije u. o. HKR. 1710. exp. dec. Nr. 154.

E jelentés csak december 6-án érkezett ugyan meg Bécsbe, tartalma azonban utólag tényleg igazolta Pálffy november 24-i fölterjesztésének Stainvillere vonatkozó aggodalmait, melyeket a haditanács is osztott a Stainvilletől korábban nyert értesülések alapján. Ennek tulajdonítható, hogy a haditanács a november 24-i fölterjesztés hatása alatt november 29-én Stainvillet újból arra utasította, hogy a már kiadott rendelet értelmében haladéktalanul kezdje meg a Debrecen felé való felvonulást, és pedig személyes parancsnoksága alatt; ha azonban személyes parancsnoksága bárminő okból nem volna lehetséges, akkor három lovasezredet, de mindenesetre legalább is a Rabutin- és a Montecuccoli-ezredeket egy generális parancsnoksága alatt azonnal indíttassa útnak Debrecen felé; azok a további utasításokat majd Pálffytól fogják nyerni.[11]

A császári haderő válságos belső helyzetét, melyet a haditanácsnak 1710 november 20-i leirata valójában csak annyiban enyhített, amennyiben kilátásba helyezte kéthavi zsoldpénznek mielőbbi kiutalását s az élelmezés szabályozását,[12] időközben elért harctéri előnyei mindamellett sikeresen leplezték. Október 20-án csekély ellenállás után elesett Szolnok,[13] miáltal a keleti részek felé való előnyomulás akadálya is el volt hárítva, november elején pedig Tokaj és Sárospatak.[14] Mindezen veszteségek szinte természetes következményei voltak a kurucok soraiban jelentkező bomlási folyamatnak, mely immár köztudomású volt, s melyet Érsekújvár bukása óta maga Rákóczi is kénytelen volt megállapítani. „Mihelyt Érsekújvár elestének s az ellenség előnyomulásának híre elterjedt — írja Emlékirataiban —, hadaim majd mind elszéledtek, biztos helyekre szállítandók családjaikat.“[15] A demoralizáció nyilvánvaló jele volt az is, hogy a kuruc harciegységek bizalmatlansággal teltek el egymás iránt; „mind együtt vannak — írta néhány parancsnokára célozva 1710 november 3-án Károlyinak —, tébolygó juhok módjára, hadok egymással ellenkezik, egyike a másikat labancnak tartván s mindnyájan panaszolkodnak az éhségrül a mindennel rakott

[11] 1710. nov. 23. U.o. Prot. Reg. 1710. Nr. 466. p. 840. Hasonló értelemben 1710 dec. 5-ről. U. o. p. 857.

[12] U. o. fogalmazványban Hofkriegsrath, 1710 reg. nov. Nr. 372.

[13] Rákóczi emlékiratai. 287—88. ll. *Márki* S.: II. Rákóczi Ferenc. III. 136. l.

[14] *Márki:* III. 142. l.

[15] Emlékiratai. 282. l.

földön".[16] A kurucok „confusióval teljes dolgainak folyása"[17] Pálffy előtt is jól ismert tény volt; a hazaszéledő kuruc osztagokkal való közvetlen érintkezés kétségtelenné tette előtte, hogy a békevágy általánossá lett Rákóczi hadseregében s ennek következtében időszerűnek tartotta a békés megegyezés gondolatának felvetését, melyre — úgy látszik — a hainburgi értekezlet is felhatalmazta. Elhatározása bizonyára merész kezdeményezés volt akkor, midőn világosan látta saját hadserege belső bajait és aktivitása alig leplezhető csökkenését, melynek következtében az adott viszonyok között egyáltalában nem számíthatott gyors, győzelmes előnyomulásra, még a bomladozó és a békére vágyakozó kuruc hadakkal szemben sem. Békekészségének nyilvánosságra hozatalától mindamellett nagy erkölcsi hatást várt, mert hiszen harctéri sikerekre hivatkozható ellenfél kezdeményező lépéséről volt szó, oly kérdésben, mely a Rákóczi körül csoportosuló magyarság lelkét régóta állandóan foglalkoztatta s ott mindjobban tért hódított. Feltevése elméletileg kétségkívül helyes volt, mert egy fölényben lévő ellenfél békejobb-nyujtása ritkán szokott célt téveszteni, tömeghatása legalább is elvitathatatlan; ez esetben azonban kérdés volt, hogy a magyar szabadságharc vezérei s köztük kiváltképen a fejedelem, Pálffynak az adott körülmények közt is merész és meglepetésszerű elhatározásában őszinte békekészséget, vagy pedig csak egyszerű politikai fogást fognak-e látni, melynek tulajdonképeni célja a további ellenállás leszerelése s ez alapon a feltételek diktálása. A látszat egyelőre ez utóbbi feltevés mellett szólt.

Pálffynak november 14-én Károlyi Sándorhoz intézett magánjellegű levele,[18] mely utóbb a további tárgyalások ki-

[16] Arch. Rak. III. 190. l.

[17] Rákóczi 1710 nov. 15-i s Károlyihoz intézett leveléből. Arch. Rak. III. 191. l.

[18] A dátumra l. *Márki:* III. 140. l. jegyzet. *Pulay* szerint (II. 197—98. ll.) Rákóczi „1710-ik esztendőben novemberben írt levele által meghagyta volt, hogy menne személye szerint fentemlített méltóságos commendirozó főgenerális Pálffy János uramhoz s bővebben beszélgetne parolára őexcellentiájával". Minthogy azonban Károlyi a fejedelemmel való szóbeli megbeszélés nélkül „magától hirtelen valamit cselekedni" nem akart, bővebb utasítás végett Rákóczihoz készült Munkácsra. Elindulása pillanatában kapta kézhez gr. Pálffy „intő és dorgáló" nov. 14-i levelét. (U. ez *Szalay*nál is: II. Rákóczi Ferenc bujdosása. I. Pest. 1864. 15—16. ll.) Az előadottak szerint tehát a közeledés egyidejűleg történt mindkét fél részéről; Rákóczi levelezésében azonban nincs nyoma annak, hogy a fejedelem 1710 november első felében ilyen tartalmú levelet intézett volna Károlyihoz.

indulópontjává vált, úgyszólván egyedül Károlyi személyével foglalkozott, aki előtt szinte kirívóan kiszínezte a meghódolása esetén reá váró előnyöket; nyomatékosan hangsúlyozta abban készségét a vele való közvetlen tárgyalásokra s teljhatalmú megbízottat várt tőle, „avval — úgymond — beszélhetek de ore ad os és mindent végezhetek, concludalhatok is“... „S ha kegyelmed is úgy akarja secundalni maga szerencséjét, mint én bona et christiana fide et cavallerica parola offerálom, nyugodtabb elmével fog alhatni és nem fog átkot fejére édes gyermekeitől várhatni... Consulat et patriae et sibi bene... Addig kell ütni a vasat, amíg meleg.“[19]

A levél meglepte Károlyit. Mint a kuruc haderő ezidőszerinti főparancsnoka, Rákóczin kívül legközvetlenebbül ismerte egyfelől a további ellenállás reménytelenségét s másfelől azokat a diplomáciai erőfeszítéseket is, melyekkel a fejedelem a küzdelem kielégítő befejezését kívánta biztosítani, melyek azonban csak a távolabbi jövőben ígértek esetleg sikereket. Mindezzel szemben rideg valóságként állott előtte a császári haderő tagadhatatlan harcszíntéri fölénye, melynek ingatag alapját természetesen nem ismerte, de amelyet különben sem volt módjában ellensúlyozni. Érthető tehát, hogy az az ellenmondás, mely egy győzelmes hadvezér békeajánlatában megnyilvánult, meglepte, s mint azt Pálffy is jól sejtette, súlyos kétségekkel töltötte el, annyival is inkább, mert Pálffy levelének hangjából elsősorban az átpártolásra való csábítás célzata volt kiolvasható, még pedig nem megvetendő egyéni előnyökre való hivatkozással, s csak másodsorban lehetett azt akként is értelmezni, hogy a magyarságára és hazafiságára kifejezetten hivatkozó Pálffy nem zárkóznék el a Rákóczival való közvetlen tárgyalások elől sem.

A fejedelem, akivel Károlyi személyesen közölte Pálffy ezen levelét, maga is úgy értelmezte Pálffy kezdeményezését, hogy az Károlyi személyén át tulajdonképen hozzá van intézve. Ennek tulajdonítható, hogy a levelet a maga részéről is megfontolás tárgyává tette; Pálffy és Károlyi személyes találkozását nem tartotta időszerűnek, pedig eleinte ez a gondolat is foglalkoztatta,[20] nem ugyan Károlyi iránt való bizal-

[19] A levél tartalmát *Márki* (III. 140—141. ll.) az eredeti után adja, őt követtük mi is. *Pulay* János (Károlyi Sándor önéletírása függelékében. Kiadta Szalay László. Pest, 1865. II. 198—201. ll.) közlése ettől lényegesen eltér.

[20] *Márki* szerint (III. 141. l.) Károlyi Pálffy levelével nem ment „menten“ a fejedelemhez, mint azt *Pulay* írja (II. 201. l.), mert a fejedelemnek egy hét mulva ismételnie kellett a meghívást.

matlanságból, hanem hadserege alig-alig biztosított egysége érdekében,[21] melyet a béketárgyalások időelőtti kipattanása alapjában megbontott volna. Erre való tekintettel Károlyit arra utasította, hogy levélben válaszoljon Pálffynak, melyben „congratuláljon dignitássának, köszönje fenntartott barátságát és annak rendi szerint tractálandó békesség előmozdítására offerálja fáradságát", melyre Károlyi is „exhortálja őtet"; felhatalmazta azonban arra is, hogy a levél átadásával megbízott követet részletes utasítással lássa el. Egy ilyen tervezetet maga Rákóczi is készíttetett;[22] „jó lesz evvel megindítani az dolgot — írta erről Károlyinak —, ösztönt adni többre s megolvasni az előtt, aki viszi, hogy ha discursusba találna eredni, tudhasson mit felelni, de kérdetlen ne beszéljen, hogy magát veszedelemben ne ejtse". Károlyi se tegyen róla említést levelében.[23]

Károlyi, aki még e hivatalos válaszadás előtt — úgy látszik, a fejedelem tudomásával s pusztán udvariasságból — érintkezésbe lépett Pálffyval,[24] a császári főparancsnoknak adandó válasz-tervezetet előbb a fejedelemmel közölte[25] s csak a Rákóczitól nyert hozzájárulás után, 1710 december 9-én küldte azt meg Pálffynak. A levél így egészben véve a fejedelem utasításai szerint készült s bizonyos tekintetben félhivatalos jellegűnek tekinthető; innen van az, hogy Pálffy levelével ellentétben, Károlyi válaszában alig foglalkozik saját személyével, mert — úgymond — „bölcs ítéletére hagyom, miképpen lehessen a confoederatiohoz való hitem szerződésével hazánk igaz ügyének Isten által való oltalmazását megvetnem, jól tudván azt, hogy azon állhatatlanságommal ott is nem valamely becsületet és tisztességet, hanem inkább büntetést érdemelnék". Mindamellett biztosítja Pálffyt, hogy az óhajtott békesség „kimunkálkodásiban" csekély tehetsége szerint fáradozni meg nem szűnik.[26]

A diplomáciai tárgyalás súlypontja nem is e levélre, hanem a levél átadásával megbízott követnek adott *szóbeli uta-*

[21] V. ö. Arch. Rak. III. 204. l.

[22] „Egy igaz magyarnak hazája dolgai felől való elmélkedése" címen. Arch. Rak. III. 198—202. ll. Ez iratot a követ részére készített utasítás is átvette. *Pulay*nál: II. 209—217. ll.

[23] 1710 nov. 29-ről. Arch. Rak. III. 203. l.

[24] Az 1710 december 3-i levél mellett lévő utasításban (*Pulay:* II. 208. l.) névszerint megemlíti Baranyi Mihályt, aki december 10-e előtt megfordult Pálffynál. V. ö. *Márki:* III. 141—42. ll.

[25] Rákóczi 1710 december 4-i levele. Arch. Rak. III. 204. Emlékiratai 285. l.

[26] *Pulay*nál: II. 201—205. ll.

*sítás*ra volt helyezve. E szerint Károlyi megbízottja elsősorban arra hivatkozzék, hogy „a közönséges békességnek csinálásának gyűlésére minden vármegyének jelenléte“ Rákóczi által „megigértetett vala“ s ennek következtében a pozsonyi országgyűlésnek róla és nélküle egyoldalúan hozott határozataira magát előre nem kötelezhette. Ha a követ a tárgyalás folyamán Pálffytól arról értesülne, hogy a döntést kardra kívánja bízni, fel kell világosítani a császári főparancsnokot, hogy Rákóczi a vele szemben álló haderő szétszórt elhelyezkedésénél fogva egységes támadástól nem tart, a részleges támadással szemben viszont kész felvenni a küzdelmet, annál is inkább, mert „a vitézlő rendnek is nagy kedve nevelődött és mintegy megújult“. Már pedig, ha Pálffyt kudarc érné, az könnyen állásába kerülhet, mert hiszen köztudomású, hogy „mostani maga commendoját az ő sok irigyei miatt mely nehezen nyerhette meg“. Feltéve mindamellett, hogy „egész hadainkat meggyőzné és szélyelverné is, azzal sem e mostani támadásnak végét nem reménylhetné, sem pedig a felséges császár dolgait állandóságra nem helyezhetné“, mert Rákóczi hívei a fegyvert nem fogják letenni, hanem védett állásokban elszántan fognak tovább küzdeni. Legyen gondja végül a követnek arra is, hogy az a bizonyos, Rákóczitól sugalmazott s Károlyinak még november 29-én megküldött „elmélkedés“ Pálffy kezébe jusson, bizonyára azért, mert a fejedelem ezzel a világosan megfogalmazott irattal, melynek alapgondolata, hogy a történelem tanúsága szerint a császári ház törekvése kezdet óta Magyarország leigázására irányult, — Pálffy magyarságára akart hatni, „hogy a jövendőket tekintvén, maga indulatjából ösztönöztessék azon módok kikeresésére“, melyek Magyarország szabadságát és boldogulását vannak hivatva biztosítani.[27]

Mint látható, a béketárgyalások tulajdonképeni megindítójául a Károlyi levelének átadásával megbízott követ volt kiszemelve; az ő diplomáciai érzékére hárult az érintkező pontok felismerése s azok alapján az érdemleges tárgyalások bevezetése, ami pedig a szemben álló feleket egymástól elválasztó elvi ellentétek miatt nagy feladat volt. Károlyi választása *Komáromi Csipkés György* biharmegyei alispánra és debreceni főbíróra, legbizalmasabb híveinek egyikére esett.[28] Mint a következmények mutatták, megbízatásának kettős

[27] *Pulay*nál: II. 205—217. ll. Arch. Rak. III. 198—202. ll. Kivonatosan *Márki:* III. 153—54. ll.

[28] Életét lásd *Zoltai Lajos*tól: Debrecen és a szatmári béke. Debrecen. 1903. 17. s. köv. ll.

iránya volt. Egyfelől a béketárgyalások előkészítése Károlyi december 9-i levele s a részére szóbelileg adott utasítás alapján, melyhez Rákóczi is hozzájárult; másfelől azonban Károlyi személyes meghódolásának bejelentése, illetőleg azon feltételeknek megállapítása, melyekre Pálffy november 14-i levelében célozni látszott, s amelyekre vonatkozólag azonban Károlyi biztosítékokat kívánt.

Az indítóokok, melyek Károlyit erre a döntő lépésre késztették, elsősorban a császáriak újabb harctéri sikereiben keresendők, melyek mind jobban meggyőzték arról, hogy a további ellenállás hasztalan. November 30-án elesett Eger,[29] néhány nappal korábban Jászóvára és Krasznahorka,[30] s így igen valószínűnek látszott, hogy a császári haderő előnyomulása aligha fog akadályokba ütközni; december 10-én tényleg meghódolt Bártfa és Eperjes,[31] s most már Károlyi is igazoltnak találta a fejedelem azon korábbi aggodalmát, hogy „majd mindnyájan varsában szorulunk".[32] A Pálffytól felajánlott restitutio in integrum ily viszonyok között ellenállhatatlan hatást gyakorolt az anyagiak iránt különben sem érzéketlen Károlyi lelkére. Közismert tény volt, hogy a bécsi udvar szigorú következetességgel alkalmazta a megtorlás eszközeit azokkal szemben, akiknek birtokait a fegyver jogán megszerezte, vagy a közeljövőben megszerezhetni remélte, s Károlyi tudta, hogy legutóbb ő is a proscribáltak közé került, amennyiben I. József 1710 május 29-én kelt rendeletével összes birtokait gróf Batthyány Ádám özvegyének (szül. gróf Strattmann Eleonora) és fiainak: Lajosnak és Károlynak adományozta,[33] bizonyára az özvegy befolyásos rokonságának közbenjárására. A császárhoz hű magyar arisztokrácia (herceg Esterházy Pál, gróf Pálffy Miklós, gróf Illésházy Miklós, gróf Czobor Márk, gróf Forgács Pál, gróf Draskovics Ferenc, gróf Zichy Imre stb.), nemkülönben az osztrák-cseh főúri családok, hivatalnokok és tisztek egyrésze (gróf Kollonich Henrik, gróf Wratislaw, báró Sickingen Damján, báró Longueval József, Locher Károly, özv. gróf Breunerné, gróf

[29] Pálffy jelentése 1710 december 15. az átadási jegyzőkönyvekkel. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. exp. 1711. jan. Nr. 132. — Rákóczi 1710 december 12-i levele. Arch. Rak. III. 205—207. ll. Emlékiratai. 286. l. Wiener. Diarium. 1710. Nr. 782. és 184.

[30] De Viard 1710. november 26-i jelentése. Kriegsarchiv. HKR. exp. 1710. december. Nr. 116.

[31] Gróf Virmond jelentése 1710. december 10-ről a haditanácsnak. Eredetije u. o. HKR. exp. 1710. november. Nr. 239.

[32] 1710. november 19-i levele Károlyihoz. Arch. Rak. III. 191. l.

[33] Egykorú másolata bécsi Hofkammerarchiv. Hungarica. 1710.

Heister Sigbert, gróf Hoyos, gróf Starhemberg József, Palm Dávid, gróf Windischgrätz Ernő Frigyes, gróf Althan Mihály, gróf Wilczek Henrik Vilmos stb.) éppen 1710 folyamán részesült nagyobb adományokban, — természetesen a kurucok rovására,[34] ami egyrészt arra mutatott, hogy az udvar végleges győzelmét kétségtelennek tartotta, másrészt azonban azt eredményezte, hogy az adományokban részesülő családok legfőbb akadályozói és ellenzői lettek minden olyan megegyezésnek, mely a restitutio in integrum alapelvén nyugodott volna. A szegénység s legjobb esetben a száműzetés, vagy a latifundiumok s az azzal együttjáró hatalom közt való választás lehetősége esetén rendszerint csak kivételes lelki nagyságok tartanak ki mindvégig állhatatosan elveik mellett; a nagy átlagot ellenállhatatlanul vonzzák az egyéni érdekek és anyagi előnyök, főleg akkor, ha küzdeni sem kell értük. Ez az oka annak, hogy Károlyi Sándor Pálffy János egyetlen levelére kész volt meghódolni a császár előtt, bár tudnia kellett, hogy e lépése a küzdelem végét fogja jelenteni.

A debreceni főbíró ügyes diplomatának bizonyult; törekvése mindenekelőtt arra irányult, hogy a császári főparancsnokot Károlyi elhatározásának őszinteségéről meggyőzze, ami sikerült is neki ugyannyira, hogy Pálffy erről a döntő jelentőségű eredményről azonnal értesítette gróf Wratislaw cseh kancellárt, aki az ügyről haladéktalanul jelentést tett a királynak s a minisztertanácsnak. A hírt mindkét helyen érthetően nagy megelégedéssel fogadták. A minisztertanács előterjesztésére I. József már 1710 december 22-én kiállított s Pálffyhoz intézett okiratában ünnepélyesen biztosította Károlyit királyi kegyelméről, valamint javainak és főispáni méltóságának visszaadásáról, s bár kívánatosnak tartotta, hogy Károlyi az ő hűségét mielőbb kétségbevonhatatlan módon igazolja, egészben véve a Károlyival való további tárgyalásokat Pálffyra kívánta bízni s tekintettel az ügy nagy jelentőségére, őt evégből teljhatalommal ruházta fel.[35]

[34] Az idevonatkozó adománylevelek egykorú másolatai a bécsi Hofkammerarchiv. Hung. Az 1709—10-ben történt adományozásoknak egykorú jegyzéke Thaly Kálmán gyüjteményében. (M. Nemz. Múzeum kézirattára.)

[35] Német és ettől némileg eltérő latinnyelvű fogalmazványa Staatsarchiv. Hungarica. Fasc. 192. — Németnyelvű eredetije M. Nemz. Múzeum törzsgyüjteményében. Kiadva *Thaly* Kálmántól: Századok. 1887. 465. l. Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. XIII. k. (Wien. 1887.) 449. l. Magyar fordítása, mely azonban nem felel meg a német eredeti szövegének, hanem a latin fogalmazványnak, *Pulay*nál: II. 231—33. ll. Az okirat vége facsimilében közölve Mill. tört. VII. k. 664. l. és *Márki* S.: III. k. 139. l.

A Pálffyval való közvetlen tárgyalásoknak azonban ezen személyes érdekű kegyelemlevélen kívül volt más, fontosabb eredménye is. Komáromi ugyanis, kétségkívül Károlyi utasítására, a Rákóczival való megegyezés lehetőségéről is megbeszéléseket folytatott a császári főparancsnokkal, akinek az volt e tekintetben — természetesen csak magánjellegű — felfogása, hogy amennyiben Rákóczi lemond az erdélyi fejedelemségről s nem ragaszkodik ahhoz, hogy a tárgyalások országgyűlésen és fegyverszünetben folyjanak, — a megegyezés remélhető; kétségtelennek tartotta azt is, hogy ha Rákóczi egy „alázatos levelet" írna a császárnak — „mind... magának, mind követőinek nemcsak gratiája meglészen, hanem mindenkinek jószági is megadatódnak". Végül a maga részéről azt tanácsolta a fejedelemnek, hogy „ne bízzon a külső hatalmasságoknak segítségekben és hitegetésekben, mert azokban megcsalatkozik, hanem ha valamit akar, a dologgal ne késsen".[36]

A fejedelem Pálffy javaslatairól, melyeket egyébként tárgyalási alapul tekinthetett, Nyírbaktán értesült Komáromitól, aki oda december 14-e körül érkezett meg.[37] Károlyi, miután saját személyére nézve biztosítékszerű ígéreteket kapott Pálffytól, most már teljesen az ő álláspontjára helyezkedett s minden befolyását latbavetette avégett, hogy Rákóczi a tárgyalásokat a Pálffytól ajánlott alapon formálisan vegye fel. Ezt a célt szolgálta azon memoranduma is, melyet valószínűleg még Baktán vetett papírra és terjesztett volt a fejedelem elé, s mely nem egyéb, mint a Pálffy-féle javaslatok terjedelmesebb s nem minden lendület nélkül való indokolása.[38] Rákóczi azonban egyelőre kitért a döntés elől s csak napok mulva Munkács várában adta meg válaszát az eléje terjesztett pontokra, magának Károlyinak,[39] aki sietett Pálffyt a fejedelem álláspontjáról, a tárgyalások eddigi formájához ragaszkodva, most is szóbelileg, Komáromi útján értesíteni.[40] A válasz udvarias s helyenként közvetlen modorban tette megbeszélés tárgyává a javaslat pontjait, de közülök egyetlen egyet sem tartott elfogadhatónak, s mindössze abban látszott némi engedékenységet mutatni, hogy az országgyűlésre kívánta bízni a megegyezés létesítését, hogy

[36] *Pulay*nál: II. 218. l.

[37] *Pulay:* II. 218. l. *Márki:* III. 155. l. jegyzet.

[38] *Márki:* III. 156—57. ll.

[39] *Pulay:* II. 223. l.

[40] Károlyi levele Pálffyhoz és Komáromihoz 1710 december 26-ról. *Pulay*nál: II. 220—22. ll.

ezzel az udvar a Rákóczival, illetőleg a szövetséges rendekkel való „külön tractát“ elkerülhesse.[41]

Mindez természetesen a legjobb akarattal sem volt eredménynek mondható, s tulajdonképen Pálffy kezdeményezésének kudarcát mutatta, legalább is a Rákóczival való megegyezés kérdésében. Éppen azért Károlyi szükségesnek tartotta a maga részéről nyomatékosan hangsúlyozni Pálffy előtt immár végleges elhatározásának igazságát és teljességét,[42] ami viszont most már annyit jelentett, hogy Rákóczinak s a kuruc haderő főparancsnokának utai elváltak egymástól. A következmények igazolták, hogy valóban elváltak egymástól.

*

Komáromi második követsége Pálffyt már nem találta eddigi főhadiszállásán, Pesten. A császári főparancsnok a Hainburgban megállapított haditervnek megfelelően ekkor már Debrecen felé volt előnyomulóban. Nem lehet tagadni, hogy a reá váró nehézségeket jól ismerő főparancsnok előnyomulását gondosan előkészíteni igyekezett. A hadiszerencse december folyamán több jelentős erősséget juttatott birtokába, miáltal a kurucok az Északkeleti Felföldön s néhány tiszántúli erősségen kívül mindent elvesztettek. Kétségtelen viszont, hogy a szűk földrajzi határok közé szorított kurucság a terepviszonyokat a maga előnyére kitűnően kiaknázhatta, váraik pedig, mint Kővár, Sólyomkő, Ecsed, északon Kassa, Ungvár és Munkács részint a természettől, részint mesterségesen olyan állapotban voltak, hogy védői nem minden remény nélkül tekinthettek még egy hosszú ostrom esélyei elé is. Pálffy mindezek alapján már eleve számolt egy elszánt ellenfél makacs és kitartó védekezésével s gyakorlatból tudta, hogy annak megtörésére idő szükséges; ismerve azonban saját hadereje belső válságait s annak okait: az élelmezési és pénzügyi nehézségeket, kétségben volt az iránt, nem fog-e az idő inkább az ellenfélnek, mint neki kedvezni? Az eshetőségek ezen hideg mérlegelése késztette őt Károlyi személyének megnyerésére, melyre — mint láttuk — kedvező időpontot sikerült találnia, majd azzal egyidejűleg a Rákóczival való megegyezés előkészítésére is. A kuruc főparancsnok készsége — számítása szerint — a hadjárat tartamának jelentékeny csökkenését jelentette, Rákóczira pedig, kitől a korábbi előz-

[41] *Pulay*nál: II. 222—228. ll. Tartalmát adja *Márki:* III. 158—59. ll.

[42] 1710 december 26-án Kisvárdán kelt levele Pálffyhoz. *Pulay:* II. 220. l.

mények alapján gyors egyezkedést nem remélhetett, támadó hadműveletei folytatásával kívánt nyomást gyakorolni. Innen van az, hogy Pálffy még december derekán, tehát a Rákóczival folytatott tárgyalások alatt, gróf Virmond altábornagyot Sáros megye területére rendelte, hogy ezzel Kassát, a kuruc ellenállás egyik gócpontját, észak felől elzárja; ugyanekkor De Viard vezérőrnagyot Szepsi és Göncz, báró Löffelholtz altábornagyot Sárospatak és Újhely, a Tollet-zászlóaljat pedig Tokaj megszállására utasította s végül az Erdélyből érkező ezredek feladatául Debrecen és a hajdúvárosok birtokbavétele után a tokaji őrséggel való összeköttetés létesítését jelölte meg, míg ő maga a rendelkezésére álló lovassággal Debrecen irányában akart előrehatolni. Hadműveleteinek középpontjául a hajdúvárosok valamelyikét szemelte ki, s hogy e vidéken mindjárt első fellépésével bizalmat keltsen, a Cusani lovassági tábornoktól Debrecenre kivetett 50.000 forintnyi sarcot felére szállította. Bizonyos tekintetben hangulatkeltés volt a célja a sarkadi kurucokkal való tárgyalásoknak is, akiknek szabad elvonulást, továbbá élet- és vagyonbiztosságot ígért,[43] nemkülönben azon rendelkezéseinek is, melyek egyrészt minden katonai visszaélést eltiltottak, másrészt a meghódolt nemességnek és polgárságnak összes jogait és kiváltságait biztosították; például legutóbb Eperjesen. Engedékenységével a kurucokra általában, az utóbbi esetben kimondottan Kassa polgárságára akart hatni, mert a várost december végén körülzároltatta.[44]

Pálffy ezen intézkedéseiben bizonyára van némi szerepe a hatásvadászatnak is, de az is tagadhatatlan, hogy egészben véve tapintat és helyes érzék vezette. Mint meggyőződéses császári főparancsnok, elvileg kérlelhetetlen ellenfele volt ugyan a kuruc mozgalom vezetőinek, s mint ilyen, a legszigorúbb büntető eszközök alkalmazását javasolta a haditanácsnak, nemcsak a fogságba esett Balog Ádámmal, hanem minden felkelővel szemben, a valóságban azonban a foglyul ejtett kurucokat bántatlanul hazabocsáttatta, hogy ezzel a lelkek megbékülésének útját a maga részéről is egyengesse. Általában a lakosság sorsa és küzködése nem volt előtte közömbös; visszásnak tartotta például azt, s ennek kifejezést is adott, hogy a püspökök nem tartózkodnak egyházmegyéjük területén s hogy a falvak lelkipásztorok nélkül vannak, pedig sze-

[43] 1710 december 15-i részletes jelentése. Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1710 exp. dec. Nr. 245.

[44] 1710. december 19-i jelentése. U. o. HKR. 1710. dec. exp. Nr. 244.

rinte a népnek éppen a pestis borzalmai közt volna legnagyobb szüksége lelki vígasztalásra.[45] Sokat foglalkoztatta őt ez időben a vallás gyakorlatának kérdése is, mely elől a császári hadak előnyomulása következtében nem térhetett ki. Rákóczi kezdettől fogva a vallás szabad gyakorlatának elvi álláspontján állott, holott az udvar csak az 1681. és 1687-i törvények értelmében volt hajlandó engedményekre.[46] Pálffy maga sem tudta, hogy mihez tartsa magát s december 23-án a haditanácshoz fordult utasításért,[47] honnan (1711 január 7-én) az 1681. és 1687-i törvényekhez való alkalmazkodást rendelték el.[48]

Miután Pálffy végre hivatalosan értesült arról, hogy az annyira sürgetett két erdélyi lovasezred 1711 január 7-re a menetterv szerint Nagyváradra érkezik, s miután különben is minden szükséges intézkedést megtett már legközelebbi hadműveleteire vonatkozólag, a maga részéről is időszerűnek látta a Debrecen felé való nyomulást, annyival is inkább, mert a december folyamán Kállóban lezajlott kuruc csapatösszevonás és hadi szemle[49] aggodalmakkal töltötte el. Pestről újév napján indult Nagykőröst érintve Szolnok felé, hová január 4-én érkezett meg s 5-én átkelt a tiszai hajóhídon. Vállalkozását nem vette könnyedén; maga jelentette Savoyai Jenő hercegnek, a haditanács elnökének, hogy előnyomulása a szokatlanul nagy hidegben s a kietlen pusztaságokon keresztül, hol szabad ég alatt kell majd állomásozniok, előreláthatólag erős próbára teszi katonáit; igaz ugyan, hogy az időjárás éppen most váratlanul enyhére fordult, de viszont az olvadás azt a veszedelmet rejti magában, hogy a folyók, különösen a Hortobágy, hirtelen megáradnak, akkor pedig a vízzel elborított területeken lehetetlen átvergődniök. Hogy ez esetben mi lesz a magára maradt két erdélyi ezrednek sorsa, nem tudja.[50]

Aggodalmai azonban túlzottaknak bizonyultak. Január 7-re, fárasztó menetelés után, mégis csak megérkezett 3 lovasezredből, 2 gránátos századból és 1 huszárszázadból álló seregével Szoboszlóba, bár útközben lóállományát érzékeny veszteségek érték; megérkezése éjjelén egy kuruc csapat is rajtaütött huszárjain, de ez a meglepetésszerű támadás nem oko-

[45] A fentieket 1710. december 15-i jelentése után adtuk. U. o.

[46] V. ö. *Márki:* II. 363. s köv. ll.

[47] Eredetije Kriegsarchiv. Hofkriegsrath. 1711. exp. jan. Nr. 56.

[48] Fogalmazványban u. o. 1711. reg. jan. Nr. 44.

[49] *Márki:* III. 154. l.

[50] 1711. január 3-ról Nagykőrösről. Eredetije Kriegsarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 2.

zott nagyobb bajokat. Pálffynak eredetileg az volt a szándéka, hogy Szoboszlóban, vagy Böszörményben fogja felütni főhadiszállását, az erdélyi lovasezredeket pedig Debrecenben szállásoltatja el; mikor azonban meggyőződött arról, hogy e hajdúvárosok teljesen el vannak pusztulva s még használható istállók sem állanak rendelkezésére, védekezésre pedig egyáltalában nem alkalmasak, akként döntött, hogy a főhadiszállást Debrecenbe helyezi. Óvatosságát az ellenséges haderőről időközben szerzett hiteles értesülései igazolták is; a hozzá érkező jelentések a tiszántúli részeken tanyázó kurucok létszámát legalább 15 ezredre tették, melyek azonban az élelmezési nehézségekre való tekintettel kisebb egységekre oszoltak. Előőrseik Debrecentől 5—6 mérföldnyire tanyáztak, ami Pálffy számára lehetetlenné tett minden felderítő szolgálatot, sőt lehetetlenné tette seregének rekvirálás útján való élelmezését is, ami pedig ezen a kiélt vidéken egyébként is akadályokkal járt volna. Szerinte az adott viszonyok között legföljebb Tökölyi rác ezredét lehetne földerítő szolgálatra eredményesen felhasználni, bár megfontolandónak látszik, nem okozna-e ez a fegyelmezetlen népség több bajt, mint hasznot.[51]

A debreceni főbíró Pálffyval Nádudvart találkozott, honnan Szoboszlóig kísérte. Maga jelentette Károlyinak, hogy „elég hosszasan" tárgyalhatott a császári főparancsnokkal, átadhatta neki Károlyi december 26-i levelét és „untig" megbeszélhetett vele mindent. Pálffy ez alkalommal Komárominak I. József 1710 december 22-én kelt azon leiratát is megmutatta, mely Pálffyt a Károlyival való végleges megegyezésre felhatalmazta s megengedte neki, hogy erről másolatot vehessen megbízója számára, akire nézve a maga részéről kifejezetten hangsúlyozta, hogy ha most meghódol, „meglesz mind a főispáni tisztnek méltósága, mind becsületi, mind egész jószági megadatnak", s ez esetben a köteles hűségre való visszatérést javára írják, holott később „a felséges udvar is azt mondhatná, hogy nem készakarva, hanem kénteleségből cselekedni fogja azt, amit kellett volna cselekedni"; éppen ezért nem győzi eléggé imételni, hogy „resolválja magát" a tényleges szakításra s ez ügyben lépjen vele személyesen is érintkezésbe.[52] Egyébként Pálffy válasza a Komáromitól a december 26-i utasítás értelmében szóbelileg előterjesztett pontokra egészben véve most is elutasító volt; az elől nem

[51] 1711. január 9-i jelentése a haditanácshoz. KA. Hofkriegsrath. 1711. exp. jan. Nr. 237 és Savoyai Jenő herceghez. U. o. Feldakten 1711. jan. Nr. 1.

[52] Komáromi 1711. január 8-i levele Károlyihoz. *Pulay*nál: II. 228—30. ll.

zárkózott ugyan el, hogy Rákóczinak az esztergomi érsekhez, a királyi család előtt nagy befolyással rendelkező Ágost Keresztély sachsen-zeitzi herceghez az esetleges megegyezés ügyében intézett levelét[53] a hivatalos út megtartásával továbbíttatni fogja, — figyelmeztette azonban a fejedelmet arra, hogy sokkal célravezetőbb volna a vele való közvetlen érintkezés, „kívánván a felséges udvar is", hogy ő általa „azon dolog folytattassék"; ha Rákóczi vonakodnék a személyes tárgyalástól, „küldjön parolára" valakit hozzája, — „magyarázza meg magát és kívánságit tegye fel", s ezzel bizonyára többet fog elérni, mint a primással való levelezéssel. „Országgyűléséről, tractáról, vagy frigyről" azonban „semmit se gondolkozzék, mert abból semmi se lesz"; nehezen képzelhető el szerinte a fejedelem azon kívánságának teljesítése is, hogy minden elkobzott birtok visszaadassék, mert ennek következtében mindazok, akik a király iránt való köteles hűségben mindvégig kitartottak, anyagilag károsodnának; mindenesetre kívánatos volna, hogy Rákóczi ezirányú kívánságait szabatosabban jelölje meg. Egyébiránt most is ajánlja neki, hogy „alázza meg magát és alázatosan írjon egy levelet, kérjen kegyelmet mind maga, mind jószági végett és hogy a felséges császár az országot ilyen pusztult állapotjában kegyelmesen vígasztalja meg, régi szabadságiban és törvényeiben tartsa meg", hiszi, hogy meglesz a kívánt eredmény. Ugyanezt tegyék meg hívei is, „móddal ők is megnyerhetik jószágokat". Addig azonban, — „míg ideje van, igazán fogjon a dologhoz, mert ha az időt halasztja, semmi jó sem jön ki belőle."[54]

Mint látható, a Rákóczinak szóló válasz lényegileg teljesen elutasító volt, mert hiszen Pálffynak azon ígérete, hogy az esztergomi érseknek szóló levelet továbbíttatni fogja, puszta udvariassági ténynél egyébnek nem tekinthető. Egészen más hangú azonban a Károlyival való tárgyalás, melynek közvetítője Komáromi György főbíró, a Pálffyval eddig folytatott közvetlen tárgyalások hatása alatta megegyezés meggyőződéses hívévé vált, s aki Károlyit ebben az irányban elhatározóan befolyásolni is igyekezett.[55] Törekvése annyival eredményesebb volt, amennyiben Károlyi is fölismerte, hogy Pálffy megjelenése a tiszántúli részeken számára új helyzetet

[53] V. ö. *Márki:* III. 165. l.

[54] *Pulay*nál: II. 233—37. ll. Tartalmilag *Márki*nál: III. 165—166. ll.

[55] V. ö. 1711. január 8-i levelének befejező soraival. *Pulay*nál: II. 230. l.

teremtett; a küzdő feleket elválasztó térbeli távolság idáig még lehetővé tette a taktikázást, a követ- és levélváltások hosszú időt vettek igénybe s ha Károlyi nem is osztozott Bercsényi és Rákóczi optimizmusában, a külpolitikai viszonyoknak Rákóczira nézve kedvező alakulása esetén még mindig találhatott okot a Pálffyval folytatott tárgyalások megszakítására, annyival is inkább, mert azoknak Károlyira vonatkozó bizalmas részletei csak szóbeliek voltak; a tulajdonképeni iratváltás viszont a fejedelem kifejezett hozzájárulásával történt, aki a császári főparancsnokkal való tárgyalásokat ez idő szerint már csak taktikai okokból is szükségesnek tartotta.[56] Károlyi tehát, meghódolási készségének szóbeli bejelentése ellenére is, idáig szabadkezet tudott magának biztosítani, Pálffy előnyomulása és Debrecenbe való érkezése, főleg azonban az elnyert császári kegyelemlevél új helyzet elé állította s Károlyi azonnal számolt is ezzel.

Innen van az, hogy míg a nádudvari találkozás alkalmával Komáromi útján még csak általánosságban hangoztatta hűségét, de emellett a szakítás újabb és újabb akadályaira, jelesül arra hivatkozva, hogy felesége, családja és minden vagyona ez idő szerint Munkácson van, a nyilt színvallás határidejét lehetőleg kitolni igyekezett,[57] most, a nádudvari találkozás után, az új helyzet összes következményeit levonni látszott, legalább saját személyére nézve. A fejedelemre vonatkozó föltételekre érdemleges választ természetesen nem adhatott, annyival kevésbbé, mert Rákóczi 1711 január 9-én „egynéhány napi conferentiára" Lengyelországba távozott,[58] távollétét viszont nem tartotta szükségesnek Pálffy tudomására hozni,[59] bizonyára azért, hogy a tárgyalások további menetét ne veszélyeztesse. Ismételt levélváltások útján annyit valóban sikerült elérnie, hogy Pálffy a nádudvari pontokra adandó válasz határidejét Károlyi kívánságának megfelelően nyolc nappal meghosszabbította, azzal a kölcsönös megállapodással, hogy ezen idő alatt a hadműveletek szünetelni fognak.[60]

Komárominak a határidő kérdésében Pálffyval folytatott ezen tárgyalásai mindamellett kisebb jelentőségűk voltak

[56] 1711. január 29-én Bercsényihez intézett levele. Arch. Rak. III. 569. l.

[57] V. ö. Pálffy 1711. január 9-i jelentésével gróf Trautsohnhoz. Eredetije Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

[58] 1711. január 8-i levele Károlyinak. Arch. Rak. III. 561. l.

[59] *Pulay:* II. 240. l.

[60] Károlyi 1711. januárius 9-i és 12-i levelei. *Pulay*nál: II. 237—44. ll.

azon megbeszélésekhez képest, melyek Komáromi útján Pálffy és Károlyi közt, utóbbinak személyére vonatkozólag folytak. Pálffy, kinek önbizalmát az erdélyi ezredek megérkezése[61] jelentékenyen megnövelte, immár Károlyitól nem üres ígérgetéseket, hanem a december 22-i császári kegyelemlevélben megnyilvánult legfelsőbb óhajtásnak megfelelően, félremagyarázhatatlan tetteket, más szóval, zálogot követelt s Károlyi úgy érezte, hogy e kívánság elől most már nem térhet ki, hacsak Pálffyt maga iránt végkép bizalmatlanná tenni nem akarja. Pálffy Károlyi „hűsége és őszintesége bizonyítékául" mindenekelőtt a sarkadi erősség kiürítését kívánta, mert a sarkadiak a szinte egy hónap óta folyamatban lévő tárgyalások után sem mutatkoztak engedékenyebbeknek. Károlyi, hogy a császári főparancsnok „jóakaratja meg ne vettessék", azonnal hozzájárult e kívánsághoz, mindazonáltal azzal a föltétellel, hogy Pálffy ne ellenezze, hogy a sarkadi hajdúk „minden cselédekkel, jószágokkal, zászlóson, valamely tarackokat is... engedvén", kiköltözhessenek.[62] E megegyezés ekkor már tárgytalanná vált ugyan, amennyiben a sarkadiak még január 11-én kapituláltak,[63] sőt egy részük azonnal császári szolgálatba is állott, — mindez azonban Károlyi készségének érdemét Pálffy szemében természetesen nem kisebbítette. Az eredmény megelégedéssel töltötte el, nemcsak azért, mert a császáriak Sarkad birtokával a Maros-Kőrös vidékén szabad mozgást nyertek, hanem azért az engedékenységért is, melyet Károlyi e kérdésben tanusított, s amely a főparancsnokot újabb követelések felállítására sarkalta, abban a föltevésben, hogy ha Károlyi szándékai tényleg őszinték, akkor bizonyára nem fog a félúton megállani. Károlyi a császári főparancsnok azon újabb kívánságához, hogy Sólyomkő várát is üríttesse ki, — valóban hozzájárult, mire Pálffy azt a követelést kockáztatta meg, hogy adja át ezeken kívül a kitűnően megerősített ecsedi várat is, jól tudván azt, hogy Ecsed megszerzése esetén a tiszántúli részek vérontás nélkül jutnának birtokába. Az említett erősségek ily módon való megszerzése mindenkép nagy jelentőségű eredmény lett volna, főleg az adott viszonyok közt, midőn Pálffy maga is kénytelen volt beismerni, hogy hiányosan élelmezett és elszállásolt csapataival a kemény téli időszakban még gon-

[61] Komáromi 1711. január 11-i levele. *Pulay*nál: II. 248. l.

[62] Károlyi levele január 12-ről Komárominak. *Pulay:* II. 243—44. ll.

[63] *Márki S.:* A sarkadi hajdúk. Hadtört. Közlemények. 1924. 56. s köv. ll.

dolni sem lehet támadó hadműveletekre s még az erdélyi ezredeket is számításon kívül kell hagynia, mert azok teljesen kimerülve érkeztek meg Debrecenbe. Abból, hogy Károlyi vonakodás nélkül megígérte kívánságai teljesítését, s hogy újabban a vele való személyes találkozást is sürgette, nem alap nélkül azt következtette, hogy a Károlyi főparancsnoksága alatt álló kuruc haderő meghódolása csak rövid idő kérdése, sőt azt sem tartotta lehetetlennek, hogy az érdemleges tárgyalások elől most már Rákóczi sem fog elzárkózni, habár Pálffy e tárgyalásokat ez idő szerint úgy képzelte, hogy azok legföljebb a fejedelem föltétlen meghódolása részleteinek megállapítása körül fognak majd mozogni. Hogy ezt az eshetőséget maga is mily közelinek tartotta, január 13-i jelentése is mutatja, melyben a Rákóczival való tárgyalások vezetésére teljhatalmat kért az udvartól.[64]

A Károlyival megkezdett tárgyalások természetesen a bécsi udvart is erősen foglalkoztatták. Pálffynak Szoboszlón január 9-én kelt jelentése azonban, melyben azon kifogásokról adott számot, melyekkel Károlyi a Rákóczitól való nyilt elszakadás időszerűtlenségét indokolta, hogy tudniillik felesége, családja és összes vagyona Munkácson van, itt erős visszatetszést keltett. De éles bírálatot váltott ki Rákóczinak az esztergomi érsekhez intézett,[65] s Pálffytól ugyanakkor Savoyai Jenő herceghez küldött levele is. A jelentéssel és Rákóczi említett levelével a január 19-én tartott bizalmas értekezlet foglalkozott gróf Trautsohn főudvarmester palotájában, melyen Savoyai Jenő herceg, báró Seilern főkancellár, gróf Wratislaw cseh kancellár és Buol titkár vettek részt; mindkettőre nézve Savoyai Jenő herceg véleménye döntött. Eszerint az esztergomi érseknek szóló levél, melynek végén a „François Prince" aláírás volt olvasható, nem olyan tartalmú, hogy arra szükséges volna válaszolni; ha Rákóczi kegyelmet akar, annak megvan a maga módja. Ami a Károlyira vonatkozó jelentést illeti, a kifogás annyiban nem indokolt, amennyiben Rákóczi fiai az udvar hatalmában lévén, velök az fog történni, ami Károlyi gyermekeivel. Pálffy különben túllőtt a célon, mert Rákóczival sem közvetlenül, sem közvetve nem kellett volna tárgyalnia; ezután csak arról tegyen jelentést, hogy Rákóczi kegyelemre megadta magát; főtörekvése arra irányuljon, hogy Károlyival megegyezzen.[66]

[64] A fentiekre Pálffy 1711. január 13-i jelentését Savoyai Jenő herceghez. Eredetije és egykorú másolata Kriegsarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 5.

[65] Kelt Munkácson, 1711 január 2-án.

[66] Fogalmazványban Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

Az értekezlet ezen határozatához I. József is hozzájárulván, Savoyai Jenő herceg még aznap tudatta Pálffyval, hogy a császár Rákóczinak az esztergomi érsekhez intézett levelét nem tartotta alkalmasnak arra, hogy az érsek azt elfogadhassa s reá válaszoljon, mert a levél aláírásából („François Prince") azt lehet következtetni, hogy Rákóczi magát szuverén fejedelemnek tartja, holott őfelsége Magyarország és a hozzá tartozó országok területén saját személyén kívül más szuverén uralkodóról nem tud; ahhoz sem járulhat hozzá, hogy Rákóczi az érsekkel megbeszéléseket tarthasson, mert vele sem közvetlenül, sem közvetve nem lehet tárgyalásokat folytatni; amennyiben azonban Rákóczi kegyelemért folyamodnék s meghódolna, őfelsége nem ellenzi, hogy Pálffy arról neki jelentést tegyen. A császár Károlyi magatartását érthetetlennek, vonakodását indokolatlannak tartja, mert hiszen tudvalevő, hogy Rákóczi fiai hatalmában vannak, akikkel szükség esetén ugyanúgy fog elbánni, miként Rákóczi Károlyi gyermekeivel. Károlyit egyébként figyelmeztetni kell arra, hogy ne késedelmeskedjék, hanem fogadja el a kegyelmet addig, míg nem késő.[67]

A január 19-i konferencia határozatát, mely a császári szuverénitás meggyőződéses hívének és hirdetőjének, Savoyai Jenő hercegnek legegyénibb műve, elsősorban a legmerevebb visszautasítás jellemzi Rákóczival szemben. Bécsben azt képzelték, hogy a pacificatio Rákóczi nélkül is létrejöhet akkor, ha a kuruc haderő főparancsnokát, Károlyi Sándort, a küzdelem ügyétől elvonhatják; ezért kívánta az udvari politika a tárgyalások súlypontját Károlyi személyére helyezni. E felfogásnak megfelelően, mint láttuk, Pálffy törekvése is eleinte Károlyi megnyerése által Rákóczi elszigetelésére irányult, s csak akkor igyekezett Rákóczi személyét a tárgyalásokba belekapcsolni, midőn Károlyi, illetőleg Komáromi közléseiben a fejedelem őszinte békekészségének jeleit vélte fölismerni. A Rákóczival való közvetlen tárgyalások eszméje tehát Pálffytól származik, s e tekintetben tulajdonképen ellentétbe került a bécsi felfogással. Ennek tulajdonítható, hogy Pálffy január 13-i jelentésének azon részével, melyben a Rákóczival folytatandó tárgyalásokra teljhatalmat kért, az udvar nem is foglalkozott, s ezzel a politikai következetesség látszatát egyelőre valóban meg is őrizte. A fejlemények azonban igazolták Pálffyt, sőt utóbb az udvart is álláspontja módosítására bírták.

[67] 1711. január 19-ről. Fogalmazványban. Staatsarchiv. Hung. 1711. fasc. 193.

Károlyi a Pálffyval folytatott tárgyalásokról időnként tájékoztatta a Lengyelországban tartózkodó Rákóczit; január 13-án Munkácsról a nyolcnapos fegyverszünetről is értesítette s kérte, hogy még a fegyverszünet lejárta előtt térjen vissza, hogy Pálffynak érdemleges választ adhasson. A fejedelem e levelet csak január 17-én vette kézhez, azonnal válaszolt is, felvilágosítván Károlyit arról, hogy Lengyelországban való tartózkodását rendkívül nagyfontosságú diplomáciai tárgyalások indokolják, melyek esetleg sokkal nagyobb jelentőségűek lehetnek, mint a Pálffyval való egyezkedési kísérletek; éppen ezért nincs abban a helyzetben, hogy mindent félbeszakítva, visszatérjen.[68] Még mielőtt azonban Károlyi a fejedelem ezen levelét kézhez vehette volna, a határidő közeledésére való tekintettel jónak látta a Munkácson tartózkodó tanácsurak közül báró Sennyey Istvánnal és Vay Ádámmal bizalmasan közölni eddigi megbizatásának tárgyát, hogy tőlük a legközelebbi teendőkre nézve tanácsot kérjen, de talán azért is, mert e válságos időben szükségét érezte annak, hogy a felelősségben másokkal is osztozzék. A fejedelem e két kipróbált híve a tárgyalások folytatása mellett foglalt állást; Károlyi tehát haladéktalanul visszaindult Debrecen felé, abban a föltevésben, hogy amennyiben Pálffy — lejárván a határidő — előnyomulását Kálló irányában mégis megkezdte volna, talán mégis sikerül vele a tulajdonképeni hadműveletek megkezdése előtt találkoznia s ezzel a tárgyalások folytatását biztosítania.[69]

Pálffy a tétlen várakozásban valóban türelmét vesztette. Károlyi távolmaradásában szándékosságot látott, belőle az eddigi tárgyalások meghiusulására következtetett, s ennélfogva a hadműveletek mielőbbi megkezdését annyival inkább indokoltnak látta, mert kétségtelennek tartotta, hogy előnyomulásával kedvezőbb helyzetet fog a maga számára teremteni. Január 21-én a császári haderő tényleg megkezdte felvonulását Kálló irányában, melyet Pálffy még ugyanazon éjjel meglepetésszerűen akart hatalmába ejteni; a szokatlanul nagy hideg és a dermesztő szél miatt azonban csak Hadházig, illetőleg Téglásig haladhatott előre. Itt kénytelen volt megállapodni, mert belátta, hogy az előnyomulás további erőszakolásával az eddigi eredményeket kockáztatja. Főhadiszállását egyelőre, de minden határozottabb haditerv nélkül, — Téglás községben ütötte fel; itt jelentkezett nála még aznap Károlyi segédtisztje egy kürtössel, jelentvén, hogy Károlyi

[68] Károlyinak 1711. január 17-ről. Arch. Rak. III. 566. l.
[69] V. ö. *Pulay:* II. 249—50. ll.

is megérkezett tekintélyes kíséretével s amennyiben részére a salvus conductus biztosíttatik, kész a főparancsnokkal találkozni. Ennek ez idő szerint semmiféle akadálya nem volt, mert Pálffy a salvus conductust Károlyi és esetleges kísérete számára már korábban „hitére, becsületére és úri parolájára fogadta".[70]

Károlyi megjelenése a császári főparancsnok bizalmatlanságát teljesen eloszlatta. Károlyi mindent megígért Pálffynak, így Sólyomkő kiürítését és Ecsed átadását is; arra is kötelezte magát, hogy a kuruc haderőt Szatmárig visszavonja s ezzel Szabolcs megyét teljesen átengedi Pálffynak, akit arról igyekezett meggyőzni, hogy Rákóczi maga is kész meghódolni és kegyelmet kérni, azonban a multak tapasztalatai alapján aggodalmai vannak a tekintetben, hogy megtartják-e szavukat? Pálffy természetesen a legnagyobb meggyőződés hangján igyekezett ez aggodalmakat eloszlatni, mire Károlyi fölvetette azt az eszmét, nem volna-e célszerű Rákóczi és Pálffy személyes találkozása valahol Kálló körül, a legközelebbi napok valamelyikén? Az ötlet meglepte ugyan Pálffyt, de mivel ebből azt következtette, hogy Rákóczi szinte minden áron kész megegyezni, némi vonakodás után elvben a maga részéről is hozzájárult a személyes találkozás gondolatához. Úgy vélekedett, a bécsi udvar előtt legalább így indokolta a találkozás létrejöttét, hogy ha Rákóczi csakugyan őszintén óhajtja a békét, akkor nem fog vonakodni Kassa átadásától sem, melyet Pálffy a találkozás alkalmával alapföltételként kívánt eléje terjeszteni. Károlyi azonban még tovább is ment; arra is ajánlkozott, hogy a fejedelem és a maga nevében személyesen fölmegy Bécsbe kegyelmet kérni, de Pálffy erre vonatkozólag a haditanács álláspontjának ismerete nélkül nem adhatott érdemleges választ.

A Rákóczival való találkozás kérdését Pálffy saját tábornoki karával is, jelesül br. Ebergényi és gr. Montecuccoli altábornagyokkal, Graven és Croix vezérőrnagyokkal is megtárgyalta, akik egyértelműen a találkozás mellett nyilatkoztak s evégből a fegyverszünetnek öt nappal való meghosszabbítását sem ellenezték,[71] annyival is könnyebben, mert az

[70] 1711. január 10-ről. *Pulay:* II. 245. l.

[71] Pálffy 1711. január 21-i jelentése Téglásról. Kriegsarchiv. HKR. exp. 1711. jan. Nr. 31; jelentése jan. 25-ről. U. o. Feldakten, 1711. jan. Nr. 10. A találkozásról *Bivolinyi*n kívül *(Thaly:* Történelmi naplók. Bpest. 1875. 418. l.) *Pulay* is megemlékezik (II. 250—51. ll.); ez utóbbi hosszadalmasan foglalkozik azon jelenettel, midőn Károlyi a neki átnyujtott december 22-i diplomát nem vette magához, hanem bő magyarázgatások kíséretében visszaadta Pálffy-

időjárás miatt különben is lehetetlen volt minden hadművelet.

Mindaz, amit Károlyi a téglási találkozás alkalmával Rákóczi ról előadott, legalább ez idő szerint, alig volt egyéb, mint képzelődés, vagy a legjobb esetben is jámbor óhajtás. Rákóczinak Lengyelországból ebben az időben Károlyihoz írt levelei az orosz támogatás reményében még nem mutatnak csüggedést, vagy reményvesztettséget,[72] s ennek következtében a Rákóczira vonatkozó fenti kijelentéseknek nem volt alapjuk, s legföljebb azzal az eredménnyel jártak, hogy Pálffy a hadműveletek időleges megszüntetését most már elvileg indokolhatta, bár Kállót még megszállotta, melyet Károlyi — ígéretének megfelelően — kiüríttetett.[73] Károlyi egyébként január 22-én visszaindult Munkács felé, miután megígérte a császári főparancsnoknak, hogy „akár jöjjön a fejedelem, akár nem, de ő... személye szerint visszatér és választ hoz". Rákóczi azonban még mindig Lengyelországban tartózkodván, Károlyi szükségét érezte annak, hogy a fejedelmet ott is fölkeresse; e végből arra hivatkozva, hogy Rákóczinak időközben váratlanul Zavadkára, odaérkező felesége elé kellett sietnie,[74] Munkácsról (január 23.) Pálffytól a határidőnek néhány nappal való kitolását kérte. A főparancsnok nem minden gyanakvás és bizalmatlanság nélkül fogadta e kérést, mert Károlyi legutóbb „méltóságos Rákóczy herceg hírivel jött hozzá"; „jól lett és illett volna is" — úgymond — „őhercegségének" Károlyit megvárni; az adott viszonyok között — szerinte — különben sem lehet hosszasan tanácskozni, hanem „a dolgokon által kellett volna esni, ne mondassék az, hogy őfelségét orránál fogva hurcolják". Hogy azonban „igaz magyar" voltát megmutassa s bizonyságát adja annak, hogy a megegyezést őszinte szívvel óhajtja, hozzájárul Károlyi kívánságához és beleegyezik a január 30-i határidőbe, s addig „semmi hostilitást nem tesz"; emlékezteti azonban Károlyit arra, hogy „Ecsedből és Sólyomkőből mindeddig nem ment ki a kurucság, noha annak (Károlyi) parolája szerint meg kellett volna lenni, bár azt is effectuálta volna; vigyázzon úri szavára, hogy se magának, se úri familiájának ezután is kárt ne tegyen".[75]

nak. (Ezt *Márki* is fölemlíti. III. 172. l.) Pálffy idézett jelentésében nem tesz róla említést, ami azt jelenti, hogy ha a kérdéses mozzanat előfordult is, azt Pálffy jelentéktelennek tartotta.

[72] 1711. január 16, 17, 26. Arch. Rak. III. 564—67. ll.
[73] *Bivolinyi* naplója. id. kiadv. 418. l.
[74] *Bivolinyi* naplója. id. kiadv. 419. l.
[75] 1711. január 25-ről. *Pulay:* II. 253—56. ll.

A császári főparancsnok e levél fensőbbséges és türelmetlen hangjával, s a katonai megszállás további kiterjesztése szükségességének hangoztatásával, melyről a január 25-i levélben szintén szó esett, tulajdonképen Károlyira kívánt nyomást gyakorolni, mert hiszen Savoyai Jenő herceghez január 28-án intézett jelentésében leplezetlen őszinteséggel beismerte, hogy Kállóból a nagy hideg és a szélfúvás miatt nem tud kimozdulni csapatainak és lóállományának teljes pusztulása nélkül.[76] Károlyira azonban hatással volt, aki most már haladéktalanul útrakelt s Rákóczival a lengyel határszélen fekvő Skolje nevű helységben találkozván, a fejedelmet a távolléte alatt történtekről, elsősorban pedig a kállai megállapodásokról behatóan tájékoztatta. Károlyi az utóbbi napok fordulatait, különösen a Rákóczira meglepetésszerűen ható fegyverszünet létrejöttét azzal magyarázta, hogy annak ára a fejedelem és Pálffy személyes találkozása; a császári főparancsnok ugyanis — Károlyi szerint — kétségtelennek tartotta, hogy Rákóczival „egy óra alatt többet végez, mint napokig tartó conferentiákon végezhetne", mert a császár, aki Rákóczi és a magyar nemzet iránt „igen jó indulattal viseltetik, a békére nézve őt teljhatalommal ruházta fel".[77]

Károlyi felsorakoztatott érvei, bár például a császári főparancsnok teljhatalmára vonatkozó részlet nem felelt meg a valóságnak, mert Pálffy még január 25-i jelentésében is sürgette a felhatalmazás megadását, Rákóczit, aki a személyes áldozatoktól sohasem vonakodott, ha ezzel az országnak vélt szolgálatot tenni,[78] reábírták a Pálffyval való találkozásra.[79] Ezzel a kiegyezés ügye fordulóponthoz jutott.

Dr. Lukinich Imre.

[76] Eredetije Kriegsarchiv. Feldakten. 1711. jan. Nr. 10.

[77] Rákóczi Emlékiratai. 285. l.; megjegyzendő, hogy az Emlékiratok kronológiája a szatmári béke történetében sok helyen téves.

[78] 1711. január 29-én Bercsényihez intézett levele. Arch. Rak. III. 569. l.

[79] A *Pulay*tól (II. 257. l.) Rákóczinak tulajdonított kijelentések valószínűtleneknek látszanak; Rákóczi magatartása a vajai találkozás alkalmával, s utóbb is, mást mutat. Pulay előadását *Márki* is (III. 172. l.) fenntartással fogadja.

ŠABAC VÁRA 1787—1788-BAN.

(Egy vázlattal.)

I.

Az imént lezajlott világháború, hosszas feledés után, ismét az érdeklődés homlokterébe tolta a magyar hadtörténelem lapjain egykor olyan sokat szerepelt Šabacot. Az 1914. évi rácországi véres, de végül is teljes balsikerrel zárult harcok újra felidézték a több mint 400 éven át dúlt magyar-török viaskodások réges-régen elfakult képét. Újra a mindennapi beszéd tárgya lett Végszendrő, Nándorfehérvár és Szabács, amelyeknek falai abban a háborúban láttak utoljára magyar katonaságot, amelybe II. József császár mint II. Katalin cárné szövetségese avatkozott.

Bárhogyan vizsgáljuk is az akkori általános helyzetet, nem találunk olyan közvetlen „casus belli"-t, amely a császárt Törökország megtámadására kényszeríthette volna. A beavatkozás valódi (bár nyiltan be nem vallott) oka nem is a császár és a porta közötti, szinte szánt-szándékkal elmérgesített, viszonyban, hanem a Poroszországtól való félelemben rejlett. Ez tette, a gyorsan növekvő porosz katonai hatalom ellensúlyozására, kívánatossá az orosz szövetséget, amelyért II. József császár kész volt akkora áldozatot is hozni, amekkorának utóbb ez a dicsőségesnek alig mondható háború bizonyult.

Az 1788. évi hadjárat határozott kudarccal végződött s az egetostromló reménységeket a következő év jobbsikerű hadiesményei se válthatták valóra.

Ezúttal nem az a feladatom, hogy az 1788/89-i háború történetét, eredménytelenségének forrását — az elkövetett hibák egész sorozatát — feltárjam és fejtegessem, ennélfogva csupán az 1788-i balsiker két legfőbb okára akarok rámutatni.

Ezek egyike a szövetségeseknek az a — nem nagyon dícséretes — törekvése volt, hogy kölcsönösen egymás nyakába akarták akasztani a vállalkozás legnagyobb terhét, de azért a németek is, az oroszok is egyaránt maguknak szerettek volna lefölözni minden várt dicsőséget, erkölcsi és anyagi sikert. A másik végzetes hiba a fővezér — gróf Lacy Móric tárbornagy — szerencsétlen hadvezetése volt.

El nem vitatható, hogy Lacy, aki 1744-től 1789-ig minden háborúban részt vett és ötízben meg is sebesült, derék és nagyon vitéz katona volt, de hadvezéri jó tulajdonságokkal és tehetséggel bizony nem dicsekedhetett, s így nem is válhatott be abban a nagy felelősséggel járó állásban, amelybe feljutott.[1] Mint hadvezér, a vonaltaktikából torzult kordontaktika hívéül szegődött. Ezt alkalmazta 1778/79-ben — a bajor örökösödési háborúban — is, ahol azonban annak káros következései még nem mutatkozhattak olyan, csaknem végzetessé vált formában, mint tíz évvel később a törökök ellen.

A császári haderő a csaknem 1500 km hosszú határszélen gyönge kordonvonallá nyúlt ki, amelynek a törökök bárhol megkísérelt támadására feltétlenül át kellett szakadnia. A teljes katasztrófát csakis az hárította el, hogy a törökök nem tudták vagy nem merték a várakozásukat bizonyára meghaladó sikert gyorsan és alaposan kiaknázni.[2]

Lacy 1788 végén, a kudarc hatása alatt, megvált ugyan a fővezérségtől, de se a már megvénült és beteges Hadik, se az őt csakhamar felváltó s egykori tetterejében nagyon megfogyatkozott Laudon, nem tudott Lacy hibás rendszerével gyökeresen szakítani. Az egyetlen Coburg Josias herceg látta csak, hogy a döntő sikert egyedül a törökök hadműveleti alapja irányában, Szófia felé, végrehajtott gyors előtörés hozhatná meg, amely egyúttal a császári sereg jobbszárnyát is megszabadítaná a reá nehezedő nyomástól. Csakhogy a herceg szavának, Laudoné mellett, nem volt elegendő súlya, s így 1789-ben is minden a régiben maradt.[3]

*

II. József császár 1788 február 9-én üzent hadat Törökországnak, ámde a levegő már 1787 folyamán is nagyon puskaporos lévén, a Száva alsó folyásán akkor is fontos pontnak ismert Šabac várát többször és többen kikémlelték. Közelről érdekelte a dolog Davidovich Pál ezredest, a pétervváradi (9. számú) határőrgyalogezred akkori parancsnokát is, aki maga is szemügyre vette, de másokkal is alaposan kikémleltette, a šabaci várat.[4]

[1] *Hirtenfeld:* Der Mil. Maria-Theresien Orden, I. 61. l.
[2] *Christe:* Kriege unter Kaiser Josef II. 150. és 222—225. l.
[3] U. o.
[4] Báró Davidovich Pál 1737-ben született Budán. 1757-től kezdve egészen 1814 februárius 18-án bekövetkezett haláláig, szakadatlanul katonáskodott. A bajor örökösödési háborúban, a Habelschwert mellett vívott ütközetben (1779 jan. 18) a Mária

Az Országos Levéltárban, Davidovich táborszernagy nagyon sok érdekes és fontos adatot tartalmazó írásai között, a Šabacról szóló iratcsomó is a kezembe került s abban találtam a várnak Mitrovicán 1787 október 16-án és 1788 februárius 29-én szerkesztett leírását, Sokolovich Pál főhadnagy 1787 november 30-án készült támadótervével és vázlatával együtt.[5] Minthogy ezeket az iratokat — tudtommal — még senki se közölte, talán érdekes lesz, ha azoknak nyomán a vár 1787/88. évi képét, legalább néhány vonással, megrajzolni igyekezem.

II.

Šabac a Száva jobbpartján, sík földön, terül el s akkoriban három, egymástól jól megkülönböztethető, részből állott: a tulajdonképeni várost is magába foglaló várból (a vázlaton: *A*), az annak északnyugati sarkán álló citadellából *(B)* s a vártól délre eső, Bajer nevű, kerítésnélküli külvárosból *(C)*. A vár és citadella nyugati oldalához még egy cigánynegyed *(D)* csatlakozott, ezt azonban, minthogy csak harmincöt sárkunyhóból állott, külön városrésznek nem mondhatjuk.

A város és a cigánynegyed között a Kamiczak nevű patak torkollik a Szávába, a valamivel magasabb fekvésű Bajer külvárost pedig a Procop és Jerez nevű mocsaras vízfolyások fogták keletről, délről és nyugatról körül. A Kamiczak vizét zsilippel lehetett felduzzasztani s ilyenkor az a vár és Bajer közötti, különben száraz, területet is elöntötte, úgyhogy a közlekedés dél felé csak a 200 öl hosszú fahídon bonyolódhatott le.

Ebből tehát máris kitűnik, hogy Šabac tulajdonképen „vízivár", de egyúttal „mocsárvár" vagy „sárvár" is volt,

Terézia-rend lovagkeresztjét érdemelte ki. 1783-ban a pétervárádi határőr gyalogezred parancsnoka lett. 1807-ben táborszernagy, 1809-ben kerületi parancsnok a magyar nemes insurrectiónál. (*Hirtenfeld* i. m. I. 225—227. l.)

[5] Sokolovich Pál mint főhadnagy szolgált a pétervárádi határőrgyalogezredben. 1788-ban, a Szerémségben alakult rácönkéntes csapat kapitánya lett. Šabac bevételénél kitüntetvén magát, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. Még a háború folyamán, 1789 március 10-én meghalt. (U. o. 236—237. l.)

Támadó tervének címe: „Project von einer Attaque der Festung Schabacz." Klenak, 1787 nov. 30. (*Orsz. Ltár.* Nádori oszt.: Davidovich táborszernagy iratai, 80. sz.)

Davidovich irataiban a 9. sz. határőrgyalogezredre, továbbá az 1796. olaszországi hadjáratra, valamint az utolsó (1809) magyar nemes-insurrectióra vonatkozóan is, nagyon sok érdekes adat található.

amelynek egyik erőssége éppen abban rejlett, hogy egyrészt elárasztott ingoványos környéke, másrészt az előtte folyó Száva, a hozzájutást megnehezítette.

Magában a várban, mint azt a bevétel után (1788 május 10-én) készült jegyzék tanusítja, 200 ház volt.[6] Szűk és sáros utcái dorongútak módjára voltak járhatóvá téve. A házak fából épültek, csupán kettő volt kőből; még pedig egyik a Szávára nyíló úgynevezett „vízikapu" mellett, a másik a most már ki nem jelölhető 8. sz. üteg közelében. Az előbbinek emelete öt szobára és két mellékhelyiségre, földszintje három szobára és egy istállóra oszlott. A másik kőház emelete négy szobát, földszintje pedig négy szobát és egy konyhát foglalt magába. A lakosság számát Davidovich mintegy 2000-re teszi.[7]

Ezt a nyomorúságos várost, amelynek a citadellával kiegészített körvonalai nagyjában trapezt alkottak, bunkózott földdel és mindenféle szeméttel töltött palánk övezte, amelynek három sarkán egy-egy, ugyanolyan módon épült, rondella állott. A palánk belső oldalán földből készült lövészpad futott körül, kívülről pedig — a Száva felőli oldalt leszámítva — 5—6 öl széles és 2 öl mély árok övezte, amelybe szükség esetén a Kamiczak feltorlasztott vizét ömlesztették.

A várnak négy kapuja volt; ezek közül azonban 1788-ban már csak egyet használtak, azt tudniillik, amely a déli homlokzat közepéről a hosszú hídra nyílott. Ellenben a nyugati és keleti homlokzat kapui állandóan el voltak zárva s a Szávára nyílónak is csak a gyalogajtaját tartották nyitva. A csapóhidak mind hiányzottak s — mint Davidovich írja — a 4 hüvelyk vastagságú gerendából összerótt kapukat se borította vaslemez.

A palánk mögött, részint a rondellákban, részint a kapuk közelében, nyolc, földből készült ágyúpad volt; sőt Davidovich úgy tudta, hogy a kapuk *fölött* is van valami, ágyúk felállítására szolgáló, faalkotmány.

A vár északnyugati sarkán állott a citadella. Alaprajzáról ítélve hosszúkás négyszög lehetett, mindenik sarkán egy-egy toronnyal. Nyilván ez volt a legrégibb, bizonyára még a magyar időkből származó, építkezés.

Ha a most hallottakat összehasonlítjuk azzal, amit valamikor Šabacról olvastunk és hallottunk, alkalmasint meg fog lepni, hogy ez az olyan nagy hírre vergődött erősség bizony csak kisszerű, szegényes váracska volt. Davidovich leírása

[6] *Orsz. Levéltár.* Nádori oszt.: Davidovich táborszernagy iratai. 68. sz.

[7] U. o.

szerint a citadella két hosszabbik oldala valami 20 öl, tehát alig 40 méternyi hosszúságú, két rövidebb oldala pedig — Sokolovich vázlatából következtetve — 30 méternél hosszabb nem lehetett. Így hát az egész citadella talán 1200 négyzetméter területet foglalhatott el. A falak magassága 4 öl volt, de arról, hogy a tornyok mennyire emelkedtek a kötőgátak fölé, Davidovich mit se szól, valószínű tehát, hogy nem is voltak az utóbbiaknál magasabbak.

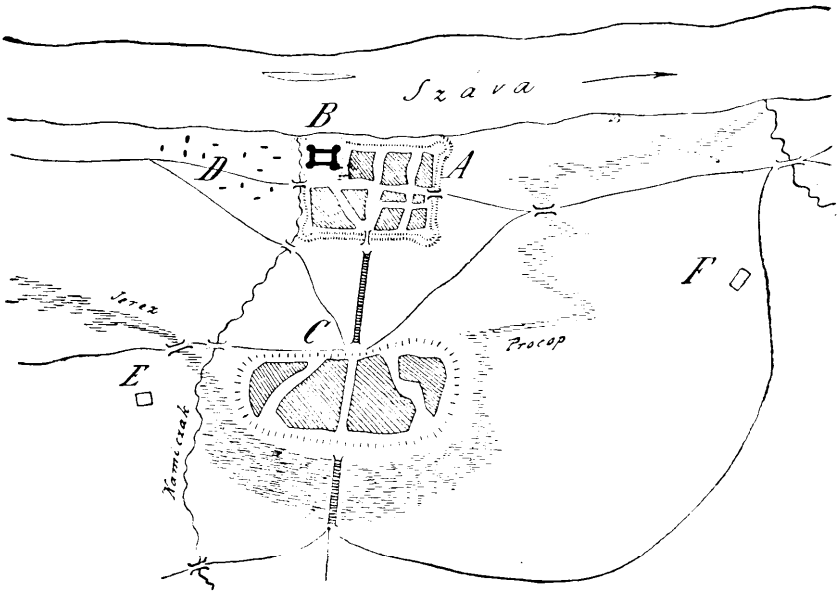

Šabac vára 1787-ben.
(Sokolovich főhadnagy egykorú vázlata szerint.)

A citadella Száva felőli kötőgátja négy cazemattát foglalt magába, a többiben azonban egy se volt. A kötőgátak belső oldalán levő, gerendából és deszkából összerótt, folyosóra ágyút is lehetett állítani. Árka a citadellának nem volt, ehelyett azonban magas cölöpgát fogta — latorkertet alkotva — körül. Egyetlen kapuja a nyugati oldalon, tehát a város felé, nyílott. Belsejében csupán egy emeletes házikó állott, melynek földszintjén istálló és szerszámkamara, emeletén pedig három szobából és két mellékhelyiségből álló lakás volt.

A meg nem erősített Bajer külvárosról nem sok mondanivalónk van; elég, ha megemlítjük, hogy házainak számát

Davidovich 300-ra teszi,[8] amelyek a várbeliektől alig különbözhettek. Volt ezenkívül még egy Achi-Assarova-Mala nevű, 30 házból vagy inkább talán kúnyhóból álló, telep is, amelynek helyét azonban ma már nem lehet kijelölni. Ezzel és a cigánynegyeddel együtt, az egész Šabacnak 565 ház volt.[9]

*

Ha most ezek után Šabac várát 1787/88. évi állapotában magunk elé képzeljük, arra a meggyőződésre jutunk, hogy 1521 július 7. óta, amikor a törökök elvették tőlünk, tulajdonképen mitse változott, mert 266 évvel később, Davidovich leírásában, is teljesen középkori formájában áll előttünk. Sőt a citadella így maradt napjainkig, amint azt egy, a Műemlékek Országos Bizottságának birtokában levő, a helyszínén 1890-ben készült, rajz tanusítja.[10]

Se a régibb — se a XVI. század közepétől kezdve mindjobban terjedő újabb — olasz várépítő rendszer, se Dürer, Rimpler, Vauban, Cormontaigne, Montalembert stb. stb. rendszerei és újításai nem hagytak nyomot rajta. Így volt ez különben más, török kézre jutott, várainknál (pl. Végszendrőnél) is, mert a törökök a várépítés tudományában nagyon elmaradtak s ezen a téren náluk minden újítás süket fülekre talált. Šabacnak, mint várnak, XVIII. századvégi állapotában, bizony már vajmi kevés értéke lehetett, kivált szárazság idején s védőműveinek fogyatkozásait csak kifogástalan várőrség és felszerelés ellensúlyozhatta volna. Davidovich a megmondhatója, hogy az egyik is, a másik is, hiányzott.

A várőrség — mint 1787 október 16-án írja — négy gyalog- és egy lovaszászlóra oszlik, melyeknek mindenike 30—40 főből állott; eszerint a fegyveresek száma a kétszázat is alig érte el. Rontotta a törökök dolgát még az is, hogy a janicsár-aga és az alajbég, a többi tisztekkel együtt, nem annyira katonák, mint inkább gazdálkodók és kalmárok voltak, akiknek az a legfőbb gondjuk, hogy ha valami baj támad, minden cók-mókjukkal együtt minél gyorsabban menekülhessenek.

[8] I. h.

[9] U. o.

[10] Šabac, világháború előtti állapotában, az egykori Bajer külváros helyén állott, de annál természetesen jóval nagyobbra terjedt, mert nyugati része a Kamiczak-patakig ért. A citadella még állott, de az egykori vár (Palanka) helyén már csak egy porház volt.

Minthogy azonban a törökök már 1787 őszén rosszat sejtettek, a vár őrségét is szaporították, úgyhogy az — Davidovich második jelentése szerint[11] — már körülbelül 650 gyalogosból és 150 lovasból állott volna.

A vár- és citadellabeli ágyúk száma a két jelentésben eltér egymástól. Az első 28 darab (felerészben rossz), a második 17—20 darab (úgy látszik hasznavehető) háromfontos ágyút említ. Mint a vár megvétele után kitűnt, a törököknek mindössze is csak 13 valamennyire hasznavehető ágyújuk és ezenkívül nyolc darab jókarban levő ágyútalpjuk volt. A többi öt ágyú és hat tartalék-ágyútalp semmitse ért.

Tévedett Davidovich a várőrség számában is, mert a várban — mint utóbb kiderült — csak 200, kincstári zsoldon élő, janicsár volt, egy aga parancsnoksága alatt, míg az egykori macsói bánság költségén élő — rendes zsoldot nem kapó — katonaság, kilenc aga vezetése alatt, mindössze 360 főre rugott.

Ilyen körülmények között nem lett volna nagy mesterség gyors rajtaütéssel elfoglalni Šabacot. Ez volt Davidovich meggyőződése is, azért írja első jelentésében:[12]

„Bey so bewandten Umständen, und da ich theils in denen paar vergangenen Jahren gelegenheit erreichet habe paar mahlen in der Stadt publique gewesen zu seyn, theils auch itzo schon paar mahlen ganz nahe bey der Stadt auf denen Kaufmannschiffen passierend mich mit Augen überzeuget, hauptsächlich aber durch mehrere Kundschafter, mit allen oberwähnten so versichert mich getrauen dürfte mit drei resolute Compagnien diese ganze Putique zu überwältigen und einzunehmen.“

Minthogy azonban tudja, hogy az udvari haditanács nem barátja az ilyen — netalán nagyobb vérontással is járó — merész vállalkozásnak, második jelentésében a vár megvételére már 4 gyalogzászlóaljat, 2 határőrszázadot, 100 lövészt, 8 ágyút és 2 tarackot, továbbá a csapatok és az ágyúk átszállítására mindössze 20 hajót, vél szükségesnek.

III.

Davidovich javaslatai és jelentései alapján, 1788 elején megindult a készülődés Šabac elfoglalására is, ami azonban korántse történt rajtaütésszerűen, hanem a tulajdonképeni támadást egy, a feladat kicsinységével arányban sehogyan

[11] 1788 február 29.
[12] 1787 október 16.

se levő, nagy kémszemle előzte meg. Ennek a műveletnek végrehajtását Lacy a szlavóniai hadtest parancsnokára — gróf Mitrovsky altábornagyra — bízta s hozzá Davidovich ezredest is beosztotta.[13]

Pompásan jellemzi az akkori hadműveleteknek, a néhai methodizmusra emlékeztető, nehézkességét és semmitse kockáztató gyámoltalanságát az az utasítás, amelyet Lacy erre a kémszemlére kiadott. Ebből tudjuk meg, hogy a fővezér, Mitrovskyn kívül, még négy tábornokot rendelt Šabac alá, tudniillik báró Rouvroy Lipót altábornagyot,[14] mint tüzérszakértőt, továbbá báró Steinmetz Miklós,[15] Mikovinÿ Lajos[16] és Magdeburg vezérőrnagyokat, akiknek április 2-án este kellett a Šabaccal szemközt levő Klenakra érkezniök, hogy a másnapra határozott nagy vállalatot végrehajthassák.

A kirendelt csapatok közül a 34. sz. („Esterházy Antal") gyalogezred egy zászlóalja április 1-én Tovarnikról Klenakra, a 39. („Nádasdy") gyalogezred két zászlóalja ugyanaznap Grabovcere és Platicevora, a 9. („Toscanai nagyherceg") dragonyosezred egy osztálya pedig Herkovcera és Nikincere megy. Április 2. pihenőül van szánva s 3-án reggel indulnak a csapatok a Szávának arra a pontjára, ahol az átkelés történik.

A 39. gyalogezred két zászlóalja két darab 6-fontos és 4 darab 3-fontos ágyút, a 34. ezredbeli zászlóalj azonban csak két darab 3-fontos ágyút visz magával. Két-két ágyúhoz egy-egy lövőszeres taligát osztanak be s egyúttal a 3-fontos ágyúkat és lövőszeres taligákat kettőzött fogattal látják el, hogy a tulsó parton, rossz úton is, könnyen haladhassanak. A 6-fontos ágyúk nem kelnek át a Száván, hanem a balparton foglalnak állást. A csapatok — ember és ló számára — négynapi eleséggel látják el magukat.

Az áthajózást, mint műszaki szakértő, Magdeburg tábornok szabályozza. A hajóraszállás Šabac fölött történik, azon

[13] *Lacy* rendelete Mitrovskynak és Davidovichnak, Futak, 1788 március 28: „Disposition zu der vorhabenden Recognoscirung der Festung Schabatz, nebst dem vorläufigen Antrag zu der Unternehmung selbst." *(Orsz. Levtár.* Nádori oszt.: Davidovich táborszernagy iratai. 80. sz.)

[14] A Mária Terézia-rend középkeresztese. Szül. 1727-ben. Mint táborszernagy halt meg 1789 szept. 30-án.

[15] *Steinmetz*, a Mária Terézia-rend lovagja, abban az időben elismert szakember volt a várépítés és várvívás terén. 1798-ban halt meg mint altábornagy.

[16] *Breznóbányai Mikovinÿ Lajos* vezérőrnagy, a „Mineur-Corps" parancsnoka s a Mária Terézia-rend lovagja volt. † 1792-ben.

a helyen, amelyet Magdeburg tábornok és Davidovich ezredes kijelölnek. A hajók védelmére egy zászlóalj marad a balparton, a 6-fontos ágyúkkal együtt, vissza; a kémszemlét tehát csak két zászlóaljjal, a dragonyos-osztállyal és 6 darab 3-fontos ágyúval hajtja a kijelölt öt tábornok végre. Ezenkívül Davidovich ezredes, felderítés végett, még egy szakasz huszárt és 60—70 lövészt is átküld a Száván.

A kémszemle végeztével a csapatok nem maradnak a jobbparton, hanem újra visszahajókáznak előzőnapi szállásukra, ahol április 4-én megpihennek. Ötödikén a két 39. gyalogezredbeli zászlóalj, a dragonyos-osztállyal együtt, rendes állomáshelyére tér vissza; a 34. ezredbeli zászlóalj azonban Klenakon marad, ahonnan Davidovich ezredes eltávolítja a határőrcsapatokat és a lövészeket, hogy a gyalogzászlóaljnak elegendő helye legyen. A hajókat pedig újra felvontatják Mitrovica felé.

Egy ilyen, nagy hűhóval végrehajtott s a csapatok összevissza mászkáltatásával kombinált, kémszemle szükségképen felnyitotta a törökök szemét, akik most már bizonyosan tudhatták, hogy Šabac megtámadására mihamar sor kerül. Meglepetésről tehát szó se lehetett, annál is kevésbbé, mert Lacy véleménye szerint a tulajdonképeni támadás, a szükséges csapatösszevonások miatt, úgysem volt egyhamar végrehajtható.

Előbb már hallottuk, hogy Davidovich Šabac bevételére, az udvari haditanács óvatosságát ismerve is, elegendőnek vélt négy és fél zászlóaljat. Lacy azonban ezt keveselte s a következő csapatok összevonását rendelte el:

Gyalogság:

2. sz. („Ferdinand főherceg") gyalogezred	1	zászlóalja,
33. sz. („Esterházy Miklós") gyalogezred .	2	„
34. sz. („Esterházy Antal") gyalogezred . .	1	„
39. sz. („Nádasdy") gyalogezred	2	„
43. sz. („Thurn") gyalogezred	1	„
9. sz. (péterváradi) határőr-gyalogezred . .	1	„
Mindössze:	8	zászlóalj.

Lovasság:

9. sz. („Toskanai nhg.") dragonyosezred . .	4	százada,[17]
8. sz. („Wurmser") huszárezred	1	„
Mindössze:	5	század.

[17] Ezredesi és alezredesi osztály.

Tüzérség:

3- és 6-fontos ágyú	50	darab,
18-fontos ágyú	8	„
10-fontos mozsár	4	„
30-fontos mozsár	2	„
Mindössze:	64	darab.[18]

A 18-fontos ágyúkat és a mozsarakat hajón viszik Banovceig, ott kirakják, összeállítják és szárazföldön Klenakra szállítják őket.

A támadásban a nyolc gyalogzászlóalj közül csak hét vesz részt, a nyolcadik a balparton marad. Az átkelő zászlóaljak mindenike 87 készlet ördögtövist[19] visz magával, amelyet Schmidfeld tábornok, Pétervárad parancsnoka, utal ki s Magdeburg tábornok szállíttat le hajón Banovcére. Ugyancsak Magdeburg szabályozza a Száván való átkelést is, s az ehhez szükséges hajókat, hídásztiszteket és legénységet Mitrovicáról és Bolievceről szedi össze.

*

A kémszemle lefolyásáról Davidovich iratai között semmiféle adatot se találtam. De megvan az ezredesnek, akkor szerzett tapasztalásain épült s 1788 április 6-án kelt, támadóterve. Ez a terv azon a feltevésen sarkallik, hogy a fővezér — az imént közölt hadrendtől elrérően — 12 zászlóaljat és 8 lovasszázadot szán Šabac bevételére. Davidovich újból hangoztatja, hogy — még a Lacy szájaíze szerint való lassúsággal és túlságbavitt óvatossággal járva is el — „diese ganze Butique Shabatz... binnen wenigen Tägen... überwaltiget und eingenommen werden könnte“.

Terve szerint a támadócsapatok egy része Bajer külváros mögött gyülekezik, de előbb — a vártól keletre és nyugatra végrehajtott áthajózás után — gyalogsággal és tüzérséggel kell a Kamiczak és Procop mögötti magaslatokat megszállani, a két régi sánc *(E* és *F)* tájáról némítván el a várnak a palánk mögé állított ágyúit. Ez gyorsan sikerülni is fog, kivéve a Száva felőli homlokzaton álló üteget, amelyet a város házai takarnak el.

A citadella kötőgátjaira és tornyaira állított ágyúkat a Kamiczak mögötti régi sáncból akarja Davidovich összelövetni, ami annyival is inkább sikerülhet, mert a tornyok

[18] Minden zászlóaljra 4 drb 3-fontos és 1 drb 6-fontos ágyú esett, mint „Linien-Geschütz“. A többi a tartalékot alkotta.

[19] „Spanischer Reiter.“

fala — a legújabb kémjelentések szerint — a kötőgátakénál vékonyabb, sőt helyenkint már omladozik is.

A vár és a citadella lövetése közben Bajer felől, úgyszintén a Procop hídja felől is, tüntető támadással kell a védőket a gátra csalni s ott kartácstűzzel megsemmisíteni. Ha a török tüzérséget az említett módon *néhány nap alatt* leküzdötték, a tulajdonképeni támadáshoz lehet fogni. Ezt Davidovich úgy képzeli el, hogy egy zászlóalj a Száván, majd a Procopon átkelve, Bajert szállja meg. Két század az elárasztott területről csolnakon a város keleti árkába evez s készentartott vetőhídakon és létrákon a palánkra hatol. A többi négy század követi az első kettőt s azok nyomában megszállja a palánkot. Egy másik zászlóalj ugyanakkor átkel a Száván s a magával hozott rövid létrákon megmássza a folyómenti palánkot. A harmadik zászlóalj tüntetőtámadást intéz Bajerből, a hosszú hídon át, a város déli kapuja ellen, hogy a másik két zászlóalj támadását megkönnyítse.

A több napig tartó ágyúzás azt fogja — Davidovich föltevése szerint — eredményezni, hogy a déli oldalról is hozzá lehet majd vetőhídakon, vagy az árokba hányt rőzsenyalábokon, a palánkhoz férkőzni. Valószínű ugyanis, hogy ha a török várőrség nagy része már megsemmisült, maradéka a citadellába fog húzódni. Ha tehát a várban, a szávapartiak kivételével, minden ágyú elhallgatott már, nem lesz nehéz a citadellát megközelíteni, mert a tornyokra vagy a kötőgátakra állított ágyúk, a falak tövébe jutott támadónak már nem árthatnak.

A citadellába pedig úgy lehet legkönnyebben bejutni, ha annak egyetlen — keletre nyíló — kapuját petárdával felrobbantják. Davidovich arra is engedélyt kért a fővezértől, hogy ha a citadellafalak szárnya elé (?) az árokba (?) állított három török ágyút is elnémították már: néhány, a citadellától nyugatra áthajózó, századdal a cölöpgátat ledönthesse s az árokba (?) húzott csolnakokról a falakat megmászassa.

A tervnek ez a pontja — mint látjuk — meglehetősen zavaros. A citadellának ugyanis nem volt árka s így a fennebbi sorokat csakis úgy értelmezhetjük, hogy a Davidovich említette árok itt a Kamiczak medrét jelenti. A vázlaton látható, hogy a latorkert északnyugati lekerekített sarka már a patak balpartján állott; tehát ott — a cölöpgát és a meder között — lehetett a szóbanforgó három ágyú is. Valószínű az is, hogy a patak torkolata is el volt legalább egy cölöpsorral zárva, amelyet tehát ki kellett dönteni, mielőtt a támadók a Szávából a Kamiczakba evezhettek volna.

IV.

Minthogy az előbb elmondottakban Šabac várának nemcsak egyszerű leírására szorítkoztam, hanem egyúttal a támadás tervét is ismertettem: a vár megvívásáról is kell még néhány szót szólanom.

1788 március végén érkezett II. József császár Zimony tájára, miután az egész horvát-szlavon határt beutazta volt s megparancsolta, hogy a hadsereg a Duna és a Száva között két csoportban — Banovcenál és Zimonynál — szálljon táborba.

Az előbbi csoportra hárult Šabac bevételének, a hallottak szerint nem nehéz, feladata. De az erre kijelölt hadtest nem a már közölt hadrend szerint alakult meg, mert az utolsó pillanatban, a korábbi parancsot megváltoztatva, Šabac megtámadására a következő csapatokat jelölték ki:[1]

33. sz.	(Esterházy M.)	gyal. ezr.	2	zászlóalja	2440	fő.
34. „	(Esterházy A.)	„ „	2	„	2440	„
39. „	(Nádasdy)	„ „	2	„	2440	„
43. „	(Thurn)	„ „	2	„	2927	„
51. „	(Pálffy)	„ „	2	„	2441	„
8. „	(Wurmser)	husz. ezr.	6	százada	1227	„
9. „	(Toskanai nhg.)	drag. ezr.	6	„	1235	„

Hogy a tüzérség összetételén változtattak-e valamit, avagy sem, azt adatok hiányában megállapítani nem tudom.

Az egész támadó hadtest, gróf Mitrovsky altábornagy parancsnoksága alatt, április 18-án Tovarnik és Klenak között egyesült. Ugyanakkor érkezett az utóbbi helyre József császár gróf Lacy tábornaggyal.

A 19-éről 20-ára virradó éjjelen kezdődött a futóárkok és 3 ágyúsánc építése a Száva balpartján, éppen a várral szemközt. A hadtest egy része még 20-án este átkelt a Száván, mire a törökök a cigánynegyedet *(D.)* felgyujtották s a citadellába és a várba húzódtak vissza.[21] Április 21-én hajnalban a Száva balpartján felállított ütegek lőni kezdették a citadellát és a várat, valamint az alatta meghúzódott hajókat is. Ezeket csakhamar elpusztították, a várost felgyujtották s a citadella néhány ágyúját is tönkretették. A törökök a tüzelést csak nagyon lanyhán viszonozták, a városban kiütött tűzvészt azonban sikerült elfojtaniok.

[20] *Christe:* i. m. 297—298. l.

[21] *Ebhardt:* Geschichte des k. k. 33. Inf. Regts. 152—155. l. (v. ö. *Vanicek:* Specialgeschichte der Militär-Grenze. III. 411—412. l.)

Április 21-én délelőtt, a klenaki főhadiszálláson maradt különítmény kivételével, az ostromló hadtestnek eddig a balparton hagyott része is átkelt a Száván s ugyanakkor megkezdődött a hajóhíd építése is. Az átkelés bevégeztével az ostromló hadtest egyik oszlopa megszállotta Bajer külvárost s azt a 21-éről 22-ére virradó éjjelen fel is gyujtotta. 22-én reggel a balparti ütegek újra lőni kezdették Šabacot.

József császár, miután maga is szemügyre vette a vár környékét, azt parancsolta, hogy a támadást a keleti homlokzat ellen kell végrehajtani. Evégből Herceg De Ligne Károly mérnökkari őrnagy a 22-éről 23-ára virradó éjjelen egy zártsáncot és három ágyúsáncot építtetett, amely a 24-ére határozott támadás támaszpontjául szolgált.[22]

Április 24-én reggel 5 órakor mind a jobb- mind a balparton megszólalt valamennyi ágyú. Kétórai lövöldözés után az egész vár lángban állott, úgy, hogy a törökök javarésze a citadellába volt kénytelen húzódni. Ekkor adta ki József császár a már kiszemelt csapatoknak a parancsot a vár megrohanására. Elől a pétervváradi lövészek és a rác önkéntesek haladtak,[23] kiknek élére maga Lacy tábornagy, továbbá herceg De Ligne és herceg Poniatovski őrnagy, Sokolovich főhadnagy, gróf Nobili hadnagy és Bosnyák Vazul, az 51-ik gyalogezred káplánja, állott. Ekkor a császár odaszólott Sokolovich főhadnagynak: „Machen Sie, dass Sie in die Palanka kommen und den Wall ersteigen", mire a kis csapat azonnal támadásra indult.[24]

Mögötte a 33. gyalogezred egyik zászlóalja haladt, két darab 3-fontos ágyúval, gróf Sztáray Antal ezredes vezetése alatt.[25]

A törökök a támadókat a keleti homlokzatról élénk puskatűzzel fogadták és herceg Poniatovski őrnagyot súlyosan meg is sebesítették. Ekkor gróf Sztáray ezredes előrerendelte két ágyúját s a védőket kartácstűzzel csakhamar elűzte a gátról. Most a rác önkéntesek a leégett külvárosból idevonszolt gerendákból pallót rögtönözve, megrohanták és elfoglalták a vár északkeleti sarkán álló rondellát. De Ligne és Sokolovich voltak az elsők a gáton s vitézségük jutalmául mindketten a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapták; az előbbi ezen-

[22] *Blasek—Rieger:* Beiträge zur Geschichte der k. u. k. Genie-Waffe. I. r. 2. szak. 19. l.
Ebhardt: i. h.
[23] Mindössze 180 ember.
[24] *Hirtenfeld:* i. m. I. 236. l.
[25] *Ebhardt:* i. h.

kívül alezredessé is nyomban előlépett.[26] A várba hatolt támadók a kaput elzáró torlaszt eltávolították s annak anyagát a híd még meglévő gerendáira rakták, úgy, hogy azon gróf Sztráray ezredes, zászlóaljával és két ágyújával, átmehetett. Azonnal meg is szállotta a kapu mindkét oldalán a palánkot, bár ott a perzselő hőség miatt alig-alig lehetett maradni, mert a tűz már a gát belső faburkolatába is belekapott.

A törökök, nem tudván az égő házak között megvetni a lábukat, a citadellába menekültek. Sokolovich a rác önkéntesekkel, Sztáray pedig a 33-ik gyalogezredbeli zászlóalj egy részével a déli és az északi gát mentén követte és szorította őket, minthogy a tűzön átmenniök nem lehetett. Eközben a két ágyú a citadellát lőtte.

Nemsokára három előkelő török jött ki a citadellából, hogy annak átadásáról tárgyaljon. József császár kijelentette, hogy a további harctól eláll, ha az egész várőrség hadifogolyként adja meg magát. A nőknek és gyermekeknek azonban szabad elvonulást és Zvornikig kellő fedezetet is biztosított. A törökök, más menekvés hiányában, minden föltételt elfogadtak s így a citadellát még aznap a császár csapatai szállották meg.

A fogságba jutott törökök, valamint a zsákmányul ejtett ágyúk számát a különböző források eltérően közlik. Ebhardt[27] 15 tisztről, 688 legényről és 17 ágyúról tud; Hirtenfeld[28] 22 ágyút említ; Christe[29] a foglyok számát 700-ra teszi; Davidovich második jelentése[30] pedig 800 főnyi várőrséget és 17—20 darab ágyút tételez föl.

Leginkább elfogadható, mert leghitelesebb, a bevétel után (1788 május 10) készült összeírás; ebből — mint már hallottuk — az tűnik ki, hogy a várőrség mindössze 560 főből állott. A zsákmányolt tüzéranyag pedig ez volt:

6 drb 2-fontos			
6 » 4 »	használható		
1 » 4½ »			ágyú,
1 » 2 »			
3 » 4 »	hasznavehetetlen		
1 » 4½ »			

továbbá 8 darab jó, 6 darab rossz, tartalék-ágyútalp.[31]

[26] De Ligne 33 éves korában mint ezredes esett el Croix aux Bois-nál, 1792 szeptember 14-én. (*Hirtenfeld:* i. m. I. 234—235. l.)

[27] I. h.

[28] I. m. 504. l.

[29] I. h.

[30] 1788 február 29.

[31] *Davidovich* iratai: 68. sz. (I. h.)

A támadó csapatok vesztesége nagyon csekély volt: 5 halott és 9 sebesült,[32] ami érthető is, mert a vár egyetlen gyors megrohanással az ostromlók kezébe jutott, a citadella megtámadására pedig egyáltalán nem is került a sor.

Az események tehát körülbelül igazolták Davidovich ezredes véleményét, aki már egy félévvel előbb azt írta, hogy 3 elszánt gyalogszázaddal rajtaütve, Šabacot könnyűszerrel el lehet foglalni. 1788 április 24-én 7 századra tehető gyalogság hajtotta végre — még pedig sikeresen és kevés áldozattal — a támadást, holott azt a három héttel előbb történt kémszemle valósággal bejelentette a törököknek, akiknek tehát elég idejük volt még arra, hogy a várőrséget szaporítsák, a rozoga palánkot valamennyire kijavítsák, az elzárt kapukat még jobban eltorlaszolják, a hídakat fölszedjék stb., stb.

Šabac bevételét az egykorúak se mondották sorsdöntő diadalnak. Egy hiányosan fölszerelt s ráadásul gyengén is védett — várnak alig mondható — palánk s egy, valamivel erősebb, de sokkal kisebb, citadella elfoglalása a háború sorsára nagyobb hatással nem is lehetett. Az aránylag könnyű feladat miatt megmozgatott, de harcba csak csekély részben jutott, 10 zászlóalj, 12 lovasszázad és 64 ágyú pedig nyilvánvaló erőpazarlás volt, amely azonban, a lassú és aggodalmaskodó készülődéssel és céltalan halogatással együtt, egyik jellemző, de nálunk alig ismert mozzanata, hosszúra nyúlt s végül is a hátrányos sistowói békével zárult, utolsó török háborúnknak.

Minket, magyarokat, azért érdekelhet különösebben Šabac visszavétele, mert az odaindított csapatok legnagyobb része magyar volt,[33] továbbá azért is, mert ott egy kiváló, de már nagyon régen elfelejtett, magyar katona — gróf Sztáray Antal ezredes, a 33. gyalogezred parancsnoka — is kitüntette magát. Sztáray később, 1789 szeptember 30-án Belgrád alatt, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, majd 1796 szeptember 3-án, Würzburgnál, ugyanannak középkeresztjét, vívta ki magának s vitézi érdemekben gazdag pályafutását mint táborszernagy fejezte be, 1808 január 23-án.

Gyalókay Jenő.

[32] Köztük volt báró Rouvroy altábornagy is. (*Christe:* i. h.)
[33] A 33., 34., 39., 51. gyalog- és a 8. huszárezred. A 43. gyalogezred csak 1860 óta sorozott Magyarországon.

JELLACHICH TUDÓSÍTÁSA AZ 1849 JÚLIUS 14-I HEGYESI ÜTKÖZETRŐL.

(Két vázlattal.)

I.

Jellachich táborszernagynak 1849 július 18-án Titelben kelt tudósítása, melyben Clam-Gallas gróf altábornagyot, az erdélyi hadtest parancsnokát, tájékoztatja a Hegyesnél vívott ütközetről, nem gazdagítja ugyan új adatokkal a szabadságharc történelmét, de érdeklődésünkre méltán számottartó részleteket nyujt a császári déli hadsereg parancsnokának ebbe a tudósításába foglalt mérlegeléseiből.

A hegyesi ütközet, mint szabadságharcunk hamvadó tüzének egyik utolsó fellobbanása, győzelem fényével övezte a már-már megtört magyar fegyvereket. Ez az ütközet, mely az osztrák sereget visszavonulásra és Dél-Magyarország feladására késztette, nemcsak erkölcsi hatásánál fogva, hanem a hadműveleti helyzet szempontjából is, fontos eredményt jelentett.

A peredi és győri csatavesztés, továbbá északról az orosz hadsereg benyomulása az ország szívébe, súlyos helyzet elé állította a magyar kormányt, amelynek — ha a megkezdett önvédelmi harcot becsületesen folytatni akarta — nem maradt más választása, mint az, hogy a további védekezést a délvidékre tegye át. Ehhez azonban szükséges volt az, hogy Bácska magyar kézre kerüljön, Pétervárad az ostromzártól megszabaduljon és Temesvár is meghódoljon.

Az osztrák déli hadsereg, a főparancsnokság kívánságához mérten, Pétervárad körülzárása után a Ferenc-csatornához nyomult előre, amelyet június 16-án és 17-én Verbásznál el is ért. Jellachich terve az volt, hogy Óbecse elfoglalásával a magyar csapatokat a Bánságba szorítja vissza. Június 25-én Óbecse ellen intézett támadása valóban eredménnyel járt és Szegedig megnyitotta az utat előtte. A vele szemben álló Tóth Ágoston ezredes, a IV. magyar hadtest zömével, Zsombolya felé vonult vissza, odahagyva a Tisza balpartját is, míg a IV. hadtest jobbszárnya Bajmokig, illetőleg Bajáig hátrált. Óbecse elfoglalásával Jellachich a Bácska ura lett.

A kormánynak, hogy az ország kétségbeejtő helyzetében a küzdelmet délen sikeresen folytathassa, erélyes intézkedésekre volt szüksége. Mindenekelőtt az akkor alakult déli hadsereg parancsnokául Vetter Antal altábornagyot nevezte ki[1] és a IV. hadtest vezetésével Guyon Richárd tábornokot bízta meg.[2] Bácska felszabadítására Szabadkán csapatokat gyűjtött össze és Szegednél nagyméretű — bár alapjukban elhibázott — erődítéseket készíttetett.

Vetter altábornagynak első dolga volt, hogy a Bajmokig

[1] Doggenfeldi *Vetter Antal* altábornagy szül. Velencében 1803-ban, meghalt Budapesten 1882-ben. Katonacsaládból származott és katonaiskolákban nevelkedett. 1830—1839-ig a gráci kadétiskola tanára volt, 1848-ban pedig alezredes Nagyváradon. Ő volt az első osztrák tiszt, aki a magyar kormánynak felajánlotta szolgálatait. Résztvett 1848 szeptemberében a délvidéki harcokban, majd októberben a vezérkar főnöke lett. Míg Mészáros Schlick ellen harcolt, a hadügyminisztérium vezetését is átvette. Később Kossuth, hogy Dembinszky és Görgey torzsalkodásának véget vessen, őt nevezte ki fővezérnek, de megbetegedése miatt kénytelen volt lemondani. Felgyógyulása után a mérnökkar feje, majd a déli hadsereg parancsnoka lett. Ügyes tervével sikerült Bácskát visszaszereznie. A fegyverletétel után Angliába menekült, hol egy katonai intézetben lett tanár és az emigráció mozgalmaiban — mint Kossuth iratai mutatják — élénk részt vett. A kiegyezés után visszajött Magyarországba és életét Budapesten, nagyon nehéz körülmények között, fejezte be. Vetter, ellentétben a honvédtábornokok legnagyobb részével, a politikába sohase ártakozott. Nagyon szigorú, fegyelmet és rendet követelő katona volt, aki a forradalmi hadseregben éppen ezért nem volt népszerű.

[2] *Guyon Richárd* gróf eseményekben dús és kalandos élete megérdemli, hogy röviden megemlékezzünk róla. 1812-ben Angliában született. Ifjú korában Portugáliában Don Miguel ellen harcolt, 1832-ben az osztrák hadseregbe lépett, de 1839-ben, mint főhadnagy, kilépett és Magyarországon telepedett meg, ahol Kossuth politikai céljait igyekezett előmozdítani. 1848-ban egy honvédzászlóalj parancsnoka lett, melynek élén a schwechati ütközetben kitűnt. 1848 december 18-án Nagyszombatot védelmezte Simunics tbk. ellen. Mint Görgey seregének egyik hadosztályparancsnoka 1849 február 5-én rohammal elfoglalta a branyiszkói hágót, de Görgeyvel való viszálykodása miatt Komárom várának parancsnoka lett, ahová az ostromlók sorain keresztül a legkalandosabb körülmények között jutott be s a várat a magyar sereg felszabadításáig védelmezte. Görgey április végén felmentette, mire Guyon elbocsájtását kérte, de rábeszélés folytán a Vetter parancsnoksága alatt álló déli hadseregnél átvette a IV. hadtest vezetését. A Szőreg és Temesvár melletti szerencsétlen ütközetek után (augusztus 5. és 9.) Törökországba menekült, ahol Kursid pasa néven török szolgálatba lépett. 1850-ben egy felkelést fojtott el és lecsillapította az aleppoi zendülést is. A keleti háborúban nagyon fontos szerepe volt. Meghalt 1856-ban, 44 éves korában, Konstantinápolyban. Felesége, Splényi Mária bárónő, viszontagságos útjain is hűen követte.

visszavonult Mihájlovits-dandárt[3] a Szeged—Szabadka-i út fedezésére Csantavére, a IV. hadtest többi részét pedig Törökbecsére rendelje vissza. Minthogy Jellachich nem használta ki azokat az előnyöket, amelyeket Óbecse elfoglalásával elért, s azt csupán kisebb erővel szállva meg, főerejével a csatorna vonalában maradt: Vetter még június 28-án helyreállíttatta a hidat és Óbecsét is visszafoglalta.

Midőn Vetter a déli hadsereg parancsnokságát átvette, a következő erőkkel rendelkezett:[4]

IV. hadtest (Guyon Richárd tábornok)

Bánffy-hadosztály	4 zászlóalj,	4 lovasszázad,	8 löveg
Pereczy-hadosztály	7½ „	6½ „	18 „
Igmándy-hadosztály	2 „	3½ „	14 „
Összesen:	13½ zlj,	14 lovasszázad,	40 löveg

azaz: 12283 ember, 2530 ló.

Megszálló csapatok

Perlasz, Écska, Aradác, Elemér községekben, a Tisza mentén:

Simonyi-hadosztály	5 zászlóalj,	4 lovasszázad,	11 löveg
Orsován és Pancsován	4 „	2½ „	17 „
Összesen:	9 „	6½ „	28 „

azaz: 7183 ember, 1160 ló.

V. hadtest (Gróf Vécsey Károly tábornok)

Összesen: 10 zászlóalj, 7½ lovasszázad, 20 tábori és 49 ostromlöveg, *azaz: 9541 ember, 2490 ló.*

A bács-bánáti sereg főösszege: 32½ zászlóalj, 28 lovasszázad, 88 tábori löveg, 49 ostromlöveg, *azaz: 29.007 ember és 6180 ló.*

Pétervárad őrsége:

800 ember, 73 ló.[5]

A felsorolt seregtesteken kívül a déli hadsereghez rendelték Kmety hadosztályát is, amely július 13-án a Ferenc-

[3] 2000 ember 13 ágyúval.

[4] *Olchváry:* A magyar függetlenségi harc 1848—49-ben a délvidéken, 209. l.

[5] Részletesebb hadrendet — ebből az időből — nem találtam. A bécsi hadilevéltárnak a szabadságharcra vonatkozó iratanyagából közlök azonban a *IV. hadtestre* vonatkozólag egy hadrendet, mely minden valószínűség szerint az 1849 június 20-i állo-

csatornánál fekvő Szivac községhez érkezett.[6] Innen Kmety érintkezésbe jutott Guyonnal, kinek 7000 embere és 40 lövege Kishegyesnél, tartalékcsapatai pedig Topolyán állottak.

Vetter terve a csatorna megtámadására röviden ez volt: Guyon július 14-én színleg megtámadja Földvárt, Szenttamást és Verbászt; Kmety ezalatt átlép a csatornán és Veprovác felé nyomul. Július 15-én Kmety Kulánál az osztrák arcvonalat balról átkarolja s vele egyszerre Guyon is határozott támadásba fog.[7]

mányt vázolhatja, de ennek pontosságához sok kétség fér. *(Kriegsarchiv.* Feldakten der Ung. Ins. Armee 1849. Fasc. 13. Nr. 33.)

IV. hadtest:

5. honvédzászlóalj	6	századdal.	720	ember,
7. „	6	„	600	„
8. „	6	„	850	„
30. „	6	„	846	„
41. „	5	„	760	„
62. gyalogezred	6	„	978	„
60. gye. II. zszlj.	4	„	529	„
Szórádi őrnagy			450	„
Csongrádi gyalogönkéntesek ..			476	„
Gránátosok 1 század			120	„
Vadászok			206	„
Utászok			32	„

Gyalogság összesen: 6567 ember.

3. huszárezred	2	századdal ..	225	ember,	225 ló,
8. huszárezred	2	századdal ..	216	„	216 „
13. huszárezred	2	századdal ..	233	„	233 „
Tolnai és baranyai huszárok			160	„	160 „
Csongrádi lovas önkéntesek ..			300	„	300 „
Kun lovasság			150	„	150 „

Lovasság összesen: 1284 ember, 1284 ló.

3 fontos ágyú	14
6 fontos „	23
18 fontos „	1
tarack	1
12 fontos „	5
röppentyű	4
Összesen:	48 ágyú.

[6] Kmety hadosztályának ereje a VIII. (Klapka) hadtestből való kiválásakor: 5½ zászlóalj, 8 lovasszázad, 17 ágyú, vagyis 5000 ember és 1000 ló volt. Ezenkívül 1000 rosszul felfegyverzett újonc. A déli hadsereghez való csatlakozása alatt magához vett különítményekkel együtt erejét 7000 főre (osztrák források 8000 főre) becsülték. *(Olchváry* i. m. 211. l.)

[7] *Ramming:* Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849. 256. l.

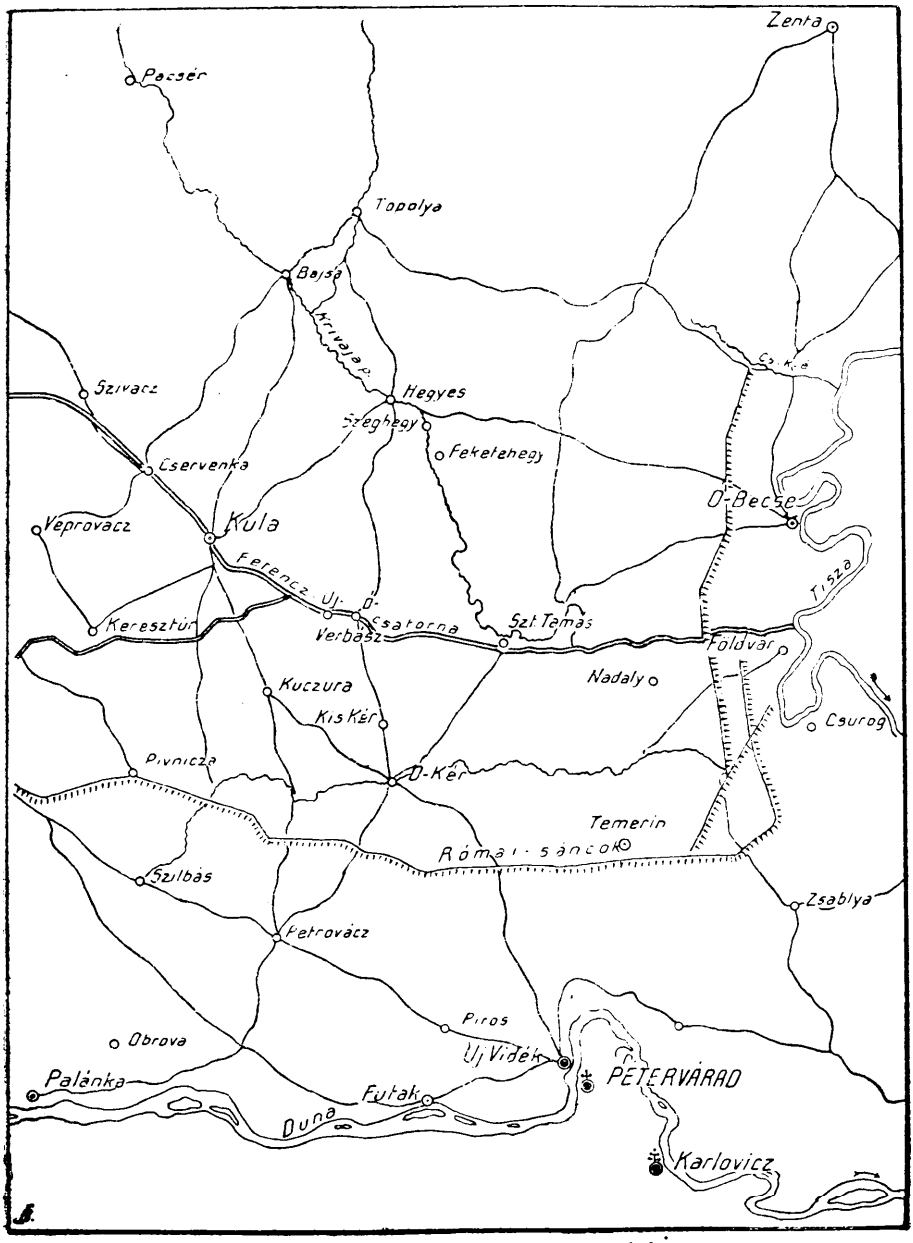

1. vázlat. A bácskai hadműveletek színhelye.

Az osztrák déli hadseregparancsnokságnak ezekről a készülődésekről szerzett értesülései — ha nem is egyeztek a magyar hadsereg való helyzetével — megerősítették a magyarok támadó szándékáról elterjedt híreket. Szökött katonák hozták hírül, hogy Vetter hadserege Bajáról, Szegedről és a Bánátból kapott erősítések folytán 20—25.000 főre szaporodott, hogy Topolyánál számottevő tartalékok állanak és továbbá, hogy Óbecsénél új híd készült, amit 5—6 zászlóalj és 2—3 lovasszázad 2 üteggel biztosít. A magyar osztagoknak a Ferenc-csatorna nyugati szakaszán, az osztrák előörsök ellen intézett sikeres támadásai pedig az osztrák főhadiszálláson azt az aggodalmat keltették, hogy Kmety Újvidékre vonul le és a vár alatt keres oltalmat további hadműveleteihez.

Hogy ezek a hírek minő megfontolásra és elhatározásra indították a bánt, az híven visszatükröződik később következő tudósításából. Előbb azonban lássuk hadseregének szervezetét és erőelosztását:[8]

Déli hadsereg.

Báró Jellachich József táborszernagy, horvát bán parancsnoksága alatt.[9] Vezérkari főnök: Jakobs alezredes, tüzérségi igazgató: Pointner ezredes, tábori mérnökkari igazgató: Wurmb őrnagy.

[8] *Ramming* által közölt (i. m. 20. l.) hadrend alapján, azonban az egyes csapattestek megjelölésénél mutatkozó hiányokat pótoltam. A hadrend egyébként 1849 június 1-ről való s így némely tekintetben a hegyesi ütközet idejében nem vehetjük teljesen irányadónak. A parancsnokok személyében, továbbá a harccsoportosítás folytán beállott változásokat jegyzetekben közlöm.

[9] *Jellachich* József horvát bán szül. Pétervárádon 1801-ben, meghalt Zágrábban 1859-ben. Katonai tanulmányait a bécsi Teréziánumban végezte, 1819-ben alhadnagy lett a 3. dragonyosezredben. 1841-ben az 1. báni ezred ezredese lett. 1845-ben ezredével a bosnyákok ellen harcolt. 1848-ban a horvátok kívánságára Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánja lett, egyszersmind a király kinevezte altábornagynak és a horvát határőrvidék parancsnokának. 1848 szeptemberben 40.000 határőrvidéki katonával Magyarország ellen vonult és ezzel a háborút megnyitotta. A téli hadjárat alatt a Windischgrätz parancsnoksága alatt álló fősereg jobbszárnyhadtestének volt a parancsnoka. Buda eleste után táborszernaggyá és a déli hadsereg parancsnokává nevezték ki. A szabadságharc leverése után mint bán és mint Horvátország katonai parancsnoka Zágrábban székelt. 1853-ban a Montenegró ellen felállított sereg parancsnoka volt. 1855-ben osztrák örökös gróf lett.

1. hadosztály (Kriegern altábornagy).

Puffer ezredes dandára

5. vadászzászlóalj[10]	$^1/_3$ zlj.		
Bécsi önkéntes vadászok	$^1/_3$ „		
17. (2. oláh) határőrgyalogezr.-ből	$^1/_3$ „		
12. (Vilmos fhg.) gye. 1. zlj.[11]	1 „		
9. (pétervárádi) határőrgyalogezred 2. és 3. zászlóalja	2 „		
2. (Schwarzenberg) ulánusezredből		2 szd.[12]	
Szerb nemzeti ulánusok		$^1/_2$ „	
6. lovasüteg			6 löveg

Grammont vezérőrnagy dandára[13]

5. vadászzászlóalj	$^2/_3$ zlj.		
2. (ottočani) határőrgyalogezred 3. zászlóalja	1 „		
8. (gradiskai) határőrgyalogezred 2. zászlóalja	1 „		
18. (illir-bánáti) határőrgyalogezr. 3., 4. és 5. zászlóalja	$2^1/_3$ „		
1. (Civallart) ulánusezredből		1 szd.	
Huszár		1 szd.	
6. sz. 6 fontos löveg			6 löveg
Az 1. hadosztály összesen	9 zlj.,	$4^1/_2$ lszd.,	12 löveg.

2. hadosztály (Dietrich altábornagy).

Budisavlievich ezredes dandára

1. (liccai) határőrgye. 3. zlj.-a	1 zlj.		
6. varasd-szentgyörgyi határőrgyalogezred 4. zászlóalja	1 „		
10. (1. báni) határőrgye. 4. zlj.-a	1 „		
11. (2. báni) „ 3. és 4. „	2 „		
Huszár		2 szd.	
5. sz. 6 fontos üteg			6 löveg

[10] Földvárnál (Ferenc-csatorna) hídfedezetként visszamaradt. (Geschichte des k. u. k. Feldjägerbataillons Nr. 5. 69. l.)

[11] Rastich vezérőrnagy gyalogtartalékánál volt. (*Erzherzog Johann:* Geschichte des Inf. Reg. Erzherzog Wilhelm No. 12. 391. l.)

[12] A hegyesi ütközetben nem vett részt. Június és júliusban a Pétervárádtól Ilokig terjedő Duna-vonalat biztosította.

[13] Minden valószínűség szerint a későbbi Morsano-dandár.

Gr. Draskovich vezérőrnagy dandára

27. (Piret) gyalogezred 3. és Landwehr-zászlóalja[14]	$1^1/_3$ zlj.		
12. (német-bánáti) határőrgyalogezred 5. zászlóalja	1 „		
1. és 2. kikindai határőrzászlóalj[15]	2 „		
Szerb nemzeti ulánusok		$1^1/_2$ szd.	
2. sz. 6 fontos üteg			6 löveg
A 2. hadosztály összesen	$9^1/_3$ zlj.,	$3^1/_2$ lszd.,	12 löveg

Kničanin szerb tábornok dandára[16]

Szerb segítőcsapat	2 zlj.		
1., 2., 3. csajkás zászlóalj..	3 „		
Szenttamási önkéntesek	1 „		
Zombori gárda..	$^1/_3$ „		
Szerb lovasság..		1 szd.	
Bácskai önkéntes lovasok		$^1/_2$ „	
10. sz. 6 fontos üteg			6 löveg
A szerb dandár összesen	$6^1/_3$ zlj.,	$1^1/_2$ lszd.,	6 löveg

3. hadosztály (Rastich vezérőrnagy).

Ocsverek alezredes

1. (liccai) határőrgye. 2. zlj.-a ..	1 zlj.		
3. (ogulini) „ 3. „ ..	$^1/_2$ „		
12. (német-bánáti) határőrgye. 3. és 4. zászlóalja..	2 „		
Huszár		1 szd.	
1. sz. 6 fontos üteg			6 löveg

Recznicek őrnagy

2. (ottočani) határőrgyalogezred 1. és 2. zászlóalja	2 zlj.		
4. (szluini) határőrgye. 3. zlj.-a..	1 „		
Huszár		1 szd.	
7. sz. 12 fontos üteg..			6 löveg
A 3. hadosztály összesen	$6^1/_2$ zlj.,	2 lszd.,	12 löveg

[14] A hegyesi ütközetben a Rastich-hadosztály gyalogsági tartalékában volt. (Geschichte des Inf. Reg. No. 27. Wien 1882. 695—696. l.)

[15] A 2. zászlóalj a Puffer-dandár kötelékében állott az ütközet alatt. (*Vaníček* i. m.)

[16] A dandár a hegyesi ütközet idejében Titel környékén volt.

Lovashadosztály (br. Ottinger altábornagy).

Fejérváry vezérőrnagy dandára[17]

6. (Wallmoden) vértesezred..	6 szd.	
7. (Hardegg) „	6 „	
5. lovasüteg		6 löveg

Lederer Móric ezredes dandára[18]

3. (szász) vértesezred	6 szd.[19]	
1. (császár) dragonyosezred	6 „	
3. sz. lovasüteg..		6 löveg
A lovashadosztály összesen	24 szd.,	12 löveg

Tüzérségi tartalék:

3 hatfontos üteg	18 löveg
3 lovasüteg	18 „
4 tizenkétfontos üteg	24 „
4 röppentyűs üteg	23 „
Összesen ..	83 löveg

Tehát a 4 hadosztályból, a szerb dandárból és a tüzértartalékból álló **mozgó hadsereg összege:**

$31^1/_3$ zászlóalj, $35^1/_2$ lovasszázad és 137 löveg;

azaz: 26.700 gyalogos,
4.400 lovas,
2.600 tüzér és 2.250 hámos ló.

Pétervárádi ostromlósereg (Mayerhofer vezérőrnagy).

Összesen: 10 zászlóalj, 1 lovasszázad, 51 löveg,
azaz: 10.400 ember és 515 ló.[20]

A déli hadsereg összege: 44.000 ember és 7165 ló.

[17] A dandárparancsnok a hegyesi ütközet idejében gróf Castiglione vezérőrnagy volt. (*Victorin:* Geschichte des Drag. Reg. No. 7. 333. l.)

[18] Lederer ezredes egy biztosító különítménnyel Kulán maradt. A dandár parancsnoka Horváth vezérőrnagy volt.

[19] A hegyesi ütközetben csak az őrnagyi osztály vett részt, míg az alezredesi osztály, mely Lederer ezredes különítményénél maradt, gyalogcsapatokkal és lövegekkel Torzsa felé küldetett, hogy a déli hadsereg baloldalát veszélyeztető Kmetyt feltartsa. (*Schwarzbach:* Gedenkblätter aus der Geschichte des 3. Drag. Reg. König von Sachsen. 74. l.)

[20] Minthogy a leírandó eseményekben az ostromlósereg szerepet nem játszott, a hadrendi felsorolást mellőztem.

Természetesen a június 1-i hadrend adatait nem tekinthetjük teljes érvényességűnek július közepén lefolyt ütközetnél. Ha leszámítjuk a pétervváradi ostromlósereget, továbbá a titeli fennsíkot megszállva tartó csapatokat, nemkülönben a betegek nagy számát,[21] a déli hadsereg harcoló állománya 20—21.000 főre tehető. Ebből leszámítva még a június 1. óta vívott ütközetek veszteségeit, valamint a gyengélkedők és szolgálatképtelenek szokatlanul magas számát, július közepén a Ferenc-csatornánál alkalmazott osztrák déli hadsereg — osztrák forrás szerint — 13—15.000 főre olvadt.[22]

A hadsereg elszigeteltségére és hadműveleti céljára való tekintettel — mely elsősorban a déli tartományok védelmére szorítkozott — az osztrák főparancsnokság kívánsága az volt, hogy kedvezően megindult hadműveleteit egyelőre ne folytassa, míg az osztrák fősereg, Pestről a Tiszához való előnyomulása folytán, neki kezet nem nyujt.[23]

Jellachich a csatorna mintegy 12 mérföldnyi hosszú vonalának védelmére nem tartotta elegendőnek hadseregét s így a védelmet Verbász—Szt. Tamás—Földvár pontokra szorította;[24] Kiskéren erős tartalékot hagyott, hogy azt szükség esetén bármely irányban felhasználhassa.

Ennek megfelelően július 10-én és 11-én a Budisavlievich- és Morsano-dandárt Verbászon, Puffer ezredes dandárát Szt. Tamáson, a gyalogsági tartalékot,[25] Ottinger lovashadosztályát, továbbá a lövegtartalékot Kiskéren helyezte el. Cservenka, Kula, Kucura, Sóvé és Ókér községekbe kisebb lovasosztagokat állított fel, azzal a feladattal, hogy hadseregének baloldalát és hátát biztosítsák.

Az ellenségről kémek, továbbá portyázó különítmények útján szerzett hírek[26] következtében nem kételkedett abban, hogy a magyar csapatoknak a Ferenc-csatorna előtt való gyülekezése a magyar vezetők abbeli szándékának az előjele,

[21] Július közepéig 7000 fő.

[22] *Ramming:* i. m. 252. l.

[23] Ezt július közepére tervezték, de néhány héttel később történhetett csak meg.

[24] Kb. 35 km-nyi vonal (7 mérföld).

[25] Ekkor 3 zászlóalj és 1 tizenkétfontos üteg erejű volt.

[26] Hogy a magyarok mozdulatait figyelemmel kísérhesse, még július 5-én Ottinger altábornagyot a 6. (Wallmoden) és a 7. (Hardegg) vértesezredekkel Hegyesre, Horváth vezérőrnagyot a 3. vértesezred egyik osztályával és fél lovasüteggel Zomborra küldte felderítés végett. A felderítés eredménye az lett, hogy Ottinger Guyon 8 zászlóaljból, 2 huszárosztályból és 3 ütegből álló hadtestét fejlődésre késztette, mely után ismét Kiskérre vonult vissza, Horváth vezérőrnagy pedig Kmety elől Kulára hátrált.

hogy Bácskát és a titeli fennsíkot felszabadítsák, miáltal a nyugatról és északról jövő nyomás ellen területet nyerhessenek.

S a bán elszigeteltségében aggodalommal mérlegelte helyzetét. A fősereg hadműveleteiről utoljára kapott hír július 2-i keletű volt s csupán a Komárom előtti véres, de eredménytelenül végződött csatáról számolt be. Segítségre vagy támogatásra nem számíthatott. A II. tartalékhadtest, amelynek az ősz Nugent táborszernagy vezetése alatt a déli hadsereget kellett volna megerősítenie, csak július első felében indult a stájer határról. Elől az egyre növekvő ellenség, mely a csatorna átkelő helyeinél állandóan nyugtalanította és a csatorna nyugati szakaszát elfoglalva, az átkarolás veszélyével fenyegette, hátamögött a háború által feldúlt és kiélt vidék — egy ellenséges várral —, kedvezőtlen átkelési viszonyok a Dunán: éppen elegendő volt ahhoz, hogy Bácska védhetősége iránt táplált kételyeit megerősítse. Arra tehát, hogy feladatához híven a csatornánál maradjon és azt sikeresen védelmezze, már alig gondolhatott.

Két eshetőséggel számolt. Vagy visszavonul harc nélkül a titeli fennsíkra, vagy az ellenség szándékát megelőzve támadni fog. Az előbbi biztos veszteséget jelentett, viszont az utóbbi a siker reményével is kecsegtette.

A bán a támadást választotta. A kérdés csak az volt, hogy hová intézze a támadást?

Az ellenség erejét 25—30.000 emberre becsülte, nagyszámú lovassággal és tüzérséggel, mely Hegyes, Szeghegy és Feketehegy mögött táborozott. Számolva a Krivaja-patak átkelési viszonyaival, Hegyes ellen akarta támadását végrehajtani, olyképen, hogy az ott levő csapatokat megsemmisítve, oldaltámadással a másik két faluban táborozó csapatok ellen fordul.

Támadó harcműveletének nem volt messzebbható célja. Hatalmába akarta ejteni a Krivaja jobb partját, mint fontos kiemelkedő vonalat, ahonnan tüzérsége a völgyet kezében tarthatta volna, míg lovassága — átkelve a Krivaja valamely pontján — üldözhette volna a támadása folytán már szétmállott magyar sereget. Főerejével nem akarta megszállni ezt a vonalat, sőt arra sem gondolt, hogy Óbecsét elfoglalja, hanem kisebb erőket visszahagyva, ismét a Ferenc-csatornához szándékozott visszatérni.

A bán éjjeli menettel vélte megközelíthetni a magyarok állásait és meglepő támadással akarta azokat elfoglalni, mielőtt még a magyar csapatok felocsudnának a rajtaütés okozta ámulatból s mielőtt tartalékaik felvonulhatnának.

Támadásának netaláni sikertelenségére is számítva, időközben Futaknál átkelőt rendezett be, azzal a céllal, hogy a Duna balpartján Újvidéket ostromló Draskovics-dandár szükség esetén a jobbpartra átkelhessen, hogy az ottlevő csapatok támogatására legyen.

Hogy a csatornát minden eshetőségre biztosítsa, Földvárt, Szenttamást és Verbászt 2—2 zászlóaljjal, az utóbbit, valamint Kulát 2—2 lovasszázaddal is, megszállotta.

A támadásra maradt a bánnak 15 zászlóalja, 22 lovassága és 79 ágyúja.[27] Ezen erőknek a támadáshoz való gyülekezése Verbászon, július 13-án esti 9 órára volt kitűzve.

II.

A Krivaja-patak, mély völgybe ágyazva, lassú folyással szeli át az enyhe dombvidéket. Meredek partokkal szegélyezett vizén csak hidakon át lehet közlekedni. Széles völgyébe ékelten fekszik Kishegyes és egymáshoz közel, majdnem összeépülve, Szeghegy és Bácsfeketehegy.

E falvakban táboroztak Guyon csapatai. Hegyest Pereczy erősebb hadosztálya, Szeghegyet és Bácsfeketehegyet Igmándy gyengébb hadosztálya szállotta meg. Bánffy hadosztálya távol volt; a hegyesi ütközet idejében tüntető harcot vívott Perlasznál, a titeli fennsík ellen. Hadosztályának egyes részei pedig Földvárnál vagy Óbecsénél állottak.[28]

Guyon tehát csak Pereczy és Igmándy hadosztályaival rendelkezhetett, összesen 9½ zászlóaljjal, 10 lovasszázaddal és 42 ágyúval, ami, leszámítva a Szivác felé kiküldött különítményt, 7—8000 főre rughatott.[29]

Ebben a helyzetben akarta megvárni a Vetter terve szerint meginduló tüntető támadást, amelyet július 14-én kellett a csatorna ellen végrehajtania. A Krivaja jobbpartján és a

[27] Ez az erő, a kikülönített csapatokat leszámítva, *Olchváry* szerint 12—13.000 embert (i. m. 215. l.), *Thim* szerint 10—12.000 embert (Dél-Magyarország önvédelmi harca 1848—49-ben, 334. l.) és *Gelich* szerint 12.000 embert (Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben, III. k. 709. l.) tett ki. *Jellachich*, ezzel ellentétben, a hegyesi ütközetben résztvett csapatainak erejét csak 7000 főre és 73 ágyúra becsüli. Valószínű azonban, hogy ezzel csupán a későbbi kudarcot akarja a számbeli kisebbség rovására írni.

[28] *Thim:* i. m. 334—335. l.

[29] Jellachich számadataira jellemző, hogy míg saját erejét tudósításában kevesebbnek tünteti fel, addig Guyonnak 7—8000 főnyi seregét és 42 ágyúját 25—30.000 emberre és 100-nál több ágyúra tartja s így tudósításában négyszeres fölöserőről ír.

községek délnyugati részén húzódó dombvonulat addig mint védelmi vonal, nagyon jónak ígérkezett.

*

Július 13-án este 11 órakor Jellachich Verbásznál összegyűlt csapataival befejezte az átkelést.

Az élen Castiglione lovasdandára haladt.[30] Utána az összes tüzérség és a lövőszertartalék. Ettől jobbra — a tüzérséggel egymagasságban — Puffer ezredes gyalogdandára, balra Budisavlievich gyalogdandára, melyek együttesen a Dietrich-hadosztályt alkották. Ezután következett, Rastich vezérőrnagy parancsnoksága alatt, a gyalogtartalék. A balszárnyat Horváth báró vezérőrnagy a 3. (szász) vértesezred őrnagyi osztályával és 1/2 lovasüteggel,[31] a jobbszárnyat a Puffer-dandárral egymagasságban az 1. dragonyosezred biztosította. A hátvédet a 3. vértesezred egyik osztálya alkotta.

A támadás iránya Hegyes.

Éjtszaka 12 órakor, egyórai zavartalan menet után, érkezett a bánhoz Lederer ezredes jelentése Kuláról, hogy erősebb ellenséges osztagok előnyomulóban vannak a hátában Kucura felé.[32] Jellachich a gyalogtartalékból 3 zászlóaljat és 1 üteget Kucurára, a 3. vértesezred alezredesi osztályát Kuláról Torzsára[33] irányítva, előnyomulását tovább folytatta, amit a sötét éjtszakában ezután semmi sem zavart.

Hajnali 3 órakor serege zömével Hegyes közelébe ért. Mély csend és teljes mozdulatlanság ült a magyar állásokra. Egyetlen őrjárat sem mutatkozott. Úgy látszott, hogy sikerült meglepni a gondtalan alvásba merült magyar tábort.

De a látszat csalókának bizonyult. A magyar csapatok várták a bánt és előkészültek fogadására. Guyon főhadiszállásán a biztosra vett győzelem jó hangulatot teremtett.

A meglepetés az osztrák seregre várt, midőn Hegyesen, Szeghegyen és Feketehegyen egyszerre jeladó tűzoszlopok lángoltak fel, amit a 7 km-nyire terjedő magyar védelmi vonal hatalmas puskatüze kísért.

A bán árulásra gondolt.

Bár a magyarok meglepő puskatüze a távolságnál fogva veszteséget alig okozott, mégis olyan erkölcsi hatással volt,

[30] A 6. (Wallmoden) és a 7. (Hardegg) vértesezredekkel és egy és fél lovasüteggel.

[31] Ez a baloldalvéd Kuláról indult 10½ órakor (*Schwarzbach:* i. m. 73. l.)

[32] Ez Kmety hadtestének egy része volt.

[33] *Schwarzbach:* i. m. 74. l.

hogy még a legjobb csapatok további működését is megbéníthatta.

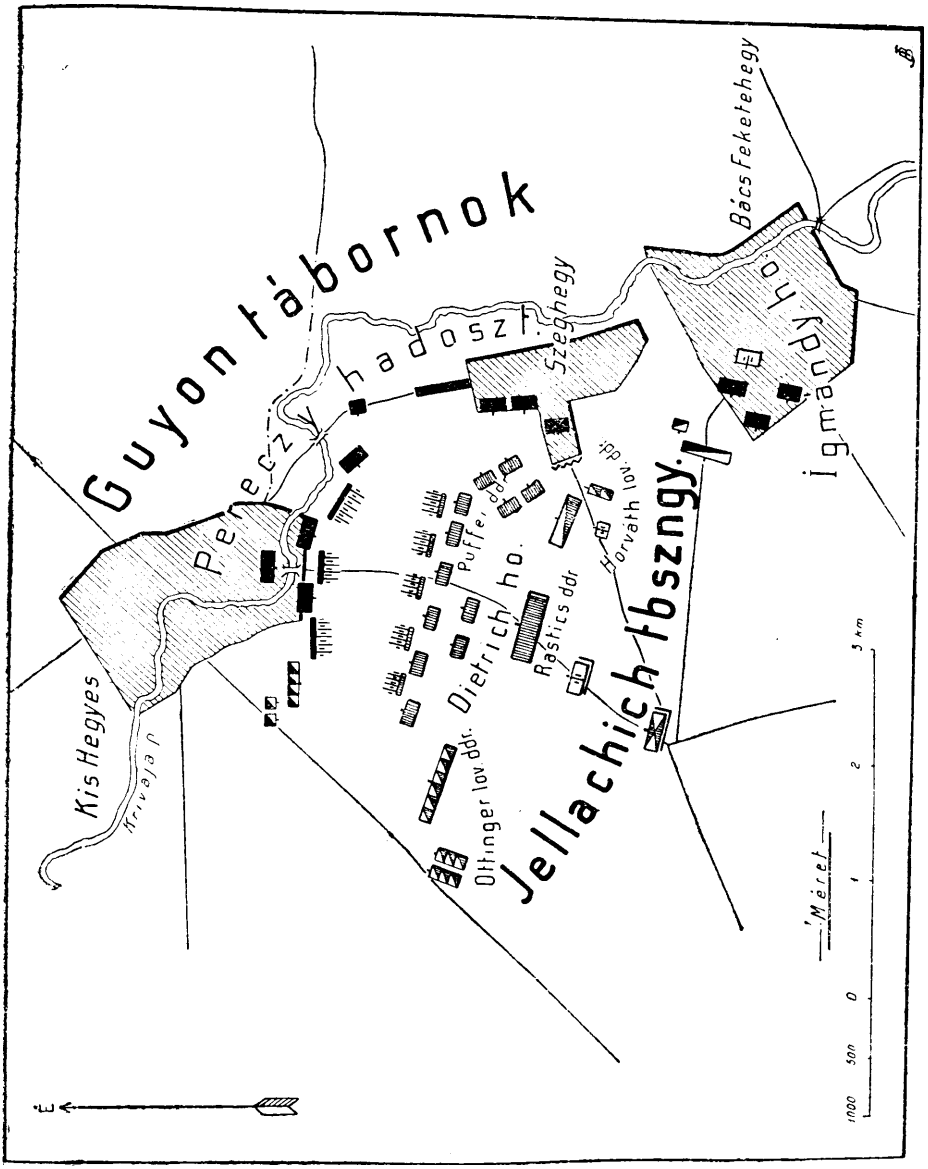

2. vázlat. A hegyesi ütközet, 1849. júl. 14.

Teljesen átérezte ezt a bán is. A derengő félhomályban igyekezett csapatait a meglepetés és rémület kábulatából felrázni, hogy megalakíthassa harcvonalát.

Dietrich altábornagynak parancsot adott Hegyes megtámadására. Ottinger lovasdandárát a balszárnyon — lépcsőben — helyezte el, Puffer dandárát a jobbszárnyon fejlődtette. Tüzérségét a zászlóaljak térközeibe állította, Horváth vezérőrnagyot a balszárnyról a jobbszárnya küldte át, hol vértesosztályán és 3 lövegén kívül a császárdragonyos ezreddel együtt a jobbszárnyat kellett biztosítania.

Az előnyomuló és fejlődésben levő osztrák csapatokat a magyar tüzérség heves tűzbe fogta. A 6. és 7. vértesezred már az első felállítása alkalmával jókora veszteséget szenvedett.[34] A lövőszer-tartalékot pedig oly hatásosan lőtte, hogy több lövőszereskocsi a levegőbe röpült, nagy riadalmat okozva.[35]

Dietrich altábornagy rohamot intézett Hegyes ellen. Az előle visszahúzódó magyar osztagok mögött, a falu szegélyén kibontakozott az elrejtett tüzérség és gyilkos tüzet szórt az osztrákokra, amit a 30. honvédzászlóalj és a Wasa herceg nevét viselő 60. gyalogezred 2. zászlóaljának ellentámadása követett.

Az osztrák hadosztály meghátrált, majd újra összeszedelőzködve, megújította támadását, amelyben különösen az 1. (liccai) határőr-gyalogezred 3. zászlóalja és a 10. határőrgyalogezred 4. zászlóalja tűnt ki.[36] A megújított támadást azonban a bácskai önkéntes zászlóalj, nagy véráldozattal, visszaverte.

Guyon, felismervén a császári sereg érzékeny pontját, gyalogságának zömét Szeghegy és Feketehegy felé irányította, hogy az osztrák jobbszárny ellen támadjanak. A Szeghegyről fellépő csapatok támadása olyan kényes ponton érte a Puffer-dandárt, hogy hátrálni kényszerült.

Időközben az utóvédtől is jelentés érkezett, hogy a magyaroknak két huszárosztálya Feketehegyről előretörve, a lövőszertartalékot üldözőbe vette, úgy, hogy az Verbászig meg sem állt.

Dietrich altábornagy, hogy a Puffer-dandárt ért támadást ellensúlyozza, mindkét dandárával ismét Hegyes ellen ment. Kísérlete azonban, már a magyar tüzérség erős tüzében, meghiusult. Az osztrák csapatok az eredménytelen harcoktól kimerülve, csüggedten hátráltak. Budisavlievich dandárát két

[34] *Victorin:* Geschichte des Dragoner Reg. No. 7. 333—334. l. és *Wrede:* Geschichte des 6. Dragoner Reg. 522—524. l.

[35] Geschichte des Inf. Reg. No. 27. Wien 1882. 695. l.

[36] *Vanicek* i. m. 242—243. l.

magyar huszárosztály üldözőbe vette s csak az 1. határőrgyalogezred 3. zászlóaljának önfeláldozó közbelépése mentette meg a dandárt a teljes megfutástól. Ez a zászlóalj — mely 450 főről 300 főre olvadt le — egy exponált helyzetben maradt lovasüteget is megmentett.[37]

A magyar tüzérség tüzétől alaposan megviselt és hátráló Puffer-dandárt egy Szeghegyről kibontakozó gyalogsági oszlop erősen megtámadta. A 9. határőr-gyalogezred 2. zászlóalja és a 2. kikindai zászlóalj erősen szorongatva meginogtak s futásukkal már-már az egész dandárt magukkal rántották, midőn a bán megjelenve a harc színhelyén, maga köré gyűjtötte a visszavonulóban levő zászlóaljakat és egy ellenlökéssel sikerült ismét a magyarokat a falu szegélyéig visszaszorítania.[38]

Ekkor jelentés érkezett a bánhoz, hogy ellenséges oszlopok Feketehegyről előnyomulva, az osztrák sereg visszavonulási útját elvágással fenyegetik s így az ott levő osztrák csapatok, amelyek a hátbatámadás veszélyének közvetlenül ki voltak téve, megkezdték a visszavonulást. Jellachich, hogy hátráló csapatait feltartóztassa és a Verbászra való visszavonulást biztosítsa, a Horváth vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló jobbszárnyhoz a gyalogtartaléktól a 27. ezred 2. zászlóalját, a 3. vértesezred 2 századát, továbbá a balszárnyon az eddig teljesen tétlenül álló Ottinger-lovasdandárból 4 századot rendelt ki s támogatásul még 2—12-fontos üteget küldött.

A 27. ezred 6 századának rohamával[39] sikerült is visszaszorítani a magyarokat. De jobbról és balról a határőr-századok lemaradtak s így a 27. ezred századai magukrahagyva, jobbról 1 magyar huszárosztály és 1 üteg, balról egy erős gyalogsági oszlop támadása folytán, kényszerítve voltak az imént elnyert terület feladására.

Az arcvonal minden pontján a magyar csapatok által elért fölény, az erkölcsileg és fizikailag kimerült zászlóaljak hátrálása, valamint a visszavonulási út elvágásának veszélye: élesen tárta fel a bán előtt seregének helyzetét. Már csak arra gondolt, hogy nagyobb veszteség nélkül visszavonulhasson.

[37] *Vaniček:* i. m. 243. l.

[38] *Vaniček* i. m. 243. l. Egy másik osztrák forrás korántsem festi ilyen eredményesnek a bán közbelépését. *Victorin* (Geschichte des Drag. Reg. No. 7. 334. l.) következőkben emlékszik erről meg: „A határőrcsapatok, amelyek elszánt rohamot intéztek, végül is a gyilkos tűzben nem tudtak helytállni. Hiába kísérelte meg a bán, karddal a kezében, őket előrevezetni. Az ellenség tüze visszaűzte őket. Engedtek és ezzel eldőlt a csata sorsa is."

[39] Ez a 27. ezred 7., 8. és Landwehr-osztálya volt 2—2 századdal.

De Kuláról ágyúdörgés hallatszott.[40] Az arcvonal mögötti lövések zaja nagyon lesujtó volt a megviselt sereg hangulatára s a bizonytalanság oly érzést váltott ki, mintha a kelepcének az ajtaja zárult volna be.

A visszavonulás még sürgetőbb lett. A bán, hogy a feketehegyi átkaroló oszlopot veszélytelenné tegye, 2 megerősített 12-fontos üteget vonultatott fel, amelynek sikerült a magyar tüzérséget elhallgattatnia, sőt az átkaroló oszlop előnyomulását is megakasztania.

A bán serege, Castiglione vezérőrnagy dandárának fedezete alatt, rendben tette meg Verbászig a másfél mérföldnyi utat. A magyar csapatok követték ugyan a visszavonuló császári sereget, de az üldözést — a győzelem ezen hatásos fegyverét — nem használták ki kellőleg. Így Jellachich déltájban Verbászhoz érkezett, ahol a meglévő három hídon átkelve, tovább folytatta a visszavonulást Kiskére, Verbásznál a Rastich vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló gyalogtartalék[41] és a Morsano-dandár ott levő 2 zászlóalja fedezte az átkelést.

Az üldözésre kirendelt magyar csapatok, megszállva a csatorna balpartjának uralgó pontjait, hatásos ágyútűz után átkarolták az utóvéd megerősített állásait, amelyeket az — nagy veszteségek árán — két órán keresztül védelmezett, majd délután 2 órakor visszavonulva, felszedte a hidakat.[42]

Jellachich, seregének megrendült állapota miatt, további ütközetbe nem akart bocsátkozni és csapataival a római sáncokba vonult vissza.[43]

A hegyesi ütközet megfosztotta a bánt júniusi támadásának szerencsés eredményeitől, úgy, hogy a Duna balpartját

[40] Az ágyúdörgés onnan eredt, hogy a Kulát megszállva tartó Lederer a Kmety-hadosztály Veprovácra nyomuló különítményével néhány lövést váltott.

[41] Három zászlóalj és 24 ágyú.

[42] Hogy a magyar tüzérség az utóvéd ellen milyen hatásosan működött, jellemzi Ramming alábbi mondata (i. m. 264. l.) „...Das Innere der Verschanzungen von Verbasz wurde nun mit einem solchen Hagel von Granaten und Kugeln überschüttet, dass der grosse Verlust an Mannschaft und Pferden die fernere Behauptung unmöglich machte".

[43] A magyar csapatok a bánt a csatornán túl nem üldözték. Ebben egyideig természetesen az is akadályozta őket, hogy az osztrákok a hidakat felszedték. Kmety azonban aznap Szivácról Veprovácon át 24 km-nél is nagyobb utat tett, de a bánt elérni nem volt oly könnyű dolog.

odahagyva, még július 15-én a jobbpartra húzódott vissza s ott, valamint a titeli fennsíkon rendezkedett be védelemre.

Az osztrákok vesztesége július 14-én Hegyesnél és Verbásznál halottakban	4	tiszt	és 180	ember,
sebesültekben	16	tiszt	és 484	ember,
összesen .	20	tiszt	és 664	ember.
A magyarok vesztesége[44] halottakban	2	tiszt	és 79	ember,
sebesültekben	15	tiszt	és 130	ember,
összesen .	17	tiszt	és 209	ember.[45]

A magyar, valamint az osztrák csapatok elismerésreméltó bátorsággal és elszánt kitartással küzdöttek a 9 órás kemény harcban.

III.

A hegyesi ütközet egyike volt a szabadságharc legkiválóbb fegyvertényeinek, melynek behatóbb tanulmányozására nem nyujt ugyan teret szűk terjedelmű dolgozatunk, de legalább alkalmat ad arra, hogy megismerhessük az osztrák déli hadsereg vezérének, Jellachich táborszernagynak, erről az ütközetről írt eredeti tudósítását. Az alábbiakból megtudhatjuk azokat az okokat is, amelyek a bánt támadásra, majd visszavonulásra késztették. Leírása élesen tükrözi vissza azt a meglepetést, amelyet Guyon fölkészültsége Hegyesnél okozott, öntudatlanul leleplezi harcfelderítésének hiányosságait, valamint a magyar csapatok erőviszonyairól alkotott helytelen fogalmait is. Az ütközet lefolyásának ismerete joggal arra késztet bennünket, hogy adatait bizonyos kétséggel fogadjuk. Szembeszökő túlzásai jórészt a magyar csapatok erejének félreismeréséből származhatnak, avagy abból a könnyen föltételezhető szándékból, hogy a szenvedett vereségét megokolja. Ismert hiúsága mindenesetre emellett szól.

Tudósításának történelmi értékéből ez semmit sem von le, sőt érdeklődésünket és figyelmünket méginkább rátereli. Szerkezetének és fogalmazásának művészete pedig jellemző és figyelemreméltó tulajdonsága az akkori katonai levelezésnek.

[44] Ez Guyon csapataira vonatkozik. Kmety és a Földvárnál lévő Bánffy-hadosztály vesztesége ismeretlen.

[45] Az osztráknál kb. 7%, a magyaroknál kb. 3½% a veszteség.

Szószerinti szövege itt következik:[46]

Sr. Hochgeboren dem k. k. Herrn FML. und Kommandanten des siebenbürgischen Armee-Korps Grafen Clam-Gallas.

Titel 18. Juli 1849.

Mit Bedauern muss ich Euer Hochgeboren mitteilen, dass in Folge der Ereignisse bei der grossen Armee, welche alle Kräfte um Comorn fesseln, und es unmöglich machten, die mir zugesagte Verbindung über die Donau zu eröffnen, der grösste Theil jener Vortheile wieder verloren gegangen ist, welche ich bis dahin zu erreichen das Glück hatte.

Es ist ein volles Monat, dass ich an die Linie des Kanals gelangte, mit der Zuversicht, sowohl von Ofen her, durch Vorrückung eines unserer Armee-Korps, als auch von der Seite von Kaposvar und Fünfkirchen in dem mittlerweile herangerückten II. Reservekorps eine Stütze für die noch isolirte, dabei im Stande nur schwache Südarmee zu finden.

Diese beiden Erwartungen sind leider nicht gerechtfertigt worden.

Mittlerweile zog sich uns gegenüber jenseits des Kanals allmählich eine bedeutende Macht zusammen. Truppen von Pesth, aus Debreczin, Szegedin aus dem Banat über Kanisa und Becse — Alles nahm seine Richtung gegen die Bacska und die übereinstimmenden Mittheilungen die mir gleichzeitig aus Fünfkirchen, und den vorgenannten Punkten, wie aus Pancsova zukamen, liessen keinen Zweifel über die Absicht des Feindes, mit der ganzen Übermacht die Südarmee zu erdrücken, Peterwardein zu entsetzen und in einem Durchbruch durch die Cernierungstruppen den Ausweg nach Bosnien zu suchen.

Täglich verstärkten bedeutende Zuzüge von allen Seiten den Feind, indess meine Reihen fort und fort durch Fieber und Krankheiten gelichtet wurden.

Von keiner Seite her war auf eine Verstärkung zu zählen, wir standen isolirt.

Bei diesem Missverhältniss der Kräfte war die Bacska nicht länger zu behaupten, wenn man den Feind die Zeit liess, sich vollkommen zu sammeln und uns dann anzugreifen.

Die ganze Länge des Kanals — 12 Meilen — konnte nicht gedeckt werden. Die Vertheidigung musste sich auf die Punkte Verbasz, Szt. Tamás und Földvár beschränken, welche stark besetzt blieben, indess die gesammte Reserve sich nahe rückwärts in Kis-Kér befand und die obere Kanalstrecke bloss beobachtet wurde.

So war die Stellung, welche ich von Anfang an, als die einzig mögliche erkannte und festhielt.

[46] Eredetije a bécsi hadilevéltárban: Feldacten des k. k. Armeecorps in Siebenbürgen. 1849. Fasc. 140. (VII.) No. 26.

Bei der nun eingetretenen 2 fachen Überlegenheit konnte der Feind entweder auf der 7 Meilen langen unvertheidigten Strecke den Kanal überschreiten und auf Peterwardein marschiren, indess er mich mit entsprechenden Kräften am Kanal festhielt; er konnte die 3 Punkte gleichzeitig ergreifen und durch die dominirende Lage des linken Ufers begünstigt an einem Zwischenpunkte der mehrere Meilen langen Strecke, nach bewirkten Brückenschlag, mit der Hauptkraft durchbrechen; er konnte endlich durch einen Nachtangriff und Durchbruch zwischen Földvár und Szt. Tamás nicht allein eine der dortigen Brigaden aufreiben, sondern mich auch vom Rückzuge nach Titel, meiner Basis, abschneiden.

Alle diese Betrachtungen führten zu einem und denselben Schlussatz, zur Unmöglichkeit die Bácska un die Cernirung von Neusatz noch länger zu halten, wenn der Feind gegenüber wirklich so überlegen war, als es hiess.

Es handelte sich einfach um den Entschluss, ob man das Land aufgeben solle, ohne Kampf, mit geordnetem Rückzuge auf das Plateau von Titel — und dies war ein sicherer Verlust! — oder ob man durch eigenen Angriff jenem des Feindes zuvorkommend, das Verhältnis der beiderseitigen Kräfte prüfen solle, und erst nach erlangter Überzeugung von der Unausweichlichkeit sich zu jenem erwähnten Schritte zu entschliessen.

Dieser Entschluss, abgesehen davon, dass er der einzig ehrenvolle war, both auch Chancen des Gelingens und missglückte er — so konnte Niemand der Südarmee den Vorwurf machen, nicht das Äusserste gewagt zu haben, was im Bereiche ihrer Kräfte lag.

Allen Nachrichten zufolge war die Stärke des Feindes 25—30000 Mann mit ziemlich zahlreicher Kavallerie und unbestimmter Geschützzahl, jenseits der Dörfer Hegyes, Szeghegy und Feketehegy gelagert. Ein tiefer Sumpfgrund, längs den letzteren hinziehend, nur auf den vorhandenen Brücken zu passiren, und bei Sz. Tamás in den Franzenskanal mündend, schied den Boden der feindlichen Aufstellung von dem unsrigen.

Nach den genauen Erkundigungen über die Letzteren, beschloss ich den Schlag gegen den rechten feindlichen Flügel bei Hegyes zu führen und nach dessen Niederlage sowohl dasjenige aufzurollen, was sich in den beiden Dörfern befinden mochte, als mit einer starken Kavallerie die feindliche Infanterie in Unordnung zu bringen und zu verfolgen.

Da in Folge der vielen, durch Gefechte, besonders aber durch die Cholera und Fieber erlittenen Verluste der grösste Theil meiner Bataillone auf 4—500 Mann herabgekommen, betrug die Gesammtkraft, welche mir nach nothdürftiger Besatzung der Kanal-Ubergänge für dieses Unternehmen verfügbar blieb, in 7000 Mann und 73 Geschützen.

Ohne auch nur auf eine Patrouille des Feindes zu stossen, gelangte ich am 14. um 3 Uhr Morgens bis nahe von Hegyes: da plötzlich flammten fast gleichzeitig in allen 3 Dörfern Signale auf und ein heftiges Tirailleurfeuer in einer Länge von 5/4 Stunden

bewies, dass der Feind seit dem Vorabend seine ganze Aufstellung verändert und uns erwartet hatte.

Leider sind begründete Anzeichen vorhanden, dass hiebei Verrath im Spiele war.

Statt den unvorbereiteten Feind zu überfallen, waren nun wir die Angegriffenen, und diess, wie es nur zu bald sich erwies, von einer solchen Übermacht, dass dem ursprünglichen Vorhaben entsagt werden musste. Mein linker Flügel hatte Hegyes genommen, konnte sich aber nicht gegen die Übermacht behaupten.

Zu seiner Unterstützung führte ich selbst 2 Bataillons vor, die stürmend den Feind in seine Urstellung zurückwarfen. — Aber die auf diesem Flügel erfochtenen Vortheile konnten nicht benützt werden, weil nun die Massen, die der Feind von Anfang her bei Feketehegy diesseits des Sumpfes verdeckt gesammelt hatte, hervorbrachen und unsere Rückzugslinie bedrohten.

Alle meine Batterien waren im Feuer, jeder derselben stand eine Mehrzahl gegenüber: der Feind musste 100 Geschütze und darüber entwickelt haben. Die Linie von Hegyes bis Feketehegy — 1 Stunde — war von seinen Tirailleurs und Abtheilungen stark besetzt, — dem ungeachtet blieb ihm für die Bedrohung unserer Rückzugslinie eine Kolonne, deren Stärke unsere ganze Aufmerksamkeit in Anspruch nahm: es blieb kein Zweifel, dass uns mindestens 25—30.000 Mann gegenüberstanden.

Nunmehr überzeugt von einer 4 fachen Überlegenheit des Feindes und von der Unmöglichkeit, demselben ohne Befürchtung ernster Folgen länger die Spitze biethen zu können, beschloss ich den Rückzug.

2—12 pfünder Batterien mit Kavallerie rückten gegen die feindliche Umgehungskolonne vor, und drängten sie zurück, indess alle andern Truppen allmählich in guter Ordnung den Rückzug antraten.

Im beständigen Gefechte ward es bis Verbasz fortgesetzt, das die Brigade Rastic so lange vertheidigte, bis alle Truppen diesseits des Kanals angelangt waren, worauf nach Abdeckung der 3 Brücken die Vertheidigung abgebrochen wurde.

Der Tapferkeit der Truppen, welche in einem 9 stündigen heissen Kampf mit solcher Übermacht zwar 600 Mann an Todten und Verwundeten verlor, ohne den Feind irgend welche Trophäen in die Hände fallen zu lassen, kann ich nur das schönste, ehrendste Zeugniss ertheilen.

Noch am selben Nachmittage marschirten alle Truppen bis Kacs, am 15-ten bis Titel, bloss die Kavallerie lagerte theilweise in der Ebene des Distrikts und streifte bis an die Römerschanzen.

Desgleichen ward noch in der Nacht des 14/15. die Cernirung von Neusatz aufgehoben und die Brigade Draskovic als Verstärkung der Peterwardeiner Cernirung auf das rechte Ufer übersetzt.

Da es nun meine Hauptaufgabe geworden, den Durchbruch des Feindes aus Peterwardein zu verhüten, konzentrirte ich

daselbst 27 Baons und halte das Titler Distrikt, — nicht sowohl aus militärischen als vielmehr aus Gründen der Menschlichkeit mit 12 Baons, entsprechender Kavallerie und Artillerie besetzt.

Das Hauptquartier wird morgen wieder nach Ruma verlegt, wo ich dem Zeitpunkt entgegenharre, wieder die Offensive ergreifen zu können.

Ofen ist am 12-ten von uns ohne Widerstand besetzt worden und der Augenblick einer Krise bei Comorn dürfte auch nicht ferne sein.

Soviel mir bekannt, ist das Banat von feindlichen Truppen grössenteils geräumt, daher Ihre Kolonnen auf keine grossen Hindernisse stossen dürften.

In meiner dermaligen Stellung kann ich nur recht sehr wünschen, durch die Vorrückung Ihrer vereinigten Korps in das Banat jener Besorgnisse überhoben zu werden, deren ich mich, so lange das linke Ufer in Feindes Händen rücksichtlich der Dampfschiffverbindung wie der immer widerkehrenden Angriffe auf Titel nicht ganz entschlagen kann.

Jellachich FZM.

IV.

Jellachich — még teljes elszigeteltségéhez képest is — túlságosan sötétnek látta helyzetét. Mintha számításán kívül hagyta volna saját haderejét, amellyel a magyar hadvezetőségnek az északról és nyugatról megindult nyomás következtében, ugyancsak számolnia kellett. A bán júniusi támadásával szétszórta az akkori magyar déli sereget és olyan előnyös hadműveleti helyzetet teremtett, mely számára Bácska uralmát is biztosította.

Jellachich további feladata, amelyet az osztrák hadvezetőség szabott meg számára, az volt, hogy a csatornánál várja be az együttes támadás megindulását, amit délről kell majd támogatnia. Ennek megfelelően a bán a csatornánál akarta Bácska védelmét lebonyolítani, hogy a magyarok, a főseregek nyomása következtében, ott további védelemre területet ne nyerhessenek.

A védelem nem jelent tétlenséget. Ha a bán sikeres hadműveleteit nem is folytathatta, a magyar csapatok gyülekezését és Kmety térfoglalását megakadályozhatta, vagy legalább is késleltethette volna. Könnyen elért júniusi sikereit akkor játszotta el, amidőn tétlenül nézte a magyar déli hadsereg megalakulását és Kmetyt sem akadályozta meg a csatorna nyugati szakaszának elfoglalásában. Egy egész lovashadosztályt küldhetett volna az ellenség nyakára, de ő ezt a nagyszerűen alkalmazható erőt felderítésre és megszállócsapatokra aprózta fel.

Ebből következett, hogy július 10-e táján a csatornát már nem látta védhetőnek. A magyarok erősbödéséről és támadó

szándékáról érkező hírek ugyanis azt az aggodalmat ébresztették fel benne, hogy az ellenség — miközben arcban leköti — átkelve a csatorna védtelenül hagyott részén, Pétervárad felé előretörhet s ezáltal elvághatja hadműveleti alapjától, Titeltől.

A titeli fennsík az ő szemében nem csupán hadműveleti, hanem még inkább politikai bázis volt. Ennek magyarázatát azokban az aggodalmakban kereshetjük, amelyeket benne Horvátország esetleges megtámadása ébresztett.[47] Hadseregének a titeli fennsíktól való elvágatása egyenértékű lett volna Horvátország elvágásával, aminek lehetősége indította cselekvésre.

A bán addigi hadműveleteiből is látható, hogy sohasem tévesztette szem elől azt a kapcsolatot, mely közte és Horvátország között fennállott és elsősorban ennek érdekeit állítva előtérbe, kész volt a hadműveleti sikert is feláldozni.[48]

Ismerve a titeli fennsík jelentőségét, érthetővé válik, hogy Titeltől való elvágatásának veszélye bizonytalanná tette előtte a csatorna védelmét. Első gondolata az volt, hogy emezt feláldozza amannak érdekében. Majd látva az egymástól különálló és körülbelül 25 km-nyi távolságban levő két magyar seregtestet, az a nagyon helyes gondolata támadt, hogy az egyikre ráveti magát és veszélytelenné teszi.

Hegyes elleni támadása jó érzékre vall. Alig érthető azonban, hogy támadása tervezésénél miért nem számított a Szeghegyen és Feketehegyen levő magyar csapatok teljes oldalozó hatásával. Ha Hegyes elleni arctámadása helyett a feketehegyi balszárnyat támadja oldalba, bizonyára több reménye lehetett volna sikerre. Azonban kétségtelenül abban bízott hogy Hegyes meglepő elfoglalásával ezt az oldalazó arcvonalat, még akcióba lépése előtt, megsemmisíti.

Az események gyakran nem igazolják kellőképen a terveket. Így történt itt is, mert: Jellachich, rajtaütő támadásával, jól előkészített kelepcébe került.

Vereségének közvetlen oka a már említett Szeghegy—Feketehegy-i magyar arcvonal oldalozó támadása volt, amely visszavonulását is majdnem lehetetlenné tette. S bár a jobbszárnyán egyre fenyegetőbb lett a veszély, a balszárnyán érintetlenül állott egy lovasdandár kitéve az ellenség gyilkos tüzének és tétlenül várt. Ha ezt a lovasdandárt a kritikus helyen harcbaveti, az ütközet sorsa is másképp dőlt volna el.

[47] *Gyalókay:* Jellachich hadműveleti tervei. Hadtörténelmi Közlemények 1924. 65. l.

[48] U. o. 61. l.

Guyon ügyességének és a magyar csapatok magatartásának tulajdonítható, hogy a bán, még az ütközet után is, — az övénél kisebb erőt 25—30.000 emberre s 100 ágyúnál többre becsülte. Elismerjük, hogy Guyonnak a térszín rendkívül kedvezett. Az állásai mögött húzódó völgy csapatainak a helyzethez mért eltolására igen alkalmas volt. Guyon Jellachichnak jóformán felkínálkozó jobbszárnyát látva, a Hegyesről kivont csapatokkal Feketehegyen át intézett erős átkaroló támadást, ami a harc sorsát végleg eldöntötte.

Az ő vezérlete alatt harcolt csapatok működéséről csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk. Kmety azonban nem használta ki azt az alkalmat, amelyet neki a helyzet Jellachich előretörésével nyujtott. Igaz ugyan, hogy Vetter korábbi parancsa szerint járt el, amelynek alapján július 15-én kellett volna Kuláról az osztrák arcvonal balszárnyát átkarolnia, ha azonban a megváltozott helyzetet felismerve önállóan cselekszik, Jellachich visszavonuló seregét teljesen megsemmisíthette volna.

Godányi Ernő.

A NAGYSZEBENI CSATA JELENTŐSÉGE ÉS MÉLTATÁSA ERDÉLY FELSZABADÍTÁSÁNAK SZEMPONTJÁBÓL. (1916.)

(Öt vázlattal.)

A nagyszebeni csata jelentősége és döntő befolyása az oláhok ellen 1916 őszén Erdélyben lezajlott hadműveletek további sorsára csak akkor állhat teljes nagyságában előttünk, ha azt nem mint az Oláhország elleni háború egy különálló eseményét vizsgáljuk, hanem beleillesztjük abba a nagy keretbe, melynek ez csak egyetlen láncszeme volt; ha teljesen világosan áll előttünk az a kedvezőtlen katonai helyzet, amelyben a központi hatalmak az oláhoknak Erdélybe való betörése következtében 1916 szeptember elején állottak s ha végül mérlegeljük azt a hadműveleti helyzetet, melyet a nagyszebeni győzelem Erdélyben teremtett.

1. *Az általános katonai helyzet és a kölcsönös helyzet Erdélyben a nagyszebeni csata előtt.*

Akkor, amidőn Oláhország 1916 augusztus 27-én az osztrák-magyar monarchiának megizente a háborút, a központi hatalmak helyzete nagyon válságos volt. Éppen ez a válságos helyzet kelthette az oláh vezetőkben azt a hitet, hogy elérkezett végre az a pillanat, amikor Oláhország megadhatja a központi hatalmaknak a kegyelemdöfést, amikor minden kockázat és nagyobb veszteségek nélkül megszerezheti magának Erdélyt, az oláh álmok Eldorádóját.

Nyugaton a németeknek Verdun elfoglalása céljából megkezdett harcai már nem kecsegtettek sikerrel és az 1916 július 1-én a Somme mentén megindított hatalmas francia-angol támadás látszólag minden német tartalékot lekötött.

Az olasz arcvonalon a 6. isonzói csatában elveszett Görz, az olaszoknak a doberdói fennsík nyugati részét is sikerült elfoglalniok és remélhették azt, hogy újabb erélyes támadásuk itt is megingatja az osztrák és magyar csapatok ellenállását és végre olasz kézre juttatja Triesztet.

Keleten még folytak a Bruszilow által 1916 június elején megkezdett általános támadás nyomán keletkezett har-

cok; a lucki és a bukovinai orosz győzelmes csaták után tovább folyt a nagy küzdelem Wladimir Wolynskért és az Erdős-Kárpátokon át Magyarország belseje felé vezető utak megnyitásáért. Az entente remélhette tehát, hogy a hatalmas orosz hadsereg támadásai minden erőnket lekötik és így Oláhország teljesen szabad kezet nyer velünk szemben.

Macedoniában a bolgároknak 1916 július közepén megindított támadása megakadt, sőt a helyzet annyira kritikussá vált, hogy Ferdinánd bolgár cár és Radoszlawoff miniszterelnök a legfelsőbb hadvezetőségtől német csapatokat kért a bolgár hadsereg támogatására.

Hindenburg szerint „odajutottunk, hogy az oláh hadüzenet bennünket augusztus 27-én új ellenségünkkel szemben teljesen védtelen helyzetben talált. Még sohasem voltak erős nagyhatalmak, mint Németország és Ausztria-Magyarország, lekötöttségük következtében így kiszolgáltatva egy olyan államnak, amelynek a két országhoz viszonyítva alig huszadrészannyi lakosa volt. Az akkori hadihelyzetre való tekintettel föl kellett tételezni azt, hogy Oláhországnak csak oda kell előnyomulnia, ahova éppen akar, hogy a világháborút azon államok javára döntse el, melyek már évek óta hiába támadtak bennünket. Úgy látszott, hogy minden attól függ, vajjon Oláhország erejét ki akarja-e használni?"

A keleti arcvonal déli szárnya, mely Dorna-Vatra környékén az Erdős-Kárpátokra támaszkodott, úgyszólván védtelen volt, mert az oláhok támadásának megindulásakor Erdélyben állott gyönge erők ezt az egész oláh hadsereggel szemben nem biztosíthatták. Ha tehát az oláhoknak sikerül Erdélyen át előnyomulva a bukovinai arcvonal oldalát és hátát veszélyeztetni, ennek következményeit előre még mérlegelni sem lehet. Élet-halál kérdése volt tehát a központi hatalmakra nézve az, hogy az oláhokat megállítsuk és Erdélyből visszavetve, döntő csapást mérjünk reájuk, vagy legalább is olyan rövid arcvonalat teremtsünk, mely az erdélyi határgerincre és a Szeret vonalára támaszkodva képes lesz ellenállani a további orosz-oláh támadásoknak. Ennek a nagy hadműveletnek első és döntő csatája volt Nagyszeben.

2. *Erőviszonyok.*

1916 augusztus 27-étől szeptember 18-áig az oláhok úgyszólván az egész erdélyi arcvonalon lassú, de állandó előnyomulásban voltak. A nagy túlerőt Erdély védelmére sietve odaszállított csapataink hosszasan feltartóztatni nem tudták, minthogy az 1. osztrák-magyar hadseregnek a bukovinai határtól Orsováig terjedő 500 km-es arcvonalon kellett véde-

keznie és erre szeptember 7-én még csak a következő erővel rendelkezett:

Északkeleti csoport:

61. honv. gy. hadoszt.	17 zlj,	4 lov. szd.,	10 üteg,
71. gy. hadosztály . .	12 „	3 „	7 „
1. népf. lov. dandár	1 „	4 „	0 „
Összesen:	30 zlj,	11 lov. szd.,	17 üteg.

Délnyugati csoport:

51. honv. hadosztály és 143. dandár	14 zlj,	3 lov. szd.,	8 üteg,
144. dandár	9 „	1¼ „	4 „
145. dandár	7 „	1 „	6 „
Összesen:	30 zlj,	5¼ lov. szd.,	18 üteg.

Hadseregtartalék:

39. h. gy. hadoszt. 8 zlj, 2 lov. szd., 12 üteg.

Mindössze: 68 zlj, 18¼ lov. szd., 47 üteg.

Ezen csapatok támogatására még ideszállították az északkeleti csoporthoz: a 72. osztrák-magyar, a 89. német és a ½ 37. honv. hadosztályt; a délnyugati csoporthoz: az 1. osztrák-magyar és 3. német lovashadosztályt, az Alpenkorpst (1 hadoszt.), a 187. és 76. német gyaloghadosztályt. Így az Erdélybe szállítás alatt lévő szövetséges csapatok felvonulásának befejezése után az északkeleti csoportból megalakuló 1. hadsereg és a délnyugatiból alakuló 9. német hadsereg ereje mindössze 9 gy. hadosztály, 3 népfelkelő gy. dandár, 2 lovashadosztály és 1 népfelkelő lovasdandár volt, ami összesen körülbelül *128 gy. zászlóaljat, 22 lovasszázadot és 117 üteget tett ki.* Ehhez még hozzászámítandó az 1. és 3. lovashadosztály kötelékében 7 lovasezred és némi tüzérség.

A most említett erőkkel szemben az oláhok hadereje a következő volt:

4. (északi) hadsereg:

a 7., 8. és 14. gy. hadosztállyal, a bisztricai különítménynyel és a 2 lov. hadosztállyal; összesen kb. 70 zlj, 6 lov. ezred, 18 üteg.

2. hadsereg:

a 3., 4., 5. és 6. gy. hadosztállyal, 1 lov. dandárral; összesen kb. 80 zlj, 2 lov. ezred és 24 üteg.

1. hadsereg:

az 1., 11., 23. és 13. gy. hadosztállyal és 1 lov. dandárral; összesen kb. 62 zlj, 2 lov. ezred és 18 üteg.

Az Erdélybe benyomult oláh haderő tehát összesen kb. *212—220 zászlóaljat, 60 lovasszázadot tett ki, megfelelő tüzérséggel.*

Ha még figyelembe vesszük azt, hogy az oláh zászlóaljak teljes hadiállománnyal bírtak, tehát körülbelül 1000 puskával rendelkeztek, míg a szövetségeseknél 1 zászlóalj ereje nem volt 6—700 puskánál magasabb, láthatjuk, hogy Erdélyt mintegy 80.000 fegyveres védelmezte 230.000 oláhval szemben. Figyelembe kell venni ezenkívül még azt is, hogy Erdély védelmére az említett erők csak fokozatosan állottak rendelkezésre, míg az oláh hadseregek teljes hadilétszámmal mindenütt egyidejűleg lépték át a határt 1916 augusztus 27-én este. Nagyon természetes tehát, hogy e túlerővel szemben a gyenge 1. oszrák-magyar hadsereg döntő mérkőzésbe nem bocsátkozhatott, nemcsak azért, mert számbelileg nagyon gyenge volt, hanem azért is, mert a kezdetben rendelkezésére bocsátott erők harci értéke sem volt még teljes. A szeptember elejéig Erdélybe küldött hadosztályok már más hadszíntereken súlyos veszteségeket szenvedtek és a szükséges kiegészítéseket még nem kapták meg. A hadseregfőparancsnokság ugyanis nem gondolta, hogy az oláhok támadása már augusztus végén megindul, hanem azt hitte, hogy még elég ideje van a megcsappant erejű hadosztályok állományának kiegészítésére. A hadosztályok tüzérsége sem volt teljes. Az 51. és 61. honv. hadosztály tüzérsége például még előbbi alkalmazási helyén maradt vissza és az oláh támadás megindulásakor ezen hadosztályok csak néhány üteggel rendelkeztek. Az állományviszonyokon úgy igyekeztünk segíteni, hogy népfelkelő- és hadtápzászlóaljakat osztottunk be az első vonalba, ezeknek egy része azonban harcra alkalmatlan, öreg emberekből állván, nem sokat javított a helyzeten. A bányászzászlóaljak legénysége (144. ddr.) pedig teljesen gyakorlatlan volt a modern harcban, minthogy ezeket egyenesen a bányákból állítottuk be a rajvonalba.

Ilyen körülmények között a határbiztosító 61. és 71. ho., 143., 144. és 145. népfelkelő dandár csapatai az oláhok betörését nem tudták megakadályozni és az ellenség megkerülő és átkaroló támadásai elől kénytelenek voltak fokozatosan hátrálni. Azt azonban mégis elérték, hogy az oláhok, nem lévén tisztában azzal, hogy mekkora erő áll velük szemben és hogy a velük közvetlenül érintkezésben álló osztagok mögött nem

állanak-e nagyobb tartalékok rendelkezésre, mindenütt csak tapogatódzva nyomultak előre, úgy, hogy az 1. hadseregnek ezen sikeres visszavonulási harcai következtében az oláhok északi szárnya 3 hét leforgása alatt mindössze 60 kilométert, a 2. oláh hadsereg pedig 100 kilométer tért nyert Erdély belseje felé. A Vöröstoronyi-szoroson át betört I. oláh hadtest Nagyszeben előtt megállott, míg a 11. oláh hadosztály, Petrozsény környékén vereséget szenvedve, visszavonulóban volt a határ felé, az 1. oláh hadosztály pedig Orsovánál akadt meg.

Az 1. osztrák-magyar hadsereg ezen eredményes védekező harcai lehetségessé tették, hogy szeptember 18-áig a 9. német hadsereg, Falkenhayn tábornok parancsnoksága alatt, még a Maros vonalától keletre alakulhatott meg és hogy most már az így összevont erőkkel megindulhatott az ellentámadás, mely a nagyszebeni fényes győzelemmel kezdődött és az oláh hadvezetőséget Erdély teljes feladására kényszerítette.

3. *A helyzet szeptember 18-án, a 9. hadsereg megalakulásakor.* (1. vázlat.)

Falkenhayn, mint a 9. hadsereg parancsnoka, szeptember 17-én este érkezett meg törzsével Dévára és minthogy akkor még sem saját helyzetét, sem az ellenségét nem ismerte, szeptember 18-án fölkereste Alvincen a kirakodóban levő Alpenkorpst, majd Gyulafehérvárott a XXXIX. tart. hadtest parancsnokát, Staabs altábornagyot, aki az 1. hadsereg délnyugati csoportját vezette, innen még aznap Pujra sietett és az ottani helyzetről is személyesen tájékozódva, a következő helyzetet találta Erdélyben:

A 4. (északi) oláh hadsereg Prezán tábornok parancsnoksága alatt, a 7., 8. és 14. gyaloghadosztállyal és az úgynevezett bisztricai különítménnyel elérte Göde-Mesterháza (14. ho.), Libánfalva (8. hadosztály) és Parajd vonalát, a Nagyküküllő völgyében pedig Székelyudvarhelyet (7. hadosztály).

A 2. oláh hadsereg Grainceanu tábornok parancsnoksága alatt (a 3., 4., 5. és 6. hadosztály) részben Ojtozon, zömével pedig a Barcaságtól délre levő hágókon át előnyomulva, élével elérte az apácai erdő nyugati lejtőjét és az Oltot, a bal szárnyán előnyomuló 3. hadosztály megszállotta Fogarast.

A 4. és a 2. oláh hadsereggel szemben az 1. osztrák-magyar hadsereg északkeleti csoportja az 1. német tart. hadtest parancsnokának, Morgen altábornagynak vezetése alatt, lépésről-lépésre hátrált. Az itt harcoló erők csoportosítása a következő volt:

A Maros felső folyása mentén a 61. honvédhadosztálynak 16. hegyi dandára állott, a Görgény völgyében a 61. és a 39. honvédhadosztály részei harcoltak. A Kisküllő mindkét oldalán, Parajd környékén, az 1. népfelkelő lovasdandár, a Nagyküküllő völgyében a 61. honvédhadosztály másik dandára, a 19. népfelkelő hegyidandár és végül a segesvár-brassói vasútvonal mentén a 71. hadosztály.

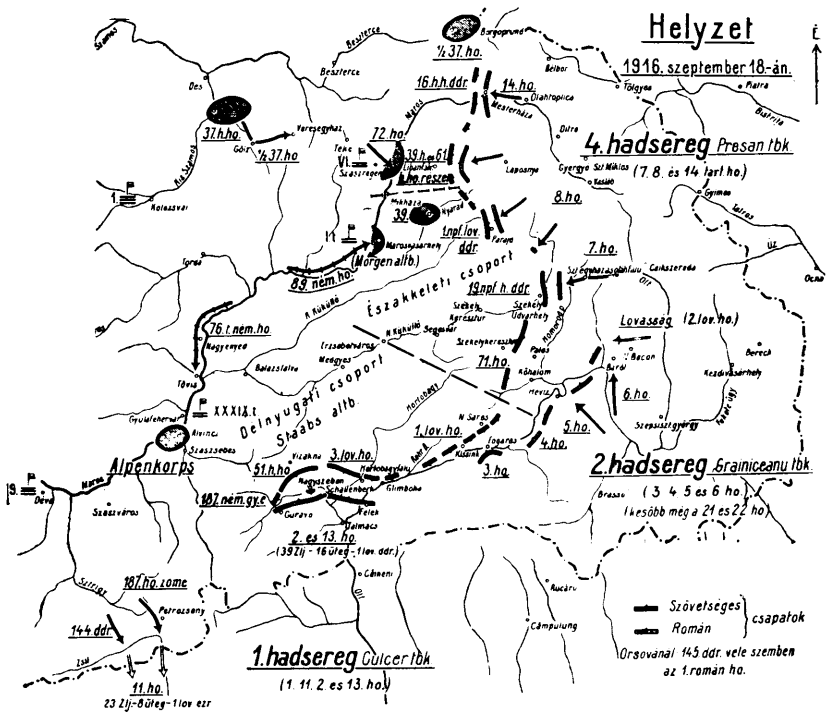
Helyzet
1916. szeptember 18-án.
4. hadsereg Presan tbk
(7. 8. és 14 lart ho.)
2. hadsereg Grainiceanu tbk
(3 4 5 és 6 ho.)
(1 később meg a 21 és 22 ho)
1. hadsereg Culcer tbk
(1. 11. 2. és 13. ho.)
Alpenkorps
Déli csoport
Délnyugati csoport
Szlabó alttb
Szövetséges
Román
csapatok
Orsovánál 145 ddr. vele szemben az 1. román ho.
Lovasság (2. lov. ho.)
Besztercze
Szászrégen
Segesvár
Brassó
Petroszény
Déva
Szászváros
Csíkszereda
Csíkszentmárton
Csíkszentdomokos
Csíkszentkirály
Csíkszentsimon
Csíkszentgyörgy
Csíkszentmihály
Csíkszentlőrinc
Csíkszentkereszt
Csíkszentmártonfalva
Csíkszentmártonkút
Csíkszentmártonfalva
Csíkszentmártonkút
Csíkszentmártonfalva
Csíkszentmártonkút

Ezen oláh csoporttal és a 2. oláh hadsereg balszárnyával szemben, az 1. hadsereg délnyugati csoportján belül, Schmettow altábornagy parancsnoksága alatt, az 1. osztrák-magyar lovashadosztály 4 ezreddel (6. és 7. lovasdandárban) a Nagysárosnál, a Rohrbachtól és a Schenkerbachtól délre levő magaslatokon és az Olt jobb partján levő magaslatokon állott. A hadosztály jobb szárnyán levő 6. lovasdandár állásai Glimbokától Hortobágyfalva felé kanyarodtak vissza.

Ezen hadosztályhoz csatlakozott a 3. német lovashadosztály 3 lovasezreddel Hortobágyfalvától a Nagyszebentől északkeletre emelkedő magaslatokig. Odább nyugatfelé Nagyszeben körül nagy körívben Nagycsűr, Kiscsűr, Rosszcsűr vonalában, a Cibin-patak balpartján, Szecseltől északkeletre levő magaslatokig az 51. honvédhadosztály állásai következtek mintegy 10 zászlóaljjal, tőle jobbra Szecsel környékén a 187. német hadosztályhoz tartozó 187. gyalogezred 3 zászlóalja állott.

A Vulkán-hágón és a szurduki szoroson át betört 11. oláh hadosztály a 144. népfelkelő dandárt Puj környékéig szorította vissza. Ennek támogatására azonban a 187. német hadosztály két ezredét és az Alpenkorps 3 zászlóalját tüzérséggel Hátszeg környékére tolták és így a szeptember 14-én megindult ellentámadás során sikerült a 11. oláh hadosztályt megverni és visszaszorítani, úgy hogy szeptember 18-án Petrozsény már ismét a mi csapataink birtokában van.

Az 1. oláh hadosztály a vele szemben álló 145. népfelkelő dandárt a Cserna jobbpartjára szorította vissza; ez mintegy 9 zászlóaljjal és 6—7 üteggel a Cserna mentén emelkedő magaslatokon foglalt állást és az oláhok minden előnyomulási kísérletét meghiusította.

Szeptember 18-án beérkezőben volt még az 1. hadsereghez:

a 72. közös hadosztály Szászrégennél,

a 89. német hadosztály Marosvásárhelynél,

a 76. tartalék német hadosztály pedig vasúton szállítás alatt volt Gyulafehérvár felé, mialatt az Alpenkorps (1. hadosztály) Alvincnél rakodott ki.

Az 1. hadseregparancsnokság akkor még azt tervezte, hogy ha szükségesnek mutatkozik, a rendelkezésére álló erőket fokozatosan a Felső-Maros, Kisküküllő és a Közép-Maros mentén előkészített állásokba vonja vissza és ott igyekszik az oláhokat addig feltartóztatni, amíg a 9. hadsereg meg nem alakul és meg nem indulhat az ellentámadás.

Amint látjuk, tehát akkor, amidőn Falkenhayn a 9. hadsereg parancsnokságát és ezzel az 1. osztrák-magyar hadsereg

délnyugati csoportjának szakaszában álló összes szövetséges csapatok vezetését átvette, az általános helyzet nem volt ugyan kedvező, de nem is volt nagyon kedvezőtlen. A kölcsönös erőviszonyokat tekintve, nem sok remény lehetett a sikerre, azonban az oláh haderők széttagolt helyzetét és a tétova, erélyre egyáltalában nem mutató vezetést tekintve, Falkenhayn azonnal belátta, hogy itt erélyes és gyors cselekvéssel meg kell és még meg is lehet menteni a helyzetet. Mialatt ugyanis a 4. és a 2. oláh hadsereg lassú előnyomulásban balszárnyával még csak Fogaras környékét érte el, addig az 1. oláh hadsereg egymástól magas hegységek által elválasztott 3 csoportban állott, melyek közül az Orsovánál levő 1. oláh hadosztály magatartása a hadműveletek további fejlődésére úgyszólván semmi befolyással se lehetett, a Vulkánon át betört 11. hadosztály már megverve vonult vissza a határ felé, Nagyszebentől délre pedig ott állott két oláh hadosztály teljesen elszigetelve, miután látszólag még nem vette fel az érintkezést a 2. oláh hadsereg fogarasi csoportjával, amelytől még mintegy 30—40 km választotta el. E térköz nem volt valami nagy, de azon körülmény folytán, hogy a 2. oláh hadsereg zöme tulajdonképen Fogarastól keletre még csak az Olt mentét érte el, a nagyszebeni oláh csoport mindaddig teljesen elszigetelve állott, amíg a 2. oláh hadsereg zöme legalábbis Nagyszeben—Székelyudvarhely vonalának magasságát el nem éri. A helyzet azonban mégis kényes volt, amennyiben a szövetséges csapatok még csak felvonulóban voltak, az 1. osztrák-magyar hadsereg pedig lépésről-lépésre hátrált, a Maros és a Küküllő mentén előkészített állások felé, a 4. és a 2. oláh hadseregnek tehát csak egyhuzamban erélyesen folytatnia kellett volna előnyomulását, hogy így összefüggő, egységes támadással halomra döntse a szövetségesek minden tervét. Az oláh hadvezetőség azonban, a Mackensen tábornagy vezetése alatt Dobrudzsában megindított támadás hatása alatt, elhatározásaiban máris ingadozóvá vált, s mialatt a nagyszebeni oláh csoport a 4. és a 2. oláh hadsereg előnyomulására várt, ezen két hadsereg tapogatódzva, látszólag minden nagyobbszabású hadműveleti terv nélkül, óvatosan igyekezett kibontakozni a Hargita, a Baróti-hegység és az Apácai-erdő szorosaiból.

4. *A nagyszebeni csata terve.*

A legfelsőbb hadvezetőség intézkedése, amely az Erdélyben működő 1. és 9. hadsereg hadműveleteit szabályozta és megindította, szeptember 19-én este érkezett meg a 9. hadseregparancsnoksághoz Dévára. Falkenhayn azonban már

ennek átvétele előtt elhatározta azt, hogy a lehető legrövidebb időn belül a Nagyszebennél álló oláh erőket meg fogja támadni.

A legfelsőbb hadvezetőség ezen intézkedése a következőképen hangzik:

„A 9. hadsereg legközelebbi feladatai a következők: A 9. hadsereg, az 1. hadsereggel együttműködve, verje meg az Erdélybe betört ellenséget.

„Az 1. hadseregnek feladata egyelőre az ellenség előnyomulásának késleltetése és a 7. hadsereggel érintkezésben a Küküllő- és Maros-menti állás tartása. A Görgény-hegységből egymástól szétválasztva előnyomuló ellenséges oszlopok ellen készentartott erős tartalékokkal helyi támadások végrehajtása tervbe veendő.

„Hadsereghatár: Báránykút—Jakabfalva (e helységek az 1. hadseregéi)—Erzsébetváros (a 9. hadseregé)—Mikefalva—Radnót—Marosludas—Gerend—Torda (helységek az 1. hadseregéi).

„A 9. hadsereg mindenekelőtt a szurduki szoroson át betört ellenséget űzze vissze, azután pedig a Szurdukot és a Vulkán-hágót biztosítva, egyesített erővel a *Nagyszebenen át előnyomult ellenséggel kettős átkarolással verje meg.*

„Az 1. hadsereg 89. hadosztályának ezen támadáshoz való felhasználása megfontolás tárgyát képezi.

„A 9. hadsereg jobb szárnycsoportja akadályozza meg az ellenségnek Orsován és különösen Mehádián át való előnyomulását.

„A 9. hadsereg balszárnya szükség esetén túlerejű ellenség nyomása elől az 1. hadsereggel érintkezésben maradva, Medgyesen át Dicsőszentmártonhoz a Küküllőig hátrálhat.“

v. Hindenburg.

Ezen parancsot a legfelsőbb hadvezetőség még azzal egészítette ki a Cramon tábornok útján a hadseregfőparancsnoksághoz intézett átiratában, hogy a 9. hadsereg a petrozsényi medence biztosítása után az Alpenkorpst Szászsebestől délre, a 187. hadosztályt pedig Szászsebesnél és attól keletre mielőbb gyülekeztesse, a 76. német tartalékhadosztály pedig Kiskapuson és Tövisen rakodjék ki és vegyen részt a 9. hadsereg támadásában.

Az 1. vázlaton feltüntetett szeptember 18-i külcsönös helyzetből is látható, hogy Falkenhaynnak gyorsan kellett cselekednie, hogy az I. oláh hadtestet még a 2. oláh hadsereg támadó előnyomulásának megkezdése előtt megverhesse. Azt, hogy a támadást Nagyszebennél kell megindítania, Falken-

hayn a helyzetről eddig nyert tájékozódása és benyomásai alapján azonnal eldöntötte, a végrehajtás tervét azonban csak akkor állapíthatta meg, amidőn a már szeptember 18-án elrendelt szemrevétel alapján 20-án megállapíthatta, hogy a Szebeni-havasok járhatók és ott hegyi fölszereléssel ellátott csapatok akadálytalanul mozoghatnak. Szeptember 20-án Gyulafehérvárott adta ki Staabs altábornagynak, a XXXIX. tartalékhadtest parancsnokának és Krafft von Dellmensingen tábornoknak, az Alpenkorps parancsnokának, a nagyszebeni támadás előkészületeire vonatkozó utasításait. Ezek szerint a hadműveleteket a 9. hadsereggel a következőképen akarta megindítani: (Lásd a 2. vázlatot is.)

A hátszegi szakaszban a 144. népfelkelő gyalogdandár, a 187. hadosztály és az Alpenkorps 1—1 zászlóalja és a 187. hadosztály két ütege marad vissza Berger ezredes parancsnoksága alatt azon feladattal, hogy a 11. oláh hadosztály esetleges támadásával szemben biztosítsa a 9. hadsereg nagyszebeni csoportjának hátát.

A Nagyszebennél végrehajtandó támadáshoz a 9. hadsereg többi része három csoportot alakít:

1. Krafft von Dellmensingen tábornok parancsnoksága alatt mint *megkerülő* csoport az Alpenkorps (6 zlj), 2 osztrák-magyar hegyiüteg és a 3. német hegyi ágyúsosztály Polyán-Zsinna vidékéről úgy indul el, hogy szeptember 25-én a Vrf. mare ⌖ 2063, Prejba △ 1745, Gyhan △ 1411 vonalát elérve, a támadó előnyomulást a Vöröstoronyi-szoros elzárására szeptember 26-án megkezdhesse.

2. Staabs altábornagy parancsnoksága alatt mint főtámadó csoport a 187. német és az 51. honvédhadosztály erős jobbszárnnyal támadva mindenekelőtt Guraró-Paplaka vonalától délre levő magaslatokat foglalja el.

3. Schmettow altábornagy parancsnoksága alatt a 76. német tartalék gyaloghadosztály és az 1. és a 3. lovashadosztály pedig mindenekelőtt a Felektől északra levő magaslatokat kerítse birtokába.

A támadás *szeptember 26-án* induljon meg.

Falkenhayn azonban ezen eredeti támadótervét a szeptember 22-én megindult oláh támadás következtében, amely az 1. lovashadosztálynak jobbszárnyát Holczmányig szorította vissza, némileg módosította, amennyiben a lovashadtestnek (1. és 3. lovashadosztály) feltétlenül tartania kellett az Olt-menti állásait is, nehogy az Olt mellől elszoríttatva, a fogarasi és a nagyszebeni ellenséges csoportok között a közvetlen összeköttetés helyreálljon, még mielőtt a döntés Nagyszebennél megtörtént volna. Mivel pedig a lovashadtestnek

hét gyenge lovasezreddel mintegy 65 km hosszú arcvonalat kellett tartania, Falkenhayn azon felszólítást intézte az 1. hadseregparancsnoksághoz, hogy a 89. német hadosztályt, amely időközben Marosvásárhelyen már kirakodott, tolja Segesvárra és bocsássa ott a 9. hadseregparancsnokság rendelkezésére. Az 1. hadseregparancsnokság azonban ezt a kérést nem teljesítette, mert attól tartott, hogy ha ezt a hadosztályt átadja a 9. hadseregnek, az amúgy is állandó visszavonulásban levő 1. hadsereg nem lesz képes a 4. és a 2. oláh hadsereg támadását feltartóztatni és így esetleg kérdésessé válik, hogy a 9. hadsereg egyáltalában végrehajthatja-e a támadást Nagyszebennél? Az 1. hadseregparancsnokságnak az eddigi harcok tapasztalatai alapján az volt benyomása, hogy a Felső-Maros és a Küküllők völgyeiben eddig tartott állásait nem tudja sokáig védelmezni és kénytelen lesz a Maros és a Kisküküllő-menti előkészített állásokba visszavonulni. Ezért Arz viszont arra szólította fel Falkenhaynt, hogy azon esetben, ha az 1. hadsereg jobbszárnyán levő 71. hadosztály kénytelen lenne visszavonulni, a 9. hadsereg is Medgyes felé vonja vissza balszárnyát. Ez azonban semmiképen sem volt beleilleszthető a Nagyszebennél tervezett támadás kereteibe, mert a 9. hadsereg, bár az előkészületek már folytak, szeptember 26. előtt nem támadhatott. Falkenhayn tehát a visszavonulási terv elejtésére bírta rá Arzot. Az *1. hadseregnek feltétlenül ki kellett még tartania, hogy a 9. hadsereg támadása a nagyszebeni oláh csoport ellen szeptember 26-án megindulhasson.*

Ilyen körülmények között a szeptember 25-én kiadott harcintézkedések az időközben megváltozott helyzettel és a 2. oláh hadsereg várható megindulásával számolva, a következőket rendelték el: (2. vázlat.)

1. Az Alpenkorps a Vrf. mare—Prejba—Gyhan vonalából — magát déli irányba biztosítva — a Vöröstoronyiszoros felé nyomul előre és megszállja a szoros mindkét oldalán emelkedő magaslatokat s így elzárja a Nagyszebennél álló oláh erők visszavonulási útjait.

2. A XXXIX. tartalékhadtest a 187. hadosztállyal Orláttól általában a hegység lába mentén, az 51. honvédhadosztállyal Nagyszebentől nyugatra, a 76. tartalékhadosztállyal pedig attól keletre kezdi meg a támadást *Nagytalmács irányában.*

3. A Schmettow lovashadtestnek, mely nehéz tüzérséget kapott, a 76. tartalékhadosztály baloldalát és általában a 9. hadsereget kellett biztosítania a 2. oláh hadsereggel szemben. Meg kellett akadályoznia azt, hogy a nagyszebeni és a foga-

rasi oláh erők egymással közvetlen érintkezésbe juthassanak, de másrészről készen kellett állania arra is, hogy egy erős csoporttal az Olton átkelve, északkeleti irányból átkarolhassa a nagyszebeni oláh csoport jobbszárnyát.

Amint látjuk, Falkenhayn a Nagyszebentől Bárány-kútig terjedő egész arcvonalon az erőket akképen osztotta el, hogy Nagyszebennél 20 km széles arcvonalon egyesítette egész gyalogságát, vagyis a 187., 51. és a 76. hadosztályt, az Alpenkorpst pedig a Szebeni-havasokon át irányította az ellenség megkerülésére és visszavonulási útjának elvágására. A hadsereg arcvonalának mintegy 70 km-es szakaszán csak lovasság maradt, hogy egyrészt biztosítsa a hadsereg baloldalát, másrészt fenntartsa az összeköttetést az 1. hadsereggel. Itt Falkenhayn ugyanazt az elvet követte, mint Hindenburg a tannenbergi csatában, ahol a 24 hadosztály erejű Rennenkampf-hadsereggel szemben csak az 1. lovashadosztályt s a königsbergi főtartalékot hagyta vissza, ez biztosította a 8. német hadseregnek teljes összpontosítását a 2. orosz hadsereg ellen. És amint ott sikerült Samsonow hadseregét teljesen megsemmisíteni még mielőtt az 1. orosz hadsereg közbeléphetett volna, éppen így sikerült itt is az I. oláh hadtestet teljesen megverni és megakadályozni, hogy a 2. oláh hadsereg ezt kiszabadítsa veszedelmes helyzetéből.

5. *A nagyszebeni csata rövid ismertetése.*

(2. vázlat és Nagyszeben részletes térképe.)

A kép teljessége és a nagyszebeni csata jelentőségének jobb kidomborítása érdekében lássuk nagy vonásokban a csata lefolyását és azután azt a nagy helyzetet, melyet a nagyszebeni csata teremtett.

A hadseregparancsnokság előbb ismertetett intézkedései alapján a XXXIX. tartalékhadtest parancsnoksága a következő parancsot adta ki a támadás megindításához:

„1. Az ellenség részben beásva Guraró—Poplaka—Ochsenweg—Sellenberk—Gregori Warte—Dolmány (△598) vonalában és attól keletre áll.

E vonal mögötti állások Poplakától keletre Auf der Auenél és a Schuppich Waldnál állapíttattak meg.

„2. A 9. hadsereg szeptember 26-án az ellenséget megtámadja.

„Ehhez az Alpenkorps szeptember 26-án reggel a Vrf. mare (2063)—Prejba (1745)—Gyhan (1441) vonalában készen áll arra, hogy a Vöröstoronyi-szoros felé előnyomuljon, hogy

az ellenségnek a hegységen át való visszavonulását megakadályozza.

„A Schmettow lovashadtest jobbszárnyával az ellenséget le fogja kötni.

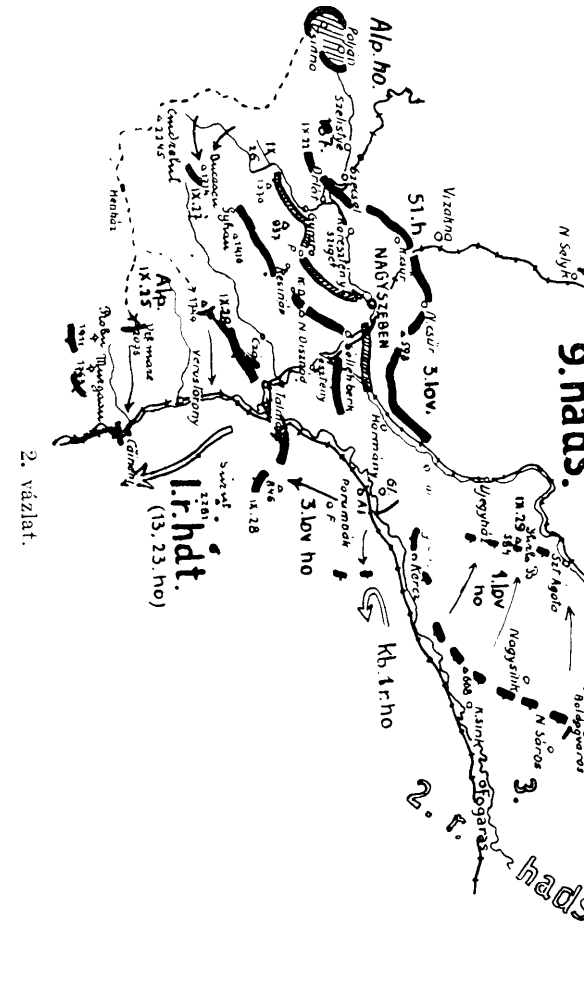

2. vázlat.

„3. A XXXIX. hadtest (187. hadosztály, 51. honvédhadosztály és a 76. tartalékhadosztály) az ellenséget a hegység lába mentén Orláttól délre, a Schmettow lovashadtesttel együttműködve, meg fogja támadni.

„4. Harcterületek határvonala:

a) A 187. hadosztálynál jobbról: Orlát északi szegélye, patakáteresz az úton levő 475 pontnál (Poplakától körülbelül 2 km-re északkeletre)—Nagydisznód északi sarka—391 kápolna (Veszténytől 1 km-re délre).

b) Az 51. honvédhadosztálynál jobbról Kereszténysziget délnyugati kijárata—Dreispitzenwald déli sarka—innen a 187. hadosztály északi határa.

Balról: Nagyszeben keleti szegélye és Sellenberk keleti szegélye.

c) A 76. tartalékhadosztálynál jobbról Alter Berg—Bongárd.

„5. A támadás a jobbszárnyról fokozatosan hajtandó végre.

Feladatok:

a) A 187. hadosztálynál arról van szó, hogy a hegység északi lejtőjén álló ellenséget minél előbb és olyan messze, amennyire lehetséges, fel kell sodrítani és ehhez a hegységbe csak annyira kell kiterjeszkedni, amennyire ezt ezen cél és a szükséges szárnybiztosítás megköveteli.

A tüzérség tüzét akkor kezdi meg, mihelyt a megfigyelés lehetséges.

A gyalogsági támadás kezdete saját belátás szerint.

b) Az 51. honvédhadosztály mindenekelőtt jobbszárnyával a harc területén belül és a Nagyszebentől délre levő ellenséges állásokat foglalja el. A tüzérség azonnal lőni kezd, mihelyt a megfigyelés lehetséges, hogy mindenekelőtt a Dreispitzenwald két oldalán levő ellenséges állásokat lőjje össze. A gyalogsági támadás megindítását a hadtestparancsnokság a 187. hadosztály támadásának előrehaladásához mérten fogja elrendelni.

c) A 76. tartalékhadosztály egy zászlóalj kivételével, mely hadtesttartalék, gyalogságát úgy csoportosítsa, hogy már az éj folyamán képes legyen az ellenségnek esetleg bekövetkezhető előretörését megakadályozni.

Egyébként szeptember 26-án reggel erős balszárnnyal foglalja el a Gregori Berg—Steinweg vonalát, amely egyelőre nem lépendő át. A tüzérségi tüzet saját belátása szerint kezdje meg.

„6. Mint hadtesttartalék szeptember 26-án készenlétbe helyezendő az 51. honvédhadosztály részéről a 302. gyalogezred parancsnoksága, I. és II. zászlóalja Kiscsürnél, a 76. tartalékhadosztály részéről egy zászlóalj Nagycsürön.

Ezenkívül a hadtestparancsnokság rendelkezésére áll a

204. tüzérezred III. osztálya, a 76. tartalékhadosztály egy mozsárütege és egy cs. és kir. 10 cm ágyúsüteg.

„7. A hadtestparancsnokság szeptember 25-én délután 7 órától fogva Szerdahelyen lesz. *v. Staabs.*

A támadás előkészületeit a támadásra kirendelt hadosztályok szeptember 25-éig befejezték. A 76. hadosztály Nagy-

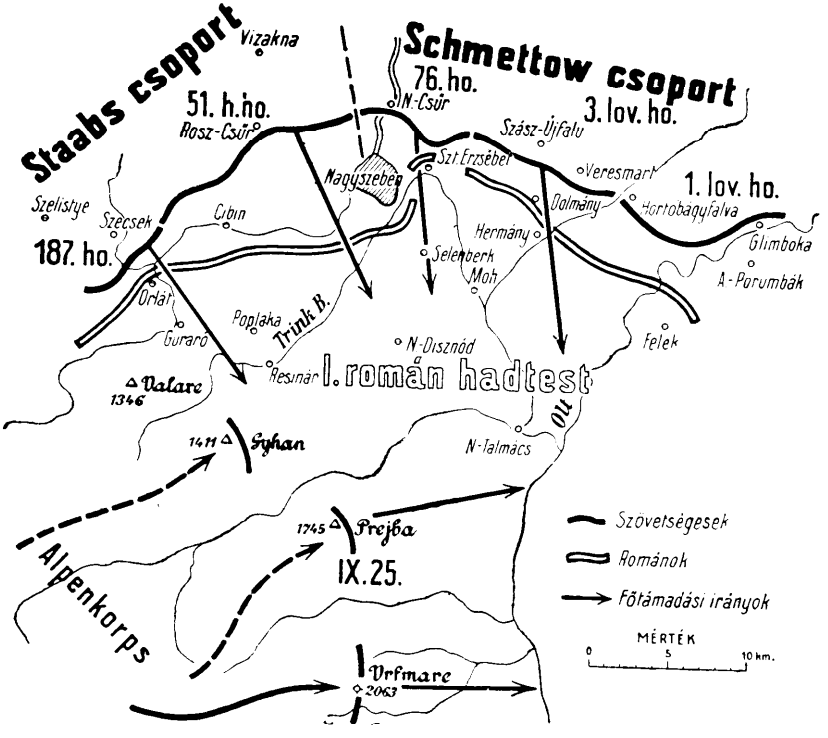

3. vázlat.
Támadóterv és intézkedések 1916. IX. 20-án.

selyken kirakodott és a 3. lovashadosztályt állásaiban felváltotta.

A XXXIX. hadtestparancsnokság ezen intézkedései alapján tehát a támadásnak szept. 26-án kellett volna megindulnia, azonban a már szeptember 25-én délután megfigyelt ellenséges mozdulatokból és a lakosoktól kapott hírekből a hadtestparancsnokság azt a benyomást nyerte, hogy az oláhok neszét vévén a készülő támadásnak, már csapatokat tolnak vissza az

oláh határ felé és ezért Staabs altábornagy elrendelte, hogy a támadást azonnal meg kell kezdeni. Mire a csapatok meg is indultak, már késő délután lett és ennek következtében a 187. hadosztály csapatai csak Guraróig jutottak előre és Orlátnál keltek át a Czibin-patak jobbpartjára.

Az általános támadás így mégis csak szeptember 26-án indult meg. Aránylag rövid, de erőteljes tüzérségi előkészítés után kezdte meg támadását a 187. hadosztály és estig Guraró és Poplaka községeket el is foglalta, a Valare △ 1346, D. Cioara △ 957 magaslaton, valamint az Oncescii hegyen az oláhok azonban még mindig tartották magukat.

Az 51. és a 76. hadosztály e napon még csak egyes részeivel kezdte meg a támadást, mert e két hadosztály támadását a 187. hadosztály előnyomulásának megfelelően kellett végrehajtania.

A 27-én folytatandó támadáshoz mindenekelőtt a tüzérséget kellett megfelelően átcsoportosítani és a Valare △ 1346 magaslatot kellett átkarolva megtámadni.

Ezalatt az Alpenkorps Zsinna és Polyánról 22-én elindult és a Cindrelul gerincen át előnyomulva, szeptember 25-én estig beérkezett az elrendelt vonalba, úgyhogy 26-án megkezdhette az előnyomulást a Vöröstoronyi-szoros felé, melyet élosztagai Vöröstoronynál, a Kaiserbrunnennél és Caineninél már a reggeli órákban elértek. Cainenit a bajor testőrgyalogezred egy zászlóalja foglalta el, ott a vasutat felrobbantotta és az oláhoknak azonnal megindult ellentámadásait mind visszavetette. Az I. oláh hadtestnek összeköttetései Oláhország belsejével ennek következtében teljesen megszakadtak és az 1. oláh hadseregparancsnokság azonnal átlátta a Nagyszebennél harcoló oláhok veszedelmes helyzetét és minden intézkedést megtett arra, hogy az Olt-menti közlekedést ismét szabaddá tegye és a németeket a szorostól ismét visszaszorítsa. Ez azonban 26-án még nem sikerült. Az Alpenkorps minden támadást visszavert.

Ezalatt a Schmettow lovashadtest is megkezdte 26-án a támadást. Míg az 1. lovashadosztály az Olt mentén és a Nagysárosnál levő állásokat tartotta, a 3. lovashadosztály Kercnél átkelt az Olton és egyes részeivel Felek—Porumbák vonaláig tört előre, hátát a Fogaras felől várható ellenséges támadásokkal szemben megfelelően biztosította.

Az I. oláh hadtest parancsnoksága látva azt, hogy mindkét szárnyát az átkarolás veszélye fenyegeti és ellenséges osztagok vannak már az Olt mentén is, megkezdte a visszavonulást Oláhország felé. Amidőn azonban a műúton a Vöröstorony felé menetelő oszlop a keskeny szorosba benyo-

mult, ott a bajorok ágyú- és géppuskatüze fogadta. Az oláhok teljes fejetlenségben menekültek vissza a nagyszebeni síkság felé és kelet felé akarták átvágni magukat, itt azonban Schmettow lovasai állották el a visszavonulás útját.

Szeptember 27-én a támadás újult erővel indult meg. Az Oncescii △ 1714, Valare és a D. Cioara magaslatok elvesztése után az oláhok az 51. és a 76. hadosztály támadásának hatása alatt megkezdték az egész vonalon a hátrálást és így a 187. hadosztály estig Kisdisznódig, az 51. honvédhadosztály a Nagydisznód előtti magaslatokig és Sellenberk déli szegélyéig, a 76. tartalékhadosztály pedig Sellenberk—Hermány vonaláig jutott.

Ezalatt az Alpenkorps ellen újult erővel indultak meg a támadások. E támadások folytán a Riu Vadului-on és a Caineni-n levő német csapatok kénytelenek voltak az oláhok túlereje elől a délutáni órákban a szoros nyugati oldalán emelkedő magaslatokra kissé visszahúzódni, az utat azonban így is tűzben tarthatták. A Vöröstoronynál levő németek még egyelőre tartották ott magukat.

A déli irányból megindított oláh támadásokkal egyszerre az I. oláh hadtest is újra megkísérelte, hogy észak felől támadva tegye szabaddá a szorost. Amidőn azonban a szorosba benyomult oláh osztagokat a németek tüze ismét visszafordulásra kényszerítette, most már a hegyeken át délnyugati irányban akartak utat törni maguknak Oláhország felé. Ezt azonban az Alpenkorpsnak az Oncescii hegyen a menedékháznál álló osztagai hiusították meg.

A nagyszebeni események híre végre cselekvésre bírta a 2. oláh hadseregnek fogarasi csoportját is. (3. hadosztály.) Már korán reggel erős lovasság jelent meg Felső-Árpásnál, amelynek további előnyomulását azonban a Kercnél felállított nehéz tüzérség megakadályozta. Ezalatt a 3. német lovashadosztály zöme, amely még 26-án Felekig és Felső-Porumbákig nyomult volt előre, megszállotta a La Cetate △ 846 hegyet és ezzel lezárta a Surul hasadékon át vezető hegyiutat. A Vöröstoronyi-szoroshoz közelebb férkőznie azonban egyelőre nem sikerült és így körülbelül 10 km széles területsáv mégis szabadon maradt, amelyen több hegyiút vezetett Oláhország felé, amelyet az oláhok kisebb gyalogsági osztagok visszavonulására felhasználhattak.

Szeptember 28-án a 187., 51. és a 76. hadosztály újult erővel vetette rá magát az oláhoknak a szoros bejárata előtt félkörben húzódó állásaira és sikerült is őket heves küzdelem után mindenütt visszavetni. Este csapataink Nagytalmács—Vesztény—Fenyőfalva—Felek vonalában állanak. Az oláhok

az egész vonalon megkezdték a visszavonulást, ami már nem is volt rendes visszavonulás, hanem fejetlen menekülés, mindenki arra menekült, amerre látott. A fogarasi csoportnak előzőnapi mozgolódásaiból, de más jelekből is, előre lehetett látni, hogy az oláhok a nagyszebeni események ellensúlyozására úgy a 4., mint a 2. oláh hadsereggel meg fogják kezdeni a támadást. Mialatt ugyanis a 4. oláh hadsereg már 27-én teljes erejével az 1. hadseregre vetette magát, 28-án a 2. oláh hadsereg is megindult és egy csoporttal az Olt folyótól délre, zömével pedig attól északra általában Szentágota—Segesvár irányában kezdte meg a támadó előnyomulást.

A Fogaras felől 28-ára virradó éjjel előrenyomult oláh erőknek sikerült Kerczisóránál az ott biztosító 18. német huszárezredet meglepniök és visszaszorítaniok, a 3. német lovashadosztály ellentámadása azonban az oláhok további előnyomulásának hamarosan végét vetette.

Az Olttól északra támadó 3., 4. és 6. oláh hadosztályt a szemben álló 1. lovas- és 71. gyaloghadosztály feltartóztatni nem tudta; a 71. hadosztály balszárnya a 6. oláh hadosztály elől Báránykúttól Psz. Cellináig hátrált, mialatt a 3. és 4. oláh hadosztály az 1. lovashadosztály 6. handárát Szentágota felé, a 7. lovasdandárt pedig a Rohrbach mögé való visszavonulásra kényszerítette.

A helyzet a 9. hadseregre igen kritikussá vált, miután Nagyszebennél még mindig nem volt megállapítható, hogy a döntés megtörtént-e már és hogy az oláhok ellenállása teljesen megtörött-e? Ezért innen a két hadsereg arcvonalát fenyegető áttörés elhárítására egyelőre semmit se lehetett elvonni. Az egyedüli remény csak az volt, hogy a 27-én Segesvárott a 9. hadseregparancsnokság rendelkezésére bocsátott 89. hadosztály segítségével legalább addig sikerül az oláhok előnyomulását feltartóztatni, amíg az I. oláh hadtest veresége Nagyszebennél befejezett ténnyé nem válik és a XXXIX. tartalékhadtest rendelkezésre nem állhat egy keleti vagy északkeleti irányban való ellentámadásra. *Ezek voltak a nagyszebeni csata legválságosabb órái.*

A Segesvárról Hégen—Jakabfalvára irányított 89. hadosztály öntevékeny magatartása és 29-én végrehajtott ellentámadása mentette meg a helyzetet. Ennek a hadosztálynak parancsnoka, Lüttwitz tábornok, ugyanis látva azt, hogy az 1. lovashadosztálynak Szentágota felé való visszaszorítása következtében az a veszély fenyeget, hogy az oláhok benyomulnak az így az 1. és 9. hadsereg között keletkezett térközbe, 28-án megszállotta a Szászhalomnál és Rétennél levő magaslatokat és 29-én Hégen felől átkaroló támadást intézett a 4.

oláh hadosztály jobbszárnya ellen. Ezen átkaroló támadásnak, 600 oláh és kilenc löveg elfogása mellett, az volt a nagyobb jelentőségű következménye, hogy a 4. oláh hadosztály most már a 89. hadosztály ellen fordult és a 3. oláh hadosztály is beszüntette az 1. lovashadosztály üldözését, úgyhogy ennek így alkalma volt Hirls B. △ 594 és Illenbák vonalában a gyülekezésre.

Szeptember 29-én már a délelőtt folyamán tisztázódott Nagyszebennél a helyzet. Az oláhok már sehol sem várták be a XXXIX. hadtest támadását, hanem a hegyeken át menekültek a határ felé. Az I. oláh hadtest veresége teljes volt, 3000 fogoly, 13 löveg, 70 autó, 2 repülőgép, számtalan fegyver és hadianyag és az egész hadtest vonata volt a zsákmány.

6. *Helyzet a nagyszebeni csata után.*

A nagyszebeni győzelem csak most volt teljes nagyságában értékelhető. Az 1. oláh hadsereg 1. hadtestének megsemmisítése után a XXXIX. tartalékhadtest most már rendelkezésére állott Falkenhaynnak a 2. oláh hadsereg elleni alkalmazásra. Ennek jelentősége különösen akkor érthető meg, ha az Erdélyben 28-án estig bekövetkezett helyzetet vizsgáljuk.

Az oláh hadvezetőség szeptember 27-én éppen a 9. hadsereg nagyszebeni támadásának ellensúlyozására indította támadásra a 4. és a 2. oláh hadsereget és ennek nyomása alatt az 1. hadsereg Slatina △ 1464, Poeana Tomii △ 1469, Déda, a Szászrégentől keletre levő magaslatok, Kibéd, Székelykeresztúr, az Erkedtől nyugatra és délnyugatra levő magaslatok, Puszta-Celina vonalába vonult vissza. A 89. hadosztály Százhalom—Réten vonalában állott harcban a 4. oláh hadosztállyal, mialatt az 1. lovashadosztály Szentágota—Illembák vonalában gyülekezett. (5. vázlat.) Az egész 1. hadseregre és a 9. hadseregnek balszárnyára, mely csak mint egy gyenge lepel feszült meg a reánehezedő erős ellenséges nyomás alatt, élet-halál kérdése volt a nagyszebeni győzelem. Még 28-án is olyan válságosnak látszott a helyzet, hogy Falkenhaynt magát is kétségek szállották meg, ő maga is izgatottan leste a Vöröstoronyi-szoros bejárata előtt dúló harcok eredményét, mert átérezte azt, hogy az egész erdélyi arcvonal sorsa attól függ, hogy a lehető legrövidebb időn belül eldől-e a küzdelem és a XXXIX. tartalékhadtest rendelkezésére fog-e rövidesen állani a 2. oláh hadsereg elleni támadásra. Ha ugyanis az I. oláh hadtest egy-két napon belül még mindig nincsen elintézve, a 2. oláh hadsereg pedig tovább folytatja előnyomulását: az eddig hozott áldozatok mind hiábavalók voltak és a 9. had-

sereg kénytelen lesz a harcot feladni, mert nem kockáztathatja azt, hogy a 2. oláh hadsereg a szövetségesek 9. és 1. hadserege közé benyomulva, a Nagyszebennél harcoló csapatoknak hátába kerüljön. Ha a 4. vázlaton feltüntetett helyzetre tekintünk és az egymással szembenálló erők viszonyát mérlegeljük, teljes mértékben átérezzük a helyzet válságos voltát.

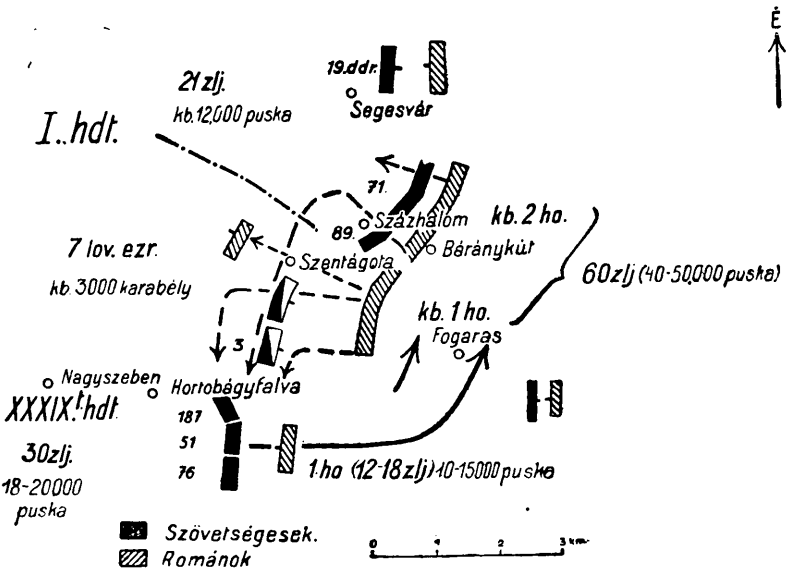

4. vázlat.

Kölcsönös helyzet és támadási lehetősége a nagyszebeni csata után.

Helyzet IX/29-én délben.

Az egymással szemben álló erőket tekintve ugyanis megállapíthatjuk azt, hogy az Olttól északra eső területen a Nagykükülloig mintegy 14.000 fegyveresünk állott 50.000 oláhval szemben, míg Nagyszebennél 18—20.000 puskát kötött még le az I. oláh hadtest, amely eddig ugyan lépésről-lépésre hátrált a Vöröstoronyi-szoros felé, azonban még nem volt biztos az, hogy az Alpenkorpsnak sikerül-e a dél felől támadó oláh erőket feltartóztatni vagy nem kap-e az I. oláh hadtest a le nem zárt hegyi utakon át segítséget és akkor nagyon kétségessé válik, hogy a 2. oláh hadsereg előnyomulása feltartóztatható-e.

Amidőn végre 29-én este egészen biztosan meg lehetett állapítani azt, hogy az I. oláh hadtest teljesen megsemmisült, és hogy a XXXIX. hadtestnek már nem kell tartania egy déli irányból bekövetkezhető oláh támadástól, mert az Alpenkorps szilárdan tartotta állásait az oláh rohamokkal szemben, az erdélyi hadjárat legválságosabb helyzete a szövetséges haderők javára dőlt el, a nagyszebeni győzelemmel azonban eldőlt a felszabadító hadjárat további sorsa is, mert azon pillanattól kezdve, hogy a 9. hadsereg Nagyszebennél megsemmisítette az I. oláh hadtestet, az oláh hadvezetőség eddig se nagyon határozott magatartása még inkább ingadozóvá vált. A nagyszebeni vereség olyan lenyügöző hatással volt az oláh hadvezetőségre, hogy az eddig támadó szándékát teljesen feladva, a 2. hadsereggel csak a védekezésre gondolt, a kezdeményezést és az események fejlődésének további irányítását teljesen a 9. hadsereg parancsnoka, Falkenhayn tábornok ragadta magához.

Szeptember 30-án ugyanis a 2. oláh hadsereg az Olttól északra levő területen sem a 71., sem a 89. gyalog-, sem az 1. lovashadosztály ellen nem folytatta támadásait, hanem több helyen állásokat kezdett építeni, csupán az Olttól délre kísérelte meg körülbelül egy gyaloghadosztálynyi csoporttal a támadást, hogy ezzel némileg támogassa az I. oláh hadtestet. Ez a támadás a gyenge 18. német huszárezredet Kercisoránál vissza is szorította, de az átcsoportosításban már erre a területre irányított 76. német hadosztály elővédjének ellentámadása a helyzetet ismét rendbehozta és az oláhok Fogaras felé visszavonultak.

Azzal, hogy a XXXIX. hadtest már szeptember 30-tól képes lett volna akár keleti, akár északkeleti irányban való támadásra a 2. oláh hadsereg déli szárnya ellen, viszont a 2. oláh hadsereg helyzete vált válságossá, mert ezen erőkkel szemben a 2. oláh hadseregnek csak egy gyengébb csoportja állott és így ezt a hadsereget az a veszély fenyegette, hogy a 9. hadseregnek az Olt mentén való előnyomulása esetén a Brassón át futó összeköttetések elvesznek.

A nagyszebeni győzelem után éppen a válságos helyzetre való tekintettel a 9. hadsereg parancsnoksága azonnal elrendelte a XXXIX. tartalék- és a Schnettow lovashadtest átcsoportosítását. Az átcsoportosítást szeptember 30-án hajtották végre, úgyhogy a 9. hadsereg a támadás megkezdéséhez már október 1-én készen állott. Az október 2-án megindult támadás az alábbi csoportosításban és irányokban vette kezdetét: (Lásd az 5. vázlatot.)

Helyzet és előnyomulási irányok 1916. X. 1-én.

A nagyszebeni csata döntő jelentősége tehát abban áll, hogy utána lehetségessé vált a fenti vázlat szerinti csopor-

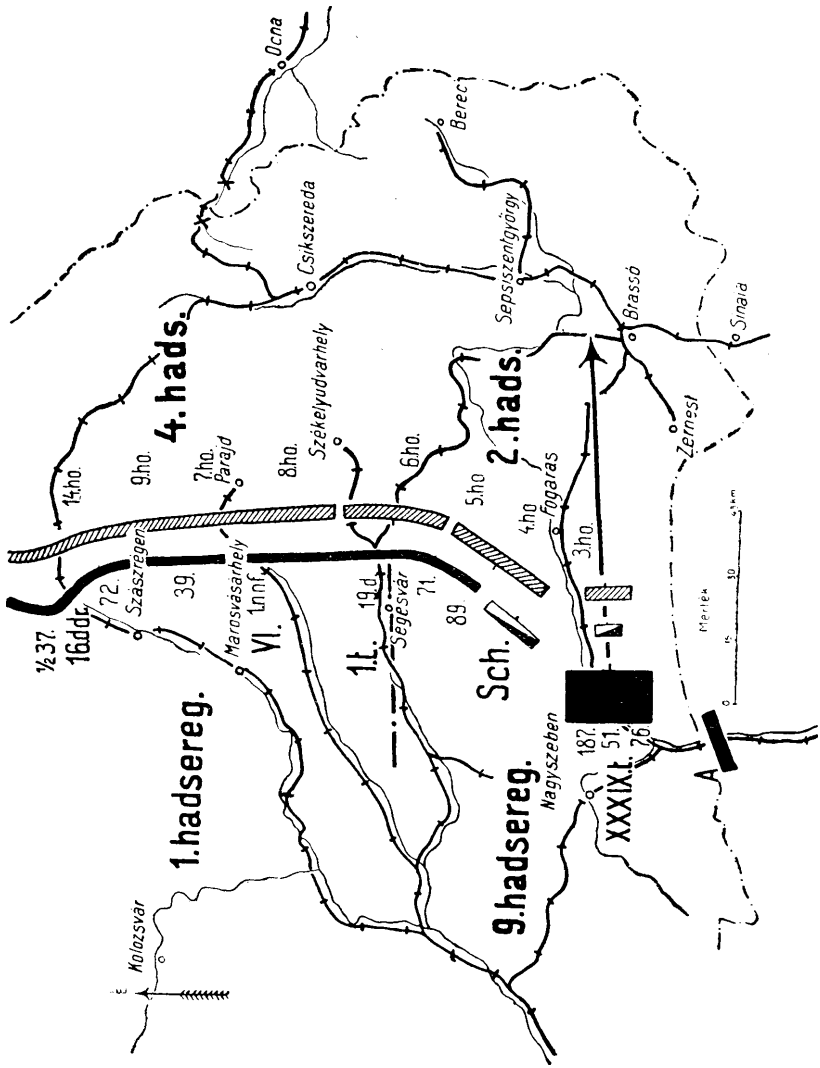

5. vázlat.
Általános helyzet és a 9. hadsereg támadási iránya a nagyszebeni csata után.

tosításban való támadó előnyomulás megindítása, amelynél az egész 9. hadseregnek aránylag keskeny arcvonalon egye-

sített 3 hadosztálya éppen azt az ellenséges szárnyat támadta túlerővel meg, amely mögött és amelynek közelében az oláh hadvezetőség semmiféle tartalékkal sem rendelkezett és amelynek visszaszorítása vagy veresége esetén az Erdélybe benyomult 4. és 2. oláh hadseregnek Brassón keresztül vezető egyetlen vasúti vonala is veszedelemben forgott volna.

Miután eddig a 2. és a 4. oláh hadsereg hét és fél hadosztálya és a 2. oláh lovashadosztály veretlenül állott a gyenge 1. osztrák-magyar hadsereggel és a 9. német hadsereg balszárnyával szemben, a Nagyszebennél állott két oláh hadosztálynak veresége tulajdonképen az általános erőviszonyokra való tekintettel nem tette volna más körülmények között indokolttá azt, hogy a 2. oláh hadsereg támadását beszüntesse és már október 3-án megkezdje a visszavonulást Brassó felé. Az oláh hadvezetőségnek ugyanis módjában lett volna a 2. oláh hadsereg hadosztályait úgy csoportosítani, hogy azokkal a kelet felé előnyomuló XXXIX. hadtestet megtámadhassa, vagy legalább is ennek a hadsereg szárnya elleni támadását addig feltartóztassa, amíg ezen támadás ellensúlyozására az arcvonal más részeiről megfelelő erőt oda nem vonhat. Vagy megtehette volna azt is, hogy a 3., 4. és 6. oláh hadosztállyal még a XXXIX. tartalékhadtest átcsoportosítása alatt folytatja a támadást Segesvár irányában és így a 4. oláh hadsereg egyidejű erőteljes támadásával bizonyára elérhetett volna olyan sikereket az 1. hadsereggel szemben, amelyek feltétlenül ellensúlyozhatták volna a nagyszebeni vereséget.

A 9. hadseregnek Nagyszebennél megindított meglepő támadása és az ennek során az I. oláh hadtestet ért megsemmisítő vereség azonban annyira megrendítette az oláh vezetők önbizalmát, hogy amidőn legtöbb kilátásuk volt arra, hogy a szövetséges haderőkön győzelmet arassanak, akkor adták fel a küzdelmet. A nagyszebeni csata, amely első nagy mérkőzés volt a szövetséges és az oláh haderők között, megmutatta azt, hogy a számbeli gyengeség dacára is az erkölcsi fölény és a hadvezetés művészetében való jártasság a szövetségesek oldalán van és hogy az oláh vezetőségnek már nem igen van kilátása arra, hogy az ilyen nagy vereség után erkölcsileg is megrendített csapatokat még győzelemre vezetheti vagy pedig, hogy a jelenlegi csoportosításban a várható ellentámadást felfoghatja. Lesujtó volt a nagyszebeni csata hatása az oláh vezetők és csapatok szellemére, ez a vesztett csata minden önbizalmuktól megfosztotta őket, másrészről azonban az eddig állandóan hátráló szövetséges csapatokban a győzniakarást a legmagasabb fokra emelte fel.

Befejezés.

A katonai vezetés páratlansága, a győzelem érdekében a rendelkezésre álló egész erőnek céltudatos és merész egyesítése tekintetében a nagyszebeni csata méltó párja Tannenbergnek. És ez a hasonlatosság nem a véletlen műve, hanem azon befolyás következménye, melyet Schlieffen gróf, a német vezérkarnak volt főnöke, gyakorolt a hadvezetés művészetének fejlődésére, amelynek vezető eszméje minden erőnek a döntés helyén való alkalmazása és a cannaei győzelemre való törekvés volt. Mindkettő egy úgyszólván védtelenül maradt országrész sorsát mentette meg a többszörös túlerőben levő ellenség áradatától, mindkettőnél a legszebb példáját látjuk annak, hogy a számbelileg sokkal gyengébb védő kiválasztja az ellenség támadó csoportjai közül a legveszedelmesebbet s minden erejét ezzel szembeállítva, a többi ellenséges csoportok legmesszebbmenő elhanyagolása mellett villámgyorsan veti magát a túlerejében bízó lomha ellenségre és még mielőtt az ellenséges csoportok egymást támogatni képesek volnának, a megtámadottat megsemmisíti.

Csak merész elhatározások és azoknak erélyes, céltudatos végrehajtása járhat eredménnyel; kockázat nélkül a háborúban nagy eredményeket elérni nem lehet. Falkenhayn hadvezéri nagyságát éppen az mutatja, hogy gyors elhatározással, a nagy helyzet teljes átérzésével megragadja és következetesen végre is hajtja azt a merész gondolatot, amely nem jár a középúton, hanem merészen mindent egy lapra teszen fel és így mindent megnyer.

Nagyszeben az 1916. évi erdélyi hadjáratnak fordulópontja volt. Az egymással szemben állott erők nagyságát tekintve Nagyszeben csak epizód a világháború nagy milliókat mozgató véres küzdelmeinek közepette. Tanulságai azonban különösen reánk nézve lesznek örökbecsűek s mert ez volt a kezdete annak a győzelmes előnyomulásnak, melynek eredménye az orvul betört oláh hadseregnek Erdélyből való teljes kiverése lett.

Nagyszeben nem volt könnyű győzelem, mert a támadó számbelileg sokkal gyengébb volt, de jelentősége annál nagyobb, mert az Erdélyben 1916 szeptember végén a legválságosabb pillanatban éppen akkor fordította a győzelmet a javunkra, amikor már csak napok kérdése volt az, hogy az 1. osztrák-magyar hadsereg ellenállóképessége mikor roppan össze. Le nem becsülhető azonban a nagyszebeni győzelem erkölcsi hatása sem, melyet az eddig állandóan hátráló és mindig túlerejű ellenséggel szemben küzdő többi csapatokra

gyakorolt. A nagyszebeni győzelem után már mindenki érezte azt, hogy most már vége van a hátrálásnak, most már a mi előnyomulásunk ideje következett el. És valóban így is lett.

Fogaras, Kőhalom, Persány, Magyaros, Parajd, Vledény, Szúnyogszék, Brassó, Törcsvár, mind egy-egy győzelem hirdetői az 1. és a 9. hadsereg diadalmas harcaiban. Az oláhok az egész vonalon visszavonultak és teljesen kiürítették azt a földet, amelyet könnyű prédaként reméltek a már haldokló központi hatalmaktól elragadni.

Nagyszeben volt az az alap, melyre a dicsőséges felszabadító hadjárat további sikerei épültek. Éppen ezért tisztelettel és csodálattal teljes hálával kell meghajtanunk az elismerés zászlóját Falkenhayn tábornok és a vezetése alatt Nagyszebennél harcolt német és magyar csapatok előtt, akik megmutatták azt, hogy törhetetlen akarattal, céltudatos és erélyes vezetés mellett, öntudatos és hazafias érzéstől áthatott csapatok csodákat is művelhetnek még a mai modern viszonyok között is.

vitéz Nagy Vilmos.

Felhasznált forrásmunkák:

v. Hindenburg: Aus meinem Leben.
Falkenhayn: Der Feldzug der 9. Armee gegen die Rumänen und Russen.
Nagy Vilmos: A Románia elleni háború 1916—17.

MAGYAR HUSZÁROK A VILÁGHÁBORÚBAN

(Harmadik közlemény, hat vázlattal.)

A Železnicai ütközet 1915 szeptember 22-én.

Szeptember 19.-éig a következő erők állottak megfigyelő szolgálatban a Stochodnál:

a német 5. lov. hadosztály a Pripjatj-tól Wolka-Lubieszówkáig,

a 11. honvéd lovashadosztály innen a Stobichwáig,

a lengyel légió innen Kaszówkáig,

a cs. és kir. 1. lovashadosztály innen Sokulig.

Mint hadtesttartalék a cs. és kir. 9. lovashadosztály állt Mielnica környékén.

A lucki események következtében 1915 szeptemberében a Conta és Gerock német hadtestek a Stochodtól nyugatra Lubiaz—Lubieszów—Siedliszczen át Grivára tolattak el dél felé a cs. és kir. 4. hadsereg támogatására.

Ennek az oldalmenetnek leplezésére a német 5. lovashadosztály szeptember 20-án Lubieszówból a Styr felé nyomult előre és délben Wojnowka—Sudce—Zeleznica vonalát érte el. Az oroszok heves ellenállása miatt azonban Kuchocka Wola felé nem volt képes több tért nyerni.

A 11. honvéd lovashadosztály kötelékébe tartozó 3. honvédhuszárezred 4. százada 21-én mint földerítő különítmény Wolka Lubieszowkáról Jezierci felé menetelt. Ezzel egyidejűleg a 2. honvédhuszárezredtől báró Maasburg százados különítménye Uhrinicén át Griva felé indult.

Az ezred többi része (3 század, 4 géppuska) szeptember 21-én dél felé távbeszélőn azt a parancsot kapta, hogy a Wolka—Lubieszówkai gázlón átkelve, nyomuljon előre és Szyni—M. H. Krasnybor—M. H. Lobnoje irányából támogassa a német 11. lovasdandár támadását Kuchocka Wolánál.

Az ezred délután 3 órakor átkelt a Stochodon és megkísérelte Rudkán át Szynire előnyomulni. A mocsaras vidék azonban lovasság részéről teljesen járhatatlan volt, a térképen feltüntetett út pedig a lakosság kijelentése szerint sohasem létezett. Meddő kísérletek után az alkonyat beálltával visszatért Rudkára és összeköttetésbe lépett a Železnicánál álló német

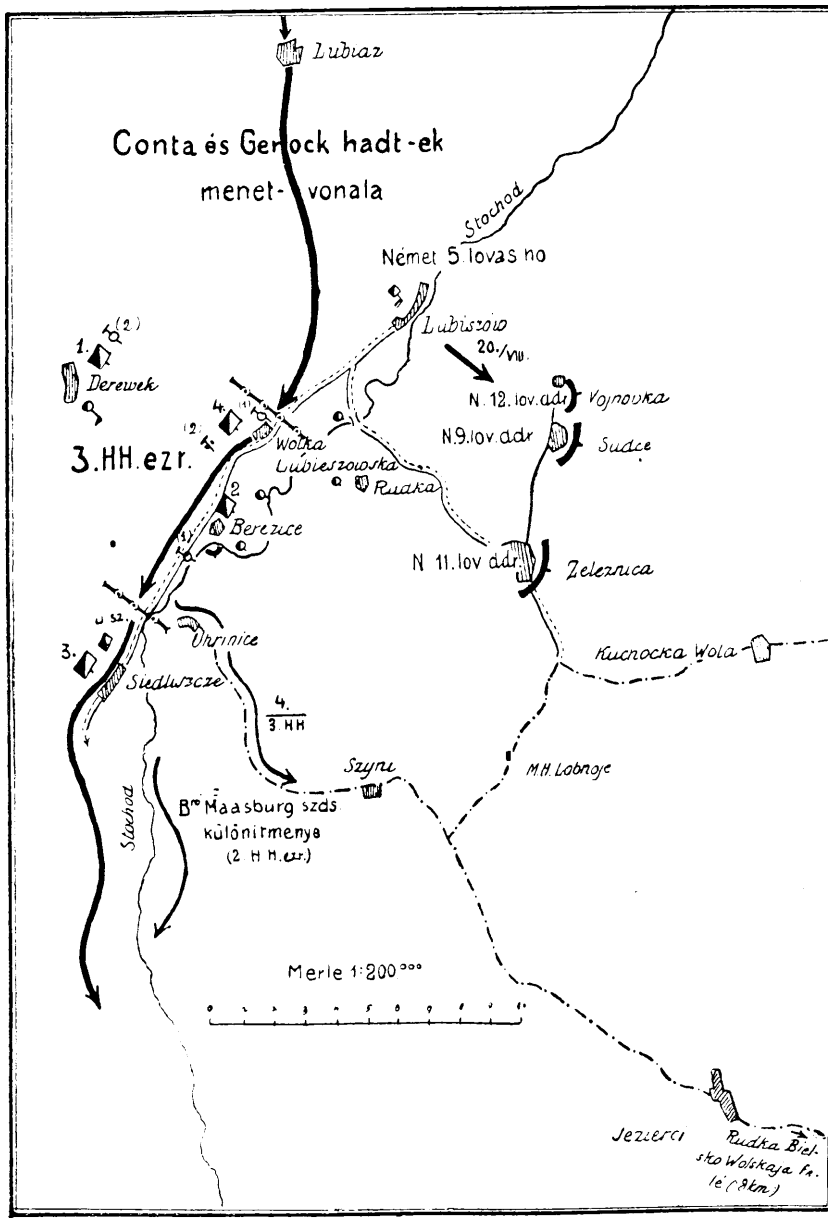
Lubiaz
Conta és Gerock hadt-ek
menet-vonala
Stochod
Német 5. lovas ho
Lubiszów
20./VIII.
N. 12. lov. ddr.
Vojnovka
N. 9. lov. ddr.
Sudce
Derewek
3. HH. ezr.
Wolka
Lubieszowska
Rudka
Berezice
N. 11. lov. ddr.
Zeleznica
Uhrinice
Siedliszcze
Kuchocka Wola
4.
3. HH
Szyni
M.H. Lobnoje
Stochod
Bro Maasburg szds.
különitmenye
(2. H. H. ezr.)
Merle 1:200000
Jezierci
Rudka Bielsko Wolskaja Fr.
lé (8 km)

1. vázlat.

11. lovasdandárral, mely felszólította, hogy szeptember 22-én meneteljen Železnicára.

Az ezred Rudkán éjjelezett. Az éj folyamán a 11. honvéd lovashadosztálytól újabb (szeptember 21, délután 4 óra 30 perccel keltezett) parancs érkezett, mely meghagyta, hogy az ezred M. H. Lobnojen és Jeziercyn át Rudka Bielsko Wolská jára nyomuljon előre és csatlakozzék a 11. honvéd lovashadosztályhoz.

Az ezredparancsnokság 22-én reggel két elhatározás közül választhatott: vagy Wolka Lubieszowkán, Berezicén, Uhrinicén, Szynin át kerül, vagy Železnicán, M. H. Lobnojen át nyomul előre.

Eltekintve a jobb és rövidebb úttól, az ezredparancsnokság már csak azért is az utóbbi mellett döntött, mert kora reggel óta délkeleti irányból, ahol a német 11. lovasdandár állott, ágyúdörgés és csatazaj volt hallható.

Szeptember 22-én délelőtt 6 órakor az ezred tehát Železnicára nyomul előre azzal az elhatározással, hogy Lobnojen és Jeziercyn át Rudka Bielsko Wolskájára menetel. Erről az elhatározásáról a német 11. lovasdandárt értesítette.

A német 11. lovasdandár Železnicánál nehéz küzdelemben állott orosz túlerőkkel szemben a falutól keletre és délkeletre húzódó homokbuckákon. Amidőn a 3. honvédhuszárezred délelőtt 7 órakor a helységbe érkezett, von Wentzky dandárparancsnok felszólította az ezredparancsnokot, hogy dandárja támadását Kuchocka Wola felé támogassa.

Miután az ezred további előnyomulása Železnicán át M. H. Lobnoje felé csakis akkor volt lehetséges, ha a falutól délkeletre álló orosz erők elüzetnek, az ezredparancsnok a szorongatott német lovasdandár felszólításának eleget tett.

A dandár helyzete ebben az időtájban a következő volt.

A jobb szárnyon a falutól délkeletre a 8. dragonyosezred állott 70—80 karabéllyal (tehát alig egy gyenge század állományával), ezt követte a középen a falutól keletre egy vadász század 80 puskával. A bal szárnyat az 1. testőr-vértesezred képezte szintén 70—80 karabéllyal. Egy 4 ágyúból álló lovagló üteg a falu északi szegélyén vonult fel. A géppuska a rajvonalban állott.

A 3. honvédhuszárezred beérkezésekor az oroszok a német jobb szárnyat hevesen támadták. Azért az ezredparancsnok Thomka Zoltán századost $1^1/_2$ századdal és 2 géppuskával a dragonyosok támogatására küldte, 1 szakaszt két géppuskával pedig a vértesekhez irányított. A helységtől délre a helyzet ismeretlen volt, annak felderítésére Vály főhadnagy indult el 1 szakasszal az $1^1/_2$ km-re levő erdősarokhoz, hogy onnan

M. H. Lobnoje felé nyomuljon előre, Wolff hadnagy pedig 10 lovassal Ch. Rowy—Szyni felé lovagolt. 1¼ század Pintér főhadnagy parancsnoksága alatt mint ezredtartalék egyelőre a helység délnyugati szegélyén maradt.

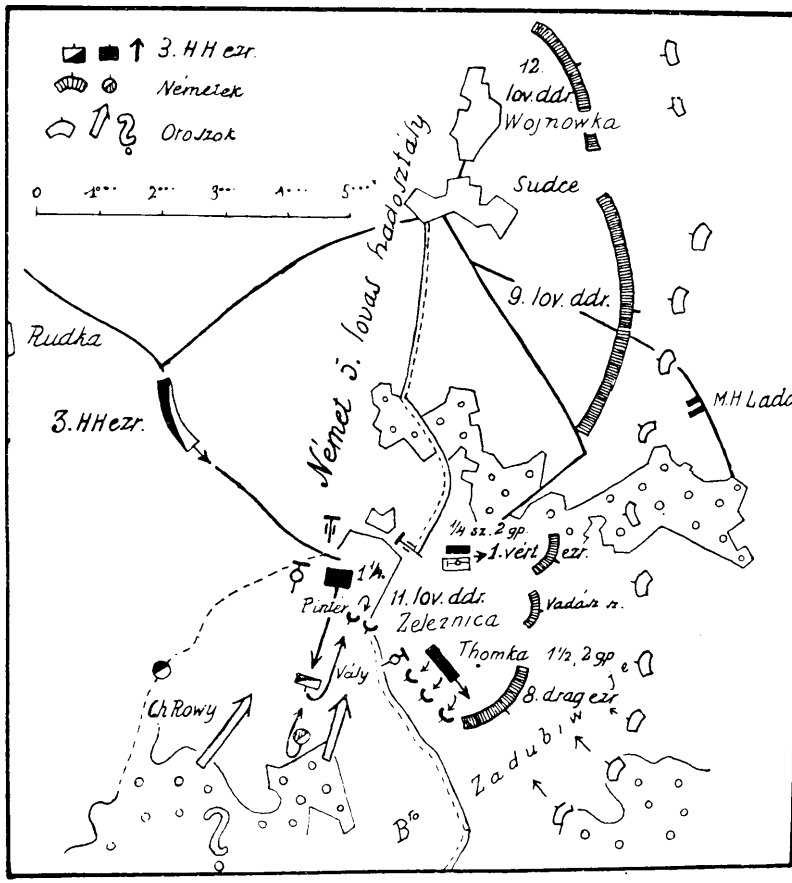

2. vázlat.

Vály főhadnagy az erdő felé való előnyomuláskor súlyosan megsebesült és egy visszaözönlő német lovasjárőrtől elragadtatván, Železnica déli kijáratáig vonult vissza, hol aztán szakasza megállt és tűzharchoz lóról szállt. Közvetlen azután körülbelül 8 óra 30 perckor a falutól délre és délnyugatra el-

terülő érdőből az oroszok túlnyomó erővel törtek elő a falu déli kijárata és nyugati széle felé.

Az ezredparancsnok valamennyi még rendelkezésre álló erőnek és a nyugati helységkijáratnál történetesen megállott 2 német géppuskának azt a parancsot adta, hogy déli irányban lépjenek harcba.

Az ezred minden harccsoportja a kiváló alparancsnokok vezetésével, de a legénységnek kezdeményező föllépésével is, az uralkodó homokbuckákra sietett és rövid, de a végsőkig elkeseredett harcba bocsátkozott, mely az oroszok teljes vereségével végződött. Az ellenség, melyet a géppuskák és két, vágtában nyiltan felvonuló löveg srapnelljei üldöztek, számos halott és sebesült visszahagyásával a Železnicától délre elterülő erdőben eltűnt.

Még ugyanazon a napon az ezred 2. százada Železnica déli kijáratánál egy heves, rövid rajtaütést hárított el.

A következő napokon a Wentzky-csoportnak (melyet még 2 német gyalogzászlóaljjal meg kellett erősíteni, hogy a heves orosz támadásoknak ellentállhasson) még több erős harcot kellett megvívnia.

Szeptember 25-én pedig a 11. honvéd lovashadosztály is parancsot kapott, hogy a német 5. lovashadossztály támogatására Galusieről Kuchocka Wola felé nyomuljon előre.

A hosszantartó és heves harcok, valamint a fokozatos erősítések igazolják legjobban a 3. honvédhuszárezred parancsnokának helyes elhatározását, mely elsősorban a német 11. lovasdandár biztos megsemmisülését változtatta át győzelemmé. A dandár megsemmisülése pedig katasztrofális következményekkel járt volna a német 9. és 12. lovasdandárra is, melyek szintén nehéz harcban állottak.

A 3. honvédhuszárezred ezen dicső haditettét 220 karabéllyal és 4 géppuskával vívta meg.

A Farkas-lovaskülönítmény rohamai Darachów és Brikula között 1915 szeptember 7-én.

Az 1915. évi nagy offenziva a befejezéshez közeledett. Mint az óriási arcvonal több helyén, úgy a Szerethnél is, különösen annak Trembowla és Czortków közötti szakaszán, az orosz erők ellentállása mindinkább érezhetővé vált. Csapataink lendülete a hosszú hadműveletek és a nagy veszteségek következtében alábbhagyott.

Az oroszok ellentámadásaikat előszeretettel hadseregek vagy hadtestek érintkezési szárnyai ellen irányították. Így volt ez szeptember elején is. Ezúttal a német Bothmer- és az

osztrák-magyar Pflanzer-Baltin-hadsereg közé szándékoztak éket verni. Erre vallott a fokozott gyalogsági tevékenykedés és több orosz lovashadosztály összevonása Trembowla környékén.

A német hadsereg déli szárnyán levő osztrák-magyar XXV. hadtest (Hoffmann Péter tábornok) lovassága, a Farkas-féle lovaskülönítmény[1] ennek megfelelőleg azt a parancsot kapta, hogy a hadtest jobbszárnya mögé egyelőre Darachówba meneteljen és az orosz lovasság vállalkozásaival szálljon szembe.

A lovaskülönítmény eddig a hadtest balszárnyát képezte és Chatkitól nyugatra harcolt. A parancs vétele után Maryankán vezetéklovainál gyülekezett és ugyanaznap, szeptember 6-án délelőtt 10 órakor a Strypa völgyén át elindult rendeltetési helye felé. Sokolówon az 55. gyaloghadosztálytól rövid tájékozást nyert a beérkezett repülőjelentésekről és aztán újra megindult Darachów felé. A meleg, derűs napon mindenünnen igen erős ágyúdörgés hallatszott.

Pantalicára érve a különítmény parancsnoka látta, hogy az ellenség Darachówot erős srapnelltűz alatt tartja és elrendelte, hogy különítménye járőrönként élénk ütemben gyülekezzék a Darachów nyugati kijáratánál levő majornál. Délután 1 óra 30 perckor az egész különítmény együtt állt a kijelölt helyen, tehát a körülbelül 26 km-es utat $3^1/_2$ óra alatt tette meg.

A különítmény parancsnoka, annak a benyomásnak hatása alatt, hogy az orosz ma nem támad, lenyergeltetett, embereit és lovait bőségesen ellátta élelemmel, azután egy ütegparancsnokkal fölment a darachówi templom tornyára és szemrevételezte az állásokat. Pontosan megfigyelhető volt, hogy szemben gyéren megszállott vonalainkkal (a 129. gyalogdandár 5 km hosszú vonalat tartott) az orosz állások zsúfolva voltak. Szokatlan jelenség volt a lövészárkok mögött 3—4 kilométerre látható számos lovas mozgása, amely megerősíteni látszott a repülők jelentéseit.

A délutáni erős ágyúzás estefelé elgyengült, majd 8 órakor teljes csend állott be. Éjjelre a különítmény négy géppuskája a falu keleti kijáratánál állásba vonult és csak másnap reggel vonult be.

Másnap, 7-én reggel az ágyúzás újból erősen kezdődött. Az orosz tüzérség különösen a 129. honvéd gyalogdandár állá-

[1] A 6 gyenge századból álló különítmény nagyobbrészt huszárokból állt, de voltak közötte ukránok és dragonyosok is, ez utóbbiak azonban bukovinai csángókból egészítették ki létszámukat.

sait lőtte, melyek Darachów északkeleti kijáratánál kezdődtek és északi irányban húzódtak.

A különítményparancsnok délelőtt 9 órakor lovait megabrakoltatta és a legénységet is megétkeztette, 11 órakor pedig, midőn az ágyúzás tetőfokát érte el és a támadásnak nyilvánvalóan be kellett következnie, nyergeltetett. Ezzel egy teljesen pihent, akcióképes csapat volt kezében.

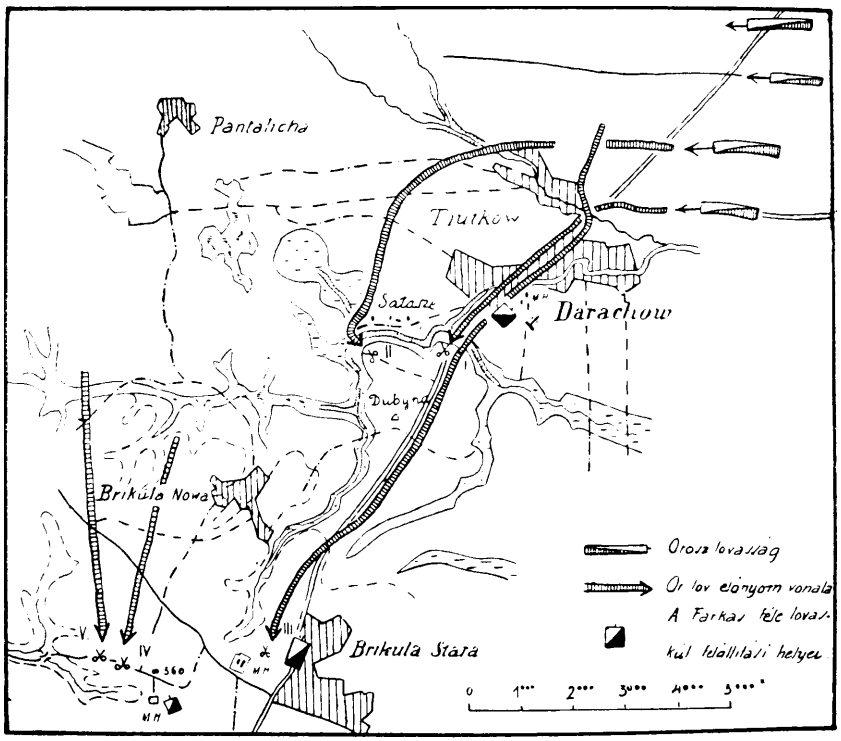

3. vázlat.

A 131. gyalogdandár, melynek a hadtestparancsnokság ideiglenesen alárendelte, ekkor azt a parancsot küldte neki, hogy különítményével vonuljon Romanowkára és jelentkezzék a dandárparancsnokságnál. A különítményparancsnok vegyes érzelmekkel fogadta e rendelkezéseket és helyét inkább Darachów és Brikula Stara között vélte fölismerni. Különítményét ennek megfelelően járőrönként Brikula Starára irányította, az első járőr 11 óra 15 perckor indult.

Délután 12 óra 30 perckor még $1^1/_2$ század 1 géppuskás század 4 géppuskával és az utászszakasz állott a majornál. Ekkor törte át az orosz gyalogság a 129. gyalogdandár arcvonalát. A sűrű orosz rajvonalakat nagy tömeg lovasság kísérte, mely a Szereth mély völgyében ugrásra készen tartva, számos oszlopban vett irányt nyugat felé.

Farkas felszólította a közelében álló üteg parancsnokát, hogy lőjje az orosz lovasoszlopokat. A tűzérségi tűz, más ütegek támogatásával, látható veszteséget okozott az orosz lovasoszlopoknak, melyek rendetlenségbe kerültek és sokat vesztettek a szépen kezdett lendületből.

Azután különítményének fennmaradó részével a műúton a Brusznicától délre levő magaslatra lovagolt és a szalmakazlak mögé rejtette csapatát, a géppuskákat két oldalt. Valamivel később a darachówi majornál álló üteg is követte és a különítmény parancsnoksága alá helyezkedett. Ennek azt parancsolta, hogy Brikula Stara és Darachów közt vonuljon alkalmas állásba és onnan támogassa.

A magaslat Darachów felől csak a műút széles kőhídján és Szalasze felől csak egy kis földhányáson át volt megközelíthető, egyébként a meredek széleit körülvevő mocsár járhatatlan. Brusznica-patak és mellékágai szakadékos, omlós partúak, vízzel telvék, mely a híd környékén 2 m mély.

A legdélibb orosz lovasoszlop ezalatt áthaladt a falun és mit sem sejtve a magaslatnak vette irányát. A járőrök kibontakoztak, a középső el is haladt a szalmakazlak mellett, csodálkozva nézett a különítményre, aztán zavarában dél felé vágtatott.

Amint az oszlop éle a hídhoz ért, megszólaltak a géppuskák és végigszórták az egész oszlopot. Az oroszok erre át akartak törni, de alig jelent meg az első osztag a dombtetőn, a géppuskák reája irányították tüzüket és a különítmény két gomolyban nekirontott, leszorította a magaslatról, nekikergette az utána tóduló oszlopnak és a Brusznicának. Az oroszoknál a váratlan támadás és a géppuskák pusztító tüze nagy fejetlenséget váltott ki, aki még élve maradt, az vad futásban keresett menedéket Trembowla felé. Röviddel 1 óra előtt az első orosz lovasoszlop el volt intézve.

A győzelem hírét egy tiszt vitte a különítmény Brikula Staranál álló részéhez, azzal az utasítással, hogy ez utóbbi tartsa szemmel Brikula Nowa környékét. A különítmény parancsnoka azután osztagát ismét a kazlak mögé rejtette el és tovább figyelte az eléje tárúló terepet.

Két óra tájban Tiutkowtól nyugatra egy újabb orosz lovasoszlop jelent meg, mely Salaszenek vett irányt. Amint

ez az oszlop a 4. sz. vázlatban feltüntetett helyzetbe (d. u. 2 óra) ért, a géppuskák megkezdték pusztító tüzüket, a már átkelt századot pedig a különítmény a szalmakazlak mögül előtörve megrohamozta. Az oroszok kevés ellentállást tanusítva, Darachów felé menekültek.

A különítmény ezen részének az imént vázolt két, egymáshoz úgyszólván teljesen hasonló működése az oroszoknak nagy veszteséget okozott főként géppuskatüzével, de a mocsáros terep és a szakadékos partú patak is sok áldozatot

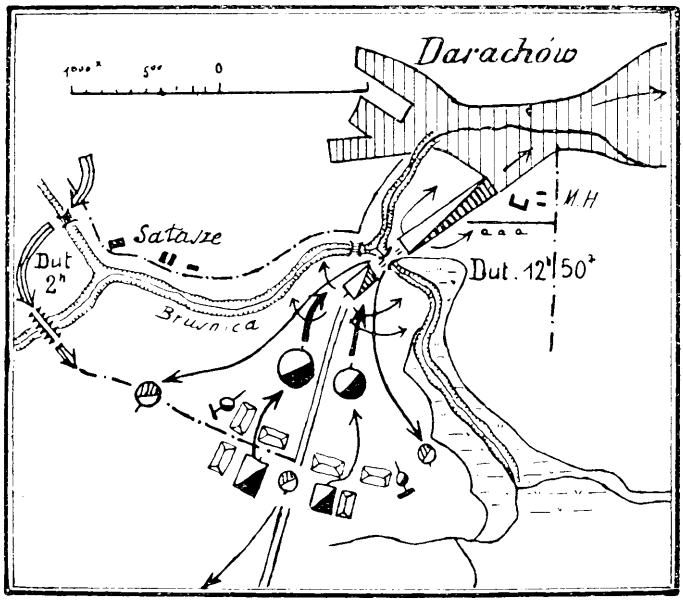

4. vázlat.

követelt. A különítménynek veszteségei viszont igen csekélyek voltak. Az első rohamnál mindössze két ember sebesült meg, egy ló pedig kimúlt. A második rohamnál veszteség egyáltalán nem volt, csak néhány ló sántult le.

A két győzelemnek erkölcsi hatása azonban nagy volt és óriási lelkesedést váltott ki a csapatban.

A parancsnok a második roham után ismét felment a kazlakhoz és látta, hogy Tiutkowból egy, a két előbbinél nagyobb lovastömeg vesz irányt Darachów felé. Úgy látszik, hogy ez értesült az előbb lezajlott két katasztrófáról és eredetileg talán inkább tovább nyugatra szánt akcióját felsőbb parancsra változtatta meg. Az új ellenség láttára a különít-

mény parancsnoka a vele volt csapatokkal Brikula Starára ügetett különítményének többi részéhez. A falutól északra egy kilátó pontról szemmel tartotta az oroszok mozdulatait és megfigyelte, hogy ezek nagy óvatosan bontakoznak ki Darachówból és a műút mentén nyomulnak előre.

Erre csapatait az 5. sz. vázlaton feltüntetett módon állította fel. Az ukránokat két laza vonalban az orosz lovasság felé irányította azzal az utasítással, hogy előtte 5—600 lépéssel forduljanak meg és a major és a falu között visszavágtatva, vonják azt magukra. A géppuskákat és körülbelül 250 visszamenekült gyalogost a házak kerítései mögé elrejtett és elrendelte, hogy csak akkor kezdjenek tüzelni, ha az oroszok 2—300 lépésre érnek. A három helyen felállított századoknak parancsuk volt, hogy trombitajelre törjenek elő.

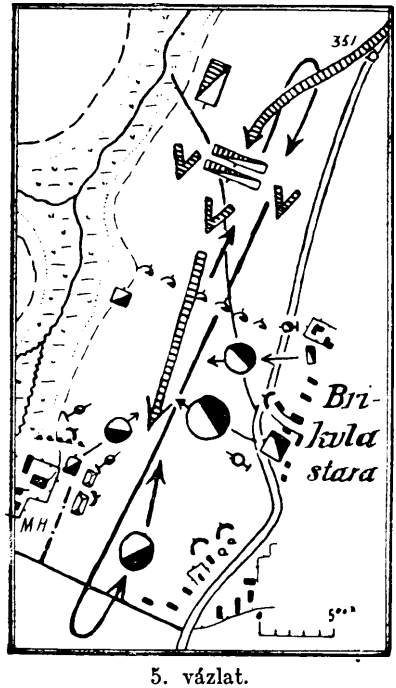

5. vázlat.

A fedezés a legtökéletesebben sikerült. Az egyik géppuska legénysége egy szemeteskocsit tolt ki a majorból és az alá helyezte el géppuskáját. A parancsnok az összes trombitásokat magához rendelte, nehogy valamelyik fiatalabb tisztnek idegessége elhamarkodja a jól átgondolt tervet.

Az oroszok a Brusznica hídján áthaladva, a vázlatban feltüntetett alakzatban ügetésben haladtak előre. Amint az ukránokat megpillantották, vágtába mentek át és midőn ezek megfordultak, üldözőbe vették őket.

Az egyik géppuska irányzója idegeitől elragadtatva már 500 lépésre megkezdte a tüzelést, mire csakhamar a többi három is kattogtatni kezdte fegyverét. Hatásuk borzalmas volt, egész utcákat vágtak az oroszok soraiban, akik rendületlenül folytatták rohamukat. Egyes osztagaik a géppuskák ellen fordultak, az ezekhez beosztott gyalogosok meg is szaladtak.

Ekkor felhangzott a rohamjel és a három csoport pihent lovaival hangos ordítással az ellenségre tört. A géppuskáktól megtépázott orosz lovasság a nagy lendülettel, erős ütemben lovagolt, meglepetésszerű rohamot nem bírta s rövid kézitusa után megszaladt.

A legénység a kézitusában nagyon lelkesen verekedett, a tisztek és altisztek pisztolyaikat használhatták. Bereczky Gábor huszár a magyar vitézség és hűség gyönyörű példáját mutatta azzal, hogy a különítmény parancsnokát szorongató oroszokat levágta.

A kézitusát követő üldözésben a gomolyba tömörülő és ismét előnyomuló ukránok is résztvettek. Az üldözés körülbelül 3000 lépéssig terjedt és annak az orosz és a saját tüzérség srapnelljei vetettek véget.

Az oroszok vesztesége nagy volt, de ezúttal a különítmény is erősen vérzett. Nyolc ember, köztük egy tiszt, holtteste borította a csata színhelyét, 12-en megsebesültek.

A zsákmány 60 lóból állott.

Délután 4 óra volt, amikor az üldözésből visszatérő huszárok gyülekeztek és a 360 magassági ponttal jelzett majorhoz vonultak.[2]

A kiküldött biztosító járőrök délután 4 óra 30 perckor Brikide Nowa felé új lovas ellenséget jeleztek. Az evvel való összeütközés hasonló körülmények között zajlott le, mint az előbbi, azzal a különbséggel, hogy a géppuskáknak nem volt elég idejük a rohamot kellőkép előkészíteni és hogy ezúttal keményebb ellenféllel volt dolguk, mely az első meglepetés után ügyesen a különítmény felé fordult. Az elkeseredett kézitusában 15 halott maradt a küzdelem színhelyén és körülbelül 150 ember sebesült meg, közöttük a parancsnok is és még egy tiszt. Az oroszok végre is sok halott vissza hagyásával eltakarodtak, átengedve a teret a győztes huszároknak.

Már meglehetős homály uralkodott, a sebesülteket kötözték, a sebesült parancsnok velük foglalatoskodott, midőn újra felhangzott a roham vezénszó. Egy kisebb kozákcsapat tévedt a major közelébe, ezt rohamozta meg a készültség meglepetésszerűen és rövid küzdelem után el is kergette. 53 kozák és 75 ló maradt vissza zsákmányként.

[2] Szerző ezen a napon a szomszéd 36. gyaloghadosztály lovasságának volt a parancsnoka. Az áttörés hírére a baloldal földerítésére több járőr indult, közöttük egy tiszti járőr is. Ennek parancsnoka a △ 392 Bala magaslatról végignézte ezt és a következő rohamot. Bevonulásakor elragadtatással beszélte el a szerinte gyönyörű látványokat.

Lovasroham gyalogságra Gontovánál.

1915 szeptember 9-én az oroszok Gontovánál (Zaloščetől keletre) áttörték a 34. gyalloghadosztály arcvonalát és elfoglalták a Gontovától nyugatra lévő △ 424 jelzésű magaslatot, mely különösen nyugati, meredek sziklákból álló oldala miatt és azért, mert a környező terepnél 40—50 méterrel magasabb volt, az állás kulcspontjának volt tekinthető.

Úgy látszik, hogy a hadvezetőség az oroszok ily irányú szándékáról tudott, mert két nappal az áttörés előtt Felix vezérőrnagyot a 31. gyalloghadosztályhoz tartozó és a háború folyamán vitézségükről közismert somogyi 44. gyalog- és 3. bosnyák gyalogezredek egy-egy zászlóaljával, egy tábori ágyús-, egy tábori tarackosüteggel és a cs. és kir. 8. huszárezred 2. századával Kremienec alól Nowi-Poczajewen át Nowi-Aleksiniecre irányította. A híres 44-es bakákat Nagy alezredes, a vitéz bosnyákokat Hoffmann alezredes vezette, a 70 lovasból álló huszárszázad parancsnoka Wodianer főhadnagy volt. Ez a különítmény egy nappal az orosz támadás előtt be is érkezett.

Valószínű, hogy a hadvezetőség a támadást ezen a környéken várta, ez azonban a különítmény beérkezését követő napon, a kora hajnali órákban 7 kilóméterrel délebbre, Gontovánál következett be.

A 34. gyalloghadosztály a 29., 33. és a 101. gyalogezredekből és egy vadászzászlóaljból állott. Az orosz támadás alapos tüzérségi előkészítés után főként a 29. és 33. gyalogezredeket és a vadászzászlóaljat érte, melyek különösen a gontovai △ 424 jelzésű magaslat elfoglalása után, annak uralkodó helyzeténél fogva, engedni voltak kénytelenek és részben menekülésszerűen özönlöttek Bukowina felé. A kissé távolabb eső balszárnyon a 101. gyalogezred és a hadosztály tüzérsége helyén maradt.

Az oroszok megelégedtek a gontovai magaslat és az attól északra és délre fekvő állások jórészének elfoglalásával és ennél (egy lovasosztály kivételével) nem mentek tovább. Az elért eredményt kihasználatlanul hagyták.

Az áttörés hírére Felix vezérőrnagy törzsével és a huszárszázaddal Bukowinába lovagolt és a különítmény többi részét is ide irányította. Délelőtt 8 óra tájban a faluba érkezve a hadosztályt Bacsilla dandárának vezérkari tisztje (egy idősebb 101. gyalogezredbeli százados, aki az általános zűrzavar közepette megőrizte nyugalmát és a magasabb parancsnokságoknak adta le jelentéseit) tájékoztatta a helyzetről.

Felix vezérőrnagy mindenekelőtt a huszárszázaddal rendelkezett. Wodianer főhadnagy azt a parancsot kapta, hogy

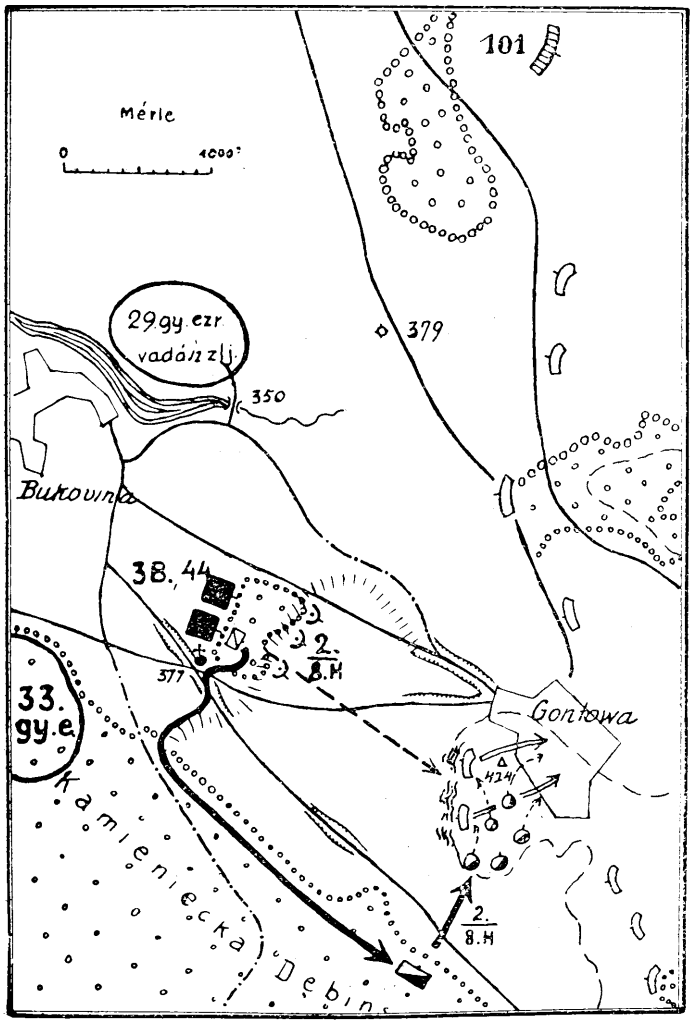

6. vázlat.

tűzharchoz lóról szállva szállja meg a Bukowina és Gontova közt elterülő erdőparcella keleti szegélyét és azt tartsa mindaddig, amíg a különítmény be nem érkezik. Azután a tüzér-

ség tüzét irányította a gontovai magaslatra, fölvette az összeköttetést a szomszéd hadossztályokkal, kijelölte a visszavert gyalogcsapatok gyülekező helyeit, rendeztette kötelékeiket és a délelőtt 9 óra tájban beérkezett különítményt (44-esek és bosnyákok) a Wodianer lovasszázadával megszállt erdő mögött ellentámadásra csoportosította.

Félix tábornok mindezt a legbámulatosabb nyugalommal és fölényes biztossággal intézte, ami a kritikus helyzet ellenére mindenkit megnyugtatott.

Wodiáner huszárjai ezalatt békésen feküdtek a nekik kijelölt helyzetben. Amint jelentés érkezett az ellentámadás megindulásáról, a tábornok parancsot adott a huszárszázad bevonására. A kiküldött küldönclovas fél óra mulva azzal a jelentéssel tért vissza, hogy a huszárszázadot nem találja sehol. Kereste ugyan mindenütt az erdők között, de végre visszajött, mert úgy vélte, hogy Wodiáner közben már be is vonult. Különben a bosnyákok már messze túl vannak az erdőparcellán. Ezt a mindinkább fokozódó puska- és ágyútűz is igazolta.

Ekkor beront a különítmény vezérkari tisztje és magából kikelve jelenti, hogy a huszárszázad megrohanta a magaslatot. Jelentését azzal zárja, hogy: „Wodianer ist ein Narr — die Schwadron ist kaput!“ A törzshöz beosztott tisztek kirohannak a legközelebbi kilátópontra és még látják, amint az utolsó lovasok a gontovai magaslaton végigszáguldanak és azután eltűnnek. A derék huszárokért aggódó törzsbeli tiszteket a parancsnoksághoz visszatérve az az örömhír fogadja, hogy a bravuros attak teljes sikerrel járt és hogy annak hatása következtében a gontovai magaslatot gyalogságunk birtokába vette.

Délután 1 és 2 óra között a huszárszázad bevonult a különítmény-parancsnoksághoz. A huszárok vitéz parancsnokukat és még két sebesült huszárt hevenyészett hordágyakon hozták vissza. A lovasroham részletei csak akkor váltak ismertekké és a következőkben állottak.

Amint a 44-esek és a bosnyákok az ellentámadáshoz való előnyomulás közben a huszárszázad rajvonalát elhagyták, Wodianer főhadnagy lovasait lóra ültette és parancs nélkül, saját elhatározását követve és a terep fedezetet nyujtó alakulatát kihasználva, átlovagolt a Kamieniecka Debina nagy erdőbe. Innen, mindig az erdő fáitól fedetten, mint az ellentámadó csoport jobb oldalvédje kísérte az ellentámadást. Az előnyomulás alatt folyton figyelte a kifejlődő harcot és látta, hogy a gontovai magaslat nyugati oldalán a támadás megakad. Az oroszok a bástyaszerű sziklákról erős

tűzzel fogadták gyalogságunkat, mely sem beásni nem tudta magát, sem pedig a teljesen meredek sziklafalon rohamozni nem tudott és így igen kritikus helyzetbe jutott. Már-már az a veszély fenyegette, hogy a támadás megakad. Ekkor váratlan fordulat következett be.

Wodianer százada mintegy 800 lépésre lehetett a gontovai magaslaton lévő oroszoktól, azoknak oldalában. A magaslatnak feléje nyúló oldala enyhén lejtő és gyepes volt. Látva gyalogosaink szorult helyzetét, hirtelen elhatározással rohamot vezényel és minden forma mellőzésével, úgy ahogy századával a sűrű erdőben állott, rajta-rajtában a △ 424-es magaslatra előre tolt oroszokra veti magát. Az oroszok balszárnya első meglepetéséből fölocsudva szembeszáll vele és erős tűz alá fogja, melyet a ⌖ 420 magaslaton álló orosz erők oldaltüzeléssel támogatnak. Mindez hiába. A vitéz bácskai huszárok már elérték a magaslatot, kisebb csoportokba verődve a szívósan védekező muszkákkal kézitusába keverednek, egyes lovasok lovaikról leugranak és puszta karddal a fedezékek között lövöldöző oroszokat ütik le, Wodianer pedig az élcsoporttal a falu felé kanyarodik. Ekkor egy mélyen robbanó srapnel kévéjébe kerül, ő is, lova is súlyosan sebesülve felbukik. A század tovább rohan és a fejvesztetten menekülő orosz gyalogságot űzve vágva a faluba tör. Az orosz gyalogság ellentámadásra előnyomuló osztagai a huszárok elszánt rohamát látva, szintén visszafordulnak és eszeveszetten menekülnek.

A Félix-különítmény a huszárok tüneményszerű rohamát kihasználta, az ellenségtől megtisztított fontos magaslatot majdnem veszteség nélkül birtokába vette.

Szinte önkéntelenül vetődik fel a kérdés, hogy mekkora veszteségbe került ennek a bravuros lovas-rohamnak végrehajtása és a felelet szinte csodaszámba megy. Wodianer vesztesége mindössze egy halott, két sebesült (köztük ő maga) és hét ló.

Schwarczer Jenő.

Érdekes, hogy a Wodianer-féle rohammal majdnem egyidejűleg egy orosz lovasosztály (3 század) az áttörés által keletkezett résen észrevétlenül a Baszuki és Rukovina közötti erdőparcellába nyomult előre és onnan egy az erdő szélétől 5—600 lépésre álló osztrák-magyar tábori ágyús üteget arcvonalban megrohamozott. Az üteg kiváló parancsnoka és legénysége a végsőkig védekezett és kartácstüzével az ellenség sorait megritkította, az orosz roham mégis a legszebb eredménnyel járt, az ütegbe tört, annak legény-

ségét lekaszabolta és rohamközben egy szakaszt az üteg mögötti magaslaton álló hadosztálytörzs ellen küldött.

Ha ez az orosz lovasosztály délnyugati irányban előretör, talán a legnagyobb zavart idézhette volna elő. E helyett azonban az elfoglalt ágyúkat igyekezett elhurcolni. Ez lett végzete, mert az ideoda kavargó orosz lovasokat a gyülekező 29-esek és vadászok pusztító géppuskatűz alá fogták, mire az oroszok a már elfoglalt ágyúkat elhagyták és északkeleti irányban vissza akartak törni. Itt azonban a még érintetlen 101. gyalogezred fogadta és semmisítette meg a vitéz orosz lovasosztályt. A jobb sorsra érdemes lovasosztály teljesen fölmorzsolódott.

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MÚZEUMOKBAN.

(Hatodik közlemény.)

XV. Drezda. a) *A Johanneum, történelmi múzeum.* Még a XVI. században I. Keresztély választófejedelem alatt keletkezett s eredetileg, illetőleg egészen az újabb időkig a királyi fegyvergaléria nevet viselte.[1] Jelenlegi felállításában 1877-ben nyílt meg.

Az egész múzeum nagy műbecsű vértezeteivel és díszfegyvereinek rendkívüli számával tűnik fel.

Mindjárt az első, hatalmas hosszú teremben 14 teljes lovasvértezet és 46 álló páncélzat sorakozik, melyekhez a következő teremben még 9 lovas- és 6 álló-, az 5-ik teremben 12 lovas- és 35 álló-vértezet s a török hadizsákmányok termében 30 fölszerszámozott ló csatlakozik.

Ezek közül ki kell emelnünk Károly Emánuel szavojai herceg olasz munkájú remek díszvértezetét (1562—1630-ból), mely egészen aranyozva van s kezében hosszúnyelű magyar csákányfokost tart, melynek rendkívül hosszú és hegyes tüskéje van. Ezzel a fokossal lehetett leginkább betörni a páncélok keskeny réseit.

E vértezet közelében látunk egy kisfiú számára való teljes lovasvértezetet s ennek a kezében is ott látjuk a fokost. E mellett egy másik fiúvértezet áll, arannyal díszített, feketén futtatott vasból. Ennek kezében buzogány van.

Feltűnik azután a múzeum alapítójának, I. Keresztély hercegnek 1590-ből való, rendkívüli műbecsű két teljes vértezete ezüstből, aranyozott, vésett díszítményekkel és a herceg címerével. Kezében buzogánnyal.

Vetekedik ezzel II. Keresztélynek 1583—1611 közt készült, olasz munkájú, domborművű díszítményes egész lovaspáncélzata, feketére arannyal, kezében fokossal.

De mindannyit felülmúlja ugyancsak II. Keresztély hercegnek, ugyanezen időszakból való s Augsburgban készült

[1] Friedrich *Nollau* und Carl *Clauss:* Die königliche Gewehr Gallerie zu Dresden. 1873. 8-r. 163. l.

egész lovaspáncélzata. Egészen ezüstből, alakokkal gazdagon kiverve, aranyozva. Egyike a legszebb alkotásoknak, amelyeket a fegyverkészítő művészipar valaha létesített. *(Katalógusszám:* S. 34—N. 5.) Kezében egy határozottan magyar típusú, gömbfejű, gerezdes buzogányt tart.

Mindezeken kívül az olasz fegyverkovácsművészet számos remeke, a XVI. és XVII. századból származó kerek pajzsok és sisakok vannak itten rendesen antik jeleneteket ábrázoló domborművekkel. Itten négy századon át, a XV—XVIII. századokban, az egyenes, hegyes kardok lévén használatban, a fonott kézvédős kosarú hegyes tőrkardok minden változata százszámra feltalálható. Ugyanilyen gazdag sorozata van a két kézre való nagy landsknecht-pallosoknak és lángolt élű dísz- és jelvény-pallosoknak, valamint az alabárdoknak.

Egész termet tölt meg a tűzi kézi lőfegyverek minden faja, kanócos és kereklakatos szerkezetű puskák és pisztolyok a XVI. és XVII. századokból oly tömegben, hogy egész csapatok volnának velük fölszerelhetők.

Vannak még nagy, szakállas várpuskák, melyeknek különösen fölszerlése érdekes. Az egyik XVI. századi kanócos rendszerű szakállas puska csövére kis cső van célzóvisir gyanánt felforrasztva.

Mindezekhez csatlakoznak a XVIII. és XIX. századbeli egyéb hadifölszerelések és ágyúmodellek gazdag gyüjteménye.

Az egész fegyvergyüjtemény egyik legfényesebb sorozata a *III. János György* szász herceg által a magyarországi török háborúkban s Bécs 1683-i felszabadítása alkalmával szerzett hadizsákmányának keleti fegyverei és egyéb emlékei.

Van itt egy óriási nagyságú mozaikhímzésű török sátor, telve keleti fegyverekkel. Hat török vérzászló és négy lófarkzászló.

Az arannyal, ezüsttel, drágakövekkel és zománccal borított lószerszámok és nyergek 30 lóra vannak fölszerelve.

Ezek között is kiválik II. Keresztély herceg keleti nyerge, kápája, sodronyzománccal díszítve. Párja a müncheni Marstallban levő keleti nyeregnek; továbbá Erős Ágost herceg nyerge, erdélyi zománccal és III. Ágosté, gyémántokkal és drágakövekkel borítva.

Szerző már néhány keletről és a kisázsiai partvidékről magával hozott sodronyzománcos emléket ismertetett, hogy analógiákat keressen a XV. század óta speciálisan magyar sodronyzománc ötvöstechnikára. E kérdéssel foglalkozó szakférfiaink becses tanulmányi anyagot találhatnak e keleti nyergeken, amelyek bizonyára kétségessé teszik azt az eddigi

megállapítást, mintha a sodronyzománctechnika a középkorban Olaszországból származott volna hazánkba.

Hasonló keleti stílű, zománcos kápájú s drágakövekkel kirakott nyereg, mely valószínűleg erdélyi munka, nálunk is van egy, gróf Teleki Samu gyüjteményében.[2]

A török háborúk emlékei között van még kiállítva Szobieszky János lengyel királynak az a pikkelypáncélja, melyet Bécs fölmentése alkalmával, 1683-ban viselt.

Általában, ha a külföldi múzeumokat járjuk, lehetetlen fájdalommal nem konstatálnunk, hogy a nagy török háborúk hadiemlékei és trofeái, melyek alatt Magyarország századokon át pusztult és vérzett és legendás hősiességgel harcolt —, mondom, ennek emlékei és hadizsákmányai mind a külföldre kerültek s hazai múzeumainkban néhány szerény hírmondója is alig akad.

A drezdai Johanneumban a következő magyar hadtörténelmi emlékek találhatók:

1. *Harcias Fridrik* meisseni őrgróf, első szász választófejedelem *magyar kardja.* (IV. Paradesaal F.) A kétkézre való, pallosszerű egyenes kard hossza 117 cm, míg markolata 28½ cm hosszú, 6 cm átmérőjű hegyikristályból készült, lapos gombbal, melynek egyik oldalán a Luxemburgi ház által használt német birodalmi sas s a másikon a nyolcpólyás magyar címerrel összefoglalt cseh oroszlán látható bevésve.

Az egyenes s hegye felé folyton keskenyedő penge 90 cm hosszú, tövénél 5·08 cm széles s kettős vércsatorna fut rajta végig. Keresztvasa 24½ cm hosszú s egy lenyesett faágat ábrázol. Hüvelyén szalagszerűen, sodronyzománcos és kivert aranyvirágokkal és levelekkel díszített, aranyozott ezüstlemez tekerődik végig. A zománcszínek: piros, fehér, zöld. A pengébe a passaui farkas jegy van beütve, amely azonban lehet magyar is, mert e korból már hasonló jegyű magyar gyártmányok is ismeretesek.

A kardot Zsigmond magyar király és német császár ajándékozta Harcias Fridrik őrgrófnak, azzal az alkalommal, midőn őt 1425 augusztus 1-én Budán választófejedelmi rangra emelte. Kétségtelen, hogy a kardot Zsigmond király rendeletére készítették. Ezt igazolják a gombon levő címerek. Miután pedig Zsigmond uralkodásának csak 33. évében, 1419-ben lett német császárrá és cseh királlyá, a kard készítésének ideje az 1419—1425. évek közti időre tehető. Tekintve pedig azt, hogy akkor már Zsigmond királynak Budán udvari ötvösei

[2] *Szendrei János:* Magyar Műkincsek III. kötet 8. tábláján színnyomatban kiadva.

voltak s a zománcvirágok magyar motivumokat mutatnak —, minden valószínűséggel budai magyar munkának tarthatjuk az egész kardot, amely ez esetben a legrégibb datált magyar sodronyzománc-emlékünk. Ez magyarázza meg, hogy szakembereink oly gyakran és behatóan foglalkoztak vele, hogy egész kis irodalma támadt.[3]

2. *Báthory István* kisméretű mellképe. Vörös palástban, bogláros föveggel. Fölirata: Stepha—nus dg. rex polonia 1577.

3. *Buzogány,* gömbfejű, gerezdes. XVII. század. A II. Keresztély fejedelem lovasvértezetének kezében.

4. *Pallos* (2 drb), keleti ízlésű, XVI. századbeli munka. Markolata kissé hajlott s keresztvasa lefelé hajló két vége sárkányfejeket ábrázol. Úgy ez, mint a hüvelye türkizekkel, rubintokkal, nefrit- és jadd-kővel van kirakva. Párja látható a Magyar Nemzeti Múzeumban.[4]

5. *Csákányfokos.* Nyelének veretén magyar stílű vésett ornamentika. XVII. század eleje.

6. *Gyalogsági pajzsok* (6 drb). A XV. századból. Hasonlók I. Mátyás királyunk gyalogságának, a Bécs-városi múzeumban őrzött pajzsaihoz. Az egyiknek közepén majuskulás M. betű, fölötte nyilt korona s kétoldalt két fekete sasszárny, mely minden bizonnyal Mátyás király monogrammja. Hasonló teljesen a Magyar Nemzeti Múzeum egyik Mátyás-féle pajzsához, mely ugyanilyen monogrammal bír.[5]

7. *Buzogány,* gömbfejű, gerezdes, melynek nyele pisztolyt képez. XVII. század második fele.

8. *Sodronypáncéling* (12 drb). Magyar formák. Négy darabnak fent a mellén három pár vitézkötésszerű ötvösmívű aranyozott kapcsai vanak.

9. *Magyar rohamsisak,* feketén futtatott vasból (2 drb). XVII. század.

10. *Magyar díszszablyák* (17 drb) drágakövekkel kirakva s erdélyi zománcmívű virágokkal díszítve. Az egyiknek pen-

[3] *Nagy Géza:* Harcias Fridrik magyar kardja. *Archaeologiai Értesítő.* 1894. 315—323. l. *Hampel József:* U. o. 324. l. Képpel.
Henszlmann Imre: Drezda. *Arch. Ért.* 1877. XI. k. 275—290. l. *Deák Farkas, Hampel József, Pulszky Károly:* A magyar zománcról. *Századok.* 1880. 670—71. l. *Arch. Ért.* XIV. k. 1880. XL. l. *U. o.* 1887. 123—130. l.
Mihalik József: A zománc. 1901. 112. l.
Ehrenthal M.: Nachtrag zur Beschreibung des Königl. hist. Museums zu Dresden. 1893. 9. l. *Katalog-Nr.* 34.

[4] *Kalauz a Régiségtárban.* Budapest. 1912. 192. l. 80. tábla 3. sz.

[5] *U. o.* 44. lap. Rajza a 71. táblán.

géjén egyik erdélyi fejedelem, talán I. Rákóczy György mellképe bevésve. Fölirata azonban az olvashatatlanságig lekopva.[6]

11. *Buzogányok.* Egy csoportozatban 35 drb keleti buzogány, melyek közül 12 drb magyar, a XVI. és XVII. századból.

12. *Szablyák.* Mintegy 200 drb kard van itten, melyeket formájuk szerint a hivatalos leírás keletinek mond. Ezeknek legalább fele magyar. A XVI. és XVII. század legjellemzőbb magyar szablyatípusai előfordulnak köztük, olykor fegyverkovácsjegyekkel és magyar föliratokkal is ellátva.

Meg kell még említenünk *a lengyel nemesgárda* húsz darab remek díszkardját, drágakövekkel kirakott és vörös bársonnyal bevont hüvellyel s a legszebb magyar szablya formájával, élénk bizonyítékát nyujtva, hogy a lengyel fegyverzet a XVI. század közepétől kezdve mennyire a magyar formák befolyása alatt állott.

b) *Királyi könyvtár.* A drezdai király könyvtár egy hadtörténelmünkre nézve nagyérdekű emléket őriz. Ez a G. 81. számú kézirati codex, melynek címe: Conträfactur der Reutter- undt Landtsknecht-Fahnen, welche in der Siebenburgischen Schlacht 1601. den 3. augusti seindt erobert worden und der Rom. Kay. Mayt. durch eigner Pottschafft, auf der post, vom Herrn Michael Weyda und George Basta seind zugeschickt. Wie ich das solche Triumph-Fahnen selbsten gesehen, undt Meinem gnedigsten Churfürsten und Herrn Christian zu Sachsenn, will untertheinigst uber Antwortt haben... *Georg Puchner,* Zeughwart. Anno 1601 zu Dresden den 21. august.

Az ingatag jellemű Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem a császári hadak vezérével, Basta Györgygyel és Mihály havasalföldi vajdával Goroszlónál 1601 augusztus 3-án megütközött, mely alkalommal csatát vesztett. Állítólag tízezer embere esett el, elvesztette összes ágyúit és 110 hadizászlója is a győzők zsákmánya lett; Basta ezeket a zászlókat diadaljelvényekül Prágába küldte Rudolf császárhoz.

Ezeket a zászlókat ez alkalommal *Puchner György* drezdai hadszertárnok akvarellképekben lefestette egy albumban s az a drezdai könyvtárban a mai napig fennmaradt.[7]

A XVI. század végén s a XVII. század elején használatban volt magyar zászlókra nézve páratlan becsű ez a gyüjtemény. 72 lovas kopjazászló, 36 gyalogos és 2 vezéri zászló van

[6] IV. *Paradesaal.* F.

[7] Ismertetve 4 színes táblával a *Turul* 1893. évf. 9. lapján.

közöttük. Számos példányon látjuk a Báthory- és Bethlen-családok, majd Kolozsvár, Segesvár, Brassó, Marosvásárhely városok és Udvarhelyszék címerét. Van közöttük egy a lengyel címerrel, több török zászló s egyiken egy Szent András-kereszt felett Jézus nevével. Van két zászló, köztük egy jobb- és balkézzel, a sereg jobb- és balszárnyának jelölésére. A zászlók szöveteinek színeiben rendkívüli változatosságot és gazdagságot mutatnak.

XVI. Karlsruhe. a) *A badeni nagyhercegi régészeti és néprajzi múzeum.*

Az uralkodó hercegek mindig nagy érdeklődéssel kísérték a fegyvergyüjteményt és folyton gyarapították. A leggazdagabb anyagot mégis a nagy török háborúk alatt Magyarországon zsákmányolták. Ez időszakból ered a legtöbb magyar fegyver is.

Az általános érdekű anyagból ki kell emelnünk a gyönyörű antik sisakokat, köztük hat darabot Etruriából és egyet Attikából, amelyet arany babérkoszorú díszít.

A középkor fegyvereiből gazdag sorozatokat találunk gondos és szakszerű rendezéssel, amelyhez a XVI. és XVII. századi díszes lőfegyverek sorozata csatlakozik.

Feltűnik a gyüjteményben néhány nagyon régi vasálarc, melyet vértezetük kiegészítéseül japán hősök viseltek. Egyikük-másikuk félelmetes torzarc. Kétségtelennek látszik, hogy a XVI. századi torzarcú teljes nyugati vértezetek, s ugyancsak a XVI. században a magyar huszártornáknál használt vasálarcok innen erednek.

A török hadizsákmány tárgyai között ki kell emelnünk a hat darab török zászlón és egy ritkaszép janicsár tisztifövegen kívül a 16 darab, arannyal és drágakövekkel szemkápráztatóan pazarul díszített keleti nyerget és lószerszámot és két, arannyal gazdagon kivert Zrinyi-forma sisakot.

A szablyák gazdag sorozatát, mint a német gyüjteményekben általában, itt is keletinek mondják, holott azok jelentékeny része magyar.

A magyar és magyar vonatkozású emlékek a következők:

1. *Tegez* (kézíjtartó). Előlapja zöldrefestett iharbőrrel bevont, áttört mívű és vésett arabs stílű, lombdíszítésű, részben aranyozott ezüstlappal fedett, amelynek két sarkába pajzsba zárt LN monogramm, mint mesterjegy van beütve. A középső körlemezen a következő felírás olvasható:

GEOR.GIUS VILAKI.DE EADEM SARKÖZ.VILAK.TE
FILI.G.D.MATIAE.VILAKIC.DAPIFER.INTRANSI.
SEKE.NIS, PRINCIPI.NEMPE GABRIELI BETHLEN.

Az egyik függélyes keretlemezen pedig: A : D ; 1627 . 21. DIE AVGVSTI. A tegez belső része kék vászonnal bevont. Magassága 72 cm, legnagyobb szélessége 34 cm.

Maga a tegez kétségtelenül régibb munka, melybe a feliratot későbbi tulajdonosa utóbb vésette be. Megvan és mellette van kiállítva a sokkal kisebb nyílvesszőtartó puzdra is. Az egész, úgy látszik, egy teljes hadi fölszerelést képezett. A bécsi cs. kir. udvari fegyvergyüjteményben ugyanis megvan a hozzátartozó lószerszám is. Ezüst részeinek technikája és díszítésének rajza is teljesen hasonló tegzünkéhez. A bécsi leltár erről azt mondja, hogy tiroli Ferdinánd főherceg tulajdona volt s 1582-i esküvője alkalmával, melyet mantuai Anna hercegnővel tartott, ezt használta.[8]

Eszerint tegzünk kora Újlaky Györgytől már közel egy félszázaddal megy vissza. De föltétlenül ennél régibb. A rajta levő ornamentika határozottan indo-perzsa, olyan, mint amilyent honfoglaláskorabeli süvegdíszítéseken, így különösen a szolyvai leletben találunk.[9] Tegzünk technikája s az ötvösbillog azonban magyar, mert hiszen a magyar ötvösség már a kora középkortól kezdve nem egyszer állott keleti befolyás alatt.

Tegzünk tulajdonosa, mint a fentebb közölt feliratból látjuk, sárközújlaki *Újlaky György,* Bethlen Gábor erdélyi fejedelem étekfogó mestere, vagyis főasztalnoka volt.[10]

2. *Buzogány.* Tűzben aranyozott gömbfejjel, vörösrézből, amely domborúan öntött renaissance-díszítményekkel ékített. A nyél felső harmada sokoldalú, egyharmada síma s rajta a következő felirat van bevésve: ICH . IVLIVS . VÖLCKHER . VON FREYBERG/ZVM . EISENBERG . TEYTSCH . ORDENS /HOFMAISTER . ZV . ALSHAVSEN ./ HAB DIESEN . PVSIGAN AVS . DEM . VNDER /VNGERISCHEN . ZVG ANHAIM GEBRACHT/ ANNO 1597. A nyél alsó harmada pikkelyszerű díszítéssel bír. A nyél hossza 53 cm, a gömbfej átmérője 7 cm. Súlya 1 kiló.

Ez a buzogány tehát az alsómagyarországi török harcokban ejtett hadizsákmány.

3. *Páncéling,* török. Sodronyszövetből. Az egyes karikaszemek szegecselve vannak s kétféle nagyságúak. Az ing maga 1 cm átmérőjű, vastaghuzalú szemekből, a gallér pedig, amelynek azonban csak egy része van meg, 5—7 mm át-

[8] *W. Boeheim:* Führer durch die Waffensammlung. 1899. 447. sz.

[9] *Hampel József:* A honfoglalási kor hazai emlékei. 1896. 128. l.

[10] *Dr. Szendrei János:* Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 524. lapján képe kiadva.

mérőjű, vékonyhuzalú szemekből áll. A nyak-, vagy mellbevágás öt aranyozott ezüst kapocspárral ellátott, amelyek cizellált alapon niellódíszítésűek. A legalsó kapcson jobbról és balról is és a mell közepén relief-ornamentekkel díszített 63 mm átmérőjű niellós aranyozott ezüst bogláron a császári ezüstbélyeg látható, melybe Mohammed szultán tugrája van beütve. A gallér körül háromszögalakú, niellós vésett díszű, 17 darab aranyozott ezüstlemez van köröskörül alkalmazva.

A mell közepe táján egy kerek ólomlapba *a tulajdonos neve* és az évszám van belepréselve ekként: Jenicseri agaszi Musztafa aga, vagyis: *Janicsár aga Musztafa aga 1682.*

Az egész ing hossza 92 cm, szélessége 57 cm. Súlya 9 kiló 700 gramm.

Musztafa aga Bécs ostrománál futással mentette meg életét. Ekkor hagyta el podgyászával együtt páncélingeit, melyek egyike a herceg Esterházyak fraknóvári fegyvertárában van. *Musztafa aga később Kanizsára neveztetett ki pasává,* utóbb pedig nagyvezér lett.[11]

4. *Hegyes tőrkard* (2 drb). XVI. század. A leltár lengyelnek mondja, azonban magyar. Báthory István uralkodása óta gyakori a magyar fegyverek összecserélése a lengyelekkel.

5. *Fokos,* díszesen kirakott nyéllel, amely pisztolycsövet rejt magában. (2 drb.) XVII. század.

6. *Buzogány.* Aranyozott fejének hét tolla van (szárnyas, vagy tollas buzogány). Nyélborítása magyar motívumokkal, díszes aranyozott, ezüst ötvösmunka. XVII. század eleje.

7. *Magyar félvértezet.* Feketére futtatott acélból, aranynyal tausirozva, nyakán az aranygyapjas rendjel domborműben kiverve. Az egészet magyar rohamsisak egészíti ki. Lajos hercegé volt. XVII. század.

8. *Sodrony páncéling* (2 drb). Fejfedő vassapkával. XVI. század.

9. *Fokos.* Nyele elefántcsonttal kirakott. Egyik oldalán egy török vitéz alakja, a másikon pedig egy címerpajzs két fa alakjával és MD. betűkkel, valamint az 1669. évszámmal.

10. *Csákányfokos, vasból.* Súlyos, nagy forma, hosszú nyéllel. XVI. század.

11. *Fokosbalta* díszes veretekkel és berakott nyéllel. XVIII. század eleje.

Érdekes, hogy a fokosbaltákat fényes acélból itt ma is gyártják s mint sétabotot is széltében árulják Karlsruhéban.

Mint a legtöbb németországi fegyvergyüjteményben, a vértezeteket itt is fényesre csiszolják folytonosan. München-

[11] *U. o.* Képe kiadva az 521. lapon.

ben még a nyitási napokon, a közönség jelenlétében is, szorgalmasan smirglizik a szolgák a páncélokat, vérteket és sisakokat. Hogy idővel ezzel az eljárással végleg elkoptatják azokat, kétségtelen. Az egyedüli helyes eljárás, az előbb gondosan megtisztított fegyvereket egy jó konzervlakkal való bevonás által védeni meg a rozsda ellen.

b) *Badeni nagyhercegi levéltár.* Badeni Lajos nagyherceg hagyatékából, aki a XVII. századi magyarországi diadalmas török hadjáratokban részt vett, számos okirat került a karlsruhei levéltárba. E mellett azonban több kötet kézrajzot is találunk ott, amelyek csatavázlatokat és magyarországi várak alaprajzait és távlati képeit tartalmazzák. Így megvannak ott *Buda, Esztergom, Munkács, Tokaj, Regéc, Fülek, Szatmár* stb. váraink XVII. századi fölvételei, amelyek ott kötetekbe gyüjtve őriztetnek.

Dr. Szendrei János.

T Á R C A

FÁBRY MIHÁLY ALTÁBORNAGY HAGYATÉKA.

(1809.)

A volt budai katonai törvényszéknek, *Judicium Delegatum Militare*nak, majdnem egy évszázadra terjedő és Budapest székesfőváros levéltárában őrzött értékes anyagában, az 1809-i csomókban,[1] a Móron 1809 október 9-én elhalt *Fábry Mihály* altábornagynak, a Mária Terézia-rend lovagjának hagyatéki iratai is megvannak. Belőlük nemcsak az elhunytnak hagyatékát ismerjük meg, hanem az akkori pontoskodva működő katonai bírósági hagyatéki eljárásnak mikéntjét is.

Dr. J. Hirtenfeld: Der Militär Maria Theresien-Orden und seine Mitglieder című mű[2] I. kötetébe foglalt adatok tanusága szerint *Fábry Mihály* kora könnyű lovasságának, a huszárságnak, volt egyik kiváló vitéze. Született Pozsonyban 1739-ben. Mint kornétás az Eszterházy-huszároknál kezdette meg tettekben gazdag katonai pályafutását. Részt vett: előbb a hétéves, majd később a bajor örökösödési háborúban. 1784-ben az Erdődy-huszárezredben ezredes volt és a törökök ellen viselt hadjáratban (1788-ban) *Botosan*nál, *Jassy*nál és *Larga*nál annyira kitűnt különítményének körültekintő vezetésével és személyes vitézségével, hogy előbb a Mária Terézia-rend lovagjává avatták, majd tábornokká léptették elő. 1793-ban altábornaggyá lett, de 1794-ben, a francia háború kitörésekor, nyugalomba kellett vonulnia, minthogy háborúkban szerzett sebesülései okozta törődöttsége miatt a hadi fáradalmak elviselésére képtelen volt. 1809-ben, amikor a magyar nemesi felkelést is fegyverbe szólították, a már agg *Fábry* a magyar nemesi felkelés kebelében vállalt vezető szerepet. Mint ilyen került el Pozsonyból, rendes lakóhelyéről, Mórra, ahol 1809 október 9-én meghalt.

A hagyaték azt bizonyítja, hogy az elhunyt nemcsak vitéz katona, hanem takarékos ember is volt, mert, bár ingatlan vagyonnal nem rendelkezett, halálakor a Pozsonyban és Móron talált vagyonának összes értéke 23.539 fl és 13½ kr. volt. Ez az összeg jelentősnek mondható, különös tekintettel az akkori idők körülményeire, nevezetesen az aránylag csekély tiszti fizetésekre és nyugdíjakra, valamint az ezekkel ellentétben álló drágaságra.

Örökösök voltak: az elhunyt felesége, született *Gallas Jozefa*, aki Fábrynak békebeli tartózkodási helyén, Pozsonyban lakott,

[1] Protocollumok és az ezekhez tartozó következő ügyiratok: 43., 110., 134., 196., 1355., 1468., 1535., 1582., 1665., 1715., 1895., 1937., 2027., 2088., 2100., 2585., 2941., 2960.

[2] Wien, 1857. 317—19. l.

továbbá az 1797 májusában született tizenhárom éves *Katalin* nevű leánygyermek. Az özvegy gyámtársa *Motzen* altábornagy volt, aki ezidőben Pozsonyban lakott.

Az elhunyt szóbelileg és akként végrendelkezett, hogy vagyonát özvegye és leánya egyenlő arányban öröklik, de mégis az özvegyre nézve azzal a megszorítással, *hogy az özvegy vagyonát leányára hagyni köteles.*

A *cselekvő állapotot* kimutató bírósági táblázat szerint a hagyatékot a következő tárgyak alkották:

	Becslési érték
1. Ércpénzjegyzék szerint készpénz:	
24 darab 4 fl. 30 kr.-os arany	108 fl. — kr.
1 egész és 2 fél souvrain arany	26 „ 40 „
huszasok	150 „ 40 „
tizenhetesek (Siebenzehnern)	— „ 34 „
hetesek (Siebnern)	1 „ 24 „
bankópénz	8375 „ — „
rézpénz	— „ 50 „
2. Elárverezett ékszerek és egyéb drágaságok	734 „ 30 „
3. „ ruhák	382 „ 30 „
4. „ tábori kocsi	1643 „ 20 „
5. „ ágyneműek	85 „ 39 „
6. „ fehérneműek	177 „ 22 „
7. „ vegyes holmi	289 „ 32 „
8. 1 darab 5%-os 1800 október 14-i keletű és 86.549. számú bécsvárosi kötvény	10100 „ — „
ennek 1809 máj. 1-től okt. 9-ig mutatkozó kamata	223 „ 2½ „
9. 1 darab 1798. évi 4%-os és 9. számú bécsvárosi lottó-kötvény	500 „ — „
ennek 1809 július 1-től okt. 9-ig való hátralékos kamata	12 „ 30 „
10. Pozsonyi berendezési tárgyak, ruházat és fegyverzet, becslés szerint	197 „ — „
11. Árverési hányad	65 „ 40 „
12. A Mária Terézia-rend hátralékos pótléka	465 „ — „
Összesen	23.539 fl. 13½ kr.

Ezt a cselekvő állapotot azonban számlákkal és nyugtákkal igazolt következő kiadások terhelték:

Koporsó ára	36 fl. — kr.
Halotti ruha ára	3 „ 30 „
Viaszgyertyák ára	74 „ — „
Adler tanítónak a temetésen és a gyászkíséretnél való szereplésért, és kíséretért stb.	71 „ 30 „
A székesfehérvári plébániának a temetéshez kölcsönzött 18 darab gyertyatartóért és 1 halotti lepelért	40 „ — „
Gyászfátyolokra, fekete selyemért, szalagokért stb.-ért kiadatott	151 „ 24 „

Zimányi úrnak kifizettetett takarmányért, világításért, alomszalmáért és istállóbér fejében az elhunyt lovai székesfehérvári tartásáért		8 fl. 30 kr.
Huber gyógyszerésznek gyógyszerekért		34 „ 56 „
Poroskay tábori superiornak stóla fejében		50 „ — „
Steinbückel dr. táb. törzsorvosnak orvosi díjazása		80 „ — „
Winter József főorvos díjazása		50 „ — „
Straube Paulina kisasszony ápolónő díjai		50 „ — „
Scholler nevű szolga különféle kiadásai		73 „ 59 „
Scholler nevű szolga fizetése 1809 okt. és nov. havára		40 „ — „
Breyer szolga fizetése 1809 okt. és nov. havára		40 „ — „
Blaskó kocsis fizetése 1809 okt. és nov. havára		40 „ — „
Az említett három szolgának jutalom az elhalt mellett teljesített rendkívüli szolgálatokért		51 „ 36 „
Özv. Fábry Jozefának gyászruhára		200 „ — „
Ugyanannak özvegyi tartásdíja 6 hétre		400 „ — „
Az árverésnél szerepelt dobosnak és kikiáltónak		4 „ — „
Zimányi úrnak 3 napi dieta Székesfehérvárra utazásához a temetésnél szükségesek beszerzése végett		9 „ — „
Törvényszéki költségek (Taxgebühren)		31 „ 30 „
A Judic. Deleg. Milit.-nak, mint hagyatéki bíróságnak, költségei fejében levonatott, és pedig:		
hirdetés kiállítása fejében	1 fl. 30 kr.	
hirdetés eljárása körül a szolga díjazására	— „ 30 „	
a hirdetés közlése az Österr. Kais. Wiener Zeitungban (háromszori hirdetés, 3 lappéldány, postai költségek, számlabélyeg, ügynöki díj és levelezés)	7 „ 23 „	
az örökösödési nyilatkozat kiállításáért	— „ 45 „	
hagyatéki beszavatolás megírásáért	— „ 15 „	
postai költségekre	14 „ — „	
Összesen	24 fl. 23 kr.	24 „ 23 „
A passzivák összege tehát		1562 fl. 18 kr.

volt.

Mivel azonban mortuarium címén még 366 fl. 9 kr.-t vontak le, a két örökös között elosztásra került 21.610 fl. 46½ kr..

A bíróság a hagyaték további eljárása folyamán meglehetős hosszadalmas, de felette pontoskodó és becsületes számítások révén valóban egyenlő arányban osztotta meg a két örökös között a vagyont, és pedig úgy, hogy levonta a még időközben származó különféle (ügynöki, postai és egyéb) költségeket; továbbá, mivel az özvegy a leányára jutó ércpénzt átvéve, helyette utóbbinak több bankópénz kiutalását kérte, tehát végül:

Az özvegy kapott:

egy ½ bécsvárosi kötvényt	5050 fl. — kr. értékben,
ércpénzben	127 fl. 54 kr.-t,
a lottókötvény felét	250 fl. — kr. értékben,
bankókban	3385 fl. — kr.-t,
illetékek címén	82 fl. — kr.-t,
vagyis összesen	8894 fl. 54 kr.-t.

A leány része pedig a következő volt:

egy ½ darab bécsvárosi kötvény	5050 fl. — kr. értékben,
a lottókötvény felét	250 fl. — kr. értékben,
bankókban	6057 fl. 55 kr.-t,
vagyis összesen	11357 fl. 55 kr.-t.

Ehhez meg kell jegyeznünk azt, hogy a bécsvárosi kötvénynek két egyenlő darabra való szétosztását, a kötvények, valamint a katonai Mária Terézia-rend után esedékes kamatoknak felvételét és az özvegyre kirótt 180 fl. 30 kr. örökösödési adónak Bécsben való lefizetését egy *Sckeyde* nevű bécsi udvari hadiügynök (Hofkriegsagent) végezte el, aki összes költségeit 39 fl. 57 kr.-ban állapította meg.

A hagyaték további sorsára nézve, figyelembe véve főként az elhunyt ama rendelkezését, hogy a felesége a reáhagyott vagyont leányára hagyni köteles, a budai katonai törvényszék csak azután adta ki az örökséget az özvegynek, miután ez a gyám ellenjegyzésével is ellátott hagyatéki átvételi elismervényhez *egy két tanu jelenlétében és egy pozsonyi hadbíró által is hitelesített olyan kötelezvényt* terjesztett be, amelyben férje óhajához képest leányát fogja megtenni általános örököséül. Egyben, és mivel az tűnik ki az iratokból, hogy az özvegy a leányára jutott 5050 fl.-os bécsvárosi bankó kötelezvényt el akarta adni, a katonai törvényszék ezt nem engedélyezte, mivel ez mindig veszteséggel járván, az árva megrövidülhetne. Sőt a fennálló törvények értelmében a katonai törvényszék intézkedett azirán t, hogy a bécsvárosi bankó kötelezvény, nemkülönben a bécsvárosi lottó-kötelezvény a hadsereg fellebbviteli törvényszékénél helyeztessék letétbe; míg a fennmaradó 6057 fl. 55 kr. pupilláris biztosíték és 6% kamat mellett Pest városa tanácsának adassék át kölcsönként. Az erre vonatkozó kötelezvény ugyancsak a hadsereg fellebbviteli törvényszéke letéti hivatalába jutott.

Fábry Mihály árvájára vonatkozó utolsó adat 1815 október 15-ről szól, amikor *Motzen* altábornagy, mint gyám, gyámoltjára vonatkozólag a többek között ezeket is jelenti a budai katonai törvényszéknek: gyámoltja 1821-ben válik nagykorúvá, akit az anya nevel és taníttat a szükséges mesterekkel; a tanítás, az öltözködés és egyéb szükségletek költségei az atyai hagyaték jövedelméből kerülnek ki, azzal a hozzáadással, hogy az árva fenntartásához az anya is hozzájárul, mert az akkori drága körülmények között ez feltétlenül szükséges volt.

Pilch Jenő.

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR.

Báró Mecséry Dániel altábornagy önéletrajza. (1759—1814.)

(Második közlemény.)*

Anno 1801 kam ich aus der Kriegsgefangenschaft zu Wien am 26. Märtz an, war auf Audienz bey Sr. Majestät dem Kaiser Franz den II-ten und wurde auf das gnädigste empfangen, mir dabey seine Allerhöchste Zufriedenheit über die den ganzen Französischen Krieg hindurch von mir stets erprobten tapferen Dienste zu erkennen gebend. Ich hielt mich durch einige Tage zu Wien auf, in der hoffnungsvollen Erwartung, dass S. Majestät in Rücksicht meiner in der Winter-Campagne als detachirter General von der Armée, im Rücken der Feindlichen Armée geleisteten wichtigen Dienste mich um so mehr belohnen werde, als ich in dem Zeitraum, wo unsere Haupt-Armée die Schlacht bey Hohenlinden verlohren, und andere Unfälle erlitten hat, dem Feind in seinem Rücken grossen Abbruch gethan, und durch ein standhaftes Ausharren verhindert habe, dass nicht die von unserer Armée hin und her versprengt herumirrende verschiedene Regiments-Mannschaft, von 10 tausend an der Zahl, vom Feinde gefangen worden ist, welche alle nach und nach von mir aufgenommen und zu der Armée abtheilig abschickte; bey nebst mein aus 10 tausend Mann bestandenen Truppen Corps durch 10 Täge aus den Feindlichen Magazinen, die erobert hatte, verpflegte. Da aber diese Campagne einen unglücklichen Ausgang hatte, ohne dass ich den geringsten Antheil daran nahm, und die Oesterreichische Monarchie nur bey glücklichen Zeiten ausgezeichnete Thaten zu belohnen gewohnt ist, so wurde ich, der zur Ehre und zum Nutzen unserer Armée operirte, so wenig wie andere Würdige belohnt. Und so verliess nun wiederum Wien, mit dem inneren Bewusstsein, dass obschon ich um nichts gebeten hatte, mich um den Staat auf eine ausgezeichnete Art verdient gemacht zu haben, begab mich nach Ungarn zu meiner Gattin und bald darauf nach West-Gallicien in meine neue Bestimmung.

Am 16. May kam zu Krakau an, und war der erste von allen Generals, die aus dem Feld zur Anstellung dahin angetragen waren, dahero auch der Civil-Gouverneur von West-Gallizien Graf Trautmannsdorff, so wie der Commandirende General Feldzeugsmeister Graf Kaunitz wegen meinem früheren Eintreffen

* *Hibaigazítás:* Az első közleményben (159. lap, 44. jegyzet), Mecséry Jakab neve után, hibás az (1870.) évszám. A helyes évszám: 1860.

zur Truppe mir das Compliment machten, dass ich auch in Friedenszeiten dadurch meine Anhänglichkeit und treuen Eifer zum Dienst bestätigte. Mein erstes Standquartier war Przemikov ein den .... Grafen Vodiczky gehöriges Dorf, das 2-te Viniery, das 3-te Lubnicze, beyde Orte der verwittibten Fürstin Lubomirsky, geborene Fürstin Czartoriszky gehörig. In jedem derselben war im Herrschaftlichen Schlosse untergebracht, mithin musste in diesem Jahre dreimal umsiedeln und mein Quartier in von allen Truppen entblössten und allem Mangel der Lebensmitteln ausgesetzten Ortschaften nehmen; welche Inconvenienz in einen weit in der Cultur annoch zurückstehenden Lande, mir aus der Ursache viele Unkösten und Unbequemlichkeiten machte, weilen von Krakau meine Lebensmitteln 14 Meilen von da, mein Fleisch und Brot aber von 3 Meilen von mir entfernt, weite Reise dahin machen musste.

Meine Brigade bestand aus Fürst Hohenzollern Cheveaux-Legers[1] und Vécsey-Hussaren,[2] und da das erste Regiment noch ferners in Italien verbleiben musste, und nicht nach West-Gallicien einrückte, so behielt einstweilen das letztere Regiment allein, bis später sodann das Fürst Lichtensteinische Hussaren-Regiment[3] von Troppau ankam.

Auf dem Lande in West-Gallicien war in den Herrschaftlichen Schlössern zwar überall im Sommer gut, desto schlechter aber im Winter wegen den grossen und hohen Zimmern (in welchen nie mich erwärmen konnte) untergebracht. Allein da ausser meinen Adjutanten, Wachten und Ordonnanzen gar keine Truppe bey mir, überhaupt niemanden im Dorfe zum Umgang hatte, bey nebst weder Brot noch Fleisch, geschweige andere Lebensmitteln im Orte erlangen konnte, so habe allhier weit theuerer als in einer Stadt gelebt. Es wäre mir daher erwünschter gewesen, bey ein oder anderem Regimente in der Station zu seyn. Allein da in demselben kein Quartier vorhanden gewesen, so musste mich mit denen leeren Schlössern begnügen, obschon die Fürstin Lubomirszky die Gnade hatte, mir nicht nur einen Obst-Garten einzuräumen, sondern mir auch einen Küchengarten vor den Fenstern des Schlosses bereiten zu lassen.

Anno 1802 kamen Se. K. Hoheit der E. H. Carl nach Krakau um die Garnison in Augenschein nehmen und Manoevriren zu lassen, zugleich aber eine neue Truppen-Dislocation mittelst einer gemeinschaftlichen Concertation mit dem Landes-Gubernio zu entwerfen. Da nun von meiner Brigade ebenfalls eine Vécseische Hussaren-Division zu Krakau in Garnison stand, so verfügte ich mich von Lubnicze dahin, um denen Productionen der garnisonirenden Truppen beyzuwohnen.

Nach geendigter Concertation über die Truppen-Dislocation

[1] Akkoriban 4. sz. (könnyű) dragonyosezred; 1802—1851-ig 2. sz. könnyű lovasezered; 1851—1918-ig 7. sz. dzsidásezred.

[2] 4. sz. huszárezred.

[3] 7. sz. huszárezred.

erhielt von S. K. Hoheit den Befehl zur Untersuchung der zu Casernen geeigneten Aerarischen Gebäude, und in Ermanglung derselben, zur Bestimmung der dazu schicksamen Baustellen; mit dem Gubernial-Rath Grafen Wurmser, das Land zu bereisen, und für die in West-Gallicien bequartirten Truppen, eine dem Dienst angemessene Dislocation zu entwerfen, weil nach dem angenommenen Plan in jedem Lande für die Infanterie und Cavallerie Casernen errichtet werden sollten. Da ich nun der Chef von der hierüber abzuhaltenden Commission gewesen und mithin wegen täglich à Acht Gulden bezogenen Diäten das dabey mitzuwirkende Militair- und Civil-Personale zu tractiren hatte, so war bemüssigt nebst meinem Kalesch auch einen Rüstwagen mit dem Koch und allen Küchenrequisiten sammt Tischzeug etc. etc. so wie Vorräthe an Lebensmitteln und Getränke mitzunehmen; um auf dieser Bereisung durch West-Gallicien leben, und das beygehabte Personal speisen zu können. So wie nun die Exercier-Zeit und Musterung bey meiner Brigade geendigt war, so trat gleich meine Reise von Sienno (allwo eben das Vécseyische Hussaren Regiments Commando war zur Exercierzeit, und allwo auch meine Gattin mitgewesen) gegen Ende September an, und der Gubernialrath Graf Wurmser traf zu gleicher Zeit zu Lublin ein. Diese Bereisung dauerte durch 3 Monathe und hat mir sehr viele Unkösten ohngeachtet der gehabten Diäten verursacht, weil nebst dem dass ich täglich 12 bis 14 Personen zu speisen hatte, auch meine Wägen zu Grund gegangen wie nicht minder die mitgehabten Geräthschaften. Da ich jedoch durch diese Reise das West-Gallicien genau kennen lernte, und verschiedene Bekanntschaften mit Herrschaften machte, und besonders mit dem Fürsten FML. Czartorisky dabey auch die Hauptstadt Pohlens Warschau und über die Russische Gränze die Stadt Brzest in Russischpohlen zu sehen bekam, so habe gerne dieses neue Opfer dem Dienst gebracht, um auch bey dieser Dienst-Verrichtung Beweise meiner Uneigennützigkeit und meines eifrigen Bestrebens am Tag zu legen, und begnügte mich auch diesmal blos mit der von höchsten Orten ertheilten Zufriedenheit.

West-Gallicien ist ein sehr schönes ebenes und an Getreide sehr fruchtbares Land, welches bey einer höheren Cultur und zweckmässigeren Erziehungs-Anstalten weit grössere Erträgnisse liefern könnte. Der Adel, besonders der grössere, ist sehr gebildet, nur wäre zu wünschen, dass auch ihr Herz mit ihrem Verstande gleich käme, und das derselbe ihre Unterthanen auch menschlicher erziehen und behandeln liesse. Allein diese sind wahre Sklaven ihrer Herren und leben auf eine sehr elende und bedürftige Art.

Anno 1803, nachdem meine aufgehabte Untersuchungsreise vollendet hatte, wurde mir das Quartier, wegen in Ost-Gallicien in Bochnier und Tarnover Kreis bequartierten Fürst Lichtensteinischen Hussaren-Regimente, zu Krakau als im Centro meiner Brigade, bestimmt. Bezog dasselbe nach geendigter Truppen Dislocirungs Commission. In diesem Jahre erfreute mich meine

Gattin mit einem schon längst erwunschenen Erben; nachdem ich schon durch 13 Jahre mit derselben verheirathet, jedoch durch 9 Jahre beständig im Krieg, mithin von ihr getrennt gewesen. Dieser ist zu Krakau gebohren, den 3-ten Juny 1803 getauft durch den Feld-Superior Tomecy (?); dessen Taufpathen sind Fürst Carl Schwarzenberg, FML. und Regiments Inhaber des 2. Uhlanen Regiments mit seiner Gemahlin, einer gebohrenen Gräfin Hohenfeld, und Michael von Zichy Hofrath und Vice-Gespan des Wieselburger Comitats — und da diese Abwesend waren, so haben ihre Stelle bey der Taufe der Gubernialrath von Lorenz (welcher das Kind zur Taufe gehalten) und F. K. Commissair[4] von Ratky[5] mit seiner Gemahlin vertretten. Gott erhalte ihn zur Ehre und Nutzen der Menschheit und zur Zierde und Ruhm seines Vatterlandes.

In diesem Jahr ist im Monath September ein Exercier Lager bey Starzov abgehalten worden, und bestand aus dem Franz Jellachichischen,[6] Murray,[7] und Würtemberg[8] Infanterie, dann Fürst Lobkovitz Chev. Legers,[9] Hessen-Homburg[10] und Lichtenstein Hussaren-Regimentern, welchem S. K. Hoheit der E. H. Carl mit dem damaligen Gralquartiermeister FML. Baron Duka[11] und seinen Graladjutanten Graf Colloredo[12] beywohnten. Nach dem 2 Feldmanoevers ausgeführt worden, und jedes Regiment einzeln sich vor S. K. Hoheit producirt hatte, reisten Höchstdieselben nach Lemberg in Ost-Gallicien ab, allwo ein ähnliches Lager statt gefunden.

Anno 1804 hat jedes Regiment für sich die Exercier-Zeit abgehalten, und ich wohnte derselben so wohl bey Hessen-Homburg als bey Lichtenstein-Huszaren bey. In diesem Jahre habe viele Höflichkeit und Freundschaft mit meiner Gattin von Landes-Gouverneur Grafen Trautmannsdorf, Landes Commandirenden Generalen Grafen Kaunitz, besonders aber von meinem Divisions-Commandanten FML. Fürsten Hohenzollern und seiner Frau Gemahlin, geborenen Gräfin Wildenstein empfangen, so wie nicht minder viele Politesse von dem Pohlnischen Cavalliers, besonders aber von FML. Fürsten Czartoriski,[13] der als ich ihm zu Pulav besuchte, mich durch 3 Täge nicht verlassend, täglich mich fetieret und Ball gegeben hat, bey welcher Gelegenheit seine Tochter, Fürstin Hohenlohe, dann seine Schwieger-Tochter, eine gebohrene Fürstin Radzivil, eine sehr schöne und gute Prinzessin, dann sehr

[4] Feld-Kriegs-Commissair (= hadbiztos).
[5] Ferenc.
[6] 62. sz. gyalogezred.
[7] 55. sz. gyalogezred.
[8] 41. sz. gyalogezred.
[9] 3. sz. könnyű lovasezred.
[10] 4. sz. (azelőtt „Vécsey") huszárezred.
[11] *Br. Duka Péter*, a Mária Terézia-rend lovagja, később táborszernagy és temesvári vezénylőtábornok, a 39. gyalogezred tulajdonosa. 1805-ben és 1809-ben a tiszántúli magyar nemes insurrectio kerületi parancsnoka volt. † 1822 december 29-én, Bécsben.
[12] *Gr. Colloredo-Mansfeld Jeromos*, a Mária Terézia-rend középkeresztese. Mint táborszernagy s a 33. gyalogezred tulajdonosa halt meg 1822-ben.
[13] *Herceg Czartoryski-Sangusco Adám*. 1805-ben tábornagy s a 9. sz. gyalogezred tulajdonosa. † 1823 március 20-án Sieniaván.

viele Pohlen und Pohlinnen kennen lernte, dann die Fürstin Lubomirski, Gräfin Mortsin, gebohrene Gräfin Wielopolski, Gräfin Wodicki, gebohrene Fürstin Jablonovski.

Anno 1805 den 5. August marschirte mit den Lichtensteinischen Hussaren-Regiment von Krakau ab ins Feld. Von Teschen aus begleitete meine Frau bis Pressburg, und als ich selbe allda untergebracht hatte, reiste nach Wien mich 6 Täge daselbst aufhaltend, rückte sodann dem Regimente nach, und hohlte es zu Wels ein. Von da marschirte die ganze Armée über den Inn-Fluss und durch Bayern in die Gegend von Augsburg, von wo ich nach Stockach für meine Person beordert war, um die bereits dahin im Marsch begriffen gewesene Regimenter Klenau Chev. Leg.,[14] Palatinal-Hussaren[15] und Tyroller-Jäger zu übernehmen, und mit denenselben gegen den Ober-Rhein vorzurücken. Die Kriegs Ereignisse sind im Memoire enthalten, dahero hier nur anführe, dass nachdem ich bey Eschenau, auf der Strasse von Nürnberg nach Eger tödtlich blessirt worden bin,[16] in dem Dorfe Fort als intransportable zurückgeblieben, und von da mich nach Nürnberg habe transportiren lassen, unter Begleitung des Regiments-Arzten und Ober-Arzten von Albert Cuirassier-Regiment.[17] In dieser Stadt kehrte auf Anrathen eines auf der Gasse begegneten Menschenfreundes (dessen Name mir entfallen), aus dem Niederlande gebürtig, in dem Wirthshause *bey dem rothen Hahn* ein, und da in dem mir angewiesenen Zimmer sehr kalt gewesen, so hat der gleichgedachte Fremde mich sogleich in sein Zimmer transportiren lassen, und liess sich ein anderes geben, und da ich in dem ersten Augenblick nicht mit Wäsche, Charpien und Bandagen versehen war, so hat mir derselbe gleich ein paar Hemden und altes Leinzug verabreicht; er reiste darauf von Nürnberg ab, und ich bekam meinen Wohlthäter nicht mehr zu sehen. Mein heisser Dank diente ihm zum Geleite.

Gleich bey meiner Ankunft im Wirthshause, war meine erste Sorge ein oder zwey der geschicktesten Doctors und Wundärzte ausfindig zu machen, wozu mir die Hauswirthin besonders behilflich war, und da diese Abends erschienen, so reinigten sie zuerst meine Wunden, welche von den in die Gefangenschaft gerathenen Regiments-Arzt Hauer und einem dicken und faulen Oberarzten von Albert Cuirassier-Regiment vorigen Tages sehr nachlässig verbunden wurden, so dass zur hinteren Kopfwunde schon der Brand kam; verbanden solche ordnungsmässig und verschrieben mir die nöthige Arzteney. Bald darauf kehrten die 2.... (?).. und eben gedachten Aerzte wiederum als ohnehin non combattant zu ihrem Regimente ein, nachdem sie vorhin auf meine Unkösten sich durch einige Täge im Wirthshause gut tractiren liessen, und ich ausserdem dem Regiments-Arzte 4 und dem Ober-Arzt 2 Duca-

[14] 5. sz. könnyű lovasezred.
[15] 12. sz. huszárezred.
[16] 1805 október 20.
[17] 3. sz. vértesezred.

ten als Douçeur für 4 tägigen Verband geschenkt hatte. Diese 2 leichtsinnigen und pflichtvergessenen Militair Aerzte haben in dem Vorurtheile der Gefährlichkeit meiner 14 Kopfhiebwunden (wovon 9 schwere und 5 leichte waren) sowohl in dem Dorfe Fort, wohin ich mehr Todt, ganz der Sinne beraubt, als lebendig vom Schlachtfelde und ganz verblutet gebracht worden bin, als auch zu Nürnberg ausgesprengt, dass ich nicht aufkommen, sondern in ein paar Tägen ohnehin sterben werde, und deswegen waren selbe so gewissenlos, mich nur oberflächlich zu verbinden und zu reinigen.

Zu meinem grössten Glücke aber war auch der in das Landsperger Spital eingetheilt gewesene, nun aber beim Feld-Staabsarzten Reinhardt sich aufhaltende Unterarzt Giedel, ein Ungar von Comorn gebürtig, ebenfals in die Gefangenschaft gerathen; diesen liess ich zur Armée nicht einrücken, sondern hielt ihn zurück zu meiner Wartung, und da der brave Mensch mit besonderem Fleiss und Sorge mich gewartet hat, so hat derselbe wesentlich zu meiner Heilung und Erhaltung beigetragen, besonders da derselbe mich besser bediente, als je mich ein Kammerdiener hätte bedienen können.

Während meiner 7 Monatlichen Cur zu Nürnberg, in einer Stadt wo niemand mich und ich keinen Menschen gekannt, muss ich zur Ehre und zum Ruhm der edlen Bewohner von Nürnberg sagen, dass ich nicht nur von meinen 2 menschenfreundlichen und beyden Civil Aerzten, nemlich von Doctor Medicinae Eichhorn, und von dem Civil Wund Arzten Hofrath Poller, sondern von den rechtschaffen denkenden Adel und Bürgern die sprühendsten Beweise ihres edelmüthigen Caracters, so wie ihrer seltsamen Herzensgütte empfangen, und da ich in den 2 ersten Monathen wegen meinen ausserordentlichen Schmerzen und Leiden Niemanden vorkommen lassen konnte, so liessen sich selbe täglich um mein Befinden erkundigen, und ihre aufrichtige Theilnahme an mein wiedriges Schiksal mir zu erkennen geben. Die brave, mit besonderen Geistesfähigkeiten und Adel des Herzens begabte Fräule *Carolina von Plank*, Tochter des dortigen Hofraths und Ober-Postverwalters, welche mich nie gesehen hat, versah mich während meiner ganzen Cur mit Bandagen und mit denen von ihr selbst gezupften Charpien, der allda wohnhafte General vom Fränkischen Kreis Baron von Eckhardt schickte mir oft von seiner Tafel Extra Speisen, die ich aber nicht geniessen konnte noch durfte, wie auch Rhein Wein; der Baron Sigmund von Haller so wie seyn Bruder schickten mir gedrücktes Obst, und später auch Tokayer Ausbruch etc. etc. Weilen ich aber in den ersten 2 Monathen ausser meiner Suppe und gediensten Obste nichts ansonsten geniessen durfte, so habe von ihrer Güte nicht viel profitiren können. Indessen werde mich lebenslänglich ihrer besonderen Aufmerksamkeit und Menschenfreundlichkeit mit dem innigsten Dank-Gefühl und Erkenntlichkeit, besonders des in vollen Verstand rechtschaffenen und braven *Doctors von Eichhorn*, der mit

restlosem Eifer und Täthigkeit nicht nur meine 14 Kopfwunden genauestens untersuchte, und durch seyn unermüdetes tägliches Forschen von Zeit zu Zeit 40 Stück zerhaute Beine und sonstige kleine Splitter aus meiner Hirnschale herausgenommen, welche alle in den Händen meiner Gattin sich befinden, sondern auch meine bis am Knochen gehaute und in Spandl befundene rechte Hand, so wie die durch die Kopfwunden ganz lahm gewordene linke Hand mit allem Fleisse, sammt den eben sehr edel denkenden und thätigen Wundarzt (Hofrath beim Prinz Coburgischen Herzoglichen Hause) *Goller* besorgt haben, und durch ihre menschenfreundliche Behandlung mein unsegliches Leiden zu mildern, überhaupt nach all ihren Kräften meine Herstellung zu bewirken, beflissen waren.

Da mir nun die 7 Monathliche Cur in einem fremden Staate, im Auslande, ohnedies über 5000 Gulden Auslagen verursachet hat: so konnte diese 2 würdigen Aerzte, insbesondere aber den ehrwürdigen und um mich so hoch verdienten Doctor Eichhorn, aus Mangel der Vermögens Kräfte nicht in dem Maasse belohnen als ich gewunschen, und derselbe verdient hätte, behielt mir aber vor auf den Fall, wenn der Staat meine demselben geleisteten muthigen Dienste und andurch mir erworbenen Verdienste, mit Verbesserung meiner Vermögens Umstände, durch Verleihung eines Cameral-Gutes belohnen sollte, ihm eine reichlichere, seinen angestrengten Bemühungen und Verdiensten angemessenere Belohnung nachzutragen; und sollte ich bey meinen Leb Zeiten damit vom Monarchen nicht bedacht werden, so überlasse meine diesfällige Belohnung des Doctors Eichhorn oder seiner zahlreichen Familie zu Nürnberg, meinen Erben, wenn der Staat allenfalls erst nach meinem Tode rücksichtlich meiner Verdienste denselben ein Cameral-Gut verleihen, und dadurch in solche Vermögens Umstände versetzt werden sollten, welche ihnen die richtige Erfüllung dieser so schönen Dankbarkeits Pflicht erlauben würde; denn auch in Kindern muss man die schönen Handlungen und rühmlichen Verdienste der Eltern erkennen und belohnen.

Als ich nach einer schmerzensvollen 4 monatlichen Cur, mich schon der Besserung näherte und die Hauptgefahr vorüber war, beehrte mich die wohlthätige Fräule von Plank mit einem sinnreichen auf Atlas gedruckten hier abschriftlichen Gedicht,[18] nebst einem schönen Lorbeer Kranz, welches in meiner äusserst betrübten Umständen für mich eine höchst erfreuliche Uiberraschung und in mir um so lebhaftere Empfindungen der Freude und Dankbarkeit erwecken müsste, als mir diese Ehre von einem unbekannten, noch nie gesehenen, freylich aufgeklärten, die Tugend und das Verdienst auch in Fremden zu schätzen und zu würdigen verstandenen Mädchen, im Auslande und in meinem Vaterlande nie wiederfahren ist. Da nun diese Fräule unbekannterweise mich mit so vieler Aufmerksamkeit, thätiger Freundschaft und Herzensgüte überhäuft hatte: so forderte es die Pflicht der Dankbarkeit

[18] L. függelék.

und die gute Sitte, ihr gleich nach meiner in drei Monathen darauf erfolgten Reconvalescirung die erste Visite zu machen und persönlich derselben den Tribut meiner Erkenntlichkeit und Dankbarkeit abzutragen, für die während meiner Krankheit mir so häufig erprobten freundschaftlichen Dienste und Gefälligkeiten und vor meiner Abreise liess ich ihr ein kleines Andenken zum Beweis meiner wahren Verehrung ihrer seltenen Geistes Kräften und edlen Herzens Tugenden überreichen.

Nachdem ich nach meiner 7 monatlichen Cur, vom Monath October 1805 bis Monath May 1806, so weit hergestellt worden bin, dass ich ohne Gefahr in mein Vatterland zurückkehren konnte: so habe vor meiner Abreise bevor alle Merkwürdigkeiten der Stadt Nürnberg (deren allda sehr viele und von grossen Belang Werthe sind) besehen, all meine Gönner und Freunde die so warmen Antheil an mein Unglück genommen, besucht, und einem mir am meisten anhängigen sehr edlen Freund Sigmund Baron Haller auch auf dem Lande meinen Besuch abgestattet hatte, allwo mich derselbe im Kreise seiner ehrwürdigen Familie auf eine ausgezeichnete Art empfangen und fetiret hat. Verliess die gute Stadt Nürnberg am 15. May 1806 und der gleichgedachte Busenfreund Haller begleitete mich bis zur ersten Station.

Hier kann den edlen Zug eines Caracters der so braven und rechtschaffenen Stadt Inwohner Nürnbergs nicht unberührt lassen. Als zu Nürnberg zum ersten mal aus meinem Krankenlager ausgieng, mit einer Kappl auf dem Kopfe, lief alles zum Fenster, begrüsste mich und bezeugte ihre Freude über meine Genesung, das Volk aber auf der Gasse, welches mich erkannte, blieb ebenfalls stehen und nebst einer herzlichen Begrüssung warfen sie freudige und mitleidsvolle Blicke auf mich. O wie glücklich ist ein Land, welches so edle, mit wahren Tugenden des Herzens begabte und über ihre Menschenpflichten so wahrhaft aufgeklärte Bürger zählen kann, und in welchem die Würde der Menschheit in solcher Achtung steht. In einen solchen Lande kann jeder Beklemmte notdürftige Mensch auf eine liberale Aufnahme und thätige Unterstützung sicher rechnen.

Da wegen noch nicht standhafter Vernarbung meiner Kopfwunden auf Anrathen meiner Aerzte eine weite Reise zu Lande mir hätte gefährlich werden können, so bin von Nürnberg bis Regensburg nun zu Land und das nur im Schritt mittelst einer besonders bedungenen Fuhr gefahren. Von Regensburg aber bis Wien mittelst einem gemietheten Schiff zu Wasser auf der Donau gefahren, und den 22. May 806 allda eingetroffen, allwo nachdem ich mich bey meinen vorgesetzten Behörden gemeldet hatte und eine Audienz bey S. K. Hoheit dem Generalissimus E. H. Carl und S. Majestät dem Kaiser verlangt und diese mir auch am bestimmten Tage eingestanden wurde, begab mich zuerst mit dem an S. Majestät stilisirten Memorial zu S. K. Hoheit den E. H. Carl, stellte ihm all meine Leiden vor, und brachte meine dem Staate durch die Aufopferung meiner Gesundheit, meines ererbten Ver-

mögens, meines so oft für die Ehre Ruhm und Nutzen des Vaterlands ausgesetzten Lebens, geleisteten und ihm als Feldherrn unter dessen Augen mich vor dem Feinde so oft ausgezeichnet hatte, ohnehin bekannten Dienste in Erinnerung, und bat um die Unterstützung meines auf die Verleihung eines Cameral-Guts sich gründenden Gesuchs. S. K. Hoheit haben dieses Memorial sogleich von mir abgenommen, und sodann mittelst einer nachdrucksamen schriftlichen Begleitung selbst S. Majestät überreicht. Bald darauf kam ich selbst zur Audienz zu S. Majestät, welche über 1/4 Stund dauerte, schilderte Ihm meinen traurigen Zustand stellte vorerwähntermassen meine dem Staate gebrachten Opfer vor, und bat endlich um die Verleihung des im Szathmarer Comitat liegenden Filial Guts Felső und Alsó Szopor. Der Monarch, meine scheusslichen Kopfwunden selbst betrachtend, sagte mir folgendes: *Mein lieber General, ihre Verdienste sind mir recht gut bekannt, und von meinen Bruder dem Generalissimus sehr oft angerühmt worden, ich werde für sie gewiss alles thun, was mir möglich sein wird.* In der Folge wird es sich zeigen, in wie weit S. Majestät Ihr allerhöchstes Versprechen in Erfüllung bringen, und welcher gestalt mich zu belohnen geruhen werden. In Wien empfing mich unter allen Herrschaften Niemand mit mehr Wärme des Herzens und aufrichtiger Theilnahme an mein unglückliches Schiksal, als der regierende Fürst Johann Lichtenstein General d. Cavallerie und Comd. in Oesterreich, dieser, so wie der regierende Fürst Eszterházy sagten mir, dass der Staat schuldig sey meine Verdienste zu belohnen, und ersterer fügte diesem noch bey, dass ich mit meiner Bitte nicht nachlassen und wenn sie je wieder Vermuthen eine nicht erwünschte Wirkung haben sollte, ich sodann mich nur an ihn verwenden möchte, wo er selbst zu den Herrn gehen und vorwortlich mein Gesuch kräftig unterstützen würde.

Eben als ich den Fürst Moritz Lichtenstein GM.[19] besuchte, fragte mich derselbe, ob der Monarch mir während der Cur in Nürnberg 500 Dukaten geschickt habe, welche er in seiner und in Gegenwart des FML. Fürsten Schwarzenberg[20] zur leichteren Bestreitung meiner Cur-Unkösten mir zumitteln zu machen versprochen hat? Da ich aber weder von S. Majestät, noch von sonst Jemanden weder einen Heller in meiner Krankheit als Douceur, oder als Entschädigung der von mir ausgelegten beträchtlichen und meine Kräfte übersteigenden Cur-Unkösten erhalten habe, so ersuchte den gedachten Fürsten, womit er meine diesfällige Erklärung nicht nur dem Monarchen, sondern einem jeden andern der an einem vom Monarchen mir geleisteten Beitrag glaubte, frey melden könne: ich habe während meiner langwierigen und kostspieligen Cur zu Nürnberg, noch weniger aber bey meiner Rükkunft, einige Entschädigung über meine auf Curen, auf der Reise und in Bädern gehabten Auslagen erhalten, obschon diese

[19] Később altábornagy és a 6. sz. vértesezred tulajdonosa.
[20] Károly. — 1812-ben tábornagy, 1820-ban az udvari haditanács elnöke. † 1820. okt. 15.

bey meinen auserordentlichen Auslagen, welche mich beim Mangel eines widerweitigen Vermögens in die Nothwendigkeit versetzten, Schulden zu machen, mir sehr willkommen gewesen wäre.

Als ich zu Wien bey dem ungarischen Hof-Kanzler Graf Joseph Erdődy gewesen, und von mir erfuhr, dass ich nun die Bad-Cur zu Pistyán gebrauchen werde, trug derselbe sogleich seinen im Neutraer Comitat auf seinen dortigen Herrschaften angestellten Präfecten auf, bey meiner Ankunft zu Pistyán mir alle zu meinem Lebens-Unterhalt erforderlichen Victualien zu liefern. Allein da ich im Wirtshaus untergebracht war, und auch von dorten lebte, so habe von der angebothenen Politesse und Güte des Grafen nichts profitiren können.

Von Wien ging nach einen 14 tägigen fruchtlosen Aufenthalt, ebenfalls zu Wasser, auf der Donau nach Pressburg, allwo mit Anfang Juny eingetroffen bin. Meine Familie traf in dem Graf Jankovitsischen Hause bequartirt ohne aller Meublirung der Zimmer an. Die verwittibte Gräfin Jankovits, aus Achtung gegen das Verdienst, als sie vernommen das ich von meinen Blessouren hergestellt nach Hause kommen werde: hat für mich in ihrem Hause ein Quartier eingeräumt. Die Freude, welche meine gute und rechtschaffene Gattin beim Wiedersehen ihres schon verloren vermeinten Mannes empfunden, kann nur derjenige lebhaft genug vorstellen, der in einer ähnlich traurigen Lage sich befand wie Sie, da selbe mich in diesem Jahre 1805 zum zweitenmal als vor dem Feind geblieben betrauerte. Denn selbst der Hofkriegsraths-Präsident Graf Latour hat meinem Agenten von Skayde, und dieser wieder meiner Gattin die Nachricht gegeben, dass ich wirklich auf dem Schlachtfelde Todt geblieben sey, und diese Nachricht veranlasste sie eben, das selbe für sich und für meinen dazumahlen 2½ jährigen Sohn Carl das Trauerkleid machen liess. Das Schiksal wollte aber, dass ich noch länger für meine Familie, so wie für die Menschheit erhalten werde, obschon ich mitten unter meinen unseglichen Leiden selbst an meinem Aufkommen gezweifelt habe.

Als ich zu Pressburg im Monat Juny mich von der Reise erholte, gieng sodann mit meinen treuen Gefährten Unterarzt Giedel nach Pistyán in das Bad ab, hier badete mich täglich 2-mal und liess auch so oft meine Kopfwunden waschen. Und da diese Bad-Cur viel zur stärkeren Vernarbung der noch nicht ganz zugeheilten Wunden besonders zur Verstärkung meines ganz lahm gewesenen linken Armes beigetragen hat, so hielt mich allda durch 6 Wochen auf; kehrte sodann nach Pressburg zurück, allwo auf Anrathen des Feld-Staabs-Arzten Lilienweis, so wie anderer Civil-Aerzte, besonders aber auf Anordnung der Milit. Med. Chyrurgischen Josephs-Academie zu Wien (welche bey meiner Ankunft von Nürnberg zu Wien meine Kopfblessouren genauestens untersucht, und einstimmig eine ganzjährige Enthaltung von Kopf-Anstrengung und Ruhe mir vorschrieb), bis ultimo Aprill 1807 verblieben bin.

Zu Pistyán im Bad machte mehrere Bekanntschaften und

zwar mit dem Grafen Teleky und seiner Frau einer gebornen Gräfin Széchényi, Graf — — (?) — — (Stiefsohn von Teleky) Graf Windischgraetz und seiner Frau geborene Gräfin Illésházy, mit dem 80-jährigen alten Grafen Amade und seinem Sohn Franz, mit dem Dompropsten und Bischof Baron Perényi, Domherrn Arady, mit der verwittibten Majorin Báró Szörényi, Herrn von Jankovits reichen Grundherrn im Pester Comitat, welche alle sich gegen mich mit vieler Politesse und Freundschaft, besonders aber der Domherr Arady mit ausnehmender Güte betragen haben; der Herr von Jankovits aber bey seiner Abreise mich noch mit einem schmeichelhaften Ungarischen Abschieds Gedicht beehrte.

Während meinem Aufenthalt zu Pressburg unterhielt mich meistens im Zirkel meiner Familie. Beschäftigte mich mit der Sammlung der zur Beschreibung im Französischen Kriege gemachten Campagnen erforderlichen Materialien, so wie mit Lesung guter und nützlicher Bücher, besuchte oft den Exminister Baron Thugut und Grafen Balassa, dann den General Graf Leopold Pálffy,[21] die Gräfin Casimir Eszterházy und ihren Sohn Graf Nepomuc, Baron Johann Perényi, Graf Lamberg und seine Frau geborene Baronin Luzsinszky, Gräfin Alexander Erdődy, Gräfin Apponyi, Gräfin Jankovits, Prinzessin Lorraine (?), General Fürst Hohenlohe,... Graf Joseph Szapáry, Graf Franz Eszterházy, Graf Emeric Eszterházy etc., etc. und wohnte den Fasching hindurch denen Baals, als Zuseher, bey der Gräfin Apponyi, Graf Nepomuc Eszterházy und Baron Johann Perényi bey.

Am 1. May 1807 reiste von Pressburg an meine neue Bestimmung nach Croatien ab, weil ohnerachtet meiner wiederholten Verwendung bey S. K. Hoheit dem Generalissimus E. H. Carl nicht glücklich seyn konnte meine Anstellung zu Pressburg aus der Ursache zu erhalten, weil zu dieser Zeit die Truppen stets in Bewegung gewesen, und mich S. K. Hoheit in Rücksicht meiner noch nicht ganz solid vernarbten schweren Kopfwunden, auf einen ruhigen Posten angestellt wissen wollten, um mich zu schonen und erhalten zu können.

Am 16. May 1807 bin zu Agram eingetroffen und gleich binnen 3 Tägen darauf wurde zur Untersuchung der Croatischen Verpflegs-Magazine zu Carlstadt, Petrinia, Sissek und Agram commandirt, und auch gleich dahin abgegangen bin. Da bey dieser Gelegenheit längs der Türkischen Gränze reisen musste, so habe auch unserer croatischen Gränz Truppen Lage kennen gelernt. Am 13. Juny endigte meine Untersuchung zu Sissek und am 14. darauf rückte von dorten wieder zu Agram ein. Der bisher das Divisions-Commando über die in Croatien verlegten Linien-Feld-Truppen geführte FML. Baron Symbschen ist inzwischen zum Commandirenden-Generalen in Slavonien, und ich am Platz dessen zum Interims-Divisions-Commandanten von S. K. Hoheit den Ganaralissimus ernannt worden, und musste gleich bey meiner

[21] Az 1805. évi magyar nemesinsurrectio alkalmával, mint gyalogdandárparancsnok, Pozsonyban volt s a francia megszállás idején, nagyon fontos szerepet játszott. Meghalt Pozsonyban, 1825 febr. 24-én.

Einrückung nach Agram das Divisions-Commando über die Feldtruppen, Alvinczy Infanterie[22] und Hohenzollern Cheveaux-Legers[23] übernehmen, welches aus dem Betrachte dass Croatien vermög ihrer Municipal-Gesetzen von allen stabilen Milit. Bequartirung befreyt ist, hinsichtlich der unaufhörlichen Quartiers-Anstände und der unwillfährigkeit der Croatischen Civil-Jurisdictionen mit sehr vielen Beschwerlichkeiten verbunden war, und mir endlose Schreibereyen mit 3 Comitätern, 5 Königl. Freyen Städte, Fiumaner Gouvernement, Verpflegs Districts-Direction, 2 Gränz-General-Commanden und mit den vorgesetzten Ungarischen-General-Commando zu Ofen, verursachet hat, ohne der Truppe eine bessere Unterkunft und Subsistenz verschafft haben zu können, weil Croatien eben so viel in der Cultur zurück ist wie Gallicien, und keine Hoffnung vorhanden ist, dass dasselbe bey bestehender gegenwärtigen Verfassung und Municipal-Einrichtung darin einige Fortschritte machen wird. Der Adel und die zahlreiche Geistlichkeit befindet sich allein wohl und reich dabey; desto ärmer sind die Unterthanen, welche eben so faul und Sclaven wie die Pohlen sind, und bey Ermanglung einer zweckmässigen Einrichtung und Aufmunterung zur Thätigkeit dergestalt mittellos sind, dass sie kaum leben, geschweige einem Soldaten etwas an Lebensmitteln um Geld verkaufen oder an Zugemäss beisteuern könnten. Daher jede Truppe, die das Unglück trifft, in Croatien bequartirt zu werden, zu bedauern und mitleidswürdig ist, denn nebst dem dass man auf dem Lande weder um baares Geld einige Lebensmittel oder eine bessere Unterkunft erhalten kann, ist auch bey denen Herrschaften die Abneigung und Unwillfährigkeit zu dem Militär-Stand so gross, dass diese weder Quartiere denen Offrs. in ihren ohnehin unbewohnt und leer stehenden Schlössern gewähren und der Offr. genöthigt ist in elende Kaluppen oder gar in Rauchstuben gemeinschaftlich mit den Bauern zu logiren, und bey seiner mitgebrachten feineren Erziehung entweder zu erkranken oder zu verwildern.

Beym Adel und der Geistlichkeit ist der Luxus in Kleidungen, Equipagen und Tafeln so gross und übertrieben, dass ich ihn nirgends grösser (ohngeachtet viele Länder durchgereist bin) angetroffen habe, und in mir oft der Gedanke erregt worden ist, dass selbe das Überflüssige vielmehr ihren Unterthanen zufliessen, sie dadurch von Noth und Kummer bewahren, in einen besseren Wohlstand versetzten, oder ihren Überfluss wenigstens auf gemeinnützige Anstalten (deren sie gar nicht empfänglich sind) auf Spitäler, auf Instituts für Waisen und Wittwen oder sonst verunglückten Hausväter, für Erziehung und für andere wohlthätige Einrichtungen verwenden möchten. Allein für derley schöne menschenfreundliche Handlungen sind sie taub, huldigen lieber ihrer Eitelkeit und Ahnenstolz, und unempfindlich gegen

[22] 19. sz. gyalogezred.
[23] 2. sz. könnyű lovasezred.

das menschliche Elend, vergessen ihre beträchtlichen Revenuen, ohne ihren Nebenmenschen was gutes gethan zu haben. Die Grafen Joseph und Georg Erdödy, Grafen Draskovits, Keglevits, Patachich, Orsich, dann der Agramer Bischof besitzen die meisten Herrschaften, besonders aber der Bischof, welcher auch im Banáth sehr einträgliche zum Bischofthum gehörige Güter, überhaupt unter allen die stärksten Einkünfte hat, so dass demselben an Revenuen kein Bischof in Ungarn gleichkommen kann. Im Monath September 1807 habe meine Division während der Exercier-Zeit bereiset, visitirt und exercirt, und zwar zu Fiume 1 Bataillon Alvinczy, allwo der Gouverneur von Klubusitzky mich sammt den Garnisons Offrs. Corps nach geendigtem Exerciren fetirt und mir alle Ehren und Politesse bezeuget hat. Hier habe ein prächtiges Theater und eine geschickte Schauspiel- und Sänger-Gesellschaft und sehr nettige Handels-Leute gefunden, und machte mit denen in der Zucker Raffinerie etablirten Directoren, dann mit dem Spanischen Consul und Schwiegersohn des Gouverneurs, mit dem Goubernialrath Argentau, mit der Frau von Schram, reichen Negotianten u. s. w. mehrere Bekanntschaft. Zu Carlstadt 1 Bataillon Alvinczy, zu Jaska (?) 1 Division Hohenzollern Chevaux-Legers, zu Obres 1 Division Hohenzollern, dann im Kreutzer Comitat zu Kreutz 1 Division und endlich im Varasdiner Comitat zu Varasdin 1 Division von dem nemlichen Regiment; zu Agram aber die Alvinczysche Grenadier-Division. Da mit dem Ende September die Exercier Zeit geendigt worden ist, so habe sodann dem Hof Kriegsrath über die bey denen Feld-Truppen im Exercieren und Dienst gemachten Bemerkungen die Relation erstattet.

Zu Folge einem von höchsten Orten herabgelangten Befehls wurde das Hohenzollerische Ch. Leg. Regiment aus Croatien nach Ungarn verlegt, und ist dahin im Monath Februar 1808 abgerückt, wodurch das bisher in Croatien bestandene Feld-Truppen-Divisions-Commando aufgelöst und ich, auf Allerhöchsten Befehl Sr. Majestät des Kaisers, ad latus bey den an der Banal-Gränze commandirenden General und Banus Croatiens Graf Gyulay angestellt worden bin, allwo demnach seit 24. Februar 1808 in Abwesenheit oder in Verhämmnisfall des Commandirenden dessen Stelle vertretten.

Annoch im vorigen 1807 Jahre ergieng von Sr. Majestät dem Kaiser an die Armée der Befehl, womit jene Individuen, welche Blessouren oder anderer Hindernisse wegen ihr Gesuch wegen Verleihung des Milit. Maria Theresien Ordens bey dem letzten im Jahre 1806 abgehaltenen Ordens-Capitel nicht anbringen konnten, dasselbe jetzt bey den in diesem 1808 Jahr abhaltenden Nachtrags-Capitel anbringen sollen. Da nun das Blankensteinische Hussaren-Regiments-Offrs. Corps schon Anno 1806 für mich um den Commandeur Orden einschreiten wollte, und von ihrem diesfälligen Vorhaben nur durch den Umstand, dass ich zu dieser Zeit in Nürnberg schwer verwundet dergestalt in Gefahr und ohne Hoffnung gelegen, dass alles an meinem Aufkommen gezweifelt hat, abgehalten worden ist; so hat das gedachte Offrs. Corps jetzt wo

ich wiederum hergestellt worden bin, ihren lange gewährten Wunsch zu realisiren gesucht, und hat an das Ordens-Capitel mit Beischliessung des nachstehenden Species facti das hier beifolgende Gesuch eingereicht:

Hochlöbl. k. k. Ordens Capitel!

In der Uiberzeugung, dass der Herr GM. Baron Mecséry zu bescheiden ist, um selbst erst um die Belohnung seiner nicht nur in der letzten Campagne 1805, sondern auch in denen früheren Feldzügen vor dem Feind erprobten ausgezeichneten Thaten, Allerhöchsten Orts bittlich einzuschreiten, waget sich das diesseitige Blankensteinische Hussaren-Regiments-Offizier-Corps das hier beiliegende Species Facti Einen Höchstlöbl. Ordens Capitel zur erlauchten Einsicht, Prüfung und Entscheidung zu unterlegen, mit dem Bemerken, dass diese Einreihung aus dem Grunde erst izt geschieht, weil gedachter Herr General bey Abhaltung des letzten Ordens-Capitels tödtlich blessieret, durch 7 Monathe in der Cur zu Nürnberg gelegen, und man nicht erwartet hat, dass derselbe wiederum von seinen schweren Blessouren geheilt, solche überleben sollte.

Species Facti.

Den 9. October 1805 hat die Deutsche Armee, unter Commando Sr. des en Chef commandirenden H. General der Cavallerie E. H. Ferdinand, Königl. Hoheit, vor der Stadt Günsburg Position genommen. Die aus den Palatinal und Blankenstein-Hussaren-Regimentern bestehende Brigade des H. G. Majors Baron Mecséry aber stellte sich vorwärts bey Norchenheim auf. Zu Folge einer durch den H. FML. Grafen von Gyulay Nachmittags um 4 Uhr mündlich den gleichgedachten H. Generalen ertheilten Armée-Commando-Befehl, sollte derselbe mit denen 2 Infanterie Regimentern Erbach[24] und Stuart,[25] dann mit 2 Divisionen von Palatinal, und 2 Divisionen von Blankenstein Hussaren Regimentern auf Günsburg zurückmarschiren, allda die Donau Brücke passiren, über Gundelfingen gegen Giengen vorrücken und so die Avant Garde von der nachrückenden Armée bilden. Der H. General Baron Mecséry liess sogleich die bestimmten 4 Cavallerie Divisionen aufsitzen, und marschirte mit denenselben dahin ab, und da die 2 Inf. Regimenter rückwärts im Armée-Lager gestanden sind, schickte er seinen Adjutanten den Rittmeister Zsittvay mit der diesfälligen Ordre zu besagten 2 Regimentern. Bey seiner Ankunft in die Gegend der Donau-Brücke, mit denen 4 Hussaren Divisions (die 2 Inf. Regimenter sind aus dem Armée-Lager noch nicht eingetroffen) hat derselbe aus dem kleinen Gewehr Feuer so wie aus dem Canonfeuer abgenommen, dass der Feind die Donau-Brücke, welche man hätte passiren sollen, bereits attaquirt habe. Der H.

[24] 42. sz. gyalogezred.
[25] 18. sz. gyalogezred.

General liess dahero, bey dieser Gestalt der Sache, die 4 Huss. Divisionen halten und aufmarschiren, verfügte sich für seine Person mit einen Zug Hussaren zur Recognoscirung gegen die Donau-Brücke, und da er allda alles im grössten Feuer fand, munterte er die daselbst auf Besatzung postirte Infanterie zum tapferen Widerstande auf. Da jedoch der Feind bald darauf mit verdoppelter Infanterie Masse auf die Brücke losstürmte und unsere Infanterie ganz zum weichen brachte, eilte der H. General zu seiner Cavallerie-Truppe zurück unter dem grössten Kleingewehrfeuer-Regen, liess diese vorrücken, nahm mit derselben eine excentrische Stellung, die 2 Blankensteinischen-Hussaren-Divisionen im vorderen Treffen und die zwey Palatinal-Hussaren-Division in 2. Treffen und en Reserve aufstellend. Als nun die feindliche unsere Infanterie zu heftig verfolgend aus dem Hohlweg debouchirte und derselben am Fusse bis gegen die Vorstädte Günsburgs nachfolgte, liess der H. General die Blankensteinischen Hussaren in selbe einhauen, sie in den Hohlweg zurückwerfen und eine Mänge niedersäbeln. Der Feind bemerkte die auf der Plaine in ihrer linken Flanque aufmarschirte Cavallerie, welche ihr weiteres Vordrängen in die Stadt Günsburg verhinderte, rückte nun mit verstärkten Infanterie-Massen gegen die Cavallerie auf die Plaine vor, der Herr General wartete diese Massen ab, bis sie sich in der Plaine entwickeln wollten, und in dem Augenblick ihrer begonnenen Entwicklung attaquirte er diese Massen zu wiederholtenmalen an der Spitze seiner Cavallerie, richtete eine blutige Niederlage unter diese Massen an, und brachte sie ganz zum weichen, selbe bis in den Hohlweg verfolgend. Unsere ganz eparpillirte Infanterie gewann während diesen Cavallerie Attaquen Zeit sich zu sammeln, in den Vorstädten Günsburgs wieder zu formiren und allda Posto zu fassen, der H. General aber verblieb die ganze Nacht hindurch mit seiner Cavallerie zu Pferd in einer excentrischen Stellung und hielt damit, und mit einer später vom Armée-Commando ihm zugeschickten Grenadier-Bataillon von Reuss-Plauen[26] den Feind durch die ganze Nacht in so lange in Respect, bis die vor der Stadt im Lager gestandene Armée durch Günsburg defilirt, die ganze Reserve-Artillerie aufgebrochen, und alles nach Ulm zurückmarschirt ist, schickte das beygehabte Grenadier-Bataillon eben dahin ab, endlich aber gegen Tages-Anbruch marschirte auch er aus seiner Stellung mit denen 4 Hussaren Divisionen ab, und deckte den Rückzug der Armée.

Durch die zweckmässige Aufstellung der Cavallerie-Truppe, so wie durch die zur rechten Zeit angewendeten und bewirkten Cavallerie-Attaquen, wobey von Blankenstein Hussaren 2 Offrs. todt geblieben, 5 aber blessirt, gleich wie auch von Palatinal-Hussaren-Regimente der Obrist-Lieutenant Csanády[27] verwundet worden, vereitelte der H. General die vom Feinde vorgehabte

[26] 17. sz. gyalogezred.

[27] *Csanády József* 1808- és 1809-ben a 12. huszárezred parancsnoka volt; mint ny. vezérőrnagy halt meg 1817 aug. 27. Nagykerekiben (Bihar vm.). Testvérének

Eroberung der Stadt Günsburg, wiedrigens derselbe annoch in dieser Nacht mit unserer flüchtenden Infanterie zugleich in die Stadt gekommen, allwo das Hauptquartier, Kriegs-Opperations-Cassa, und gleich hinter der Stadt die ganze Artillerie-Reserve gestanden, die Armée aber nicht wieder durch Günsburg zurück hätte marschieren können.

Da nun der H. General durch seine klugen Dispositionen, Einsicht, Entschlossenheit, standhaftes Ausharren und durch die ihm eigene Tapferkeit, denen der Armée ansonsten ungezweifelt wiederfahrenen Unfälle und Verirrungen kräftigst gesteuert, und solcher gestalten sich um die Ehre und Ruhm unserer Waffen, so wie überhaupt um den Staat auf eine ausgezeichnete Art verdient gemacht hat, so rechnet sich das diesseitige Blankensteinische Hussaren Regiments Offrs. Corps als Augenzeuge dieser rühmlichen That zur strengen Pflicht, Sr. Majestät unseren allergnädigsten Monarchen um die huldreiche Verleihung des Commandeur-Kreutzes, für diesen in der Armée allgemein geschätzten General allerunterthänigst zu bitten.

Das Ordens Capitel hat auf dieses Einschreiten des Blankensteinischen Huszaren Regiments Offrs. Corps, und nach gehöriger Prüfung der in dem von selben eingereichten Species Facti angeführten Thaten, mich einstimmig des Commandeur-Kreutzes würdig befunden. Da nun der diesfällige Schluss des Ordens-Capitels auch von Sr. Majestät dem Kaiser und Grossmeister des Ordens ratificirt und bestätigt worden ist: so habe dieses Kreutz am 18. Aprill 1808 aus den Händen des zu dieser Feyerlichkeit delegirten H. Banus Croatiens und in der Banal-Gränze Commandirenden General FML. Grafen Ignatz von Gyulay erhalten, welches derselbe im Namen Sr. Majestät öffentlich zu Agram in Croatien im Beiseyn aller Theresien-Ordens-Ritter, vor der Fronte des hiezu en Parade ausgerückten Baron Alvincischen Infanterie Regiments und in Gegenwart der in der Garnison angestellten Generalität, mir umgehängt hat; nachdem ich bevor nach vorausgegangenen Danksagungsrede das seit 1796 innegehabte kleine Theresien Ordenskreutz abgelegt, und zur weitern Einschickung an die Ordens Kanzley den H. Banus übergeben hatte.

Nach Endigung dieser Feyerlichkeit haben mir zu Ehren der H. Bischof zu Agram von Verhovácz so wie der das ächte Verdienst schätzende H. Graf Johann Draskovits grosse Tafeln gegeben; beim ersten befanden sich der H. Banus, ich mit der Generalität und allen Ordens-Rittern nebst der Agramer Noblesse und einen Theil von dem Garnisonirenden Offrs. Corps, beim letzteren aber der andere Theil des Offrs. Corps und der Noblesse. Während diesen Tafeln und Mahlzeit ist sowohl in der Oberen-Stadt beim

— Miklós huszárszázadosnak — volt a fia a magyar képviselőházban olyan sokáig szerepelt *Csanády Sándor*. Ugyancsak a napoleoni háborúkban harcolt *Csanády Ernő* 2. huszárezredbeli százados is. (Szül. 1776. Nagykerekiben, meghalt ugyanott 1818-ban.)

Grafen Draskovits, als in der Capitel-Stadt beim H. Agramer Bischof von Verhovátz, durch den Donner der aufgestellten 24 Pöller, dieser feyerliche Tag verehrlicht worden.

Der bey der Agramer Accademie angestellte Professor der Mathematic Pater Franz Klohammer Piarist hat mich bey dieser Gelegenheit mit einem in mehreren gedruckten Exemplarien hinausgegebenen Gedicht verehrt.

Im Monath Jänner haben mich S. Majestät der Kaiser zum General FML. zu ernennen und die Verwaltung beyder General-Commanden in Croatien, nähmlich das Carlstädter Varasdiner und das Banal-Gränz-General-Commando zu übertragen geruht.

Da in diesem Jahre im Monath Aprill abermalen die Feindseligkeiten mit Frankreich ausgebrochen, und mich S. K. Hoheit der Generalissimus E. H. Carl, vermuthlich wegen meinen schweren Kopfwunden im Felde nicht angestellet haben, so wurde bemüssiget S. K. Hoheit dem Generalissimus vorzustellen, dass nachdeme ich ohnerachtet meiner Blessouren mich annoch stark genug fühle zur Ertragung der Feldfatiguen, mir die Anstellung im Felde genehmiget werden möge; allein die Cabale und Intrigue der den Generalissimus umgebenden Adjutanten, welche theils selbst bald die Generalswürde zu erhalten, theils ihre protegirten Clienten damit zu bekleiden wünschten, machte, dass ich nicht bey der Linie sondern bey der Insurrections-Armée meine Anstellung im Felde erhielt. Am 3. May wurde dahero per Estafette vom Hofkriegs-Ministerio beordert, sogleich zu der Ung. Adelichen-Insurrections-Armée abzugehen, worauf am 5. May von Agram aufgebrochen und zufolge Weisung von S. K. Hoheit dem E. H. Palatinus,[28] den 6. May zu Steinamanger eingetroffen, und die vom Eisenburger Comitat allda versammelt geweste Insurrections-Truppen gemustert habe, von da verfügte mich in das Szalader, Sümegher, Baranyer und Tolneser Comitat in gleicher Absicht, und nach geendigter Musterung wurde eben per Estafette nach Raab befehligt, um das Commando über die dahin einrückenden Insurrections-Truppen zu führen.

Ich traf am 16. May zu Raab ein, fand bloss die vom Raaber Comitat gestellte Cavallerie-Division ausgerüstet, das Comorner Bataillon und die Oedenburger Division Cavallerie und Infanterie zum Theil ausgerüstet an, und da der Feind bereits durch das Wieselburger und Oedenburger Comitat vorgerückt ist, und die Gegend von Raab mit einem Angriff bedrohete, so habe gleich die Vorposten bey Hohetreuen und Barátföld ausgestellt; die übrigen in diesem und in dem darauf folgenden Monath Juny eingerückten Insurrections-Truppen aber waren grösstentheils unausgerüstet. Dieser Umstand und der Mangel an gedienten Staabs-Ober- und Unter-Offrs (weil der Generalissimus von der Armée keine abgeben wollte) erschwerte mein Geschäft bey Organisirung dieser Insurrections-Truppen dermassen, dass ich durch meine ganze Dienst-

[28] József.

zeit nicht mit so vielen Beschwerlichkeiten und Anstrengungen diente als bey der Insurrections-Armée.

Da am 14. May der FML. und bisherige Divisions-General jenseits der Donau mit Tode abgegangen: so ernannten S. Majestät der Kaiser auf den Vorschlag des E. H. Palatinus K. Hoheit, am Platze dessen mich zum Districts-Generalen. Annoch in diesem May so wie im Monath Juny haben die Comitäter durch ein Schreiben mir zu dieser Würde gratuliert, welche eine Ehrenwürde aber, mit keinen anderen Emolumenten verbunden ist, da ich so wie vorhin nichts sonsten als meine FML. Gage erhalten.

Am 10. Juny wurde mit 3 Bataillon Infanterie und 3 Cavallerie Regimentern nach Théth eilends commandirt, um theils den bey Marczaltő und Móriczhida vorzudringen bedrohten Feind zu begegnen, theils um die Vereinigung mit der im Anrücken gewesten Armée S. K. Hoheit des E. H. Johann zu bewirken. Diese Vereinigung geschah auch am 12. Juny zwischen Téth und Takácsi ohnweit Pápa, und marschirte am 13. Juny mit dieser Armée vereinigt mit denen Insurgenten nach Raab und bezog das Lager bey Szabadhegy.

Meine Districts Truppen bestanden aus:

Dem	Eisenburger 1.	Baon	Nr. 5	dessen	Cmdt.	Obrist Gf. Carl Erdődy.
„	Eisenburger 2.	„	Nr. 6	„	„	Major Terstyánszky.
„	Comorner —	„	Nr. 7	„	„	Major Komsko.[29]
„	Szalader —	„	Nr. 8	„	„	Obrist Br. Ghilány.
„	Veszprimer —	„	Nr. 9	„	„	Obrist Márkus.

Eisenburger Cavallerie Regiment bestehend:

Aus 2 Escadron Raaber und 4 Escadron Eisenburger. Commandant Obrist Fürst Philipp Batthyány.

Szalader Cavallerie Regiment bestehend aus:

5 Escadron Szalader und 1 Escadron Eisenburger. Commandant Obrist Fóky.

Veszprimer Cavallerie Regiment bestehend aus:

4 Veszprimer Escadron und 2 Stuhlweissenburger Escadron. Commandant Obrist Graf Franz Zichy.

Sümegher Cavallerie Regiment bestehend aus:

3 Escadron Sümegher, 1 Escadron Baranyer, 1 Escadron Tolneser und 1 Escadron Comorner. Commandant Obrist Graf Pásztory.

Oedenburger Cavallerie Division. Commandant Obrist Graf Ignatz Festetits.

Die übrigen H. Staabs Offrs. waren folgende:
Bey dem Eisenburger Cavallerie Regimente: Obstlt. Graf Franz Zichy und Obstlt. Graf Vincenz Szapáry.

[29] Helyesen: Kmoskó.

Bey dem Szalader Cavallerie Regimente: Obstlt. Graf Ladislaus Festetits, Major Skerlecz.
Beim Veszprimer Cavallerie Regiment: Obstlt. Salamon, Major Ignatz Nagy.
Beim Sümegher Cavallerie Regiment: Obstlt. Ludvig von Festetits, Major Perczel Ádám.

Ausser denen meinem Commando unterstehenden Districts Truppen, wurden meinen Commando das Pester und das Torontaler, dann das Neograder, Bácser, ein Theil des Heveser und Zempliner Cavallerie Regiment zugetheilt.

Nachmittag am 13. Juny um 2 Uhr drückte der Feind bey Csanak unsere Vorposten zurück, und rückte fast bis in unser Lager vor. Ich liess sogleich einen Theil der Insurgenten-Armée vorrücken, und repousirte den zu sehr vorgedrungenen Feind bis Csanak. Das Canon- und Klein-Gewehr-Feuer dauerte bis Abends 10 Uhr. Während diesen Gefecht hat der Obrist Simonyi[30] vom Bácser Cavallerie Regiment aus Unwissenheit, oder Furcht des Canonen-Feuers, die Cavallerie-Batterie zu dessen Bedeckung ich ihn mit seiner Obrist-Division commandirt hatte, verlassen, und ergriff die Flucht. Ich liess sogleich andere Truppen vorrücken, und da der Obrist ein unwissender, ungedienter Mann gewesen, denselben mit einen Verweis blos geahndet, worauf derselbe auch sogleich seine Demission verlangte, vorschützend, dass er zu dem Milit. Stand nicht geeignet und ohnehin auch seine Füsse geschwollen wären. Ich nahm hierauf keine Rücksicht, und da derselbe sodann zu seinem District einrückte, und daselbst sich so frey wie vorhin betrug, bekam er Process; das Resultat davon war dass Consilium Abeundi.

Am 14. Juny rückte der Nachts verstärkte Feind um 2 Uhr abermals vor, das Gefecht, und respective Bataille, wurde mit abwechselndem Glücke geliefert;[31] und da der Ausgang entschied für die feindliche Armée, unsere Armée war genöthiget, sich gegen Comorn zurück zu ziehen, allwo selbe den 15. auch eingerückt ist, ohne an diesem Tage verfolgt zu werden.

Am 19. Juny marschirte die Insurrections-Armée vereinigt mit jener von E. H. Johann, über die Schütt nach Bőős, allwo erstere durch 8 Tage stehen blieb, letztere aber am 21. Juny weiter nach Pressburg marschirt ist.

Am 30. Juny rückte die Insurrections-Armée von Bőős ab, und wieder in das Lager bey Comorn ein.

Am 16. July rückte die Insurrections-Armée von Comorn ab, marschirte über Bőny, Csanak, Koronczó, und rückte in das Lager bey Pápa, und da ein 4 wöchentlicher Waffen-Stillstand abgeschlossen wurde, gegen voraus zu gehen habender 14-Tägiger Aufkündigung, so rückten alle Truppen in Cantonirungs-Quartiere

[30] Nem azonos Vitézvári báró Simonyi Józseffel, aki 1813-ban a 4. sz. huszárezred parancsnoka lett.
[31] Ez volt a győri (vagy kismegyeri) csata.

theils im Raaber, Veszprimer, theils im Eisenburger Comitat, und ich bezog das Quartier am 26. July zu Martinsberg, allwo bis 25. August verblieben, am 26. sodann von da nach Pápa abgegangen, und das Commando über alle Truppen übernommen habe.

Gesammte Insurrections-Truppen wurden während dem Waffenstillstand im Adjustiren ihrer von Zeit zu Zeit nur erhaltenen Montur und Rüstungs-Sorten, insbesondere aber im Exerciren und Reiterey unterrichtet, daher gleich nach bezogenen Cantonirungs-Quartieren bey jedem Cavallerie Regiment die Mannschaft einzeln in denen Reitschulen, und bey jedem Bataillon die Insurgenten ebenfalls einzeln bearbeitet, hernach aber Glieder- Zug- Escadron- Division- und endlich Regimentsweis exercirt wurden, und ich überzeugte mich täglich von den Fortschritten dieser Arbeit.

Von 11. bis 14. October bereiste mit S. K. Hoheit dem E. H. Palatin die meinem Commando während dem Waffenstillstand untergeordneten Cavallerie Regimenter, welche sich im Exerciren, Manoevriren vor S. K. Hoheit theils Regiment- theils Brigadeweis produciren mussten, und zwar:

Am 11. October war die Production der Brigade des General Andrássy[32] mit den Szalader und Somogyer Cavallerie Regiment, dann der Brigade des General Schneller[33] mit denen 2 Linien Cavallerie Regimentern Lichtenstein und Palatinal Hussaren zu Eőrs der ersteren, und zu Puk der letzteren Brigade.

Am 12. October eben die Production der Brigade des Generals Baron Vay[34] mit dem Pester und Szabolcser Cavallerie Regiment zu Téth.

Am 12. October Nachmittag die Production des Biharer Cavallerie Regiments zu Pápa.[35]

Am 13. October Vormittag die Production der Brigade des General Gosztonyi[36] mit dem Torontáler und Szathmárer Cavallerie Regiment und Nachmittag in Klein-Zell der Brigade des General

[32] *Andrássy* János báró, mint a 3. huszárezred alezredese, 1800 április 7. és június 8. Breisachnál és Schwabenmünchennél szerzett érdemeiért, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét kapta. 1801-től 1804-ig ezredes és a 3. huszárezred parancsnoka volt. Mint ny. vezérőrnagy halt meg 1817 dec. 15-én.

[33] *Schneller* András magyar nemesember volt. 1755-ben született Sopronban. Hadapródkorától alezredességig az 5. könnyű lovasezredben szolgált. Mint ezredes, 1800-tól 1808-ig, a 10. huszárezred parancsnoka volt. 1808-ban vezérőrnagy, később altábornagy és nagyszebeni hadosztályparancsnok, majd 1823-ban temesvári vezénylőtábornok lett s 1830-ban lovassági tábornokká lépett elő. 1836-ban nyugalomba vonult és 1840 március 16-án halt meg szülővárosában. Valóságos belső titkos tanácsos, a Lipót-rend nagykeresztese és az 5. könnyű lovasezred tulajdonosa volt.

[34] Miklós. — Mint ny. vezérőrnagy halt meg Budán, 1824 május 11-én.

[35] Parancsnoka — Dobozy Lajos ezredes — valamikor cs. k. huszárfőhadnagy, az 1797. évi nemesinsurrectióban pedig őrnagy volt.

[36] Gosztonyi és Kövesszarvi *Gosztonyi* János 1758-ban született Kisnémetiben (Pest vm.). Már az 1797. és 1800/1801. évi insurrectióban is szolgált, 1805-ben pedig a pestvármegyei insurgens huszárezred parancsnoka volt. 1806-ban nyugalomba vonult, de 1809-ben újra szolgálatba állott s még a háború alatt vezérőrnagy lett. 1810-ben végképen nyugalomba ment. 1845 szeptember 5-én halt meg szülőfalujában. 1806-ban a magyar nemesinsurrectió megreformálására figyelemreméltó javaslatot szerkesztett. *(Orsz. Levéltár:* József Nádor titk. levtára, Miscell. Anni 1806 Nr. X.) Gosztonyi János olajfestésű arcképét a történelmi képcsarnok őrzi.

Baron Meskó[37] mit dem Eisenburger und Veszprimer Cavallerie Regimentern und mit der Oedenburger Cavallerie Division.

Am 14. October kam die Nachricht von dem geschlossenen Frieden an, und die Truppen rückten in ihre vorigen Cant. Quartiere ein.

Am 17. November haben S. Majestät der Kaiser Revue über die Theisser und am 19. über die Donauer Insurrections Cavallerie Regimenter gehalten.

Im Monath Jänner 1810 erst aber erfolgte die Dissolvirung derselben bey ihren Comitaten. Ich löste die vom Veszprimer und Stuhlweissenburger Comitat ausgerückten Cavallerie- und Infanterie-Insurgenten-Regimenter und Baons auf, die vom Raaber und Comorner liess durch den General Hofmeister,[38] die vom Szalader, Somogyer, Tolneser und Baranyer Comitaten durch den General Andrássy; die von Eisenburger und Oedenburger Comitaten durch den General Baron Meskó.

Ausser denen Insurrections-Truppen habe im Monath Februar die von Stuhlweissenburger Comitat gestellten 3 Volonteurs-Escadronen, wie nicht minder die vom Veszprimer Comitat gestellten 2 Volonteurs-Escadron dissolvirt.

Nach Dissolvirung all dieser Volonteur- und Insurrections-Truppen wurde befehliget die Rechnungs-Kanzeleyen nach Veszprim zu versammeln und allda unter meiner Ober Aufsicht und Leitung des Kriegs-Commissairs von Herovits die Rechnung der Cavallerie Regimenter und Baons ausarbeiten zu lassen. Mit Ende May 1810 sind diese verfertiget und eingesendet worden, worauf ich an meine neue Bestimmung, so wie der K. Commissair Herovits und die Rechnungführer zu ihren Comitaten eingerückt.

Ich bin von S. Majestät dem Kaiser annoch im Monath Jänner 1810 zum Inspecteur der Cavallerie im Königreich Ungarn ernannt worden, und hätte mein Quartier entweder zu Kassau oder Erlau nehmen sollen. Nachdeme aber weder in einem noch in dem andern Ort ein Quartier gefunden werden konnte, so war genöthiget mich nach Pressburg zu begeben, allwo ohnehin schon meine Familie sich befand, und allwo am 26. May ich, und den 30. May mein Adjutant Oblt. Török mit der Bagage eingetroffen ist.

Vom Monath Juny bis 25. July 1810 litt theils an einem Fuss-Geschwür, theils an einen wechselnden Fieber und am 30. July begann die Visitirung der vermög einer vom Ung. General-Commando verordneten Eintheilung meiner Inspection zugetheilten Infanterie- und Cavallerie-Regimenter, und zwar der Infanterie Regimenter Baillet,[39] Alvinci, Württemberg,[40] Czartoriski und

[37] Felsőkubini báró *Meskó* József 1800 április 8-án, a Mont-Cénisen, mint a 7. huszárezred őrnagya, a Mária Terézia-rend lovagkeresztjét, 1809 június 14-én, Győrnél, ugyanannak középkeresztjét vívta ki magának. 1801—1807-ig a 7. huszárezred parancsnoka volt. Magyar báróságot 1804 febr. 3-án kapott. *(Orsz. Levéltár:* Lib. Reg. LXI. 234.) 1815-ben halt meg mint altábornagy.

[38] József. — Később altábornagy.

[39] *Baillet-Merlemont.* (63. sz. gyalogezred.)

[40] 40. sz. gyalogezred.

Grenadier-Bataillons Nr. 3 und 4; der Cavallerie-Regimenter Lichtenstein,[41] Kaiser,[42] Hohenzollern Cuir; E. H. Jonhann,[43] Knesevich[44] Dragoner und E. H. Ferdinand und Lichtenstein Hussaren.

Der Erziehungs-Häuser von denen Infanterie-Regimentern Hiller,[45] Simbschen,[46] de Ligne,[47] Beaulieu,[48] Duka, St. Julien,[49] Alvinci, Czartoriski, Weidenfeld,[50] Franz Jellachich.

Der Werb Commanden von denen Infanterie-Regimentern Hiller, Sztáray, Ignatz Gyulay,[51] Davidovich,[52] Weidenfeld, der Jaroslauer Oeconnomie-Commission zu Kassau. Der Rechnungs Kanzeleyen von denen dissolvirten Infanterie Regimentern Reuss-Greiz und Würzburg zu Tyrnau, Totis.

Nach beendigter Visitirung meiner Inspections Truppen mit Ende October, verblieb bis Ende Aprill 1811 in meinem Stand-Quartier zu Pressburg. Im Monath Februar erkrankte meine Gattin und nach einer 12-Tägigen Krankheit verlor ich meine innigst geliebte treue Lebens-Gefährtin. Sie entschlief im Herrn am 25. Februar und am 27. eiusden wurde Sie zu Carlburg in der Familien Gruft des Herrn Vice-Gespans Michael von Zichy, meines Schwagers, beygesetzt. Am 25. März 1811 reiste ich nach Wien, um mein vor 10 und wieder vor 6 Jahren den Monarchen, wegen Verleihung eines Cameral Guts eingereichte Bitt Gesuch zu erinnern. S. Majestät haben mir bey der Audienz dasselbe wiederholt versprochen, gleich eröffneten Allerhöchst Dieselben, dass ich in das Banat als Int. Commandirender-General abzugehen habe und den diesfälligen Befehl zu Wien annoch abwarten solle, welchen auch nach einem Monathlichen Aufenthalt erhalten, wieder nach Pressburg zurückgegangen, alle meine Effecten verkaufte, sodann an meine neue Bestimmung mit Anfang May abgegangen und den 20. May zu Temesvár eingerückt bin. Meine theils zu Land theils zu Wasser dahin abgeschickte Bagage traf aber erst im Monath Juny ein. Am 24. May übernahm die General-Commando-Verwaltung zu Temesvár; bezog das für den Commandirenden-General im Banat bestimmte Aerarische Quartier in welchem nebst einer guten Unterkunft auch gute Stallung, nebst Garten, und überhaupt alle Bequemlichkeiten gefunden habe; da aber mein Kammerdiener und Koch mit denen zu Wien angeschafften Moebles zu spät allda angekommen sind, so hat der Fortifications-Director Major Hübner mir inzwischen einige Moebles in die Zimmer vorgeliehen, Herr FML. und Festungs-

[41] 6. sz. vértesezred.
[42] 1. sz. vértesezred.
[43] 1. sz. dragonyosezred.
[44] 3. sz. dragonyosezred.
[45] 53. sz. gyalogezred.
[46] 48. sz. gyalogezred.
[47] 30. sz. gyalogezred.
[48] 58. sz. gyalogezred.
[49] 61. sz. gyalogezred.
[50] 37. sz. gyalogezred.
[51] 60. sz. gyalogezred.
[52] 34. sz. gyalogezred.

Commandant von Ghenedegg,[53] Herr FML. und Divisions Commandant von Wenczel, der Herr katholische Bischof von Kőszeghy und Herr von Avakumovits Illirischer Bischof, mich und meinen Sohn mit dessen Hofmeister, mit Mittagsessen bewirthet, welch empfangene Höflichkeiten ich nach Ankunft meiner Bagage erwiedert hatte.

Im Monath September bereiste als Inspecteur die Regimenter: Wacquant Infanterie[54] und Stipsicz Hussaren[55] und liess selbe Zug- Compagnie- Escadron- Division- und endlich Baonweis, die Hussaren aber auch mit dem ganzen Regiment exercieren und manoevriren. Im Monath October bereiste die Gränze und den Cordon, wobey das Wallachisch-Illirische[56] und das Deutsch-Banater Regiment,[57] ebenfalls als Commandirender-General, en Détail visitirte und exercirte und bey Gelegenheit mir die Kenntnis von der Gränz-Verfassung und der Industrie verschaffte, auch zu Altorsova mit dem Türkischen Festungs-Commandanten und Bascha Reczeb Aga die Bekanntschaft machte, der mir ein sehr schönes Türkisches Tabacksrohr mit einen Persischen Mundstückel nebst Kaffe schenkte, und wofür ich seiner Gattin eine zu Pressburg erkaufte kleine goldene Uhr schickte.

Am 9. Februar wurde das Geburtsfest S. Majestät zu Temesvár gefeyert, wozu die ganze Generalität und Inf. Wacquant Offrs. Corps sammt all übrigen Branchen en Parade sich in die Domkirche verfügten, allwo durch den H. Bischof v. Kőszeghy das Hochamt abgehalten worden ist, und während welchem die ausgerückte Division von Wacquant Infanterie und die Städtische Bürger-Schützen-Compagnie die gewöhnlichen Salven gegeben hat. Nach dem Gottes Dienst besah ich diese Truppen, liess selbe vor mir defiliren und sodann einrücken.

Zu Mittag speisten bey mir: die H. Bischöfe von Kőszeghy und von Avakumovits, von Vidák Hofkammerrath, von Désasse, die V. Gespans von Bydeskuty und von Muslay von Temeser Comitat, der Consiliar von Hertelendy, Ober-Post-Verwalter von der Cameral-Administration H. von Asperger, der Stadt-Richter von Blasovits und Senator von Gabriel, Ober-Provinzial-Commissair von Kováts. Vom Militär der H. FML. und Festungs-Commandant von Gehnedegg, General Baron Bach,[58] Obrist Papp und Stutterheim, dann Obrist Quosdanovich[59] vom General-Quartiermeisterstaab, Oberstlt. von Kalmüntzer[60] von der Artillerie, Obrist Baron Lauer Fortifications-Director, Obrist von Baumgarten[61] von Stipsicz Hussaren.

[53] János báró.
[54] *Waquant-Geozelles.* — 62. sz. (előbb „Jellachich") gyalogezred.
[55] 10. sz. (előbb „Mészáros") huszárezred.
[56] 13. sz. határőr-gyalogezred.
[57] 12. sz. határőr-gyalogezred.
[58] János.
[59] Károly.
[60] István. — Mint vezérőrnagy halt meg 1826 okt. 8-án.
[61] Helyesen: *Paumgarten* (Miksa). — 1811- és 1812-ben a 10. huszárezred parancsnoka. Mint altábornagy halt meg 1827 jan. 1-én.

Abends gab die Bürgerl. Schützen-Compagnie Baal, wobey auch ich mit den H. FML. und Festungs-Commandanten nebst mehreren Staabs- und Ober-Offren, mich eingefunden und bis 9 Uhr allda verweilet habe.

Im Monath July erhielt von S. Majestät den Befehl mit allen meinen Commando anvertrauten Truppen gegen die Wallachische und Servische Gränze abzurücken, um wenn die an besagter Gränze aufgestellten und sich täglich verstärkenden Russischen Truppen eine Invasion ins Banat unternehmen und Feindseligkeiten ausüben sollten, Gewalt mit Gewalt abzutreiben. Mit 1. August bin ich demnach mit Wacquant Infanterie und einen Theil Stipsicz Hussaren nach Karánsebes abgerückt; das Wallachisch-Illirische Gränz-Regiment wurde theils in der Gegend von Domasnia, theils in jener bey Mehadia, das Wacquant Infanterie-Regiment bey Karánsebes und Ohábabisztra sammt einem Theil von Stipsicz Hussaren, das Deutsch-Banatische Gränz-Regiment sammt den andern Theil von Stipsics Hussaren, theils in der Gegend von Pancsova, theils in jener bey Weisskirchen aufgestellt. Nachdem jedoch das in der Wallachey und Servien im Lager gestandene Russische Armee-Corps wegen mit der Pforte abgeschlossenen Frieden, so wie wegen durch die Französische Armée in Pohlen erfochtenen Siegen sich aus der Wallachey und Servien gänzlich zurückgezogen und nach Wolhynien und Podolien die Richtung genommen habe, und folgsam durch die Räumung der Wallachey und Servien die Nothwendigkeit des an diesen Gränzen aufgestellten diesseitigen Truppen-Corps aufgehört hat, so bin mit diesen Truppen mit Ende August nun wiederum in die vorherigen Friedens Quartiere eingerückt.

Am 2. October bin von Temesvár nach Ober-Ungarn und zwar nach Körtvélyes, in die Gegend von Kassau abgereiset, allwo nach vorhin von S. Majestät eingeholter Erlaubniss, am 18. October mich mit dem Fräulein Therese von Szirmay zum zweitenmal verehelichet habe. Die Copulation geschah im Schlosse zu Körtvélyes durch den Herrn Superintendenten von Szontag, im Beyseyn der Frau von Szirmay, Schwester meiner Gattin, Ihres Bruders Stephan von Szirmay, ihres Vaters Paul und Ádám von Szirmay, ihrer Muhme verwittweten Ladislaus von Szirmay geborenen Baronin Révay, ihres Sohnes Michael und ihrer Tochter, dann des Herrn Generalen Baron Vay und seiner Gemahlin. Verblieb bis 25. October allda und reiste am 26. darauf nach Kassau und am 27. nach Csécs, zum Besuch ihres Bruders Peter von Szirmay, am 28. nach Golop zum Herrn General Baron Vay, verblieben am 29. daselbst, am 30. nach Tálya zu deren Bruder Stephan von Szirmay, übernachteten allda, und am 31. October nach Mád, verblieben daselbst bey der Schwester Thomas von Szirmay bis 2. November, wohnten der Weinlese und dem Baal bey und traten am 3. darauf unsere Reise nach Temesvár an. Am 3. Abends kamen wir zu Nyiregyháza an, übernachteten da, am 4. über Hadház nach Debreczin, verblieben in der Nacht in der k. k. Salpeter Siederey

bey H. General Vay, am 5. nach Derecske, übernachteten allda in dem Fürst Eszterházischen Gebäude bey dem Kassner, am 6. über Berettyó Ujfalu, Zsáka, Füzes-Gyarmath nach Kőrös-Ladány, übernachteten bey Baron Wenkheim, den 7. über Békés nach Gyula, übernachteten bey dem V. Gespan Georg von Vidovits, am 8. über St. Márton, St. Anna, allwo in Abwesenheit des Grafen Fekete zu Mittag speisten, nach Arad, übernachteten beim Grafen Wenkheim und am 9. über Orczidorf nach Temesvár. Am 10. ist im Städtischen-Theater zu unserer Vermählungsfeyer ein Prolog, verfasst vom Theater-Unternehmer Gindl, mit einer damit verbundenen Decoration und Illumination aufgeführt worauf ein Schauspiel, betitelt der Eichenkranz, folgte; am 11. liess das Wacquant-sche Regiments-Offiziers-Corps 2 Luft-Ballons steigen und Abends gaben die Kriegskanzley und General-Commando in meinem Quartier eine Illumination.

Am 12. ist das Stipsicz Hussaren Regiments Offrs. Corps und am 15. jenes von Wacquant Infanterie nach Abstattung der Glückwünsche bey uns bewirthet worden.

Im Monath August wurde wegen Ausbruch eines abermaligen Krieges mit Frankreich zuerst von Seiner Majestät zur Armée ins Feld, dann auf die Vorstellung meiner Unvermögenheit die Kriegsfatiguen im Felde zu ertragen, zur Ung. Insurrection als Districts-General bestimmt, und ging nach Földvár allererst ab, um die vom Königreich Ungarn zu jedem Hussaren-Regiment gestellte Veliten-Division zu organisiren, meine Frau aber nach Cassau zu ihrer Schwester.

Im Monath May schickte meinen Sohn Carl nach Wien ab, in die Ingenieur-Academie, allwo er vom 1. Juny an eingetreten ist.

Damit mein Sohn die Kenntnisse von unserer Familie habe, habe den Familien Stammbaum neu abcopiren lassen, und liegt in diesem Buch aufbewahret.

In Földvár wurde in einem Raitzischen Handelsmanns Haus in 3 Zimmern bequartirt, von hieraus munterte mittels häufiger Correspondenz und wiederholten Betreibungen die Comitate zur schleunigen Stellung der Veliten Mannschaft und Pferde auf, und als solche beysammen waren, verfügte mich in jedes der nachbenannten Comitate Tollneser, Baranyer, Verötzer, Posseganer, Szyrmier, Bátser, Szalader, Sümegher, Stuhlweissenburger, Veszprimer, Eisenburger, Oedenburger, liess allda nach vorausgegangener vollständiger Ausrüstung und möglichster Bildung der Truppen in wesentlichen Pflichten eines Kriegsmannes, selbe die Revue passiren, wobey denselben mittelst einer kräftigen Anrede über ihr künftiges Verhalten auf dieser Ehrenbahn, den Gehorsam, Subordination und Respect gegen die Milit. Gesetze und alle Vorgesetzten nachdrücklichst einprägte. Endlich schickte jede Division zu denen betreffenden Hussaren Regimenter ab. Bey denen in diesem Jahre ausgetrettenen Flüssen und allgemeinen Überschwemmungen ereignete sich, dass als ich in das Bácser Comitat nach Zombor und Theresiopel abging, die Donau so sehr

angeschwollen war, dass bey Passirung dieses Flusses ich fast 2 Stunden lang auf der Plätte herumgefahren und erst in einem Wald am jenseitigen linken Ufer mit Lebensgefahr landen konnte.

Nach vollbrachter Organisirung und Abschickung aller Veliten-Divisionen zu den Hussaren-Regimentern haben S. Majestät mich zum Interims-Commandirenden-Generalen in Mähren und Schlesien ernannt, und bin von Földvár mit Anfang Jänner 1814 über Pest, Kassau (allwo meine Frau besuchte) Pressburg nach Brünn abgegangen. In Pressburg bey meinem Schwager Michael von Zichy, V. Gespan des Wiselburger Comitates, mich durch 3 Tage aufhaltend musste allererst aus der Wiener Zeitung das Absterben meines Sohnes Carl in der Ingenieur Accademie zu Wien vernehmen, welcher in dem Alter von 10 8/12 Jahr nach einer 3 Tägigen Krankheit an der häutigen Bräune am 3. Jänner 1814 verstorben ist, zu meinem grössten Leidwesen und Betrübnis, wodurch all meine gerechten Hoffnungen, dereinst einen würdigen Erben meiner militärischen Tugenden und unter den blutigsten Streichen des Schicksals sauer und kummervoll erworbenen Verdienste zu hinterlassen, vereitelt worden ist. Da ich von Földvár auf der Reise nach meiner neuen Bestimmung gewesen, so haben mich die Bekanntmachungen über seyn plötzliches Hinscheiden, welche der Ing. Accademie Director FML. Graf Nobili und mein Agent zu Wien an mich gelangen liessen, erst bey meiner Ankunft zu Brünn ereilen können.

Gleich beim Antritt meiner neuen Anstellung zu Brünn und geschehener Übernahme des General Commandos vom FML. Baron Bust, stattete meine Visiten beym Königl. Commissair Grafen Korinszky (welcher die Gouverneur Stelle vertrat), dem Landes-Vice-Präsidenten Baron Stahl, denen pensionnirten FZM. Marki Lussignan[62] und Argenteau,[63] GM. Graf Haugwitz,[64] Graf Clam[65] und der zu Brünn domicilirenden Noblesse ab, von welchen allen auf das Freundschftlichste empfangen wurde.

Függelék.

Sr. Excellenz dem k. k. Herrn General und Ritter des Militärischen Marien Theresien Ordens Freyh. v. Mecséry bey Hochdero Genesung am 2. Febr. 1806.

Verjüngt mit neuer Lebenskraft umhüllet,
Stehst du Vortrefflicher nun da,
Und unser heisses Sehnen ist erfüllet,
Dass dich im Geist genesen sah.

[62] Ferenc.
[63] Jenő gróf. † 1819 május 5-én.
[64] Károly.
[65] József János.

Du hast gekämpft mit hohem Heldenmuthe
An jenem heissen Martertag,
Für's Vaterland floss strömend edles Blute
Und deine Lebenskraft erlag.

Doch als des Todes Schleyer dich umzogen,
Sank nieder auf das Schlachtgewühl
Dein Genius — trug über Leichen und Wogen
Und der Carthaunen dumpf' Gebrüll

Dich hin — in sanfte friedliche Gefilde;
Hier sprach er, lebe wieder neu!
Es weich' des blassen Todes Bilde,
Fühl künftig was das Leben sey.

Du hast es theuer, du hast es schön errungen
Held, weiser Führer. Dort schon weiht
Dein Kaiser dir, von seinem Volk umschlungen,
Den Lorbeer der Unsterblichkeit.

Dein Heldenruhm schallt über ferne Meere,
O kämpfe jeder so wie du!
So sprach der Geist, und flog aus unserer Sphäre,
Hoch seinem Sonnensitze zu.

Nun edler Dulder trugst du deine Wunden
Mit hohen seltenen All![66]
Und zähltest nicht die lang durchkämpften Stunden
Noch der durchwachten Nächte Zahl.

So zieh' nun hin, wo Ungarns tapfre Söhne
Sich des geretteten schon freun.
Ein edles Weib, die himmlisch sanfte Schöne,
Wird Rosen auf dein Lager streun.

An deine Brust die holden Kleinen drücken,
Die ihren Vater jauchzend wiedersehn;
Und Hand in Hand im seligsten Entzücken
Mit ihm durchs heitere Leben gehn.

Die Palme blüht, das Schwert ruht in der Scheide,
Mecséry's Name leucht' in Flammenschrift!
Zürn' Edler nicht, wenn mit der lautsten Freude
Ein Mädchen dir den ersten Lorbeer flicht.

C. v. P.

[66] Ezt a sort a másoló teljesen elrontotta. Az eredetiben *talán* így hangzott: „Mit grosser seltener Qual", mert fenti alakjában semmi értelme sincs.

HADTÖRTÉNELMI IRODALOM

Auer János Ferdinánd Naplója 1664. (Magyarország törökkori történetének forrásai. I. kötet.) Közzéteszi *Dr. Lukinich Imre.* Budapest, 1923. 8°. VII + 271 l. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat.

Auer János Ferdinánd pozsonyi nemespolgár volt, aki németnyelvű művében részletesen és megkapó közvetlenséggel tárgyalja az 1663. évi hadieseményeket, továbbá esztergomi, budai, belgrádi és konstantinápolyi hosszú rabságának kínos szenvedéseit. Nem csupán száraz krónikát ír, hanem lelki élményeit is elénk tárja s találóan jellemzi a Naplóban említett személyeket, országokat és népeket is.

Auer vallásos protestáns ember és jó magyar hazafi volt; magyar voltát ismételten nyomatékosan hangoztatja, nehogy az olvasó — a napló német nyelve nyomán — szerzőjének magyarságában kételkedjék. Művében sok a hadtörténetírót érdeklő részlet, mert például, a már említett 1663. évi hadjáraton kívül, az esztergomi, budai és a belgrádi várat, valamint Konstantinápolyt s a Héttornyot is, részletesen leírta.[1]

Dr. Lukinich Imre, a Nemzeti Múzeum Széchényi-könyvtárának tudós igazgatója, az ő szokott alaposságával, 41 oldalra terjedő, sokoldalú kutatásra épült, bevezető tanulmányt írt a naplóhoz, hogy Auer művének tartalmával és irányával a német nyelvben járatlan olvasó is megismerkedjék. Ez a bevezetés magábanvéve is nagyon érdekes és tanulságos olvasmány.

Szerencsés gondolat, hogy a kötet végén dr. Schwarz Elemér egyetemi magántanár Auer német nyelvét és írásmódját, a szokatlan s így nehezen érthető szavakkal együtt, ismerteti, dr. Fekete Lajos pedig a szövegben előforduló török szavakat magyarázza meg.

Auer naplója a török hódoltság korszakának egyik jeles emléke, amelynek kiadásával a Magyar Történelmi Társulat hazai történelmünk minden kedvelőjének és művelőjének jó szolgálatot tett. —*y.*

Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezredes visszaemlékezései és jelentései az 1848—49. szabadságharcról és a tót mozgalomról. — Életrajzát eredeti levéltári okmányok alapján írta, a visszaemlékezéseket és jelentéseket sajtó alá rendezte, *Steier Lajos.* — 8°. IX + 786 oldal. Budapest, 1924. Kiadja a Magyar Történelmi Társulat.

[1] 45—80., 113—115., 147—151., 173—174., 196—204. l.

A szóbanforgó könyv a „Magyarország újabbkori történetének forrásai" című kiadványsorozatnak egyik tagja s egyúttal a mai nehéz időkben is beszédes tanubizonysága a nagymultú Magyar Történelmi Társaság életrevalóságának.

Minthogy hazánk ezeréves történetének talán egy korszakáról se írtak össze és hittek el annyi badarságot, mint éppen az 1848—49. szabadságharcról: nagyon helyes, hogy ennek kiadatlan forrásai is napfényre kerülnek.

Steier Lajos könyvének hőse — Beniczky Lajos honvédalezredes[1] és kormánybiztos — a felvidéki tót mozgalmak egyik legjobb ismerője, Kossuthnak személyes híve volt, de később Görgeynek is barátja lett, anélkül, hogy a színfalak mögött akár az egyik, akár a másik ellen ármánykodott volna. Följegyzései nagyobbára közvetlen megfigyelésen alapulnak s így megvan bennük a jóértesültség föltétele.

Steier azonban nem szorítkozott a jókora terjedelmű emlékirat egyszerű közlésére, hanem 227 oldalnyi tanulmányt írt hozzá, amelyben a bécsi hadilevéltár, valamint az ugyanottani házi, udvari és állami levéltár eddig ki nem adott, rendkívül érdekes, iratanyagát is lépten-nyomon megszólaltatja. Nem bízik mindenkor a kufsteini fogságában elkeseredve író Beniczky pártatlanságában, hanem ott, ahol ettől valami eltérést gyanít, levéltári kutatásainak eredménye alapján igyekszik a történelmi igazságot megállapítani, vagy, ha ez nem volna lehetséges, legalább Beniczky felfogásának magyarázatát adni. Az önálló forráskutatás teszi különösen értékessé Steier könyvét, úgy, hogy azt ezentúl nem mellőzheti az, aki akár magával a szabadságharccal, a tót mozgalmakkal, vagy az annyira elposványosított Görgey—Dembinsky- és Görgey—Kossuth-kérdéssel akar alaposabban foglalkozni.

Természetesen vannak a könyvnek egyes, az adott esetben el se kerülhető, hibái is. Szerzője nem katona s így érthető, hogy hadműveleti fejtegetései, valamint katonai vonatkozású megjegyzései, nem mindig helytállóak. Ezeket tehát a hadtörténetíró csak kellően megrostálva értékesítheti. Hogy többet ne említsünk, a kétségtelenül ügyesen portyázó Beniczkynek a megállapíthatónál sokkal nagyobb katonai tudást, sőt hadvezéri tehetséget is, tulajdonít, holott valójában nem Beniczky volt jó hadvezér, hanem a vele szembekerült osztrákok voltak hihetetlenül gyámoltalanok.

Steier azt állítja, hogy Beniczky 1825 előtt egy évig szolgált volna, mint hadapród, valamelyik huszárezredben. Ennek azonban az egykorú katonai névkönyvekben semmi nyoma sincs.

Kifogásolnunk kell továbbá, hogy egyes idegennyelvű szövegek magyarra fordítása nem mindenütt szabatos. Így például: a 193. oldalon, a 314. jegyzet első (német) mondatának magyar szövegéből hiányzik a „*nur*" szó fordítása, már pedig az eredetiben éppen ezen van a hangsúly s így elhagyása az egész mondat értelmét megváltoztatja. A 194. oldalon, a 315. jegyzetben, hibás az

[1] Beniczky nem volt ezredes, amit különben Steiernek is észre kellett volna, Poeltenberg jelentéséből, (687. lap) vennie.

utolsó francia mondat fordítása stb., stb. Ezek azonban csak elszórt szépséghibák, amelyek az egész munka értékét le nem ronthatják.

A könyvhöz, függelékül, az Almássy-féle (1864) összeesküvés története járul, amelybe belekeveredett a nyugtalanvérű Beniczky is. De belekeveredett, még pedig nem várt módon, Asbóth Lajos 1848—49. honvédezredes, Görgeynek egyik hadtestparancsnoka, is. Különös iróniája a sorsnak, hogy Asbóth, aki a szabadságharc bukása után Görgey homlokára az árulás bélyegét akarta sütni, az Almássy-féle összeesküvésnek önként kínálkozó, osztrák pénzzel megfizetett, árulója lett, amint ez a szószerint közölt hivatalos iratokból kétségtelenül kitűnik. —*y*.

Conrad: *Aus meiner Dienstzeit.* IV. kötet. Wien: Rikola-Verlag. 960 lap. 36 melléklet. — **Arz:** *Zur Geschichte des Grossen Krieges.* 1914—1918. U. o. 397 lap.

Az emlékiratirodalom egyre növekvő árjában volt haderőnk vezérkari főnökének megemlékezései minden tekintetben különálló helyet foglalnak el. Nem a szokásos mosakodó, mások hibáiból saját csalhatatlanságukat bizonyító, sokszor pamfletszerű irásművel van dolgunk, hanem széleskörű okmánygyüjteménnyel, mely a világháború történetének a megváltozott viszonyok folytán többé el nem készíthető úgynevezett „vezérkari munkáját" van hivatva pótolni. Az író személye, élesen körülhatárolt egyénisége és az események alakulására gyakorolt sokszor döntő befolyása, különös érdekességet kölcsönöznek a hatalmas munkának, melynek legutóbb megjelent negyedik kötete a szerajevói tragédiától 1914 szeptember 30-ig terjedő időszakot öleli fel.

Nagyközönségünk — sajnos — rendszerint megelégszik a napisajtó gyors, szükségszerűen felületes könyvkritikájával; az ismertetésre szánt munkákból csak a „leleplezések" érdeklik s ellenőrzés nélkül magáévá teszi a szenzációra éhes riporter sokszor minden hozzáértés nélküli megállapításait. Így történt ez Conrad tábornagy esetében is és így eshetik meg az, hogy azt a hadvezért, kit a nagy világ, még ellenségeink is, egyhangúlag kiváló, sőt a központi hatalmak talán legkiválóbb stratégájának tartanak, nálunk mint notórius csatavesztőt ismerik, kinek szellemi képességei már a háború elején megrokkantak.

Ez utóbbi ízléstelenül rosszindulatú állításnak legékesebb cáfolata a tábornagy eddig megjelent négykötetes hatalmas munkája; mesteri tollal, kristálytiszta okfejtéssel ecseteli a monarchiát fenyegető külpolitikai veszély állandó növekedését 1906-tól kezdve. Belpolitikai tekintetben a tábornagy Ferenc Ferdinánd főherceg környezetéhez tartozván, annak nézeteit követi. Kétségtelen, hogy az a szerep, melyet a néhai trónörökös és vezérkari főnöke a monarchia keretén belül a magyarságnak szántak, összeférhetetlen Szent István birodalmának történeti hivatásával. E helyütt Conraddal azonban csakis mint *katonával* foglalkozhatunk. Emlékiratai három első kötetének tartalmából kiviláglik (amit a viszonyok

ismerője eddig is tudott), hogy minden rendelkezésére álló eszközzel igyekezett a monarchia sürgős segítségre szorult katonai helyzetén javítani és a kényszerű viszonyok szabta határig megtette a katonai előkészületeket a nagy világkatasztrófa esetére, melynek feltartóztathatatlan és közeli eljövetelét kevesen látták nálunk oly tisztán, mint ő. Csak a felelősségérzet teljes elsikkadásával lehet magyarázni azt, hogy épp azok közül kerülnek ki a tábornagy gáncsolói, kiknek konok ellenkezése folytán hiányos felszereléssel és indokolatlanul alacsony létszámmal[1] indult döntő harcba 1914 nyárutóján az ország lakosságának színe-virága.

Igaz, hogy a tábornagy mindazon külpolitikai válságok alkalmával, melyek a közeli világégés előjeleiként a század eleje óta egyre sűrűbb egymásutánban jelentkeztek, a fegyveres elintézés mellett emelt szót és minden alkalommal annak a véleményének adott kifejezést, hogy a monarchia helyzete szükségképen csak rosszabbodhatik, ha a fegyveres kezdeményezés lehetősége kisiklik kezei közül. Mégsem lehet őt „háborús uszítónak", a „világháború okozójának" feltüntetni, ahogy azt a felületes és rosszakaratú vélekedés cselekszi. Conrad minden idegszálával ragaszkodott a dunai monarchia nagyhatalmi állásához, hitt annak hivatásában és meggyőződése volt, hogy az — szerinte megfelelő — átalakulások után újabb évszázadokon át egyesíteni fogja a Duna-medence soknyelvű népeit; nyiltan vallotta, hogy a kettősbirodalom csupán fegyverrel tudja megakadályozni azt, hogy a szomszédos nemzeti államok irredenta törekvései darabokra ne szakítsák, s ezen felfogásból kiindulva, kétkedett az olasz szövetség értékében. Lehet, hogy a tábornagy e felfogása idejét múlta és nem számolt a nemzeti eszmének mindent letipró erejével, de ezt a tévedését azok vethetik legkevésbbé szemére, kik annak idején a „sint ut sunt, aut non sint" elvének alapján állva, mereven visszautasították a korszerű változásoknak még csak gondolatát is. Egyébként minden külpolitikai konfliktusnál észlelhető jelenség, hogy az érdekelt államok vezérkarainak főnökei a fegyveres elintézés híveinek vallják magukat. Hosszú békeperiódus után egyrészt a minden egészséges szervezetben élő tevékenységi vágy ösztökéli az állandóan készenálló hadseregeket és azok vezéreit arra, hogy képességeiknek próbáit letegyék, másrészt pedig a magát hivatottnak érző, nehéz feladatának előkészületeire egy emberi élet minden energiáját fordító hadvezér érthető törekvése, hogy tehetségét és tudását gyakorlatilag érvényesítse hazája érdekében. Nehéz sors a Schlieffen-é,[2] ki érezte magában a hivatott seregvezető isteni szikráját és sírba szállott anélkül, hogy nevét beírhatta volna a hadtörténelem ragyogó könyvébe. Csak a minap olvastuk egy neves francia

[1]

Osztrák-magyar monarchia	58 millió lakos,	harcba vetett	49 tábori	hadoszt.
Szerbia	5 „	„	„	„	11 „	„
Románia	7 „	„	„	„	10½ „	„
Franciaország	40 „	„	„	„	80 „	„
Németország	67 „	„	„	„	87,3 „	„

[2] A német vezérkar főnöke, 1891—1905.

tábornok tollából, hogy a hadsereg számára nincs háború *utáni* időszak; a hadsereg mindig háború *előtt* áll. Ha az entente-levéltárak a mieinkhez hasonló nyiltsággal közölnék adataikat, úgy ezen megállapításunk onnan is igazolást nyerne. Hipokrizissel határos, hogy éppen csak Conradot ragadják ki e hadvezérek közül, akit pedig e lélektani okokon kívül az észszerű okoskodás is a fegyveres megoldás óhajtása felé sodort. Nem érthetünk e téren egyet egyik nagynevű történettudósunknak nemrég kifejtett azon felfogásával sem, miért nem oldotta le a tábornagy háborús tanácsainak visszautasíttatásakor kardját és miért szolgálta a kilátástalan háborút. A vezérkar főnöke, különösen pedig Conrad, nem államférfi, miniszter, aki helyét bármikor minden zökkenő nélkül átadva, Cincinnatusként visszatér az ekéhez, vagy pedig a felelősség nélküli nyugalom öléből gyakran kárörvendve szemléli, hogyan vergődik utóda az általa már jól ismert akadályok között, hanem katona, ki legfelsőbb hadura parancsszavának engedelmeskedve, meghajlik annak az övétől eltérő akarata előtt és igyekszik a megrosszabbodott viszonyok között is szolgálni hivatását. Egyedül uralkodójának bizalommegvonása késztetheti a katonát arra, hogy őrhelyét oly veszélyes időben, mint az 1909—1914-i időszak volt, elhagyja. A háború kitörésének pillanatától kezdve pedig elképzelhetetlen a félrevonulás, nem „akaratgyöngeség, méltóság- vagy hivatalkeresés" folytán, ahogyan azt fentemlített helyen olvassuk (ily vádakkal Conradot még elkeseredett ellenfelei sem illették mindeddig), hanem azért, mert a tett mezejéről való ilyetén megfutamodás egyszerűen szégyenletes.

Conrad megtagadta volna egyéniségét, katonai multját, ha a szerajevói gyilkosság következtében beállott háborús feszültség percében félreállott volna azzal, hogy a kitörni készülő harcok katonai felelősségét nem vállalhatja. 1909-el szemben kétségtelenül jelentősen rosszabbodott a helyzet és keserűen utalhatott Kaszszandra jóslataira, de a reményt feladnia nem volt szabad s végül is ősz uralkodójával együtt egy sok évszázados, hatalmas birodalom dicsőségének és hagyományainak letéteményeseként érezte magát; ebből az érzésből fakadnak a király emlékezetes szavai: „Ha elbukunk, bukjunk el becsülettel!" A ma anyagias fia gúnyos meg nem értéssel, sőt ingerült felháborodással fordul el az ilyen „ósdi" gesztustól, de ne felejtkezzünk meg a nikolsburgi béketárgyalásokról, amikor ugyanezen uralkodó akkor, amikor diadalmas ellenfelei puskalövésnyire állottak székvárosától, inkább hajlandó volt újra felvenni a házának romlását jelenthető harcot, semhogy szász szövetségesét a győző kényére hagyja. Nem könnyelmű fellobbanás volt ez tehát, hanem a letűnt lovagias világnézet ösztönös megnyilvánulása, szintúgy mint Putnik szerb hadvezér szabadonbocsájtása esetében.

A háború kitörésének közvetlen előzményei részleteiben ismeretesek és Conrad idevonatkozó feljegyzéseiből csak azt emeljük ki, hogy Tisza István szerinte is a háborús megoldás ellenzőjeként nyilatkozott az emlékezetes koronatanácson. Tisza, a politikus,

tisztábban látta a készülő világháború külpolitikai veszélyeit, mint a hadvezér, aki szerint a külpolitikai nehézségek a halogatással csak növekednek s nem osztotta a magyar miniszterelnök véleményét a feszültségeknek belátható időn belül való enyhüléséről. Tisza joggal féltette a magyarságot a nemzetek általános összeütközésétől, míg Conradnak az a véleménye, hogy a történelmi Magyarország a monarchiával áll vagy bukik s ennek tekintély- és hatalomcsökkenése vészes kihatással van Szent István birodalmának jövőjére is; oly vita ez, melynek végére a vak sors döntő szava tette a pontot.

A háború kitört s az emlékiratok negyedik kötetének túlnyomó része a harci események legérdekesebb részével, a felvonulással és a bevezető galiciai hadjárattal foglalkozik. Előre kell bocsátanunk, hogy a tábornagy az elfogulatlan hadtörténelmi kutatást kívánja szolgálni és az eseményeket időrendi sorrendben tárgyalja olyképen, hogy minden napra külön hozza a hadseregparancsnokok stb. helyzetjelentéseit, mint saját elhatározásának alapjait és ugyancsak ilymódon közli a hadseregfőparancsnokság rendelkezéseit is. *Utólagos* reflexiók csak ritkán szakítják meg e hadinaplószerű előadást. Sajnálattal nélkülözzük azonban a jelentésekbe itt-ott becsúszott, egyeseket és egész csapattesteket méltánytalanul ért vádak *utólagos* helyesbítését, aminek elmaradása sok jogos felháborodásnak okozója. Úgy látszik, Conrad ily módon akarja igazolni egynémely személyes jellegű intézkedését.

A felvonulási kérdésekre nézve az első három kötet is fontos adatokat tartalmaz. A laikus közönség „haditerve" jóformán kizárólag e körül forog, hisz a nagy Moltke szerint: „Fehler in der ursprünglichen Versammlung der Heere sind im ganzen Verlauf der Feldzüge kaum wieder gutzumachen." Az olasz katonai szövetség értékére nézve Conrad kezdettől fogva szkeptikusan nyilatkozik és a Pollio tábornokkal közvetlenül a háború előtt Berlinben folytatott látszólag sikeres tárgyalások sem ingatták meg e felfogásában.[3] Oláhország hathatós segítségét ellenben az 1909-es és 1912-es konfliktusok alkalmával majdnem biztosra vette és csak a bukaresti béke után merültek fel alapos kételyei abban az irányban, hogy az oláhok tényleg felvonulnak-e Galiciában álló erőink délkeleti szárnyán. A német szövetségessel való együttműködés iránt azonban kételyei nem voltak és nem is lehettek, ámbár az uralkodó 1914 július 30-i hozzáintézett aggodalmas kérdése: „biztos ön Németországban?" azt látszanak igazolni, hogy még e téren is félreértések lappangtak.

A két birodalom katonai együttműködésének módja azonban — sajnos — csak igen laza formában volt előre megállapítva. Német részről — állítólag árulástól tartva — tartózkodással kezelték a felvonulás stb. kérdéseit, részünkről pedig érthető okokból nem mutattunk rá véderőnk silány felszereléséből származó számos

[3] Alberti olasz ezredes „Il Generale Pollio e il suo opera" c. munkájában megállapítja, hogy Pollionak nem is állott jogában kötelező ígéreteket tenni és Moltke vezérezredes nyilván félreértette az olasz vezérkar főnökét.

gyengéire és féltékenyen őrködtünk a monarchia katonai presztizsén. A közös haditerv részletei ismeretesek. Conrad előadásában plasztikusan domborodik ki az az önzetlen áldozatkészség, mellyel a monarchia a túlerőben levő Oroszországgal szemben a hullámtörőgát hálátlan szerepét vállalta és mely körülmény a német hadtörténelmi írók előadásában majdnem teljesen elsikkad. A tábornagy éles kitételekben ostorozza az önző német felfogást és helyenkint — még az események közvetlen hatása alatt állva — sokszor túléles formában azzal vádolja a német hadvezetőséget, hogy a háború előtt tett ígéreteit nem tartotta meg, keletporoszországi seregei nem támogatták első és negyedik hadseregeink diadalmasan induló lublini és komarowi támadásait és az együttműködés ezen hiányával indokolja bevezető hadjáratunk sikertelenségét. Német részről azóta ugyancsak éles válasz hangzott el,[4] melyben kereken visszautasítják Conrad állításait és hangsúlyozzák, hogy a gyérszámú német keleti hadsereg ily nagy feladatra képes nem volt s megfelelt rendeltetésének akkor, amikor közel kétszeres ellenséges erőket kötött le és vert meg a tannenbergi és mazuri csatákban s hangsúlyozzák, hogy döntésre a francia harctéren törekedtek. Az ottani német erők gyöngítését tehát semilyen körülmény nem indokolta volna, annál kevésbbé, mert Moltke vezérezredessel még a háború előtt folytatott tárgyalások is ily mederben mozogtak. Balsikereinket a német bírálók a helytelen felvonulási tervre, illetve második hadseregünk kétlaki szerepeltetésére vezetik vissza.

Valóban, ez a körülmény és egyáltalában a Balkán-harctér beillesztése az általános hadihelyzetbe, volt a monarchia és Conrad katonai működésének Achilles-sarka. Felesleges utólag azon vitázni, vajjon egyáltalában el volt-e képzelhető, hogy a monarchia leszámoljon Szerbiával anélkül, hogy Oroszországot ne találja ellenfelei sorában s nem kellett-e minden Szerbia elleni hadműveletnek szükségképen számolni Oroszország aktiv beavatkozásával. A Balkán-háború befejezése után ez a remény mind valószínűtlenebbé vált. Külképviseletünk határtalan tájékozatlanságát jellemzi, hogy 1914 júliusában Conrad komolyan számíthatott erre az eshetőségre és mi több, erre építette fel a tényleges felvonulást. Második hadseregünk Szerbia ellen vonult fel, onnan eredménytelen harcok után számban megfogyatkozva, elkésve érkezett Galiciába, hol a harmadik (Lemberg körül álló) hadsereg balsikerű harcaiba sodródott.

A szerb harctér volt kezdettől fogva a monarchia fájdalmas pontja. Potiorek tábornok határtalan önbizalma és makacssága az udvari intrikákkal karöltve sok fájdalmas órát szerzett a tábornagynak. Megdöbbenve olvassuk Bolfras-szal folytatott levélváltását, mely szemléltető képét nyujtja a kicsinyes személyeskedések, féltékenységek huzavonájának akkor, mikor nagyhatalmak vívták

[4] Schäfer: „Generalo. Conrad in den Anfangsoperationen des Weltkrieges." Wissen u. Wehr. 6924. 2. szám.

élethalálharcukat. Sajnos, Conrad nem szállhatott sikeresen szembe Potiorek sokszor alaptalan követelőzéseivel.

A galiciai harctéren hősiesen küzdve vérzett el a monarchia haderejének zöme, de a tengernyi véráldozat nem volt hiábavaló. Németország szíve, a sziléziai iparvidék ment maradt az orosz betöréstől s az oroszok is nagy veszteségeket szenvedtek. Conrad személyét sem kímélte meg a sors, katonafia hősi halált halt a lembergi csatában. Apai fájdalmát leküzdve, fáradhatatlanul vezette a bonyolult hadműveleteket Frigyes főherceg oldalán, kivel mindvégig példás egyetértésben működött.

1914 szeptember végén Miklós nagyherceg abban a hitben ringatózva, hogy sikerült megsemmisítenie az osztrák-magyar haderőt: új ellenség ellen vonult. Számításait megzavarta a fiatalos rugékonyságú tábornagy októberi támadása, melynek ismertetését a legközelebb megjelenő kötetben fogjuk olvashatni.

Barát és ellenfél egyaránt elismeri Conrad kivételes hadvezéri tehetségét. Freytag-Loringhoven tábornok, a nagynevű német hadtörténetíró „Feldherrngrösse" címen megjelent könyvében összefoglalólag így jellemzi: „Ritka képességű, végtelenül nagyszabású stratégiai koncepciójú vezér, kinek páratlan hadvezéri merészsége nagy hasznára vált a központi hatalmak közös hadvezetésének. A monarchia seregeit ért balsikerekért vád őt nem illetheti; teljesen illenek reá a nagy Moltke szavai: A viszonyokon hajótörést szenved a legkitűnőbb férfiú is."

Hogy Conrad felsőségesen imponáló alakját kellőkép értékelhessük, elég, ha párhuzamot vonunk közte és utóda, Arz vezérezredes között, kinek a nagy háborúra vonatkozó megemlékezései ugyancsak mostanában hagyták el a sajtót. Síma, hajlékony, mindig konciliáns modorú hadvezér bontakozik ki írásaiból. Arz a kassai hatodik hadtestnek, majd az Erdélyt védő 1. hadseregnek volt körültekintő, nagy eredményeket elért parancsnoka. Kivált az 1915 évi galiciai hadjáratban a felsőmagyarországi csapatok élén Gorlicétől Brest-Litowskig terjedő diadalútja tette nevét jogosan ismertté nálunk és Németországban. 1917 elején a fiatal uralkodó — nagyrészt idegen behatásokra — Conrad helyére őt nevezte ki a vezérkar főnökévé, aki azonban eddigi sikerei ellenére is nélkülözte azt az olyannyira szükséges tekintélyt, mely Conrad személyét már a békeévekben is övezte. Urának engedelmes és sírig hű szolgája, szorgalmas, nagytudású, harcban kipróbált tábornok, de lényéből hiányzott a hadvezéri ihlet, mely egyedül képes gyarló anyaggal is eredményt elérni. Urával együtt tisztán látta az örvényt, mely felé mindinkább sodródtunk, minden óhajtása a tisztességes béke volt, ez a törekvése azonban szembehozta a német hadvezetőséggel, ámbár a velük való személyes viszonya kifogástalan maradt mindvégig. A német katonai szupremácia az ő vezérkari főnöksége alatt vált teljessé, személyét nem is igyekezett Hindenburggal és Ludendorffal szemben érvényre juttatni. Nagyobb baj volt azonban, hogy hadseregparancsnokainkkal szemben sem éreztette eléggé állásának súlyát. Szerencsétlen végű 1918

júniusi olaszországi támadásunk balsikerei nagyrészt erre vezethetők vissza. Eredetileg szűk kiterjedésű, korlátolt célú támadást tervezett, erős tartalékokkal; Conrad ezzel szemben az olasz hadseregek megsemmisítését tűzte ki célul és ezt a Hét község fennsíkján megindítandó támadással szándékozta elérni. Jobb belátása ellenére Arz, aki pedig Conradnál sokkal jobban ismerhette a rendelkezésünkre álló ember- és hadianyag hiányosságát és a pótlásügy leküzdhetetlen nehézségeit, engedett; erre Boroevic tábornagy a Piaven át való egyidejű erőteljes támadást sürgetett. Arz ezt a tervet is elfogadta. Így tehát körülbelül 150 kilométernyi arcvonalon, tartalékok nélkül, indult utolsó támadására a monarchia szétforgácsolt hadereje. Árulás, áradás, minden összejátszott hősiesen harcoló csapataink ellen, de a legnagyobb baj az volt, hogy az elért sikerek teljessé tételéhez nem állottak tartalékok rendelkezésre. A legfelsőbb vezetés kudarca volt a 1918-i nyári csata, melynek eredménytelensége volt tulajdonképen megindítója annak a bomlási folyamatnak, mely bel- és külföldi propagandától és árulástól, általános éhségtől és kimerültségtől támogatva sírba vitte a monarchiát és tönkretette ezeréves hazánkat.

Arz vezérezredes minden erejét latba vetette a végzet feltartóztatása végett. Nem ő rajta múlt, hogy nem arathatott sikert akkor, amikor a nálánál sokkal erősebb egyéniségű Ludendorff is összeroppant. *Vadnai Emil*

Vojenské Rozhledy. (Revue militaire tchècoslovaque.) Prága, 1923 IV. évf. XI. sz.

Bujac: Cseh-szlovák dandár a francia fronton 1918. A szerző maga is a francia hadsereg tagja lévén, cikkét a *V. Rozhledy* számára franciául írta meg és R. Wolff fordította csehre. Közvetlen adatok nélkül *Laure:* Au 3e Bureau du troisième G. Q. G. ed. Plon Nourrit és *De Lamotte:* La marche à la victoire ed. Chiron könyve nyomán halad.

Bevezetésül vázolja az 1918 szeptember 18-án kezdődő támadást, az Északi-tengertől a Maasig terjedő szörnyű harcokat, a francia és német csapatok elhelyezkedését, majd így folytatja:

A háború kezdetétől fogva számos oszrák-magyar alattvaló ajánlotta fel szolgálatait az egyesült hatalmaknak és Szibériában csakhamar két ilyen önkéntes hadosztályt szerveztek, Franciaországban körülbelül 350 főnyi csapat alakult, de ezt az idegenek légiójához csatolták.[1]

1917 tavaszán Cognac-ban szervezték az első légiót főleg Amerikából jött önkéntesekből (2300 ember), továbbá az orosz és szerb fronton volt szökevények sorából. Aránylag kevesen jöttek az olaszok ellen küzdő seregből és mintegy 200 került a fogolytáborokból. Rövid kiképzés után dandárrá szervezték: 2 lövészezred lett

[1] Oroszországban 1916 december havában 400, 1917 november havában 1200 ember, 1918 májusában 500 emberből álló osztagok alakultak (legénység, altiszt és tiszt együtt). Szökevények egyébként 1914 augusztustól kezdve tömegesen jelentkeztek, úgy, hogy 1917 végén 150.000 főre rúgott a számuk. Ebből 50.000 utóbb mint önkéntes az orosz csapatokhoz csatlakozott.

belőle, a 21., 22. sz., összesen 167 tiszt, 4800 ember a csehek sorából, a franciák közül beosztva 44 tiszt, 45 főnyi legénység.

A dandár Cognac-ból Darney-Epinalba ment, hol június 30-án az elnök átadta neki a Páris ajándékául küldött zászlót. Július 1-én a 21. számú ezredet már felváltotta az 53. hadosztálybeli 236., s augusztus 29-én mellé osztották a 22. ezredet is. Félő volt ugyanis, hogy német kémek keverednek közéjük, de csak három kísérlet történt. Július 11-én, egy nappal azután, hogy a csehek az elzászi harctérre kerültek, két árulás gáztámadást hozott a 21. ezredre. A harmadik Vouziers-Terronnál történt.

Ebben az aránylag nyugodalmas időben Gillain őrnagy parancsnoksága alatt a 21. ezred egyszer akadt ellenségre, sikeresen támadt, főleg őrszemei tüntették ki magukat.

Augusztus 20-án a dandár önkénteseiből alakult csapat hajnali támadást kezdett Amsparole-ban, behatolt az árkokba és veszteség nélkül tért vissza három fogollyal. Ezt a merész, de pompás vállalatot jól fedezték a franciák is. Pán százados ezért a becsületrend keresztjét kapta. Következő napon a németek támadtak, de csakhamar helyreállott a nyugalom.

Október 16-a táján a cseh 21. ezred Voncq és Vrizy között helyezkedett el. I. zászlóalja Husák alatt és II. zászlóalja Bourgoigne vezetése alatt az 1. zuáv és a 9. lövészzászlóaljat váltotta fel, a 3. tartalékban maradt, a 22. Givry-Loisy-nál állott. Ez utóbbi tűzbe nem került. A helyzet egész súlyát a 106. dandár, mellette főleg a 319. regiment viselte, amint ezt Chenouard (Revue d'Infant. 1923.) tanulmányából tudjuk. A cseh dandár tevékenységének leírása elmaradt, csak a végjelentés szerint elesett 2 tiszt és 18 legénységi állománybeli, sebesült 3 tiszt, 78 ember, 1 eltűnt. Ezutáni harcokban itt a dandárnak több szerepe nem volt, csak őrjáratként alkalmazták a hidak védelmére. Okt. 21—23-án Terronnál szembekerülnek a 199. német hadosztállyal, Sidlák csapatja hősi védekezés közt hátrál Macquart-ig, s kénytelen elhagyni az elébb zsákmányolt két gépfegyvert. Philippe ezredes visszafoglalja az elvesztett területet, miközben az Aisne balpartján hagyott 3 cseh osztag (Pliva, Matička, Vasák) az ellenség tüzelése közben átkél, idején a helyére jut, 10 percnyi tüzérségi előkészítés után rohammal beveszi a temetőt.

Október 21-éről 22-ére virradóra az átcsoportosított egységek parancsot kapnak helyeiket minden áron megtartani, hogy minden percben készek legyenek támadásra.

Az állóharcban mind a két fél kimerült, sokat vesztett. A 21. ezred Husák-féle I. zászlóaljának már csak 350 embere van, mellette a 105. ezrednek alig 100, más három zászlóaljnak 100—150 harcosa maradt —, a 21. ezred többi része kevesebbet vesztett. A németek mindamellett nem engedtek, október 23-ika harcban telt el. Eközben a 22. ezred Prignot-zászlóalja rohamra megy, 26 foglyot, 3 tisztet és 7 gépfegyvert szerez, noha a környékbeli magaslatok, így a Chestrestől keletre eső 193., még az ellenség kezében van.

Ennek ostrománál vérzett el Prignot zászlóalja: október 25-én és Grard 22. ezredbeli zászlóalja (október 27.).

Az 53. hadosztályt október 30—31 éjjelén váltották fel s üdülni vitték Saint Souplet Rauvinébe. Ideje volt. Vesztesége körülbelül 50 tiszt és 2400 ember, ebből a cseh dandáré 27 tiszt és 1157 ember.

November 8-án meglátogatta a dandárt Benes miniszter s a díszszemlén Gouraud generális megkapja a cseh hadikeresztet, másnap megjelent Masaryk elnök s ez ünnepen proklamáltatott a Cseh-Szlovák Köztársaság önállósága.

December 31-én a dandár behajózott Darneyben és Páduán át 1919 január 10-én ért Prágába. Februáriusban már résztvesz Teschen megszállásában, június-júliusban Kun Béla bolsevistái ellen harcolt, csak augusztus 4-én tért vissza Prágába — tartós pihenőre.

Vojenské Rozhledy. Revue militaire tchècoslovaque. V. évf. Prága, 1924. I.—II. sz. *Fr. Coufal: A tannenbergi csata. 1914.*

A 4 ívnyi tanulmány irodalmi repertoriumából hiányzik *Zawadski*nak a *Bellonáb*an megjelent cikke (Hadtört. Közlem. f. é. 1.—2. sz. 172. l.), a szerző tehát nem vette tudomásul, hogy megállapításait, párhuzamait a lengyel már megelőzte. A két cikk mindamellett bővíti, kiegészíti egymást, s így a „világtörténelem egyik legérdekesebb, eredményeiben csaknem páratlan döntő csatája" újabb megvilágítást nyert. A németek Ludendorff kívánságára tannenberginek nevezték el ezt az ütközetet, kiengesztelésül a lengyel-litván seregek által 1410-ben megsemmisített német keresztes lovagokért, de a név erőltetett, mert Tannenberg, bár a hadműveletek területére esik, éppen nem vett részt e harcokban, orosz vért alig látott...

Az alkalmazott taktikát illetőleg a lengyel cikk csak Napoleonig megy vissza. *Coufal* felismeri ezt már *Hannibal* cannaei (Kr. e. 216.) mozdulataiban, ahol a púnok fényes győzelmet nyertek, mert idejekorán felismerték helyzetüket; ellenben Benedek 1866-ban elmulasztotta az alkalmat, hogy a cseh szorosokon bejövő poroszokat egyenként verje meg, utóbb Königgrätznél kénytelen kedvezőtlen viszonyok között megütközni. Ennek a jól kiaknázott taktikának köszönhette a német sereg 1870—71-ben számos esetben sikerét, érthető tehát, hogy a „*Klappe*" alkalmazása náluk utóbb is oly kedvelt, minden hadgyakorlaton bemutatott nemzeti játékká lett.

H. von Kuhl, Schlieffen és mások alaposan kidolgozták ennek minden elméleti részletét s az 1, 2 szárnyra alkalmazható átkarolás mozdulatait minden német főtiszt tudta, főleg Kelet-Poroszország területére alkalmazva, bár komoly hangok emelkedtek ellene és itteni módszere ellen.

Utaltak arra, hogy ez a taktika, miként minden más, csak teljes siker esetén jó, éppen azért veszedelmes, amellett végrehajtása nehéz. Maga Napoleon, aki mestere volt ennek és annyiszor győzött vele, Drezda és Ligny mellett éppen azért bukott el,

mert nem sikerült teljesen megvernie az elsőnek megtámadott hadsereget, bár szétverte, de mire a másik ellen fordult, az imént megvert vezér hirtelen átcsoportosított seregével fordult ellene, kereszttűzbe fogta és a két erővel szemben még Napoleonnak is buknia kellett.

Itt, hála az orosz részről elkövetett sok hibának, mulasztásnak, a németek minden mozdulata sikerült, fényes diadalt arattak. Italicus (Rassegna dell'Esercito Ann. III.), helyesen állapítja meg: „Tények előtt állunk. Tannenberg a stratégia mesterműve, teljes, tökéletes átkarolás, hol a centrális gyenge támadás megbénította a szárnyakat, és kifordította az egész frontot."

Előzményei ismeretesek. A Kelet-Poroszországba irányított két orosz hadsereg egyikének parancsnoka, *Rennenkampf*, augusztus 17-én lépi át a határt s Insterburg irányában támadva, már 20-án harcra kényszeríti *Pritwitz* seregét Gumbinnennél. A németek heves támadása már csaknem győz, a jobbszárny XXVIII. orosz hadosztályának 3. ezrede hátrál, a vezérkar már visszavonulást ajánl, mert a jobbszárnyat átkarolás fenyegeti, már közel a katasztrófa, mikor Rennenkampf balszárnyát és centrumát támadásra viszi, megtöri a német előnyomulást, sőt visszanyomja. A német hátrálni kezd, elhagyja az ütközet színhelyét. Ha Rennenkampf nyomban üldözni kezdi a visszavonulókat, teljes diadalt arat, talán elfoglalja Königsberget s ura lesz Kelet-Poroszországnak, a másik orosz sereg, Samsonov segítsége nélkül.

Pritwitz ezután nyugatra, a Pregel felé vonult, sőt a Visztula tulsó partjára akart jutni s elérhette volna, mert teljes rendben, a vert sereget jellemző züllés jele nélkül menetelt, a győzelmes orosz sereg pedig kísérletet sem tett üldözésére. A szerző ismételten hangoztatja, hogy Schlieffen eredeti terve is az volt: itt a tavak vidékén fogadni el az ütközetet, sőt kimondja, hogy azt a taktikát, amely Hindenburgot és Ludendorffot utóbb oly fényes diadalra segítette, részleteiben is már Pritwitz dolgozta ki. Azt sejteti, hogy a gumbinneni vereség és a visszavonulás csak játék volt, taktika az oroszok elvonására a nekik előnyös helyről.

Visszavonulása közben Pritwitzet nem a győztes Rennenkampf, hanem a pihent Samsonov támadta meg (VIII. 21.) Varsó felől a XX. német hadosztály ellen intézett rohamával. Pritwitz terveit ez sem zavarta meg. Kijelentette, hogy nem ütközik, míg hadserege nem kél át a Pessargán. Segédcsapatokat küldött az ütközet helyére és tovább haladt. De alig kelt át (VIII. 22.), a főparancsnokság elhamarkodva és igazságtalanul elvette tőle a főparancsnokságot és helyébe Hindenburgot és Ludendorffot rendelte ki.

Ludendorff még a belga határról kelt parancsával megállította a visszavonulást, s az addigi védekező harcot csakhamar támadásba vitte át. Bizonyos, hogy Ludendorff rögtön fölismerte a helyzetet. Látta, milyen messze esik a két orosz sereg egymástól, közeledésüket gátolják a tavak, a beékelt német sereg tehát, ha

gyorsan támad, egymásután megverheti mindakettőt, ellenben bajba jut, ha a két orosz hadsereg egyesül.

Noha az ütközet valójában csak VIII. 27-én kezdődött, már a 24—26-i intézkedések mutatják, mennyire biztosította magának Ludendorff a kezdeményezést, mint utóbb maga bevallotta, számításba véve az orosz szervezés fogyatkozásait és lassú előnyomulását.

Pedig eredetileg a németek helyzete sem volt kecsegtető. 23-án Lahna—Orlau között Samsonov XV. hadosztálya erősen támad és éjjelre Gilgenburg—Mühlen vonalig szorítja ellenségeit — véres harcok között, mert 6000 német, 4000 orosz halott maradt a mezőn. Azért az augusztus 24-i német napiparancs is a XX. hadosztályt védekezésre utasítja a XVII. hadosztály fokozatos visszavonulásával Lautern—Bischofsburg felé. Ekkor Samsonov 250 ezer emberével szemben alig 230 ezer német van együtt s az oroszok tudva ezt, sietnek befejezni a gumbinneni sikert. Jól kidolgozott haditervük azonban német kézre jut, s mialatt itt mindent elkövetnek a csapás elhárítására, ott az orosz hírszolgálat gyámoltalansága miatt a legfontosabb mozdulatokról sem vesznek tudomást.

A 24-i német jelentések újból megerősítették, hogy Rennenkampf alig halad, tehát van mód döntő lépést tenni Samsonov ellen, végrehajtani a kétoldali átkarolást. A terv szerint Samsonov centrumát északon szűk frontra vonják, hol nem fejtheti ki a két szárnyát. Mindenekelőtt ezt törik össze, akkor két oldalról befogják a centrumot s elvágják visszavonulását. A támadás derékszögű háromszög, csúcsa Allensteinnál, alapja Nordenburg.

(A helyzetrajzokat a szerző vázlatai, térképei mutatják.) Ezalatt az orosz VI. hadosztály, elérvén Lautern magaslatát, elvágta a németek Kortschen—Allenstein-i vonalát, tehát közel volt ahhoz, hogy érintkezésbe jusson Rennenkampf csapataival, vagy alkalmas pillanatban a német frontot támadja meg, ámde a XVII. német hadtest 36. hadosztálya is felismerte a veszedelmet. Váratlanul megrohanta az orosz VI. hadtest IV. gyaloghadosztályát, visszanyomta s a Lötzen felől jövő VI. német hadosztály segítségével ezt a pillanatnyi orosz sikert is tönkretette.

Jellemző az orosz viszonyokra, hogy Samsonov erről az ütközetről egyáltalán nem tudott, holott kihasználhatta volna, mert a német támadás is jelentékeny veszteséggel járt. A visszavonulásban kimerült német csapatoknak sem volt elég szállítóeszközük, gyalogoltak, nem pihentek; deprimáló volt, hogy a kortscheni áttörés óta a XVII. hadosztállyal és a tartalékkal a főparancsnok érintkezni nem tudott, de 27-én hajnalban mégis megkezdte műveleteit. Mackensen rohama kiszorította állásából az orosz VI. hadosztályt, üldözését folytatta a XVI. német hadosztály Ortelsburg—Willenberg felé. Estére az I. német hadosztály elérte Neidenburgot, a haditerv egyharmadrésze sikerült, az orosz szárnyak megbénultak.

Augusztus 28-án reggel végleg megszállták a németek Neidenburgot, de másutt még állóharc folyt, a német lankad, de nem tud előre jutni; a XLI. német hadosztály erős véráldozatok köze-

pette küzd, jelenti, hogy ellentámadástól tart, aminek nem tudna ellenállani. Hasonló a helyzet a XX. német hadosztály jobbszárnyán. Ludendorff beismerése szerint kritikus órákat élt át. Szerencsére Samsonov tétlen maradt, Rennenkampf várt segítsége sem jött. Estére az orosz front sajátságos módon éppen a német sereg említett két gyenge pontján megtörik, hátrálni kezd, maga után vonja a többit. E pillanatban Goltz eléri Hohensteint, a németek fellélegzenek.

És Samsonov, aki személyesen résztvett az egész csatában, még csak azt látja, hogy veszedelemben van, de sem a helyzetet, sem a katasztrófa egész súlyát nem érzi. Az elveszett Hohenstein ellen intéz támadást, mialatt 29-én hajnalban a támadó német szárnyak Willenbergnél összeérnek. A kör lassan bezárult, az orosz vereség teljes volt.

Az angol attasé, Knox, jobban látja a vereséget, figyelmezteti Samsonovot, aki az éj sötétjében elszakadva menekülő seregétől, az erdőben agyonlövi magát. 30—31-én már csak néhány elkeseredett orosz csapat, az L., VI., XXIII. hadosztályok maradéka harcol, a XV., XVI. orosz hadosztályok generálisai és tisztjei Osterodeban foglyul jelentkeznek.

Összesen 150.000 halott maradt a csatatéren. 93.000 orosz fogoly, 30000 ágyú, rengeteg hadiszer, felszerelés jutott a németek kezébe. Ellenben alaptalanok a hírek a mocsarakba, tavakba fulladt oroszokról, mert a térkép tanúsága szerint a harcszín helyén ilyenek nincsenek.

Végül a szerző elméleti összefoglalását adja az addig napról-napra vázolt harcoknak. Felsorolja az orosz sereg szervezeti, kiképzésbeli fogyatkozásait, a vezérek műhibáit, botlásait személy szerint, de egyúttal mentséget, magyarázatot keres, s nem fogadja el az eddig kimondott ítéleteket. Így mentséget keres az orosz főparanscnok, Zilinsky számára, kikél a francia írók részéről hangaztatott árulás vádja ellen s megérti Rennenkampf tétlenségét. Nem mozdulhatott, mert kocsiparkja gyenge volt, élelmiszere hiányzott, kenyeret sütni nem tudott, kemencét nem kapott.

Samsonov serege hasonlóképen a négynapos csata alatt nem kapott kenyeret, a korgó gyomor fölér a vezér néhány taktikai hibájával. Pedig ilyen is volt bőven, ezért a tannenbergi csata elvesztését a szerző főkép Samsonovnak tulajdonítja.

Befejezésül a csata politikai és stratégiai eredményeit foglalja össze. A főparancsnok Zilinsky például Samsonov tragédiáját igen későn tudta meg. Augusztus 31-én, mikor két napja semmi hírt sem kapott a táborból, Rennenkampf 4 lovas hadosztályát utasította Gyurkov vezetése alatt, hozzanak hírt. Ezek apró csatározások közben eljutottak Allensteinig, de semmit sem hallottak, eredménytelenül tértek vissza.

Külön fejezet méltatja a tannenbergi diadal hadi és politikai eredményeit. Ugyanakkor, mikor a narvai orosz hadsereg megsemmisül, az osztrák-magyar sereg is szenved vereséget s kénytelen feladni Lemberget. Ez különben előreláthető volt, mert itt

kezdettől fogva túlerővel állott szemben s német segítségre sem számíthatott. A VIII. német hadsereg Rennenkampffal szemben is gyenge volt. Különben ha az osztrák sereg érdekében Mlava-Pultuska felé mozdul, Rennenkampf számára szabad az út Allenstein-Elbing felé, tehát az osztrákok csak Rennenkampf leverétése után várhattak német segítséget.

Pritwitz balsikereinek nyomása alatt a német főparancsnokság, bár kelletlenül, de mégis elhatározta, hogy a nyugati frontról küld ide csapatokat. Ezek — mint tudjuk — elkéstek ugyan a tannenbergi csatától, de jókor jöttek arra, hogy kedvező kilátások között vegyék fel a harcot Rennenkampf ellen. Tudjuk, hogy a szeptember 7—14-i harcokban a németek ismét diadalt arattak, Rennenkampf hadserege megsemmisült, Kelet-Poroszország megszabadult az ellenségtől és az osztrák sereg megkapta a várvavárt segítséget.

A két győzelem lehetővé tette a német IX. hadsereg megalkotását Sziléziában, míg a maradék, mint VIII. hadsereg, továbbra is Kelet-Poroszországot fedezte. Válságos időben jött a két német győzelem. Mert ha a német sereg valóban visszavonul a Visztulán, feláldozza Kelet-Poroszországot, a lembergi diadal utat nyitott Sziléziába, Berlin, Bécs fenyegetve volt, az orosz háború elveszettnek látszott, mikor a marnei vereség csüggesztő hatása is mutatkozott. A tannenbergi diadal kétségkívül fordulatot hozott a keleti frontra. Az orosz sereget elkedvetlenítette, de még inkább elkeserítette magát az orosz népet. Bizalmatlanná tette vezetőivel szemben, keserűsége végre is a forradalomban robbant ki. A két orosz hadsereg pusztulása ellensúlyozta a lembergi sikert, felszabadította az osztrák hadsereget, de a siker csak látszólagos, mert drágán szerezték.

A segédcsapatokat a nyugati front jobbszárnyáról vonták el éppen akkor, mikor a német előnyomulás már megakadt és éppen a jobbszárnyról, amit erősíteni kellett volna. Az innen elvont XI. hadsereg és a gárdatartalék harcolt ugyan Rennenkampf ellen, de hiányzott a marnei harcban, ahol nagyobb szükség lett volna jelenlétére, mint a keleti fronton.

A tannenbergi véres áldozatnak köszönhető a marnei siker s bár nem lehet elvitatni a francia erő, tudás érdemét, oroszlánrészt mégis az oroszt illeti, mert félő, hogy a marnei ütközet más lett volna, ha a német szárny két hadsereggel megtoldható. A marnei siker eredményeiben, jelentőségében felér ugyan minden más győzelemmel, de az oroszok mégis kelleténél nagyobb áldozatot hoztak szövetségeseik érdekében.

M. Griganavičius: *A litván hadsereg megalakulása.* (Vojenské Rozhledy. 1924. II. sz.) Litvánia katonai szaklapja, „Musu Zinynas", 1923 végén ünnepi számot adott ötéves fennállása emlékére.

Az első kísérlet litván hadsereg megalakítására 1917-re esik, mikor az oroszországi februári forradalom alatt Smolensk, Vitebsk, Rovno és más városokban néhány zászlóalj különvált, de ezeket a

bolseviki hadsereg már 1918-ban lefegyverezte. 1917 február 26-án Vilnában titkon, a német hatóságok tudtán kívül, összejött az úgynevezett nemzeti tanács (Tautos-Taryba) s mint végrehajtó organum megindította működését — egyelőre Svájcban. Egyetlen feladata volt Litvánia függetlenségének elismerése, amiben a német ellenzéki pártok támogatták. Tudjuk, hogy ez év tavaszán Németország valóban proklamálta Litvánia függetlenségét, a nemzeti tanács ezzel elismert tényező volt, de német vezetés alatt, minden önállóság nélkül. Ezt csak az 1918. évi őszi német felfordulás hozta meg, mikor litván minisztérium, közte hadügyi is, létesült s a német fogságból hazatérő tisztek felajánlhatták szolgálataikat a nemzeti tanácsnak.

Vilnában akkor négyféle sereg volt alakulóban:

1. Freikorps, a német sereg töredékeiből (ennek célját ma sem látni világosan).
2. Litván nemzeti sereg.
3. Lengyel sereg, Litvánia és Lengyelország egyesítésére.
4. Helyi bolsevista alakulatok.

A Freikorps 1918 december havában a bolsevistákkal való megállapodás szerint kiürítette Litvánia keleti részeit, Grodno, Olyto, Vilnát. Nyomon követte őket a bolsevista sereg, mely így 1919 január 3-án már a főváros előtt volt.

A nemzeti seregnek mindössze 150 embere volt a városban, a vidéki csapatok is csak alakulóban, a kormány tehát menekült, az ellenség gyenge harc árán bevonult Vilnába, de tovább nem juthatott a nép ellenállása miatt. A kormány most Kovnóból folytatta a szervezkedést, ereje nőttön-nőtt. Szabadcsapatok kezdték a harcot a bolseviki sereg ellen, eleinte maguk, később az egyetlen I. gyalogezred segítségével. A két első ütközet Poneveža és Svobisky mellett még nem sikerült, a lelkesedés mindamellett nem lankadt, fölfegyverzett önkéntesek jelentkeztek mindenfelől, beosztást kértek, harcot sürgettek. Két szervezett gyalogezred, három üteg és néhány zászlóaljból állott a sereg, mikor megtámadta a hazája területén garázdálkodó vörösöket. Hadiszerencséje, elszántsága mellett támogatták sikereit a külső viszonyok is, mert Denikin és Kolcak, másfelől a lengyelek ellen küzdő vörösöknek hátrálniok kellett a Dvina partjáig. Az 1920-i béke véget vetett a harcnak.

De Litvánia ezzel még nem szabadult fel. Az ország északi részén ott volt a talányos szándékú Freikorps, Bermont generális vezetése alatt. Ezek hivatalosan nem ismerték el a német kormányt, állítólag Judenič generálissal együtt Kolčak segítségére készültek, valójában pedig a vörösökkel harcoló Rigát támadták meg, Judenič tilalma dacára. Bermont ellen a lettek és a litvánok szövetkeztek s 1919 végén — igaz, véres harcok után — kiverték.

Tulajdonképen ekkor vette kezdetét a nemzeti hadsereg szervezése, fölfegyverzése, ami addig történt, a nép áldozatkészsége tette lehetővé. A hadügyminiszter budgetje, 10.000 M. nem számított. Mikor a züllésnek indult német csapatok a gépfegy-

vert, ágyút, fölszerelést stb. potom áron, vagy élelmiszerért árúba bocsátották, a litván nép megvett mindent. Két kg vajért egy jó gépfegyvert adtak, tölténykészletet hozzá néhány tojásért. És így sem fogyott el minden. Erdőkben, utak mentén elhagyott ágyúk, társzekerek állottak, a nép pedig nemes vetélkedéssel gyüjtött, szedett mindent, ingyen szállította a seregnek. Ezután is hiány lett volna a ruházati cikkekben, de a közbejött német békekötés után a németek 100 millió M. hadikölcsönt is adtak. Ennek hírére a még álló más német szabadcsapat is tömegesen hozott fegyvert, lőszert. A tisztikar, legénység még ezután is négy hónapig ingyen szolgált, szervezte, rendezte a begyűlt anyagot. Litvánia önmagának köszönhet mindent.

A. Pekarek: *Teschen megszállása és támadás Skočov ellen.* (Voj. Rozhl. 1924. IV. sz.)

„A volt osztrák-magyar birodalom megdőlése által keletkezett új államok határait csak történelmi igények írták körül, vagy különböző egyezmények szabták meg, azért némely harcias szomszéd, nem lévén megelégedve az entente által megítélt területtel, erőszakkal akarta volna terjeszteni határait, betört a szomszédságba, miáltal diplomáciai bonyodalmakat és fegyveres beavatkozásokat idézett elő.“ Lengyelország tehát így szállta meg Oderberg vidékét s rövid időre ura lett a Csehország számára oly fontos karwini szénmedencének. A szerző ennek felszabadítását mondja el.

A cseh minisztérium 1919 január 24-én kiadta mozgósító rendeletét, miáltal a francia légió 21. lövészezredét, az olasz légió 3. zászlóalját, a II. gy. brigádot, kellő lovasságot, tüzérséget és páncélvonatot kiküldte a fenyegetett területre. Fővezérük Gillain, a légió volt parancsnoka, és Šnejdarek (ma generális), mint mellérendelt inspektor. Január 23-án Mährisch-Ostrauban voltak a kirendelt csapatok, s mivel közben a lengyelekkel való tárgyalások és az entente beavatkozása nem vezetett sikerre, megjelent a parancs a hadműveletek megkezdésére. Šnejdareknek sikerült az első napokban (jan. 23—26) kiszorítania a lengyeleket egészen az Olsa folyóig, tehát az egész szénmedencét megmentette. (A hadi helyzetet az 1. sz. vázlat mutatja.) A lengyel sereg elhagyta Teschent, a csehek zavartalanul vonulhattak be s elfoglalták a szükséges pozíciókat, ami eltartott jan. 29-ig. Ekkor a lengyel sereg körülbelül két zászlóalja Pruchno és környékén állott. Kisebb erők tartották Mittelhof vidékét Lonczkáig, Kyselov, Helmberg körül mintegy három zászlóalj, Ustroneban erős tartalék, Skočovnál három zászlóalj, a dombokon két üteg.

A tescheni főparancsnokság jan. 30-án támadást rendelt a Visztula nyugati partja felé és e célból csapatjait három csoportra osztotta. (Vázlat.) A Teschen-Skočov-i dombos utat jég és hó borította. A reggeli órákban, mikor a támadás megindult, a menetelés, de még a kocsik is akadoztak.

A lengyel előcsapatok alig állották a támadást, csak a 340—346. ◇ körül fejlődik élénkebb tüzelés Simoradz körül. Tizen-

négy órakor a Knaika hídjánál, Pruchno állomástól nyugatra, a lengyel páncélvonat feltartja a rohamot. A cseh páncélos vonat fölveszi vele a harcot, de főágyújának hibája miatt kénytelen visszavonulni. Már üldözni kezdik, mikor a cseh 1/4. üteg beleszól a harcba és a lengyel vonat hátrálni kezd. Ogrodzene—Lonczka között a lengyel gépfegyverek dolgoznak és a cseheket Bladnice—Lipovec felé szorítják vissza. A lengyel szívósan védekezik és gyorsított menetekben új erőket küld Skočovba. Tizennyolcadik órában helyzetet a 3. vázlat mutatja.) A beállott sötétség véget vet a harcnak, az ellenfelek megtartják pozicióikat, hogy másnap folytassák a Skočovért való küzdelmet, de a késő éjszakai órákban sürgős parancsot kap a cseh vezérkar, hogy helyzete fenntartásával 24 órai fegyverszünetet kössön. Evégből parlamentair megy a lengyelekhez, létrejön az első fegyverszünet, majd néhány meghosszabbítás után a párizsi február 5-i békekötés. Ezalatt tárgyalások folynak a szembenálló ellenfelek közt — természetesen németül — s február 1—3-ig írásba is foglalják kölcsönös föltételeiket, a semleges zóna határait, melyen belül telhetőleg kellemetlenkednek egymásnak, félreértésből civakodás, lövöldözés, sebesülés, halott esik mindkét részről, még a párizsi béke után is. Február 24-én reggel különvonattal ér Teschenbe *Nissel* generális néhány olasz, francia tiszt kíséretében s a farkasszemet néző seregek között új országhatárokat állapít meg, ezúttal minden tárgyalás nélkül, végérvényesen, amint azt a kormányok előre, látatlanba elfogadták.

Február 25-én hajnali két órakor véget ért a lehetetlen határok megállapítása, megkezdődött és másnap véget ért a cseh front hátravonása a véres harcok árán szerzett területről — gyász, kétségbeesett kifakadások közben. A főparancsnok és a tisztek minden erélyére volt szükség, hogy ezt a határcsonkítást végrehajtsák. A veszteség a légióknál 3 halott és 1 sebesült tiszt, 14 halott és 24 sebesült a légénységből; a sorkatonaságnál 1 sebesült tiszt, 27 halott és 95 sebesült a legénységből. Csaknem valamennyi az orlovi temetőben nyugszik és díszes emlék hirdeti dicsőségüket, csak a skočovi hősöket temették Teschenben.

Visszatérve a Nissel adta országhatárokra, a szerző tarthatatlannak hiszi ezt a szabályozást, mert az adott vonal belevág a szomszéd helységek mezőhatáraiba, sőt életébe. A határokat ismerjük: az oderbergi állomás kettészelve, Lenkvában és Ropiceben a gyárak ide, a községek a munkások lakásaival amoda esnek, másutt az elosztott községek elvesztik iskoláikat, határaikat, mások természetes piacaikat, az iparosok fogyasztóikat, megszakadtak a közigazgatásilag együvé tartozó kerületek és olyan határ létesült, hogy azt, miként a tapasztalat mutatja, vám- és rendőri szempontból ellenőrizni lehetetlen, az ebből folyó incidensek napirenden vannak.

A szerencsétlen határmegállapítás vészes következményeit Csehország megsínylette már a bolseviki sereg 1919-i támadásánál. Az Oderberg—Teschen—Kassára vezető egész vonal igénybevétele lett volna szükséges, mint természetes kapcsolás Cseh-

ország és a tótság között, ámde a vonal jó része lengyel kézben lévén, hadi célból igénybe venni nem lehetett. A forgalom így egészben a gyenge vlárai vonalra nehezült, noha mindenki tudta, hogy gyenge alépítménye ezt nem bírja soká. És 1919 június havában, mikor az áradás alámosta a vlárai szoros hídját, beállott az a veszedelem, hogy a felvidéken harcoló cseh sereg el lesz vágva hazájától. Lengyelország ekkor végre — felsőbb nyomásra — megengedte a tescheni vasút igénybevételét, de akkor is csak ólomzárlatos kocsikban.

„Szerencsére baj nem történt, hadseregünk megállította a bolseviki támadást még a határok előtt. De mi lett volna, ha a hadiszerencse ellenünk fordul?"

Vojenské Rozhledy. 1924. IV. sz.

R. Urbanek „A nemzet hőse" címén Žižka halálának 500 éves fordulóját, a huszita dicsőség emlékét ünnepli. Mint államférfiút és vezért jellemzi. Szekértáborát illetőleg beismeri, hogy ez nem új találmány, de taktikai kihasználása Žižka érdeme, de benne a stratéga sohasem szorította le a taktikust.

1423-i beütése Morvaországba és Magyarországba ilyen szempontból bírálandó, több benne a taktikai érv, mint stratégia. Megjelenésével bátorította a morva ellenzéket, megrendítette Albrecht hatalmát, a harcteret idegen területre vitte át s gyakorlatot szerzett népének a mozgó szekértáborból való támadásban.

Mint államférfi Žižka royalista volt. Bár elvesztette bizalmát Zsigmondban, de támogatta Jagello Ulászló jelöltségét a litván Vitolddal szemben, mert a cseh-lengyel unió lehetőségére gondolt. Felismerte azt, hogy nemzete Rómával való harcában sem Lengyelországból, sem Litvániából nem kaphat királyt, tehát megbékült volna Zsigmond visszatérésével, ha a nemzeti királyság eszméje nem sikerül. Ő maga 1421 óta voltaképen az ország diktátora, de a hatalomhoz nem nyúlt — fejedelmi gesztussal megbocsátott a prágaiaknak. A mai világ modern eszméket, demokráciát, egyenlőséget sürgető elveket tulajdonít neki, ami korától és tőle távol esik. Még a táborhegyiek radikalizmusa sem mert a rendi kiváltságokhoz nyulni, Žižka katonai szabályzata pedig gondosan óvja ezeket, az egyenlőséget csak valláserkölcsi értelemben ismerte el, nem társadalmilag.

Ernyey József.

Bellona. VII. évf. I. kötet. III. sz. Varsó, 1924. *G. Paszkiewicz: A kliczewi rajtaütés 1919 dec. 19.* (Epizód a lengyel XIV. hadosztály harcaiból.)

Konarzewski tábornok (XIV. hadoszt.) támadása a litván—fehérorosz fronton már ez év augusztusában elérte Bobrujskot, a hirhedt Berezyna partján, innen nem messze kelet felé a Dniepr völgye terül el. A két víz közét Ola, Olsza folyók és több patak áztatja. Erdős, ingoványos, jórészt útnélküli, észak felé lejtő plateau ez, telve nedves talajú fenyvesekkel. A XIV. hadosztálynak itt 160 km-nyi vonalat kellett tartania, érintkezésben a Minskben álló Želigowski tábornokkal, északon a 2. gyaloglégióval és Sikorski tábornok csapataival.

Konarzewski Bobrujsktól délre a híd védelme érdekében helyezkedett el, Cholma és Slobodka falvak között. Vele szemben a VIII. had-

osztály 21., 24. dandárja és a 68. gyalogezred. Ennek egy-egy zászlóalja északra mintegy 50 km-nyire a Bacewic—Kliczew vonalat tartotta megszállva. Az adott viszonyok között csak aktív védekezés lehetett a lengyel sereg feladata, apró csatározások, az ellenség szüntelen nyugtalanítása, meglepetésszerű támadás nem várt pontokon. Ilyen volt a kliczewi támadás is.

Ilyen messzeeső helyen támadni az utak csaknem teljes hiánya mellett (Bobrujsk—Mohylov műútja alig jöhetett számba), téli időben, a folyók, patakok, mocsarak között, melyek még —20°-nál sem fagynak be, nehéz feladat volt. Kikerülni az ellenség figyelmét, gyorsan, váratlanul megtámadni Kliczewet —az ott gyülekező szovjetcsapatok, főleg a tüzérség szétugrasztása céljából — látszott szükségesnek. A vidéken szerzett kb. 150 parasztszánkót lassan átszállították Wlasowiczeba, honnan a támadás két oszlopban haladt.

A 11., 12. lövészszázad, 30 könnyű gépfegyver és 1 gyalogszázad Kostryce—Rudnia irányában halad Niesiataig, ezt megszállja és szánkóit Kliczew felé küldi, hogy az ott operáló 2. oszloppal vegye fel az érintkezést, kijelölt osztagai pedig délnek fordulva, Boczewiczeig mennek.

A 2. oszlop Rudniánál északra fordul, Peresopnia—Poplawynát megkerüli Kliczewet Turjecig s adott időben egyszerre támad a két oszlop az így bekerített ellenségre. A terv pontosan sikerül, bár a folyók gyenge jegén csak nagynehezen keltek át, de mindenki jókor érkezett, a támadást megkezdhették. A meglepett vörösök gyengén védekeznek, tüzérségük, gépfegyvereik alig jutnak szóhoz; 1 órai harc után Kliczewet megszállják a lengyelek. A magaslaton még harcol a II/68. bolseviki ezred, de csakhamar megtörik.

100 fogoly, 200 puska, 4 gépfegyver, sok lövőszer, 30 társzekér és a tüzérség műszerei zsákmányul esnek. A lengyelek vesztesége 2 halott, közte 1 tiszt, 1 sebesült és 4 eltünt. A sikerült kaland nagy erkölcsi sikert hozott a lengyeleknek, mert a váratlan támadás módját, eszközeit az orosz csak a békekötés után tudta meg. A siker titka a gyorsaság. A lehetetlen utakon is 55 kilométert haladtak 14 óra alatt, kerülve minden falut és lakást. Második momentum a teljes bekerítés, a visszavonulás útjainak elvágása. A haditervet a cikk szerzője dolgozta ki.

Ernyey József.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA HADTÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGÁBÓL.

Kapcsolatban az 1923. évi Hadtörténelmi Közlemények I. füzetében megjelent beszámolásunkkal, a Magyar Tudományos Akadémia Hadtörténelmi Bizottságának 1923/24. évi működése tárgyában a következőket közöljük nagyrabecsült olvasóközönségünkkel.

A bizottságnak szorosan vett irodalmi tevékenysége az 1923. évben is, sajnos, csak a Hadtörténelmi Közlemények kiadására szorítkozhatott. Mind ennek, mind pedig annak, hogy a folyóirat nem jelenhetett meg negyedévenként pontosan, oka az volt, hogy gazdasági körülményeink kedvezőtlen alakulása folytán az anyagi eszközök késedelemmel jutottak a bizotttság rendelkezésére. A közlemények 1923-i 3. és 4. füzetét azért kellett összevontan egy füzetben kiadnunk, minthogy a nyomdai és papirárak magasba szökkenése folytán csakis így biztosíthattuk a folyóirat megjelenését.

Az állandóan emelkedő árak ellenére a Hadtörténelmi Közlemények számára megállapított évi legkevesebb 20 nyomtatott ív helyett *1923-ban 31 nyomtatott ívnyi terjedelemben* jelent meg folyóiratunk.

A bizottság 1923. évi bevételei 3,354.901 K-ra, a kiadások pedig 3,296.392 K-ra rugtak. A Hadtörténelmi Közlemények 1923. évi folyamának előállítása, beleértve az írói tiszteletdíjakat is, összesen 3,233.733 korona volt; míg az adminisztrációs költségekre csupán 62.659 korona adatott ki.

Határozott rendeltetésű és pályadíjakra szánt összeg volt 1923. év végével 187.136 korona.

A Hadtörténelmi Közlemények előfizetőinek száma 1923-ban 1970 volt, amely szám, tekintetbe véve más tudományos folyóiratok előfizetőinek csekélyebb számát, igen szép eredménynek mondható és egyben annak bizonyítéka, hogy folyóiratunkat elsősorban is az ország fegyveres erejének tisztikara és intézményei, és azután más és polgári egyének is, eddig nem igen tapasztalt dícséretreméltó módon támogatták. Kétségtelen azonban az is, hogy a folyóirat nagy elterjedésében nagy szerepet játszott a folyóirat cikkeinek magas színvonalú tudományos tartalma, ami egyrészt a magyar hadtörténelmi irodalom írói gárdájának érdeme, másrészt a folyóirat szerkesztőjének abbeli ernyedetlen szorgalmának volt következménye, hogy az az írókat nem szünt meg serkenteni a magyar katona kiválóságát hirdető művek megalkotásában.

Tekintettel pedig arra, hogy a bizottság, a kötött egyezség alapján, a Magyar Tudományos Akadémiának 200, a m. kir. hon-

védelmi minisztériumnak 100 és cserepéldányok címén 70 példányát a Hadtörténelmi Közleményeknek ingyen osztotta szét, a kiadott összes példányok száma 2340 volt 1923-ban.

Az 1924-re vonatkozólag a következőket jelentjük.

Ez az év a Hadtörténelmi Közlemények számára jubiláris esztendő, minthogy a közlemények 25. évfolyamukba léptek.

Hogy ebben az évben is a folyóirat I—II. számát egyesítetten egy füzetben kellett kiadnunk, oka megint csak az volt, amit az 1923. évfolyam III—IV. füzeténél fentebb már említettünk.

Az anyagi eszközök mennyisége tárgyában, bár csak az év végével leszünk képesek végleges adatokkal szolgálni, már most is azt jelenthetjük, hogy a közleményeknek az egyezség szerint megszabott 20 nyomtatott ívnyi terjedelemben való kiadásához a megkívántató összeg rendelkezésre fog állani.

Áldatlan gazdasági viszonyaink okozták azt, hogy a Hadtörténelmi Közlemények 1924. év első felére megállapított 10.000 koronás előfizetési díját 1924. év II. felében 20.000 koronára kellett fölemelnünk. *Ez az összeg azonban messze elmarad a többi magyar tudományos folyóiratok évi előfizetési díjai mögött.*

Újításként szerepel, hogy az írói tiszteletdíjakat a bizottság a füzetek mindenkori nyomdaköltségeinek 10%-ában állapította meg. Ennél a más tudományos folyóiratoknál már bevált hasonló módszer volt a döntő tényező.

Elhatározta a bizottság azt, hogy a Hadtörténelmi Közleményekből a Magyar Tudományos Akadémiának és a honvédelmi minisztériumnak eddig rendelkezésre bocsájtott tiszteletpéldányok számát korlátozza, és az ekként mutatkozó fölösleges példányokat a szerényen javadalmazott *magyar középiskolák között osztja szét ingyen*, avégből, hogy a Hadtörténelmi Közleményeket szélesebb körben közismertté tegye, és hogy a közleményekben megjelenő értekezések adataiból az arra hivtatottak és az érdeklődők is minél számosabban meríthessenek.

A bizottság ebben az évben is adományok részesévé vált. És pedig: *Csongrád vármegye tiszáninneni járásának a világháborúban résztvett magyar katonái 100.000 koronát, az amerikai magyarság egy csekély töredéke 17 dollárt, és végül a debreceni m. kir. vámőrkerület tisztikara 200.000 koronát adományoztak.* Az amerikai magyarság adománya a bizottság szabad rendelkezésére bocsájtatott. A csongrádvármegyei katonák adományukat: *a magyar katonáknak a világháborúban tanusított hősies és becsületes magatartásuk megvédelmezése végett indítandó mozgalom céljaira adták.* Míg a debreceni m. kir. vámőrkerület tisztikara önkéntes adományát a bizottság által az 1918-i összeomlás okait magába foglaló pályamű jutalomdíjának fölemelésére adta, kinyilatkoztatván, *hogy sohasem lehet elég nagy az az összeg, amely olyan műnek a jutalamzására szolgál, amely a magyar becsületnek, és pedig elsősorban a magyar tisztikar becsületének megvédelmezése végett száll síkra.* A csongrádvármegyei és az amerikai adomány

11 dollárját a bizottság az előbb említett pályamű jutalomdíjához csatolta, aminek folytán most már a jutalomdíj összege 350.000 magyar korona és 11 dollárra emelkedett. Az amerikai magyarság adományából fennmaradt 6 dollárt a bizottság *dr. Tóth Zoltán* egyetemi magántanárnak, akadémiai hadtörténelmi bizottsági segédtagnak, ítélte oda, abból az alkalomból, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Lévay-jutalmára benyujtott *Mátyás király fekete hadseregének története* című művével pályadíjat nyert. Ezzel a külön adománnyal a bizottság jutalmazni kívánta az érdemes szerzőt azért, hogy a magyar hadtörténelemnek egyik legszebb kérdését, elsőrendű, hézagpótló és nagybecsű, maradandó munkával alaposan megvilágította.

Amikor a beküldött adományokat a Hadtörténelmi Bizottság ezúttal is hálásan megköszöni, a hazafias célokra mindenkor áldozatrakész magyar társadalomnak minden rétegét arra kéri, hogy az Akadémia Hadtörténelmi Bizottságát, a hadtörténelmi irodalom fejlesztése érdekében, továbbra is támogatni szíves legyen.

Szóvá kell tennünk végül azt, hogy a bizottság, a m. kir. hadtörténelmi levéltár főigazgatóságával egyetértve, katonai és polgári szakértő írók bevonása mellett, „A magyar hadügy fejlődésének oknyomozó története a honfoglalástól az 1848/49-i szabadságharcig bezárólag“ című segédlet megírására és kiadására akként tette meg az előkészületeket, hogy a segédlet 1925. év folyamán a könyvpiacon megjelenhessen.

Pilch Jenő, előadó.

† Olcsvári Olchváry Ödön.

1924. évi június hó 30-án Budapesten, rövid szenvedés után, elköltözött az élők sorából olcsvári *Olchváry Ödön* nyugalmazott m. k. honvédezredes. Vele megint sírba szállt a régi m. k. honvédségnek egyik nemcsak érdemes, hanem hazafias szellemtől is áthatott kiváló tisztje.

Született 1851 november 19-én az abaújvármegyei *Alsóolcsvár* községben. Középiskolai tanulmányait Kassán végezte. 1871-ben a honvédséghez sorozták be mint közhonvédet, ami után az úgynevezett kerületi tisztképző iskolát hallgatta igen jó eredménnyel. 1872-ben hadapród s mint ilyen a Ludovika Akadémia tényleges állományú tisztképző tanfolyamába kerül. 1873-ban tiszthelyettes, majd hadnagy. Becsvágya és rátermettsége előbb a brucki lövésziskolába, 1886-ban pedig a m. k. honvéd felsőbbtiszti tanfolyamba juttatta, ami után, mint a m. k. honvédség tisztikara gárdájába tartozó, 1887—1889. években a Ludovika Akadémián tanár volt. 1890—91-ben elvégezte a törzstiszti tanfolyamot, 1892. év tavaszán pedig az 5. honvéd gyalogezred 3. zászlóaljának lett a parancsnoka. 1896 május havában őrnaggyá lépett elő, mint alezredes pedig honvéd kiegészítő parancsnokká lett.

Majdnem negyven évre terjedő tényleges honvédségbeli szolgálata után vonult nyugalomba; de a világháború kitörésekor tényleges szolgálatra jelentkezvén, Budapesten, Brassóban és

Levicóban katonai kórházaknak volt parancsnoka és végül a középponti hatalmak haderői által megszállott területeken is működött a katonai közigazgatás megszervezése és vezetése körül.

Olchváry Ödön a régi m. k. honvédségnek kétségen kívül egyik ama legképzettebb tisztjei közé tartozott, aki a tollforgató katonák sorában is nem csekély sikerrel működött. Munkásságát abban az időben kezdette, amikor a m. k. honvédségnek, mind befelé, mind kifelé, lépten-nyomon a legnagyobb akadályokkal kellett megküzdenie, amikor a m. k. honvédség iránt még bizalmatlanság ülte meg a lelkeket és amikor a volt osztrák-magyar monarchia hadereje egységének romboló eszközét látták a színtiszta magyar fegyveres erőben.

Bár az elhunyt csak parányi egyedę, de annál tüzesebb lelkű tisztje volt annak a m. k. honvédségnek, amely fegyveres erő fényes mult tradiciójára támaszkodva, nagy hazafiassággal párosultan megtestesült példáját adta annak, hogy az erkölcsi elemek hatványozott hatást, eredményt szülnek; a m. k. honvédség fokozott buzgó munkával, erkölcsi mozdító erőkkel pótolta azt, ami neki az anyagi elemekben — időben és pénzben — hiányzott s megdöntötte a teoretikusok amaz állítását, hogy csak hosszú szolgálati idő mellett lehet jó katonát nevelni!

Olchváry Ödön honvédségbeli és irodalmi munkásságával nemcsak a nemzeti művelődés tekintetében, hanem a magyar katonai irodalom megteremtésében és fejlesztésében is érdemeket vívott ki magának. Mint a Ludovika Akadémia Közlönyének munkatársa, már 1878-ban „Szapolyai János és I. Ferdinánd ellenkirályok" cím alatt történelmi tanulmányt írt. Ugyanott megjelentek még a következő tanulmányai: A tollba mondott rajzolás és a látrajzok gyakorlásáról (1880), Az ujoncsorvány kioktatásáról (1882), Hunyady János hadjáratai (1885—86), A magyar államterület déli és a Balkán-félsziget északi hadszínhelyeinek hadi méltatása (1888). Az 1896-i millenáris kiállítás alkalmával, a hadtörténelmi csoport elnökségének felhívására „A muhi csatá"-t írta meg (lásd Századok, 1902. évf.) nagy szaktudással és körültekintéssel. Önálló hadtörténelmi műve volt még: A magyar függetlenségi harc 1848—49. a délvidéken (Szabadka, 1902). A Hadtörténelmi Közleményekben pedig megjelentek: Bethlen Gábor hadseregének szervezete és hadviselési módszere a II. Ferdinánd ellen viselt háborúkban (1888), Bethlen Gábor első támadása II. Ferdinánd ellen (1890) és A Hóralázadás elfojtására vezényelt karhatalom magatartása (1916).

Az elhunyt érdemeit annak idején legfelsőbb helyről is elismerték, mert tulajdonosa volt a Ferenc József-rend lovagkeresztjének és a katonai érdeméremnek.

A Ludovika Akadémia Közlönye harminc éves fennállásakor: A magyar katonai irodalom apostolai és tollforgató katonák című összefoglalásában Olchváry Ödönt is azok közé sorolta, akiket a magyar katonai irodalom apostolainak nevezhetünk, mert hisz a haditudományokat a nemzet nyelvén ápolta és terjesztette.

Nyugodjék békén, babérral koszorúzott sírjában!

Pilch Jenő.

A M. KIR. ORSZ. LEVÉLTÁR KÖNYVTÁRA